

VEcordia

Izvilums L-KOSIDE

Atvērts: 2009.02.03 14:41
Slēgts: 2016.09.05 20:27
Versija: 2018.05.19 03:11

ISBN 9984-9395-5-3

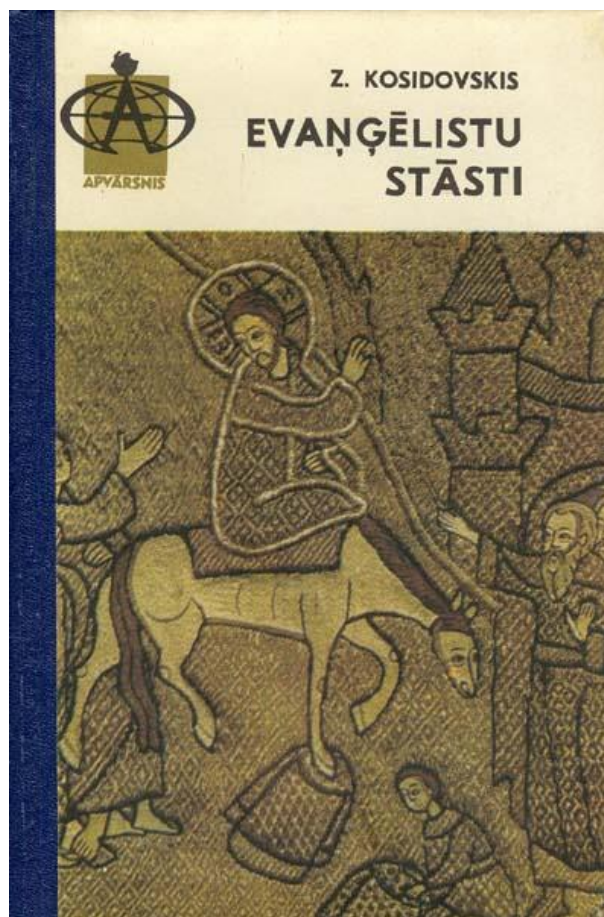
Dienasgrāmata «VECORDIA»

© Valdis Egle, 2018

ISBN

Kosidovskis Z. «Evaņģēlistu stāsti»

© Z. Kosidovskis, 1979

Tās grāmatas vāks, no kuras ieskenēts šis teksts

Zenons Kosidovskis

EVAŅĢĒLISTU STĀSTI

Ar Valda Egles komentāriem

Impositum

Grīziņkalns 2018

Talis hominis fuit oratio,
qualis vita

Zenons Kosidovskis. Evaņģēlistu stāsti

Rīga, «Zinātne», 1982

Zenon Kosidowski. Opowieści ewangelistów. Iskry, Warszawa, 1979

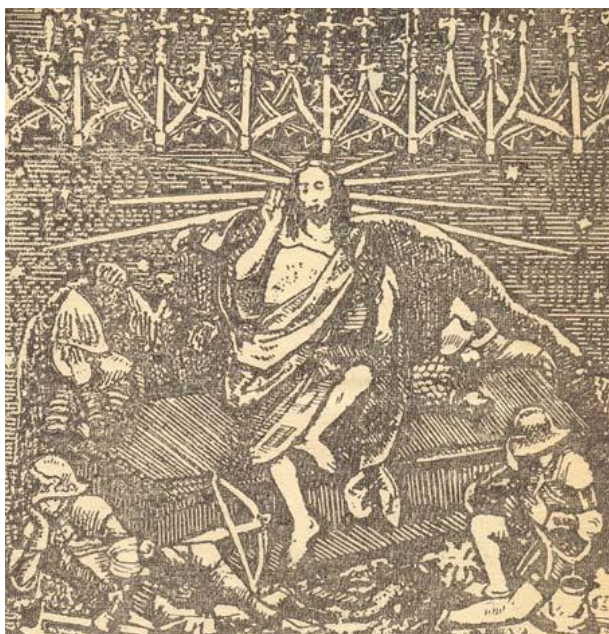
No poļu valodas tulkojis Voldemārs Meļinovskis. I. Svencickas pēcvārds.

Izdota saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Redakciju un izdevumu padomes lēmumu

© Zenon Kosidowski Warszawa 1979

© Tulkojums latviešu valodā Izdevniecība «Zinātne», 1982

Poļu rakstnieks Zenons Kosidovskis «Apvāršņa» lasītājiem jau pazīstams pēc grāmatām «Kad saule bija dievs» un «Bībeles stāsti». Savā jaunajā grāmatā, kas zināmā mērā ir «Bībeles stāstu» turpinājums, viņš kritiski analizē kanoniskos Jaunas derības tekstus, iepazīstina lasītāju ar mūsdienu vēsturzinātnes, lingvistikas un arheoloģijas atziņām, kuras neatstāj vietu apgalvojumiem par Jaunās derības grāmatu dievišķumu.

Manai sievai, draudzenei un
līdzstrādnieci Zofijai, kura bijusi kopā ar
mani visos ar šīs grāmatas sarakstīšanu
saistītos labos un ļaunos brīžos,
pateicīgais autors.

No autora

Pabeidzis darbu pie «Bībeles stāstiem»¹, es ne brīdi nešaubījos, kāds ceļš man ejams tālāk. «Bībeles stāstu» noslēgumā īsi tika pastāstīts par jūdu esēnu sektu, klosteri un dokumentiem, kuri atrasti Kumranā. Esēnu ticējumi daudzējādā ziņā ir pārsteidzoši līdzīgi pirmo kristiešu ticējumiem.

Kas īsti ir Jēzus no Nacaretas – jaunās reliģijas centrālā figūra? Vai ir pierādījumi, kas apliecinātu, ka viņš patiesi ir vēsturiska persona? Un kā varēja notikt, ka vienkāršais apkārtklaiņojošais sludinātājs,

¹ V.E.: Skat {[L-KOSIB1](#)} un {[L-KOSIB2](#)}.

kuru viņa mācekļi nosauca par mesiju – līdzīgi daudziem citiem mesijām, kas laiku pa laikam parādījās Romas impērijas mazajā, tālajā provincē, – nodibināja² vienu no pasaules ietekmīgākajām reliģijām?

Savā grāmatā es cenšos atbildēt uz šiem jautājumiem jeb, pareizāk sakot, pastāstīt, ko mums šajā sakarā saka zinātne.

Pirmā nodaļa. Viens no miljoniem vergu

Ko zināja romieši par Jēzu no Nacaretas?

Kas bija Jēzus no Nacaretas? Kādi ir pierādījumi, ka viņš bijis vēsturiska persona? Līdz 18. gadsimta beigām un pat vēl 19. gadsimta pirmajos gadu desmitos šādu jautājumu izvirzei nereti bija nepatīkamas sekas. Pārlieku urdīga zinātkāre, kas sniedzās pāri Jaunās derības un baznīcas tradīcijas nospraustajām robežām, tā laika kristiešiem, jo sevišķi teologiem, šķita nepieļaujama un gandrīz vai ķecerīga. Tā rīkojoties, viņi aizmirsa vienu no savas ticības pamatpostulātiem, un proti, ka Jēzus ir ne tikai dieva dēls, bet arī cilvēks ar miesu un asinīm, kuram, tāpat kā visiem pārējiem ļaudīm, bijušas savas cilvēciskas vājības un savs laicīgās dzīves tecējums.

Šīs nostājas sekas izbaudīja pētnieki, kuri bija jaunās zinātnes nozares – biblistikas – aizsācēji. Vācietis Samuēls Reimaruss³ savu pētījumu rezultātus neiedrošinājās publicēt, un tie tika izdoti tikai desmit gadu pēc viņa nāves. Bet izcilais vācu teologs Dāvids Frīdrihs Štrauss⁴ un franču orientālists Ernests Renāns⁵, kuri ar saviem darbiem iemantoja pasaules slavu un būtiski ietekmēja mūsdienu mentalitātes veidošanos, par savu drosmi samaksāja ar to, ka zaudēja universitāšu katedras.

Šodien līdzīgi, pret zinātniskās pētniecības brīvību vērsti pasākumi visumā jau pieder pagātnei, vismaz tie nav sastopami tik klajā un nemaskotā veidā. Sākušies intensīvi, nekādu šķēršļu nekavēti meklējumi. Zinātnes darbinieku – vēsturnieku, reliģiju pētnieku, filologu, arheologu un daudzu citu nozaru speciālistu kopējo intelektuālo pūļu auglis ir plaša literatūra, kura ar saviem pirmreizējiem atklājumiem šos jautājumus aplūko pilnīgi jaunā gaismā.

Lai pierādītu, ka Jēzus ir vēsturiska persona, kristiešu tradīcija izmanto līdz mūsu dienām saglabājušos nekristiešu tekstus, kuru objektivitāti, kā likās, nebija nekāda pamata apšaubīt. Runa šeit ir par norādēm triju romiešu autoru – Tacita, Plīnija Jaunākā un Svetonija rakstos.

No pirmajiem Kristus piekritējiem minētos autorus atdalīja burtiski viss – izglītība, sabiedriskā cilme, mantas stāvoklis, kultūra un reliģiskie priekšstati. Kristieši, kurus tolaik parasti neatšķīra no jūdiem, piederēja pie pilsētu proletariāta un mitinājās pārbīvētos visnabadzīgākajos Romas kvartālos. Bet minētie trīs rakstnieki bija patricieši, konsuli un senatori, ar vārdu sakot, piederēja pie impērijas galma visaugstākajām aprindām. Šos cienīgos, togās tērptos vīrus nevarēja turēt aizdomās, ka viņi būtu labvēlīgi noskaņoti pret mazajiem ļaudīm, kuru paražas un reliģija viņiem likās ne tikai nesaprotama un dīvaina, bet pat pretīga. Un, ja šādi vīri – tā tika spriests – savos darbos tomēr bija spiesti pieminēt viņiem tik svešās reliģijas dibinātāju, tad acīmredzot grūti atrast vēl ticamāku liecību faktam, ka Jēzus Kristus patiesi dzīvojis.

Šāds secinājums tomēr būtu pareizs tikai tādā gadījumā, ja neapgāzami izdotos pierādīt, ka šīs norādes ir autentiskas, t.i., tās patiesi pieder šo autoru spalvai. Tāpēc zinātniekiem, dodoties savā sūrajā Jēzus dzīves izpētes ceļā, vispirms vajadzēja pārbaudīt šīs kristietības tradīcijas un pakļaut minēto triju romiešu autoru norādes precīzai zinātniskai ekspertīzei.

Pētnieku spriedums parādījās atklātībā tikai pēc ilgiem rūpīgas pētniecības gadiem, un ne visās detaļās tas guva vienprātīgu atbalstu. Ir jautājumi, kuri šādu vai citādu iemeslu pēc nav līdz galam noskaidroti un vēl aizvien izraisa asus strīdus. Skaidrības dēļ atzīmējuši šo faktu, pamēģināsim īsi pārstāstīt, kādus rezultātus devuši šie pētījumi, kuri palaikam atgādina sīvu divkauju, ko izcīna mūsdienu kritiski saasinātais saprāts ar senlaiku mīklainajiem aizspriedumiem.

Sāksim ar romiešu lielo vēsturnieku un prozaikā, patricieti un konsulu Tacitu (ap 56.–120. m.ē. g.). Aptuveni 116. gadā parādījās viņa galvenais darbs «Annāles». Tā 15. nodaļā aprakstīts pazīstamais ugunsgrēks, kurš izcēlās 64. gadā un nopostīja gandrīz vai visu Romas pilsētu. Kā vispār zināms, laikabiedri apvainoja Neronu, ka viņš pats lisis aizdedzināt pilsētu, lai atbrīvotos vieta, kur varētu uzcelt

² V.E.: Bet Jēzus jau nedz gribēja nodibināt, nedz arī nodibināja kādu reliģiju. Kristietību nodibināja Pāvils, un Jēzum šajā dibināšanā bija absolūti pasīva loma; viņš bija šīs dibināšanas objekts, nevis subjekts.

³ V.E.: Hermann Samuel Reimarus (1694.12.22 – 1768.03.01, Hamburg – Hamburg).

⁴ V.E.: David Friedrich Strauß (1808.01.27 – 1874.02.08); darbs *Leben Jesu* (Jēzus dzīve) publicēts 1835.

⁵ V.E.: Ernest Renan (1823.02.28 – 1892.10.12); darbs *Vie de Jésus* publicēts 1863.

jaunu Romu atbilstoši paša iztēlei. Lai novērstu no sevis aizdomas, tronī sēdošais bezprātis nosprieda vainu uzvelt kristiešiem. Tacita darba 44. nodaļā lasām:

«[Baumu] novēršanai Nerons sagudroja vainīgos un ar bargu sodību vērsās pret tiem, kuri viņu apkaunojošās uzvedības dēļ tika ienīsti un kurus vienkāršā tauta dēvēja par kristiešiem. Šis nosaukums cēlies no Kristus vārda. Tibērija valdīšanas laikā prokurators Poncijs Pilāts notiesāja Kristu uz nāvi, bet postīgā, uz brīdi nomāktā māņticība no jauna uzliesmoja ne tikai Jūdējā, kur šis ļaunums bija izperinājies, bet arī arīdzan pašā galvaspilsētā, kur viss nekrietnais un apkaunojošais saplūst no visām pusēm un allaž atrod lielu skaitu piekritēju. Tālab vispirms sagrāba tos, kuri sevi atklāti uzskatīja par šīs ticības piekritējiem, bet vēlāk, vadoties no viņu liecībām, arīdzan milzumu citu, un viņus atzina par vainīgiem ne tik daudz dedzināšanas noziedzībā, cik naidā pret cilvēku dzimumu. Bet viņu nāve tika nozaimota tādējādi, ka viņus, iegērbtus plēsīgu zvēru ādās, meta saplosīšanai suņiem vai piesita krustā [kā arīdzan atdeva par upuri sāta liesmām] un, kad apsīka dienas gaisma, tad vakaros tos aizdedzināja lāpu vietā. Šīm izrādēm Nerons atvēlēja savu parku un tāpat sarīkoja spēles cirkā, kur viņš pats, pārgērbies par pajūga vadītāju, iejaucās drūzmā vai stāvēja uz ratiem. Tālab, kauču šie ļaudis arīdzan bija vainīgi un pelnīja vissmagākos sodus, pret viņiem radās žēlums, jo viņus nogalēja nevis valsts interesēs, bet gan lai apmierinātu viena cilvēka asinskārās dziņas».

Ko lai saka par šo fragmentu? Par tā autentiskumu it kā liecinātu autora klaji naidīgā attieksme pret Nerona upuriem un viņu reliģiskiem ticējumiem, kas nicīgi nodēvēti par «postīgu māņticību». Tā kā grūti pieņemt, ka tā būtu kristietības laikmeta interpolācija, uzskatīsim par aksiomu, ka šī teksta autors ir pats Tacits.

Tāču tūlīt rodas jautājums, kādā mērā un vai vispār var paļauties uz Tacitu, kad viņš raksta, ka Romā dzīvojis daudz kristiešu, kuri savu nosaukumu atvedinājuši no Kristus vārda. Pirmajā acu uzmetienā šāds jautājums var likties pārsteidzošs, taču tas nav bez sava pamatojuma. No citiem avotiem zināms, ka m.ē. 1. gadsimtā Kristus piekritēji sevi vēl nesauc par «kristiešiem», bet ugunsgrēks Romā notika m.ē. 64. gadā.

«Apustuļu darbos» (11:26) mēs lasām, ka nosaukumu jeb iesauku – kā nu to labāk dēvēt – «kristieši» vispirms sākuši lietot Antiohijas iedzīvotāji, kuri bija pagāni. Kā šis nosaukums radies? Izrādās, ka ar vārdu «christos» grieķu valodā tulko ebreju «mesija», kas nozīmē «ieziestais», «svaidītais». (Tā laika helēniskās pasaules cilvēkiem šā vārda pielietojums kādas ticības piekritēju apzīmēšanai licies smieklīgs un neļūdzīgs. Viņi paši ieziedās jeb iesvaidījās tikai aiz higiēniskiem vai medicīniskiem apsvērumiem, un tā bija ikdienišķīga kosmētiska procedūra, kaut kas līdzīgs, piemēram, zobu tīrīšanai mūsdienās.)

Ar laiku kristieši pie šīs iesaukas pierada un sāka paši to lietot. Taču pirms tam viņi sevi dēvēja par «svētajiem», «brāļiem», «izredzētiem», «gaismas dēliem», «mācekļiem», «trūcīgajiem», bet visbiežāk par «nacariešiem». Tā Mateja evaņģēlijā mēs lasām: «*Un turp nonācis, viņš apmetās pilsētā ar vārdu Nacarete, lai piepildītos pravieša vārdi, kas sacījuši: «Viņu sauks par Nacarieti»»* (2:23). «Apustuļu darbos» augstais priesteris Ananija par Pāvilu saka: «*Jo mēs esam izzinājuši, ka šis vīrs ir bīstams cilvēks un nemieru cēlētā visu jūdu vidū visā pasaulē, ka viņš ir nacariešu sektas vadonis»* (24:5).⁶ Tāpat no vairākiem baznīcas tēviem mēs uzzinām, ka Kristus piekritēji ilgu laiku saukti tikai par nacariešiem.

Tātad m.ē. 64. gadā Romā nevarēja būt «kristiešu», kā to apgalvo Tacits. Nacarieši gan bija izveidojuši atsevišķu sektu, taču vēl neizdalīdamies no jūdaisma ietvariem. Viņi uzskatīja sevi par ortodoksāliem jūdiem,⁷ kuri atšķiras no saviem ticības brāļiem vienīgi ar pārliecību, ka Bībeles praviešu pasludinātais mesija jau parādījies Jēzus Kristus personā. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka romieši kristiešus neatšķīra no jūdiem, kā to, starp citu, liecina arī vēsturnieka Svetonija piezīme, kurai mēs drīzumā pievērsīsimies.

Tacitam vispār jāpārmet, ka viņš savos vēstures pārstāstījumos pieļauj anahronismus. 2. gadsimta sākumā, kad Tacits rakstīja savu darbu, Romā patiešām bija ne mazums Jēzus piekritēju, kurus tagad jau sauca par kristiešiem, un Tacits sava laika attieksmes vienkārši pārcēlis uz veselu pusgadsimtu agrāku vēstures posmu. Vēsturnieks ziņas laikam būs ieguvis no pašiem kristiešiem. Tie viņam droši vien

⁶ V.E.: Taču šis ir Lūkas (precīzāk: viņa vārdā nosauktā evaņģēlija autora, bet vienkāršības labad turpmāk sauksim viņu patiešām par Lūku, tāpat kā attiecīgi pārējos autorus par Marku, Mateju un Jāni) – tātad šis ir Lūkas viedoklis par to, kādām ir bijis jābūt Ananijas un Pāvila attiecībām, bet nevis dokumentāla liecība par to, kādas tās bija īstenībā. Lūka bija grieķis, tātad «gojs», un ja Pāvila mērķis bija apmānīt gojus, tad izdarīt to ar Lūku nebija grūti, jo Lūka, protams, pats vispār nepazīna Ananiju un varēja balstīties tikai uz Pāvila un pāvilistu stāstiem.

⁷ V.E.: 64.gads ir jau Pāvila darbības beigas; tad jau pastāvēja arī daudzas ne-jūdu draudzes.

izklāstījuši ne tikai to, cik daudz nevainīgu kristiešu nomocīti sakarā ar Romas ugunsgrēku, lai gan šeit būtu piezīmējams, ka par vajāšanu upuriem, bez šaubām, kļuvuši arī ortodoksālie ebreji, un tāpat pie reizes pastāstījuši par Kristus nāvi pēc Poncija Pilāta sprieduma Tibērija valdīšanas gados, kā arī piebilduši, ka Nerona laika vajāšanās mocekļu nāvē mirušie Kristus piekritēji romiešos izraisījuši līdzjutību.

Nemot vērā visu teikto, varam secināt, ka iepriekš citēto fragmentu patiešām rakstījis pats Tacits, taču 2. gadsimta kristiešu stāstījumu ietekmē viņš nav pareizi, attēlojis 64. gada, tātad 1. gadsimta vidus, situāciju. Skaidrības labad vēl jāpiezīmē, ka «Annālu» teksts atrasts tikai 1429. gadā. Zinot, cik brīvi senlaiku pārrakstītāji izrīkojās ar oriģināltekstiem, nav uzskatāms par izslēgtu arī tas, ka neskaitāmajās pārrakstītāju paaudzēs kāds uzskatījis par nepieciešamu oriģinālu papildināt ar dažām detaļām, kuras tādā gadījumā būtu vēlāks iespraudums. Varētu jau arī būt, ka kristietībā pārgājušo romiešu acīs pārrakstītājs ir gribējis rehabilitēt viņu senčus un tālab iespraudis piebildi, ka tie jutuši līdzīgi pirmajiem kristietības mocekļiem un šādā kārtā norobežojušies no Nerona noziegumiem. Ja kāds uzskatītu šo tēzi par apšaubāmu, tas nerēķinātos ar pagājušo gadsimtu ļaužu mentalitāti un psiholoģiju, kuriem vēsture šā vārda mūsdienu izpratnē bija gluži sveša. Savos pārspriedumos mēs vēl nereti sastapsimies ar līdzīgiem oriģināltekstu papildinājumiem, lai nesacītu – ar vēsturi izskaistinošiem viltojumiem, kuri izdarīti it kā augstāku mērķu vārdā.

Runājot par romiešu rakstniekiem, kuri pieminējuši pirmos Kristus piekritējus, otrā vietā mēs nosaucām Plīnija Jaunākā vārdu. Viņš dzimis 52. gadā,⁸ miris ap 114. gadu un, kas šeit sevišķi pasvītrotams, bijis tuvs Tacita draugs. Paliekamu vietu vēsturē viņš ieņem ar savu saraksti, kas saglabājusies līdz mūsu dienām deviņos sējumos, bet jo sevišķi ar saviem ziņojumiem ķeizaram Trajānam, kurus viņš tam sūtījis no Bitīnijas, kur Plīnijs Jaunākais no 111. līdz 113. gadam bijis vietvaldis.

Vienā no šādām atskaites vēstulēm viņš par Kristus piekritējiem raksta: «*Šī ticība izplatās visās malās, ne tikai pilsētās un laukos, bet arī dzīvo visā zemē. Svētnīcas ir tukšas, un jau sen neviens tajās nenes upurus*». Bet tālāk vēl sacīts: «*Viņiem ir paradums noteiktās dienās pirms saules lēkta sapulcēties un pielūgt Kristu tikpat kā dievu*».

Daži zinātnieki apšaubā šī fragmenta autentiskumu. Pēc viņu domām, tas ir iespraudums, ko 16. gadsimtā izdarījis Džokondo di Verona, vadīdamies no Fēsta sacītajiem vārdiem ķēniņam Agripam, par kuriem ir runa «Apustuļu darbu» 25. un 26. nodaļā. Tuvāk ar šo tēzi mēs šeit nenodarbosimies, jo vairums pētnieku Plīnija Jaunākā pieminējumu tomēr uzskata par autentisku. Nav nekāda pamata spriest citādi, tāpēc ka šī lakoniskā informācija nesatur nekā tāda, kas radītu aizdomas, bet vienīgi jau no citiem avotiem zināmo, un proti, ka 2. gadsimta sākumā Romas austrumu provincēs kristietība izplatījās tik brāžmaini, ka pagānu svētnīcas palika tukšas un tauta mitējās nest upurus saviem agrākajiem lokālajiem dieviem. Vēl no vēstules mēs uzzinām, ka jaunās reliģijas piekritēji pirms saules lēkta pielūguši Kristu kā savu dievu. Plīnijs Jaunākais nevarēja nezināt, kas notiek viņa pārvaldītajās provincēs, un būtu dīvaini, ja viņš savās atskaitēs ķeizaram noklusētu šos Romu satraucošos faktus. Kā redzam, ir pietiekami drošs pamats šo fragmentu uzskatīt par autentisku.

Trešais mūsu pieminētais romiešu autors Svetonijs (ap 70.–160. g.)⁹ arī apgrozījās augstākajās galma aprindās, un viņu protežēja Plīnijs Jaunākais. Viņa slavenajā darbā «Cēzaru dzīves apraksti» (ap 121. g.) atrodam divas īsas, bet izteismīgas piezīmes. Nodaļā par Klaudiju lasām: «*Viņš padzina ebrejus no Romas par to, ka tie, kāda Hrestosa uzkūdīti, nemiīgi radīja jukas*», bet nodaļā par Neronu: «*Ar mocībām tika sodīti kristieši, jaunas un noziedzīgas māņticības piekritēji*». Abi šie pieminējumi izturēja stingru zinātnisku pārbaudi un atzīti par autentiskiem, vienīgi ar to atšķirību, ka otrais neapšaubāmi ir aizguvums no Tacita un tālab nav uzskatāms par pirmavotu.

Tas arī viss, kas ir mūsu rīcībā, runājot par kristietības atbalsīm romiešu rakstnieku tekstos. Ja ņem vērā, ka pētnieku galvenais nolūks bija atrast nekristiešu avotos liecības, kas pierādītu, ka Jēzus ir bijis vēsturiska persona, tad bez aplinkiem jāatzīstas, ka šo meklējumu iznākums ir visai trūcīgs. Un tā tas ir pat tajā gadījumā, ja pieņemtu, ka visi mūsu pārrunātie fragmenti ir noteikti autentiski. Jo ko tad galu galā mēs no tiem uzzinām? Visi trīs fragmenti radušies vairāk nekā astoņdesmit gadu pēc Jēzus nāves un patiesībā sniedz ziņas drīzāk par pirmajiem kristiešiem un nevis par pašu Kristu. No šiem pārlietu lakoniskajiem pieminējumiem varam secināt, ka 2. gadsimtā sākumā kristietībai Romā bija jau daudz piekritēju, bet romiešu vidū šai mācībai nebija diezkāda labā slava. Tiesa, Tacits un Plīnijs

⁸ Šeit un citur nesakritību reizēs hronoloģiskie dati sniegti pēc Kosidovska grāmatas izdevuma krievu tulkojumā. – Tulk. – V.E.: Bet krievu izdevumā acīmredzot drukaskļūda: visas enciklopēdijas norāda 61. vai 62. gadu.

⁹ V.E.: dzīvoja starp šiem gadiem; dzimšanu enciklopēdijas min arī līdz 75. gadam, bet nāvi – «pēc 122».

Jaunākais nosauc Kristus personu, bet viņiem pārāk maz par to kas zināms. Tikai pāris vārdos viņi piemin jaunās reliģijas dibinātāju, kuram tāpēc vien būtu vajadzējis izraisīt šo autoru interesi, ka desmiti un varbūt pat simti tūkstoši cilvēku jau tad viņu uzskatījuši par dievu. Turklāt ir skaidrs, ka savos rakstos teikto viņi dzirdējuši tikai no citu nostāstiem.

Cik juceklīgs priekšstats romiešiem vēl 121. gadā bijis par kristiešiem, redzam no Svetonija. Šajā gadā radies viņa darbs «Cēzaru dzīves apraksti». Trajāna valdīšanas laikā viņš bija augsts galma ierēdnis, bet Adriāns iecēla viņu par savu sekretāru. Ieņemtie amati deva Svetonijam iespēju viegli piekļūt pie valsts arhīva un tekošo pārvaldes lietu materiāliem. Taču cik trūcīga ir viņa informācija!

Svetonijs gan arī piemin kristiešus, bet zinātnieki domā, ka viņš iepazinis šo vārdu no Tacita. Šo pieņēmumu zināmā mērā apstiprina fakts, ka Svetonijs nodaļā par Klaudiju neatšķir jūdus no kristiešiem, bet pats Kristus viņa pārstāstā ir cilvēks, kurš tajā laikā dzīvojis Romā un nemitīgi kūdījis ebrejus uz nemieriem.¹⁰

Svetoniju uzskata par godprātīgu vēsturnieku, un pētnieki negribēja ticēt, ka viņu tik lielā mērā būtu varējušas maldināt aplamas baumas. Tāpēc viņi centās noskaidrot, vai šajā šķietami nepareizajā informācijā tomēr neslēpjas kāds patiesības grauds un vai tik te nav runa par pavisam citu cilvēku, vārdā «Hrestoss». Grāmatas «Jēzus noslēpums» autors P.L. Kušū atgādina, ka šis vārds vergu un brīvlaisto vidū tolaik bijis plaši izplatīts, ko pierāda kaut vai fakts, ka uzrakstos senajā Romā tas sastopams vismaz astoņdesmit reizes. Citiem vārdiem izsakoties, mēs nevaram pat būt droši, ka skopais un mīklainais pieminējums Svetonija rakstos patiešām attiecināms uz Jēzu Kristu.

Ko par Jēzu Kristu zināja ebreji?

Jāsaka atklāti: romiešu historiogrāfija nākamajām paaudzēm daudz ko palikusi parādā, jo nav noliedzams, ka mēs no tās par Jēzu un kristiešiem uzzinām pārāk maz. Šā fakta izskaidrošanai varētu gan minēt veselu virkni argumentu, starp citu kaut vai to, ka romieši un ebreji bija divas atšķirīgas pasaules, kas bija tik svešas viena otram kā divas dažādas planētas. Bet kā tad īsti ir ar ebreju historiogrāfiju? Lai nu kam, bet vispirms taču tieši ebrejiem, kuri bija aculiecinieki izdaudzinātajiem ar Jēzus Nacarieša personību saistītajiem notikumiem, katrā ziņā vajadzēja atstāt visplašākās liecības kaut vai par sinedrija tiesas procesu vai arī par pašu krustā sišanu. Diemžēl viss guvums, ko mums spēj sniegt kristietības tradīcija, ir viena vienīgā piezīme ebreju vēsturnieka Jozefa Flāvija darbā «Jūdu senatne». Šeit tomēr jāpiebilst, ka šajā darbā atrodamas vēl divas kristietībai svarīgas ziņas: par Jāni Kristītāju un par Jēzus brāļa Jēkaba nāvi.

«Jūdu senatnes» autors Jozefs Flāvijs ir aizraujoša un reizē mīklaina personība, kas pieder pie visneparastākajām antīkajām pasaulē. Viņa psihe bija tik sarežģīta un paradoksālu pretešību pilna, ka patiesībā tā vēl šodien nav līdz galam atšifrēta, un spriedumos, ko par viņu izsacījušas secīgas vēsturnieku paaudzes, ietverta gan visaugstākā atzinība, gan arī nosodījums par vizzemiskākajām nekrietnībām.

Šis daudzsejainais cilvēks pusi mūža pavadījis sava laikmeta vētrai notikumu centrā, bet atlikušo daļu nodzīvojis Romā mierīgā pārtībā, baudīdams pēc kārtas trīs ķeizaru labvēlību. Ja ņem vērā, ka viņš bija viens no jūdu sacelšanās vadoņiem un ar savu drosmi sagādāja grūtus brīžus leģioniem, bet pēc tam nokļuva gūstā un patiesībā viņam, tāpat kā citiem ebreju nemierniekiem, bija lemta krusta nāve, tad grūti iedomāties vēl fantastiskāku dzīves ceļu. Apbrīnojamā kārtā liktenis viņam aizvien bijis labvēlīgs un pat no visdramatiskākajām nedienām palīdzējis izkļūt ar veselu ādu. Vieni apgalvo, ka šī neparastā veiksmē izskaidrojama ar Jozefa Flāvija velnišķīgo viltību un cinismu, citi turpretim ir tajās domās, ka viņš atjautībā pārspējis savus laikabiedrus un bijis apveltīts ar vienreizēju prāta asumu, kas viņam devis iespēju ātri pielāgoties jebkurai dzīves situācijai. Protams, viņa intelekts bija apsviedīgs un ass kā naža asmens, taču nedrīkstam aizmirst vēl kādu citu, ne mazāk intriģējošu Jozefa Flāvija rakstura iezīmi: viņa uzvedībā bija kaut kas valdzinošs, kaut kas tāds, kas viņam ļāva pārsteidzoši viegli iegūt uzticamus draugus un aizbildņus. Aiz dīvainas likteņa ironijas Jozefa Flāvija tautieši apzīmogoja viņu ar nodevēja un renegāta kauna zīmi, bet laika tecējumā izrādījās, ka reti kādam ir tik lieli nopelni ebreju labā kā tieši viņam – neaizstājamu vēstures sacerējumu autoram, kurš cildinājis

¹⁰ V.E.: Man šķiet, ka šeit ir vienkārši pārpratums. Kā zināms grieķu vārds «hrestos» nozīmē to pašu, ko ebreju «mesija». Tātad Svetonija rakstītais ir jālasa tā: «...Viņš padzina ebrejus no Romas par to, ka tie, kāda mesijas uzskatīti, nemitīgi radīja jukas». Vienkārši Svetonijam ebreju valodas variants nebija zināms vai vismaz nebija pierasts, tāpēc viņš lietoja grieķu vārda variantu. Nu, bet kas attiecas uz mesijām, tad to jau ebrejiem nav trūcis nekad, un droši vien arī Klaudija laikos tādi bija...

savas tautas varonīgo cīņu pret vareno Romas impēriju un polemiskās sadursmēs ar naidīgiem pamfletistiem aizstāvējis ebreju kultūru un reliģiju.

Kā Jozefs Flāvijs pats stāsta autobiogrāfijā, viņš dzimis tajā pašā gadā, kad varu pārņēma Kaligula, jeb, pēc pašreizējā kalendāra, m.ē. 37. gadā. Ar lepnumu viņš atzīmē, ka pieder pie izcilas priesteru dzimtas un viņa māte cēlusies no Makabeju ķēniņnama. Jau agrā bērnībā viņš uzskatīts par neparasti apdāvinātu. Trīspadsmit gadu vecumā¹¹ viņa zināšanas tiesību lietās bjiušas tik spožas, ka šajos jautājumos pie viņa padomu meklējuši pat priesteri un augstākie Jeruzalemes administrācijas pārstāvji. Sešpadsmitajā mūža gadā viņš kvēli ieinteresējies par reliģijas problēmām. Jūdaismā tolaik pastāvējušas trīs galvenās sekta: farizeji, saduceji, un esēni. Jaunais censonis nolēmis iedziļināties viņu mācībās tādā veidā, ka secīgi iestājies to rindās un piedalījies visās sakrālajās izdarībās, kas piekoptas atbilstošajās sektās. Šī pieredze acīmredzot tomēr nav atvēsinājusi jaunekļa reliģisko degsmi, jo galu galā viņš pievienojies tā laika slavenajam vientuļniekam Bannam un gandrīz trīs gadus pavadījis ar viņu tuksnesī visstingrākās askēzes apstākļos. Pēc tam Jozefs atgriezies pie saviem vecākiem Jeruzalemē, kur pieslēdzies farizejiem, jo tie – kā viņš pats norāda – atgādinājuši viņam grieķu stoīkus.

66. gadā sākās romiešu un jūdu karš. Ebreju patriotu stihisko atbrīvošanās kustību priesteri bija nolēmuši ievadīt organizētas bruņotas cīņas gultnē. Sakarā ar šiem notikumiem Jozefu ieceļ par Galilejas pārvaldnieku un turienes nemiernieku karaspēka pavēlnieku. Tas bija dīvains un diezgan riskants solis, jo visi zināja, ka Jozefs pret sacelšanos izturas noraidīši, turklāt viņam tajā laikā bija tikai 29 gadi un trūka jebkuras, pat visniecīgākās pieredzes militāros un administratīvos jautājumos. Taču jauneklis savus pienākumus veica apbrīnojami veiksmīgi: pēc romiešu armijas parauga viņš izveidoja simttūkstoš vīru lielu karaspēku, nocietināja pilsētas, ciematus un kalnu pārejas, stratēģiski svarīgos punktus ierīkoja ieroču un pārtikas krājumus. Vienlaikus viņam vajadzēja cīnīties pret personisko ienaidnieku kūdīšanām, apspiest nemierus viņam pakļautajās pilsētās un kādā brīdī pat atteikties no paklausības pašam augstajam priesterim, kad tas, Jeruzalemes intrigantu uzpirkts, gribēja Jozefu atcelt no amata.

Apspiest sacelšanos Palestīnā Nerons uzdeva pieredzējušajam karavadonim Vespasiānam, kurš, ņemot palīgā savu dēlu Titu, nolēma vispirms vērsties pret Galileju. Jozefs varonīgi aizstāvējās kalnu cietoksnī Jotapatā un nodarīja Romas leģioniem smagus zaudējumus. Galu galā cietoksnis tomēr krita, un Jozefs nokļuva gūstā. Bet tieši tagad jo skaidri izpaudās viņa atjautība un prasme iekarot šīs pasaules vareno simpātijas. Viņš tik ļoti iepatīkās Vespasiāna dēlam Titam, ka tas pierunāja tēvu nesūtīt Jozefu kopā ar citiem gūstekņiem uz Romu, bet atstāt pie sevis armijā. Šajā laikā tad nu arī Jozefs abiem esot pareģojis, ka viņi viens pēc otra kļūšot par Romas ķeizariem.

Līdz pat Romas un ebreju kara beigām Jozefs tagad darbojās kā savu aizbildņu uzticības persona, ar saviem padomiem tiem palīdzēdams pieveikt jūdu nemierniekus. Vairākkārt, jo sevišķi Jeruzalemes aplenkuma laikā, viņš uzstājās kā parlamentāris, uzaicinādams savus tautiešus atjēgties un nolikt ieročus. Ebreji šādu rīcību uzskatīja par nodevību un pat apcietināja viņa ģimeni, kura uzturējās aplenktajā galvaspilsētā. Bet Jozefs vēlāk attaisnojās ar to, ka gribējis glābt savu tautu no iznīcības, jo zinājis, ka Jahve izvēlējis romiešus par pasaules valdniekiem un tāpēc cīņa pret tiem esot veltīga.

Vespasiāns un Tīts viņu bagātīgi atalgoja par Palestīnā izdarītiem pakalpojumiem, jo sevišķi par to, ka tik nemaldīgi bija piepildījis viņa paredzējums, ka tēvs un dēls viens pēc otra pacelsies visaugstākajās varas virsotnēs. Viņi pat piekrita tam, ka Jozefs pieņēma savu protektoru dzimtas uzvārdu un sāka saukties par Jozefu Flāviju. Romā, kur viņš apmetās uz pastāvīgu dzīvi, Jozefam Flāvijam ierādīja mitekli Vespasiāna privātajā rezidencē, piešķīra Romas pilsoņa tiesības un mūža pensiju, kā arī zemes īpašumus Itālijā un Jūdejā. Domiciāns, trešais ķeizars no Flāviju dzimtas, viņam bija tikpat labvēlīgs un Jozefa nekustamos īpašumus atbrīvoja no visiem nodokļiem un nodevām.

Jozefs Flāvijs nomira, domājams, 2. gadsimta sākumā, vismaz noteikti zināms, ka ķeizaru Nervas un Trajāna laikos viņš vēl bijis dzīvs. Pēc nāves viņam Romā uzcelts piemineklis. Vai iedomājams vēl fantastiskāks mūža epilogs cilvēkam, kurš kādreiz bijis Jeruzalemes sagrautā tempļa priesteris un viens no aktīvākajiem ebreju sacelšanās vadītājiem, tātad nikns Romas ienaidnieks¹²!

Jozefs Flāvijs, dzīvodams pārticībā, tomēr nepadevās dīkdienības kārdinājumam, bet, taisni otrādi, uzsāka apbrīnojami rosīgu literāru darbību, lai cildinātu savu tautu, taču varbūt arī pirmām kārtām nolūkā aizstāvēt sevi pret ciltsbrāļu apvainojumiem. Šīs iespaidīgās rosmes rezultāts ir divi monumentāli darbi: «Jūdu karš» un «Jūdu senatne», kā arī divi publicistiska rakstura sacerējumi: «Pret Apionu» un «Mana dzīve».

¹¹ V.E.: Mazliet zemāk Kosidovskis teiks, ka Flāvijs, pēc viņa vārdiem, to darījis 14 gadu vecumā.

¹² V.E.: Tas liecina, cik romieši varēja būt augstsirdīgi – lai gan citās reizēs arī nežēlīgi.

Tā kā Jozefam Flāvijam bija pieejami ķeizaru arhīvi, viņš savos darbos droši vien izmantojis arī tādus materiālus, kuri vēlāk vēstures vētrās gājuši bojā. Turklāt viņš bija ne tikai daudzu svarīgu notikumu aculiecinieks, bet arī tiešs to dalībnieks. Jūdu karu, bet jo sevišķi Jeruzalemes aplenkšanu viņš droši vien aprakstījis pēc savām ikdienas piezīmēm, jo citādi grūti izskaidrojams pārsteidzošais fakts, ka viņa tēlojums ir tik personisks un tik aizraujošs savā reālismā un faktu bagātībā.

Ar vārdu sakot, daudzām vēsturnieku paaudzēm Jozefa Flāvija darbi bijuši neizsmelams informācijas avots ebreju tautas vēstures izpētei. Pilnām riekšām no tiem smēlušies kā nekristiešu autori, to skaitā romiešu vēsturnieks Dions Kasijs un helēņu filozofs Porfirijs, tā arī kristieši Origēns, Cezarejas Eisebijs un Hieronims – Bībeles tulkotājs latīņu valodā. Jozefa Flāvija divi galvenie vēsturiskie darbi, kas pārtulkoti gandrīz vai visās Eiropas valodās, baudījuši lielu popularitāti visās vēsturnieku paaudzēs kopš to publicēšanas līdz mūsu dienām un pat vairāk – kļuvuši par neizsmelamu iedvesmas avotu rakstniekiem, mūziķiem, gleznotājiem un tēlniekiem.

Šeit pieminams vēl tas, ka vienīgā ebreju rakstniecībā saglabājusies informācija par Jēzu ir Jozefa Flāvija darbā «Jūdu senatne» atrodamā piezīme, ko Bībeles zinātnieku aprindās pazīst ar nosaukumu «*testimonium Flavianum*». Nocitēsim to visā pilnībā:

«Tajā laikā dzīvoja vieds cilvēks Jēzus, ja viņš vispār dēvējams par cilvēku. Viņš darīja neparastas lietas un bija pamācītājs ļaudīm, kuri ar prieku uzklausīja viņa patiesību. Viņam sekoja daudz jūdu, kā arī pagānu. Tas bija Kristus. Bet, kad Pilāts pēc mūsu augstmaņu sūdzībām piesprieda viņam krusta nāvi, agrākie piekritēji neatstājās no viņa. Jo trešajā dienā viņš tiem atkal parādījās dzīvs, kā par viņu līdz ar daudziem citiem brīnumdarbiem dieva pravieši bija pavēstījuši. Un tādējādi no tiem laikiem līdz pat šaidienai pastāv kristiešu draudze, kas no viņa saņēmusi šo nosaukumu».¹³

Nav grūti saprast, kāpēc kristietības tradīcija šai liecībai piešķirusi milzīgu nozīmi. To taču sniedza ebrejs, kurš, neraugoties uz savu politisko nodevību, nekad nebija atsacījies no sentēvu ticības, turklāt bijis labi informēts par visu, kas tolaik notika Palestīnā. Tāpēc šo liecību varēja uzskatīt par ticamu, jo tā taču nāca no neieinteresēta cilvēka, kurš ne formāli, ne emocionāli nebija saistīts ar kristietību.

Tiesa, jau 16. gadsimtā atskanēja savrupa balss, kas šādu vērtējumu apšaubīja, taču visumā līdz 19. gadsimtam neviens šo liecību nopietni nav mēģinājis apstrīdēt. Šodien mums jau zināms, ka šī vienīgā no ebreju avotiem nākusī informācija par Jēzu ir interpolācija, vēlāks iespraudums, ko izdarījis kāds no kristiešu pārrakstītājiem. Kritiskie argumenti, kas atmasko šo viltojumu, ir tik neatspēkojami, ka pat nopietni katoļu Bībeles zinātnieki izteikušies pret šās liecības autentiskumu.

Patiesi, būtu brīnums, ja kāds vēl šodien gribētu ietiepīgi turēties pie kādreizējiem uzskatiem par Jozefa Flāvija tekstā iestarpināto vietu. Jozefs Flāvijš taču bija farizejs un ortodoksāls jūdaisma piekritējs, priesteru dzimtas loceklis un no mātes puses Makabeju pēcnācējs, bet mums grib iegaltvot, ka viņš rakstījis šīs rindas, kurās teikts, ka Jēzus ir bijis mesija un varbūt pat dievs, kas ticis sist krustā, bet trešajā dienā augšāmcelies. Kristiešu pārrakstītājs, kurš iespraudumu tādā veidā iestarpinājis Jozefa Flāvija tekstā, ir bijis lētticīgs cilvēks, bet ne mazāk lētticīgi bijuši tie, kas viņam noticēja.¹⁴

Šodien mēs zinām pat to, kad aptuveni radies šis viltojums. Baznīcas rakstnieki Klēments, Minucijs, Tertuliāns un Teofilis no Antiohijas labi pazina «Jūdu senatni», taču neviens no viņiem nav ne ar vienu vārdu ieminējies par šo kristiešiem tik svarīgo informāciju. Nav pamata domāt, ka viņi tā būtu rīkojušies aiz kaut kādiem nezināmiem apsvērumiem, tālab atliek tikai viens secinājums, un proti, ka

¹³ V.E.: Svencicka Pēcvārdā teiks par šo lietu šādi: «Laikam gan vienīgais ar Jēzus personību saistītais būtiskais atklājums, kuram Z. Kosidovskis pagājis garām, ir nesen publicētais Jozefa Flāvija liecības tulkojums arābu valodā (...). Šis tulkojums atrodams Ēģiptes bīskapa Agapija manuskriptā, kas aptver «vispārējo» vēsturi līdz 10. gadsimtam. Agapija citētajā versijā sacīts: «*Šajā laikā dzīvoja vieds cilvēks, kuram vārdā bija Jēzus. Visa viņa dzīve bija nevainojama, un viņš bija plaši pazīstams ar savu tikumību, un daudz ļaužu no ebrejiem, kā arī no citām tautām kļuva par viņa mācekļiem. Pilāts viņam piesprieda nāvi, sitot krustā. Bet tie, kas bija kļuvuši par mācekļiem, neatteicās no viņa mācības. Tie stāstīja, ka viņš tiem parādījies trīs dienas pēc sišanas krustā un ka viņš tolaik bijis dzīvs; tādā kārtā viņš varbūt patiesi bijis mesija, par kura brīnumainajiem darbiem mums pavēstījuši pravieši*». Agapija teksts atšķiras no Jozefa Flāvija grieķu rokrakstu tekstiem vispirms ar to, ka par Jēzus augšāmcelšanos šeit nav runāts kā par notikušu faktu, bet tikai kā par viņa mācekļu stāstījumu; nav tajā runas arī par jūdu «lielāko vīru» sūdzībām, uz kuru pamata Pilāts it kā būtu Jēzu notiesājis. Iespējams, ka Agapija teksts ir Jozefa Flāvija īsto vārdu tulkojums, jo viņa rīcībā varēja būt teksts, pie kura vēl nebija pieskārusies kristiešu pārrakstītāja roka».

¹⁴ V.E.: Tātad ticamāk ir, ka šī vieta nav vis iespraudums, bet gan vienkārši tikusi stipri sagrozīta pārrakstot un tulkojot.

vecākajos «Jūdu senatnes» eksemplāros šās informācijas vēl nav bijis. Tikai hronoloģiski vēlākais pirmās «Baznīcas vēstures» autors Eisebijs, kurš dzīvojis no 263. līdz 339. gadam, pirmo reizi citē šo «liecību» tagad mums labi zināmajā skanējumā. Tāpēc, loģiski spriežot, jāsecina, ka šo viltojumu izdarījis kāds pārrakstītājs 3. un 4. gadsimta mijā.

Interesantu materiālu diskusijai par «*testimonium Flavianum*» sniedz Origēns. Šis izcilais baznīcas rakstnieks dzīvoja no 185. līdz 254. gadam, tātad pirms Eisebija un pirms pārrunājamā iestarpinājuma par Jēzu «Jūdu senatnes» tekstā. No Origēna polemiskā traktāta «Pret Celsu», ar kuru mēs sīkāk iepazīsimies nākamajā nodaļā, izriet, ka viņa rīcībā esošajā «Jūdu senatnes» norakstā pieminēti Jānis Kristītājs un Jēkabs, toties, kas attiecas uz Jēzu, tad viņš acīmredzot zinājis kādu pavisam citu tekstu, uz kuru dibinoties Origēns pārmet Jozefam Flāvijam, ka tas nav atzinis Jēzu par mesiju.¹⁵

Tātad runa ir par kādu piezīmi, kurā Jēzus novērtēts no neticīga cilvēka viedokļa. Tā kā Flāvija tekstos šāda piezīme nav atrodamā, tad rodas jautājums, uz ko Origēns būtu varējis balstīt savu pārmetumu. Daži Bībeles zinātnieki ir pārliecināti, ka šis Origēnam zināmais sākotnējais teksts tad nu arī saturējis daudzmināto «*testimonium Flavianum*», kuru vēlāk kāds kristiešu pārrakstītājs izrediģējis pēc sava prāta. Izdarīti pat mēģinājumi izdalīt šo šķietamo pirmtekstu, vienkārši svītrojot no «Flāvija liecības» pieņēmumu, ka Jēzus bijis dievs un praviešu pasludinātais mesija, kurš pēc nāves uzcēlies no mironiem. Tādā veidā radītais vieda sludinātāja un apkārtklaiņojoša skolotāja portrets – un šādu cilvēku tolaik Palestīnā bijis ne mazums – varēja piederēt arī ortodoksāla jūdaisma piekritēja un priesteru dzimtas pēcnācēja Jozefa Flāvija spalvai. Šāds apraksts būtu varējis arī izraisīt Origēna pārmetumu, ka tā autors nav ticējis Jēzus dievišķīgai iedabai.

Taču šai, uz pirmā acu uzmetiena visai pārliecinošajai hipotēzei ir būtiski trūkumi. Vispirms jau šaubas rada pats šķietamā sākotnējā teksta izdalījums no «Flāvija liecības». Atsevišķiem Bībeles zinātniekiem, neraugoties uz Jozefa Flāvija stila un valodas rūpīgām studijām, nav izdevies rekonstruēt vienādi skanošu tekstu. Viņu versijas ir tik atšķirīgas, ka apšaubāma ne tikai pati metode, bet arī tās teorētiskie principi. Ja jau, ņemot vērā mūsdienu filoloģijas sasniegumus, nav iespējams iegūt saskanīgus rezultātus, mums ir tiesības secināt, ka šādu Jozefa Flāvija rakstīto pirmtekstu vispār nekad neizdosies atrast.

Tomēr šī koncepcija tika galīgi atspēkota, analizējot kontekstu, kurā atrodama «Flāvija liecība». Izrādījās, ka rindkopas, starp kurām tas iesprausts, neapšaubāmi veido vienu stāstījuma pavedienu, kurā runa ir par nemieriem ebreju vidū un citām viņu likstām. «Flāvija liecība» ne no šā, ne no tā, varētu sacīt, pavisam nekautrīgi pārrauj stāstījuma pavedienu, un šis apstāklis liek domāt, ka tā mākslīgi, nerēķinoties ar loģiku, iesprausta svešā tekstā. Skaidrs, ka to izdarījis kāds neveikls un ne sevišķi inteligents atdarinātājs, un turēt aizdomās par šo rupjo interpolāciju «Jūdu senatnes» autoru nav ne mazākā pamata.

Šeit vietā dažus vārdus vēl veltīt daudz plašākam nostāstam, kurš ietilpināts «Jūdu kara» senkrievu tulkojumā no 11. vai 12. gadsimta un par kuru domā, ka tas izdarīts Kijevas kņaza Jaroslava uzdevumā. Četrās rindkopās Jēzus dzīve un darbība šeit sniegta pavisam citā versijā, kas daudzos sīkumos atšķiras no kanonisko evaņģēliju nostāstiem. Par šiem fragmentiem risinājās ilga polemika, līdz beidzot zinātnieki vienojās, ka šos iespraudumus izdarījuši slāvu tulkotāji, kuri savukārt vadījušies no apokrifu evaņģēlijiem.

*

Tātad noskaidrots, ka vienīgā vieta, kur ebreju autors pieminējis Jēzu, ir viltojums. Šāda situācija ir dīvaina, neizprotama un augstākā mērā intriģējoša. Jozefs Flāvijš taču bija darbojies kā Jeruzalemes tempļa priesteris un tik lielā mērā interesējies par reliģiskiem strāvojumiem, ka pats secīgi piederējis gan pie farizejiem, gan saducejiem, gan esēniem, bet neviena vārda nebilst par Jēzu un tā dramatisko likteni. Par pieminētajām trim sektām viņš raksta daudz un lietpratīgi, bet par Nacaretas skolotāju, tā mācību, brīnumdarbiem un augšāmcelšanos klusē, it kā par to visu nebūtu neko dzirdējis.

Bet kā ir ar citiem tā laika izcilākajiem ebreju rakstniekiem? Izrādās, ka arī tie cieš klusu. Ņemsim kaut vai Jozefa Flāvija nikno ienaidnieku Tiberiādas Justu, kurš sarakstījis «Jūdu karu» un «Jūdu ķēniņu hroniku». Tiesa, šie darbi gan gājuši zudumā, taču Konstantinopoles patriarhs, kurš dzīvoja 9. gadsimtā un bija tos lasījis, apgalvo, ka Justs par Jēzu neko nav rakstījis. Jo dīvaināk tas ir tāpēc, ka šis autors arī bija cēlies no Galilejas un visos sīkumos pazina šo apvidu. Tā vismaz secināms no polemiskas atbildes, ko Jozefs Flāvijš viņam sniedzis savā autobiogrāfijā.

¹⁵ V.E.: Nu, to nesagrozīto tekstu arī zināja.

Un beidzot, viens no vislielākajiem ebreju filozofiem un domātājiem – Aleksandrijas Filons, ar kuru mēs tuvāk iepazīsimies vēlāk, jo viņam ir ievērojami nopelni dažu kristietības ideju tapšanā. Šis rabīns, kurš visu savu dzīvi veltījis jūdaisma samierināšanai ar grieķu filozofiju, atstājis spēcīgu ietekmi uz evaņģēlija autoru Jāni un Tarsas Pāvilu. Pietiek, ja pieminēsim, ka, pateicoties viņam, kristietības teoloģija pārņēmusi grieķu «logosa» ideju.

Filons piedzima gadu trīsdesmit pirms Jēzus un nodzīvoja pēc tā nāves aptuveni gadu divdesmit. Būdams rabīns un slavens svēto rakstu skaidrotājs, viņš rosīgi piedalījās arī sava laikmeta vēstures notikumos, jo vairāk tāpēc, ka viņa brāļadēls Tibērijs Aleksandrs 46.–48. gadā ieņēma Jūdejas prokuratora augsto amatu. Lai gan Filons dzīvoja Aleksandrijā, viņš bieži ceļoja uz Jeruzalemi, kur viņam bija radnieki un daudz paziņu. Vienā no saviem daudzajiem traktātiem «Par apcerīgu dzīvi» viņš aprakstījis terapeitu sektu, kas daudzējādā ziņā atgādina esēnus un pirmos kristiešus. Un tomēr savos skaitliski tik kuplajos literārajos darbos, kuri pievēršas galvenokārt reliģijas jautājumiem un notikumiem Pilāta valdīšanas laikā, viņš Jēzu nepiemin kaut vai īsā hronikāla rakstura piezīmē. Un tā tas ir arī visā pārējā ebreju reliģiskā rakstniecībā, izņemot talmudu, taču tas ir jau atsevišķs jautājums, kuru aplūkosim vēlāk.

Tā kā pat Jēzus novadnieki un tautieši šajā ziņā mums sagādājuši rūgtu vilšanos, tad nav pamata pārmet to romiešiem un grieķiem. Tacits, Plīnijs Jaunākais un Svetonijs mums gan atstājuši īsas piezīmes, taču tajās runa ir galvenokārt par faktu, ka tolaik jau pastāvējušas kristiešu draudzes, bet ne par Jēzu. Turklāt tās uzrakstītas samērā vēlu, jo radušās vairāk nekā astoņdesmit gadu pēc Jēzus krustā sišanas. Turpretī agrāk dzīvojušie autori, tādi kā Plīnijs Vecākais (23.–79.), Marciāls (40.–103.), Plutarhs (46.–120.) un Juvenāls (apt. 60.–140.), kuri pieminējuši daudz mazāk svarīgus notikumus, pilnīgi noklusē Galilejas mesijas traģisko likteni.

Tos ļaudis, kuri tic visam, kas rakstīts evaņģēlijos, vajadzētu satraukt dīvainajam faktam, ka ebreju hronikās nav neviena vārda, kas apstiprinātu to, ka Jēzus nāves brīdī uz trim stundām aptumšojusies saule, mirušie piecēlušies no saviem kapiem, bet jo sevišķi to, ka Jeruzalemes tempļa vissvētāko vietu nodalošais dārgais priekšsargs pārplīsis divās daļās. Grūti iedomāties, ka neatrastos neviens ebreju hronists, kurš šīs katrā ziņā neparastās parādības nebūtu uzskatījis par atzīmēšanas vērtām. Kas attiecas uz saules aptumšošanas, tad arī Plīnijam Vecākajam, kurš pazīstams kā godprātīgs zinātnieks un savā «Dabas vēsturē» saules aptumsumiem veltījis veselu nodaļu, par to nekas nav zināms.

Protams, Bībeles pētnieki pievērsuši uzmanību šiem savādajiem noklusējumiem. Katoļu autors Daniels Ropss,¹⁶ kurš uzrakstījis plaši pazīstamu monogrāfiju par Jēzu, šo faktu izskaidro šādi: «*Parastu Romas pilsoni Tibērija laikos Palestīnā notiekošais interesēja ne vairāk kā, piemēram, mūs kāda praveša parādīšanās Madagaskarā vai Reunjonas salā*». Bet vēl daiļrunīgāk izsakās katoļu garīdznieks Žans Šteinmans,¹⁷ kurs uzrakstījis pazīstamo grāmatu «Tarsas Pāvils»:

«Mūsu ēras 30. gadā kā vergs pie krusta mirst Jēzus, viens no miljoniem vergu Romas impērijā. Palestīnas ebrejiem šis fakts palika gandrīz nemanāms. Un, kaut arī pašā Jeruzalemē tas būtu varējis izraisīt zināmu satraukumu, vai tad civilizētie ļaudis Itālijā, Grieķijā, Mazāzijā un Ēģiptē interesētos par ebrejiem? ... Ko gan šis liķis varēja nozīmēt valstī, kurā valdīja Tibērijs, bet pēc tam pie varas nāks Kaligula, Klaudijs un Nerons? Ko asinīm pārplūdinātā pasaulē nozīmē viena cilvēka nāve?»

Abi minētie autori neviļus pievērš uzmanību zināmam psiholoģiskam, procesam, kurš deformē mūsu izvērtēs proporcijas attiecībā uz pagātnes notikumiem. Kristietības uzticīgie adepti, tās žilbinošo panākumu suģestēti, uzskatīja to par brīnumu un tāpēc vairs nespēja noticēt tās pieticīgajiem un dabiskajiem pirmsākumiem. Tas tad arī izraisa noslieci pārspīlēt un mitoloģizēt visus sīkumus, kas saistīti ar jaunas reliģijas dibinātāja dzīvi, kāda vērojama ne tikai evaņģēlijos, bet arī visās citās pasaules reliģiskajās sistēmās. Un, lūk, tā laika autoru klusēšana, kuri bez ievērības atstājuši ne tikai tādus šķietami brīnišķīgus notikumus kā tempļa dārgā priekšsarga pārplīšanu un saules aptumsumu, bet arī paša Jēzus personu, mums tikai lieku reizi atgādina psiholoģisko fenomenu, kas izpaužies nesaskaņā starp vēsturisko īstenību un atšķirtībā mītošo, tikai savu ticējumu lokā paliekošo pirmo kristiešu draudžu iztēli, nesaskaņā starp grieķu un romiešu apkārtējās sabiedrības vienaldzību un saujīņu sava skolotāja mācības aizrautu cilvēku, kuri uzskatīja sevi par «brāļiem un māsām iekš Kristus», ļaudamies iracionāliem jūsmīgiem sapņojumiem un ilgām. Brīnumainā pasaule, kurā dievs miris krusta nāvē un

¹⁶ V.E.: Henri Daniel-Rops (īst.vārdā Henri Petoit) (1901.01.19 – 1965.07.27); galvenie darbi *Le peuple de la Bible* (Bībeles tautas, 1941), *L'Épée de feu Jésus* (Jēzus un viņa laiks, 1944).

¹⁷ V.E.: Laikam Jean Steinmann *La critique devant la Bible*, 1958 (pašlaik – 2009.06 – par viņu ziņas Internetā trūcīgas).

pēc tam augšāmcelies, viņiem šķita īstenāka par reālo pasauli, ar ko tiem diendienā nācās saskarties. Bet ebrejiem un pagāniem krustā sistais Jēzus, kā izsakās Šteinmans, bija tikai «viens no miljoniem vergu Romas impērijā».

Daži Bībeles zinātnieki, nespējami samierināties ar šādu izskaidrojumu, nododas cerībām, ka sākotnēji tomēr pastāvējuši rakstīti avoti, kuros pieminēts Jēzus, tikai karu un politisko pārmaiņu vētrās tie gājuši bojā. Romas lielajā ugunsgrēkā Nerona valdīšanas laikā, piemēram, sadedzis viss valsts arhīvs, kurā varētu būt bijuši dokumenti par Jēzu, kaut vai Poncija Pilāta atskaite. 70. gadā Tits ieņēma un nopostīja Jeruzalemi. Reizē ar templi un blakus celtnēm droši vien sadeguši arī sinedrija protokoli, kuros vajadzēja būt materiāliem Galileiā lietā. Karš Palestīnā plosījās septiņus gadus, turklāt tas bija nikns, asiņains un postīgs. Simtiem tūkstošu ebreju tika aizvesti gūstā vai mira krusta nāvē. Romieši Palestīnā sistemātiski nopostīja visus dievnamus, bet tajos atrastos svētos rakstus un dokumentus sadedzināja sartos.

Runājot par pirmajiem Jeruzalemes kristiešiem,¹⁸ Jēzus misijas aculieciniekiem, jāatzīmē, ka šeit stāvoklis bija citāds. Kristieši negribēja piedalīties ebreju dumpī un 66. gadā izceļoja uz Pellas pilsētu Aizjordanā. Tā kā Kumranā atrastie tīstokļi liecina, ka viņiem tuvu stāvošajai sektai bijusi sava literatūra, tad jāuzskata par iespējamu, ka tāda bija arī izceļotājiem no Jeruzalemes. Šādā gadījumā viņi to būs paņēmuši sev līdzi. Viņi bija jūdēkristieši, kuri ievēroja visus rituālos priekšrakstus, tai skaitā arī apgraizīšanu. Pellā viņi – kā tas vispār mēdz būt trimdā – vēl stingrāk pieturējās pie Mozus ticības un uzskatīja Jēzu tikai par ebreju pravieti un mesiju. Apvienojušies ebionītu sektā,¹⁹ viņi tur pastāvēja vairākus desmitus gadu, arvien vairāk attālinādamies no kristietības galvenā virziena, kurš Pāvila un helēnisma ietekmē zaudēja saikni ar jūdaismu. Pakāpeniski viņi pazuda no vēstures lapām: daļa sektsas locekļu atgriezās tēvu reliģijas klēpī, bet daļa ieplūda apkārtējā helēnismā. Jādomā, ka reizē ar sektu neglābjami pazudusi arī literatūra, ko bija veidojuši šie visautentiskākie Nacarieša mācekļi. Varbūt tomēr kādreiz, pateicoties kādai laimīgai nejaušībai, kaut kas no šīs hipotētiskās literatūras atradīsies. Par šādu iespēju liecina kaut vai 1966. gadā arābu tulkojumā atrastais polemiskais traktāts, kurš neapšaubāmi radies ebionītu vidē. Sīkāk par to parunāsim vēlāk, tagad tikai piebildīsim, ka tas asi uzbrūk Pāvilam par šķietamo neuzticību Jēzus mācībai, pasludinot, ka Jēzus pats bijis dievs un pestītājs.²⁰

Kristietībai izplatoties aizvien plašākās aprindās, pieauga arī romiešu un grieķu intelektuālistu izrādītā pretestība. Radās plaša literatūra, kas polemizēja ar jaunās reliģijas doktrīnām, cīnījās pret tās pieaugošo ietekmi, visvisādi to izsmēja un izzobojā. Tiklīdz katoļu baznīca bija kļuvusi par valsts reliģiju, tā nesaudzīgi iznīcināja visus šāda veida pamfletus, pēcnācējos radīdama iespaidu, ka tā savā attīstībā nav sadūrusies ar lielāku tā laika izglītoto cilvēku pretestību, ka kristietības izplatīšanās notikusi bez asākiem konfliktiem. Raksturīgs piemērs šai iznīcināšanas akcijai ir neoplatonisma pārstāvis filozofs Porfīrijs, kurš dzīvoja 3. gadsimtā. Viņš uzrakstīja veselus piecpadsmit sējumus pret kristietību vērstu apcerējumu un polemisku traktātu. Pēc Bizantijas ķeizaru Valentiniāna III un Teodora II rīkojuma tie visi sadedzināti uz sārta, un tā no šiem darbiem nav palicis nekādu pēdu.

No tiem autoriem, kurus nosodīja baznīca, sevišķi plašu slavu iemantoja grieķu un romiešu filozofs, stoicisma un platonisma piekritējs, filozofiski noskaņotā ķeizara Marka Aurēlija uzticības vīrs, viens no bīstamākajiem kristietības idejiskajiem pretiniekiem Celss. Kad viņš publicēja polemisko dialogu «Patiesības vārds» (ap 177. g.), kurā ārkārtīgi asi uzbrūk kristietībai, radies apjukums un daudzi kristieši viņa argumentācijas ietekmē atsacījušies no savas ticības. Šim traktātam bija tāds pats liktenis kā daudziem citiem līdzīgiem – tas bez pēdām pazudis. Taču dīvainā kārtā sagādājies tā, ka mums traktāta saturs jo sīki zināms, pateicoties Origēnam (185.–254.) – vienam no visizcilākajiem kristiešu teologiem un domātājiem. Polemiskajā sacerējumā «*Contra Celsum*» («Pret Celsu») viņš veselām nodaļām citējis savu pretinieku, lai pēc tam vērstos pret to ar saviem argumentiem. Šādu citātu ir tik daudz, ka gandrīz bez iztrūkumiem bija iespējams restaurēt «Patiesības vārda» tekstu.

¹⁸ V.E.: Jāsaprot, ka viņi nebija kristieši tagadējā šī vārda izpratnē. Kristietību nodibināja tikai Pāvils. Bet ebionīti uzskatīja sevi par piederīgiem jūdaismam, bija ebreju nacionālisti, visumā ienīda gojus un netaisījās tiem nest nekādu «pestīšanu»; Jēzus priekš viņiem bija mesija, ebreju atbrīvotājs no romiešiem, kuru romieši nogalināja, bet kurš trešajā dienā augšāmcelās (jo viņa līķis bija pēkšņi pazudis no kapenēm), lai nāktu vēlreiz un tomēr glābtu ebrejus. Viss. Tāda bija viņu platforma (kuru nežēlīgi apkaroja rabīns Sauls). To, ka Jēzus bija dieva dēls un nāca glābt nevis ebrejus, bet visu cilvēci, – to pievienos rabīns Sauls, kad viņš pārvērtīsies par apustuļi Pāvilu, līdz ar to radīdams to kristietību, kuru mēs tagad zinām.

¹⁹ V.E.: Vārda «ebionīti» ebrejiskā sakne nozīmē – «nabagie».

²⁰ V.E.: Tieši tādi arī jābūt īsta ebionīta atbildei uz Pāvila izdomājumiem par Jēzus dievišķo dabu.

Celss vispirms pārmet kristiešiem to, ka viņi par Jēzu radījuši tik daudz pretrunīgu nostāstu un tik bieži mainījuši evaņģēliju tekstus, ka beidzot paši tajos sapinušies. Taču visvairāk vietas Celss veltī jautājumam par Jēzus izcelsmi. Balstīdamies uz tajā laikā izplatītajām baumām, Celss apgalvo, ka Jēzus māte bijusi palaidnīgas uzvedības lauku sieviete. Viņas vīrs, namdaris pēc nodarbošanās, sievu padzinis no mājām, jo atklājis, ka tā viņam bijusi neuzticīga ar kādu grieķu tautības romiešu leģionu kareivi Panteru. Palikusi bez pajumtes, viņa klaiņojusi pa visu zemi, līdz kādā kūtī dzemdējusi ārļaulības dēlu Jēzu. Kad dēls paaudzies, tas, darbu meklēdams, aizklīdis līdz Ēģiptei, kur iemanījies visādos pestēlotāja paņēmienos. Pēc atgriešanās Galilejā viņš savu māža mākslu izmantojis, lai nopelnītu pārtiku. Šajā ziņā viņš guvis tādus panākumus, ka kļuvis iedomīgs un pasludinājis, ka esot dieva dēls. Celss izvirza vēl virkni citu kristiešus aizskarošu apvainojumu, kas tajā laikā bija plaši pazīstami un raksturoja sīvo cīņu starp kristiešiem un jūdaisma piekritējiem Romas impērijas dažādās pilsētās. Šās cīņas atbalsis samanāmas arī Jaunajā derībā. Tāpat talmudā ietverti vairāki ar Jēzus personu saistīti nostāsti un baumas, bet kādā traktātā pat atrodams viss nostāsts par laulības pārkāpumu, ko Marija izdarījusi ar kareivi Panteru. Šās leģendas izplatīšanos veicināja ebreju vēsturē nedzirdēts gadījums, kad jūdu priesterā meita Miriama bat-Bilga atsacījies no tēvu ticības, lai izietu par sievu pie Seleikidu armijas kareivja. Miriama bat-Bilgas sajaukšana ar Jēzus māti Mariju tā laika nikno cīņu un apmelojumu gaisotnē bija gandrīz vai neizbēgama. Atgādināsim, ka t.s. Palestīnas talmuds savu galīgo redakciju ieguvis tikai ap 400. gadu, «Babilonijas talmuds» – vēl simts gadu vēlāk, bet Celss savu sacerējumu rakstījis ap 177. gadu. Tas liecina, cik sīksta noturība ir šāda veida baumām. Tās bijušas apgrozībā pāris simtu gadu, bet pēc tam atkal guva dedzīgus piekritējus Apgaismības laikmetā.

Tā, lūk, beidzas mēģinājumi atrast īstā Jēzus pēdas nekristiešu rakstniecībā, beidzas – to grūti noliegt – ar pilnīgu neveiksmi.

Otrā nodaļa. Par Jauno Derību un tās šķietamajiem autoriem

Evaņģēlisti rakstīja grieķu valodā

Tā kā grieķu, romiešu un ebreju autori mums nesniedz nekādas drošas ziņas par Jēzus Kristus dzīvi, atliek pievērsties vienīgai vēsturiskai liecībai – Jaunajai derībai, kā arī tai bagātīgajai kristiešu literatūras daļai, kas nav iekļauta svēto rakstu kanonā un kopumā tiek apzīmēta par apokrifiem. Kāda vērtība ir visiem šiem rakstiem? Atbildi uz šo jautājumu cenšas dot atsevišķa biblistikas nozare. Vēlāk redzēsim, ka tā sniegusi daudzus interesantus un pat sensacionālus atklājumus. Tiem būs veltīta ne viena vien mūsu grāmatas lappuse, taču iepriekš mums kaut vai pavirši jāiepazīstas ar kristietības pamatdokumentu – Jauno derību.

Kā mums zināms, tajā ietilpst septiņas grāmatas, un proti: četri evaņģēliji, «Apustuļu darbi», divdesmit viena vēstule, kas tiek piedēvētas Pāvilam, Jēkabam, Pēterim, Jānim un Jūdām Tadejam, kā arī apustuļa Jāņa atklāsmes grāmata jeb apokalipse. Par šo rakstu rašanās laiku Bībeles zinātnieki nav vienīgi prāti. Vispār tiek pieņemts, ka tie sarakstīti laikposmā starp 50. un 120. gadu. Jaunās derības vecākā daļa ir Pāvila vēstule tesalonīķiešiem,²¹ kas rakstīta 50. gadā, tātad aptuveni divdesmit gadu pēc Jēzus Kristus sišanas krustā.

Parasti mums neienāk prātā padomāt par to, kādā valodā tikusi uzrakstīta Jaunā derība, jo liekas pats par sevi saprotams, ka tās oriģinālvalodai vajadzētu būt ebreju vai aramiešu. Tāpēc dažs labs būs izbrīnījies, uzzinādam, ka Jaunās derības autori runāja un rakstīja grieķu valodā. Tiesa, tā nebija Perikla laikmeta klasiskā valoda, bet gan tās dialektisks variants, ko filologi dēvē par «koinē». Helēnisma laikmetā, t.i. laikposmā no 4. gadsimta p.m.ē. līdz m.ē. 5. gadsimtam, šo valodu runāja dažādzādas tautas, kas dzīvoja Maķedonijas Aleksandra kādreiz iekarotajos apvidos, kurus grieķu okupantu administrācija bija pilnīgi helenizējusi.

Grieķu civilās administrācijas pārstāvji un karavīri komplektējās no visiem Grieķijas apvidiem un runāja atšķirīgos dialektos. Saprotams, ka kopīgi pārvaldītajās teritorijās tie sajaucās, un šajā unifikācijas procesā izveidojās jauna grieķu valoda, ko nosauca par «koinē» un kas kļuva par helēnisma laikmeta valodu.

«Koinē» jau no paša sākuma veidojās kā tautas sarunvaloda, lai gan tās pamatā bija klasiskais Atikas dialekts, jo Atēnu kultūrai aizvien bija augsts prestižs visās citās grieķu pilsētvalstīs. Laika gaitā šo jaunizveidojušos dialektu gan runā, gan rakstos sāk lietot arī izglītoti cilvēki. Tādējādi tas pakāpeniski guva zināmu literāru slīpējumu un galu galā kļuva par vispārlietojamu valodu ne tikai Āzijā un Ēģiptē,

²¹ V.E.: Skat. {EVANG2}.

bet pat Romā. Tāpat tas bija dzirdams Palestīnas pilsētās, jo sevišķi Jēzus dzimtenē Galilejā, turklāt tik lielā mērā, ka poļu Bībeles zinātnieks, katoļu priesteris prof. E. Dombrovskis vienā no savām esejām pat izvirzīja jautājumu: «Vai Jēzus runāja grieķu valodā?» un uzskatīja par iespējamu, ka satiksmē ar citu tautību piederīgajiem Jēzus izmantojis grieķu valodu.

Tāpat zināms, ka diasporas ebreji, kuru skaitliski bija daudz vairāk nekā pašā Palestīnā dzīvojošo ebreju, runājuši galvenokārt grieķiski. Savu tēvu valodu viņi bija tiktāl aizmirsuši, ka varēja lietot tikai Aleksandrijā grieķu valodā pārtulkoto Veco derību, t.s. Septuagintu. Pašā Jeruzalemē, kur grieķu kultūras ietekme arī bija visai jūtama, ebrejiski gandrīz vairs nerunāja, bet lietoja aramiešu valodu. Tas bija ebreju valodai tuvu radniecīgs semītu dialekts, kurš Tuvo Austrumu zemēs kļuva par universālu valodu.

Helēnisms izplatījās pat latīņu kultūras dzimtenē Itālijā. Impērijas sākumā sakarā ar valsts saimniecisko uzplaukumu un aizvien pieaugošu darbaspēka trūkumu no Austrumiem masveidā tika ievesti vergi un amatu pratēji, ko nodarbināja pilsētās un lielo zemes īpašnieku muižās. Šī etniski svešo elementu pieplūsme līdz pašiem pamatiem izmainīja Itālijas seju. Atbraucēji runāja galvenokārt grieķiski, un tā grieķu valoda kļuva par plašu proletariāta masu sarunvalodu. Romiešu satīriķis Juvenāls (ap 60.–140.)²² vienā no savām satīrām želojās, ka pilsētās grūti dzīvot: visapkārt «tikai grieķi». Cik spēcīga bijusi šī iespiešanās, šodien liecina fakts, ka uz vergu un brīvlaisto kapiem arheologi biežāk atrod grieķu nekā romiešu vārdus. Tā kā kristietība vispirms izplatījās tieši šo ļaužu vidū, nav nekāds brīnums, ka Romas baznīcas pirmās amatpersonas runāja un rakstīja grieķu valodā, pat vēl vairāk – tā tolaik bija kristiešu liturģiskā valoda.

Šo faktu gaismā nav grūti saprast, kāpēc evaņģēlīji un pārējie Jaunās derības raksti sacerēti grieķu, bet nevis kādā no semītu valodām.²³ To autori un tāpat lietotāji bija Kristus piekritēji, kuri nāca galvenokārt no helenizētajiem ebreju diasporas centriem. Daži Bībeles zinātnieki ir pārliecināti, ka uz Mateja evaņģēliju un Pāvila vēstuli ebrejiem tas nav attiecināms. Tie, pēc viņu domām, tulkoti no aramiešu oriģināltekstiem, kuri gājuši zudumā, taču grieķu tulkojumos uz to cilmi norādot tikai semītu valodām raksturīgie idiomatiskie izteicieni. Tomēr vairums zinātnisko speciālistu šo pieņēmumu neatzīst par pietiekami pamatotu.

Latīņu valodā Jaunās derības pilnu tekstu pārtulkoja tikai svētais Hieronims (340.–420.). Šis tulkojums pazīstams ar nosaukumu «Vulgata». Protams, Itālijā un Ziemeļāfrikā Jaunās derības grāmatu tulkojumi latīņu valodā bija sastopami arī pirms Hieronima, taču visumā diezgan droši varam apgalvot, ka vairāk nekā trīs gadsimtus kristieši apmierinājās galvenokārt ar grieķiskajiem Bībeles tekstiem. 1592. gadā pāvesta Klēmenta VIII uzdevumā tika izdarīts jauns tulkojums, kuru šā iemesla pēc iedēvēja par «*Vulgata Clementina*».

Ar papirusiem pilnie grozi, un ko tie devuši

Protams, līdz mūsu dienām nav saglabājusies neviens Jaunās derības manuskripts, ko būtu uzrakstījis tās īstais autors. Mūsu rīcībā esošie teksti ir tikai noraksti no daudziem agrākiem norakstiem. Nav iespējams izdibināt, cik daudz to bijis starp sākotnējiem oriģināliem un šodien mums zināmajiem tekstiem; skaidrs tikai tas, ka norakstītāji bijuši tādi paši maldīgi cilvēki kā visi citi, un tālab zinātniekiem daudz pūļu sagādā tekstu attīrīšana no pārrakstītāju misēkļiem. Runa šeit nav tikai par nevilšām kļūdām, jo sastopamies ar tādiem gadījumiem, kad pārrakstītāji aiz pārmērīgas cenšanās paust savus doktrinālos uzskatus bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem sagrozījuši atsevišķas vietas.

Pūlēdamies atjaunot sākotnējo tekstu un attīrīt to no vēlākām kļūdām un sagrozījumiem, Bībeles zinātnieki veikuši dažādu Jaunās derības variantu filoloģisku konfrontāciju, lai detalizētas analīzes ceļā noskaidrotu, kurš no tiem būtu ticamāks nekā citi. Taču ilgu laiku salīdzināšanai pieejamais materiāls bija pārlietu trūcīgs, lai ar šādu metodi būtu gūstami pārliecinoši panākumi.

Izeja no šī strupceļa radās, tikai pateicoties lielajiem atklājumiem Ēģiptē. 19. gadsimta beigās arheoloģija pārsteidza visu pasauli ar daudziem sensacionāliem atradumiem, kuri pilnīgi pārveidoja mūsu priekšstatus par senajām civilizācijām, un šo atradumu vidū izcila vieta bija Ēģiptē atrastajiem papirusiem ar ļoti interesantiem tekstiem.

Pirmos papirusus uz Eiropu atveda jau 19. gadsimta pirmajā pusē, taču tikai gadsimta beigās zinātnieki sāka saprast, cik liela nozīme tiem ir kā seno laiku vēstures izziņas avotiem. Izrādījās, ka uz nodzeltējušām papirusa loksneņiem rakstītajos tekstos ir daudz tā laika ikdienas sadzīves sīkumu, kas seno

²² V.E.: enciklopēdijās: no 60. līdz apmēram 127. gadam.

²³ V.E.: Pāvila radītā kristietība bija vērsta uz grieķiem un romiešiem, tāpēc tāda sludināšanas valodas izvēle ir dabiska. Ebionīti lietoja ebreju un aramiešu valodas.

vēsturnieku rakstos parasti atstāti bez ievēribas. Šie šķietami nesvarīgie sīkumi saistīti ar tā laika mazā cilvēka ikdienas priekiem un bēdām, tāpēc sniedz vispusīgu ieskatu toreizējās paražās un sabiedriskajās attiecībās, bet tas ļauj ielūkoties senatnes cilvēku privātajā dzīvē, līdz ar to – ja tā varētu izteikties – oficiālajai vēsturei piešķirot spilgtākas krāsas.

Atgriezīsimies tomēr pie savas tēmas un pavaicāsim, kas papirusoloģijai kopīgs ar Jaunās derības tekstu pētīšanu. Izrādījās, ka milzīgajā papirusu lēvenī atrodams ārkārtīgi daudz veselu tīstokļu vai arī atsevišķu fragmentu ar Jaunās derības tekstiem. Daži no tiem radušies 3. un pat 2. gadsimtā un tātad ir gandrīz divi simti gadu vecāki nekā ar Vatikāna un Sinaja kodeksa nosaukumu pazīstamie teksti. Ja vēl piebilstam, ka šodien zinātnieki saviem lingvistiskajiem pētījumiem var izmantot burtiski tūkstošiem fragmentu un daudz pilnīgu Jaunās derības tekstu norakstu, tad atskārtīsim, cik milzīga nozīme papirusoloģijai ir bibliistikā.

Šo reizēm gluži sensacionālo atklājumu vēsture sākās ar 19. gadsimta vidu, kad vācu pētnieks Konstantīns Tišendorfs²⁴ nejauši atrada t.s. Sinaja kodeksu. Toreiz jauno teologu un Bībeles zinātnieku ieinteresēja Svētās Katrīnas klosteris Sinaja kalnā, par kuru jau sen bija izplatītas valodas, ka tā bibliotēkā uzglabājos pasakainas rakstu vērtības, jo sevišķi arhaiski, gluži nepazīstami Bībeles teksti. Lai gan bija zināms, ka šā klostera mūki ne visai labprāt pie sevis redzēja ciemiņus no ārpusaules, Tišendorfs, iededzies zinātnieka kvēlē, nolēma pamēģināt laimi. Un patiesi, kaut kādā veidā viņam izdevās iemantot mūku uzticību. Meklējumi bibliotēkā tomēr būtu palikuši nesekmīgi, ja vien Tišendorfs pēdējā brīdī nebūtu ielūkojies grozā ar sadriskātiem papīriem, kas bija domāti sadedzināšanai. Sev par lielu izbrīnu, viņš starp nevērtīgu makulatūru atrada 120 lapas no grieķu Bībeles, t.s. Septuagintas, no kurām vecākās bija radušās m.ē. 4. gadsimtā. Daļu no šiem tekstiem, ko viņš saņēma kā balvu par savu atklājumu, Tišendorfs vēlāk publicēja Leipcigā.

Tišendorfs vēl divas reizes, 1853. un 1859. gadā, devās tālajā ceļā uz Sinaja klosteri. No pirmā brauciena viņš atgriezās bešā, un arī otrais beigtos tāpat, ja nebūtu notikusi pavisam jociģa sagādīšanās. Savas uzturēšanās pēdējā dienā, jau ar sakravātām ceļasomām gaidīdams ierodamies nolīgto transportu, pētnieks pastaigājās klostera dārzā. Viens no runīgākajiem mūkiem, ieraudzījis Tišendorfu, ieaicināja viņu savā cellē parunāties. Pētnieku pārsteidza tas, ka celles kaktos mētājās veci nodzeltējuši pergamenti. Tāpat aiz gara laika Tišendorfs tajos ielūkojās sākumā pavirši, bet tad, vairāk iedziļinādamies, viņš tikko spēja apvaldīt satraukumu. Viņa rokās bija nokļuvuši plaši Vecās derības fragmenti un visa Jaunā derība, kuri, kā tas vēlāk noskaidrojās, bija radušies 4. gadsimtā. Kas notika tālāk, grūti izdibināt. Zināms tikai, ka klosternieki publiski apsūdzēja Tišendorfu, it kā viņš vērtīgos rokrakstus paslēpis azotē, naktī izlavījis no klostera un ar iepriekš sarunātu kamieli aizbēdzis. Šajā lietā iejaucās Krievijas konsuls, kura aizgādībā klosteris atradās, un pēc ilgām pārrunām tika panākts kompromiss. Tišendorfs apņēmās pēc rokrakstu zinātniskas apstrādes un publicēšanas atrastos dokumentus nodot caram Aleksandram II, un to viņš pāris gadu vēlāk Carskoje Selo arī personiski izdarīja. Tik avantūristiskos apstākļos zinātni paglābtais Sinaja kodekss tipogrāfiski iespiests, parādījās Pēterburgā bibliofiliskā 300 eksemplāru lielā metienā. To izsūtīja uz visiem pasaules zinātniskajiem centriem. Sinaja kodeksa otrais izdevums iznāca Londonā 1911. gadā.²⁵

Tāpat milzīgu savīļņojumu zinātnes pasaulē izraisīja papirusi, pareizāk sakot, papirusu fragmenti, ko Ēģiptes smiltajā bija atraduši divi jauni angļi Grenfells un Hants. 1897. gadā viņi veica izrakumus senās apdzīvotās vietas Oksirinhosas (tagadējā Behnesa) apkaimē, 180 km uz dienvidiem no Kairas. Viņu meklējumu auglis bija šķietami necila papirusa skranda, kura tomēr, kad to izlasīja, izrādījās

²⁴ V.E.: Lobegott Friedrich Constantin von Tischendorf (1815.01.18 – 1874.12.07).

²⁵ V.E.: Kosidovskis atstāsta Sinajas kodeksa vēsturi visai juceklīgi un neprecīzi (acīmredzot viņa laikā nebija pieejama precīza literatūra). Tišendorfs dabūja pirmās 43 Kodeksa lapas sava pirmā brauciena laikā 1844.gadā starp iznīcināšanai sagatavotajiem rokrakstiem. (Šī daļa vēlāk tika nodota Leipcigas muzejam). Otrā brauciena laikā Tišendorfs gribēja nopirkt pārējo daļu, bet viņam nepārdeva. Trešo reizi viņš brauca ar Krievijas imperatora Aleksandra II pilnvarām, un klosteris 1859.gadā piekrita nodot imperatoram 347 manuskripta lapas izpētei, bet 1869.gadā galīgi pārdeva tās par 9000 rubļiem. (2010.gadā Krievijas Ārlietu ministrijas arhīvos tika atrasts šī līguma teksts). Cara nopirktā Kodeksa daļa glabājās Pēterburgas Imperatora Publiskajā bibliotēkā līdz 1933.gadam, kad Staļins to pārdeva Britu muzejam par 100'000 sterliņu mārciņām. Jau mūsdienās (XX gadsimtā) klostera mūki atrada savos arhīvos Tišendorfa parakstītu kvīti, kurā tas solās manuskriptu pēc izpētīšanas atdot klosterim atpakaļ (acīmredzot tā bija 1859.gada kvīts, kuru anulēja 1869.gada pārdošanas līgums), un tad mūki apvainoja (sen mirušo) Tišendorfu krāpšanā. Bez tam vēl citi pētnieki (un arī cars) pirkā XIX gadsimtā citas nelielas daļas, bet XX un XXI gadsimtā klosterī tika atrastas vēl citas lapas, lapu fragmenti un veseli rokraksti (pēdējais uz šo brīdi atradums – 2009.gada 1.septembrī). Pašlaik rokraksts glabājas izkaisīts dažādās vietās, galvenokārt Leipcigā un Londonā. Kopš 2009.gada četri Kodeksa īpašnieki ir vienoti izlikuši pilnu ieskenētu tekstu Internetā.

dokuments ar fundamentālu nozīmi kristietības pirmsākumu pētniecībā. Tajā bija ietverti septiņi līdz tam pavisam nezināmi Jēzus izteikumi. Šo prātulu atrašana tieši šajā vietā izskaidrojama ar to, ka 4. un 5. gadsimtā Oksirinhosā pastāvējusi slavena kristiešu draudze. 1897. gadā šīs sentences tika publicētas ar nosaukumu «*logia Jesu*» («Jēzus izteikumi»). 1903. gadā šie paši angļu pētnieki Oksirinhosā atrada vēl kādu papirusa fragmentu ar pieciem citiem līdz tam nezināmiem Jēzus izteikumiem.

Vārds «*logia*», ko ieviesa jaunie angļu zinātnieki, nostiprinājās kā paliekams termins, ar kuru apzīmē visus Jēzum piedēvējamus izteikumus, kuri nav atrodamī Jaunās derības kanoniskajos tekstos.

Kopš šiem atradumiem Oksirinhosā nemitējās meklējumi, ko organizēja dažādu tautību arheoloģiskās ekspedīcijas. Par to rezultātiem liecina šādi skaitļi: šodien pētnieku rīcībā ir ap četri tūkstoši Jaunās derības rokrakstu un aptuveni divdesmit pieci tūkstoši tās fragmentu.

Visi šie atrastie teksti, kā jau minējam, ir nenovērtējami materiāli svēto rakstu lingvistiskajās studijās. Jo, tikai salīdzinot dažādus norakstus un atrodot vecākos variantus, kuri vistuvāk stāv pirmavotam, var mēģināt rekonstruēt Jaunās derības patieso skanējumu. Cik daudz pūļu un pacietības prasa šis darbs, redzam kaut vai no tā, ka mums jau pazīstamais Tišendorfs secīgi publicēja septiņus Jaunās derības izdevumus. Kad, dibinādamies uz Sinaja klosterī atrasto materiālu zinātnisko analīzi, viņš apstrādāja Jaunās derības astoto izdevumu, tad izrādījās, ka jaunā versija no iepriekšējām atšķiras 3500 vietās. Šajā sūrā darbā sagatavotajā tekstā tomēr vēl konstatēts gandrīz tūkstoš atšķirību salīdzinājumā ar Vatikāna kodeksa Jauno derību. Kā redzam, Jaunās derības autentisko tekstu noteikšana vēl aizvien ir visai problemātiska.

Lai papildinātu šo ainu, atzīmējami vēl daži citi Jaunās derības tekstu avoti. Starp citu, šeit minami t.s. ostrakoni – keramikas lauskas, uz kurām rakstīja vienkāršie ļaudis, kuri nevarēja sev atļauties dārgos papirusus. Atrasts daudz šādu lausku ar Jaunās derības fragmentiem un pat garāks gabals no Lūkas evaņģēlija, kas ieskrāpēts desmit šādos ostrakonos.

Visai pamācoši tāpat ir grieķu un romiešu kapu uzraksti. Bieži vien tie ilustrē Jaunajā derībā aprakstītus notikumus un paražas, kā arī satur svēto rakstu citātus tādā skanējumā, kādā tie bijuši pazīstami šo uzrakstu tapšanas laikā.

Beidzot, nedrīkstam aizmirst arī citātus, kas minēti baznīcas tēvu un kristiešu rakstnieku darbos, piemēram, Tertuliāna, svētā Hieronima, svētā Augustīna u.c. sacerējumos. Šādu citātu ir tik daudz, ka no tiem vien varētu sastādīt gandrīz veselu Jauno derību.

Gadi pirms evaņģēliju uzrakstīšanas

Pirms ķeramies pie Jaunās derības satura un būtības raksturošanas, mums jāpakavējas vēl pie viena jautājuma, bez kura noskaidrošanas nav iespējams pareizi novērtēt Jauno derību kā vēstures dokumentu. Runa šeit ir par to pārsteidzošo faktu, ka tikai četrdesmit gadu pēc Jēzus nāves parādījās pirmais evaņģēlijs, t.i., dokuments, kurā aprakstītas dažas viņa dzīves epizodes. Līdz tam Galilieša piekritēji iztika vienīgi ar to, kas saglabājās no mutes mutē, ar to, ko pavēstīja tautas nostāsti. Jaunās ticības izplatītāji bija apkārtceļojoši sludinātāji un sprediķotāji, kuru vārdi un izcelsme mums šodien lielākoties nav zināmi. Taču pēc apustuļa Pāvila mēs aptuveni varam spriest, kāda praksē izskatījās viņu darbība. Viņi uzstājās visur, kur pie ebreju lūgšanu namiem bija izveidojušās Kristus piekritēju grupas. Viņa morāles mācība šajās aprindās izplatījās viegli iegaumējamajos aforismos, kurus mēs jau pieminējām ar «*logia*» nosaukumu. Šie autentiskie vai šķietamie Jēzus izteikumi saistībā ar viņa dzīves dramatisko brīžu pārstāstiem ieguva tautas teiksmu krāsainību, un tādā kārtā nodibinājās noteikta mutvārdu tradīcija ar izteiktām folkloras iezīmēm. Un tieši šis fakts un tautas iztēles savijums, kas šodien tik grūti atšifrējams, tad arī kļuva par to augsni, no kuras Jēzus biogrāfi smēlās materiālu viņa dzīves aprakstiem savos evaņģēlijos.

Šodien varētu likties savādi, ka cilvēki, kuri ticēja Jēzus dievišķībai, tik ilgos gadus neuzskatīja par vajadzīgu uzrakstīt viņa dzīves stāstu un nesavāca tam vajadzīgos materiālus. Taču pamēģināsim atsācīties no mūsu ierastā domāšanas veida un papūlēsīties iedziļināties tā laika kristiešu mentalitātē un paradumos, iepazīties ar viņu dzīves veidu. Un tad izrādīsies, ka šeit nevar būt ne runas par pietātes trūkumu un šķietamajai vienaldzībai ir savs dziļāks attaisnojums.

Vispirms noskaidrosim, kas par cilvēkiem bija pirmie kristieši. Pirmajā vēstulē korintiešiem Pāvils raksta: «*Raugait, brāļi, savus aicinātos, nav tur taču daudz pasaules gudro, nav daudz vareno, nav daudz augsti dzimušo. Bet kas ģekāgs pasaulē, to dievs ir izredzējis, lai liktu kaunā gudros; un, kas nespēcīgs pasaulē, to ir dievs izredzējis, lai liktu kaunā stipros*» (1:26–27). Baznīcas rakstnieks Tertuliāns, kurš dzīvoja 2. un 3. gadsimta mijā, aizstāvēdams šos ļaudis pret nekristiešu pamfletistu uzbrukumiem, uzsvēra, ka tie ir valstij lojāli rokpeļņi, kuri godīgi maksā savus nodokļus. Marka Minucija apoloģētiskajā dialogā nekristiešu polemists Cecīlijs kristiešus dēvē par plukatām un, starp

citu, apvairo viņus, ka tie savus kulta piekritējus vervējot sabiedrības viszemākajos slāņos, padibenēs un mānticīgu sieviešu vidū.

Šie apgalvojumi, kā mums zināms no citiem avotiem, nav visai tālu no patiesības: pirmie Kristus piekritēji savā vairumā patiesi bija vienkārši un neizglītoti ļaudis. Droši vien tikai nedaudzi no viņiem prata lasīt un rakstīt. Tāpēc grūti bija prasīt, lai viņi saprastu, cik svarīgi ir kaut kādi ar noslēpumainām zīmēm pārklāti pergamenta vai papirusa gabali. Tuvo Austrumu tautām galvenais paaudžu gudrības nesējs bija nevis rakstītais dokuments, bet gan mutvārdu tradīcija. Teiksmas par pagātnes varonīgajiem notikumiem, reliģiski mīti, leģendas un tautas pasakas, ko izplatīja apkārtstaigājoši teicēji un sludinātāji, bija šo tautu galvenais garīgais mantojums. Pats Jēzus, tāpat kā Sokrats, liekas, nav uzrakstījis neviena vienīga vārda, izņemot dažas rakstu zīmes, ko viņš – kā pieminēts Jāņa evaņģēlijā – uzvilcis smiltīs.²⁶ Tāpēc nav nekāds brīnums, ka pirmajos gadu desmitos pēc Jēzus nāves viņa mācība izplatījās tikai mutvārdos ar t.s. katehēzes (pārstāstījums, izklāsts) palīdzību, un tieši šajā katehezē meklējami vēlāko Jaunās derības rakstu aizsākumi.

Bet ir vēl citi, daudz svarīgāki iemesli, kāpēc Jēzus mācība sākumā netika fiksēta rakstos. Tie slēpjas tajā faktā, ka pirmie Kristus piekritēji neatsacījās no jūdaisma, bet, gluži otrādi, jo stingri ievēroja visus Mozus ticības priekšrakstus, apmeklēja svētnīcas un sinagogas, ar vārdu sakot, ik uz soļa pasvītēja savu piederību pie ortodoksālajiem ebrejiem. Pat viņu sludinātā ticība pestītāja un mesijas atnākšanai savos pamatos nebija pretrunā ar jūdu tradīcijām, jo tā sakņojās Vecās derības pravietojumos. Tikai vienā ziņā viņi atšķīrās no saviem ticības brāļiem, un proti, viņi ticēja, ka praviešu pasludinātais mesija Jēzus Nacarieša personā jau parādījies zemes virsū.²⁷

Jūdeokristieši, pārliecināti, ka, atzīdami Jēzu par mesiju, viņi ir vēl ortodoksālāki par citiem ebrejiem, protams, turpināja uzskatīt Veco derību par savu svēto grāmatu, un viņiem droši vien pat prātā nenāca to aizstāt ar ko citu. Ja runa bija par Jēzu, par viņa dzīves detaļām un morāles mācību, tad viņi apmierinājās ar to, ko par Jēzu zināja pastāstīt citi uzticami cilvēki.

Kad beidzot par to sāka parādīties rakstītas liecības, kas vēlāk tika ietilpinātas Jaunajā derībā, tad neviens nedomāja, ka tās varētu aizstāt Veco derību un kļūt par kristiešu Bībeli. Turklāt tās nebija domātas plašākām ticīgo ļaužu masām, kuru vairums, kā zināms, nemaz neprata lasīt. Tie vispirms bija publicistiski traktāti, kuriem vajadzēja pierādīt pagānu pamfletistiem un ebreju ortodoksāliem, ka Jēzus no Galilejas patiesi bijis mesija. Un zīmīgi ir tas, ka to centās pierādīt, atsaucoties tieši uz Vecās derības autoritāti. Pieminēsim tikai to, ka Jaunā derība mudžēt mudž ar citātiem, kas ņemti no Vecās derības, – pavisam to ir kādi trīs simti, neskaitot daudzās norādes un atsauces.

Bet kādēļ tomēr šie sacerējumi sāka parādīties tikai četrdesmit gadu pēc Jēzus nāves? Protams, tas notika tad, kad aktuālā sabiedriski politiskā situācija to prasīja. Tajā laikā Palestīnā, kā jau minēts, plosījās asiņainais romiešu un jūdu karš, kura traģiskais fināls bija Jeruzalemes tempļa nopostīšana. Jēzus piekritēji atteicās piedalīties karā, un tāpēc pārējie ebreji, kuriem izdevās šajā katastrofā palikt dzīviem, viņus uzskatīja par nodevējiem un renegātiem. Jēzus piekritēju stāvokli vēl ļaunāku darīja tas, ka arī apkārtējā grieķu un romiešu pasaule pret viņiem izturējās klaji naidīgi un vispār tos neatšķīra no nicinātajiem ebrejiem. Tāpēc radās vajadzība aizsargāties pret daždažādiem no ārienes nākošiem uzbrukumiem un vienlaikus stiprināt brāļus pārliecībā, ka taisnība ir viņu pusē.

Daži Bībeles zinātnieki pievērš uzmanību vēl citiem tikpat svarīgiem apstākļiem, ar kuriem izskaidrojama šī četrdesmit gadu ilgā klusēšana. Šeit jāatceras noskaņojums, kādā dzīvoja kristieši pēc mīļotā skolotāja nāves. Tam bija raksturīga nemitīga reliģiska eksaltācija, kas izrietēja no pārliecības, ka Jēzus drīz atkal atgriezīsies, lai spriestu sodu netaisnajiem un zemes virsū dibinātu debesu valstību. No Mateja evaņģēlija mums zināms, cik drīz tam vajadzēja notikt. Jēzus taču saviem mācekļiem bija teicis: «*Patiesi es jums saku: daži no tiem, kas šeitān stāv, nāvi nebaudīs, iekāms tie neredzēs cilvēka dēlu nākam savā valstībā*» (16:28).

²⁶ V.E.: Skat. {EVANG4}.

²⁷ V.E.: Tie nejudi, kurus Pāvils un viņa palīgi pievērsa kristietībai, savā vairumā nekad nepievērsās jūdaismam un neievēroja «visus Mozus ticības priekšrakstus». Vispār šeit ir pirmām kārtām jāizšķir trīs galvenās ticīgo grupas: 1) īstie, kanoniskie jūdi «Mozus ticībā»; 2) jūdaisma sekta, ebreji pēc tautības, kuri ticēja, ka Jēzus bija mesija un ka viņš ir augšāmcēlies un nāks vēlreiz (bet nepiedēvēja viņam dievišķu dabu un nevērsās ar sludināšanu pie neebrejiem); un 3) Pāvils un viņa palīgi, kuri piedēvēja Jēzum dievišķu dabu un sludināja neebrejiem (kā arī šie viņu saaģitētie neebreji). Lai nesapītos jēdzienos, turpmāk sauksim trešos par kristiešiem, otros par ebionītiem, bet pirmos par jūdiem (lai gan pats nosaukums «ebionīti» parādījās tikai 60.gados pēc Jūdejas kara). Šādos terminos kristieši nekad nebija Mozus ticībā (izņemot pašu Pāvilu un viņa palīgus), bet ebionīti nekad nebija kristieši.

Tomēr gadi pagāja, cilvēki dzima un mira, bet «tā kunga diena» kavējās. Ticīgos, kuri tādā pašāveidā gaidīja savu atpestītāju, sāka krimst šaubas un rūgtums. Viņi meklēja atbildi uz jautājumu, kāpēc Jēzus neatgriežas zemes virsu, kā bija solījis. Un tajā pašā laikā radās interese par Jēzus dzīves gaitām, jo varbūt viņa brīnumdarbos, visā viņa rīcībā, runās, un ciešanās bija rodama kārotā atbilde, kurai vajadzēja nostiprināt saļodzījušos ticību, kad pēc mesijiskās sajūsmas un cerību gadiem iestājās atskurbums. Tādā veidā tad nu arī radās jaunā literatūra, literatūra, kuras uzdevums bija aizstāvēt, ieskaidrot un pierādīt, ka Jēzus patiesi bijis mesija.

Cik lielā mērā mēs varam uzskatīt par ticamām tās ziņas par Jēzu, kuras bija saglabājušas mutvārdu tradīcija,²⁸ kas tolaik bija jau gandrīz četrdesmit gadu veca? Iestādamās par dažām kristietības dogmām, baznīca nereti atsaucas uz tradīciju, it kā tā pati par sevi būtu neapgāzams patiesīguma garants. Bet mums gribētos aizrādīt, ka tā veidojusies pamazītēm, pateicoties vienkāršiem, neizglītotiem ļaudīm, kuri sliecās uz izdomām, mitoloģizēšanu un pārspīlējumiem, labprāt lāvās sapņiem un iztēlei, lai tādā kārtā, piešķirot visam dziļāku jēgu, sacildinātu savu necilo dzīvi. Tolaik, piemēram, uzskatīja par gluži dabisku parādību, ka slaveni valdnieki, valsts darbinieki un domātāji brīnumainā kārtā spēj izdziedināt slimos un pamodināt mirušos, pat vēl vairāk – ka tie vai nu savas dzīves laikā, vai pēc nāves var kļūt par dieviem.

Dievišķības jēdziens toreiz bija pavisam citāds, ikdienišķāks, robežas starp transcendentu pasauli un šīs zemes īstenību nebija krasi novilkta un izredzētie viegli spēja tās pārvarēt. Tāda veida ticējumi nostiprinājās cilvēku domāšanā, un nevienam ne prātā nenāca šaubīties par to patiesīgumu.

Jēzus dzīvēs gaitu un mācības pamatjautājumos lielākā autoritāte tajā laikā bija, šķiet, nacariešu Jeruzalemes draudze.²⁹ To vadīja Jēzus brālis Jēkabs Taisnīgais, kuram padots bija pat apustulis Pēteris. Tomēr Jēkabu 62. gadā pēc virspriestera Annas rīkojuma nomētāja ar akmeņiem, bet trīs vai četrus gadus vēlāk bojā gāja arī apustuļi Pāvils un Pēteris. Kad sākās jūdu sacelšanās, Jeruzalemes draudzes locekļi atteicās tajā piedalīties un, cīņām tuvojoties Jeruzalemes mūriem, aizbēga pāri Jordānai, kur apmetās Pellas pilsētā. Vēlāk daļa no šiem jūdeokristiešiem atgriezās Jeruzalemē, bet daļa vispār bija palikusi uz vietas. Kopā ar Jēzus tuvākajiem radniekiem viņi turpināja darboties kā nacariešu sekta. Pēc tam, kad Jēkabu nonāvēja, viņi par savu vadītāju ievēlēja Jēzus brālēnu Sīmani, kura tēvs Kleofass bija paša skolotāja tēva Jāzepa brālis. Sīmanis nodzīvoja ļoti ilgu mūžu, līdz Trajāna valdīšanas (96.–117.) laikā tika sist krustā. Pēc viņa draudzes vadību uzņēma Jēzus brāļa Jūdas mazdēli Jēkabs un Sokers.

Kā redzam, nacariešu vidū bija izveidojusies sistēma, kas ļoti atgādina islama kalifātu: reliģiskā vadība atradās to cilvēku rokās, kuri šādā vai tādā veidā bija Jēzum rada. Viņus pazina ar «mantinieku» nosaukumu, viņiem bija īpašs evaņģēlijs aramiešu valodā, un aiz dinastiskiem apsvērumiem viņi izplatīja versiju, ka Jēzus cēlies no «Dāvida nama». Jeruzalemes nacariešu atzars pastāvēja līdz 132. gadam, kad notika ebreju sacelšanās Bar-Kohbas vadībā un pilsētu galīgi nolīdzināja ar zemi.

Jeruzalemes nopostīšana un bēgšana uz Pellu³⁰ bija it kā šķirtne, kas sadalīja kristietības vēsturi divās daļās: jūdaistiskajā periodā un pāvilisma periodā, kuru varētu nosaukt par jūdaistiski helēnisko periodu. Par jaunās kustības centriem kļuva Tuvo Austrumu pilsētas Antiohija, Efesa un Tarsa, kā arī Korinta, Aleksandrija un, protams, arī Roma. Tās bija pilsētas, kur pa visu pasauli izkaisītie diasporas ebreji ap saviem lūgšanu namiem izveidoja prāvākus centrus. Tagad pirmajās jūdeokristiešu draudzēs plašā vilnī ieplūda aizvien vairāk grieķu, sīriešu un citu tautību ļaužu, bet reizē ar to kristietība nonāca helēnisma ietekmē, jo, spēcīgi iedarbojoties reliģiskajām mistērijām, kas balstījās uz mītiem par mirušajiem un augšāmcēlušajiem dieviem 1. gadsimta 80. gados kristieši vairs nebija ebreju sekta.

Atraudamās no jūdaisma celma, kristietības tradīcija sāka pati savu, patstāvīgu dzīvi. Tagad tā radās un auga, balstoties simtiem tūkstošu jaunu piekritēju iztēlē, kas dziļi sakņojās helēnismā, tātad pasaulē, kas Palestīnai bija tāla un sveša. Un, tieši saplūstot šīm divām tradīcijām – jūdaismam un helēnismam –, radās Jaunās derības raksti un apokrifī.

Ja mēs noticētu apgalvojumam, ka kristiešu tradīciju tieši vai netieši veidojuši apustuļi, Jēzus mācekļi un viņa darbības aculiecinieki, tad nebūtu iespējams izskaidrot, kā radušās nesaskaņas tekstos un tāpat visa milzīgi plašā apokrifu literatūra, kura taču arī izaugusi no mutvārdu tradīcijas un kuru baznīca formāli atmēta tikai 5. gadsimtā.

²⁸ V.E.: Kā zemāk (pareizi) norādīs pats Kosidovskis, kristietības radītāju Pāvils vispār neinteresēja Jēzus patiesā dzīve; tieši otrādi, tās izgaismošana varēja tikai traucēt viņa sludinātajai dogmai (par Jēzus dievišķo dabu). Tāpēc šeit pieminētā «mutvārdu tradīcija» principiāli nevarēja nest cik necik nopietnu informāciju par Jēzu.

²⁹ V.E.: Tātad tā grupa, kuru mēs augstāk apzīmējam par «ebionītiem».

³⁰ V.E.: Ebreju sacelšanās sākās 66.gadā; Jeruzalemi ieņēma un Templi nopostīja 70.gadā; Pāvilam Romā nocirta galvu 64.gadā (varbūt 67.gadā).

Šajā haotiskajā nostāstu, līdzību un fantastisku teiksmu bagātībā grūti saskatāma kāda noteikta koordinējoša ietekme. Drīzāk gan otrādi: tā laika kristiešu sacerējumi kopumā liecina par ārkārtīgu sajukumu un patvaļību ar Jēzu saistīto notikumu izklāstā.

Šim jautājumam savā monumentālajā darbā «Jēzus dzīve» pievērsies pazīstamais Bībeles pētnieks Dāvids Frīdrihs Štrauss³¹, un, lai gan kopš tā iznākšanas (1835) pagājuši gandrīz simt piecdesmit gadi, viņa atziņas nav zaudējušas savu nozīmi. Ar neslēptu izbrīnu pazīstamais zinātnieks uzdod sev jautājumu, kā gan autori, kuri paši sevi ciena, bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem varējuši slēpties aiz citu vārda, šādā mistifikācijā neredzēdami nekā nosodāma, kas varētu kaitēt viņu labajai slavai. Un padomājis atbild, ka šādas paradoksālas nostājas izskaidrojums meklējams tā laika cilvēku atšķirīgajā domāšanas veidā un pavisam citādā mentalitātē.

Slēpdamies zem sveša vārda, šie rakstnieki bijuši pārliecināti, ka viņi aizstāvamās patiesības labad atsacījušies no personiskās slavas un, piedēvēdami šo patiesību citiem autoriem, kuru vārdam lielāks svars, rīkojušies pilnīgi nesavtīgi un pēc labākās sirdsapziņas. Turklāt, slēpdamies aiz citu vārdiem, viņi to darījuši dziļā pārliecībā, ka pareizi izsaka šo viņu izvēlēto un augsti cienīto vīru domas.³² Tāpēc, stingri, ņemot, nekādu apzinātu viltojumu šeit nav.

Savukārt arī lasītāji, reizēm pat ļoti izglītoti ļaudis, kāds, piemēram, bijis Eisebijs, pret visu lasīto izturējušies ar apbrīnojamu lētīcību un jebkādu kritiskas attieksmes trūkumu, tā ka šo labos nolūkos izdarīto viltojumu atmaskošana gadījies ļoti reti. «*Par patiesību uzskatīja to, kas bija pamācošs*», Štrauss raksta savā slavenajā monogrāfijā, «*par godājamu – to, kas, viņuprāt, veicināja apgaismību, par apustulisku – to, kas likās apustuļu cienīgs. Pastāvēja uzskats, ka izciliem vīriem un pat pašam Kristum necelsies ļaunums no tā, ja viņiem mutē ieliks vai viņu spalvai piedēvēs kaut ko tādu, ko viņi būtu varējuši sacīt*». Štrauss beidz šīs piezīmes ar secinājumu, kurā ieskanas nožēla: «*Tieši šo iemeslu pēc ir liels skaits tādu darbu, to vidū arī daudzi visai nozīmīgi, kurus piedēvē slaveniem vīriem, bet patiesībā tos rakstījuši mums nezināmi autori*».

Visa apokrifu literatūra, šis tautas naivo ticējumu un rosinātā iztēles veikums, ir pārliecinošs piemērs mūsu aprakstītajai procedūrai, kad autors paslēpjās aiz cienījama vārda. Jēkabam, Matejam, Pēterim vai Pāvilam piedēvētie evaņģēliji, vēstules vai apokalipses patiesībā ir mums nezināmu kompilatoru darbi, kuros ar pārsteidzoši nekritisku pieeju sakopotī visi tolaik izplatītie nostāsti par mīļoto skolotāju.

Bet kā ir ar kanoniskajiem evaņģēlijiem un citiem Jaunās derības rakstiem? Kā mēs vēlāk redzēsim, jautājums par Jaunās derības atsevišķu grāmatu autoriem ir ārkārtīgi interesants. Pagaidām sacīsim tikai to, ka zinātnieki no divdesmit septiņiem rakstiem deviņpadsmit uzskata par citu autoru sacerētiem, nekā tas uzrādīts Jaunajā derībā. Turpināsim tomēr sekot pa to pētnieku pēdām, kuri tieši šajā jautājumā ieguldījuši milzīgu darbu, ārkārtīgi lielu pacietību un nerimtīgu prāta piepūli, gūdami pārsteidzošus rezultātus.

Kāpēc muitnieks Levijs neuzrakstīja atmiņas?

Par muitnieku Leviju, ko vēlāk iedēvēja par Mateju, rakstīts pirmajos trīs evaņģēlijos, kā arī «Apustuļu darbos». Viņš bija izcils vīrs starp divpadsmit apustuļiem un tāpat, ņemot vērā tā laika apstākļus, diezgan neparasta figūra arī Jēzus mācekļu pulkā. Viņa godprātība un reliģiskā degsme redzama kaut vai no tā, ka viņš nešaubīdamies pameta samēra mierīgo muitas ievācēja darbu un sekoja Jēzum. Eksploatētie ebreji muitniekus neieredzēja un uzskatīja tos par atkritējiem un tādiem cilvēkiem, kuri, kalpodami Romas pagānu impērijai, pārkāpj ticības likumus. Marka evaņģēlijā lasāms: «*Un, garām iedams, viņš redzēja Leviju, Alfeja dēlu, pie muitas sēžam un tam saka: «Nāc man līdz!» Un tas cēlies gāja viņam līdz. Un notika, tam viņa namā pie galda sēžot, ka arī daudz muitnieku un grēcinieku sēdēja pie galda līdz ar Jēzu un viņa mācekļiem; jo to bija daudz, un tie staigāja viņam pakaļ. Un, kad rakstu mācītāji un farizeji viņu redzēja ēdam ar grēciniekiem un muitniekiem, tad tie sacīja viņa mācekļiem: «Vai tad viņš ēd ar muitniekiem un grēciniekiem?» Un Jēzus, to dzirdējis, uz tiem saka: «Nevis veseliem ārsta vajaga, bet neveseliem. Es neesmu nācis aicināt [atgriezties no grēkiem] taisnus, bet grēciniekus»» (2:14–17). Gandrīz identiskas vietas sastopamas arī pārējos divos pieminētajos evaņģēlijos (Mateja ev., 9:9, Lūkas ev., 5:27).*

³¹ V.E.: David Friedrich Stauß (1808.01.27 – 1874.02.08).

³² V.E.: Es domāju, ka te darbojās vēl viens faktors, varbūt pat būtiskāks par pieminētajiem. Izplatīto dokumentu (vēstuļu, vēstījumu utt.) īstie autori bieži vien vispār nebija zināmi vai arī, ja sākumā bija zināmi, tad drīz vien tika nozaudēti. Tad šie darbi sāka figurēt kā anonīmi, bet pēc tam tos piedēvēja slavenībām, lai piedotu tiem lielāku svaru. Tādējādi īstie autori vispār nebija vainojami šajā procesā.

Baznīcas tradīcija par Jaunās derības pirmā evaņģēlija autoru uzskata tieši šo Jēzus mācekli. Ar Mateju viņu identificē tādi baznīcas rakstnieki kā Papijs, Irenejs, Aleksandrijas Klēments, Eisebijs u.c., ar vārdu sakot, kopš 2. gadsimta vidus nostiprinājusies pārliecība, ka šajā evaņģēlijā lasāmais ir aculiecinieka stāstījums.

Uz kādiem argumentiem balstās tēze, ka Mateja evaņģēlija autors patiesi ir tas Jēzus māceklis, kurš agrāk saucies par Leviju un kalpojis pie romiešiem par muitnieku? No evaņģēlija satura izriet, ka viņš bijis ebrejs. Tikai ebrejs spētu tik droši un neklūdīgi orientēties visos jautājumos, kas saistīti ar jūdaisma samudžinātajām tradīcijām un jēdzieniem. Tāpat viņš ļoti veikli lieto Vecās derības terminoloģiju un neapšaubāmi labi izprot tā laikā tiesu procedūru; to apliecina kaut vai tāds sīkums, ka viņš parasto tiesu atšķir no sinedrīja.

Tālākos identifikācijas meklējumos tradicionālās tēzes aizstāvji nonāca līdz pārliecībai, ka Mateja evaņģēlija autoram vajadzējis būt palestīnietim. Pēc viņu domām, tikai tāds cilvēks, kurš tur dzimis un nodzīvojis ilgu laiku, varētu tik precīzi zināt attālumus starp atsevišķām apdzīvotām vietām un tik labi pazīt vietējo iedzīvotāju paražas. Matejs, piemēram, zinot, ka Kapernaumas tuvumā atrodas muitnīca. Vēl vairāk – viņš lieliski izprotot tā laika sarežģītās monetārās attiecības, bet, cik tas bijis grūti, liecinot fakts, ka apgrozībā toreiz vienlaikus bijušas trīs monetārās vienības: romiešu denārijs, grieķu drahma un ebreju sikls.

Diemžēl šīs argumentācijas vājums ir acīmredzams. Tādu ebreju, kuri pazina Vecās derības terminoloģiju un apstākļus Palestīnā, taču bija tūkstošiem, pat desmitiem tūkstošu, un ne tikai šis romiešiem kalpojošais muitnieks, kurš sekoja Jēzum. Visvājākais ir arguments ar muitnīcas atrašanās vietu: lai pateiktu, kur tā atrodas, nemaz nevajadzēja būt muitniekam, jo to noteikti zināja visi tās nelaimīgie upuri tuvākā un tālākā apkaimē. Tas pats sakāms par Palestīnas apstākļu pazīšanu. Vai tad tikai muitnieks Levījs vien varēja zināt attālumus starp atsevišķām apdzīvotām vietām? Ir taču fakts, ka pat diasporas ebreji, kuri vairs lāgā neprata dzimto valodu, uzskatīja par savu svētu pienākumu ne tikai finansiāli atbalstīt Jeruzalemes templi, bet arī personiski doties uz turieni svētceļojumos. Notika pat tā, ka Jeruzalemē tika uzceltas speciālas sinagogas, kurās atbraucēji viņiem saprotamā valodā varēja griezties ar lūgsnām pie Ābrahāma un Mozus dieva. Ceļinieki, kājām vai jāšus pārvietodamies pa Palestīnas ceļiem, neapšaubāmi ielāgoja tās topogrāfiju ne sliktāk par pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Tādēļ mums ar nožēlu jākonstatē, ka visi šie argumenti, kuriem vajadzētu pierādīt, ka Mateja evaņģēlija autors ir kādreizējais muitnieks Levījs, nesasniedz savu mērķi. Šīs versijas piekritējiem neatliek nekas cits, kā balstīties vienīgi un tikai uz tradīciju.

Bet tagad īsumā minēsim svarīgākos kontrargumentus, kas sastopami plašajā literatūrā, kura veltīta šai problēmai.

Vispirms jautājums par valodu. Tradīcija apgalvo, ka Mateja evaņģēlijs uzrakstīts aramiešu valodā un tikai pēc tam pārtulkots grieķiski, bet sākotnējais teksts gājis zudumā. Taču filologi, pielietodami visjaunākās zinātniskās metodes, noskaidrojuši, ka šķietamais Matejs lietojis «koinē» valodu, lai gan vietumis vēstījuma audumā pavīd arī idiomātiski izteicieni un frāzes, kas raksturīgas tikai ebreju un aramiešu valodai. Taču «koinē» valodas plūdums šajā evaņģēlijā ir tik brīvs un dabisks, ka slēptā tulkotāja starpniecību šeit velti meklēt. Vai nomaļajā Palestīnas provincē dzīvojošais ebrejs – muitnieks Levījs, visapkārt dzirdēdams runājam aramiski, būtu varējis tik tekoši un veikli rakstos lietot grieķu valodu pat tādā gadījumā, ja viņam amata darīšanās vajadzēja tajā saprasties ar svešzemniekiem un saviem priekšniekiem?

Protams, šis arguments pārliecina ne visus. Patiesību sakot, pats par sevi tas ir pārāk vājš, lai apgāztu tēzi, ka pārspriežamā evaņģēlija autors ir muitnieks Levījs. Taču to atbalsta citi, visai pārsteidzoši tekstoloģiski kritēriji. Bet šeit mums jau iepriekš jāvērsas pie lasītāju iztēles. Levījs, Jēzum tuvais māceklis, viens no divpadsmit apustuļiem, gatavojas rakstīt atmiņas par savu dievināto skolotāju. Kādām mūsu izpratnē tām vajadzētu būt, ar kādām īpatnībām raksturoties? Tās taču raksta aculiecinieks, viens no tolaik jau nedaudzajiem cilvēkiem, kuri personīgi pazīnuši Jēzu, bijuši ar viņu kopā dienu un nakti, klausījušies viņa mācību, dzirdējuši viņa balsi, atceras katru sīkumu viņa ārējā izskatā. Šāda vienkārša un vaļsirdīga cilvēka rakstījumā taču vajadzētu just, ka Jēzus dzīves fakti viņam labi zināmi. Arī brīvā gaisotnē, piesātinātība ar konkrētām epizodēm, emocionalitāte neapstrīdami liecinātu, ka autoru ar aprakstāmo personu vienojusi personiska pieredze. Viņš gluži vienkārši būtu uzrakstījis patiesību.

Diemžēl ir pavisam citādi. Jau D.F. Štrauss, iedziļinājies šajā jautājumā, nešaubīdamies paziņoja: «*Mateja evaņģēlija materiāls ir aizgūts, pat biogrāfijas faktus autors smēlies no citiem avotiem*». Bet vai tad aculieciniekam – un tāds taču Levījs bija – būtu vajadzējis tik plaši izmantot svešu informāciju? Atsevišķo evaņģēliju rašanās secību mēs aplūkosim turpmāk, taču jau tagad mums jāpasaka lasītājam,

ka, pēc zinātnes atzinumiem par hronoloģiski vecāko uzskatāms nevis Mateja, bet gan Marka evaņģēlijs. Kādēļ mums nepieciešams šeit to pasvītrot? Tāpēc, ka no Marka evaņģēlija 661 panta Matejs savējā atkārtō veselus 600 pantus. Turklāt ap 550 pantu viņš aizguvis no diviem citiem avotiem. Un tikai 436 pantus uzrakstījis pats. Tā ir pietiekami pārliecinoša statistika, lai konstatētu, ka Mateja evaņģēlijā nav atrodamas oriģinālatmiņas, bet tā ir vistipiskākā kompilācija.

Atlasīdams šos aizgūtos materiālus, Mateja evaņģēlija autors turklāt nav bijis ne pietiekami izvēlīgs, ne arī pārāk kritisks. Dažus nostāstus viņš izklāsta pa diviem lāgiem, neapjēgdams, ka runa ir par vienu un to pašu gadījumu, kas tikai ņemts no diviem atšķirīgiem avotiem. Pārsteidzošs ir piemērs ar maizes sadalīšanas brīnumu, kurš atkārtojas divas reizes ar nelielu laika atstarpi. Jēzus divas reizes izdzen ļauno garu no apsēstā aklā un mēmā cilvēka, un tāpat divas reizes farizeji Jēzum pārmet, ka tas izdarīts ar Belcebula palīdzību.

Tajā tomēr sastopami ne tikai šādi, Štrausa vārdiem runājot, dubleti, bet arī nostāsti, kuri doktrinālā ziņā cits citu izslēdz. Minēsim pāris piemēru, kuriem vērību piegriezis tāpat Štrauss. Tā, izdziedinādams virsnieka kalpu, Jēzus nevilcinādamies palīdz pagānam (8:5–11), bet vēlāk, kad Tīras un Sidonas robežās kāda kānaāniešu sieva (Marks viņu nosauc par sīrofeniķieti) lūdz izdziedināt viņas meitu, ko apsēdis ļaunais gars, Jēzus liedzas to darīt, mācekļiem paskaidrodams: «*Es esmu sūtīts vienīgi pie Izraēla cilts pazudušajām avīm*» (15:24). Uz tālākiem lūgumiem viņš atbild: «*Neklājas bērniem maizi atņemt un to nomest suņiem priekšā*» (15:26). Šeit jāpaskaidro, ka tas bija diezgan nozākājōs apzīmējums, jo ebreji par suņiem saukāja visus, kas nepiederēja pie viņu tautas. Kad slimnieces māte tomēr neatlaižas un atbild: «*Tā gan kungs! Bet tomēr sunīši ēda no druskām, kas nokrīt no viņu kungu galda*» (15:27), Jēzus galu galā viņai vairs neliedz palīdzību, taču sniedz to tikai pēc iekšējas pretestības un izmisīgām mātes lūgšanām.

Kutelīgais jautājums par attieksmi pret pagāniem Mateja evaņģēlijā izvirzās vēl pāris reizi. Izsūtīdams divpadsmit apustuļus, lai tie paustu viņa mācību, Jēzus tiem piekodina: «*Nenoeita uz pagānu ceļa un neeita samariešu pilsētā. Bet eita labāk pie Izraēla cilts pazudušām avīm*» (10:5–6), taču tajā pašā laikā divas vietās (8:11 un 21:43) pasludina, ka, ņemot vērā ebreju neticību, tiks atgriezti pagāni. Un pašās evaņģēlija beigās sacīts, ka Jēzus tieši norādījis atgriezt un kristīt visas tautas: «*Tāpēc eita un darait par mācekļiem visas tautas, tās kristīdami tēva, dēla un svētā gara vārdā*» (28:19).

Šie pretrunīgie norādījumi, kurus evaņģēlija autors nekritiski apkopojis, nemaz nepapūlēdamies tos saskaņot, atgādina stratigrāfiskos slāņus arheoloģiskajos izrakumos. Tie iezīmē divus kristietības attīstības posmus: sākotnējo ebreju nacariešu sektas izolacionismu un vēlāko Pāvila universālistiskās idejas uzvaru, kad pagānu atgriešanas misiju sāka jau uzskatīt par paša Jēzus norādījumu un viņam mutē tika liktas šādi nostāji atbilstošas sentences.

Tātad par Mateju mēs jau kaut ko esam noskaidrojuši, un pirmām kārtām to, ka viņš bagātīgi un diezgan nekritiski izmantojis svešus avotus. Pilnīgi pietiek ar jau minētajiem faktiem, lai atzītu, ka viņš nav uzskatāms par Jēzus dzīves aculiecinieku. Bet ir vēl arī citi argumenti, kas runā pret viņu. Nevienam nevar noliegt, ka viņa evaņģēlijam nav nekā kopīga ar vēsturisku biogrāfiju, pat antīko vēsturnieku izpratnē. Tie gan bieži savu varoņu mutē liek jo garas runas un intīmu atzišanos, ko nevienam nebūtu varējis dzirdēt, taču savā vēstijamā saglabā vismaz kaut kādu hronoloģisku secību. Bet Mateja evaņģēlijā pārsteidz hronoloģisko datu pilnīga ignorēšana. Tā teksts iekļauts diezgan precīzi izstrādātos un simetriskos literārās konstrukcijas ietvaros, vadoties no jau iepriekš iecerētas koncepcijas. Tas sadalās piecās daļās, kurās sagrupētas piecas Jēzus runas par morāliem tematiem, pie kam katra no šīm daļām izskan līdzīgi refrēnam ar gandrīz identiskām leksiskām formulām (7:28; 11:1; 13:53; 19:1; 26:1).

Viena no šīm daļām ir slavenais «kalna sprediķis», kas uzskatāms par kristietības ētisko normu kvintesenci. Pateicoties šim sprediķim, gūstam iespēju ielūkoties evaņģēliju tapšanas slēptajā mehānismā. Mums zināms, cik svarīgu vietu tas ieņem kristietības tradīcijās, tāpēc jābrīnās, ka, izņemot Mateju un daļēji arī Lūku, kurš šo sprediķi sniedz stipri saīsinātā versijā, pārējie evaņģēlisti to nemaz nepiemin.

Nekas cits neatliek, kā no šā fakta izdarīt šādu secinājumu: «kalna sprediķis», kas ir viena no visiespaidīgākajām ainām Jēzus dzīvē un devis iedvesmu tik daudzām dzejnieku un gleznotāju paaudzēm, ir leģenda, iztēles auglis, literāra izdoma. Šajā sprediķī evaņģēlija autors izveidojis savos pamatos noslēgtu morāles kodeksu un to ielējis mutē Jēzum. Viņš to komponējis tādā veidā, ka savācis vienkop visus tolaik apgrozībā esošus patiesus vai arī šķietamus Jēzus izteikumus. To mēs varam apgalvot pilnīgi droši, jo šos pašus izteikumus izmantojis arī Lūka, tikai nav tos sakopojis viena sprediķa konstrukcijas ietvaros, bet gan tādā veidā, kādā tos dzirdējis, izkaisījis pa visu sava evaņģēlija tekstu.

Mateja evaņģēlijs, kā redzam, ir rūpīgi pārdomāts traktāts, kura autors pazīst rakstnieka darba paņēmienus. To rāda ne tikai visa darba kompozīcija vai arī «kalna sprediķa» apzināti izkārtotais

veidojums. Evaņģēlija tekstā ir vēl daudz citu vietu, kas liecina, ka tā autors lielu uzmanību veltījis sava sacerējuma literārajai apdarei. To rāda gan acīmredzamā vērība, kas veltīta vārdu atlasei, gan biežais dialogu un monologu pielietojums, bet par visu vairāk tādu stilisku figūru kā paralēlismu, kontrastu, atkārtojumu izmantošana. Ar vārdu sakot, tas viss, ko šodien nosaucam par satura beletrizāciju un stilizāciju.

Evaņģēliju lasot, pārsteidz autora atturība Jēzus laicīgās dzīves pārstāstījumā. Konkrētie biogrāfiskie fakti, kurus varam izlobīt no mitoloģisko un pasakaino brīnumu izklāsta, ir tik skopi, ka Jēzus dzīve, atskaitot pāris sīkumu no bērnības un vēlākā perioda, paliek mums balts laukums. Kristiešu Bībeles zinātnieki attaisno autoru ar to, ka viņa nolūks neesot bijis attēlot Jēzus dzīvi, bet viņš rakstījis evaņģēliju kā apoloģētisku traktātu, lai pierādītu (galvenokārt ebrejiem), ka Jēzus ir praviešu pasludinātais mesija.

Tam varam piekrist. Tikai gribas pajautāt, vai šādu traktātu būtu spējis uzrakstīt apustulis Levījs. Ļoti jāšaubās, vai vienkāršajam Kapernaumas muitniekam bijušas tādas literāras spējas. Izšķirēja nozīme taču ir mūsu jau agrāk izsacītajām šaubām. Vai uzticamais Jēzus līdzgaitnieks būtu uzrakstījis šādu traktātu gandrīz četrdesmit gadu pēc Jēzus dramatiskās krusta nāves, kad aculiecinieku kļuva aizvien mazāk un vajadzēja no aizmirstības glābt to, kas vēl bija par Jēzu zināms? Vai patiešām Levījs nebūtu pirmām kārtām centies vienkārši pastāstīt to, ko pieredzējis kopā ar dievināto skolotāju, nevis pūlējies savākt ziņas no citiem avotiem, par hronoloģiju nerūpēdamies, iekļāvis tās sadomātās literārās kompozīcijās, bet pašam Jēzum licis turēt sprediķus, kādus viņš nekad nebija teicis? Negribas tam visam ticēt. Bet kurš gan tādā gadījumā būtu Mateja evaņģēlija autors?

Vairums zinātnieku uz šo jautājumu atbild, ka viņiem tas nav zināms. Ja runa ir par Mateja evaņģēlija uzrakstīšanas laiku un vietu, tad atbilde ir vieglāka tajā ziņā, ka, dibinoties uz tekstā sameklētajiem norādījumiem, iespējams izdarīt zināmus loģiski pamatotus secinājumus. Šāda deduktīvu secinājumu ceļā noskaidrots, ka Mateja evaņģēlijs radies krietni vēlāk par 70. gadu, t.i., pēc Jeruzalemes tempļa nopostīšanas. Bībeles zinātnieki atkarībā no savām kalkulācijām šo termiņu meklē laikposmā starp 85. un 110. gadu.

Šādam secinājumam pamatu dod vairāki apsvērumi. Vispirms pārspriežamajā evaņģēlijā atrodamas veselas četras norādes uz Jeruzalemes nopostīšanu. Tā kā, būdami racionālisti, mēs neticam, ka tā autors būtu gaišrēģis un spētu paredzēt nākotni, tad mums jāsecina, ka evaņģēlijs varēja rasties tikai pēc 70. gada. Cita norāde, kas neapšaubāmi attiecas uz kristiešu vajāšanām ķeizara Domiciāna valdīšanas laikā (81.–96.) evaņģēlija tapšanas datumu nosaka vēl precīzāk. Uz vēlāku vēstures posmu norāda arī daudzi citi lingvistiski un tekstoloģiski argumenti, piemēram, kaut vai autora paustā vilšanās par Jēzus Kristus otrreizējo atnākšanu, ko ar tādu nepacietību veltīgi bija gaidījuši pirmie kristieši.

Par evaņģēlija tapšanas vietu pētnieki ir dažādās domās. Vispirms tiek minēta Antiohija, kura pēc Jeruzalemes nopostīšanas bija kļuvusi par kristietības galveno centru, tad vēl tādas Sīrijas pilsētas kā Efesa vai Apameja un pat Aleksandrija Ēģiptē. Visām šīm pilsētām bija viena kopēja iezīme: tajās sastapās jūdaisma un helēnisma ietekmes, kuras, kā jau minēts, atradušas atspoguļojumu Mateja evaņģēlijā.

Nav nekādu šaubu, ka Mateja evaņģēlija autors bijis diasporas ebrejs, kurš Veco derību uzskatījis par jebkuras patiesības alfu un omegu. Arī pārējo evaņģēliju autori, izmantojot Vecās derības citātus un pravietojumus, centās pierādīt, ka Jēzus bijis apsolītais mesija, taču Matejs šo metodi novedis līdz galējām robežām. Pēc viņa iznāk, ka viss, kas atgadījies Jēzus dzīvē, noticis tikai tādēļ, lai piepildītos svētajos rakstos paredzētais. Mesijas tēls gan iemieso sevī tik cildenu diženumu, kāds zemes virsū nav sastopams, taču patiesībā šīs metodes rezultātā rodas iespaids, ka Jēzus ir tikai pasīvs rīks jau iepriekš nosacītas, tātad predestinētas dieva gribas īstenošanai. «*Cilvēka dēls gan aiziet, kā par viņu rakstīts, bet vai tam cilvēkam, kas nodod cilvēka dēlu!*» lasām Mateja evaņģēlijā (26:24). Arī pašam Jēzum, kā tas redzams no viņa izteikumiem, labi zināms, kāds liktenis viņu sagaida, jo tas paredzēts Vecās derības pravietojumos.

Evaņģēlija autors pasvītro skolotāja mācības eshatoloģiskos elementus, un viņa nākotnes skatījumā jauzama apokaliptiska nosliece. «*Un tad cilvēka dēla zīme parādīsies pie debesīm, un tad visas ciltis virs zemes vaimanās un redzēs cilvēka dēlu nākam debess padebešos ar lielu spēku un godību*» (24:30). Bet nākamajās rindās atrodam tipiski apokaliptisku pastarās tiesas aprakstu ar notiesāto un mūžīgai ugunij lemto grēcinieku drūmu notēlojumu, kurā tomēr arī kristietības pamatideja par mīlestību pret saviem līdzcilvēkiem atradusi visaugstāko un spilgtāko izpausmi (25:31–46).

Jeruzalemes izpostīšanā autors, protams, redzēja ebrejiem uzlikto sodu par to, ka viņi atraidījuši mesiju, kas cilvēcei nesis grēku izpirkšanu un dieva valstību zemes virsū. Šādos uzskatos atspoguļojumu rod aizvien asākas pretrunas un polemiskā cīņa, kas pēc Jeruzalemes izpostīšanas izvērtās starp Kristus

piekritējiem un ebrejiem. Cieši ar šo cīņu saistīti arī mēģinājumi rehabilitēt Pilātu un viņa sievu, visu vainu par Jēzus notiesāšanu uzvelot vienīgi ebrejiem. Šim jautājumam vairāk vietas veltīsim vienā no nākamajām nodaļām, bet pagaidām apmierināsimies ar šo lakonisko piebildi.

Matejam, tāpat kā Markam un Lūkam, Jēzus vispirms ir brīnumdaris dziednieks, kas ne tikai izārstē neglābjami slimos, bet arī pamodina mirušos. Pat izvadāms ceļā divpadsmit apustuļus, Jēzus tiem uzdod ne vien pasludināt debess valstību, bet arī ārstēt sirdzējus un atmodināt miroņus.

Slimību izpratnē Jēzus neiet tālāk par sava laikmeta primitīvajiem priekšstatiem. «Izdzeniet ļaunos garus», viņš pamāca apustuļus, un arī pats to dara. Visspilgtākais piemērs šajā ziņā ir dramatisks gadījums, kad Jēzus izdziedināja divus apsēstos, kuri bija atraduši patvērumu kapos Gerazas tuvumā. Jēzus no abiem sirdzējiem izdzina ļaunos garus un pēc šo garu lūguma atlāva tiem iet tuvumā ganošos cūku pulkā. Apsēstās cūkas sāka trakot, iegāzās no kraujas jūrā un noslīka, bet zaudējumu cietušie pilsētas iedzīvotāji brīnumdarīgo dziedinātāju palūdza aiziet no viņu robežām.

Citiem brīnumdarbiem ar dziļāku nozīmi jāapliecina Jēzus pārdabiskās spējas, kas viņam piemīt kā dieva dēlam. Pie šīs kategorijas pieder tādi notikumi kā staigāšana pa ūdens virsu, brīnumainā maizes pavairošana un pieci tūkstoši cilvēku paēdināšana, vētras apsūkšana ezerā, kā arī visas ar Jēzus nāvi saistītās parādības: zemestrīce, Jeruzalemes tempļa priekškara pārplīšana divos gabalos un svēto augšāmcelšanās no miroņiem.

Tomēr Matejs un Lūka ir vienīgie, kas mums sniedz dažas ziņas par Jēzus bērnību. Tikai viņu evaņģēlijos mēs atrodam pasakainas burvestības pilno nostāstu par Marijas pasludināšanu, par brīnišķīgiem notikumiem, kas pavadījuši Jēzus piedzimšanu, par trim gudrajiem no austrumu zemes, par bērnu apkaušanu, svētās ģimenes bēgšanu uz Ēģipti un tās atgriešanos Nacaretē. Marks par šiem notikumiem neko nestāsta, tādēļ varam secināt, ka tas viss ir tipiska vēlāka laika tautas teiksma, kādu ne mazums radies gadsimtu gaitā. Tam faktam, ka abi minētie autori Jēzus biogrāfijā iekļāvuši neapšaubāmu tautas teiksmu, lai pastiprinātu tēzi par viņa dievišķīgo izcelsmi, bija tālejošas sekas. Pievilcīgajā ziemsvētku nostāstā par dieva bērna dzimšanu izpaudās tautas slēptākie sapņi un ilgas, un tas kļuva par neizsmeļamu sajūsmas un daiļuma avotu daudzām dzejnieku, tēlnieku un gleznotāju paaudzēm, iedvesmojot tās tādu darbu radīšanai, bez kuriem grūti iedomāties cilvēces vēsturi.

Mateja tendence kļūst skaidrāka, ja vērīgi ielūkojamies tajos evaņģēlija fragmentos, ko viņš aizguvis no Marka. Izrādās, ka tie pakļauti noteiktai modifikācijai. Tā, Matejs aizvien tiecas sacildināt Jēzus tēlu, rādīdams viņu kā visvarenībā un labestībā pilnīgu cilvēku. Šajā nolūkā viņš noklusē tās Marka evaņģēlijā aprakstītās ainas, kur Jēzus izturas skarbi pret spitālīgo vai ļaunas dusmām. Ar tādiem pašiem izskaistinājumiem sastopamies apustuļu portretos: piemēram, Marks viņus rādījis kā sīkumainus cilvēkus, kuri savā garā nav pacēlušies līdz Jēzus mācībai. Lai pēcnācēju acīs saglābtu viņu prestižu, Matejs šos tēlus acīmredzami atmaidzina un notušē (Mateja ev., [16:5–12](#); Marka ev., [8:14–21](#)).

Ja vēl piebilstam, ka tieši Matejs un atkal tāpat Lūka sniedz atšķirīgu Jēzus dzimtas ģeoloģiju, lai atbilstoši Vecās derības pravietojumiem pierādītu viņa izcelsmi no «Dāvida, nama», tad kļūst skaidrs Mateja evaņģēlija vadmotīvs. Jēzus tajā attēlots kā mesija ar pārdabiskām īpašībām, kurš cildenā un sakrālas cieņas pilnā tonī sludina savu mācību. Šī kristiešiem neaizmirstamos evaņģēliju pantos ietvertā mācība rāda apbrīnojami skaistu un pilnīgu Jēzus tēlu. Atcerēsimies kaut vai «Astoņus svētījumus» un virkni citu aforistisku ētiska rakstura pamācību, kas kļuvuši par kaut ko līdzīgu kristietības pamatsaukļiem. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka Renāns nosaucis Mateja evaņģēliju par viscildenāko grāmato pasaulē.

Kas bija evaņģēlists Marks?

Ja ticam tradīcijai, tad hronoloģiskajā ziņā visvecākā evaņģēlija autors identificējams ar to pašu Jāni Marku, kuru mēs pāris reižu sastopam Jaunajā derībā. No lakoniskām piezīmēm varam secināt, ka Marks cēlies no turīgas jeruzalemiešu ģimenes, droši vien bijis labi izglītots un, jādomā – lai gan noteikti mēs to nezinām, – pārvaldījis grieķu un latīņu valodu. Viņa mātes Marijas mājā patvērumu atradis Jēzus ar savu galiliešu mācekļu pulciņu, un turpat noticis pēdējā vakarēdiena akts.

Daži Bībeles zinātnieki domā, ka Jānis Marks runā par sevi pašu, kad viņš Eļļas kalna traģiskajā epizodē ievij nostāstu par kādu noslēpumainu drosmīgu jaunekli, kurš nepamet Jēzu, kā to aiz bailēm dara pat vistuvākie mācekļi, bet nelielā attālumā seko Jēzum, kaut gan viņam draud apcietināšana. Kad arī viņu grib satvert, jauneklis glābjas tādā veidā, ka izraujas sinhedrija³³ bendēm, viņu rokās pamezdams apmetni, kurā bija ietinies, un kails pazūd Ģetzemanes dārza tumsā.

³³ V.E.: Kāpēc ne sinedrija?

Atzīdami,³⁴ ka šis Jānis Marks ir evaņģēlija autors, mums jāatzīst arī tas, ka viņš ne vienu reizi vien ticis ar Jēzu un tālab bijis aculiecinieks vairākiem notikumiem Jēzus dzīves pēdējās dienās.

Raksturīgu sīkumu par Marku mēs uzzinām no «Apustuļu darbiem». Tur sacīts, ka viņš bijis tuvs radnieks Barnabam – tam pašam Kipras «helēnistam», kurš kopā ar apustuļi Pāvilu vairākkārt devās misijas ceļojumos. Droši vien šīs radniecības dēļ Marks viņus pavadīja arī braucienā uz Kipru un Mazāziju. Šis ceļojums tomēr beidzās ar nepatīkamu starpgadījumu Pergē. Pamfilijas novadā Marks saķildojās ar Pāvilu, pēkšņi pārtrauca ceļojumu un atgriezās Jeruzalemē. Tā viņi arī nekad vairs neizlīga. Kad Antiohijā radās jauna misijas ceļojuma plāns un Barnaba atkal gribēja ņemt līdzi Marku, Pāvils, atcerēdamies nepatīkamo notikumu Pamfilijā, tam nepiekrita. Vārdu apmaiņā, viens uz otru apvainojušies, kādreizējie kopējo misijas braucienu biedri nolēma šķirties un rīkoties katrs atsevišķi. Pāvils devās ceļā ar kādu citu, bet Barnaba kopā ar Marku aizbrauca uz savām mājām Kiprā. Pēc šī jūras brauciena Barnaba pagaist aizmirstības miglā, jo viss, kas kopš šīs reizes par viņu stāstīts, pieskaitāms jau teiksmām.

Marka mātes Marijas mājā droši vien bija iegriezies arī Pēteris. No «Apustuļu darbiem» ([12:12–17](#)) skaidri redzams, ka Pēteris tur bijis gaidīts ciemiņš. Kad 41.–44. gadā Agripas valdīšanas laikā viņš ticis apcietināts, bet vēlāk eņģelis viņu atbrīvojis, Pēteris tūlīt devies uz Marijas māju. Tur viņu sagaidījuši ar atplestām rokām un no visas sirds priecādamies.

Pēc vairāk nekā desmit gadiem, Nerona valdīšanas laikā (54.–68.), Pēteris un Marks atkal satikušies Romā, kur toreiz pastāvējusi jau prāva ebreju un Kristus piekritēju kolonija. Viņi, protams, viegli atjaunojuši veco paziņanos no Jeruzalemes laikiem. Tā kā Pēteris pratis tikai aramiešu valodu, Marks, labi pārvaldīdams grieķu un latīņu valodu, piedāvājis viņam būt par sekretāru un tulku. Šajā kopdarbā tad arī radies evaņģēlijs, kuru Marks uzrakstījis jau pēc Pētera nāves.

Cik daudz šajos nostāstos patiesības un kāds ir zinātnes viedoklis? Vai patiesi Marks ir evaņģēlija autors? Balstoties uz materiāliem, kādi šobrīd ir zinātnes rīcībā, nav iespējams noteikti ne apgalvot, ne arī noliegt, ka Marks būtu viņam piedēvētā evaņģēlija autors. Tiesa, Pēteris pirmajā vēstulē dēvē Marku par savu dēlu, un no tās satura izriet, ka viņi vienā laikā uzturējušies Romā (Apustuļa Pētera 1. vēstule, [5:13](#)), tikai nelaime tā, ka pētnieki apšaubā šās vēstules autentiskumu.

Romas katoļu baznīcas tradīcija apgalvo, ka Marka evaņģēlijs radies Romā. Ņemot vērā t.s. tekstoloģiskos kritērijus, varam tam piekrist. Kādi ir šie kritēriji? Vispirms vērtīgs lasītājs bez grūtībām pamanīs, ka šis evaņģēlijs domāts galvenokārt jaunatgrieztajiem no pagānu vidus, bet ne ebreju kristiešiem. Par to, starp citu, liecina fakts, ka evaņģēlija tekstā iespraustie vārdi aramiešu valodā aizvien tiek pārtulkoti grieķiski, turklāt, pieminot ar jūdaismu saistītās paražas un rituālus, autors uzskata par nepieciešamu tos izskaidrot, kas, protams, nebūtu bijis vajadzīgs, ja viņa lasītāji būtu tikai ebreju cilmes kristieši. Uz latīņu vidi, tāpat Romu, norāda arī diezgan daudzie latīnismi un tipiski romisku izdarību apraksti. Uzkrīt arī tas, ka autors daudz retāk nekā citi evaņģēlisti atsaucas uz Mozus likumiem un Bībeles pravietojumiem.³⁵ Acīmredzot viņš apzinājies, ka šāda veida argumenti nebūs pārliecinoši cilvēkiem, kuri auguši helēnisma un Romas tradīciju garā un kuriem Vecā derība vispār nav bijusi pazīstama.

Kā jau mēs teicām, nav nekādu datu, kuri ļautu apstiprināt vai noliegt, ka pārrunājamā evaņģēlija autors būtu Jānis Marks. Daudz svarīgāks tomēr ir jautājums, vai autors neatkarīgi no tā, kādā vārdā viņš saukts, patiesi ir bijis Pētera sekretārs un vai evaņģēlijā viņš precīzi izklāstījis Pētera domas un mācību. Baznīcas tradīcija – atkārtojam – par šīs versijas pareizību ir tik pārliecināta, ka reizēm pat runā un raksta par Pētera evaņģēliju.

Taču vairāki pētnieki nonākuši pie atziņas, ka Marka evaņģēlija autors nav varējis būt Pētera sekretārs. Uz kādiem pierādījumiem viņi balsta savu spriedumu? Vispirms viņi pievērš uzmanību tam, ka Marka evaņģēlijam piemīt izteiktas kompilācijas iezīmes un līdz ar to tas dibināts uz dažādiem mutvārdu un rakstu avotiem. Turklāt tas nesniedz Jēzus dzīves aprakstu, bet par savu uzdevumu uzskata noteiktu teoloģisku doktrīnu propagandu, tāpēc būtībā tas ir tipisks katehēzes rakstura darbs. Pētera sekretārs nekad ko tādu neuzrakstītu, jo tas būtu pretrunā ar veselo saprātu. Padomāsim par dzīves apstākļiem, kādos šim evaņģēlijam būtu vajadzējis tapt. No vienas puses, mēs sastopamies ar jau vecu, diezgan vientiesīgu apustuļi, kādreizēju Galilejas zvejnieku, par kuru zinām, ka viņš ir visai godājams, bet neizglītots cilvēks. Tāpēc ne jau viņu Jeruzalemes nacarieši izvēlēja par savu draudzes vecāko, bet

³⁴ V.E.: Atzīstot.

³⁵ V.E.: Tātad Marka evaņģēlijs, pats pirmais no evaņģēlijiem, ir atklāts ebreja vēstījums gojiem, bet sevišķi nebalstoties uz Vecā derību. Mateja evaņģēlijs, kurš to kopē un papildina, arī ir ebreja vēstījums gojiem, bet nu jau Vecā derībai tiek piešķirta lielāka loma kā pamatojumam, jo tā jau iesakņojusies goju-kristiešu draudzēs un tiek uztverta kā autoritāte.

gan Jēzus brāli Jēkabu Taisnīgo, kaut arī tas nemaz nebija piederējis pie Jēzus mācekļiem. Kopš skolotāja krustā sišanas jau bija pagājis daudz gadu. Vai šādos apstākļos Pēteris varēja neļauties tīri personīgu atmiņu izklāstam par tām dienām, ko viņš aizvadījis kopīgi ar mīloto skolotāju, nerunāt par viņa dzīvi, viņa izskatu un viņa ģimeni, ar vārdu sakot, par visu, kas parasti ir atmiņu galvenais saturs?

No otras puses, iedomāsimies Pētera tā dēvēto sekretāru. Vai patiesi viņam tik sveša būtu jebkura cilvēciska zinātkāre, ka viņš noklusētu šāda veida atmiņas, ja vien tās no Pētera mutes būtu dzirdējis? Cilvēka iedabas elementāra pazīšana neļauj mums noticēt šādai iespējai, jo vairāk tāpēc, ka tieši šajā laikā tieksme tuvāk iepazīt Jēzus dzīvi visos tās aspektos viņa piekritēju vidū bija sasniegusi tādu pakāpi, ka robus Jēzus dzīves pārstāstos sāka aizpildīt ar visādām teiksmām.

Ir vēl citi, tikpat, svarīgi pierādījumi, kas liek apšaubīt tēzi, ka evaņģēlija autors bijis apustuļa sekretārs, un proti, tuvāk analizējot evaņģēlija tekstu, rodas iespaids, ka viņš nemaz nav labi pazinis Pētera domāšanas veidu, kurš, kā tas mums no citiem avotiem zināms, palicis uzticīgs jūdēkristietībai.

Runa ir par to, ka šajā evaņģēlijā skaidri jūtams Pāvila iespaids, tāpat tas atspoguļo situāciju, kāda izveidojās daudz gadu pēc Pētera nāves, kad, pārvarot ilggadīgu panīkumu, Pāvila ietekme sāka atdzimst Kristus piekritēju vidū.

Tiešā pāvilisma iespaidā Marka evaņģēlija autors visai dramatiskā vēstījumā pūlas pierādīt, ka Jēzus ir dieva sūtīts un brīvprātīgi uzņēmis nāvi un ciešanas, lai izpirktu pasaules grēkus. Tādā veidā tika dota atbilde visiem tiem, kuri izvirzīja sev urdīgo jautājumu, kā gan mesija un dieva dēls varēja ļauties tādiem pazemojumiem un mirt kauna nāvē pie krusta. Zīmīgs ir arī fakts, ka Marka evaņģēlijā vēl skaidri neizpaužas augšāmcelšanās ideja. No oriģinālteksta mēs uzzinām vienīgi to, ka Jēzus kapā vairs nav bijis atrodamš un viņš ar saviem mācekļiem tikšoties Galilejā. Un tas ir viss! Tāpēc ka evaņģēlija noslēguma fragmentu, kur izklāstīts, kā Jēzus uzmodies no miroņiem un pacēlies debesīs, visi pētnieki bez izņēmuma atzīst par iespaidu, ko sākotnējā tekstā daudz vēlāk iestarpinājis kāds cits, un šis apstāklis vēlreiz pierāda, ka Marka evaņģēlijs ir kompilācija.

Iebilstot tēzei, ka evaņģēlija autors bijis Pētera sekretārs un viņa domu paudējs, vēl varētu minēt tās autora savdabīgo attieksmi pret apustuļiem. Bet šī attieksme ir tāda, ka Matejs, kurš no Marka evaņģēlija smēlies pilnām riekšām, uzskatījis par vajadzīgu to koriģēt, mīkstinot un notušējot raksturojumus, kādus Marks sniedzis apustuļiem. Jēzus noliegšana, ko Pēteris izdarījis sinedrija pagalmā, un viņa rūgtā nožēla Marka evaņģēlijā gan vēl sniegta kā apustuļa dziļi personiska traģēdija, taču šajā satriecošajā ainā jau pierādīts arī viņa rakstura vājums. Pārsteidzošs ir vēl tas, ka apustuļi savu skolotāju pamet jau Eļļas kalnā, bet pēc tam vairs vispār neparādās darbības arēnā. Viņi neiedrošinājās nostāties zem krusta, pie kura mira viņu mīlota skolotājs; mirušā miesas aprūpēja svešs cilvēks, Jāzeps no Arimatijas, bet ar smaržu zālēm pie viņa ieradās tikai sievietes, kuras par Jēzu bija rūpējušās viņa dzīves laikā. Pārsteidzošā mācekļa prombūtnes fakta pasvītrojums atgādina kaut arī netiešu, bet apzinātu apsūdzību: Jēzus mirst svešu, vienaldzīgu cilvēku vidū pēc tam, kad vistuvākie mācekļi viņu atstājuši savam liktenim.

Marka evaņģēlijā Jēzus ir mesija, bet mācekļiem, neraugoties uz pierādījumiem par viņa pārdabiskajām spējām, tas nav zināms. Un nav zināms tāpēc, ka Jēzus viņiem nebija atklājies kā mesija. Šādi izgaismodams notikums, evaņģēlija autors nonāk diezgan paradoksālā situācijā. Viņš lasītājam nevarēja izklāstīt savu doktrīnu, neatklājis to, kas Jēzus mācekļiem bija palicis noslēpums. Tādējādi evaņģēlija autors un mēs, lasītāji, zinām par Jēzu vairāk nekā viņa vistuvākie mācekļi. Līdz ar to mācekļu raksturojums nav iznācis diez cik glaimojošs. Šajā versijā viņi parādās kā neattīstīti, mazdūšīgi ļautiņi, kuri vispār nav pacēlušies līdz uzdevumiem, kādi tos gaida nākotnē.

Liekas, ir pilnīgi izslēgts, ka tik kritisku spriedumu par apustuļu lomu Jēzus dzīvē un jo sevišķi ciešanu dienās savam sekretāram būtu iedvesis Pēteris. Drīzāk jādomā, ka šādā vērtējumā atbalsojušās nesaskaņas, kādas tajā laikā pastāvēja starp pāvilisma piekritējiem, no vienas, un tradicionālās, ar jūdaismu saistītās kristietības pārstāvjiem, no otras puses,³⁶ starp Pāvila mācību un uzskatiem, ko pauda apustuļu tiešie mantinieki. Protams, šodien mums vairs nav iespējams noskaidrot, vai šī versija par apustuļu lomu bija tendencioza, vai arī tā atbilda patiesībai.

Bībeles pētnieku argumenti, kurus mēs šeit izklāstām ļoti saīsinātā veidā, ļauj izdarīt šādus secinājumus: 1) pat ja Marks ir bijis Pētera sekretārs, viņš tomēr nevarēja uzrakstīt evaņģēliju, kurš viņam tiek piedēvēts; 2) īstais evaņģēlija autors mums nav zināms; 3) aptuveni 2. gadsimtā par anonīmā evaņģēlija autoru sāka uzskatīt Marku, dibinoties uz to, ka tas radies Romā, tāpat tajā pašā pilsētā, kur pēc tradīcijas esot uzturējies Pēteris un izklāstījis savus uzskatus sekretāram, kura vārds bijis Marks. Bija neizbēgami, ka divi fakti, un proti, evaņģēlija uzrakstīšana Romā un Pētera uzturēšanās tur kopā ar

³⁶ V.E.: Dabīgi – visi (īstie) apustuļi taču bija ebionīti un kristietībai nederēja.

savu sekretāru, tika loģiski sasaistīti; 4) mums jau zināms, ka Marka evaņģēlijs ir kompilācija, kas balstās uz dažādiem avotiem, tāpēc nav izslēgts, ka tur ietilpināti arī tādi teksti, kuri tradicionāli tiek piedēvēti tieši Pēterim un mūsu rokās nonākuši ar Marka starpniecību. Noslēgumā tomēr jāpiezīmē, ka šo secinājumu vērtība ir relatīva, jo – kā mēs vēlāk redzēsim – daudzi zinātnieki Pētera uzturēšanos Romā uzskata par leģendu.

Marka evaņģēlijā pilnīgi noklusēta Jēzus piedzimšana, kā arī ar to saistītās pārdabiskās parādības, par kurām tik aizraujoši stāsta Matejs, bet jo sevišķi Lūka. Tas pierāda, ka šī krāsās dzirkstošā tipiskā tautas teiksmas radusies vēlāk, bet tajā laikā, kad iedomātais Marks rakstīja savu teoloģisko traktātu, Romā vēl nav bijusi pazīstama. Ir grūti iedomāties, ka Marks to neizmantoja, ja vien tā viņam būtu bijusi zināma. Tā kā visas viņa pūles bija veltītas Jēzus dievišķīguma pierādīšanai, tad Markam nebūtu bijis grūti saskatīt, cik ļoti noderīgi šādam nolūkam ir līdzīgi nostāsti. Viņš taču uzskaita veselus divdesmit Jēzus brīnumdarbus, kuru atbalsis bija plaši izskanējušas visā Galilejā un Jūdejā.

Marka evaņģēlijs nav uzrakstīts ar ievingrinātu literāta roku. Tā valoda ir vienkārša, nenoguldināta, vietumis pat neizkopta un raupja, bet nabadzīgais grieķu vārdu krājums liecina par autora ne visai augsto izglītību. Tāpat darba kompozīcija kopumā vērtējama negatīvi. Vēstījuma struktūra ir tik saraustīta un vaļīga, ka tas viss drīzāk atgādina savstarpēji nesaistītu epizožu savirkrojumu.

Atsevišķu notikumu hronoloģiskā secība iezīmēta visai mehāniski ar tādiem apzīmējumiem kā «pēc tam» vai «tad notika, ka...». Dažu notikumu apraksti ieskicēti pavirši un nepārdomāti. Tā, piemēram, lasīdami nostāstu par Jaira meitiņas pamodināšanu no miroņiem, mēs tikai pašās beigās uzzinām, ka runa ir par divpadsmit gadus vecu bērnu, jo autors tikai it kā pēdējā brīdī atcerējies šo svarīgo faktu un tad arī vienkārši piekabinājis to savam stāstījumam. Bet pavisam citāds izskatās šā paša notikuma literārais pasniegums Lūkas evaņģēlijā!

Kompozicionālās koncepcijas trūkuma dēļ materiāla izkārtojumā jūtams drastisks nesamērīgums, jo gandrīz vesela trešdaļa stāstījuma veltīta notikumiem, kas risinājušies pēdējā nedēļā pirms Jēzus nāves.

Taču, neraugoties uz to, Marka evaņģēlijs salīdzinājumā ar visiem pārējiem atstāj visdziļāko iespaidu. Šajā lakoniskajā, skarbahā un vienkāršajā stilā rakstījis kvēlas un dziļas ticības iedvesmots cilvēks. Ar skopiem izteiksmas līdzekļiem viņš spējis paust sāpes, cildinājumu, bērnišķīgu prieku un izbrīnu par Jēzus brīnumdarbiem, kuri evaņģēlistam šķituši viņa dievišķīgumam vispārliciecināmais pierādījums. Turklāt autoram piemīt dzīva iztēle, un viss, ko viņš apraksta, pulsē ar patiesu dzīves spēku. Ar vārdu sakot, tas ir savdabīgs un talantīgs stāstītājs, kurš dziļi tic visam aprakstītajam.³⁷

Marka evaņģēlijs ir īsākais no Jaunās derības evaņģēlijiem. Jēzus dzīve no kristīšanās līdz krusta nāvei un augšāmcelšanās brīdim sniegta itin kā blīvā piesātinātībā, ar lieliem saīsinājumiem, un tā taisni galvu reibinošā tempā tiecas pretim dramatiskajam atrisinājumam. Šim straujajam darbības plūdumam piemīt kaut kas nereāls, taču, no otras puses, tas izceļ šo notikumu satricinošo dramatismu, sacildinātību un visaptverošo simboliku. Tāpēc Marka evaņģēlijs allaž ir bijis un paliek augstākā mērā valdzinošs sacerējums.

Pāvila uzticamais biedrs Lūka

Par Jaunās derības trešā evaņģēlija autoru mums ir daudz vairāk konkrētu ziņu nekā par pārējiem evaņģēlistiem. Pēc visa spriežot, viņš bijis Antiohijas grieķu tautības iedzīvotājs, kurš, tāpat kā daudzi citi viņa tautas brāļi, pārgājis kristiešu ticībā. Viņa vārds bija Lukioss,³⁸ taču kristieši viņu iedēvēja par Lūku.³⁹ Daži vēsturnieki domā, ka Lūka bijis vergs, kuram kāda turīga antiohiešu ģimene dāvājusi brīvību. Pēc nodarbošanās Lūka bijis ārsts, taču, kā apgalvo tradīcija, aizrāvēs arī ar glezniecību un labi piepratis tieslietas. Antiohija tolaik bija viens no svarīgākajiem grieķu kultūras un helēnisko kultū centriem. Šajā lielajā un spožajā pilsētā radās viena no svarīgākajām jaunās ticības draudzēm, kas kristietības izveidošanā spēlēja svarīgu lomu. Grieķu kultūras garā audzinātais un izglītotais Lūka, pāriedams jaunajā ticībā, kļuva par dedzīgu un dziļi pārliecinātu tās piekritēju, jo jūtīgi uztverdams visu, kas kristietībā bija cilvēciski patiens, dzejisks un teiksmaini brīnišķīgs.

Antiohijā bieži uzturējies arī Pāvils. Lūkam tūlīt iepatikās šis neizskatīgais Tarsas ebrejs, kurš prata pārsteigt un valdzināt ar savu kvēlo, dedzīgas aizrautības apgaroto prātu. Lūka piedalījās daudzos Pāvila misijas ceļojumos, un, kad viņš ķērās pie spalvas, drīz vien kļuva redzams, cik dziļa ir drauga

³⁷ V.E.: Vai varbūt netic, bet pūlas, lai lasītāji-klausītāji noticētu?

³⁸ V.E.: No kurienes tas ir ņemts, ka viņu sauca par Lukiosu? Bībelē tāda vārda nav. Ir Lūkijs {[AD.13:1](#)}.

³⁹ V.E.: Beidzot kristietības izplatīšanā iesaistās arī paši goji. Skaidrs, ka Lūka jau ticēja tam, ko raksta (ko es neuzdrošinos sacīt par Marku un Mateju).

idejiskā ietekme. Tā izpaudās tik spilgti, ka daži baznīcas rakstnieki, piemēram, Irenejs un Jānis Zeltamute, Jaunās derības trešo evaņģēliju nešaubīdāties piedēvēja Pāvilam. Kā zināms, Lūka uzrakstījis arī «Apustuļu darbus», kas veltīti galvenokārt Pāvilam un agrīnās kristietības vēsturei.

Vairāki Bībeles zinātnieki izteikuši šaubas, vai patiesi Lūka būtu uzskatāms par evaņģēlija autoru, starp citu, dibinādamies uz to, ka, viņuprāt, tas radies tikai 2. gadsimta sākumā. Šāds līdz galējībai novests ekstremāls uzskats tomēr neapstiprinājās, un tāpēc mēs tuvāk ar to nenodarbosimies. Kā tad būtu datējams trešais evaņģēlijs? Tā kā 21. nodaļā pieminēta Jeruzalemes izpostīšana, tad tas nevarētu būt sarakstīts pirms 70. gada. Bet kad īsti pēc šīs liktenīgās katastrofas? Šoreiz mums iespējams uz šādu jautājumu dot diezgan noteiktu atbildi. Evaņģēlija tekstā sastopami norādījumi, kas neapšaubāmi attiecas uz kristiešu vājšānām ķeizara Domiciāna valdīšanas laikā. No otras puses, uzkrītošs ir tas fakts, ka evaņģēlijā nekur nav pieminētas apustuļa Pāvila vēstules, lai gan sākumā runa ir par avotiem, kas satur Jēzus dzīves aprakstus. Domiciāns valdījis no 81. līdz 96. gadam, bet Pāvila vēstules, kā tas mums jau zināms, uz ilgāku laiku nokļuva aizmirstībā un no jauna atkal parādījās tikai 95. gadā. Tāpat secinājums ir skaidrs: trešajam evaņģēlijam vajadzēja rasties ne vēlāk kā 95. gadā. Evaņģēlija autoram Lūkam tajā laikā jau vajadzēja būtj krietni gados.

Lai saprastu Lūku, jāņem vērā, kādu mērķi viņš sev bija nospraudis, rakstot evaņģēliju. Tas bija laiks, kad kristietību Romas impērijā uzskatīja par noziegumu, jo kristieši atteicās izrādīt dievišķīgu godu ķeizaram, kā to prasīja Romas likumi. Taču vājšānām, izņemot Nerona asiņainos ekscesus, parasti bija gadījuma raksturs. Tās pastiprinājās tikai Domiciāna valdīšanas laikā. Kristiešus izsūtīja uz tālām nomalēm un konfiscēja viņu mantu. Lūka uzņēmās grūtu uzdevumu – pierādīt, ka kristieši nav valsts ienaidnieki, un šajā nolūkā viņš citu pierādījumu vidū min faktu, it kā jau Pilāts būtu nonācis pie atziņas, ka Jēzus ir nevainīgs un impērijai nekaitīgs cilvēks. Un, ja jautājumā par Jēzus lomu arī pastāv kādas domstarpības, tad, viņuprāt, pie tā vainojami ebreji, kuri Jēzu kā vienkāršu noziedznieku notiesājuši uz krusta nāvi.

Atbilstoši šim apoloģētiskajam nolūkam Lūka tad nu arī izklāsta Jēzus mācību un darbību. Kristietība viņa versijā nav hermētiska ebreju sekta, bet tai ir universāls raksturs. Jēzus ir dziednieks un sludinātājs, kurš mīl visu cilvēku cilti, atvieglo tās ciešanas un izpērk tās sākotnējo grēku. Lai pasvītrotu Jēzus universālo lomu, Lūka viņa ģealoģiju atvedina no visas cilvēces pirmtēva Ādama, bet ne tikai no Ābrahāma, kā to dara Matejs. Simeans, ieraudzījis Jēzus bērnu Jeruzalemes templī, sveic viņu kā glābēju, kurš pestīšanu «*sataisījis visiem ļaudīm*» (2:31). Šāuro ebrejisko partikularismu gan bija nosodījis jau Jānis Kristītājs, bet Jēzus divkārt pasvītrojis, ka viņš nācis ciest un no mironiem augšāmcelties par svētību visām tautām (13:29; 24:47).

Lūkas veidotais Jēzus tēls pilns dievišķīgas līdzjūtības pret visiem nelaimīgajiem un likteņa nomāktajiem cilvēkiem, taču vienlaikus nepielūdzami bargs pret tiem, kuri ar savu bagātību iedomīgi paceļas pāri citiem. No līdzībām par žēlsirdīgo samarieti, par pazudušo dēlu un par grēku atlaišanu netiek daudzās paaudzes mācījušās mīlēt savus līdzcilvēkus, būt žēlsirdīgiem un pazemīgiem. Citas līdzības, jo sevišķi par bagāto vīru un Lācaru, par bagāto jaunekli un atraitnes grašiem, tāpat notikumi ar tirgoņu izdzīšanu no tempļa, rāda Jēzu kā mazo ļaužu kvēlu aizstāvi un bargu tiesas spriedēju pār privilēģētajiem, ar vārdu sakot, kā radikālu sabiedrisku uzskatu paudēju. Tomēr Lūka neaizmirst sava evaņģēlija galējo apoloģētisko mērķi: viņa skaidrojumā Jēzus pasludinātajai dieva valstībai nav nekā kopēja ar šo pasauli, bet tā izpaudīsies kā cilvēces garīgā atdzimšana. Līdz ar to viņš atspēko pārmetumu, ka kristieši tīkojot gāzt impēriju un radīt paši savu laicīgu valsti. Lūkas evaņģēlijā Jēzus saka: «*Dieva valstība nenāk ārīgi redzamā veidā. Nevarēs sacīt arī tā: redzi, šie viņa ir vai tur – jo redziet, dieva valstība ir iekš jums*» (Lūkas ev., 17:20–21). Tāpat sentencē: «*Tad nu dodiet ķeizaram, kas ķeizaram pieder, un dievam, kas dievam pieder*», Jēzus nepārprotami pasvītro savu lojālo attieksmi pret Romas impēriju.

Lasīdami Lūkas evaņģēliju, mēs tajā manām divas pamattendences. No vienas puses, šeit ir dziļi vēstījuma pamatos ieausts polemisks pavediens, bet, no otras – autora emocionālā attieksme pret aprakstītajiem notikumiem, attieksme, kuru iezīmē neparasts sirsnīgums, lirisms un liela pieķeršanās dievišķīgajam skolotājam. Evaņģēlista sniegtais Jēzus tēls aizkustina ar dziļu labsirdību un krietnumu, jo viņš izdziedina vārgdieņus un pamāca nomaldījušos, vadīdamies vispirms no mīlestības un sirds labestības pret saviem līdzcilvēkiem. Tādējādi Lūkas evaņģēliju raksturo maiguma, iecietības un cilvēku vājību izpratnes gaisotne. Šajā cilvēkmīlas pārpilnajā pasaulē īpaša vieta ir pat sievietēm un bērniem. Jēzus atzīst sieviešu tiesības uz patstāvīgu garīgu dzīvi, bet, kad viņa mācekļi grib atraidīt bērnus, kuri cenšas piekļūt Jēzum, viņš saka aizkustinoša sirsnīguma pilnos vārdus: «*Laidiet bērniņus pie manis un neliedziet tiem, jo tādiem pieder dieva valstība*» (Lūkas ev., 18:16). Tas ir trūkumcietēju un likteņa piemeklēto, labas gribas cilvēku evaņģēlijs. Un reizē brīdinājums bagātniekiem, pret kuriem vēršas

epigrammatiskais Jēzus izteiciens: «*Jo vieglāk ir kameiļiem iet caur adatas aci, nekā bagātam ieiet dieva valstībā*» (Lūkas ev., 18:25).

Bībeles zinātnieki atzīst, ka Lūkas evaņģēlijs ir visdzejiskākais un mākslinieciskākais no visiem evaņģēlijiem. Šajā atziņā ir daudz taisnības. Pateicoties evaņģēlija autora mīlai pret dzeju, līdz mūsu dienām saglabājušās daudzas pirmo kristiešu himnas, kuru nav citos evaņģēlijos un kuras kļuvušas par patiesu kristietības rotu.

Ar Lūkas dzejiskajām nosliecēm daļēji izskaidrojams no psiholoģiskā viedokļa paradoksālais fakts, ka viņš, šķiet, būdams visizglītotākais no visiem evaņģēlistiem, savā vēstījumā par Jēzus piedzimšanu sakopojis vairāk brīnumainu nostāstu nekā viņa priekšteči. Zināmā mērā tas izskaidrojams ar Jēzus mitoloģizācijas procesu, kurš šajā laikā jau bija pavisāmērā krietni tālāk uz priekšu nekā tad, kad bija darbojušies Marks un Matejs. Taču pati Jēzus deifikācija mums nepavisam neizskaidro to, kāpēc Lūka tik nekritiski savā evaņģēlijā savācis šīs aizkustinoši vientiesīgās, vienkāršās, tautas vidū radušās baumas, mutvārdos izplatītās pasaciņas, kurās notiek visneticamākie brīnumi. Ercēngelis Gabriēls pasludina Jāņa Kristītāja un Jēzus piedzimšanu, bet pēc tam liek ganiem doties uz Betlēmi. Kad tie jau ir ceļā, «debesspulku draudze» pauž dieva slavu, saukdama: «*Gods dievam augstībā, un miers virs zemes, un cilvēkiem labs prāts!*»

Bet, atcerēdamies šīs burvīgās ainas, kurās tik daudz aizkustinošas vientiesības, līksmas paciltības un debešķīga gaišuma, dzirdēdami Marijas un Caharijas himnas, kā arī debess izplatījumā atskanošās eņģeļu dziesmas, mēs sākam Lūku saprast. Jādomā, ka ne jau tikai šo tipisko tautas leģendu vienreizējais dzejiskais skaistums paskubinājis viņu iekļaut tās Jēzus dzīves stāstā. Droši vien nemaldīga nojauta likusi evaņģēlistam atskārst, cik daudz prieka, stiprinājuma un cerību šie vienkāršie nostāsti sagādās daudzām apspiesto un nomākto ļaužu paaudzēm. Saprazdams, cik liela nozīme kristietības veicināšanā ir šīm leģendām, viņš ar savu autoritāti ir tās legalizējis un piešķīris tām vēsturiskas patiesības sankciju.

Šāds pieņēmums mums nemaz neliksies pārlieku patvaļīgs, ja ņemsim vērā, cik lietpratīgs savu uzskatu propagandists bija Lūka. Uzstādamies kā kristietības aizstāvis, viņš visai veiksmīgi izmantojis no pašas dzīves ņemtus piemērus, līdzības un nostāstus.

Lūka savos tekstos ietilpinājis gandrīz visu Marka evaņģēliju, kas aizņem vairāk nekā trešdaļu viņa vēstījuma. Taču viņš šo aizgūto materiālu pakļāvis visai izteiksmīgai pārstrādei, kas vēl skaidrāk ļauj apjaust viņa nolūkus. Vispirms viņš nogludina Marka skarbo stilu un atmet visu to, kas ar savu lēticitību un klajām aplamībām intelektuāli attīstītākos lasītājos varētu izraisīt skeptisku attieksmi. Ņemsim kaut vai pazīstamo incidentu ar vīģes koku. Lūka šo gadījumu vispār nepiemin, jo droši vien viņam vientiesīgu ļautiņu izplatītais nostāsts, ka Jēzus esot nolādējis nevainīgo koku, šķitis nepatīkams un absurds. Jēzus šajā nostāstā atgādina pārsteidzīgu un dūsmās netaisnīgu vārdotāju, bet tas ir dziļā pretrunā ar to koncepciju, kādu Lūka cenšas iepatēt savā lasītājā. Izlabodams Marku, viņš vēl lielākā mērā nekā Matejs mīkstinājis, idealizējis un sacildinājis gan Jēzu, gan arī pat viņa mācekļus. Tas ne tikai bija saskaņā ar viņa gara kultūru, izglītību un augstākajiem morāles priekšstatiem, bet arī vienlaikus veicināja galvenā mērķa sasniegšanu – apgāzt nopolgojumus un kristietībai pievērst labas gribas cilvēkus no grieķu un romiešu sabiedrības vidus.

Lūkas evaņģēlija teksts noteikti liecina, ka tā autors labi pazinis grieķu un romiešu literatūru. Atbilstoši tā laika literatūras normām un konvencijām viņš savu darbu ievada ar īsu priekšvārdu, kurā īsi izklāsta šī traktāta avotus un ieceri, turklāt vēltīdams to kādam «cienījamam Teofilam», par ko, starp citu, mums nav zināms, vai tas bijis viņa protektors vai arī draugs.

Taču tās ir tikai ārējas, uz literāro tehniku un etiķeti attiecināmas pazīmes. Daudz svarīgāks ir tas, ka Lūka bija patiesi talantīgs rakstnieks ar augstu vārda kultūru un dziļu sava darba izpratni. Viņa stils ir līdzsvarots un nopietns, leksika bagātīga, teikumu konstrukcija nosvērta un nekļūdīga, gramatiskās formas aizvien rūpīgi izkoptas, sintakse veidota ar dabisku un ritmisku plūdumu. Turklāt viņš ir apdāvināts stāstītājs. Jēzus dzīves ainas ir dramatiski saspringtas, dinamiskas un tēlainas, bet to personāži tik izteiksmīgi un raksturīgi, ka uz laiku laikiem iespiedušies paaudžu atmiņā.

Pats Lūka tomēr sevi uzskatījis vispirms par vēsturnieku. Kā vienīgais no evaņģēlistiem viņš mēģinājis Jēzus dzīvi hronoloģiski saistīt ar Romas impērijas vēsturi, lai šādā veidā savu vēstījumu iekļautu konkrētos laika ietvaros. Lai gan – kā mēs to vēlāk redzēsīm – šās hronoloģiskās saistības precizitāte palaikam ir diezgan apšaubāma, tomēr nevar noliegt, ka Lūkam šajā jomā ir zināmi sasniegumi. Viņš vienīgais Jaunajā derībā piemin pēc prokuratora Kvīrīnija pavēles izdarīto tautas skaitīšanu un sauc vārdā Romas ķeizarus. Lai novērtētu Lūkas metodi, minēsim vienu piemēru. Viņa evaņģēlija trešā nodaļa sākas ar šādu teikumu: «*Bet ķeizara Tibērija piecpadsmītajā valdības gadā, kad Poncijs Pilāts bija zemes valdītājs Jūdejā un Hērods valdnieks Galilejā, un Filips, viņa brālis, valdnieks*

Iturejā un Trahonijā, un Lizanijs valdnieks Abilenē, augsto priesteru Annas un Kajafas laikā, dieva vārds nāca pār Jāni Caharijas dēlu tuksnesī». Tibērija piecpadsmitais valdīšanas gads iekrīt mūsu ēras 29. gadā. Poncijs Pilāts bija Jūdejas prokurators no 26. līdz 36. gadam. Anna un Kajafa pārmaiņus ieņēma augstā priesteru amatu no 6. līdz 36. gadam. Aptuveni šajā pašā laikposmā valdīja arī pieminētie tetrarhi Hērods, Filips un Lizanijs. Tādējādi redzam, cik noderīgas ir šīs ziņas Jaunās derības hronoloģijas noskaidrošanā.

Kā jau minēts, evaņģēliji ilgu laiku bija apgrozībā kā anonīmi sacerējumi, un tikai vēlāk tie tika piedēvēti noteiktiem autoriem. Tas, protams, attiecināms arī uz Lūku. Taču šajā gadījumā šis fakts jāatzīst par visai dīvainu. Mēs jau redzējām, ka Lūkas evaņģēlijs veidots pēc klasiskās literatūras paraugiem, atbilstoši visiem tās noteikumiem un kanoniem. Tāpēc grūti ticēt, ka Lūka nebūtu ievērojis vienu no šīs literatūras pamatnosacījumiem, pēc kura katram literāram darbam jāuzrāda tā nosaukums un autors, vienalga, ar patiesu vai pieņemtu vārdu.

Uz kāda pamata tad mēs varētu apgalvot, ka pārrunājamā evaņģēlija autors ir tieši Lūka, grieķu ārsts un Pāvila ceļojumu biedrs? Ir Bībeles zinātnieki, kuri par to šaubās. Aplūkosim dažus no viņu argumentiem, kas balstās uz evaņģēlija teksta analīzi.

Vispirms šie pētījumi visā pilnībā apstiprināja tradicionālo pieņēmumu, ka teksta autors ir grieķu tautības ārsts. Tajā patiesi sastopami daudzi medicīniski termini, kas atbilst terminoloģijai, kuru lietojuši tādi pazīstami senatnes mediķi kā Hipokrāts, Dioskurīds vai vēlāk dzīvojušais Galēns. Evaņģēlija autors šo terminoloģiju pazinis tik labi, kā to varēja pazīt vienīgi profesionāls mediķis. Turklāt bez sevišķām pūlēm tika noskaidrots, ka evaņģēliju rakstījis grieķis, adresēdams to lasītājiem, kas nebija ebreji. Lūk, viens no argumentiem, kas apstiprina šo tēzi. Citos evaņģēlijos lietoti aramiešu termini, kuri bija saprotami tikai ebrejiem. Un, kaut gan tie bija sniegti helēnizētā fonētiskā transkripcijā, tomēr Lūka apzinājies, ka tie jāaizvieto ar atbilstošiem grieķu terminiem, lai tos saprastu lasītāji, kas pēc izcelšanās nebija ebreji.

Lūka, kā to liecina priekšvārds, pazinis un izmantojis jau tajā laikā pazīstamos «notikumu aprakstus». Kā vēsturniekam viņam, protams, bija tiesības to darīt, un pret to nevarētu neko iebilst, ja vien šie aizguvumi būtu tikai papildinājums pamatteksam. Bet viņa evaņģēlijs tomēr nav atzīstams par patstāvīgu darbu. Tas drīzāk ir tipiska kompilācija, kuras sastāvdaļas visnotaļ aizgūtas no citiem. Tā, piemēram, mums jau zināms, cik pamatīgi Lūka izmantojis Marka evaņģēliju.

Taču viņš bagātīgi smēlies arī vēl no citiem, jau daudz nevērtīgākiem avotiem. Viens no šiem avotiem ir jau pieminētās «logijas» – patiesi vai arī tikai šķietami Jēzus izteikumi, ko kristiešu draudzēs izplatījuši viņa piekritēji un apkārtceļojoši sludinātāji. Cik rūpīgi Lūka tos savācis un iekļāvis savā stāstījumā, liecina fakts, ka, pēc dažu Bībeles zinātnieku vērtējuma, tie veido visa viņa evaņģēlija piekto daļu.

Beidzot, šeit vēl atzīmējami jau agrāk minētie folkloras sacerējumi, kas saistīti ar Jēzus un Jāņa Kristītāja dzimšanu. Labi saprazdams, kāda psiholoģiska un didaktiska vērtība ir šiem valdzinošajiem nostāstiem, Lūka nesvārstīdamies tos iekļāvis Jēzus biogrāfijā.

Kā redzam, atkarība no svešiem avotiem šeit ir patiesi pārsteidzoša, un tālab vietā ir jautājums, vai evaņģēlija autors patiesi ir tas pats Lūka, kurš bijis Pāvila ceļojumu biedrs. Šis Lūka nebūtu bijis spiests tik plašā mērā izmantot svešus apcerējumus, jo viņš taču bija ciešā saskarē gan ar Jēzus mācības sākotnējiem piekritējiem, gan ar citiem aculieciniekiem, kuri viņam tieši būtu varējuši sniegt vajadzīgās ziņas. Tomēr evaņģēlijs rada iespaidu, ka tā autoram šādas saskares nav bijis un tālab viņš atradies pilnīgā atkarībā no tā, ko izdevies uzzināt no citiem.

Jaunie, dažkārt gluži pārsteidzošie atklājumi filoloģisko pētījumu jomā šīs šaubas vēl nav pietiekami izklādinājuši. Noskaidrojies, ka evaņģēlija autors, kurš vēlāk iedēvēts par Lūku, tādos gadījumos, kad viņam pietrūcis ziņu pirmavotos, nav vairījies no beletrizācijas un paļāvis brīvu ceļu paša iztēlei. Tā vismaz apgalvo vairāki pētnieki. Pamēģināsim īsumā izklāstīt viņu secinājumus.

Vērigs lasītājs, protams, pats jau būs pamanījis raksturīgo faktu, ka visos evaņģēlijos tikpat kā noklusēti Jēzus bērnības, jaunības un vīra gadi. Līdz ar to noklusēta ir gandrīz visa viņa dzīve, jo tajos aprakstīta vienīgi viņa misionāra darbība, kas beidzās ar traģiskajiem notikumiem Jeruzalemē, bet tā ilgst tikko vienu gadu vai arī – ja mēs ticam Jāņa evaņģēlijam – trīs gadus.

Tāpat kā pārējie evaņģēlisti, arī Lūka par Jēzus mūža lielāko daļu neko nezina vai arī neizrāda par to nekādu interesi. Tikai vienu reizi viņš pārtrauc vispārējo noklusējumu, pastāstīdams, ka Jēzus divpadsmit gadu vecumā, kopā ar vecākiem uzturoties Jeruzalemē, tiem pazudis, templī sastapies ar rakstu mācītājiem un pārsteidzis viņus ar savam zināšanām un gudrību.

Šī epizode ir sevišķi interesanta tāpēc, ka pārējie evaņģēlisti ne ar vārdu kaut ko līdzīgu nepiemin. Tā kā nav nekāda pamata domāt, ka viņi to kaut kādu iemeslu dēļ apzināti noklusējuši, iespējams tikai viens secinājums: šis divpadsmit gadus vecā Jēzus piedzīvojums tiem vienkārši nav bijis zināms.

Bībeles pētniekiem jau sen nedeļa miera jautājums, no kurienes Lūka smēlies informāciju par šo gadījumu, jo pat mutvārdu tradīcijā no tā nav palicis ne miņas. Beidzot uz tā pēdām nokļuva izcilais angļu zinātnieks un vairāku Jaunajai derībai veltītu kontroversīvu darbu autors Hju Dž. Skonfilds. Pēc ilgiem un rūpīgiem meklējumiem viņš nonāca pie atziņas, ka šī nostāsta pirmsākums rodams Jozefa Flāvija darbos. Autobiogrāfijā «Mana dzīve» ebreju vēsturnieks dižodamies pastāsta, ka viņš četrpadsmit gadu vecumā⁴⁰ visus pārsteidzis ar savu erudīciju un neparastām gara spējām. «*Kad man bija četrpadsmit gadu*», lasām šajā autobiogrāfijā, «*es savas zinātkāres dēļ baudīju vispārēju cieņu, kas sniedzās līdz tādai pakāpei, ka pat visaugstākie priesteri un [Jeruzalemes] pilsētas mācītie vīri ieradās pie manis, lai gūtu padomu likumu zināšanās*».

Minētais biogrāfiskais citāts, pēc angļu zinātnieka drosmīgās hipotēzes, varēja izraisīt vai nu Lūkā pašā, vai viņa darba pārrakstītājā domas, ka arī Jēzum pienāktos būt tādām pašām brīnumbērnam, kurš visus pārsteidz ar savām zināšanām un gudrību. Šī ticība bijusi tik stipra, ka autors vai arī pārrakstītājs nav redzējis nekā nosodāma tādā rīcībā, ja Flāvija atmiņas attiecinātu uz Jēzus biogrāfiju, tādā kārtā aizpildot uzkrītošu robu mūsu zināšanās par viņa laicīgo dzīvi.⁴¹

Ja tas tiešām tā noticis, tad mums darīšana ar tipisku beletrizāciju. Flāvija sausā informācija šādā gadījumā ierosinājusi Lūku sacerēt dzīvu, dramatisma pilnu ainu, kuras darbība risinās uz Jeruzalemes tempļa reāliju fona. Motīvs par Jēzus sastapšanos ar saviem vecākiem tad būtu evaņģēlija autora brīva izdoma, kurai šajā epizodē tomēr ir noteikta jēga, jo tā piešķir visam notikumam dziļāku doktrinālu nozīmi.

Tomēr jāatzīmē, ka tā būtu visai savdabīga beletrizācija. To diktētu ne tik daudz literāta tieksme padziļoties ar intriģējošu fabulu, cik dziļa pārliecība, ka šādā veidā no aizmirstības tiek paglābta patiesi notikusi Jēzus dzīves epizode. Ticība šādas rekonstrukcijas mērķtiecībai šodien mums var likties dīvaina. Taču kristietības agrīnajā periodā tādu paņēmieni visnotaļ lietoja, tikai ar to atšķirību, ka avots, no kura smēlās iedvesmu līdzīga veida rekonstrukcijām, bija – kā mēs to vēlāk redzēsim –, galvenokārt Vecā derība.

Pēc Skonfilda domām, Jozefs Flāvijš iedvesis Lūkam arī vēl citas idejas. Tā, piemēram, Sīrijas vietvalža Kvīrīnija rīkotā tautas skaitīšana, ko nepiemin neviens cits evaņģēlists, arī aizgūta no Flāvija. Lūka šo apstākli izmantojis, lai motivētu Marijas un Jāzepa ierašanos Betlēmē. Tāda izcelsme ir lakoniskajai piezīmei par galiliešiem, «*kuru asinis Pilāts bija sajaucis ar viņu upuriem*» (Lūkas ev., [13:1](#)). Tā jēga būtu nesaprotama, ja «Jūdu senatnē» nebūtu lasāms par nežēlīgi apspiestajiem nemieriem, kurus izraisīja tas, ka Pilāts Jeruzalemes jaunā akvedukta celšanai bija pievācis tempļa vērtslietas. Skonfilds uzskaita vēl citas analogijas. Šajā sakarā, noslēdzot šo visai konspektīvo ieskatu «ietekmeloģijas» jomā, minēsim kādu visai savdabīgu Roberta Greivsa⁴² novērojumu. Šis angļu pētnieks, kurš pazīstams ar savām oriģinālajām, lai gan reizēm visai pārdrošajām hipotēzēm, apgalvo, ka Lūka esot aizņēmis pat no Apulēja «Zelta ēzeļa jeb pārvērtībām vienpadsmit grāmatās» – šī tagad klasikā ieskaitītā sadzīves romāna. Un patiesi, nav noliedzams, ka vienā gadījumā abu tekstu tematiskā sakritība ir acīm redzama.

Kā vienīgais no visiem evaņģēlistiem Lūka savā darbā pārstāsta diezgan mīklainu epizodi par diviem mācekļiem, kuri ceļā uz Emmausas pilsētiņu sastop no miroņiem augšāmcēlušos Jēzu (Lūkas ev., [24:13–32](#)). Tur mēs starp citu lasām:

«Un redzi, divi no tiem gāja tai pašā dienā uz kādu pilsētiņu, tā bija sešdesmit stadiju no Jeruzalemes, vārdā Emmausa. Un tie sarunājās par visām tām lietām, kas bija notikušas. Un gadījās, kad tie

⁴⁰ V.E.: Augstāk bija teikts, ka 13 gadu vecumā.

⁴¹ V.E.: Tas ir izskaidrojams arī daudz vienkāršāk. Ja cilvēks raksta pēc atmiņas un viņa rīcībā nav ērti lietojamas bibliotēkas, kur informāciju ātri pārbaudīt, tad viņš ļoti bieži vienu atmiņā glabātu epizodi attiecina uz citu personu vai citu situāciju, būdams pārliecināts, ka atceras pareizi. Tā ir ierīkota mūsu atmiņa, un tā tas notiek pat mūsdienās, kad tehniskie līdzekļi (pat iespīstās grāmatas, nerunājot jau par datoriem un Internetu) ir daudz pilnīgāki nekā Lūkas laikos. Lūka vienkārši bija lasījis Jozefu Flāviju, bija lasījis darbus par Jēzu, bet kad viņš rakstīja savu sacerējumu Teofilam, tad agrāk lasīto rokrakstu vairs nebija viņa rīcībā, un atmiņa piedēvēja Jozefa Flāvija epizodi Jēzum Kristum.

⁴² V.E.: Robert von Ranke Graves (1895.07.24 – 1985.12.07), dzimis Londonā; jocīgais otrais vārds «von Ranke» ir viņa mātes Amālijas meitas uzvārds – viņa bija Mīnhenes profesora meita un radniece vācu vēsturniekam fon Rankem.

tā savā starpā runāja un apspriedās, arī pats Jēzus tiem tuvojās un gāja ar viņiem. Bet viņu acis tapa turētas, ka tie viņu nepazīna. Un viņš tiem sacīja: «Kādas tās runas, ko jūs runājat savā starpā uz ceļa?» Un viņi apstājās bēdu pilnām sirdīm. Tad viens, ar vārdu Kleops, atbildēja un viņam sacīja: «Vai tu viens esi tāds svešinieks Jeruzalemē, kas nezina, kas šinīs dienās tur noticis?» Un viņš tiem sacīja: «Kas tad?» Un tie viņam sacīja: «Tas ar Jēzu no Nacaretas, kas bija pravietis, varens darbos un vārdos dieva un visas tautas priekšā».

«Zelta ēzeli» ir pārsteidzoši līdzīga epizode. Divi ceļinieki, mājup dodamies, aizrautīgi runā par kādu viņu apvidū notikušu brīnumu. Ceļā viņi sastop kādu svešinieku un uzzina, ka tam par šo notikumu nekas nav zināms. Atvadoties viens no vietējiem ceļavīriem saka: «Tu droši vien šeit esi svešinieks, ka neko par šo brīnumu neesi dzirdējis?»

Roberta Greivsa tēze ir visai intriģējoša, taču viena iemesla dēļ tā nav bez iebildumiem pieņemama, un proti, kad Lūka rakstīja savu evaņģēliju, Apulējs vēl nebija nācis pasaulē, jo vēsturnieki noskaidrojuši, ka viņš dzimis ap 130. gadu. Tāpēc par tiešu aizguvumu nevar būt runas.

Greivsa tēzes labā tomēr minamas divas citas iespējas. Varētu taču būt, ka šī epizode ir iespraudums, ko Lūkas tekstā Apulēja ietekmē izdarījis kāds no vēlākajiem redaktoriem vai pārrakstītājiem. Tāda izrīcība, kas tolaik bija visai parasta, mūsu gadījumā ir jo iespējamāka tāpēc, ka Lūkas evaņģēlijs ir kompilācija, kas sastādīta no visdažādākiem komponentiem un tālab viegli pakļaujas šāda veida izrīcībai. Bet kāpēc gan pārrakstītājam būtu vajadzējis izdarīt šādu dīvainu iestarpinājumu? Pietiek uzmanīgi pārlasīt šo fragmentu, lai saprastu tādas rīcības cēloņus. Šeit jauzama nepārprotama polemika ar ticības brāļiem, kuri nav gribējuši lāgā ticēt tam, ka Jēzus būtu augšāmcelies no miroņiem (Lūkas ev., [24:25–28](#)).

Ir vēl kāds cits pieņēmums, kurš drošāk dokumentēts un līdz ar to var būt tuvāks patiesībai. Izrādās, ka Apulēja «Zelta ēzeli» ir cita grieķu prozaiķa, m.ē. 1. gadsimtā dzīvojušā Palrejas Lūcija stāsta pārstrādājums, bet pēdējais savukārt to aizguvis no Aristīda, kurš dzīvojis 1. gadsimtā p.m.ē. Lūkas evaņģēlija autors, būdams grieķu literāts un helēnists, abus šos rakstniekus droši vien labi pazinis, jo tolaik tie bijuši ārkārtīgi populāri. Viņu aprakstītās dēkas, kuras pārdzīvojis par ēzeli pārvērstais jauneklis, bijušas pazīstamas visās zemēs, kur vien saprata grieķu valodu.

Jāņa evaņģēlija Jēzus

Lasot, Marka, Mateja un Lūkas evaņģēlijus, bez sevišķām pūlēm pamanām tajos virkni analogiju notikumu attēlojumā, Jēzus portretējumā, kā arī pašā vēstījuma stilā un frazeoloģijā. Tūlīt redzams, ka tos saista kāds kopīgs viedoklis aprakstīto notikumu skatījumā, ka tie dibinās uz informāciju, kas smelta no identiskiem vai vismaz ļoti līdzīgiem avotiem. Tas apstāklis, ka dažus šajos evaņģēlijos sniegtos Jēzus biogrāfijas faktus varēja identificēt un apkopot speciālās enciklopēdijās, t.s. konkordancēs, zinātniekus uzvedināja uz domām šiem trim evaņģēlijiem dot kopīgu nosaukumu, lai tādējādi pasvītrotu to radnieciskumu. Šādā kārtā Bībeles zinātnes nomenklatūrā parādījās termins «sinoptiskie evaņģēliji», bet to autorus apzīmēja ar kopējo vārdu «sinoptiķi», šos nosaukumus atvasinot no grieķu «*sinopsis*», kas sevī ietvēra jēdzienus «pārskats», «kopējs skatījums», «kopējs priekšstats».

Šeit tūlīt jāpiebilst, ka šādas sakritības nav uzskatāmas par drošām liecībām, ko neatkarīgi cits no cita par Jēzus dzīvi snieguši ticami liecinieki, jo, kā jau redzējām, ir noskaidrots, ka Matejs un Lūka pilnām riekšām smēlušies ziņas no Marka, gandrīz visu viņa evaņģēliju iekļaudami savējos. Tāpēc šīm sakritībām nav nekāda pierādījuma spēka. Jēdzienus «sinoptiskie evaņģēliji» šodien lieto citā nozīmē, un proti, lai pasvītrotu atšķirības, kādas pastāv starp šiem trim evaņģēlijiem un Jāņa evaņģēliju, kuru no iepriekšējiem atdala pilnīgi cita nostāja gan paša Jēzus, gan viņa misijas aprakstā.

Starp tiem nav saskaņas pat kailu biogrāfisku faktu izklāstā. Sinoptiķi apgalvo, ka Jēzus publiskā darbība ilgusi tikai vienu gadu, bet no Jāņa stāstījuma secināms, ka Jēzus savu mācību sludinājis trīs gadus. Pēc sinoptiķu stāstījuma iznāk, ka Jēzus darbojies galvenokārt Galilejā un Perejā,⁴³ bet Jūdējā un Jeruzalemē ieradies tikai vienu reizi. Tas arī bijis viņa pēdējais ceļojums, jo beidzies ar krusta nāvi. Bet Jāņa evaņģēlijā lasām, ka Jēzus vairākkārt no Galilejas ieradies Jeruzalemē. Tātad šādos svarīgos pamatjautājumos, kas skar dievinātā skolotāja dzīvi, jau tolaik kristiešu vidū pastāvējis grūti izskaidrojams juceklis.⁴⁴

⁴³ V.E.: Skat. karti {EVANG4}.

⁴⁴ V.E.: Tas nav nemaz tik grūti izskaidrojams, ja pieņemam, ka Pāvila, Marka, Mateja un Joana mērķis bija nevis patiesa (no viņu viedokļa patiesa) kādu notikumu atspoguļošana, bet gan zināmas doktrīnas iepotēšana gojiem. Katrs no viņiem to darīja mazliet savādāk, bet mērķis bija viens, un, no šī mērķa viedokļa raugoties, bija absolūti nesvarīgi, vai Jēzus sludināja vienu vai trīs gadus, un cik reizes viņš apmeklēja Jeruzalemi.

Tādas pašas nesaskaņas pārsteidz notikumu hronoloģiskajā secībā. Pēc Jāņa evaņģēlija iznāk, ka Jēzus izdzinis no tempļa tirgoņus un naudas mijējus jau savas darbības sākumā, turpretim sinoptiķu evaņģēlijos tas notiek Jēzus dzīves pēdējā posmā, dažas dienas pirms viņa nāves. Pat kristietības doktrīnā tik svarīgs notikums kā pēdējais vakarēdiens nav datēts precīzi: sinoptiķiem tas sakrīt ar pashas svētkiem, bet Jāņa evaņģēlijā tas noticis šo svētku priekšvakarā. Atšķirība šeit varētu likties niecīga, taču, kā mēs vēlāk redzēsim, tai ir noteikta nozīme.

Tāpat Jāņa evaņģēlija Jēzus ir tik atšķirīgs no sinoptiķu Jēzus tēla, ka tiem nav gandrīz nekā kopēja. Atšķirības ir tik krasas un būtiskas, ka varam jautāt, kam tad galu galā ir taisnība. Ja patiesību runā Marks, Matejs un Lūka, tad taisnība nevar būt Jānim, un otrādi. Poļu zinātnieks Zigmunts Poņatovskis⁴⁵ min divus statistiskus skaitļus, kuri diezgan uzskatāmi parāda, kāds šajā ziņā ir stāvoklis. Izrādās, ka Jāņa evaņģēlijā tikai 8% teksta saskan ar sinoptiķu evaņģēlijiem, turpretim 92% ir pilnīgi viņa personīgais ieguldījums stāstījumā par Jēzus dzīvi.

Sinoptiķu evaņģēlijos Jēzus tēls dziļi sakņojas sava laika dzīvē un tam piemīt visas dzīva cilvēka pazīmes. Tikai retumis un it kā negribot Jēzus runā pats par sevi un nekad kategoriski neapgalvo, ka viņš būtu mesija. Jēzus šajā ziņā ir tik atturīgs un noslēpumains, ka saviem mācekļiem, kad tie izsaka pārliecību, ka viņš ir dieva dēls, pavēl klusēt.

Taču pavisam citāds Jēzus ir Jāņa evaņģēlijā! Jau Jānis Kristītājs Jēzu atzīst par dieva dēlu, kuram viņš neesot cienīgs atraisīt kurpju siksnas. Ieraudzījis Jēzu nākam, viņš pasludina: «*Redzi, tas ir dieva jērs, kas nes pasaules grēkus*». Viens no Jēzus pirmajiem mācekļiem, Nātānaēls, griežas pie viņa ar vārdiem: «*Rabi, tu esi dieva dēls, tu esi Izraēla ķēniņš*» (Jāņa ev., 1:49). Bet Jēzus ne mazākā mērā nenorobežojas no šādiem viņam atklāti piedēvētiem atribūtiem, kuri viņu paceļ pāri citiem mirstīgajiem. Uz katra soļa viņš pasvītro, ka ir dieva dēls, neatstādams nekādu šaubu par to, kurš un kāpēc viņu sūtījis zemes virsū.

Ceturta evaņģēlija autoru itin nemaz neinteresē vēstures fakti. Viņa vienīgā cenšanās ir pierādīt Jēzus dievišķību, aizstāvēt šo viedokli pret mazticīgo uzbrukumiem, paust prieku par to, ka dievs caur savu dēlu dāvā cilvēcei mūžīgu dzīvošanu. Gala rezultātā Jēzum Jāņa evaņģēlijā maz kopīga ar vēsturi. Jāņa interpretācijā Jēzus ir drīzāk bezmiesīgs, aiz mistikas noslēpumainā aizsega jauzama parādība, gandrīz vai iedomu tēls, kurš radīts tikai tāpēc, lai ar tā muti paustu noteiktas teoloģiskas doktrīnas.

Šā Jēzus šūpulis ir mistiski sapņojumi, ko pauda viņa piekritēji, piedēvēdami savam skolotājam dievišķīgas īpašības. Tāpēc arī viņu Jēzus, runādams par sevi, izsakās mīklainās, mistiski skanošās metaforās, kuru jēga grūti izprotama. Ceturtais evaņģēlijs mudžēt mudž no līdzīga veida pašapliecinājumiem. Šeit tikai daži piemēri: «*es esmu pasaules gaismas*»; «*es esmu durvis, kas ved pie avīm*»; «*es esmu labais gans*»; «*es esmu īstais vīna koks*»; «*es esmu ceļš, patiesība un dzīvība*» utt. Grūti iedomāties, ka vienkāršais Galilejas mazpilsētiņas namdars, kuru ciešas saites vienoja ar tautas savdabīgo iztēli, būtu varējis pats sevi tā cildināt. Ir skaidrs, ka visus šos stilistiskos izskaistinājumus daiļrunības kvēlē sadomājuši seno kristiešu draudžu locekļi un diezgan nekautrīgi ielikuši Jēzus mutē, lai viņš parādītos dievišķīgā spozmē. Ceturtajā evaņģēlijā konstatēti 120 līdzīgi deklaratīvi apgalvojumi, kas dod mums skaidru priekšstatu par to, cik izplatīti tie tolaik bijuši un kā tie lietoti bez jebkādas mēra izjūtas.

Tāda pati bijusi autora attieksme pret sava evaņģēlija fabulāro materiālu. Sinoptiķi Jēzus dzīves epizodes traktējuši kā patiesībā notikušus un atzīmēšanas cienīgus vēsturiskus faktus. Turpretim Jāņa evaņģēlijā tiem pavisam atšķirīgs uzdevums un tie ir tikai iegansts kādas teoloģiskas doktrīnas vai morāles priekšraksta paušanai, tātad līdzeklis mērķa sasniegšanai, bet nevis mērķis kā tāds. Vēl vairāk – rodas iespaids, ka atsevišķas epizodes sacerējis pats autors, lai ilustrētu savas tēzes un tādā veidā spēcīgāk iespaidotu lasītāju iztēli. Uz tādu pieņēmumu mūs paskubina fakts, ka līdzīgas epizodes sinoptiķiem nav zināmas. Bet no tā izriet secinājums, ka Jāņa evaņģēlijs nav vis vēsturisks vēstījums, bet brīvi sakopotas alegoriskas līdzības, kuras beidzas ar aforistisku pamācību un kopumā veido teoloģisku traktātu, kas formāli sniegts kā stāsts par Jēzus Kristus dzīvi, ciešanām un nāvi.

Alegorizācijas metodi Jānis lietojis, aprakstot Jēzus sarunu ar ebrejiem pēc tam, kad viņš no tempļa bija padzinis tirgoņus. Atbildot uz jautājumu, kādas viņam bijušas tiesības to darīt, Jēzus atbild: «*Noplēsiet šo templi, un es to trijās dienās atkal uzcelšu*». Ebreji, tam neticēdami, Jēzum saka: «*Cetrdesmit sešus gadus šis templis ir taisīts, un tu to gribi uzcelt trijās dienās?*» Tad vārdu ņem pats autors un paskaidro: «*Bet viņš runāja par savas miesas templi. Kad nu viņš bija uzcēlies no miroņiem, viņa mācekļi atcerējās, ka viņš to bija sacījis, un sāka ticēt rakstiem un vārdam, ko Jēzus bija runājis*». Tātad mums šeit ir tipisks piemērs, kā burtiskais pareģojums par Jeruzalemes nopostīšanu tiek pārvērstis alegorijā, attiecinot to uz Jēzus augšāmcelšanos trešajā dienā pēc nāves pie krusta.

⁴⁵ V.E.: Zygmunt Poniatowski (1911.06.12 – 1975.12.10) – Polijas katoļu ksenozs.

Vēl cits piemērs ir labi pazīstamā un mākslā daudz izmantotā epizode, kurā Jēzus pie Jēkaba akas sastopas ar sievieti no Samarijas. Sarunā ar viņu Jēzus, norādīdams uz akas ūdeni, visai daiļrunīgā stilā svinīgi deklarē: *«Ikvienam, kas dzer no šā ūdens, atkal slāps. Bet, kas dzer no tā ūdens, ko es tam došu, tam ne mūžam vairs neslāps, bet ūdens, ko es tam došu, kļūs viņā par ūdens avotu, kas verd mūžīgai dzīvei»*. Tā kā šī saruna notiek Samarijā, tad Jēzus pie reizes izšķir arī mūžseno strīdu ar samariešiem, kuri pielūdza Jahvi nevis Jeruzalemes templī, bet Gerazimas kalnā, un tāpēc ortodoksāli ebreji tos uzskatīja par nicināmiem ķeceriem. Šajā sakarā Jēzus, pareizāk sakot, Jānis, pauž diezgan revolucionāru un ebrejiem nepieņemamu uzskatu, ka svarīga ir nevis kulta vieta, bet gan tas, ka dievs tiek pielūgts «garā un patiesībā». Kā redzam, fabulārajam elementam šajā līdzbā ir otršķirīga nozīme, jo tas ir tikai fons, uz kura autors veido savu reliģisko doktrīnu ornamentus.

Šāda veida piemērus varētu minēt daudz vairāk. Kaut vai gadījumu, kad Jēzus, atbildēdams uz pārmetumu, ka viņš slimo izdziedinājis sabbatā, patiesībā iztīrī dieva dēla un tēva attieksmes un paziņo par viņam doto varu spriest pastaro tiesu. Tāpat arī Kapernaumā, kur sākas saruna par maizes pārveidošanas brīnumu, Jēzus saviem mācekļiem, kuri nākuši viņu meklēt, starp citu, teic: *«Patiesi, patiesi, es jums saku, jūs mani meklējat nevis tāpēc, ka esat redzējuši zīmes, bet ka esat baudījuši no maizes un paēduši. Uzņemiet sevī nevis iznīkstošo barību, bet barību, kas paliek mūžīgai dzīvei, kuru jums dos cilvēka dēls, jo dievs tēvs viņu ir apzīmojis»*. Beidzot šeit nevaram nepieminēt Jēzus vārdus par viņa miesas ēšanu un asins dzeršanu. Šie vārdi kļuvuši par nerimtīga teoloģiska strīdus priekšmetu starp dažādiem kristietības novirzieniem, cenšoties noskaidrot, vai tie būtu jāsaprot burtiski vai arī netiešā nozīmē, kā tas ir ar lielāko daļu Jēzus izteikumu ceturtajā evaņģēlijā.

Atbilstoši sava evaņģēlija pamattendencei Jānim ir īpatnējs, atšķirīgs skatiens arī uz Jēzus paveiktajiem brīnumdarbiem. Atcerēsimies, ka sinoptiķiem Jēzus ir vienkārši žēlsirdīgs skolotājs, dziednieks un brīnumdaris, kurš izārstē sirdzējus un atvieglo viņu ciešanas tikai aiz līdzjūtības un mīlestības pret saviem līdzcilvēkiem. Tātad sinoptiķiem Jēzus ir savas tautas paražs un dzīvē dziļi iesakņojies tipisks ebreju praviets, kādu tolaik ne mazums klaiņoja pa Galilejas un Jūdejas pilsētām un miestīņiem.

Pavisam citāds Jēzus ir Jāņa evaņģēlijā. Šeit viņš parādās kā šīs pasaules lietām tālu stāvoša, ireāla būtne, bez cilvēkiem piemērošām īpašībām. Ja viņš runā, tad tikai puķainām metaforām pārpilnās sentencēs un vienīgi par lielām galējām patiesībām. Cenšamies mūs pārliecināt par Jēzus dievišķīgo būtību, Jānis viņam atņem visas šīs pasaules iezīmes un augstākā mērā sacildina. Gala rezultātā Jāņa evaņģēlijā mēs Jēzu redzam drīzāk kā noteiktu teoloģisku koncepciju simbolu, nevis kā cilvēku ar miesu un asinīm, kāds Jēzus bija sinoptiķu attēlojumā.

Šādā kontekstā, protams, arī Jēzus brīnumdarbi iegūst pilnīgi atšķirīgu, simbolisku nozīmi. Tajos Jānis redz tikai dievišķības izpausmi, pierādījumu, ka Jēzus ir dieva dēls. Un Jāni interesē tikai tie brīnumdarbi, kuri atbilst evaņģēlista doktrīnālajām tēzēm. No dzimšanas neredzīgais, kuru Jēzus izdziedina, ebrejiem paziņo: *«Ja viņš nebūtu no dieva, viņš neko nevarētu darīt»* (Jāņa ev., 9:33). Varbūt tieši ar šādu nostāju arī izskaidrojams tas, ka Jānis salīdzinājumā ar sinoptiķiem ir daudz atturīgāks brīnumdarbu uzskaitījumā. Viņš piemin tikai astoņus brīnumdarbus, no kuriem divi, un proti, staigāšana pa ūdeni un pieci tūkstoši cilvēku paēdināšana, zināmi arī sinoptiķiem, bet pārējie ir Jāņa personiskais ieguldījums Jēzus biogrāfijā.

Šo sešu brīnumdarbu vidū Jānim sevišķi raksturīgi ir divi – kāzas Galilejas Kānā un Lācara atmodināšana no miroņiem. Vispirms iztīrāsīm pēdējo, jo tas vislabāk ilustrē Jāņa nostāju. Jēzus uzmodina mirušos arī sinoptiķu evaņģēlijos. Piemēram, Lūka pavēstī par mirušā atraitnes dēla atmodināšanu Nainē, bet visi trīs sinoptiķi stāsta par sinagogas priekšnieka Jaira meitiņas uzmodināšanu. Pārsteidzošs ir fakts, ka visos trīs evaņģēlijos Jēzus paziņo, ka meitiņa nav mirusi, bet guļ. Kā tas būtu jāsaprot? Varbūt taisnība ir tiem evaņģēlija tekstiem, kuri izvirza tēzi, ka runa šeit ir par klīnisku katalēpsiju un letarģiju? Visos šajos gadījumos raksturīgs ir tas, ka brīnumdarbi tiek paveikti kaut kā ļoti dabiski un it kā ierasti, bez jebkāda dziļāka savīļojuma.

Toties Lācara pamodināšanu Jānis inscenē visai dramatiskā veidā. Šis gadījums izstaro it kā aizmūža baismas, un atmodinātājs šķiet apveltīts ar kosmisku spēku. Visam, kas šajā ievērojamā dienā notiek Betānijā, piemīt dīvaina, cilvēka prātam neizdibināma rēgainība. Lācara likis jau četras dienas guļ kapličā, viņu apraud māsas Marija un Marta, bet Jēzus stiprā balsī sauc: *«Lācar, nāc ārā!»* Un mironis iznāk no tumšās kapličas, kājas un rokas tam savīstītas autos un seja aizsegta ar sviedrautu. Jāatzīst, ka Jānis ar šo dramatisko aprakstu patiešām panācis savu mērķi: viņš sniedz uz iztēli dziļi iedarbojošos pierādījumus, ka Jēzus patiesi ir dieva dēls. Jo tikai tas, kas apveltīts ar dievišķības spēku, var paveikt šādu brīnumdarbu.

Jau pats fakts, ka vēsts par Lācara pamodināšanu no miroņiem nav nokļuvusi līdz pārējiem evaņģēlistiem un vispār neviens, izņemot Jāni, to pat nepiemin, šķiet, ir pietiekams pierādījums, ka šeit nav runa par patiesi notikušu faktu, bet gan tas viss nepārprotami ir iztēles auglis. Pastāv pat noteiktas norādes, kas ļauj mums izsekot šī saistošā stāsta avotu. Lūka, kas attēlo aizkustinošo ainu, kurā Jēzu sveic Marta un Marija, nemaz nezina, ka viņām būtu brālis, vārdā Lācars. Tiesa, citā viņa evaņģēlija vietā gan kāds Lācars parādās, taču tas ir nabags, pavisam citas līdzības varonis, un tam nav nekā kopīga ar Lācaru, ko Jēzus uzmodinājis no miroņiem. Tāpēc daži Bībeles zinātnieki domā, ka Jānim kaut kādā veidā šīs abas teiksmas saplūdušas, izveidojot pilnīgi jaunu epizodi.

Kaut gan Galilejas Kānā veiktais brīnumdarbs tverts pilnīgi citā tonī nekā Lācara uzmodināšana no miroņiem, taču abiem gadījumiem kopīgs ir ieceres vērienīgums. Jēzus taču pārvērs sešos akmens traukos salietu ūdeni vīnā. Katrā no tiem ietilpst divi vai trīs «mēri», bet Palestīnas «mērā» bija ap 38 litri, tātad runa ir par dažiem simtiem litru vīna, ko uzbūris Jēzus. Tas liecina, ka kāzu mielasts bijis visai bagātīgs, jo viesi jau pirms tam bija krietni iedzēruši un droši vien jutās īsti liksmi. Ne jau veltīgi galda uzraugs saka līgavainim: *«Ikvienš cilvēks papriekš ceļ galdā labo vīnu, un, kad viesi ieskurbuši, mazāk vērtīgo, bet tu labo vīnu esi pataupījis līdz šim»* (Jāņa ev., [2:10](#)).

Kāzu dzīres Kānā, kurās, starp citu, piedalījusies arī evaņģēlijos reti pieminētā Jēzus māte, ar savu tonalitāti krasi atšķiras no Jāņa evaņģēlija parasti cildenā, svinīgā stila. Iekļaudams šo visumā stipri ikdienišķo kāzu ainu savā evaņģēlijā, Jānis droši vien būs pārcenties, pūlēdamies pasvītrot Jēzus brīnumdarbu neparasti plašo vērienu. Taču, no otras puses, nav izslēgta arī tāda iespēja, ka evaņģēlists tā rīkojies aiz noteiktiem doktrināliem apsvērumiem un tiecies parādīt, ka Jēzus varējis piedalīties arī šādās tipiski tautiskās kāzu liksmēs, lai tādējādi pasvītrotu viņa cilvēcīgo, laicīgo iedabu pretmetā dažām sektām, par kurām būs runa vēlāk.

Kā jau mēs sacījām, Jānis centās pierādīt, ka Jēzus bijis dieva dēls, lai tad ar viņa muti sludinātu tolaik izplatītas teoloģiskas doktrīnas. Nav izdevies noskaidrot, vai Jānis pazinis sinoptiķu evaņģēlijus, taču interesanti ir izsekot, kādus apstākļus Jēzus dzīvē viņš noklusē vai modificē tā, lai tie nevarētu kaitēt viņa tēzei par Jēzus dievišķīgumu. Noklusē viņš, piemēram, jautājumu par Jēzus piedzimšanu, un dara to droši vien tīšām, lai izvairītos no jebkādam norādēm uz Jēzus miesīgo dabu. Uzkrīt arī tas, ka viņš atšķirībā no sinoptiķiem nepiemin Jēzus kristīšanu. Jānis droši vien būs domājis, ka Jēzus, būdams dieva dēls, bija brīvs no sākotnējā grēka, kas tika izpirkts tieši kristīšanas aktā. Jānis Kristītājs viņu taču apsveic kā augstāku būtni un nosauc par dieva jēru. Visvairāk Jāņa evaņģēlijā tomēr pārsteidz tas, ka tur nav rādīta satraucošā Jēzus kārdināšana tuksnēsī. Pēc Jāņa uzskatiem (kā gan šo robu lai citādi izskaidro?), Jēzus kā dieva dēls bija brīvs no jebkuras cilvēciskas vajības un tādēļ sātans viņu nespēja kārdināt. Šī tendence visskaidrāk izpaužas ainā uz Eļļas kalna Ģetzemanes dārzā. Sinoptiķi vienbalsīgi apgalvo, ka Jēzus pēdējās nakts stundās pirms savas apcietināšanas pavadījis grūtās dvēseles mokās un vienu brīdi pat garīgi sabrucis un lūdzis dievu, lai ciešanu biķeris viņam ietu secen. Visus šos apstākļus, kuri tik pārliecinoši atklāj Jēzus cilvēcisko dabu, Jānis pilnīgi ignorējis, tādēļ viņa stāsts par notikumiem Eļļas kalnā ir sauss, bezpersonisks un kopumā rada iespaidu, ka tas sniegts stipri apgraizītā formā.

Beidzot, atzīmējama Jāņa evaņģēlija visraksturīgākā īpatnība. Runa ir par pazīstamo «logosa» koncepciju, ko autors izklāstījis sava darba prologā. Tas skan šādi: *«Pirmsākumā bija vārds, un vārds bija pie dieva, un vārds bija dievs»*. Cits šās pašas nodaļas pants būtībā satur kristietības doktrīnas kvintesenci: *«Un vārds tapa miesa un mājāja mūsu vidū, un mēs skatījām viņa godību, kā tēva vienpiedzimušā dēla, pilnu žēlastības un patiesības»* (Jāņa ev., [1:14](#)). Skaidrs, ka «vārds» jeb «logoss» šeit apzīmē pašu Jēzu Kristu kā dieva iemiesojumu.

Šis pilnīgi jaunais elements, ko evaņģēlists Jānis ieviesis kristoloģijā, sinoptiķiem ne tikai kā pilnīgi nepazīstams, bet viņu priekšstatiem un jēdzieniem ir pat gluži svešs. Vēlreiz šeit atkārtojam: «logosa» ideja ir tas jaunais ieguldījums, ko kristietībai sniedzis vienīgi ceturtais evaņģēlija autors, pats gan nebūdams šīs abstraktās domu kategorijas autors. Tās cilme un dziļākā nozīme meklējama kā seno Austrumu, tā arī grieķu un romiešu filozofijas atziņu bagātībā.

Lai saprastu šo tolaik pilnīgi jauno parādību kristiešu teoloģijā, jāņem vērā tā vide, kurā radās ceturtais evaņģēlijs. Pētnieki visumā ir vienprātis, ka tās šūpulis ir Efesa – pilsēta, kam līdzās Antiohijai un Aleksandrijai bijusi milzīga loma Romas impērijas garīgajā dzīvē. Kā vietvalža rezidence tā bijusi arī svarīgs politisks centrs. Taču pilsētai par savu slavu jāpateicas vispirms Efesas Artemīdas kultam ar svētnīcu Artemizjonu, kurp saplūda svētnieki no visas grieķiskās Jonijas. Tā tika uzskatīta par vienu no septiņiem pasaules brīnumiem, līdz to 356. gadā p.m.ē. nodedzināja Hērstrats. Templi atjaunoja, bet m.ē. 236. gadā to galīgi nopostīja goti. Efesā trīs gadus nodzīvoja apustulis Pāvils, un tur viņam atgadījās dramatisks piedzīvojums, par kuru runāsim vēlāk.

Efesā piedzima un darbojās grieķu filozofs Hēraklits (apt. no 540. līdz 475. g. p.m.ē.), kurš izstrādājis «logosa» jēdzienu. Savu galveno filozofisko darbu «Par dabu» viņš nodevis uzglabāšanai svētnīcā ar noteikumu, ka to drīkst publicēt tikai pēc viņa nāves. No šā sacerējuma līdz mūsu dienām uzglabājušies tikai prāvāki fragmenti. Hēraklitu apbedīja pilsētas galvenajā laukumā, un viņa piemiņa vēl pāris gadsimtus pēc tam tur tikusi godināta, kaļot monētas ar filozofa attēlu.

Hēraklits Efesā bija kaut kas līdzīgs tautas varonim, bet viņa mācība par «logosu» aizvien ir aktuāla un plaši izplatīta. Viņu uzskata par vienu no dialektikas pamatlicējiem. Viņa filozofijas pamatos ir atziņa, ka pasaule atrodas nemītīgā tapšanas un bojāejas procesā, ka viss plūst un pārvēršas, ka pretmetu cīņā meklējams attīstības un progresu avots. Taču tas, ka visums realizējas cīņas un pretmetu ugunīs, nenozīmē, ka tajā valdītu haoss. Šis mūžīgais dialektiskais process ir pakļauts noteiktām iekšējās likumsakarības normām, ko Hēraklits nosauca par «logosu». Viņš māca, ka kosmosā viss notiek saskaņā ar «logosu», ka «logoss» ir saprātīgais, mūžīgais un suverēnais, no dieviem neatkarīgais visu lietu pamats, sava veida visuma saprāts.

«Logosa» jēdzienu mēs atrodam arī Platona un Aristoteļa mācībā, taču neprecizētā un neattīstītā veidā. Tikai neoplatoniķi piesienas Hēraklita koncepcijai, bet stoīķi pārmanto viņa «logosa» ideju, identificējami to ar panteistisko pasaules dvēseli. Tātad helēnisma pasaulē «logosa» jēdziens bija vispārzināms un izglītoto cilvēku aprindās izplatīts gluži tāpat kā mūsu dienās daži psihoanalīzes vai kodolfizikas termini. Helēnisko logozofiju, kas tajā laikā bija modē, droši vien tad pārņēmis arī ceturtais evaņģēlija autors un lietojis tās terminoloģiju, lai atrastu ceļu pie grieķu inteliģences pārstāvjiem un darītu tai saprotamāku Jēzus Kristus dievišķības ideju.

Taču Jēzus identifikācija ar «logosu» Jānim varbūt nebūtu nākusi prātā, ja viņu neietekmētu vēl citi, tiešāki faktori. Runa šeit ir par daudzajiem Aleksandrijā dzīvojošā filozofa Filona zinātniskajiem darbiem, kuru autors uzskatāms par vienu no izcilākajiem domātājiem, kādi nākuši no ebreju tautas vidus. Filons bija audzināts helēniskās kultūras garā un visu dzīvi veltījis grieķu filozofijas studijām, bet tajās gūto intelektuālo bruņojumu prasmīgi pielietoja Vecās derības tekstu skaidrojumiem. Tāpat kā diasporas ebreju lielākā daļa, viņš sentēvu valodu vairs neprata, rakstīja tikai grieķiski, tomēr palika uzticīgs jūdaismam. Tiesa, Eisebijs gan apgalvo, ka Filons Romā sastapies ar apustuļi Pāvilu, un domā, ka ebreju zinātnieks kļuvis par kristietības piekritēju, taču zinātne šo apgalvojumu, tāpat kā daudzas citas šā baznīcas rakstnieka sniegtās ziņas, atzīst par aplamu.

Aleksandrijā, kā mēs jau zinām, pastāvēja liela un ļoti rosīga ebreju kolonija. Ebreji šeit bija pilnīgi helenizēti un runāja tikai grieķu valodā, tā ka paši savas svētās grāmatas varēja lasīt vienīgi Septuagintas tulkojumā. Aleksandrijas skolas ietekmē daudzi no viņiem Bībeles tekstu interpretācijā lietoja alegorizācijas metodi, lai sabalsotu grieķu filozofiju ar Toru. Mūsu ēras 1. gadsimtā, tātad evaņģēliju tapšanas laikā, jūdaisma helenizācija sasniedza savu augstāko pakāpi, lai gan tā nenorisinājās bez ortodoksālajām tradīcijām uzticīgo ebreju pretestības.

Visizcilākais alegorisma pārstāvis Bībeles tekstu skaidrošanā bija Aleksandrijas Filons. Viņš šo interpretācijas metodi lietoja totāli, apgalvodams, ka Vecā derība esot viena liela alegorija. Satura tiešo jēgu viņš pilnīgi noraidīja, uzskatīdams vārdus par ēnām, aiz kurām slēpjas patiesība, bet Bībeles tēli viņa skatījumā zaudēja savu vēsturisko realitāti un kļuva vienīgi par simboliem, kas izsaka abstraktus jēdzienus. Tā, piemēram, Ādams viņa traktējumā bija zemes saprāts, Ieva – jutekliskās sajūtas, Jēkabs pārstāvēja askētiskās izdarības, Ābrahāms – zinātni, bet Īzāks ir žēlastības iemiesojums.

Filons šādā veidā pūlējās ne tikai pierādīt, ka Bībele ir noslēpumaina dziļas gudrības un augstākās patiesības grāmata, bet arī pieklusināt tajā visu, kas atgādināja primitīvu reliģisku antropomorfismu un bija pretrunā ar izglītoto cilvēku ētikas un morāles izpratni. Platona, Aristoteļa un stoīķu garā audzinātajiem diasporas ebrejiem droši vien derdzās daļa laba vieta Vecās derības tekstos. Vienīgā izeja bija atsevišķus morāli apšaubāmus vai pat noteiktu nosodījumu izraisošus notikumus izskaidrot kā alegorijas, kurās esot ietverts cits, garīgs saturs.

Filonisms bija drosmīgs mēģinājums paglābt seno ebreju reliģiju no nicināšanas un vajāšanās, kādas tā cieta grieķu un romiešu pasaulē, piešķirt tai monolītas filozofiskas sistēmas dziļumu un cildenumu un tādā kārtā celt tās prestižu naidīgajā apkārtējā vidē. Šo apsvērumu dēļ filonismam vajadzēja atrast skaļu un labvēlīgu atbalsi ebreju diasporas centros, tai skaitā arī Efesā. Pateicoties apustuļa Pāvila tuvam līdzstrādniekam un Filona māceklim Apollam no Aleksandrijas («Apustuļu darbi», [18:24–28](#); Pāvila vēstule Titam, [3:13](#)), filonisms izplatījās arī kristiešu vidū. Var uzskatīt par diezgan drošu, ka ceturtais evaņģēlija autors, alegoriski interpretējams Jēzus biogrāfiju, rīkojies Filona un viņa Vecās derības skaidrojuma ietekmē. Jo drošāk tas apgalvojams tāpēc, ka Jānis šajā ziņā nebija vientuļš. Filona ietekmi taču izjuta arī Pāvils un vēlākā laikposmā tādi baznīcas rakstnieki kā Klēments no Aleksandrijas, Origēns un Ambrosijs.

Filons saprata dievu kā transcendentu, no redzamās pasaules bezgala tālu stāvošu radītāju. Viņa traktējumā tas ir cilvēka prātam neizdibināms garīgs, bezpersonīgs un bezmiesīgs spēks. Bet, tā kā jebkura matērija ir ļaunums, šis augstākā spēka kontakts ar dzīvi var īstenoties tikai ar vidutāja starpniecību, un šāds vidutājs, pēc Filona domām, ir «logoss». «Logoss» ir dieva vārds, viņa gara emanācija, materiālās pasaules veidošanas un virzīšanas instruments, visa esošā saprāts un pirmcēlonis, un «logoss» valda pār pasauli tā, kā dvēsele valda par cilvēka miesu.

Filons reizumis personificē «logosu» un nosauc to par «dieva dēlu» vai «dieva pirmdzimto». Piešķirdams «logosam» savdabīgas individualitātes raksturu, Filons bija uzcēlis tādu kā ērtu tiltu, kas ļāva Jānim pavisināties vēl tālāk šajos prātojumos. Ceturtajā evaņģēlijā «logoss» jau tiek pilnīgi identificēts ar Jēzu Kristu kā dieva iemiesojumu. Tas, kam Filona mācībā ir abstraktas spekulācijas jeb, kā nu kādam labāk patīk, filozofiskas metaforas raksturs, Jānim jau apveltīts ar konkrēta, vienreizējā vēsturiska notikuma iezīmēm: «logoss» iemiesojas Nacaretē nabadzīga namdara dēlā.

Ir kāds apstāklis, kas gan Filonam, gan Jānim atviegloja «logosa» idejas asimilāciju, un proti, jūdaisma mūžsenais kopīgais mantojums. Jāņem vērā, ka «logosa» koncepcijai, lai gan tās cilme meklējama galvenokārt grieķu filozofijā, savs ekvivalents atrodams arī ebreju reliģiskajās tradīcijās. Kopš Bābeles gūsta laikiem ebreju ticējumos dziļas ietekmes pēdas atstājusi persiešu reliģija – mazdaisms, kura pamatos bijusi duālistiska pasaules izpratne. Mazdaismā pasaule sadalās garā un matērijā, bet, tā kā matērija ir grēcīga, tad augstākais radītājs nevar ar to tieši kontaktēties un tārad arī vadīt redzamās pasaules un cilvēku likteņus. Šajā nolūkā viņam nepieciešams vidutājs, kāds Bībeles tekstos ir «gudrība», ko reizēm dēvē arī par «dieva vārdu». «Gudrība», kas Bībeles koncepcijā ir radītāja emanācija, reizē ir arī patstāvīga būtne. Nevar būt šaubu, ka šī tālu aizvirzītā personifikācija palīdzēja Jānim apgūt tolaik helēniskajā pasaulē pazīstamo «logosa» ideju un pielāgot to kristietības teoloģijas vajadzībām. Bet minētā «logosa» koncepcija, kurai kristietības teoloģijā ir tik būtiska nozīme, jo tā kļuva arī par vēlāk izstrādātās trīsvienības doktrīnas iedīgli, pati ir sinkrētiska attīstības procesa gala produkts, kurā saplūduši laikmeta galvenie idejiskie strāvojumi.

Ne mazāk sarežģīts ir jautājums par to, kurš īsti uzskatāms par Jāņa evaņģēlija autoru. Kopš 2. gadsimta vidus visumā nostiprinājusies pārliecība, ka to sarakstījis apustulis Jānis – galilietis, kurš kopā ar savu tēvu un brāļiem nodarbojies ar zveju Tibērijas ezerā, bet pēc tam kļuvis par Jēzus mācekli. Tādu uzskatu pauž baznīcas rakstnieki Papijs, Klēments no Aleksandrijas un Origēns. Pēc viņu domām, ceturtā evaņģēlija autors bijis tajā notēloto notikumu aculiecinieks un tāpēc šis sacerējums uzskatāms par drošu dvēseles dokumentu.

Kādi argumenti tiek izvirzīti šīs tēzes atbalstīšanai? No Marka evaņģēlija mums zināms, ka Jēzus tiklab Jāni, kā viņa vecāko brāli Jēkabu nosaucis par «pērkona dēliem» (Marka ev., 3:17), jo viņi bijuši kvēla un dedzīga rakstura cilvēki. Apustulis Jānis savukārt bijis zvejnieks, un grūti iedomāties, ka viņš būtu baudījis jebkādu izglītību. Baznīcas tradīcija rāda viņu kā vienkāršu, nemācītu cilvēku. Par viņa tālāko likteni pēc Jēzus nāves mēs uzzinām no avotiem, kas nav ietilpināti Bībelē. Nododamies savai apustuliskajai misijai, viņš ceļojis no pilsētas uz pilsētu, līdz beidzot pēc daudz gadu ilgiem klaiņojumiem un piedzīvojumiem apmeties uz pastāvīgu dzīvi Efesā. Pie savu memuāru uzrakstīšanas viņš ķēries dziļā vecumā. Daudzus sīkumus Jānis vairs nespējis atcerēties, jaucis datumus un notikumus, bet, galvenais, tā kā viss pieredzētais jau bijis tālā pagātnē, viņš Jēzus tēlu redzējis it kā miglā tītu, bez miesīgām iezīmēm, dievišķīga oreola apstarotu. Kas attiecas uz grieķu filozofijas ietekmi Jāņa evaņģēlijā, tad tā viegli izskaidrojama ar to, ka viņš ilgu gadu nodzīvojis Efesā, kur neapšaubāmi dzirdējis sarunas un diskusijas par dažādām filozofiskām koncepcijām.

Tie, kas apustuli Jāni uzskata par viņa vārdā nosaukta evaņģēlija autoru, balstās arī uz daudziem tekstoloģiskiem kritērijiem. No evaņģēlija esot skaidri redzams, ka tā autors bijis ebrejs. Dažus ar jūdaismu saistītus terminus viņš citējot aramiešu valodā, un iepītie Vecās derības panti ņemti nevis no Septuagintas, bet gan no ebreju oriģināla. Turklāt evaņģēlija autors lieliski pazīstot ebreju dzīvi un ieražas, tāpat arī Jeruzalemes tempļa un Palestīnas topogrāfiju. Un, visbeidzot, pēc apustuļu tēlu reālistiskajiem aprakstiem varot diezgan droši secināt, ka evaņģēlija autors ar tiem bijis personīgi pazīstams.

Taču šie argumenti daudzus nav pārliecinājuši. Pat jau 2. gadsimtā atradās kristieši, kuri šaubījās, vai evaņģēlija autors varētu būt apustulis Jānis. Tā, piemēram, kristiešu «alogu» sekta, kura «logosu» doktrīnu uzskatīja par ķecerību, bija pārliecināta, ka šo evaņģēliju uzrakstījis kāds agnosticisma piekritējs – Kerints. Vēl 3. gadsimtā šaubas par evaņģēlija īsto autoru laikam bijušas diezgan izplatītas, jo Romas bīskaps Hipolīts uzskatīja par vajadzīgu publiski iestāties par apustuli Jāni. Kopš 19. gadsimta sākuma biblistikas speciālisti šo jautājumu pētī ar zinātniskām metodēm un aizvien vairāk sliecas uz domām, ka evaņģēlija autors nav varējis būt vienkāršs Tiberijas ezera zvejnieks.

Šā uzskata aizstāvju ārkārtīgi plašā argumentācija īsumā ietverama šādos punktos.

1. Visumā tiek uzskatīts par droši noskaidrotu, ka ceturtais evaņģēlijs radies ap 95.–100. gadu jeb 65–70 gadus pēc Jēzus nāves. Cik vecs tolaik varēja būt apustulis Jānis? Ja pieņemsim, ka, sastopot Jēzu, viņam bija gadu 20–25, tad evaņģēliju būtu uzrakstījis vismaz 85–90 gadus vecs sirmgalvis. Iespēja, ka evaņģēliju, kam piemīt tik augsts iztēles lidojums, varētu uzrakstīt šāda vecuma cilvēks, ir pavisam niecīga. Turklāt pastāv zināmi norādījumi, ka apustulis Jānis kritis par upuri ebreju vajāšanām un tādu mūžu nav varējis nodzīvot.

2. Kā izriet no Marka evaņģēlija, apustulis Jānis bija galilietis. Bet visi apstākļi norāda, ka evaņģēlija autoram vajadzējis būt vai nu Jeruzalemes, vai tās tuvākās apkaimes pastāvīgam iedzīvotājam, jo viņš šo apvidu pazīst ļoti labi, bet Galileja viņam ir gluži sveša.

3. «Logosa» ideja ir dziļa kosmoloģiska koncepcija, kurā cenšas izskaidrot pasaules jēgu, gara un matērijas, labā un ļaunā attieksmes. Apustulis Jānis, būdams neizglītots cilvēks, šo ideju tik primitīvā veidā, kāda tā sastopama evaņģēlijā, spējis pielāgot saviem mērķiem. Viņš vienkārši ņēmis tolaik plaši pazīstamu, modē esošu terminu un, pavisam to izprazdams, piešķīris tam tādu jēgu, kurai nav nekā kopēja ar Hēraklitu un gnostiķiem.

Tācu jautājums nepavisam nav tik vienkāršs, jo evaņģēlija autors, izrādās, labi pazinis Platona terminoloģiju un idejas un visnotaļ redzams, ka viņš baudījis helēnisku izglītību un kultūru. Tā, piemēram, Platona ietekmē viņš palaikam savā izklāstā lieto dialektisko metodi. Jēzus uzdod saviem sarunu biedriem jautājumus, vērīgi ieklausās viņu atbildēs, bet pēc tam, parādīdams pretrunas tajās, jaunā, neparastā skatījumā izgaismo diskusijas objektu. Aptuveni tāpat, kā to savos Platona dialogos dara Sokrāts. Un tūlīt rodas jautājums; vai patiesi vienkāršs zvejnieks no provinciālās Galilejas būtu spējis apgūt tik attīstītu un izsmalcinātu literāru tehniku? Vairums pētnieku uz šo jautājumu atbild noliedzoši.

Sakarā ar to radās mēģinājumi identificēt evaņģēlija autoru ar kādu citu Jāni. Runa ir par vārdā nenosauktu Jēzus mīloto mācekli, kurš vairāk reižu parādās evaņģēlijos. Tas ir tas pats māceklis, kurš pēdējā vakarēdiena laikā «sēdēja pie Jēzus krūtīm» (Jāņa ev., [13:23](#)), kā vienīgais no viņiem nepameta savu skolotāju nāves stundā, bet Jēzus pie krusta viņa gādībai novēlēja savu māti.

Šis māceklis ne tikai kā nepiederēja pie divpadsmit apustuļu saimes, bet vispār daudzējādā ziņā no tiem atšķīrās. Vispirms mēs varam secināt, ka viņš bijis turīgs Jeruzalemes pilsonis. Kā augstā priesterā paziņa (Jāņa ev., [18:15](#)) viņš pils pagalmā varējis ievest Pēteri, kuru durvju sargs pirms tam nav gribējis ielaist. Efesas bīskaps Polikrats (2. gs. beigas) apgalvo, ka Jānis, Jēzus mīltais māceklis, bijis ebreju priesteris un ka viņš apbedīts Efesā. Jāņa evaņģēlija 21. nodaļā lasām, ka tieši šis māceklis, kuru Jēzus iemīlojis, «šo visu ir uzrakstījis» un ka «viņa liecība ir patiesa» ([21:24](#)). Diemžēl 21. nodaļa ir vēlāks iespraudums, ko droši vien izdarījis kāds no evaņģēlija redaktoriem, tāpēc tās pierādījuma spēks ir visai apšaubāms.

Tēze, ka ceturtais evaņģēlija autors esot Jēzus mīltais māceklis, ticīgajiem ir visai pievilcīga, jo šādā gadījumā to būtu uzrakstījis viens no Jēzum vistuvākajiem cilvēkiem, tātad notikumu aculiecinieks, un tādēļ šo evaņģēliju varētu uzskatīt par ļoti vērtīgu vēstures dokumentu. Diemžēl šī tēze balstās uz ļodzīga pamata, jo viss, kas tiek minēts tās labā, nav nekas cits kā ticīgu ļaužu vēlmēm atbilstoša izdoma.

Šo apsvērumu pēc vairums neatkarīgo Bībeles pētnieku ir interesējušies par vēl vienu Jāni kā iespējamo evaņģēlija autoru. Runa ir par Jāni Prezbiteri, kurš bijis Efesas patriarhs un dzīvojis 1. un 2. gadsimtu mijā. Par viņu uzzinām no piezīmes Eisebija «Baznīcas vēsturē», bet Eisebijs savukārt šo ziņu smēlis no zudumā gājušiem Papija rakstiem. Jānis Prezbiteris bijis gudrs cilvēks un grieķu filozofijas pazinējs, tātad viņam bijušas visas dotības, lai uzrakstītu tādu darbu, kāds ir ceturtais evaņģēlijs.

Tācu arī šajā gadījumā visi slēdzieni dibinās uz pavisam īsu, turklāt no cita autora aizgūtu piezīmi. Tāpēc izvirzītas vēl divas teorijas. Pirmā no tām nosaukta par divu autoru teoriju. Tās piekritēji apgalvo, ka evaņģēlija autors bijis Jānis Prezbiteris, tikai viņš savai apdarei izmantojis apustuļa Jāņa vai arī Jēzus mīlotā mācekļa Jāņa atmiņu materiālus. Šīs tēzes atbalstīšanai starp citu tiek citēts Eisebijs, kurš apgalvo, ka Efesā esot apbedīti divi Jāņi.

Visinteresantākais un patiesībai tuvāk stāvošais liekas uzskats, ka ceturtais evaņģēlijs ir kompilācija un sastāv no dažādiem materiāliem, kurus apkopojuši redaktori, kas pieminētajā 21. nodaļā nosauc paši sevi. Šā uzskata aizstāvji aizrāda, ka tekstā skaidri saskatāmas kompilācijas pēdas. Piemēram, mēs evaņģēlijā sastopamies ar pārstaidzošām pretrunām: vietumis tajā jauzams filosemitisms, bet citur atkal – nepārprotams antisemitisms. Virkne ainu un tēlu, kuri nav atrodamā pārejās evaņģēlijos, piemēram, sastapšanās ar netikli, kāju mazgāšana, Lācara uzmodināšana no miroņiem,

mīklainais farizeja un «jūdu valdības vīra» Nikodēma tēls, var noderēt par pierādījumu tam, ka tradicionālā Jēzus biogrāfija šeit papildināta ar citiem, vietējiem, tikai Efesā sastopamiem nostāstiem.

Viens no tādiem komponentiem neapšaubāmi ir pēdējā nodaļa, kura atšķiras no pārējā teksta kā pēc stila, tā arī valodas. To vēlāk evaņģēlijam piekabinājuši nezināmi redaktori. Tāpat arī prologs rada aizdomas, ka tas sākotnēji bijis atsevišķs literārs darbs. Stila ziņā tas uzrakstīts kā himna Jēzum, pasaules dievišķīgajam «logosam» un gaismas avotam, un, pēc dažu pētnieku domām, atgādina to himnu, par kuru savā ziņojumā ķeizaram Trajānam raksta Bitīnijas vietvaldis Plīnijs Jaunākais. Par šo himnu mēs jau ieminējāmies 1. nodaļā. Plīnijs ziņo, ka viņam padotajos Mazāzijās apvidos kristieši sapulcējoties rītausmas laikā un dziedot kaut kādu himnu Jēzum Kristum, kuru viņi godājot kā dievu. Tā kā ceturtais evaņģēlijs radies Efesā, tātad arī Mazāzijā, ir pilnīgi iespējams, ka evaņģēlija autors vai autori ir zinājuši šo himnu un izmantojuši to par prologu, protams, attiecīgi apstrādājot un piešķirot tam doktrinālu jēgu.

No visa sacītā secināms, ka mēģinājumi noskaidrot, kas ir evaņģēlija autors, uzskatāmi par bezcerīgiem. Droši vien mēs nekad neuzzināsim tā īsto autoru. Mīklas atminējums varbūt slēpjas Efesas drupās, jo pašas pilsētas jau sen vairs nav. Tās vietā palikuši tikai pauguri, ko samēzuši mainīgo un vētrains vēsturisko likteņu negaisi. Šajos skumjajos gruvešos jau atrakti vecie pilsētas mūri un celtnu drupas no grieķu, romiešu, Bizantijas, kā arī krusta karu un muhamedāņu iebrukuma laikiem. Atrastas slavenā Artemīdas tempļa atliekas un gigantiskas korintiešu kolonnas, kas reiz rotājušas Kibeles un Serapīda tempļus. Kāda pakalna virsotnē, kas paceļas pāri visai apkārtni, rēgojas krustnešu uzceltā cietokšņa sagrautie mūri, bet turpat blakus skatāmi Jāņa baznīcas atraktie pamati. Tautas teiksmas stāsta, ka vēl līdz šai dienai tur esot apslēpts apustuļa kaps. Bet varbūt tieši šajā kristiešu svētnīcā atrodas abi tie kapi, kurus piemin Eisebijs? Jautājumu vēl vairāk sarežģī tas, ka arī Smirna ir pārliecināta, ka tieši tās robežās esot evaņģēlista Jāņa kaps.

Šodien ir grūti šajā problēmā pasacīt ko noteiktu, varbūt vienīgi to, ka ticīgo ļaužu iztēle nepazīst robežas. Efesā taču tūristiem rāda arī apustuļa Lūkas kapu, kas patiesībā ir tikai daļa no pagānu tempļa drupām, tāpat arī kāda nama paliekas, kurā vecumdienās esot mitinājusies dievmāte Marija.

Trešā nodaļa. Apustuļu darbi un viņu vēstules

Apustuļu vēstuļu autori

Kas bija Jēzus, iekāms viņš kļuva par Kristu? Kādas īsti bija viņa dzīves gaitas zemes virsū?

Bībeles pētnieki meklējuši atbildi uz šiem jautājumiem arī nekrīstiešu autoru sarakstītajos darbos, taču, kā jau mēs redzējām, maz kas tajos uzzināms. Tiesa, nekrīstiešu literatūrā atrodamas atsevišķas atbalsis, kuras kaut kādā mērā apstiprina, ka Jēzus patiesi dzīvojis, taču bez šā kailā fakta nekādu tuvāku ziņu par viņu mēs tur neatrodam.

Mums bija tiesības cerēt, ka, lai nu kam, bet Jēzus pirmajiem piekritējiem un mācekļiem, kuri viņu personīgi pazinusi, būtu vajadzējis parūpēties, lai nākamajām paaudzēm mantojumā nodotu visu, ko paši zināja no tiešas pieredzes. Tas taču būtu pretrunā ar cilvēka dabu, ja Jēzus mācekļi necenstos paglābt no aizmirstības pat visniecīgākās ziņas par viņa dzīvi un darbību. Bet izrādās, ka evaņģēlisti ne tikai kā nesniedz pilnīgāku Jēzus dzīves aprakstu, bet, kas visdīvainākais, nemaz nav gribējuši to darīt, jo par savu uzdevumu uzskatījuši pavisam ko citu nekā Jēzus dzīves attēlojumu.

Tātad, runājot par evaņģēliju sniegumu Jēzus dzīves gaitu rekonstrukcijā, jāsaka, ka tas ir diezgan trūcīgs. Turklāt ziņas, ko evaņģēlisti savos stāstījumos sniedz, bieži ir visai apšaubāmas. Kā jau atzīmējām, ir noskaidrots, ka tās nedibinās uz tiešu pieredzi, lai gan cilvēkiem, kuri tiek uzskatīti par evaņģēliju autoriem, būtu vajadzējis Jēzu personīgi pazīt. Un tomēr šie notikumu šķietamie aculiecinieki, tāpat arī Lūka, viņu uzticības persona un vēsturnieks, ir izmantojuši citus avotus. Tā, piemēram, Matejs un Lūka savos tekstos iekļāvuši gandrīz visu Marka evaņģēliju.

Šodien mums jau zināms, kur slēpjas šīs mīklas atminējums. Evaņģēlijus nav uzrakstījuši ne Matejs, ne Marks, ne Jānis un, varbūt, pat ne Lūka. Tos rakstījuši vai arī no dažādiem avotiem un mutvārdu nostāstiem kompilējuši pavisam citi, mums nezināmi autori, kuru īstos vārdus droši vien nekad vairs nenoskaidrosim. Pat katoļu baznīca bija spiesta atzīt, ka problēma par evaņģēliju autoriem nepavisam nav atrisināta un ka šajā virzienā nepieciešami tālāki pētījumi.

Tātad – atkārtotam vēlreiz – evaņģēliju autori nav bijuši aprakstīto notikumu aculiecinieki. Tie bija kompilatori, kuri informāciju smēlās kristiešu draudžu folkloras tradīcijās, kur jau tolaik, apvienojot faktus un teiksmas, bija radīts kaut kas līdzīgs Jēzus biogrāfijas stereotipam, ko daži dēvē par «protoevaņģēliju» jeb «pirmevaņģēliju». Sinoptiskie evaņģēliji atvedināmi no šāda kopēja pirmavota, un

tādējādi tad arī izskaidrojama to relatīvā saskaņa, kura izraisījusi pārlicību, ka evaņģēliju autori, būdami notikumu aculiecinieki, neatkarīgi cits no cita pārstāstījuši patiesus notikumus. Šo pārlicību nav satricinājis pat Jāņa evaņģēlijs, kurš, kā mēs to redzējam, tapis pavisam citā vidē un neatkarīgi no sinoptiskā parauga ietekmes. Tālab šajā evaņģēlijā Jēzus tēls ir tik atšķirīgs, ka varam izvirzīt jautājumu, kura versija ir patiesā – sinoptiskā vai Jāņa sniegtā. Lai arī kā tas būtu, ir nenoliedzams fakts, ka Jaunā derība liek vienlaicīgi noticēt diviem pilnīgi atšķirīgiem kristietības dibinātāja veidoļiem.

Šo iepriekšējo nodaļu īso kopsavilkumu izdarījām tāpēc, lai vēlreiz atgādinātu, cik niecīga nozīme ir evaņģēlijiem kā vēsturisku ziņu avotiem Jēzus dzīves patiesās norises noskaidrošanai. Taču Jaunajā derībā ir vēl divi citi materiālu grupējumi, kuri sava žanra pēc šķiet daudzsološāki. Tie ir vispirms «Apustuļu darbi», kā arī vēstuļu kopas, kuras piedēvē Pāvilam, Jēkabam, Pēterim, Jānim un Jūdam Tadejam.

Parunāsim vispirms par šīm vēstulēm, kuras kristietības vēsturē ir svarīgs ziņu avots. Visvecākā Jaunās derības daļa ir no Tarsas rakstītās Pāvila vēstules, kuras radušās aptuveni laikposmā no 50. līdz 64. gadam, daudz agrāk par «Apustuļu darbiem». Tomēr filoloģisku pētījumu rezultātā noskaidrots, ka no četrpadsmit Pāvilam piedēvētajām vēstulēm vislabākajā gadījumā tikai daļu var atzīt par autentiskām. Ir pat pētnieki, kuri šajā grupā bez iebildumiem uzskaita ne vairāk kā četras. Jau 19. gadsimta vidū šo uzskatu puda pazīstamais Tībingenes teoloģijas profesors Ferdinands Baurš. Pakļāvis vēstuļu tekstus filoloģiskai analīzei, viņš nonāca pie slēdziena, ka pats Pāvils patiesībā ir uzrakstījis tikai abas vēstules korintiešiem, kā arī vēstules galatiešiem un Filomenam.

Šo pētījumu rezultātus ar vienu vienīgu labojumu apstiprināja mūsdienu Bībeles pētnieki Edinburgā – teoloģijas profesors Makgregors un viņa līdzstrādnieks Mortons. Savos lingvistiskajos pētījumos viņi izmantoja skaitļošanas mašīnu un statistiskas aplēses ceļā neapgāzami pierādīja, ka vienādas stilistikas un leksikas īpatnības raksturīgas piecām vēstulēm, proti: romiešiem, korintiešiem (abas vēstules), galatiešiem un Filomenam. Nevar būt nekādu šaubu, ka tās rakstījis viens un tas pats cilvēks. Bet, tā kā, dibinoties uz noteiktām pazīmēm, pie kurām mums šeit nav iespējams tuvāk pakavēties, ir pierādīts, ka divas no šīm vēstulēm (pirmo korintiešiem un vēstuli galatiešiem) rakstījis Pāvils, tad viņš atzīstams arī par pārējo trīs vēstuļu autoru.

Kas attiecas uz pārējām Pāvilam piedēvētajām vēstulēm, tad šodien var uzskatīt par noskaidrotu, ka tās rakstījuši nezināmi autori, kuri atbilstoši tā laika paražām slēpušies aiz apustuļa vārda, lai saviem sacerējumiem piedotu lielāku svaru. Vēstules Timotejam un Titam, piemēram, radušās 2. gadsimta pirmajā pusē, jo tajās atspoguļotas tādas attieksmes kristiešu draudzēs, kuras Pāvila dzīves laikā vēl nevarēja pastāvēt. To saturs ir cīņa pret dažādām ķeceriskām novirzēm, kuras sākās krietnu laiku pēc Pāvila nāves.

Mūsu mērķis šeit, protams, nav sīki aplūkot visas šīs problēmas. Tas ir speciāls uzdevums, jo šie jautājumi ir ārkārtīgi sarežģīti un vēl ne tuvu nav galīgi atrisināti. Kritiskā literatūra, kas aplūko apustuļu vēstules, ir milzīgi plaša un nav viegli apgūstama pat tiem, kas speciāli iedziļinās šajās problēmās. Mēs gribējam panākt vienīgi to, lai lasītājs vispārējās līnijās gūtu priekšstatu par šo vēstuļu vēsturisko nozīmīgumu.

Ar kādiem jautājumiem tad nu nodarbojas apustulis Pāvils tajās vēstulēs, kuras viņš patiesi rakstījis? Visumā viņš tajās skar virkni tā laika kristiešu draudzēm aktuālu doktrinālu un morālu problēmu. Taču galvenais viņa nolūks bijis sludināt to teoloģisko ideju, kura, pateicoties dažādu helēnisma ietekmju sinkrētiskai iedarbei, gan jau stihiski bija iezīmējusies tā laika kristietības centros, bet par kuras konsekventu paudēju un kvēlu propagandistu kļuva tikai apustulis Pāvils.

Galvenais viņa mācībā bija ticība, ka Jēzus Kristus bijis dievs, kurš, lai atpestītu cilvēci no sākotnējā grēka, miris krusta nāvē, augšāmcelies, uzkāpis debesīs, bet drīzumā atgriezīsies un nodibinās debess valstību zemes virsū.⁴⁶

Šādā koncepcijā Jēzus kā cilvēks, kas lokalizēts konkrētā vēsturiskā situācijā, atvirzās otrā plānā. Aizrāvis ar savu vīziju, kura it kā pēkšņā apskaidrotībā viņam šķita atklājam Jēzus dzīves un nāves kosmisko jēgu, apustulis Pāvils nepiegrīza vērību Jēzus laicīgajai dzīvei. Savās vēstulēs viņš allaž rāda Jēzu tikai kā «Hrestosu» (mesiju), dieva dēlu, pestītāju vai «cilvēka dēlu».

Šādu Jēzus tēla traktējumu apustulim Pāvilam atvieglāja tas apstāklis, ka viņš Jēzu nepazina personiski un tāpēc nebija tādā situācijā, kādā atradās tie ebreji Jāņa evaņģēlijā, kuri ar šausmām un izbrīnu iesaucās: «*Vai šis nav Jēzus, Jāzepa dēls, kā tēvu un māti mēs pazīstam? Kā tad nu viņš saka: Es esmu no debesīm*» (Jāņa ev., 6:42).

⁴⁶ V.E.: Mans pasvītrojums. (Tikai precīzāk būs teikt nevis «ticība», bet «ideja»; nav nekādu pierādījumu, ka pats Pāvils šai idejai ticēja, bet ir tikai neapšaubāms, ka viņš gribēja, lai viņa klausītāji šai idejai noticētu).

Visu, ko Pāvils zināja par Jēzu, viņš bija noklausījies no citiem, galvenokārt no kvēliem Jēzus piekritējiem, kuri savās sajūsmas pilnajās atmiņās viņu attēloja kā pārcilvēcisku būtni. Šis abstraktais traktējums, atraujot Jēzu no visām cilvēciskām iezīmēm un izvirzot viņu tikai kā lielas teoloģiskas idejas iemiesojumu, noveda pie tā, ka Pāvila vēstulēs paša Jēzus konkrēta tēla tikpat kā nav.

Kas attiecas uz pārējam vēstulēm, tad daudzi pētnieki (jo sevišķi vācu biblistikas speciālists Marksens) apgalvo, ka nevienu no tām nevar uzskatīt par autentisku. Speciālistu aprindās tās apzīmē ar terminu «pseidoepigrāfi», kas nozīmē, ka to autori ir fiktīvi. Tās nav rakstījuši apustuļi, kuriem šīs vēstules piedēvē, bet pavisam citi, kums nezināmi cilvēki no pirmo kristiešu vidus. Tagad vairs nav iespējams noskaidrot, vai viņi paši vai arī vēlākie pārrakstītāji tās piedēvējuši noteiktiem apustuļiem. Jādomā, ka sākumā tās kādu laiku bijušas apgrozībā kā anonīmi sacerējumi, un vēlāk tas, protams, veicinājis kļūdu vai apzinātu mistifikāciju rašanos.

Zināmā mērā izņēmums šeit ir apustuļa Jāņa pirmā vēstule, ko rakstījis mūsu labs paziņa – tas pats cilvēks, kuram kums jāpateicas par ceturto evaņģēliju. Jautājums par pārējam divām Jāņa vēstulēm ir sarežģītāks. To autori ir pavisam citas personas, kurām ar pirmās vēstules rakstītāju kopīgs ir vienīgi tas, ka viņi visi dzīvojuši vienā un tajā pašā laikā.

Tas tomēr nenozīmē, ka Jaunās derības vēstules kā izziņu avoti vēsturniekiem un reliģijas zinātniekiem būtu bez jebkādas vērtības. Ja arī to oficiālie autori (izņemot divas⁴⁷ Pāvila vēstules) ir fiktīvi, tad tas nav attiecināms uz to saturu. Tās ir autentiska, spontāna, uz karstām pēdām notikusi reakcija uz dažādām parādībām, kuras bija raksturīgas pa pasauli izkaisīto kristiešu draudžu sabiedriskajai dzīvei un to paražām.

Aina, kas kums paveras, lasot šīs vēstules, ir pārsteidzoši bagāta ar detaļām un aizraujoša. Tur rādītas Kristum ar miesu un dvēseli uzticīgas ļaužu masas, par kurām varam sajūsmināties. Taču turpat līdzās redzam netaisnību, draudžu locekļu intrigas un ķildas, sektantiskas novirzes un nodevību, tikumu pagrimumu un pat morālu izvirtību.

Lai gan vēstuļu autori paslēpušies aiz fiktīvu vārdu maskas, viņi ir vēsturiski patiesi, jo patiešām dzīvojuši un kvēli cīnījušies par jauno cilvēku. Taču viņi nebija apustuļi. Pretēji tradīcijas apgalvojumiem, Jēzu viņi personīgi nav pazinuši un tādēļ nevar tikt uzskatīti par Jēzus dzīves un darbības aculieciniekiem. Tāpēc arī šajās vēstulēs neatrodam nekā tāda, kas varētu noderēt Jēzus biogrāfijas rekonstrukcijai.

Trīsdesmit ārkārtīgi svarīgi gadi

Pakavēdamies pie apustuļu vēstulēm, mēs pārlēcām pāri kanoniskajā secībā piektajai Jaunās derības grāmatai – «Apustuļu darbiem». Tā pelna ne mazāku, bet noteiktu apsvērumu dēļ pat lielāku vērību nekā apustuļu vēstules, un tādēļ kums pie tās jāatgriežas. «Apustuļu darbi» ir līdz mūsu dienām saglabāties vienīgais avots, kas apgaismo agrīnās kristietības attīstības vēsturi pirms 3. gadsimta un ietver ārkārtīgi svarīgu laikposmu, proti, trīsdesmit gadus no Jēzus nāves līdz apustuļa Pāvila atbraukšanai uz Romu 61.–63. gadā. No iepriekšējām nodaļām mēs jau zinām, cik vētrains, notikumiem bagāts un jaunās reliģijas vēsturē nozīmīgs bija šis periods. Tāpēc zinātniekus intriģēja jautājums, kādā mērā patiesu laikmeta atspoguļojumu sniedz «Apustuļu darbi» jeb, vienkāršāk izsakoties, vai tie uzskatāmi par ticamu vēstures avotu.

Vispirms zinātniekus interesēja šī darba autora un datējuma problēma. Nevar būt nekādu šaubu, ka «Apustuļu darbi» ir Lūkas evaņģēlija turpinājums un ka abi šie sacerējumi ir kompozicionāli saliedēti viena un tā paša autora darbs, kas atbilstoši tā laika tīstokļu skaitam sadalīts divās daļās. To redzam jau no pirmajiem «Apustuļu darbu» teikumiem, kuros lasāms: «*Pirmajā grāmatā, Teofil, esmu stāstījis par visu, ko Jēzus darījis un mācījis no paša sākuma*».⁴⁸

Ir vēl citi kritēriji, kas apstiprina, ka abus darbus sarakstījis viens autors. Filologi ar precīzu statistisku metodi noskaidrojuši, ka abas daļas vieno stilistikas un leksikas identitāte, nemaz nerunājot par faktu, ka autors tos abus veltījis vienam un tam pašam cilvēkam – kādam Teofilam, kurš tiek dēvēts par «cienījamo». Zināma pierādījuma vērtība ir arī tam, ka «Apustuļu darbu» prologs ir it kā Lūkas evaņģēlija pēdējās nodaļas kopsavilkums, tāpat posms, kas abas daļas sasaista vienotā stāstījumā.

Baznīcas tradīcija par abu darbu autoru atzīst Lūku, apustuļa Pāvila ceļojumu biedru, sekretāru un ārstu. Kā pierādījums šim apgalvojumam, starp citu, tiek minēts fakts, ka Lūkas vārdā nosauktajā evaņģēlijā lietoti daudzi medicīnas termini, kuri varēja būt pazīstami tikai to laiku profesionālam ārstam.

⁴⁷ V.E.: Kāpēc divas? Augstāk taču noskaidroja, ka piecas ir autentiskas.

⁴⁸ V.E.: Skat. {[EVANG3](#)}.

Tomēr jautājums nav tik vienkāršs, kā varētu likties. Mēs nedrīkstam aizmirst jau citkārt atgādināto patiesību, ka evaņģēliji sākumā nonāca lasītāju rokās kā anonīmi darbi, pirms tos piedēvēja noteiktiem autoriem. Tāpēc mutvārdu tradīcijai, kura tik bieži pievīl, šai gadījumā nav un nevar būt kategoriska pierādījuma spēks.

Lūkas vārds abu grāmatu tekstos neparādās nevienu reizi. Kā nu varēja atgadīties, ka viņš pēkšņi tika atzīts par to autoru? Meklējot atbildi uz šo jautājumu, mēs tagad varam izsacīt vienīgi minējumus. Droši vien bija saglabājušās atmiņas, ka Lūka bijis apustuļa Pāvila līdzgaitnieks, tālab pieņēmumu, ka viņš ir šo abu Jaunās derības grāmatu autors, varēja viegli izraisīt tas apstākļi, ka trijās Pāvilam piedēvētajās vēstulēs minēts Lūka. Apstrīdamajā Pāvila otrajā vēstulē Timotejam (4:11) un autentiskajā Pāvila vēstulē Filomenam (24) Lūkas vārds gan pieminēts lakoniski autora citu biedru vidū, īpaši to neizceļot. Toties vēstulē kolosiešiem par Lūku runāts plašāk, nosaucot viņu par «mīļo ārstu»⁴⁹. Nelaime tikai tā, ka šajā vēstulē sastopami anahronismi un daudzi Bībeles zinātnieki to atzinuši par neapstrīdamu apokrifu. Tādēļ būtu secināms, ka šo vienīgo piezīmi, kas pauž it kā personiski dziļāku attieksmi pret Lūku, nav uzrakstījis Pāvils.

Neatgriezīsimies vairs pie šī jautājuma. Tikai vēlreiz atgādināsim autora pārsteidzoši lielo atkarību no svešiem avotiem, kā arī viņa paradumu lietot beletrizāciju, lai stāstījuma fabulā aizpildītu robos, kas radušies konkrētu ziņu trūkuma dēļ. Šis trūkums grūti izskaidrojams, jo Pāvila biedram taču vajadzētu būt cilvēkam, kam bija pieejami paši pirmavoti. Bet viņam, piemēram, nav zināmas Pāvila autentiskās vēstules.

Par to, kāda iedziļināšanās nepieciešama šāda veida pētījumos un filoloģiskajā analīzē, liecina arguments, kuru Bībeles pētnieki atklājuši pašos «Apustuļu darbu» tekstos. Tā, 20. nodaļā lasām,⁵⁰ ka ceļojumā uz Sīriju ar Pāvilu kopā braukuši Sopatrs, Aristarhs, Sekunds, Gajs, Timotejs, Tihiks un Trofims. Turpretī Lūka nav pieminēts. Un tomēr turpmākie teikumi sniegti daudzskaitļa pirmajā personā: «mēs aizbraucām», «mēs nonācām», «ja mēs būtu sapulcējušies», «mēs, iekāpuši kuģī, braucām tālāk».

No tā vajadzētu secināt, ka šo atmiņu autors nav Lūka, bet kāds no nule pieminētajiem Pāvila ceļabiedriem. Kādēļ gan tik atjautīgs cilvēks kā Lūka lai pielaistu tādu neizprotamu nekonsekvenci, ka viņš savu vārdu Pāvila ceļa biedru uzskaitījumā nepiemin, bet vēlāk ne no šā, ne no tā raksta: «mēs to darījām»? Daži Bībeles tekstu skaidrotāji izsacījuši pieņēmumu, ka Lūka tā rīkojies aiz kautrības. Bet, ja mēs arī pieņemtu šo apšaubāmo hipotēzi, tad rastos jautājums, kā gan Lūka nebūtu pamanījis, cik maldinoša neskaidrība rodas šajā viņa stāstījuma fragmentā.

Pastāv vēl kāds cits skaidrojums. Vērtīgu lasītāju droši vien būs pārsteidzis tas apstākļi, ka Bībeles panti, ko biblistikas speciālisti apzīmē ar terminu «mēs», stāstījumā veido it kā atsevišķu grupu. Tā kā pastāv noteiktas pazīmes, ka «Apustuļu darbi» daudzu gadu tecējumā vairākkārt pārstrādāti un paplašināti, tad nav izslēgts, ka šie teikumi patiesībā ir kāda ceļojuma dienasgrāmatas fragmenti. Bet, vai šās dienasgrāmatas autors bijis Lūka, to mēs nezinām un diemžēl laikam nekad arī neuzzināsim.

Jautājums par «Apustuļu darbu» rašanās laiku ir vienkāršāks, lai gan arī šeit pastāvējušas domstarpības. To tekstā nav atrodams neviens mājienis par Jeruzalemes nopostīšanu, un daži skaidrotāji to uzskatīja par pietiekamu pierādījumu, ka šī grāmata radusies pirms 70. gada. Diemžēl viņi neņem vērā mums jau zināmo faktu, ka «Apustuļu darbi» ir Lūkas evaņģēlija otrā daļa, ka tas ir divās daļās sadalīts darbs, ko uzrakstījis viens un tas pats autors. Bet Lūkas evaņģēlijā, kā jau mums zināms, konstatētas atbalsis par Jeruzalemes nopostīšanu un pat par Kristus piekritēju vajāšanām ķeizara Domiciāna laikā, bet Domiciāns valdīja no 81. līdz 96. gadam. Tādā gadījumā «Apustuļu darbiem» jābūt uzrakstītiem, ja ne vēlāk, tad vismaz vienā laikā ar Lūkas evaņģēliju, t.i., ap 90. gadu.

Datējuma problēma nav tik maznozīmīga, kā varētu likties. Bieži vien vēsturiska sacerējuma vai atmiņu ticamība vērtējama atkarībā no tā, kad tas radies – pāris gadus vai dažus gadu desmitus pēc aprakstāmajiem notikumiem. Jo sevišķi, ja tas nebalstās uz noteiktiem avotiem, bet līdzīgi «Apustuļu darbiem» atvedināms no nenoteiktiem mutvārdu nostāstiem un maldīgas cilvēku atmiņas.

Lasot «Apustuļu darbus», mēs tūdaļ pamanām, ka kristietībā jau kopš tās pirmsākumiem vērojamas šķelšanās tendences. «Apustuļu darbi» ir stāstījums par to, kā jaunā reliģiskā kustība, kas sākotnēji bija radusies jūdaisma klēpī, dramatiskos konfliktos pamazām atbrīvojas no t.s. «Toras jūga», piemēram, no tādiem rituāliem priekšrakstiem kā apgraizīšanas procedūra, kura kavēja atrast kristietībai piekritējus grieķu un romiešu vidū. Šī evolūcija no jūdeokristietības izolacionisma Jeruzalemē līdz apustuļa Pāvila universālismam, no Palestīnas perioda aprobežotības līdz jaunās reliģijas pasaules

⁴⁹ V.E.: Kolosiešiem 4:14.

⁵⁰ V.E.: Skat. {EVANG3}.

karjerai tādās Vidusjūras kultūras loka pilsētās kā Antiohija, Efesa, Korinta, Atēnas un Roma rod savu izpausmi ne tikai stāstījuma tekstā, bet arī sacerējuma kompozīcijā. Tas iedalās divās gandrīz vienlīdzīgās daļās, no kurām pirmā aptver divpadsmit nodaļas, kas veltītas notikumiem Jūdejā, Samarijā un Sīrijā, bet pārējās sešpadsmit nodaļas ir Pāvila triju misijas ceļojumu apraksti, kur darbība risinās romiešu un grieķu pasaulē un beidzas ar Pāvila piespiedu uzturēšanos Romā.

Ugunīgās mēles

«Apustuļu darbu» autors dzīvā un tēlainā stāstījumā mūs ved no epizodes uz epizodi, nevērīgā bezrūpībā izdzēsdams robežas starp reālo un pārdabisko pasauli. Patiesi vēsturiski notikumi jo bieži tajā mijas ar visdažādākiem brīnumiem un eņģeļi cilvēku izskatā arvien ierodas, lai steigtos palīgā, kad to iejaukšanās ir nepieciešama.

Viss sākas ar majestātisko debesbraukšanas ainu. Vispirms, sev par lielu pārsteigumu, mēs uzzinām kaut ko tādu, ko evaņģēlisti nez kāpēc noklusējuši, un proti, ka Jēzus pēc augšāmcelšanās vēl četrdesmit dienas pavadījis zemes virsū kopā ar saviem mācekļiem. Bet tagad, no tiem atvadīties, viņš visu acu priekšā paceļas augšup, izgaidsams mākoņos. Apmulsušajiem mācekļiem parādās divi eņģeļi un paziņo prieka vēsti, ka Jēzus atkal atgriezīsoties zemes virsū.

Pēc tam mēs sastopamies ar Pēteri. Pateicoties viņam, uzzinām par Jūdas tālāko likteni. Izrādās, ka par nekrietni nopelnītajiem sudraba grašiem viņš nopircis tūruma gabalu, taču drīz vien Jūdu ķer taisnīgs sods – kādu dienu viņš *«uz vaiga nokritis, ir vidū pārsprādzis, un visas viņa iekšas izgāzušās»* («Apustuļu darbi», [1:18](#)).

Pastāstījis par nodevēja nožēlojamo galu, Pēteris gādā, lai tukša nepaliktu vieta Jēzus mācekļu pulkā. No diviem kandidātiem lozējot tiek izvēlēts Matejs, un apustuļu skaits atkal ir divpadsmit.

Kad pienāca Vasarsvētku diena, Jēzus mācekļi atkal sapulcējās kādā Jeruzalemes namā. Pēkšņi telpā, kurā viņi atradās, *«no debesīm nāca rūkoņa, it kā stiprs vējš pūstu»*. Tai pašā brīdī viņiem parādījās uguns mēles, *«kas sadalījās un nolaidās uz ik vienu no tiem»*, un *«visi tika piepildīti ar svēto garu un sāka runāt citās mēlēs, kā gars tiem deva izrunāt»* («Apustuļu darbi», [2:2–4](#)).

Jeruzalemē tajā laikā uzturējās daudz diasporas ebreju svētcēlnieku, kuri, neraugoties uz pieķeršanos tēvu tēvu ticībai, ikdienā parasti runāja tikai to zemju valodās, kur jau kopš daudzām paaudzēm bija dzīvojušas viņu ģimenes. No debesīm nākošā neizskaidrojamā rūkoņa viņus lielā barā sapulcēja pie nama, kur atradās apustuļi. Kāda gan bija viņu izbrīna, redzot, ka šie *«nemācītie un vienkāršie cilvēki»* («Apustuļu darbi», [4:13](#)), tālā nomalē dzīvojošie zvejnieki, pēkšņi kļuvuši par poliglotiem un runā to zemju valodās, no kurām šeit ieradusies svētcēlnieki.

Tomēr, izlasījuši šo neparasto nostāstu līdz galam, mēs sākam šaubīties, vai patiesi tā viss bija noticis. Vainīgs pie tā ir pats «Apustuļu darbu» autors, kurš nez kādēļ sāk runāt pats sev pretim. Un proti, izrādās, ka ne visi klātesošie bija pārsteigti, jo viņu vidū atradās arī tādi, kuriem Galilejas zvejnieku uzvedība izlikās vienkārši piedauzīga un kuri, kā par to sūdzas pats autors, zobojušies, sacīdami: *«Tie ir salda vīna pilni»* («Apustuļu darbi», [2:13](#)). Bet Pēteris, viņus aizstāvēdams, diezgan divdomīgi saka: *«Šie nav piedzēruši, kā jums šķiet, jo ir tikai dienas trešā stunda»* («Apustuļu darbi», [2:15](#)).

Šeit mēs saduramies ar visai apgrūtināšu alternatīvu: vai nu apustuļi runāja svešās mēlēs, izraisīdami apbrīnu, vai arī viņi, klausītāju zobgaļīgu piebilžu pavadītā, melsa visādas blēņas, kā to palaikam mēdz darīt pārāk daudz vīna iebaudījuši ļautiņi. Ja mēs arī pūlētos rast izeju no šīs dilemmas, izvirzot argumentu, ka zobgaļi droši vien nebūs pratuši tās valodas, kādās apustuļi tobrīd runāja, un tāpēc uztvēruši viņu vārdus kā aplamu vervelēšanu, tad tomēr bez atbildes paliek jautājums: vai varēja notikt, ka zobgaļus nesamulsināja tik neparasti fenomeni, kā no debesīm nākošā rūkoņa un ugunīgu mēļu parādīšanās virs apustuļu galvām, un neatņēma viņiem patiku izsacīt nepiedienīgas ņirgas.

Protams, veltīgas būtu pūles censties izdibināt, kā «Apustuļu darbu» autors nav ievērojis šīs brēcošās pretrunas. Minētā nekonsekvence tomēr uzvedina mūs uz aprakstītā notikuma pēdām un to turpmākiem pārveidojumiem, ar vārdu sakot, parāda tā pirmatnējo cilmi. Liekas, ka stāstījuma fragments par zobgaļiem nav nekas cits kā paliekas no kāda vecāka, vēlāk nekritiski jaunākā versijā iekausēta nostāsta. Citādi ir grūti izskaidrot loģiskās saiknes trūkumu starp vēstījuma atsevišķiem komponentiem.

Pamatā visam šim notikumam ar ugunīgajām mēlēm ir psiholoģiska parādība, ko dēvē par glosolāliju. Tā dibinās uz to, ka reliģiskā eksaltācijā nokļuvuši cilvēki iekrīt transā un izdod neartikulētas skaņas, kas var radīt iespaidu, ka viņi runā kādā eksotiskā valodā.

Mistisku halucināciju izraisītā glosolālija senatnē nebija nekāds retums un atgadījās arī Kristus piekritēju vidū. Mums tas zināms no Pāvila pirmās vēstules korintiešiem, kur starp citu lasām: *«Pasaulē, kā zināms, ir daudz dažādu valodu, un nav nekā bez valodas. Un, ja es kādu valodu nesaprotu, tad es*

būšu runātājam svešinieks, un runātājs būs man svešinieks... Tādēļ, kas mēlēs runā, lai lūdz dievu, ka viņš to var arī izskaidrot. Jo, kad es, mēlēs runādams, lūdzu dievu, tad mans gars gan lūdz, bet mans prāts paliek neauglīgs» (14:10–11; 13–14). Un mazliet tālāk: «Bet draudzē es gribu labāk piecus saprātīgus vārdus runāt, lai citus pamācītu, nekā desmit tūkstoš vārdu mēlēs» (14:19).

No sacītā neapstrīdami izriet, ka Pāvils glosolāliju nosodījis un apzinājies, ka cilvēki šādā stāvoklī murgu, nevis runā svešās valodās. Pirmā vēstule korintiešiem ir viens no vecākajiem Jaunās derības tekstiem, un, ja pieņemam, ka Pāvils nebija vientuļš savā saprātīgajā novērtējumā, tad var uzskatīt par diezgan drošu, ka sākotnēji vairumam Kristus piekritēju pret glosolāliju bijusi negatīva attieksme. Šis nostādnes relikts tad nu arī ir epizode ar zobgaļiem Lūkas stāstījumā, kura svinīgajā ainā ar svētā gara nolaišanos pār apustuļiem ienes ironisku šaubu toni.

«Apustuļu darbos», tāpat hronoloģiski vēlākas izcelsmes dokumentā, ir norādījumi, kas ļauj mums spriest, ka ar laiku – droši vien vispār izplatīto helēnisko mistēriju un, kā mēs to vēl redzēsim, arī jūdaisma tradīciju ietekmē – šī negatīvā attieksme izmainījusies. Arvien vairāk kristiešu sāka domāt, ka reliģiskā eksaltācija ir tāds dvēseles stāvoklis, kas iezīmē cilvēkus, pār kuriem nolaidies svētais gars, un tālab šādā stāvoklī nokļuvušie izredzētie nevis vervelē, bet runā svešās valodās.

Acīmredzamā nesaskaņā ar Pāvila mācību Lūka visai pacilāti pastāsta, ka romiešu virsnieka Kornēlija namā tieši šāds mistisks pagodinājums piešķirts pagāniem, kurus nule bija atgriezis Pēteris: «Un ticīgie jūdi, kas Pēterim bija līdz, izbijās, ka svētā gara dāvanas bija izlietas arī pār pagāniem. Jo viņi tos dzirdēja mēlēs runājam un dievu teicam» («Apustuļu darbi», 10:45–46). Atšķirība nostājā ir skaidri redzama: savā vēstulē Pāvils izsaka pārmetumus un aicina atjēgties, bet «Apustuļu darbos» sastopamies ar nekritisku ticību izdarībām, kuras Pāvils savā laikā bija uzskatījis par kaitīgām.

Jāteic gan, ka šī leģenda nav kristiešu folkloras oriģinālsacerējums. Iedvesmojošs paraugs neapšaubāmi bija tajā laikā vēl dzīvā jūdaisma tradīcija, pēc kuras Mozus savus likumus Sinaja kalnā pasludinājis septiņdesmit valodās, lai tie izplatītos visās pasaules tautās. Pats «Apustuļu darbu» autors mūs uzvedina uz šīs jūdaisma ietekmes pēdām, ar Pētera muti nocitēdams šādu fragmentu no pravieša Joēla pareģojuma: «Pēc tam tas notiks, ka es savu garu izliešu pār visu miesu, un jūsu dēli un meitas sludinās praviešu mācību, jūsu vecaji sapņus redzēs, jūsu jaunekļi redzēs parādīšanas. Ir pār kalpiem un kalponēm tanīs dienās es izliešu savu garu» (Joēla grāmata, 2:28–30).

Cik sarežģīta gan ir šī patiesībā vientiesīgā nostāsta cilme! Ja tajā nebūtu pieminēta zobgaļu klātiene, tās apslēptā slāņainā struktūra varētu palikt nepamanīta. Šāda veida pieminējums, kas ienes tik uzkrītošu nesaskaņu vispārējā svinīguma un sacildinājuma gaisotnē, izskaidrojams tikai ar to, ka sākotnējā versija savijusies ar hronoloģiski vēlāku nostāstu.

Bet miera mums vēl arvien nedod jautājums, kāpēc gan Lūka, būdams cilvēks ar labi izkoptām literāta spējām, nav no teksta izmetis pieminējumu par neticīgo zobgaļībām, kas ir tik krasā pretrunā ar visa stāstījuma sakrālo noskaņu un ieceri. Tomēr, tā kā mēs jau no citiem avotiem zinām, ka «Apustuļu darbos» ir fragmenti, kas liecina par šā sacerējuma kompilatīvo raksturu, mums ir pamats domāt, ka pārrunājamo nostāstu «Apustuļu darbu» tekstā ieviesis kāds vēlāks, mazāk kritisks kompilators, tieši pārnesdams to no folkloras tādā pašā neizkoptā un nepielāgotā variantā, kādā tas bija izplatīts tā laika kristiešu draudžu mutvārdu tradīcijā.

No mūsdienu racionāli domājošā cilvēka nevaram prasīt, lai tas noticētu šim naivajam, tautas iztēlē sadomātajam teatrālajam inscenējumam ar pēkšņo no debesīm nākošo rūkoņu, ugunīgajām mēlēm un Ģenecaretas ezera zvejniekiem, kuri piepeši kļuvuši par poliglotiem. Mūsdienu lasītājam tuvāks ir to Bībeles skaidrotāju viedoklis, kuri apustuļu dievišķīgajā sacildinājumā redz tikai alegorisku līdzību, kas pamato Jēzus tiešo mācekļu izcilo un vadošo lomu baznīcā.

Šādu leģendu sacerētājiem ierosmi droši vien neviļus būs snieguši jaunās ticības sludinātāji, kuri līdzīgi Pāvilam ceļoja no vienas draudzes uz otru, apstādamies visur, kur pie ebreju lūgšanu namiem izveidojās pirmo kristiešu kopienu iedīgli. Tā kā viņiem iznāca saskarties galvenokārt ar vienkāršiem ļaudīm, apustuļi savās pamācībās bija spiesti izmantot tādas vēstījuma formas, kas vairāk iedarbojas uz iztēli nekā saprātu, tāpat tēlainus piemērus no pašas dzīves, dažādus nostāstus un alegorijas. Līdzība ar tajā ietvertu pamācību Austrumos taču bija tradicionāls vēstījumu un pasaku atdzīvināšanas paņēmieni, ko lietoja arī jūdi un pirmie kristieši. Atcerēsimies kaut vai to, ka evaņģēlisti Jēzum piedēvējuši veselas četrdesmit šādas līdzības.

Sākotnēji, kā jau mēs aizrādījām, tās bija tipiskas morāli didaktiskas parabolas, tāpat tīri oratoriski veidojumi, kuriem nebija nekāda sakara ar vēsturisko patiesību. To mērķis bija ne tikai saistīt klausītāju iztēli, bet arī uzskatāmi pārliecināt tos par sludināto doktrīnu un morāles principu pareizību. Taču šo līdzību fabula visbiežāk bija tik ietekmīga un šķietami reālistiska, ka to fiktīvais raksturs ātri vien aizmirsās. Kas vienā draudzē bija radies sludinātāja oratoriskas degsmes ietekmē, tas, no mutes mutē

izplatīdamies, citur jau tika uztverts kā patiesss notikums. Tādu ceļu droši vien nostaigājusi arī leģenda par brīnumaino svētā gara nolaišanos uz apustuļiem.

Ananijas un Sappīras drāma

Tomēr ne jau visām leģendām ir tik sarežģīta cilme. To vidū sastopam arī tādas, kas radušās, vienīgi pateicoties tautas iztēlei, un tātad ir autentiski folkloras sacerējumi. Pie šīs kategorijas, šķiet, pieskaitāms nostāsts par Ananiju un Sappīru – nostāsts, kura iekļaušana «Apustuļu darbos» laikam gan ir viena no kristietības visintriģējošākām mīklām.

Šī satraucošā notikuma vēsturiskais fons ir šāds. Pēteris, Jānis un pārējie apustuļi, kā Lūka stāsta, ieradusies Jeruzalemē, drosmīgi sludinājuši Kristus mācību tempļa pagalmā, atgriezuši un kristījuši neticīgos, dziedinājuši slimos un tizlos, pat pamodinājuši jau mirušos. Neraugoties uz vajāšanām, ar kādām pret tiem vērsušies priesteri, ieslodzīšanu cietumā un miesas sodiem, viņi galu galā panākuši, ka Jēzus mācībai piegriezt ap pieci tūkstoši cilvēku. Šīs pirmās Kristus draudzes pamatā bijusi stingra mantas kopība. «*Ticīgo pulks bija viena sirds un dvēsele, neviens neko no savas mantas nesauca par savu, bet viņiem viss bija kopīgs... Viņu starpā nebija arī neviena, kam kā trūktu, jo tie, kuriem bija tīrumi vai nami, tos pārdeva un atnesa maksu par pārdoto, un nolika apustuļiem pie kājām; un katram tika izdalīts, kā kuram vajadzēja*» («Apustuļu darbi», 4:32, 34–35). Turpat uzzinām, ka draudzes locekļi ieturējuši azaidu pie kopīga galda, kā arī kopīgi lauzuši maizi, ko starp citu baznīca uzskata par pierādījumu, ka svētā vakarēdiena rituāls pastāvējis jau kopš pašiem kristietības pirmsākumiem.

Tieši uz šādu attieksmju fona norisinās laulātā pāra Ananijas un Sappīras drāma. Apustuļu darbības rezultātā viņi bija pievērsušies jaunajai sektai un kristījušies. Paklausīdami dotajiem norādījumiem, kopienas jaunie locekļi pārdevuši savu nekustamo īpašumu. Tomēr, bīdamies nodedzināt aiz sevis visus tiltus, viņi kopējā kasē nav iemaksājuši visu saņemto naudu, bet klusītēm paturējuši arī sev ko nebaltaī dienai.

Kad Pēteris to uzzinājis, viņš ataīcinājis pie sevi Ananiju un tam pārmetis, ka Ananija mēģinājis apkrāpt svēto garu, un tad vainīgais nokritis pie viņa kājām kā zibens ķerts un nomiris. Klātesošie jaunekļi iznesuši mirušo ārā un nekavējoties aprakuši.

Pēc trim stundām ieradusies Sappīra, un apustuļi nolēmuši viņu pārbaudīt. Ne vārda nebīldis par to, kas noticis ar viņas vīru, Pēteris apjautājies, cik viņi saņēmuši par pārdoto īpašumu, un, kad arī viņa nav pateikusi visu patiesību, Sappīru sabāris šādiem vārdiem: «*Kāpēc jūs savā starpā esat norunājuši kārdināt tā kunga garu? Redzi, to kājas, kuri tavu vīru aprakuši, ir durvju priekšā, un tie apraks arī tevi*» («Apustuļu darbi», 5:9). Arī Sappīra tūlīt nokritusi nedzīva pie apustuļa kājām, un jaunekļi viņu aprakuši blakus vīram.

Šā stāstījuma morāle ir vairāk nekā skaidra. Tajā pārsteīdz drastiskā nesamērība starp noziegumu un sodu, liecinādama par neīedomājami formālistisku, galīgi izkropļotu taisnīguma izjūtu. Tajā nav ne vēsts no kristietības sludinātās tuvāku mīlestības, īecietības un piedošanas. Toties sastopamies ar neapvaldītu cietsirdību un bezkompromisa fanātismu.

Apustuļu pārmērīgā bardzība šeit vērsas pret laulāto pāri, kurš no brīvas gribas, neviena nepiespiests pievienojies Jēzus piekritēju pulkam un kuram varētu pārmetest vienīgi to, ka abi tūlīt nav spējuši atbrīvoties no bailēm nezināmās nākotnes priekšā.

Turklāt jo nepatīkamākā gaismā šis gadījums parāda Pēteri, un tas ir asā pretrunā ar visu, kas mums no citiem avotiem zināms par šo vienkāršības un cieņas pilno apustuļi. Šajā nostāstā Pēteris ne tikai aukstasinīgi, bez jebkādas līdzīcietības nonāvē kristīgai ticībai nule pievērstu cilvēku, bet piedevām vēl ar provokatorisku izrīcību – citādi tā taču nav nosaucama – īegrūž nāvē nelaimīgu sievieti, kura jau tā ir sodīta, zaudējot vīru. Mūsu acīs Pēteri nespēj attaisnot apgalvojums, ka viņš šo traģēdiju īzraisījis jaunatgrieztā mazticības nopulgotā svētā gara vārdā. Svētais gars, kurš kā bargs soģis sēj bailes un īznīcību to cilvēku vidū, kuri īedrošinājušies neatdot kopīenai visu savu mantu, nav taču nekas cits kā tipisks aizkaitināts dieveklis no barbariskās tumsonības laikmetiem!

Visdīvainākais šeit tomēr ir tas, ka dažiem bibliīstiem, kā to liecina komentāri vairākos Jaunās derības īzdevumos, nav ne mazāko šaubu par šā notikuma vēsturisko patiesīgumu un morālo taisnīgumu. Grūti pasacīt, ar ko tas īzskaidrojams – ar aklu ticību visam, kas sacīts «svētajos rakstos», ar paradumu slēpt galvu smiltīs, kolīdz uzrodas nepatīkama problēma, vai arī ar bažām, ka šaubas par viena fragmenta patiesīgumu varētu īzraisīt kritisku attīeksmi arī pret citiem.

Bet kristietības autoritātes saglabāšanai taču būtu nepīeciešams kategoriski norobežoties no šī nostāsta, kas liekas īt kā paša īzdaudzīnātā pamfletista Celsa sacerēts. Jo sevišķi tāpēc, ka tā folkloristiskā cilme viegli saskatāma. Viss liecina, ka tas radies māņticīgu ļaužu vidū, kuri šādā nepīevilcīgā kārtā gribējuši parādīt savu dievbijību. Protams, mēs nezinām, kā šīs nostāsts īekļūvis Jaunās derības

tekstā, bet, tā kā «Apustuļu darbi» gadsimtu ritējumā vairākkārt pārstrādāti un papildināti, nav izslēgts, ka tas ir vēlāk izdarīts iespraudums.

Taču pieņemsim, ka nostāsts par Ananiju un Sappīru nav vis mānītīgu ļaunumu izdoma, bet gan patiesība. Šādā gadījumā mums jāapsver, vai tā saknes nav meklējamas pagājušo laiku sabiedrisko attiecību sistēmā. Varbūt soda necilvēcīgā bardzība, kas ķēra nule kristietībai pievērsto precēto pāri, būtu uzskatāma par pilnīgi saprotamu skarbos apstākļos dzīvojošu, pie stingriem morāles principiem pieradušu un absolūti nesavtīgu cilvēku dusmu izpausmi? Šajos cilvēkos varēja rasties sašutums par to, ka viņu godīgajā pulkā ielavījies pāris blēžu, kuri tūlīt pēc kristīšanās cenšas izvairīties no pienākuma dalīties savā laicīgajā mantā ar pārējiem ticības brāļiem, tādā veidā pārkāpdami nacariešu likumu par mantas kopību.

Bet vai patiesi nacariešu vidū valdīja tik ideālas, skarbas ētikas iezīmētas attiecības? Tālākie teikumi «Apustuļu darbos» šķiet to noliedzam. Izrādās, ka nacarieši materiālos jautājumos nemaz nav bijuši tik neiecietīgi, kā varētu likties, spriežot pēc Pētera nesamierināmās nostājas.

Dosim vārdu pašam «Apustuļu darbu» autoram. Tur lasām:

«Tanīs dienās, mācekļu skaitam pieaugot, helēnistu starpā radās kurnēšana pret ebrejiem, ka viņu atraitnes dienišķajā apkalpošanā paliekot neievērotas. Tie divpadsmit saaicināja mācekļu draudzi un sacīja: «Nav pareizi, ka mēs, apkalpodami pie galda, atstājam novārtā dieva vārdu. Tāpēc, brāļi, izredziet no sava vidus septiņus vīrus, kam laba slava, svēta gara un gudrības pilnus, kam mēs varētu šo pienākumu uzticēt; bet mēs gribam arī turpmāk nemītīgi dievu lūgt un kalpot ar vārdu»» («Apustuļu darbi», 6:1–4).

Lai pareizi saprastu šo citātu, mums vispirms jānoskaidro dažu vārdu jēga. Kā «helēnisti», tā arī «ebreji» uzskatāmi par nacariešiem, tikai ar to atšķirību, ka pirmie bija diasporas ebreji, kas runāja grieķiski, bet otrie – jeruzalemieši, kuri prata tikai aramiešu valodu. Valodas dēļ radusies nošķirtība bija tik liela, ka pastāvēja pat atsevišķi lūgšanu nami, kaut gan abi grupējumi piederēja pie vienas un tās pašas divpadsmit apustuļu vadītās nacariešu kopienas.⁵¹

Rodas aizdomas, ka šā konflikta norise «Apustuļu darbos» ar nolūku rādīta diezgan miglaini, it kā pūloties slēpt tā patieso raksturu. Taču, neraugoties uz to, iespējams noskaidrot dažus principiālus faktus un tādā veidā kaut vai parupjos vilcienos rekonstruēt patiesos notikumus. Tātad Jeruzalemes ebrejus, kuri pārvaldīja sektas kopīgo mantu, droši vien tāpēc, ka bija skaitliskā pārsvarā, apsūdz, ka viņi «dienišķajā apkalpošanā», t.i., pārtikas un apģērba sadalē, darot pāri «helēnistu» atraitnēm. Tas bija nopietns pārmetums, kurš galu galā noveda pie atklāta ķīviņa. Apustuļi acīmredzot atzinuši sūdību par dibinātu, ja jau viņi piekrita, lai atbildību par kopienas saimniecību pārņemtu «helēnisti». Šajā nolūkā tika izvēlēti septiņu «helēnistu» komiteja ar Stefanu priekšgalā, kurš bija protesta kustības vadītājs.

Septiņu vīru komitejai, kā paziņo «Apustuļu darbu» autors, vajadzēja «apkalpot pie galda». Agrāk to tulkoja tādā nozīmē, ka viņi uzņēmās pārraudzību pār kopīgiem azaidiem. Tomēr pēdējā laikā šim izteicienam piešķir plašāku jēgu. Šās jaunās interpretācijas piekritēji dibinās uz to, ka aramiešu valodā par «galda ļaudīm» dēvēti naudas mijēji, tāpēc ka viņi savus galdus izvietojusi Jeruzalemes tempļa pagalmā. Tātad jaunradītajai komitejai būtu ne tikai jārupējas par produktu sadali, bet arī jāpārziņina kopīgā kase. «Helēnisti», kā redzam, guva pilnīgu uzvaru pār saviem jeruzalemiešu pretiniekiem, droši vien tāpēc, ka viņi, būdami turīgāki, ieguldīja kopienā vairāk līdzekļu un no viņu labās gribas tāpēc bija atkarīgs kases stāvoklis.

Bet atgriezīsimies pie Ananijas un Sappīras. Pieņemsim, ka viņi iestājās kristiešu draudzē tieši tajā laikā, kad bija sākušās šīs «Apustuļu darbos» pieminētās nesaskaņas. Tādā gadījumā drakonisko sodu par būtībā nenozīmīgu pārkāpumu varētu izskaidrot ar sektas vadītāju ārkārtīgu satraukumu, kas viņus arī pamudinājis uz šādu nežēlīgu izrīcību.

No otras puses, šādos apstākļos mums ir vieglāk saprast nelaimīgā laulātā pāra rīcības motīvus. Viņiem patiešām netrūka iemeslu bažām, vai tikai arī paši neklūs par līdzīgas diskriminācijas upuriem kā minētās «helēnistu» atraitnes. Novērtējot situāciju Ananijas un Sappīras acīm, mums jāsecina, ka viņu rīcībā izpaudās ne tik daudz egoisma un mazdūšības, kā neaizsargātu un iebiedētu cilvēku pašsaglabāšanās reflekss, nevēloties nonākt pilnīgā atkarībā no tik nedrošas, savstarpēju ķīviņu plosītas vides.

Protams, visi šeit izsacītie apsvērumi ir tikai minējumi. Taču kaut kādā mērā tos apstiprina vēstures fakts, ka pati baznīca drīz vien atteicās no sākotnēji tik ļoti aizstāvētās mantas kopības. Atteicās nevis tāpēc, ka būtu to gribējusi, bet gan pašas dzīves spiesta. «Apustuļu darbos» īsi aprakstītie notikumi liecina, ka jau ļoti agri kristiešu vidē sācies dezintegrācijas process. Un ir zināms, ka šāda veida

⁵¹ V.E.: Ananijas un Sappīras tragēdija norisinājās ebionītu (un nevis kristiešu) kopienā, bet apraksta to grieķis «Lūka» (tātad kristietis) kā savējo.

pārkārtojumi nenoris bez konfliktiem. Droši vien arī šeit šo procesu pavadīja dramatiska sasprindzinājuma brīži un varbūt neiztika pat bez cilvēku upuriem.

Vai tāpēc nebūtu iespējams, ka nostāstā par Ananiju un Sappīru ietverta hagiogrāfiski pārveidota atbalss par vienu no šādiem traģiskiem notikumiem, kas dziļāk par citiem iespiedusies tautas kolektīvajā atmiņā? Ja uzskatīsim par iespējamu atbildēt uz šo jautājumu apstiprinoši, tad šo nostāstu nevarētu atzīt par tautas iztēles augli, kā mēs to sākumā darījām, bet gan par vienu no tiem piemēriem, kuri apstiprina domu, ka teiksmās bieži vien atrodams kāds vēsturiskas patiesības kodols.

Stefana mocekļa nāve

Pēc epizodes ar Ananiju un Sappīru «Apustuļu darbos» seko stāstījums par Stefana darbību un mocekļa nāvi. Tas ir interesants ne tikai sava dramatisma pēc, bet galvenokārt tālab, ka ļauj izdarīt virkni interesantu secinājumu, kuri sniedz dziļāku ieskatu agrīnās kristietības attīstības ceļos.

Vispirms mēs uzzinām, ka strīds par mantas sadali, kas bija tiešais iemesls «helēnistu» atklātajam dumpim, patiesībā iezīmēja daudz dziļākas un seku ziņā nozīmīgākas pretrunas, nekā tas varētu likties. «Helēnisti» un Jeruzalemes nacarieši bija divi stipri atšķirīgi Kristus piekritēju grupējumi. Atšķirības viņu mentalitātē, paražās, domāšanas veidā, bet vispirms attieksmē pret jūdaismu bija tik dziļas, ka pat kopīgā ticība Jēzus mesijas lomai nespēja tās izlīdzināt. «Helēnisti», jau kopš bērnības uzņemdami grieķu kultūru, pieraduši pie Vidusjūras baseina bieži apdzīvoto metropoļu demokrātiskajām brīvībām, visumā bija liberāli domājoši cilvēki. Šiem ciemiņiem no plašās pasaules droši vien smieklīga un pretīga likās provinciālā aprobežotība, kas piemita viņu Jeruzalemes ticības brāļiem, kuri sevi uzskatīja par ortodoksāliem ebrejiem un stingri ievēroja visus jūdaisma priekšrakstus.

Nav grūti iedomāties, kāds satraukums pārņēma lēnīgos, templim uzticīgos nacariešus, kad viņu pulkā noteicošu vārdu sāka iegūt «helēnisti», jo sevišķi jaunais aģitators ar kvēlo temperamentu un ugunīgajām runas dāvanām – Stefans, kura drosmīgie uzskati varēja radīt sektai lielas briesmas. Un patiesi, viņu bažas drīz vien attaisnojās visai traģiskā kārtā. Stefanu apcietināja un nodeva sinedrija tiesai. Liecinieki viņu apsūdzēja, ka tas savās runas zaimojis dievu, pareģodams, ka templis tikšot nopostīts, un apgalvodams, ka Jēzus vārdi stāvēt augstāk par Mozus likumiem.

Kā jau asa rakstura cilvēks, Stefans tiesā neaizstāvējās, bet gan pieņēma apsūdzētāja pozu. Dibinādamies uz Veco derību, viņš dedzīgā runā pārmeta ebrejiem, ka jau kopš patriarhu laikiem viņi allaž uzstājušies pret dieva gribu, līdz beidzot situācija krustā Jēzu. *«Jūs, stūrgalvj, ar nešķīstām sirdīm un nedzirdīgām ausīm, jūs vienmēr pretojaties svētajam garam, kā jūsu tēvi, tā arī jūs. Kuru no praviešiem jūsu tēvi nav vajājuši? Viņi nonāvējuši tos, kas iepriekš sludinājuši taisnā nākšanu, kura nodevēji un slepkavas jūs tagad esat kļuvuši...»*⁵² («Apustuļu darbi», 7:51–52).

Pārgalvīgā runa, protams, izraisīja neredzētu satraukumu. Saniknotais pūlis, ko uzkūdināja fanātisks farizejs, vārdā Sauls, izvilka Stefanu ārpus pilsētas un nomētāja ar akmeņiem. Šajos dramatiskajos apstākļos mēs pirmo reizi sastopamies ar vēlāko apustuļi Pāvilu, ģeniālo kristietības izplatītāju.

Nostāstā par Stefana mocekļa nāvi ir zināmi robi, kas izraisa būtiskas pārdomas. Lasot tekstu, rodas iespaids, ka pūlis aizvilcis Stefanu, izjaukdams tiesas izmeklēšanu, un tāpēc sinedrijs nav paguvis viņam formāli piespriest nāves sodu, nomētājot ar akmeņiem, kāds ebrejiem bija parastais sods par dieva zaimošanu. Bet tūlīt tālāk lasām, ka soda izpildītāji nolikuši savas drēbes pie kāda jaunekļa kājām, *«kam vārds bija Sauls»* («Apustuļu darbi», 7:58). Šis apstāklis pretēji mūsu pieņēmumam drīzāk liecina par to, ka ticis izpildīts likumīgs tiesas spriedums, nevis notikusi patvarīga izrēķināšanās. Ir zināms, ka ebreju tiesvedībā bija nostiprinājusies tradīcija, pēc kuras nāves sprieduma izpildītāji, gatavodamies notiesāto nomētāt ar akmeņiem, savas virsdrēbes nolikuši pie apsūdzētāja kājām.

Tā mēs galu galā arī nezinām pateikt, vai pie Stefana nāves vainojami priesteri vai arī tikai Sauls. No stāstījuma varētu secināt, ka Sauls, vēlākais Pāvils, vajājis «helēnistus» pats uz savu roku,⁵³ bet vēlāk savā runā kēniņam Agripam viņš divas reizes pasvītīto, ka darījis to priesteru uzdevumā.

Ar Stefana mocekļa nāvi aizsākās vispārējs vajāšanu vilnis, un šajā terorā Sauls ar savu nežēlību un fanātismu ieņēma pirmo vietu. «Apustuļu darbu» autors par viņu bez aplinkiem saka, ka *«Sauls postīja draudzi, gāja pa namiem, tverdams vīriešus un sievietes, un nodeva tos cietumā»* («Apustuļu darbi», 8:3). Bet mazliet vēlāk viņš tiek pieminēts kā cilvēks, kurš *«vēl draudus un nāvi šņākdams pret tā kunga mācekļiem, gāja pie augstā priesteru un lūdza no tā vēstules sinagogām Damaskā, lai, atradis*

⁵² V.E.: Jāņem tikai vērā, ka Stefans darbojās ne kristiešu, bet ebionītu draudzē, bet par viņu raksts kristietis Lūka (uzskatāms ebionītus par savējiem), un ka Lūkas rīcībā diez vai varēja būt Stefana runas stenogramma.

⁵³ V.E.: Sauls bija sinedrija loceklis un varēja «uz savu roku» tiesas sēdē asi uzstāties un panākt notiesāšanu, bet pēc tam pats arī vadīja ekzekūciju.

kādus šīs mācības piekritējus, vīriešus vai sievietes, tos saistītus vestu uz Jeruzalemi» («Apustuļu darbi», 9:1-2).

Vajātos pārņēma panika. Kas vien varēja, pameta Jeruzalemi un meklēja patvērumu citos novados. Tā jau pirms Pāvila misijas ceļojumiem radās jauni kristietības centri Jūdejā, Galilejā, Samarijā, Fenīķijā, Kiprā, bet jo sevišķi helēnisma brīnišķīgajā metropolē Antiohijā. Drīz vien jauni kristietības piekritēji tika iegūti arī citās tautās, vispirms tādās, kuras runāja grieķu valodā. Viens no «helēnistu» septiņu vīru komitejas locekļiem, Filips, Samarijā kristietībai pievērsis Etiopijas ķēniņienes galminieku, bet Pēteris kristījis romiešu virsnieku Kornēliju un viņa saimi un, par spīti ebreju reliģijas priekšrakstiem, nevilcinājies pat sēties ar tiem pie viena galda.

Stāstījumā par vajāšanām atrodam norādi, kurai pateicoties uzzinām, ka kristieši izklīduši, «izņemot apustuļus» («Apustuļu darbi», 8:1). Šīs norādes lakonisms ir intriģējošs, tas skubina uz pārdomām un minējumiem. Kāpēc apustuļi, par spīti asiņainajām vajāšanām, palika Jeruzalemē? Vēlīgāk ielūkojoties «Apustuļu darbos», varam konstatēt, ka apustuļu stāvoklis vajāšanu laikā nemaz nav bijis tik draudīgs, kā varētu likties pirmajā acu uzmetienā. Sev par pārsteigumu, mēs uzzinām, ka vajāto nacariešu vadoņi ne tikai nav slēpušies, bet izturējušies tā, it kā tiem vispār nekas nedraudētu. Tā vien liekas, ka vajāšanu lavīna gājusi viņiem secen, tos nemaz neskardama. Šās situācijas dīvainību vēl vairāk pasvīturo fakts, ka arī tiem kopienas locekļiem, kurus viņi tieši aprūpēja, vajātāji nenodarīja nekāda ļaunuma.

Tiesa, apustuļi divi reizes kā apsūdzētie stājās sinedrīja priekšā, taču tas notika pirms Stefana nomētāšanas ar akmeņiem un pirms bija sākušās vajāšanas, tātad tam nebija nekāda sakara ar Saula teroristisko akciju. Turklāt apustuļi abos gadījumos drīz tika atbrīvoti – pirmo reizi pēc izteiktā brīdinājuma, otro – pēc šautīšanas. No Gamaliēla aizstāvības runas redzams, ka tiesu spriedošie priesteri nepavisam nav uztraukušies, kad viņš izvirzījis argumentu, ka mācība par jauno mesiju nākot no dieva un tāpēc esot patiesa. Acīmredzot tas bija jūdaisma ietvaros norisošs doktrināls strīds jeb viens no daudzajiem disputiem, kādi tolaik Jeruzalemē notika starp dažādādām jūdaisma sektām un strāvojumiem. Droši vien šo iemeslu pēc apustuļi, neraugoties uz tiem izteikto brīdinājumu, nejutās spiesti ierobežot vai nokonspirēt savu misijas darbību. Vēl aizvien viņi publiski uzstājās pilsētā un tempļa pagalmā, un jeruzalemieši viņiem nelika ceļā nekādus šķēršļus.

Bet kāds bija stāvoklis pēc lielajām vajāšanām? Mums vispirms pārsteigumu sagādā tas, ka apustuļi pēc pašu gribas un neviena nepiespiesti var gan aiziet no pilsētas, gan arī brīvi tajā atgriezties, bez jebkādiem šķēršļiem uzturot kontaktus ar jaunajiem kristietības centriem citās zemēs un pilsētās. Tā, piemēram, Pēteris un Jānis steidzās uz Samariju palīgā Filipam pagānu atgriešanā. Vēlāk Pēteris dodas uz Lidiju, Jopi un Cezareju, kur viņš dziedinājis slimniekus un pat no miroņiem pamodinājis meitiņu Tabitu. Viņa misijai bija arī tāds panākums kā romiešu virsnieka Kornēlija pievēršana kristietībai.

Par to, ka nacariešu kopiena turpinājusi pastāvēt un darboties kā organizācija, mēs uzzinām no netiešiem, tomēr diezgan drošiem avotiem – no pāris raksturīgām piezīmēm. Ja kopiena būtu likvidēta, tā nevarētu sūtīt savus emisārus uz citiem kristiešu centriem, piemēram, Barnabu uz Antiohiju un «praviešus» ar lūgumu glābt Jeruzalemes brāļus no tiem draudošā bada. Ziedojumu ceļā savāktu naudu atveda Barnaba un Sauls, bet, atgrieždamies Antiohijā, paņēma sev līdzī Jāni, sauktu par Marku, kuru mēs vēl dažu labu reizi pieminēsim. Pret kopienas izsacītām apsūdzībām vajadzēja aizstāvēties pat Pēterim, kad viņam pēc atgriešanās no Cezarejas ticis pārmests, ka viņš ēdis kopā ar pagāniem. Tas apliecina ne tikai kopienas ortodoksālismu, bet arī autoritāti doktrinālu jautājumu izšķiršanā. Šajos apstākļos «Apustuļu darbu» autoram patiešām bija pamats apgalvot, ka *«draudzei visā Jūdejā, Galilejā un Samarijā bija miers, un tā auga un dzīvoja tā kunga bijībā un pilnam baudīja svētā gara iepriec»* («Apustuļu darbi», 9:31).

Tātad Galilejas misijas piekritēji dzīvojuši miera un iecietības gaisotnē arī Jeruzalemē. Šāds stāvoklis ilga līdz tam brīdim, kad viņi pāris gadu (ap 64. g.) pirms Jeruzalemes aplenkšanas nolēma izceļot aiz Jordānas. Tiesa, četrdesmito gadu sākumā no zobena gāja boja Jāņa brālis apustulis Jēkabs Vecākais un cietumā tika ieslodzīts Pēteris, taču tas nenotika pēc sinedrīja rīkojuma, bet gan pēc Hēroda Agripas pavēles. Tā neapšaubāmi bija politiski motivēta represija un nevis reliģiskas vajāšanas akts.

Piebildīsim vēl, šoreiz gan dibinādamies uz citiem avotiem, un proti, uz Jozefu Flāviju un Eisebiju, ka «tā kunga brālis» Jēkabs Taisnīgais, kurš astoņpadsmit gadu bija Jeruzalemes draudzes priekšnieks, pēc augstā priestera Ananijas II sprieduma 62. gadā tika nomētāts ar akmeņiem. Taču arī tas bija savrups gadījums. Jēkabs, viens no agrīnās kristietības valdzinošākajiem tēliem, kuram vēlāk piegriezīsim lielāku vērību, visu savu mūžu bija palicis stingrs Mozus ticības piekritējs un, pateicoties savai dievbijībai, baudīja lielu autoritāti ne tikai nacariešu vidū, bet arī visā ebreju sabiedrībā. Nevienam ne prātā nebūtu nācis pārmest viņam ķecerību, tāpēc priesteru spriedums izraisīja Jeruzalemē nepiere-

dzētu sašutumu. Ebreji iesniedza Romas prokuratoram asu protestu, un Ananija, kas tikai kopš trīs mēnešiem atradās virspriestera godā, tika atcelts no amata. Šī notikuma norise neatstāj nekādu šaubu, ka šeit runa bijusi tikai par kādu konfliktu pašu ebreju sabiedrībā, varbūt pat notikusi personiska izrēķināšanās starp neieredzēto virspriesteri un daudz populārāko Jēkabu, kurš it kā būtu varējis apdraudēt augstās amatpersonas varu.

Cik lielā mērā Jēkabs bijis ortodoksāls jūdaisma piekritējs, mēs uzzinām no Pāvila vēstules galatiešiem. Tajā mēs starp citu lasām: «*Bet, kad Pēteris nonāca Antiokijā,⁵⁴ tad es atklāti nostājos viņam pretim, jo viņš bija apsūdzams. Proti, pirms kādi no Jēkaba ļaudīm bija nākuši, viņš ēda kopā ar pagāniem; bet, kad šie atnāca, tad viņš atrāvās un nošķīrās, bīdamies no jūdiem. Un līdz ar viņu liekuļoja arī pārējie jūdi, un arī Barnabu viņu liekulība aizrāva sev līdž*» (Pāvila vēstule galatiešiem, [2:11–14](#)). No šiem rūgtuma pilnajiem vaļsirdīgajiem vārdiem redzam, cik liela un nepārsūdzama bijusi Jēkaba autoritāte un ar kādu nelokāmību viņš saucis pie kārtības pat šajos jautājumos svārstīgo Pēteri, rūpēdamies, lai nacariešu kopiena ne soli neatkāptos no jūdaisma prasībām.

Cīņa par kristietības koncepciju

Pēc ķīviņa Antiohijā Pāvila raizes nemitējās. Gandrīz visās Vidusjūras pilsētās, kuras viņš apmeklēja savos misijas braucienos, Pāvils sastapās ar niknu, pat viņa dzīvību apdraudošu opozīciju no ortodoksālo ebreju puses. Šajos uzbrukumos jaušama sistēma, un tāpēc dažiem Bībeles pētniekiem radušās aizdomas, ka šos incidentus organizējuši aģenti, kurus no Jeruzalemes sūtījis Jēkabs vai kāds no Jēkabam tuvu stāvošajiem cilvēkiem.

Par vienu sevišķi interesantu epizodi šajā ilggadējā cīņā ap kristietības koncepciju mēs uzzinām no Pāvila vēstules galatiešiem. Pāvils iestājās par to, ka jaunajai reliģijai jābūt ar universālu raksturu. Viņš centās panākt, lai tai varētu pieslieties cilvēki no pagānu pasaules, nepakļaujoties bargajam «Toras jūgam», tas ir, jūdaisma rituāla sīkumainiem priekšrakstiem, jo sevišķi attiecībā uz apgraizīšanu. Jēkabs, Pēteris un citi nacarieši uzskatīja sevi par ortodoksāliem jūdaisma piekritējiem, un viņiem bija grūti samierināties ar domu, ka kopienā var ienākt jūdaismam sveši, tā likumiem nepakļauti cilvēki. Turpretim Pāvils, apzinādamies, cik svarīgs šis jautājums ir kristietības tālākajai attīstībai, labāk bija ar mieru stāties konfliktā ar brāļiem ebrejiem, nekā atsācīties no savas koncepcijas.

Tāču viņam ne prātā nenāca, ka vairāki no jaunatgrieztajiem pagāniem šajā cīņā, tēlaini izsakoties, dos viņam triecienu no muguras. Bet izrādījās, ka galatiešu kopiena, droši vien pakļaudamās jūdeokristiešu aģitatoru spiedienam, pārgājusi jūdaismā un pat ieviesusi obligātu apgraizīšanas rituālu. Pāvils bija satriekts, laikam nespēdams saprast, kāpēc tieši helēniskie galatieši, kuriem nebija nekā kopīga ar jūdaismu, pēkšņi pārvarējuši savu riebumu pret šo rituālu. Tāču šā fakta izskaidrojums meklējams Galatijas kultūras un reliģiskās dzīves kontekstā. Galatieši, būdami ķeltu cilmes tauta, kādreiz bija pametuši savu dzīves vietu Gallijā un devušies pasaulē, meklēdami jaunu dzimteni. Mūsu ēras 390. gadā⁵⁵ viņi iebruka Romā, bet vēlāk pārcēlās uz Mazāziju. Atnācēji Anatolijā izveidoja savu valstiņu un, gadiem ritot, pilnīgi helenizējās. Bet Anatolijā kopš neatminamiem laikiem pastāvēja frīģiešu dievietes Kibeles un viņas jauneklīgā mīlākā Atija kulta. Atijs bija pazīstams ar to, ka neprāta lēkmē pats sevi bija kastrējis. Pavasarī, dievišķīgo mīlnieku svētkos, tika uzvestas mistērijas, kuru saturs bija Atija pašsakropļošanās, viņa nāve un augšāmcelsšanās. Tāpat notika procesijas un gājieni, bet visvairāk – orgiastiskas dejas, kuru laikā līdz ekstāzei novestie anatolieši Atijam par godu paši sevi sakropļoja.

Mīts par dieva nāvi no pašsakropļošanās un viņa vēlāko augšāmcelsanos, protams, simbolizēja mirstošās un atdzimstošās dabas ritmu. Tāpat šis kulta bija saistīts ar zemkopību – turienes iedzīvotāju eksistences pamatu. Galatiešus, kuru dzīve tāpat dibinājās uz zemkopību un kuri jau trīs simti gadu bija nodzīvojuši Anatolijā, nevarēja neietekmēt šis kulta, ko pavadīja iztēli rosinošas svinības, pauzdamas no dabas kaprīzēm atkarīgās tautas cerības. Tāpēc apgraizīšanās viņiem nebija nekas svešs un atbaidošs. Pietika ar spēcīgāku impulsu no jūdaismam uzticīgo ticības brāļu puses, lai galatieši šo senebreju rituālo izdarību identificētu ar tautas tradīcijās sakņoto anatoliskā kulta praksi.

Kad pēc trešā misijas ceļojuma Pāvils atkal iegriezās Jeruzalemē, bija pagājuši vairāk nekā divdesmit gadu, kopš viņš bija devies uz Damasku kā sinedrija aģents. Šajos divdesmit gados Jeruzalemes nacariešu kopienā nekas nebija mainījies. Sekta «tā kunga brāļa» Jēkaba vadībā vēl aizvien bija tāda pati kā pašā sākumā – viena no daudzām sektām Vecās derības ietvaros.

Tādēļ nav nekāds brīnums, ka, Pāvilam ierodoties pie Jēkaba un kopienas vecajiem, pret viņu tūlīt vērsās ar nopietniem pārmetumiem. «*Brāli, tu redzi, cik tūkstoš jūdu ir kļuvuši ticīgi*», mēs lasām

⁵⁴ V.E.: tā grāmatā.

⁵⁵ V.E.: Tulkotāja kļūda – jābūt «pirms mūsu ēras».

«Apustuļu darbos», *«un visi ir dedzīgi bauslības piekritēji; bet tie dabūjuši zināt par tevi, ka tu visus jūdus, kas dzīvo pagānu vidū, mācot atkrist no Mozus, sacīdams, lai viņi neapgraiza savus bērnus un nedzīvo pēc tēvu ierašām»* (21:20, 21).

Pāvils pakļāvās vecājo prasībām un septiņas dienas templī šķīstījās no apgrēcības un nesa upuru dāvanas. Bet, kad, neraugoties uz šo grēku nožēlu, sakūdītais pūlis gribēja ar viņu izrēķināties, Pāvils izmisīgi zvērēja, ka viņš joprojām esot viens no viņiem – ebreju valodā runājošs Mozus ticības piekritējs.

Bet atgriezīsimies divdesmit gadu tālākā pagātnē, Stefana un viņa draugu tiesāšanas laikā. Izbrīnu rada tas, ka Sauls, uzsākot «helēnistu» vajāšanas, it kā neko nebūtu dzirdējis par apustuļiem. Tomēr grūti ticēt, ka tik mazā pilsētā, kāda tolaik bija Jeruzaleme, Sauls nebūtu neko zinājis par viņiem. Bet šodien mēs jau varam izskaidrot, ko tas nozīmē. Tā kā Jeruzalemes nacariešu kopiena, kā jau minēts, divdesmit gados nebija ne soli atkāpusies no jūdaisma, nevar būt nekādu šaubu, ka vēl lielākā mērā tas tāpat bijis šīs kopienas pastāvēšanas pirmajā laikā. Šādā gadījumā Sauls vienkārši neredzēja nekādu atšķirību starp nacariešiem un pārējiem, tolaik dažādās sektās un novirzienos sašķeltiem dievbijīgajiem ebrejiem. Tāpat nacariešu mesiānisms viņu nevarēja mulsināt, jo mesiānisma ideju sludināja arī citas jūdu sekas, kuras netika uzskatītas par ķeceriem, piemēram, esēni. Ticību mesijam ebreji neuzskatīja par noziegumu, jo pravieši tā atnākšanu jau izsenis bija sludinājuši. Jaunās sekas adeptiem neņēma ļaunā, ka viņi par mesiju atzina Jēzu, ja vien tie palika uzticīgi Toras priekšrakstiem. Bet Jēkabs ar saviem biedriem ik dienas templī skaitīja lūgšanas, iemantodams vispārēju cieņu ar savu lielo dievbijību, tikumīgu dzīvi un Mozus ticības rituālo priekšrakstu nelokāmo izpildi.

Iemeslu satraukumam deva tikai tie Jēzus piekritēji, kurus «Apustuļu darbu» autors dēvē par «helēnistiem». Ieradušies no dažādām helēniskās pasaules pilsētām, viņi šokēja provinciālos Jeruzalemes iedzīvotājus ar brīvām paražām un kritiskiem izteicieniem par dažādiem kutelīgiem tematiem. Daži no šiem izteicieniem jau tieši atgādināja zaimošanu, ķecerību un dumpi pret sinedrija varu.

Stefana aizstāvēšanās runa, kuras fragmentus mēs iepriekš citējām, liecina, cik tālu «helēnisti» bija nonākuši savā radikālismā. Stefans tajā iztēlo visu ebreju tautas vēsturi kā nepārtrauktu dieva gribas pārkāpšanas procesu, bet secīgās ebreju paaudzes – kā noziedzniekus, kuri slepkavojuši savus praviešus un beidzot situši krustā arī Jēzu no Nacaretas. Līdz ar to ir pilnīgi skaidrs, ka «helēnisti» noteikti novērsušies no Vecās derības, pretstatījuši sevi tai un pat, apzināti vai neapzināti, kļuvuši par Mozus ticības noliedzējiem.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka Sauls, iecietīgi izturēdamies pret lojālajiem jūdeokristiešiem, «helēnistus» uzskatīja par bīstamiem avantūristiem, kurus par katru cenu vajadzēja apvaldīt. Viņi taču pilsētā ieviesa bīstamu ideju dīglus, kuri ebrejiem draudēja ar nepārredzamām sekām, jo varēja izraisīt jukas, ko romieši izmantotu par bruņotas intervences ieganstu, un varbūt pat reliģisko šķelšanos.

Vai Saula attieksme pret abiem nacariešu nogrupējumiem patiesi bijusi tik atšķirīga, kā mēs to centāties pierādīt? Vai šī hipotēze nav dibināta uz pārāk patvaļīgiem pieņēmumiem? «Apustuļu darbu» autors šajā ziņā mums nenāk palīgā ar precīzāku informāciju, taču viņa stāstījumā atrodam dažas detaļas, kuras netieši apstiprina mūsu tēzi.

Tā, piemēram, lasot «Apustuļu darbus», mēs uzzinām, ka pēc dramatiskās bēgšanas no Damaskas Sauls atkal parādās Jeruzalemē. Un tad notiek pavisam dīvainas lietas: viņš dodas tieši pie Pētera un Jēkaba, bet pēdējie, kad Barnaba tos pārlicina, ka Saula pievēršanās Kristum ir patiesa, bez jebkādiem iebildumiem uzņem viņu savā sabiedrībā. Un kopš šā brīža, kā raksta «Apustuļu darbu» autors, *«viņš bija pie tiem Jeruzalemē, nāca un gāja, droši sludinādams tā kunga vārdu»* («Apustuļu darbi», 9:28). Tātad Sauls bija rīkojies kā cilvēks, kurš neapzinās nekādas vainas, un arī apustuļi neko neņem viņam ļaunā.

Toties «helēnisti», ar kuriem Sauls tāpat gribēja stāties sakaros, izturējušies pavisam citādi – tie gribējuši Saulu nogalināt, tā ka viņam vajadzējis no pilsētas aizbēgt. Kāpēc «helēnisti» vērsās pret Saula dzīvību ar tādu naidu un niknumu? Gluži vienkārši tāpēc, ka tieši viņi, bet nevis Jēkaba ļaudis, bija bijuši Saula terora upuri, viņi Saula vainas dēļ bija zaudējuši savus tuviniekus un draugus un vēl pavisam nesen bija spiesti bēgļot un slēpties no Saula bendēm.

«Helēnisti» un citi

Visi šie apstākļi un notikumi nepārprotami liecina, ka Jeruzalemes kristieši jau ļoti agri bija sašķēlušies divās atšķirīgās nometnēs. «Apustuļu darbos» mēs atrodam dažus norādījumus, kas ļauj novērtēt, cik ļoti šī sadalīšanās padziļinājusies kopš «helēnistu» dumpja un atšķelšanās laikiem. Nav jāaizmirst, ka Jeruzaleme patiesībā tolaik bija pavisam maza pilsēta. Lai gan tā bija kustīgu ļaužu pūļu pārbļīveta, tomēr grūti iedomāties, ka Jeruzalemes pastāvīgie iedzīvotāji vismaz pēc izskata nepazītu cits

citu. Viņi taču diendienā sastapās šaurajās ieliņās, kur gandrīz vārda burtiskā nozīmē vajadzēja saskarties ar elkoņiem, un tāpat daudz laika pavadīja tempļa pagalmā, kam Jeruzalemē bija tāda pati nozīme kā forumam Romā vai tirgus laukumam un tautas sapulču vietai grieķu pilsētās. Taču taisni neticamā kārtā «helēnistiem» kādu laiku nebija ne mazākās nojausmas, ka Sauls uzturas pilsētā, satuvojies ar apustuļiem un netraucēti uzstājas ar savu mācību viņu vidū. Par Saula atrašanos Jeruzalemē «helēnisti» uzzināja tikai tad, kad Sauls pats bija viņiem tādu ziņu devis. Grūti atrast vēl labāku pierādījumu tam, cik dziļš jau bija kļuvis šķelšanās process starp abiem nacariešu grupējumiem.

Taču tas vēl nav viss. «Apustuļu darbos» mēs lasām: «*Viņš (Sauls) runāja arī un cīnījās ar helēnistiem; bet tie meklēja viņu nonāvēt. Brāļi, to manīdami, viņu aizveda uz Cezareju un aizsūtīja uz Tarsu*» («Apustuļu darbi», 9:29–30). Tātad Jēkaba ļaudis nav saudzējuši spēkus un līdzekļus, pūlēdamies paglābt Saulu no atriebēju rokām, lai gan viņi nevarēja nezināt, ko «helēnisti» bija izcietuši no nesenā vajātāja. Kāpēc jūdekristieši izturējās tik iecietīgi? Vai tikai dvēseles dzīlēs viņi nebija pārliecināti, ka Sauls rīkojies pareizi, apvaldīdams bīstamos ķeceru avantūristus? Vai arī varbūt viņu rīcību noteica tikai gluži cilvēciskas piedošanas jūtas, redzot, ka cilvēks pārsvītrotis savu baismo pagātni un tagad pieslēpies viņiem? Neatkarīgi no tā, kādi bija šīs rīcības patiesie motīvi, nenoliedzams ir fakts, ka abi kristiešu grupējumi jau tad gāja atšķirīgus ceļus un bija pat dziļā naidā viens ar otru.

Mēs nule parādījām, ka loģiskas dedukcijas ceļā var izlasīt to, ko autors apzināti vai neapzināti noklusējis un ko it kā neviļus paudis netieši starp rindām. Rezultāti, ko mēs šādas kritiskas analīzes ceļā esam sasnieguši, ir pārsteidzoši un ļoti noderīgi, lai labāk izprastu to, kas patiešām noticis kristietības pastāvēšanas pirmajos gados.

Tātad mēs nonācām pie secinājuma, ka Sauls nav vajājis nacariešus kā tādus, bet gan vienīgi radikālā «helēnistu» strāvojuma pārstāvjus un viņu uzskatu galveno paudēju Stefanu. Un ne jau par to, ka «helēnisti» atzina Galilejas pravieša mācību, bet gan par viņu kareivīgo nostāju, kas pilsētā varēja izraisīt politiskas jukas. Ebreji šāda veida manifestācijas nomāca jau pašā iedīglī, bīdamies – un ne bez iemesla – no romiešu okupantu bruņotas intervences.

Sauls nenostājās Mozus ticības sardzē, kurai, viņaprāt, no nacariešu puses nekas nedraudēja, bet gan aizstāvēja iekārtu, uz kuras balstījās ebreju tautas sensenā sabiedriskā satversme un sinedrija vara un kuru centās gāzt «helēnisti». Viņa rīcības motīviem bija politisks, bet nevis reliģisks raksturs.⁵⁶ Tāpēc nebūs nekāds paradokss, ja sacīsim, ka kristiešu vajāšanu tādā nozīmē, kādā par to runā baznīcas tradīcija, tolaik vispār nav bijis.

Šis secinājums starp citu mums ir jo interesantāks tāpēc, ka ļauj dziļāk izprast Pāvila savdabīgās iekšējās pasaules aprises. Kā zināms, viņa pievēršanās nacariešu ticībai bija pēkšņa un varētu likties paradoksāla. Tā bija itin kā iekšēja atklāsmē, kaut kas līdzīgs tam, ko šodien mēs mēdzam dēvēt par radošu iedvesmu. Tāpēc nav ko brīnīties, ka cilvēki, kuriem skaidrā atmiņā vēl bija sinedrija nesenā bargā emisāra ekscēsi, šo negaidīto pārvērtību uzskatīja vienkārši par brīnumu.

Turpretim mēs, bruņojušies ar «Apustuļu darbu» tekstos smeltām, kaut arī sīkām, taču nozīmīgām faktogrāfiskām ziņām, šodien saprotam, ka šis pēkšņais pavērsiens patiesībā bija neizbēgams, jo Saula raksturā bija visi priekšnosacījumi, lai viņš kļūtu par Pāvilu. Vispirms, kā mēs to neapstrīdami tikām noskaidrojuši, viņam nebija nekādu personisku vai reliģisku aizspriedumu pret cilvēkiem, kuri, saglabādami uzticību jūdaismam, ticēja Jēzus dievišķīgajai misijai. Viņš pret tiem ne tikai ka nepacēla roku, bet patiesībā tie viņam bija pat tuvāki, nekā viņš sākumā bija domājis. Sauls taču bija farizejs, bet farizeji, pretmetā saducejiem, arī ticēja dvēseles nemirstībai, mirušo atmodai un praviešu pasludinātā mesijas atnākšanai. Ticību mesijam no pārliecības, ka tāds ir Jēzus, šķīra tikai viens solis.⁵⁷ Un noteiktā

⁵⁶ V.E.: Reliģiskais un politiskais «raksturs» tajā laikā nebija nodalāmi. Cīņa par jūdaisma «tīrību» vienlaicīgi bija arī cīņa par ebreju tautas politisko stāvokli. Jaunajam rabīnam Saulam, tāpat kā citiem sinedrija locekļiem, vajadzēja izšķirties: kādas atkāpes no ortodoksālā jūdaisma pieļaut (kā «Tā Kunga brāļa Jēkaba», citādi ortodoksāla jūda, darbību) un kādas nepieļaut (kā «helēnista» Stefana darbību). Tā tas varētu būt, ka «nacariešu» jeb, mūsu agrāk pieņemtajos terminos, ebionītu sektā «helēnisti» nesa tās idejas, kuras Sauls (un sinedrijs) uzskatīja jau par nepieļaujamām jūdaisma sektai (acīmredzot iespaidotas no grieķu–romiešu filozofijas, reliģijas un paražām). Taču tieši šis apstāklis droši vien arī uzvedināja rabīnu Saulu uz domām, ka šis (no grieķiem–romiešiem iespaidotās un ebrejiem kaitīgās!) idejas vajag nest un sludināt pašiem gojiem!

⁵⁷ V.E.: Nē, tā nav. Ja Sauls spertu tikai vienu soli un vienkārši noticētu, ka Jēzus bijis mesija, tad viņš tikai nonāktu Jēkaba nometnē, kuru ortodoksālie jūdi nevajāja; ja viņš spertu divus soļus, tad nonāktu «helēnistu» nometnē, kuru pats tikko kā bija vajājis. Bet viņš spēra TRĪS soļus un izveidoja pilnīgi jaunu doktrīnu (ka Jēzus bijis ne mesija, bet dievs!) un sāka to sludināt gojiem (ko nebija darījuši ne Jēkaba piekritēji, ne «helēnisti»), pie kam šajā misijā ir skaidri jūtams, ka viņš centās norobežot jauno (gojiem adresēto) kristietību no īstā jūdaisma (neļaujot kristiešiem piekopt jūdaisma tradīcijas, apgraizīšanu utt.).

brīdī ceļā uz Damasku Sauls šo soli bija spēris. Viss, ko mēs par to uzzinām kā no paša Pāvila stāstījuma, tā arī no «Apustuļu darbu» autora,⁵⁸ rāda, ka tas patiesībā nebija brīvas izvēles akts, bet gan drīzāk psiholoģiska nepieciešamība, kas izrietēja no viņa garīgā priekšnoskaņojuma un fenomenāli asās prāta uztveres.

Rezultātiem, kādus mēs gūvām, rūpīgāk pārlasot tekstu, ir nozīme vēl citā ziņā. Kādā no iepriekšējām nodaļām, saskaņā ar Bībeles pētnieku lielākās daļas domām, mēs izsacījām uzskatu, ka Jeruzalemes nopostīšana (70. g.) bijusi īpatnēja šķirtne, kas baznīcas vēsturi sadala divos skaidri iezīmētos posmos: jūdeokristietības fāzē un universālistiskajā fāzē, kad kristietība izplatījās visos plašās grieķu un romiešu pasaules nostūros.

Bet tagad mēs nonākam pie pārliecības, ka 70. gads ir pārāk vēls laika posms šīs demarkācijas līnijas iezīmēšanai baznīcas agrīnajā attīstības posmā. Šī lūzuma tendence skaidri saskatāma jau «helēnistu» dumpja laikā, it sevišķi Stefana ievērojamajā runā sinedrīja tiesā, jo tajā skaidri samanāmas šķelšanās pazīmes.

Atbilstoši Bībeles zinātnieku izstrādātajai hronoloģiskajai tabelei šie notikumi iekrīt aptuveni 35.–36. gadā, tātad gadus trīsdesmit piecus pirms Jeruzalemes izpostīšanas un – pats dīvainākais – nedaudz gadu pēc Jēzus nāves.⁵⁹ Tas ir visai pamācošs fakts, jo rāda, cik agri Jēzus mācība sākusi atšķēties no sava jūdaistiskā celma. Kā mēs jau zinām, tas notika, pateicoties t.s. «helēnistiem» jeb grieķu valodā runājošiem ebrejiem, kuriem vajadzēja pamest Jeruzalemi. Iekārtojušies uz pastāvīgu dzīvi Vidusjūras helēniskajās metropolēs, viņi tur kļuva par kristietības pionieriem, tajā pašā laikā pakāpeniski pakļaudamies jaunās vides pārveidojošajai ietekmei.

Kristiešu draudzēs, kas izauga kā sēnes pēc lietus gar visu Vidusjūras piekrasti, iestājās aizvien jauni piekritēji, bet šiem jaunatgrieztajiem Jeruzaleme šķita maza eksotiska pilsētiņa kaut kur tālā pasaules nomalē. Patiesībā viņi nemaz nezināja, kas īsti bijis Jēzus, kādas bijušas viņa dzīves gaitas. Tas, ko viņiem pastāstīja, attiecās uz Jēzus dievišķīgo būtību, ciešanu dienām, krustā sišanu un augšāmcelšanos. Viņi mīlēja Jēzu tāpēc, ka cilvēces grēku izpirkšanai tas izvēlēties tādu pašu nāvi, ar kādu tika sodīti arī viņi – Romas impērijas plebeji, apspiestie, kuriem nebija nekādu cilvēku tiesību. Mīlestībā, ilgās un cildinājumā, ko ticīgo masās izraisīja Jēzus, viņi, protams, alka uzzināt, kāds bijis šis cilvēks, ko viņš runājis, kā izturējies ikdienas dzīvē, kāds izskatījies. Katru zināšanu kriptiņu par to viņi kāri uztvēra un pastāstīja citiem.

Bet ziņas no tālās ebreju provinces pienāca skopas, bieži vien sagrozītas un tālajā ceļā zaudējušas spilgtumu. Cerības sastapt kādu no notikumu aculieciniekiem, kuri šad un tad parādījās helēniskajās metropolēs, bija pavisam niecīgas. Viņu taču bija tik maz, bet kristiešu skaits sniedzās tūkstošos un tūkstošos vīriešu un sieviešu. Turklāt šie patiesie vai arī tikai šķietamie skolotāja līdzgaitnieki, ja tos tuvāk izprašāja, parasti pievīla. Viņiem svarīgs bija tikai dievišķīgais pestītājs, kurš darīja brīnumus, mira krusta nāvē un trešā dienā piecēlās no miroņiem. Tā bija vienīgā patiesība, kas viņiem likās svarīga, turpretī Jēzus laicīgās dzīves gaitas viņu atmiņā ātri izbāleja. Tipisks piemērs šādam noskaņojumam bija Pāvils. No viņa vēstulēm, kas pieder pie kristietības visvecākajiem dokumentiem, tā laika lasītājs varēja uzzināt gandrīz vienīgi to, ka Jēzus bija miris krusta nāvē un pēc tam augšāmceļies. Vēstulū autors nepiemin pat Jēzus vecākus Jāzepu un Mariju.

Praktiskiem cilvēkiem, kuri bija pieraduši just un domāt taustāmos reālistiskos tēlos, šāds vakuums bija neizturams. Tāpēc to aizpildīja tautas iztēle, izdomādama burvīgas, dziļas jēgas pilnas leģendas, nostāstus un līdžības, un tā, sajaucot izdomu ar faktiem, pamazām radās dievišķīgā skolotāja dzīves stāsts. Vielai šai folkloristiskajai daiļradei ticīgie smēlās ne tikai savās alkās, sapņojumos un cerībās, bet arī jūdaisma mūžsenajās mesiānistiskajās tradīcijās un grieķu reliģiskajās mistērijās, ar kurām viņi bija labi iepazinušies, grieķu pilsētās itin bieži vērojot šāda tipa svinības un rituālus. Tādā veidā gandrīz vai tūlīt pēc Jēzus nāves sākās šī rūgšana, ebreju un grieķu elementu sinkrētiska sakausēšanās, kuras gala rezultātā tad nu arī radās jaunā reliģija. Tās pamatos bija Tarsas Pāvila formulētā kristoloģija un evaņģēliju autoru sniegtais mitoloģiskais Jēzus portrets, kuram patiesībā bija visai maz kopēja ar kādreiz Galilejā klaiņojušo ebreju pravieti.

⁵⁸ V.E.: No paša Pāvila par šo pārvērtību mēs uzzinām ļoti maz: viņš ticis «aicināts» – un viss {Rom,1:1}, {Kor,1:1}, {Gal,1:13}. Bet «Apustuļu darbu» autors ir pāvilisma sludinātāju apdullināts grieķis, kurš visam noticejis un attēlo to kā brīnumu – ar balsīm no debesīm utt.

⁵⁹ V.E.: Jā, kristietības atdalīšana no «nacariešiem» jeb ebionītiem notika jau dažus gadus pēc Jēzus nāves. «Helēnistu dumpis» tikai iedvesmoja Saulu-Pāvilu uz šo ideju. Atdalīšana notika jau līdz ar Pāvila misionārisko darbību, un tā sākās ap 36.–37.gadu. Tikai daži gadi bija vajadzīgi, lai Jēzus tuvāko līdzgaitnieku sektā rastos «helēnistiska» opozīcija, kuru sagrava, bet kuras idejas, novestas līdz galējībai, tika pārvērstas par jaunu reliģiju, kuru ebreji radīja speciāli priekš gojiem un sāka tiem sludināt.

Kā Pāvils kļuva par apustuļi?

Kā jau mēs teicām, otrā, drusku plašākā «Apustuļu darbu» daļa ir veltīta vienīgi šo epohālo pārvērtību galvenā ideologa Tarsas Pāvila darbībai un dzīves peripetijām. Tā sākas ar 13. nodaļu, taču jau agrāk mēs sastopamies it kā ar ievadījumu šim stāstījumam, un proti, ar nostāstu par sinedrija sīvā aģenta pāreju nacariešu pusē.

Pāvils savu ceļojumu uz Damasku nepārtrauca, bet, kā leģenda stāsta, uzturējies tur īsu laiku. Turienes ortodoksālie ebreji, gribēdami Pāvilam atiebties par nodevību, tik neatlaidīgi tīkoja pēc viņa dzīvības, ka Pāvilam nācās glābties bēgot. Pie pilsētas vārtiem viņam uzglūnēja slepkavas, tāpēc uzticīgie piekritēji, kurus viņš bija paguvus iemantot, nakts tumsā viņu ar virvī iesietu kurvi nolaida no cietokšņa mūra.

«Apustuļu darbu» autors apgalvo, ka bēglis devies tieši uz Jeruzalemi, kur, līdzībā izsakoties, no vilka bēgdams, sastapies ar lāci, jo turienes «helēnisti» savukārt bija nolēmuši noslēgt ar viņu rēķinus. Lai paglābtos no uzbrucējiem, Pāvils atkal devies bēgļu gaitās, līdz galu galā patvēries savā dzimtajā pilsētā Tarsā.

Mums pieejamie ziņu avoti nezina sacīt, cik ilgi Pāvils uzturējies Tarsā. Tomēr Pāvila vēstulēs atrodam norādījumus, no kuriem secināms, ka viņš tur nodzīvojis vairākus gadus. Ko Pāvils tik ilgi tur darījis? Par to nav nekādu tiešu ziņu, tomēr vēlākie notikumi sniedz pamatu dažiem minējumiem.

Tieši šajos gados, kad Pāvils uz laiku pazūd no skatuves, kristietības vēsturē aizvien lielāku nozīmi iegūst Sīrijas galvaspilsēta Antiohija. Antiohija tolaik bija pēc lieluma trešā pilsēta Romas impērijā ar apmēram pusmiljonu iedzīvotāju. Savu lielisko celtni, laukumu un dārzus pēc tā tika dēvēta par «Austrumu karalieni». Tur valdīja, protams, helēņu kultūra, un iedzīvotāji, kaut gan to etniskā cilme bija visai dažāda, runāja grieķu valodā.

Antiohijā jau kopš seniem laikiem pastāvēja plaša ebreju kolonija, par kuru Jozefs Flāvijs zina stāstīt, ka tā baudījusi daudzas privilēģijas. Tāpēc arī saprotams, ka «helēnisti», kuri vajāšanu dēļ bēga no Jeruzalemes, patvērumu meklēja vispirms Antiohijā. Pateicoties šiem imigrantiem, tur radās pēc Jeruzalemes skaitliski vislielākā un rosīgākā kristiešu draudze. Turklāt tā bijusi arī visturīgākā, jo no «Apustuļu darbu» turpmākā stāstījuma izriet, ka šīs draudzes locekļi snieguši materiālu palīdzību Jeruzalemes brāļiem, kad tiem Klaudija valdīšanas laikā vajadzēja ciest badu.

Valodas par Jēzus piekritējiem Antiohijā drīz nonāca līdz Jeruzalemei, un Jēkabs, droši vien ne visai uzticēdamies «helēnistiem», nolēma nosūtīt turp pārbaudītu cilvēku, kurš uzraudzītu un vadītu vietējos kristiešus. Viņa izvēle krita uz mums jau pazīstamo Barnabu – kādreiz mantīgo levītu no Kipras, kurš bija pārdevis visu savu īpašumu un iegūto naudu ziedojis apustuļiem draudzes uzturēšanai. Antiohijā Barnaba izvērtā rosīgu darbību un jaunajai ticībai pievērsa lielu skaitu piekritēju. Draudze ātri pieauga. Barnaba viens vairs nespēja tikt galā ar saviem pienākumiem un tāpēc aplūkojās pēc kāda palīga. Viņš nolēma uzņemties grūto ceļojumu līdz Tarsai, lai no turienes sev palīgos pārvestu sinedrija bijušo pilnvaroto, kurš jau pirms gadiem bija pārnācis kristiešu pusē.

Vai Barnaba tā rīkotos, ja Pāvils Tarsā būtu dzīvojis mierīgi, nododamies tikai ikdienas dzīves rūpēm? Skaidrs, ka ne. Droši vien Pāvils būs sludinājis jauno ticību savā dzimtajā Tarsā, kā arī visā Romas provincē Kilikijā, kur atradās Tarsas pilsēta. Turklāt viņš to darīja tik cītīgi, ka vēstis par viņa darbību būs nonākušas līdz pašai Antiohijai. Citādi Barnabas rīcība nav izskaidrojama.

Šeit varētu rasties jautājums, vai mēs neveltām pārāk daudz vērības šim šķietami nenoziņīgajam jautājumam. Uz to atbildēsim, ka nē, tieši otrādi. Tam, ko mums izdevies noskaidrot, izmantojot dedukcijas metodi, ir milzīga nozīme mūsu pamattēzes atbalstīšanai. Jo situācija ir šāda. Kvēls ebreju patriots un farizejs pēkšņi pāriet ticībā, ar kuru viņš bija sastapies, vienīgi nesaudzīgi vajājot tās dedzīgākos piekritējus, bet tādus, kuri viņam būtu varējuši kaut ko tuvāku pastāstīt par Jēzu un viņa mācību, droši vien nekad vispār nebija acīs redzējis. Tas nav kails apgalvojums, jo pie šīs atziņas esam nonākuši «Apustuļu darbu» teksta kritiskas analīzes ceļā.

Šajā pašā tekstā apgalvots, ka drīz pēc savas pievēršanās Kristus mācībai Pāvilam vajadzējis bēgt no Damaskas un viņš atgriezies Jeruzalemē, kur ticies ar Jēkabu. Šeit mums jāpievērš uzmanība tam faktam, ka «Apustuļu darbu» autors kaut ko acīmredzot sajaucis, jo viņa sniegtā versija ir pretrunā ar to, ko raksta pats Pāvils savās vēstulēs. Vēstulē galatiešiem (1:17–18) viņš stāsta (bet viņam mēs taču laikam varam ticēt), ka no Damaskas devies uz Arābiju, pēc trim gadiem atgriezies Damaskā un tikai tad

ieradies Jeruzalemē.⁶⁰ Tiesa, otrajā vēstulē korintiešiem (11:32–33) viņš piemin bēgšanu no Damaskas, bet apgalvo, ka tās iemesls bijis Nabatejas ķēniņa Areta, bet nevis ebreju naidīgā izturēšanās.

Iespējams, ka «Apustuļu darbu» autors vienkārši ir sajaucis notikumu secību, jo izdaudzīnātā bēgšana laikam patiesi bija notikusi, bet tikai vēlāk, pēc trīs gadu ilgas Pāvila uzturēšanās Arābijā un pavisam cita iemesla pēc.

Šā vai tā, no šīm pretrunīgajām⁶¹ ziņām skaidrs ir viens: lai cik dīvaini tas arī liktos, nule Kristus piekritēju pusē pārgājušais Pāvils nejūt nekādu, itin nekādu iekšēju vajadzību saistīties ar autentiskajiem Jēzus mācekļiem Jeruzalemē, lai no viņiem uzzinātu ko tuvāk par sava tagadējā skolotāja mācību un dzīvi.⁶² Tiesa, viņš Jeruzalemē gan ierodas, bet tikai pēc trim gadiem, turklāt apstākļu spiests, bēgdams no ķēniņa Areta dūsmām. Un arī tad viņš izturas pavisam neparasti, jo Jeruzalemē uzkrājas tikai piecpadsmit dienas un satiekas vienīgi ar Pēteri un «tā kunga brāli» Jēkabu. Tādēļ liekas, ka viņš vairījies no citiem apustuļiem un nacariešu sektas locekļiem (Pāvila vēstule galatiešiem, 1:18–19).

Sakarā ar šo hronoloģiski nenoskaidroto uzturēšanos Jeruzalemē saduramies ar vēl vienu pārsteidzošu faktu. Ja mēs ticam «Apustuļu darbu» autoram, Pāvils tur nemaz neizturas kā kautrs māceklis, kā pēc patiesības iztvēcis jaunatgrieztais, bet – tavu brīnumu! – tūlīt uzstājas pašpārliecināta skolotāja lomā, «...droši sludinādams tā kunga vārdus»⁶³ («Apustuļu darbi», 9:28). Pēc tam viņš pāris gadu pavadījis Tarsā, tik veiksmīgi izplatījis jauno ticību, ka vēstis par viņu nonākušas līdz Antiohijai.

Tātad, ja neskaitām piecpadsmit Jeruzalemē pavadītās dienas, rodas jautājums, cik ilgu laiku Pāvils nodzīvojis izolēts no jaunās ticības īstajiem pirmavotiem, no cilvēkiem, kuri bija krustā sistā mesijas patiesie mācekļi un mantinieki? Cik gadu uzturējies svešā vidē, helēniskās kultūras pilsētā, kur nedalīti valdīja grieķu kultūra un filozofija, bet reliģiskā dzīve norisinājās, ik uz soļa atklātībā dzirdot mītus par mirstošu un augšāmcelušos dievu? To ielāgojot, nevaram atvairst vēl vienu jautājumu: no kurienes Pāvils zināja to visu, ko viņš tik kvēli un ar tādu neatlaidību sludināja citiem? Ar kādām tiesībām viņš uzstājās no tālās Galilejas nākušā ebreju pravieša vārdā, par kuru viņš vai nu nezina neko, vai arī tikai šo un to bija dzirdējis no citiem⁶⁴?

Tiesa, Pāvils apgalvoja un arī pats droši vien tam dziļi ticēja, ka Jēzus viņam parādījies ceļā uz Damasku⁶⁵ un uzticējies viņam šo misiju. Nelaime tikai tā, ka ne jau visi Pāvilam noticeja, bet daudzi pat pārmeta, ka viņš esot viltvārdis. Šis apvainojums, liekas, Pāvila stipri aizskāris, jo savās vēstulēs viņš pret to taisnojas ar neslēptu sarūgtinājumu. Tomēr vēl vairāk Pāvils cieta tādēļ, ka viņa pretenzijas acīmredzot atstāja bez ievērības Jeruzalemes ticības brāļu vadītāji. To rāda daudzie gan personiska rakstura, gan doktrinālie konflikti ar tādiem izciliem jaunās ticības pārstāvjiem kā Pēteris, Jēkabs

⁶⁰ V.E.: Nē, ne tā: «...aizgāju uz Arābiju un atkal atgriezos atpakaļ Damaskā. Tad, trīs gadus vēlāk, es nogāju uz Jeruzālemi iepazīties ar Kēfu (Pēteri) un paliku pie viņa piecpadsmit dienas. Kādu citu apustuļi es netiku redzējis, bet tikai Jēkabu, Tā Kunga brāli». Nav teikts, cik ilgi bija Arābijā, bet trīs gadus pavadīja Damaskā.

⁶¹ V.E.: Ziņas nemaz nav pretrunīgas; acīmredzot Pāvila brauciens uz Arābiju bija īss, un Lūka vienkārši neizdala to uz Damaskā dzīvošanas fona.

⁶² V.E.: Nu dabīgi: priekš kam viņam īstā Jēzus dzīve? Lai sludinātu gojiem paša izdomātu («helēnistu» iedvesmotu) reliģiju, tā ne tikai nav vajadzīga, bet var tikai kaitēt (izrādīsies, ka visas sludinātās dogmas ir pilnīgas muļķības, ka Jēzus bija ebreju nacionālists, kas mēģināja organizēt sacelšanos pret romiešiem, bet gāja bojā; ka viņa tuvākie līdzgaitnieki un radinieki nebūt neuzskata Jēzu par Dieva dēlu utt.).

⁶³ V.E.: Tas, ka Pāvils uzstājas «pašpārliecināta skolotāja lomā», ir pilnīgi dabīgi, jo viņš taču sludina kaut ko pilnīgi jaunu, kas nesakrīt ar «nacariešu» jeb ebionītu sektas uzskatiem. Taču Pāvilam bija kaut kā jāveido savas attiecības gan ar ortodoksālo jūdaismu, gan ar ebionītiem. Kādā mērā un kam viņš atklāja savus patiesos nolūkus (aplamas un kaitīgas, bet ebrejiem izdevīgas – kad to pieņem goji – reliģijas sludināšana gojiem). Skaidrs, ka viņš nevarēja darboties viens pats, bija vajadzīgi palīgi no ebreju vidus; skaidrs, ka par patiesajiem nolūkiem bija jāinformē daļa ebreju; skaidrs, ka nedrīkstēja informēt visus (tāpēc bija arī vajāšanas no ebreju puses); skaidrs, ka par patieso nolūku nedrīkstēja zināt jaunpievērstie goji (tādi, kā Lūka). Tādas ir acīmredzamās vispārīgās nostādnes, bet precīzi kas un kādā mērā starp ebrejiem bija informēts, kas nebija, – to nav iespējams tagad noskaidrot, jo tas bija dziļš noslēpums jau tolaik. Dabīgi, ka informētie ebreji neatstāja nekādas dokumentālas liecības. Bet Lūkas stāsts «Apustuļu darbos» – tas ir lēnīcīga, apšmaukta goja naivs vēstījums.

⁶⁴ V.E.: Jā – lūk, jautājums! Ar kādām tiesībām?! Un atbildes var būt tikai divas: vai nu viņš bija plānprātīgs, kurš savas fantāzijas ņēmis par pilnu, – vai arī viņš bija gudrs un viltīgs ebrejs, kurš ļoti labi zināja, ko un kāpēc dara. Izvēlieties!

⁶⁵ V.E.: Pāvils to neapgalvo; to apgalvo Lūka {AD.9:3}. Pāvils Damasku piemin tikai divās vietās: {Kor.2.11:32} un {Gal.1:15}, bet par Jēzus parādīšanos tur runas nav; tur ir teikts tā: «Dievam, kas mani no mātes miesām izredzējis un Savā žēlastībā aicinājis, labpatika Savu Dēlu manī atklāt, lai es prieka vēsti par Viņu nestu pagāniem». (Visai daiļrunīgs un divdomīgs izteiciens).

Taisnīgais, Barnaba un Jānis Marks.⁶⁶ Vai gan viņi tik bargi nosodītu Pāvila doktrinālās novirzes un piespiestu viņu nožēlot grēkus Jeruzalemes templī, ja būtu nopietni izturējušies pret Pāvila apgalvojumu, ka pats Jēzus Kristus esot viņu izredzējis par savas mācības sludinātāju? Zināmā mērā Pāvils savu laikabiedru acīs patiesi varēja izskatīties pēc viltvārža. Viņš taču faktiski radīja jaunu teoloģiju, jaunu reliģiju, tālu no Jeruzalemes nacariešu sektas ietekmes, pavisam atšķirīgos sabiedriskos, etniskos, sadzīves un kultūras apstākļos. Viņa reliģiskajā koncepcijā Jēzum ir maz kopēja ar apkārtklaiņojošo pravieti no tālās Galilejas vai arī ar ebreju mesiju, kādu to iztēlojās nacarieši.

Atgriežoties pie Pāvila ataicināšanas uz Antiohiju, jāatzīmē, ka daži Bībeles pētnieki (to skaitā arī slavenais amerikāņu bibliistikas speciālists Pouels Deiviss⁶⁷ savā grāmatā «Pirmais kristietis») šo notikumu saista ar lielajām politiskajām pārvērtībām, kādas tieši šajā laikā notika Romas Impērijā.

Tuvajos Austrumos situācija bija ļoti smaga, tur valdīja sausums un sākās jau bads. Kā šādās reizēs bieži mēdz būt, pūlis meklēja sava grūtā stāvokļa vaininiekus, un, piemēram, Aleksandrijā sākās asiņaini ebreju grautiņi.

Nelaimi palielināja vēl tas, ka Kaligula izdeva pavēli, lai Jeruzalemes templī tiktu uzstādīts viņa tēls. Romas legātu Sīrijā Publiju Petroniju, kuram bija pakļauta Jeruzaleme, pārņēma šausmas. Viņš labi pazina ebrejus un nešaubījās, ka draud dumpis un drausmīgs slaktiņš. Pakļaudams briesmām savu dzīvību, viņš aizkavēja šī rīkojuma izpildi un uzrakstīja lūgumu to atcelt. Kaligula savā atbildē pavēlēja legātam nepaklausības dēļ izdarīt pašnāvību.

Bet tad pēkšņi viss pavērsās uz labo pusi. Tajā laikā, kad Petronijs uzdrošinājās nosūtīt Kaligulam savu petīciju, sausums pēkšņi izbeidzās un sākās raženi lieti. Pats Kaligula krita no kāda pretoriāņu virsnieka zobena un mūžīgajam ironistam – liktenim labpatika izkārtot tā, ka vēsts par apvērsumu Romā nonāca Antiohijā, pirms vēl bija saņemts dokuments ar spriedumu. Petronijs bija glābts. Pretēji visiem aprēķiniem par jauno ķeizaru kļuva Klaudijs, kurš bija pazīstams kā ebreju labvēlis. (Tomēr savas valdīšanas desmitajā gadā viņš izdzina ebrejus no Romas). Un, beidzot, vislielākā sensācija: jaunais valdnieks savu draugu Hērodu Agripu ieceļ par Jūdejas ķēniņu.

Kristietības otrā galvaspilsēta Antiohija

Kad Pāvils ieradās Antiohijā, pilsēta bija jau četri simti gadu veca. To Sīrijas upes Orontes krastā bija dibinājis viens no Aleksandra Lielā karavadoņiem. Tajā apmetās maķedoniešu un atēniešu kolonisti, un pilsēta, kā jau mēs teicām, kļuva par vienu no svarīgākajām Romas impērijā, par helēnisma kultūras centru šajā pasaules daļā, kā arī par Sīrijas metropoli, bet tas savukārt ietekmēja pilsētas etnisko sastāvu. Pie austrumu tautībām piederošu iedzīvotāju tajā bija daudz vairāk nekā grieķu vai romiešu. Valodu sajaukuma ziņā šeit bija īsts Bābeles tornis, taču iedzīvotājus vienoja tas, ka viņi visi labāk vai sliktāk pārvaldīja grieķu sarunu valodu «koinē».

Antiohija iezīmējās ar rosmīgu gara kultūras dzīvi, par kuras galvenajiem centriem izveidojās augsti vērtētās filozofijas, loģikas un retorikas skolas. Tur savas lekcijas lasīja slaveni sofisti, pie kuru kājām sēdēja pat Romas patriciešu dēli.

Taču visizdaudzzinātākās bija pavasara kulta svinības par godu jaunajam dievam Adonīdam – Aštartes mīļākajam. Šīs svinības, ko sauca par adonijām, ilga veselas astoņas dienas. Staltais Adonīds rudenī gāja bojā aiz mīlas pārmērībām, bet pavasarī atkal atdzima. Dramatizējot šos notikumus, pilsētas iedzīvotāji pirmās četras dienas ar asarām un vaimanām pulcējās pie dieva simboliskā kapa, bet nākošās četras dienas liksmā gājienā nēsāja viņa tēlu pa pilsētas ielām.

Arī pārējos gadalaikos pilsētā netrūka līdzīgu svinību, un tās ielās vienmēr bija sastopamas daždažādu kultu un svētnīcu procesijas. Tautas nabadzīgākajās aprindās sevišķi iecienīta un iemīļota bija «Dižā māte» ar saviem kastrētajiem priesteriem. Ekstāzē diedami, tie ar dunčiem sakroploja sevi, asins šaltīm apšļākdami ziņkārīgos skatītājus. Tikpat plaša slava bija auglības svētnīcai ar priesteriem, kuras sava tempļa uzturēšanai vajadzīgos līdzekļus sagādāja ar prostitūciju.

⁶⁶ V.E.: Visumā, ja mēs izvērtējam situāciju no Pāvila patieso mērķu viedokļa, tad jānonāk pie secinājuma, ka viņš nebija ieinteresēts atklāt savus īstos nolūkus «nacariešiem» (viņu vadoņiem), un (slepeno) palīdzību viņam bija jāsaņem galvenokārt no ortodoksālajiem ebrejiem (kā atļauju sludināt no sinagogām utml.). Ar «nacariešiem», ja tos informētu, būtu daudz problēmu: viņi uztvertu Pāvila mācību kā savas (reālās!) ticības izkropļojumu un kā (īstā!) mesijas zaimošanu; daudz izdevīgāk bija izmantot šo sektu kā aizsegu, kā maskēšanās līdzekli, (it kā) sadarbojoties ar viņiem (ko Pāvils arī darīja). Ortodoksālajam jūdaismam, turpretī, Jēzus nekāds mesija nebija, un līdz ar to nebija arī zaimošanas. Toties bija grandioza goju pazemošana, padarot vienu goju nogalinātu ebreju viņiem par dievu, stiprāku un lielāku nekā viņu pašu dievi (tajā skaitā par dieviem pasludinātie imperatori)! (Varu iedomāties, kā informētie ebreji par visu to smīnēja bārdās!)

⁶⁷ V.E.: Arthur Powell Davies (1902.06.05 – 1957.09.26); *The First Christian* (1957).

To visu paturēdami prātā, mēs varam aplūkot šo kristietības centru īstajā vēsturiskajā perspektīvā. Tikai nedrīkstam aizmirst, ka šajā rosmīgi mudžošajā pusmiljons cilvēku lielajā spietā ebreji patiesībā bija neliela, norobežojusies grupa, un tās ietvaros atsevišķi izdalījās vēl mazāks Jēzus piekritēju pulciņš. Tādēļ, dzirdot, ka Antiohija bija kļuvusi pēc Jeruzalemes par otru kristietības centru, jāņem vērā šī apzīmējuma patiesā jēga.

Protams, pilsētas iedzīvotāji labi pazina ebrejus, bet jāšaubās, vai viņiem bija kas zināms par ebreju vidū nesen izveidojušos Jēzus piekritēju sektu. Tas bija ebreju sabiedrības iekšējās dzīves jautājums, gar kuru pilsētas iedzīvotāju vairumam nebija nekādas daļas.

Taču stāvoklis, kā mēs jau teicām, pēkšņi izmainījās. Ebrejiem sākās labklājības laiki. Tas, protams, nevarēja palikt bez ietekmes uz oportunistiem pilsētas iedzīvotāju vidū, jo tie aizvien ir gatavi pielāgoties varas vīru mainīgajam noskaņojumam. To vidū bija daudz vergu un trūkcūciņi, kuri vienkārši tiecās rast atbalstu šajā labi organizētajā un privileģētajā ebreju kopienā, cerot atgūt to, ko bija zaudējuši romiešu okupācijas rezultātā: labākus materiālos apstākļus, kā arī drošības sajūtu, kuru sniedz apziņa, ka pieder pie kādas saliedētas brālības.

Turklāt ap ebreju diasporas sinagogām jau kopš seniem laikiem pulcējās diezgan prāvas pagānu grupas, kuras bija atteikušās no senajiem cilšu ticējumiem un pievērsušās monoteismam. Tās saucās par «dievbijīgajiem» un piedalījās dievkalpojumos, tomēr tikai pie durvīm stāvēt un pašā sinagogā neienākot. «Dievbijīgajiem» ne visai patika pakļauties jūdaisma rituālajiem priekšrakstiem, lai gan praviešu morāles kodekss un ticība vienīgajam dievam viņus pievilka.

Šajā noslēgtajā lokā, kur ieeju kavēja ebreju ortodoksijas stingri ievēroto rituālo priekšrakstu un liegumu augstais mūris, tomēr atradās vārtiņi, pa kuriem varēja tajā iekļūt. Par tādiem vārtiņiem noderēja kristiešu sekta. Tās locekļi sastāvēja galvenokārt no «helēnistiem», kuri bija atbēguši šurp no Jeruzalemes un, kā zināms, bija daudz liberālāki reliģiskajos uzskatos un pieejamāki apkārtējās pasaules ietekmēm. Lai neatbaidītu pie citām tautībām piederošos, kuri tiecās viņiem pieslieties, tie bija gatavi uz tālejošu piekāpšanos. Viņi jaunatgrieztos atbrīvoja ne tikai no apgraižīšanās rituāla, bet arī no pienākuma ievērot jūdaisma diētiskos priekšrakstus. Pietika ar ticību Jēzum Kristum.

Un it kā pēc atgriezeniskās saites likuma arī viņi paši, kaut gan uzskatīja sevi par ebrejiem, bieži tiecās izlauzties no ierobežojošo priekšrakstu loka. Turklāt ne tikai «helēnisti», bet palaikam pat tādi jūdaismam uzticīgi Jeruzalemes nacarieši kā Pēteris un Barnaba. Droši vien Pāvila ietekmē viņi sēdās pie kopīga azaida ar «pagāniem», izraisīdami Jēkaba Taisnīgā dusmas. Bet, kad Jēkaba emisāri piespieda viņus atgriezties uz stingrās ortodoksijas ceļu, rūgtus pārmetumus viņiem izsacīja Pāvils.

Par spīti šādiem ķīviņiem, pateicoties ebrejiem labvēlīgajai situācijai un «helēnistu» liberālismam, Jēzus piekritēju sekta Antiohijas plebeju slāņos guva aizvien vairāk piekritēju. Tie bija cilvēki, kurus pievilka ne tikai jaunās reliģijas mesiāniskie solījumi, bet arī, kā jau mēs to pieminējām, cerības uz priekšrocībām, ko varētu sniegt piederība pie brālīgās savienības un materiālo labumu kopīgā lietošana. Šai sveštautiešu cilmes jaunatgrieztā pieplūdei bija tālejošas sekas: tā ienesa sektā savu agrāko reliģisko ticējumu elementus, kuru ietekmē kristietība sāka helenizēties. Varbūt tieši tas arī paskubināja Barnabu aicināt palīgā tolaik jau slaveno Pāvilu, jo Barnaba pats vairs nespēja tikt galā ar jauno piekritēju pieplūdumu.

Jeruzalemes koncila mīkla

Iekārtojies Antiohijā, Pāvils ar neparastu dedzību un pašaieliedzību izvērsa misijas darbību, kas, pēc Bībeles pētnieku vairuma aplēsēm, ilgusi gandrīz divdesmit gadu. «Apustuļu darbu» autors stāsta, ka Pāvils šajā laikā veicis trīs lielus misijas ceļojumus: apmeklējis Barnabas dzimteni Kipru, pēc tam Vidusjūras un Egejas jūras austrumu piekrastes pilsētas un apmetnes, nokļuvis tālu uz ziemeļiem līdz Troadas ostas pilsētai tajā zemē, kuras galvaspilsēta reiz bijusi Īlija, t.i., Troja, un tad ar kuģi pārcēlies uz Maķedoniju, bet no turienes pa sauszemes ceļu devies uz Atēnām.

Starp tām apdzīvotajām vietām, kur Pāvils sastapa jau pastāvošas kristiešu draudzes vai arī, atgriezdams Jēzus ticībā ebrejus un pagānus, dibināja jaunas, vispirms jāmin Efesa, Filipi, Maķedonijas galvaspilsēta Tesalonika, Korinta un daudzas citas.

Kā apgalvo «Apustuļu darbu» autors, Pāvils ikvienu no saviem trim ceļojumiem beidzis ar uzturēšanos Jeruzalemē. Uz turieni viņš pārveda ceļojumos savāktos ziedojumus nabadzīgo jūdeokristiešu brāļu pabalstīšanai. Taču viņa galvenais mērķis būs bijis normālu attiecību uzturēšana ar Jēkabu un starp viņiem radušos doktrinālo nesaskaņu un strīdu izšķiršana mierīgā ceļā.

Pāvilam pirmo reizi uzturoties Jeruzalemē, tur noticis t.s. Jeruzalemes koncils. Tajā esot izstrādāti noteikumi, ar kuriem Pāvils drīkstējis atgriezt kristietībā pagānus. Viņam ticis atļauts atbrīvot tos no apgraižīšanas rituāla, ja vien tie ievēros t.s. četrus Jēkaba priekšrakstus: 1) neēdīs pagānu dieviem nesto

upuru gaļu; 2) atturēties no izvirtības, t.i., nestāties sakaros ar pagānu svētnīcu netiklēm; 3) neēdīs nožņaugto dzīvnieku gaļu; 4) neņems mutē dzīvnieku asinis.

Baznīca šim koncilam piešķir milzīgu vēsturisku nozīmi, jo tajā Pāvils tika oficiāli atzīts par apustuli un līdz ar to sankcionēta viņa kristoloģija. Tomēr daudzi pētnieki izsaka nopietnas šaubas, vai tāds koncils patiešām noticis. Viņi dibinās vispirms uz paša Pāvila sniegto liecību. Jāņem vērā, ka Pāvila vēstulēs nav ne mazākā mājienu par šādu koncilu. Vai būtu iespējams, ka Pāvils noklusētu notikumu, kuram bija tik svarīga nozīme viņa autoritātes nostiprināšanā? Tā taču bija viņa likumīgo tiesību atzīšana iepretim tiem, kuri uzskatīja, ka Pāvilam nav nekādu tiesību sludināt, dieva vārdu.

Izbrīnu rada arī tas, ka Pāvils pēc tam visu laiku izturas tā, it kā neuzskatītu sevi par saistītu ar Jēkaba trešo priekšrakstu. Vēlāk mēs uzzināsim, kāpēc Pāvils ļāva jaunatgrieztajiem ēst neatļautā kārtā nogalinātu dzīvnieku gaļu un kopā ar viņiem ēda to arī pats. Grūti iedomāties, ka cilvēks ar tik stingriem morāles principiem nevērīgi pārkāptu saistības, kuras pats bija uzņēmies. Atliek vienīgi domāt, ka viņš šīs koncila saistības nekad nebija pieņēmis.

Interesanti, ka «Apustuļu darbu» autors neviļus apstiprina šādu pieņēmumu, tādējādi atkal runādams pats sev pretī. Viņš stāsta, ka, Pāvilam pēdējo reizi uzturoties Jeruzalemē, īsi pirms viņa apcietināšanas, tāpat daudzus gadus pēc it kā notikušā koncila, Jēkabs apustulim esot paziņojis: *«Bet par pagāniem, kas kļuvuši ticīgi, mēs esam lēmuši un rakstījuši, lai viņi sargās no elku upuriem, asinīm, nožņaugta un netiklības»* («Apustuļu darbi», [21:25](#)).

Uzmanīgs lasītājs tūlīt ievēros, ka Jēkabs šeit runā ar Pāvilu kā ar cilvēku, kurš pirmo reizi dzird par šādu lēmumu. Nebūtu taču nekādas jēgas kaut ko līdzīgu sacīt tādam, kam šie aizliegumi jau sen zināmi un kas apņēmis savā misijas darbā tos ievērot. Tāpat skaidrs, ka «Apustuļu darbu» autors, aizmirsdams, ko vēl nesen pats bija rakstījis par šo Jeruzalemes koncilu, iemaldījies nekonsekvences strupceļā. Bet mums, protams, tūlīt rodas šaubas par viņa stāstījuma vēsturisko patiesību. Šim kompromitējošajam misēklim līdzās noliekot vēl pārsteidzošo faktu, ka Pāvils savā sarakstē šo koncilu nekur nepiemin, kļūst saprotama to Bībeles pētnieku nostāja, kuri nostāstu par Jeruzalemes koncilu uzskata par pasaciņu. «Apustuļu darbu» autors, sniegdams mums šādas ziņas, droši vien vadījies no aktuāliem propagandas apsvērumiem. Nav grūti pamanīt, ka viņš par Pēteri runā it kā garāmejojot, turpretī par savu galveno varoni izvirza Pāvilu. Ar izbrīnu un cildinājumu viņš raksta par Pāvila nenogurstošo misionāra un sludinātāja darbību. Pasvītrodams Pāvila vienreizēji izcilo personību, apustuļa gara stingrību un nopelnus baznīcas labā, viņš vienlaikus cenšas pārliecināt lasītāju, ka Pāvils nav darbojies patvaļīgi, bet ciešā saziņā un saskaņā ar dzimtās Jeruzalemes draudzi.⁶⁸ Ar vārdu sakot, viņa zīmētais Pāvila portrets patiesībā ir tendenciozi iekrāsots dokuments, kas sarakstīts atbilstoši kristietībā pastāvošajam pāvilisma strāvojumam.

Kāpēc «Apustuļu darbu» autors bija ieinteresēts šīs versijas nostiprināšanā? Pāvila kristietība, lai gan tā jau bija atbrīvojusies no vairāku Vecās derības bargo noteikumu balasta, nevarēja noliegt savu jūdaistisko cilmi. Atmetot Veco derību, tā zaudētu savu garīgo un vēsturisko bāzi, paliktu vienkārši karājamies gaisā. Pirmajiem kristiešiem Jēzus taču bija ebrejs, ķēniņa Dāvida pēctecis, mesija, ko bija pasludinājuši senie pravieši, kuru izteikumi evaņģēlijā jo bieži tiek citēti, lai pierādītu, ka gaidītais mesija ir tieši Jēzus un neviens cits.

Jēzus tiešie mācekļi un mantinieki bija apustuļi, kā arī citi viņa klaiņojumu biedri, tāpat Jeruzalemes draudzes «vecājie» un «tā kunga brālis» Jēkabs. Tas nozīmē, ka Pāvils, kurš speciāli sasauktajā koncilā bija ieguvis viņu atzinību, patiesi sludināja to, ko bija mācījis Jēzus Kristus. Jeruzalemes koncils šeit bija svarīgs starpposms, kas saistīja Pāvilu ar jūdeokristiešu fāzi baznīcas vēsturē.

Tāpat «Apustuļu darbu» autors acīmredzot bija iecerējis aizstāvēt Pāvilu kā uzticīgu apustuļu misijas turpinātāju. Bet vai šāda aizstāvība Pāvilam bija vajadzīga? Tajā laikā, kad radās viņa hronika, Pāvila pretinieki patiesībā vairs nebija ņemami vērā. Jeruzaleme bija pārvērsta drupu kaudzē, bet turienes draudzes locekļi, ar kuriem Pāvilam, kā tas jauzams no dokumentiem, patiesi izcēlās ilgstoši konflikti, bija pārcēlušies pāri Jordānai uz Pellu vai arī izklīduši pa Romas impērijas pilsētām un ciematiem.

Tomēr, neraugoties uz šo vēsturisko kataklizmu, ko pieredzēja ebreji, jūdeokristieši un Pāvila pretinieku ietekmei draudzēs vēl vajadzēja būt diezgan lielai, ja jau «Apustuļu darbu» autors uzskatījis par vajadzīgu vērsties pret tiem ar attiecīgu repliku. Antagonisti atmēta Pāvila mācību, neatzina viņu par apustuli un ar jūdaisma uzskatiem nesaskanīgo Jēzus deifikāciju pasludināja par ķecerību. Atbilstoši

⁶⁸ V.E.: No Lūkas puses tāda nostāja ir pilnīgi saprotama un vienīgā iespējamā; tikai caur «nacariešiem» Pāvilu varēja sasaistīt ar pašu Jēzu Kristu; ja to neizdarītu, tad uzreiz atklātos, ka Pāvils ir patvaļīgs viltvārdis.

Vecās derības priekšstatiem Jēzus gan bija gaidītais mesija, dieva izredzētais, pravietis un brīnumdaris, taču viņam nebija dievišķīgas iedabas un viņš bija vienīgi cilvēks.

Šis antagonisms nenorimās, bet turpinājās vēl ilgi pēc «Apustuļu darbu» autora nāves, liecinot, ka nostāstam par it kā notikušo Jeruzalemes koncilu Pāvila pretinieki neticēja. Vēl 4. gadsimtā, tātad trīs simti gadu vēlāk, jūdeokristiešu pēcteči, t.s. ebionīti (trūkumcietēji) Pāvilu nozākāja kā neticīgo, pasludinādami, ka viņš esot atkritējs un Jēzus mācības viltotājs.

1965. gadā šajā jomā izdarīts interesants atklājums. Jeruzalemes Ebreju universitātes profesors Šlomo Piness tuvāk ieinteresējās par kādu mīklainu, seši simti lappušu biezu arābu manuskriptu, kurš bija atrasts Stambulā. Izrādījās, ka tas ir tūkstoš gadu vecs polemisks traktāts, ko sarakstījis arābu teologs Abeds Al-Jabars. Taču svarīgs bija kas cits. Sensāciju izraisīja fakts, ka viens no tā fragmentiem ir jūdeokristiešu teksts, kurš 5. vai 6. gadsimtā ticis pārtulkots no visā Sīrijas teritorijā kādreiz izplatītās aramiešu valodas.

Profesors Piness izteica pārliecību, ka teksta autori bijuši Jeruzalemes nacariešu draudzes locekļi. Tie stāsta, ka viņu draudze ar katru dienu kļūstot aizvien kuplāka, taču vienlaikus sūdzas, ka asi konflikti to sašķēlot savstarpēji naidīgās grupās.

Mums vissvarīgākais tomēr ir tas, ko viņi raksta par Pāvilu. Pasvītrodami, ka nacarieši vienmēr palikuši uzticīgi Mozus likumiem un Jēzu godinājuši nevis kā dievu, bet gan tikai kā taisnības paudēju un Izraēla pravieti, viņi Pāvilu dēvē par Jēzus mācības viltotāju un renegātu, kurš nostājies romiešu pusē.

Pāvila neparastie piedzīvojumi

«Apustuļu darbu» otrā daļa iezīmējas ar ļoti dramatisku fabulu, kas blīvēt pieblīvēta neparastiem piedzīvojumiem un brīnumainiem notikumiem. Tāpēc rodas iespaids, ka autors šeit apzināti izmantojis piedzīvojumu literatūrai raksturīgos paņēmienus, kurus helēnisma laikmetā bija iecienījuši daži hronisti un biogrāfi.

Patiesi, tekstā, kas ietverts sešpadsmit īsās nodaļās un apmēra ziņā atbilst mūsdienu novelei, Pāvils sešpadsmit reizi nokļūst lielās briesmās un sacērtas asos konfliktos, kuru skaudri dramatiskajam risinājumam vajadzēja tā laika lasītājos izraisīt šausmas un reizē apbrīnu pret to varoni.

Pirmo piedzīvojumu Pāvils pieredz Kiprā, kur viņš kopā ar Barnabu nokļūst sava pirmā ceļojuma sākumā. Tur Pāvils kristietībai pievērš romiešu prokonsulu Sergiju Paulu. Taču pirms tam viņam vajadzēja pārvarēt pestelotāja Elima pretestību un padarīt to nekaitīgu, laupot tam uz laiku redzi.

Pizidijas Antiohijā dievticīgas sievas un turienes ebreju draudzes vadītāji, ar kuriem Pāvils uzsāk asu reliģisku disputu, padzen viņu no pilsētas. Ikonijā pagāni un ebreji grasās Pāvilu nomētāt ar akmeņiem, un viņš, tikai pateicoties draugu savlaicīgam brīdinājumam, pagūst aizbēgt no neviesmīlīgās pilsētas uz Listru, kur pieredz vienu no visneparastākajiem notikumiem, ko varētu nosaukt pat par komisku, ja vien tas apustulim nebeigtos ar smagu pārbaudījumu.

Tas noticis šādi. Ieradies Listrā, Pāvils izdziedinājis cilvēku, kurš bijis tizls jau no mātes miesām. Vēsts par brīnišķīgo notikumu ātri izplatījies visā pilsētā. Vietējie iedzīvotāji bezgala sajūsmā sākuši klaigāt, ka pie viņiem cilvēku izskatā ieradušies dievi. Augumā staltāko Barnabu viņi pasludinājuši par Zevu, bet sikāko un ņīprāko Pāvilu – par Hermeju. Beigu beigās vispārējās psihozes varā nokļuvis arī tuvejās Zeva svētnīcas priesteris, kas atvedis ar ziedu vītņēm greznotu vērši, lai to upurētu par godu atnākušajiem dieviem. Pāvils ar Barnabu lielā izmisumā iejaukušies sajūsminātajā pūlī un, savas drēbes saplēzdam, saukuši: «*Vīri, ko jūs darāt? Mēs arī esam tādi paši mirstīgi cilvēki kā jūs!*» («Apustuļu darbi», [14:15](#)). Un tikai tādā veidā, paskaidrojot, kas viņi tādi un kādu ticību sludina, abiem izdevies atrunāt pilsētas iedzīvotājus no vērša upurēšanas.

Taču drīz vien viņiem nācās pārliecināties, cik mainīgs var būt pūļa noskaņojums. Izrādījās, ka ebreji gan Antiohijā, gan Ikonijā neko nav aizmirsuši un nedomā apriņķi. Pa pēdām abiem bēgļiem, kuri tik viegli bija izsprukuši, viņi izsūtīja savus pārstāvjus. Šie ebreju draudžu sūtņi uzkūdinājuši Listras iedzīvotājus, kuri izvilkuši Pāvilu un Barnabu no pilsētas, apmētājuši ar akmeņiem un, domādami, ka tie jau miruši, atstājuši uz lauka guļam. Taču nelaimīgie bijuši tikai nesamaņā, rīta pusē atjēgušies un kaut kā aizvilkušies uz Derbu.

Slavenajā Maķedonijas pilsētā Filipi Pāvilam atgadījies cits piedzīvojums, kurš tāpat sācies visai dramatiski, taču atšķirībā no iepriekšējā beidzies drīzāk humoristiski. Šoreiz viņa ceļa biedrs bijis Sils. Ikreiz, kad abi devušies uz ebreju lūgšanu namu, viņiem piestājusī kāda jauna zīlniece un, nopakaļus iedama, pilnā balsī neatlaidīgi klaigājusi: «*Šie cilvēki ir visaugstākā dieva kalpi, kas jums sludina pestīšanas ceļu*» («Apustuļu darbi», [16:17](#)).

Zīlniece bijusi tik uzmācīga, ka Pāvilam beidzot tas apnīcis. Viņš no sievietes izdzinis uzplīļīgo garu, un tā kļuvusi atkal gluži normāla. Tomēr izrādījās, ka, tā rīkodamies, viņš sagādājis zaudējumus dažiem izdarīgiem pilsētas iedzīvotājiem, kuri no sievietes pareģojumiem guvuši pastāvīgus ienākumus. Viņi nepatīkamos atnācējus aizvilkuši vietējo varas iestāžu priekšā un apsūdzējuši par nekārtību izraisīšanu pilsētā. Pakļaudamies uzskaidītā pūļa prasībām, kurš klaigājis, pieprasīdams, lai abi atnācēji tiktu sodīti, pilsētas varas vīri likuši tos izģērbt, šautīt ar rīkstēm un iemest vistumšākajā cietumā, viņu kājas ieslēdzot siekstā.

Licies, ka nekāda glābiņa vairs nebūs. Taču, kā tas līdzīgos dramatiskos gadījumos «Apustuļu darbos» parasti notiek, mūsu varoņiem palīgā nākuši labvēlīgi viņpasaules spēki. Pēkšņi sākusies zemestrīce, cietuma pamati sakustējušies, durvis atvērušās un siekstas no viņu kājām nokritušas. Cietuma sargs, domādams, ka ieslodzītie aizbēguši, gribējis izdarīt pašnāvību, taču, redzēdams, ka tas nav noticis, aiz pateicības pacienājis viņus ar azaidu un pievērsies kristīgai ticībai.

Dienai atāustot, notikumi iegājuši pavisam negaidītās sliedēs. Kad cietumā ieradies liktors ar pavēli abus ieslodzītos atbrīvot, Pāvils un Sīls, pēkšņi juzdamies aizskarti savā godā, ietiepušies un paziņojuši, ka neiešot laukā no cietuma, kamēr varas iestādes viņiem nebūs sniegušas gandarījumu. «*Tie mūs, romiešus*», Pāvils paziņojis, «*bez tiesas sprieduma, visiem redzot ir šautuši un iemetuši cietumā; un tagad tie mūs slepeni izmet. Tā ne; lai viņi paši nāk un mūs izved*» («Apustuļu darbi», [16:37](#)).

Un patiesi, kolīdz pilsētas priekšnieki izdzirdējuši, ka viņiem pārmet nopietnu likuma pārkāpumu, ko tie izdarījuši, likdami ar rīkstēm šaut cilvēkus, kurus kā romiešu pilsoņus šādā veidā nedrīkstēja sodīt, viņi steigušies uz cietumu un atvainodamies abus ieslodzītos izveduši brīvībā, lūgdamies, lai tikai atnācēji pēc iespējas ātrāk aizietu no pilsētas. Pāvila un Sīla noslēpums gan paliek, kāpēc viņi tik mierīgi ļāva visām šīm pārestībām notikt, ja jau to novēršanai būtu pieticis ar vienu vārdu.

Pēc īslaicīgas uzturēšanās Maķedonijas galvaspilsētā Tesalonikā, no kurienes Pāvilam ar Sīlu atkal vajadzēja bēgt, lai paglābtos no agresīva ebreju pūļa, viņi abi nokļuva Atēnās. Ar Pāvilam raksturīgo sparumu viņš tur uzsāka plaši izvērstu propagandas kampaņu, lai piepildītos viņa mūža godkārtīgākais mērķis – kristietības ieviešana pašā grieķu kultūras sirdī. Šajā nolūkā Pāvils ar epikūriešu un stoīķu filozofiem rīkoja kvēlus disputus, kas beidzās ar to, ka viņu atveda uz areopāgu, kur viņš varēja savus uzskatus izklāstīt Atēnu augstākās tiesas priekšā.

Savas mācības pamatus Pāvils lakoniski ietvēra īsā runā, kuru gan grūti uzskatīt par vēsturiskai patiesībai atbilstošu. Tā ir «Apustuļu darbu» autora tipiski literāra kompozīcija, varbūt pat viņa paša, bet nevis Pāvila personisko uzskatu atspoguļojums. Šīs runas teksts taču uzrakstīts daudz gadu pēc Pāvila nāves, un grūti iedomāties, ka kāds būtu spējis to tik burtiski atveidot. Tomēr šis teksts ar savu novatorisko un mērķtiecīgo saturu, kurā definētas kristietības galvenās atšķirības no pārējiem toreizējās pasaules ticējumiem, pieder pie tiem «Apustuļu darbu» fragmentiem, kuri pelna sevišķu ievērību.

Stājies areopāga tiesas priekšā, Pāvils uzsāka savu runu ar īsti diplomātisku paņēmieni, lai iegūtu klausītāju labvēlību. Viņš citēja uz kādas Atēnu svētnīcas altāra izlasīto epigrāfu, kur bijuši rakstīti divi vārdi: «Nepazīstamam dievam». Pasludinādams sevi tieši par šī, arī atēniešu godātā dieva piekritēju un sludinātāju, viņš starp citu teica:

«Jo staigādams un aplūkodams jūsu svētnumus, es atradu arī altāri ar uzrakstu: Nepazīstamam dievam. Ko jūs nepazīdami godājat, to es jums sludinu. Dievs, kas radījis pasauli un visu, kas tanī, būdams debess un zemes kungs, nemājo rokām celtos tempļos. Un viņu neapkalpo cilvēku rokas, it kā viņam kā vajadzētu: viņš pats dod visiem dzīvību, elpu un visu; viņš līcis visām tautām celties no vienām asinīm un dzīvot pa visu zemes virsu un nospraudis noteiktus laikus un robežas, kur tiem dzīvot, lai tie meklētu dievu, lai tie viņu varētu nojaust un atrast, jebšu viņš nav tālu nevienam no mums. Jo viņā mēs dzīvojam un rosāmies, un esam, kā arī daži jūsu dziesminieki sacījuši: Mēs arī esam viņa cilts. Tāpēc mums, kas esam dieva cilts, nav jādomā, ka dievība ir līdzīga zeltam, sudrabam vai akmenim, cilvēka mākslas darinājumam vai izdomājumam» («Apustuļu darbi», [17:23–29](#)).

Neparastas kvēles un gudrības pilnais svešinieks droši vien pārsteidza grieķu amatpersonas ar savas oratoriskās uzstāšanās glaimojošo formu, tāpēc sākumā tie viņu klausījās ar interesi. Bet, kad viņš vēlāk pārgāja pie pastarās tiesas un mirušo miesīgās augšāmcelšanās, visa atēniešu iedaba, ko caurstrāvoja filozofiskās domāšanas un skepticisma diženās tradīcijas, nevilus izslējās protestā. No Āzijas šeit atnākušā klaidoņa uzskati viņiem likās tik nejēdzīgi, ka tie tika uzņemti ar izsmiekl.

Šķīroties no netīkamās pilsētas, Pāvilam, iespējams, ausīs vēl skanēja šie zobgalīgie smieklī. Tomēr jādomā, ka par galīgi pieveiktu viņš sevi neuzskatīja. Viņam taču bija izdevies rast vairākus jaunās mācības adeptus, kas kļuva par pirmās kristiešu draudzes pamatlicējiem Eiropas kontinentā. «Apustuļu darbu» autors no šiem jaunatgrieztajiem vārdā piemin tikai divus cilvēkus: kādu sievieti

Damarīdu un areopaga locekli Dionīsiju, par kuru Eisebijs raksta, ka tas vēlāk kļuvis par pirmo Atēnu bīskapu.

Korintā, uz kurieni Pāvils devās no Atēnām, viņš pavadīja vairāk nekā pusotra gada. Sākumā viņš sludinājis vietējā sinagogā, bet, tā kā ebreji stūrgalvīgi noraidījuši viņa mācību, tad Pāvils nospriedis visu vērību veltīt pilsētas neebreju iedzīvotājiem. Tomēr Pāvils varēja lepoties arī ar vienreizēji izcilu sasniegumu ebreju vidū, lai gan tas viņam drīzumā sagādāja ne mazumu raīžu. Un proti, viņam izdevās jaunajai ticībai pievērst pašu sinagogas priekšnieku Krispu ar visu tā ģimeni un mājas ļaudīm. Vietējā ebreju sabiedrībā sākusies tāda dūkoņa kā bišu stropā. Krispa vietā par sinagogas priekšnieku steigā ticis izvēlēts Sostens, kurš par katru cenu gribējis tikt valā no Pāvila, lai arī turpmāk neatgadītos līdzīgas nedienas. Taču viņš nesekoja citu pilsētu paraugam un nemēģināja sakūdit pret Pāvilu pilsētas iedzīvotājus, bet nolēma šo jautājumu nokārtot likumīgā ceļā. Tāpēc viņš Romas prokonsulam Gallionam iesniedza sūdzību, ka Pāvils musinot pilsētas iedzīvotājus uz nekārtībām. Taču Romas amata vīrs, negribēdams iejaukties ebreju kolonijas iekšējās kildās, pavēlēja izklīdināt ebreju pūli, kurš bija ieradies kopā ar Sostenu un klaigādams pieprasīja Pāvila sodīšanu. Tad ebreji visu vainu par savu neveiksmi uzvēla Sostenam, niknumā uzbruka tam un pamatīgi to iekaustīja. Pāvils vēl kādu laiku palika Korintā un aizgāja no pilsētas tikai tad, kad pats to vēlējās.

Sava trešā misijas ceļojuma laikā Pāvils otro reizi apmeklēja Efesu un uzturējās tur gandrīz trīs gadus. Tas bija viņa misijas darbības visvērtīgākais laiks – vismaz spriežot pēc «Apustuļu darbu» stāstījuma. Galvenais šo notikumu cēlonis bija ķīviņš, kāds Pāvilam sākās ar Efesas tirgoņiem un amatniekiem. Viens no tiem, zeltkalis Dēmetrijs, kurš tirgojās ar Artemīdas sudraba statuļiņām, uzskūdīja pret Pāvilu visu pilsētu un masu sapulcē, kas šajā sakarā tika sasaukta, starp citu, paziņoja sekojošo: *«Vīri, jūs zināt, ka no šī darba atkarājas mūsu labklājība. Un jūs redzat un dzirdat, ka šis Pāvils ne vien Efesā, bet gandrīz visā Āzijā ar savām runām novērsis daudz ļaužu, sacīdams, ka tie nav dievi, kas rokām darināti. Mums draud ne tikai tas, ka šī nozare zaudē nozīmi, bet arī ka augstās dieves Artemīdas svētnīcu nonicinās un iznīks viņas varenība, ko pielūdz visa Āzija un visa pasaule»* («Apustuļu darbi», 19:25–27). Satracinātais pūlis sagrāba Pāvila ceļa biedrus Gaju un Aristarhu. Pāvils gribēja iestāties par viņiem, bet pēc savu mācekļu un pat dažu Romas ierēdņu lūguma atteicās no šā nodoma. Turklāt izrādījās, ka šāda iestāšanās nemaz nebija vajadzīga, jo nekārtības beidzās ar manifestāciju par godu Artemīdai vietējā teātrī, bet pēc tam pūlis, paklausot pilsētas rakstveža aicinājumam, mierīgi izklīda pa mājām. Tad Pāvils un viņa biedri bez jebkādiem kavēkļiem varēja atstāt Efesu un doties uz Maķedoniju.

Nostāsts, kā redzam, ir stipri dramatisks. Bet kā tas viss izskatās mums zināmo vēstures faktu gaismā? Vai patiesi kristietība tajā laikā būtu varējusi gūt tik lielus panākumus, ka Efesas iedzīvotāji justos apdraudēti? Pamēģināsim īsumā atbildēt uz šo jautājumu.

Vispirms jāatzīmē, ka grieķu dieviete Artemīda šajā laikā jau bija kļuvusi par tipisku visu Austrumu dievieti. Efesa taču atradās Mazāzijā, kur no neatminamiem laikiem tika piekopts «Dižās mātes» kulta. Atbilstoši šai tradīcijai Efesas Artemīda kļuva par auglības un visas cilvēces barotāju dievieti. Lai padarītu uzskatāmākas tai piedēvētās funkcijas, viņas tēlus veidoja kā sievieti ar daudziem zīdekļiem.

Artemīdas svētnīcu (Artemizjonu) uzcēla 580.–560. gadā p.m.ē., tātad Pāvila laikā tai bija jau vairāk nekā seši simti gadu. Savā ilgajā pastāvēšanas periodā svētnīca gan vairāk reizi tikusi nopostīta, taču tā aizvien atdzima no pelniem vēl krāšņāka. Starp citu, 356. gadā p.m.ē. Efesas kurpnieks Hērostrats to nodedzinājis, lai padarītu savu vārdu nemirstīgu nākamajās paaudzēs. Galīgi svētnīca tika nopostīta tikai 3. gadsimtā gotu cilšu iebrukuma laikā.

Var iedomāties, ar kādu godbijību apdvesta bija šī sirmā, majestātiskā svētnīca. Tās slava izplatījās ne tikai tuvajā Grieķijā, bet arī Itālijā un pat tālajā Marseļā. Par celtnes diženumu, starp citu, liecina tas, ka pat persiešu ķēniņš Kserkss, kurš parasti nopostīja visus ieņemtos grieķu tempļus, bargi piekodināja Efesas Artemīdas svētnīcu atstāt neskartu. Protams, šeit cauru gadu rosījās neskaitāmi svētkoļotāju bari, kas ieradās no tuvienes un tālienes, lai ar dāvanām iemantotu Dižās mātes Artemīdas labvēlību.

Taču bija arī medaļas otra puse. Artemīdas svētnīca kalpoja ne tikai kulta funkcijām, bet arī citiem mērķiem, par kuriem bīkļiem un dievbijīgajiem svētkoļotājiem droši vien nebija ne jausmas. Un proti, svētnīca bija viena no tā laika pasaulē varenākajām ekonomiskām un finansu iestādēm.

Kā radās šis duālisms? Lai to saprastu, jāatceras, ka Efesa bija liela jūras osta, ko rosīgās tirdzniecības dēļ plaši pazina tā laika pasaulē. Efesas piekrastē sastapās tirdzniecības kuģi no Austrumiem un Rietumiem, lai apmainītos ar tādām vērtīgām precēm kā vīns, eksotiskas smaržvielas, mākslas darbi un amatnieku izstrādājumi. Starptautiskā tirdzniecība nevarēja iztikt bez kredīta un finansistiem, kuru rīcībā bija skaidra nauda. Artemīdas svētnīcas priesteri, kas, pateicoties valdnieku

devībai un svētceļotāju ziedojumiem, bija uzkrājuši lielas bagātības, tagad prasmīgi izmantoja situāciju. Svētnīca kļuva reizē arī par bankas iestādi, kura pret atlīdzību pieņēma glabāšanā vai nosūtīšanā uz citām pilsētām naudas summas, izsniedza pret procentiem aizdevumus, finansēja jūras braucienus, bet no šiem pasākumiem iemantotos līdzekļus ieguldīja latifundijās, tās iegūdamā visur, kur vien iespējams, pat pašā Itālijā. Anglis Vūds 19. gadsimta otrajā pusē atrada vietu, kur bija atradusies svētnīca. Viņš tur uzsāka arheoloģiskus izrakumus, ko pēc tam turpināja citi arheologi. Tajos izdarīti vērtīgi atradumi, kuri dod priekšstatu par Artemizjona bagātībām. Atrasti veseli trīs tūkstoši izstrādājumu no zelta un ziloņkaula, kas ir nenovērtējami kā mākslinieciskā, tā vēsturiskā ziņā.

Iztēle un vēsturē pirmais liesmojošais sārts

Ne jau veltīgi mēs atļāvām sev novirzīties no galvenās mūsu pārspriedumu tēmas. Mums gribējās atgādināt dažus Efesas vēsturē svarīgus faktus, lai tos konfrontētu ar visu, ko mums tik stingrā pārliecībā stāsta «Apustuļu darbu» autors. Kā redzēsim, šī konfrontācija nepavisam nerunā par labu viņam kā vēstures lieciniekam.

Vispirms nevaram ticēt, ka m.ē. piecdesmitajos gados, t.i., savas pastāvēšanas sākumā, kristietība Efesā bijusi tik izplatīta, ka šīs lepnās pilsētas iedzīvotāji būtu spiesti savu protestu pret to izsacīt ar masveida demonstrācijām un jukām. Cik tad īsti locekļu toreiz varēja būt šajā Pāvila vadītajā kristiešu draudzē? Vislabākajā gadījumā pāris simti, nu, sacīsim, kaut vai pāris tūkstoši. Metropolei, kurā bija divi simti tūkstošu iedzīvotāju un kurā nemitīgi drūzmējās svētceļotāju bari, tas bija tikpat kā piliens jūrā. Lielpilsētas spietā iejukušie Jēzus piekritēji tur bija tikai necila, eksotiska, no pārējās sabiedrības izolēta cilvēku grupiņa. «Apustuļu darbu» autors, neņemdam vērā šo acīm redzamo disproporciju, bezrūpīgi izspīlē kristietības lomu gluži utopiskos apmēros. Ja patiesībā būtu bijis tā, kā mums apgalvo autors, tad Artemīdai vajadzētu zaudēt savus piekritējus masveidā un aizvien straujāk pieaugošā tempā. Tikai tādā gadījumā kļūtu saprotams, kāpēc bagātie un ar savu uzņēmību pazīstamie Efesas tirgoņi un amatnieki bija zaudējuši tik daudz tīkotāju pēc viņu piedāvātajām Artemīdas statuetēm un cietuši tik jūtamus zaudējumus, ka krita izmisumā, bet majestātiskā, daudzās tautās izdaudzinātā un neiedomājami bagātā svētnīca juta bažas par savu turpmāko likteni.

Patiesībā Artemīdas svētnīca, kuras turpmākai pastāvēšanai Pāvila darbība it kā būtu kaitējusi, netraucēti plauka vēl vismaz divus gadsimtus un beidzot krita nevis tāpēc, ka tai būtu trūcis piekritēju, bet gan tālab, ka 262. gadā to nopostīja Mazāzijā iebrukušās gotu ciltis.

Taču arī tad Artemīdas kults sevi neuzskatīja par uzvarētu. Uz vecā tempļa drupām izauga jauns, tiesa, daudz vienkāršāks, jo pilsēta bija kļuvusi nabagāka, tomēr tas pastāvēja vēl zināmu laiku, līdz tā vietā uzcēla kristiešu baznīcu, pirmo Jēzus Kristus mātei veltīto dievnamu kristietības vēsturē. Šeit mums ir tipisks piemērs gudrajam konformismam, kurš bija raksturīgs baznīcai, kas visur, sastopoties ar dziļi sakņotiem pagānu ticējumiem vai senām kulta vietām, prata tos izmanīgi asimilēt savām vajadzībām.

431. gadā Efesas baznīcā notika koncils, kurš pēc ilgiem strīdiem un asiņainām ielu cīņām ar pretiniekiem pasludināja Mariju par dievmāti. Ar šo oficiālo aktu vainagojās ilgstošais transformācijas process, kura gaitā Artemīdas kults pakāpeniski pārauga Marijas kultā. Svētceļotāji joprojām strauzēm plūda uz pilsētu, tikai ar to atšķirību, ka tie bija kristieši, bet tirgoņi un amatnieki, kuru vectēvi pārdeva Artemīdas statuetes, tagad tirgojās ar dievmātes un Jēzus bērna attēliem.

«Apustuļu darbos» iekļautais stāsts par nekārtībām Efesā mums ir visai pamācošs. No tā mēs redzam, kā šī stāsta autors izpratis vēsturnieka uzdevumus. Šajā ziņā viņš neapšaubāmi bijis sava laikmeta dēls. Historiogrāfija šā vārda mūsdienu izpratnē autoram bijusi sveša. Viņam tā bija vispirms tikai didaktisks zināmu patiesību vai uzskatu sludināšanas līdzeklis, un viņš vairāk vai mazāk atzina to pašu principu, kāds ietverts Cicerona devīzē: «*Historia est magistra vitae*» (vēsture ir dzīves skolotāja).

Kā jau dažu labu reizi, autors šeit izmantojis savas beletrista spējas, lai dramatiskā un aizraujošā vēstījumā parādītu Pāvila izcilo autoritāti un lielos panākumus misijas darbā pagānu tautu vidū. Ja šodien Pāvilam⁶⁹ ņemtu ļaunā, ka viņš tā un ne citādi izpratis jautājumu, kas īsti ir vēsturnieka uzdevums, mēs nostātos anahroniskās pozīcijās. Tomēr Efesas notikumu apraksts lieku reizi atgādina, ar kādu piesardzību lasāms viss, ko «Apustuļu darbu» autors pasniedz mums kā vēsturisku patiesību.

Ar to mēs negribam sacīt, ka viss stāstījums par notikumiem Efesā būtu izzīsts no pirksta. Tekstā ir norādījumi, ka kaut kādi nemieri tur patiesi notikuši, tikai tos būs izraisījuši citi cēloņi, nekā apgalvo autors. Nedrīkst taču aizmirst, ka viņš rakstīja trīsdesmit, varbūt pat četrdesmit gadu pēc minētajiem notikumiem un ziņas smēlis no otrajām vai pat trešajām rokām, tāpēc tās bija jau stipri sajauktas un tajā

⁶⁹ V.E.: Kāpēc Pāvilam? – Lūkam taču! (Laikam tulkotāja kļūda).

pašā laikā folkloristiski iekrāsotas. Cilvēkam ar tik rošīgu iztēli nebija grūti no šiem fragmentiem sakomponēt dramatisku fabulu par Pāvila triumfu, kurš it kā izraisījis paniku Artemīdas pielūdzēju vidū.

Kā izriet no tekstā atrodamiem norādījumiem, patiesībā visam vajadzēja noritēt citādi. Vispirms mēs uzzinām, ka Pāvils vietējā sinagogā cietis neveiksmi, jo viņa sludinātā mācība nav guvusi piekrišanu. Tad viņš novērsies no vietējiem ebrejiem un nolēmis darboties pagānu vidū. Šajā nolūkā Pāvils no sinagogas pārcēlies uz kāda Tirana skolu, lai tur sludinātu savu mācību. Šis Tirans, kā domājams, bijis sofistikas pasniedzējs, pēc tautības grieķis.

Taču šī izrīcība Pāvilu nepaglāba no sadursmēm ar tautiešiem. Kādu dienu viņš uzzināja, ka ebreju augstā priesterā Skevas septiņi dēli, kuri nodarbojās ar ļauno garu izdzīšanu, sākuši veikt savas izdarības Jēzus Kristus vārdā. Sašutušais Pāvils gribējis viņiem to aizliegt. Šīs iejaukšanās sekas bija asa vārdu apmaiņa, kas beidzās ar kautiņu.

Kautiņš izcēlies tāpēc, ka ķildā negaidot iejaucies tas pats ļaunais gars, kuru septiņi Skevas dēli gribējuši izdzīt. «Apustuļu darbu» autora iztēles brīnumainā pasaule mums jau labi pazīstama, un esam paguvuši pierast pie tās dīvainībām. Taču šoreiz autors izdomā būs pārspējis pats sevi un pasniedzis lasītājiem pavisam ko negaidītu, jo ļaunais gars pretēji tradīcijai un loģikai ne no šā, ne no tā uzstājas nevis kā ļaunā, bet gan kā labā aizstāvis.

Tas noticis tā. Ļaunais gars, sašutis par to, ka viltvārdīgie Skevas dēli mēģinājuši viņu izdzīt Jēzus Kristus vārdā, uzrunā viņus šādi: «*Jēzu es pazīstu un par Pāvilu es zinu, bet kas jūs tādi esat?*» Un tūlīt cilvēks, kurā ļaunais gars bija iemājojis, «*tiem uzbruka un tos visus pievarēja, tā ka tiem kailiem un ievainotiem bija jābēg no šī nama*» («Apustuļu darbi», 19:15–16).

Šī nostāsta aizkustinošā vientiesība un nevilšais komisms liecina, ka tas ir tautas iztēles auglis. Tas ir ārkārtīgi līdzīgs mūsu neskaitāmajām humoristiskajām tautas pasakām, kurās darbojas velns. Taču ar to nav sacīts, ka šajā nostāstā nevarētu būt kāds vēsturiskās patiesības grauds. Droši vien šeit atbalsojas kaut kas no Pāvila sīvajiem strīdiem ar Efesas ebrejiem. No dažiem nostāsta elementiem jauzams, ka šajos ķīviņos nav iztikuši bez kautiņiem un asins izliešanas.

Ja kādam par to vēl būtu šaubas, tad tās vajadzētu izklaidēt tālākiem notikumiem, kuri droši vien bijuši šā ķīviņa turpinājums. Pēc aiziešanas no Efesas Pāvils devies uz Grieķiju. No turienes viņš gribējis pa jūru braukt uz Sīriju. Taču kāds no labvēļiem Pāvilu brīdinājis, ka ceļā uz ostu viņam uzglūnēšot ebreji. Tā kā Grieķijā, kā izriet no stāstījuma teksta, Pāvilam ienaidnieku nav bijis, tad uzbrucēji varēja būt vienīgi sūtīti no Efesas. Lai izvairītos no tiem, Pāvilam vajadzēja izvēlēties citu, daudz tālāku aplinku ceļu; viņš kājām devies uz Maķedoniju, lai tikai tur, Filipi pilsētas ostā, sēstos kuģī un brauktu uz Sīriju.

Ebreju kvartālā notiekošās ķildas un ķīviņus pārējie Efesas pilsoņi varbūt arī bija pamanījuši, tomēr lielās, rosmē verdošās pilsētas iedzīvotājiem tie nebija svarīgi un ierasto dzīves ritmu netraucēja. Sliktāk jau bija, ja šie trači skāra viņus pašus. Kādu dienu, Pāvila dedzīgās runas aizrauti, «*labs skaits to, kas bija nodarbojušies ar burvju mākslām, sanesa grāmatas un tās sadedzināja visu acu priekšā; to vērtību noteica un saskaitīja piecdesmit tūkstoš sudraba gabalu*» («Apustuļu darbi», 19:19–20).

Tātad tas bijis milzīgs degošu tīstokļu (grāmatu tolaik, protams, nebija)⁷⁰ ugunskurs. Sārts sakurts, kā no teksta redzams, publiski, pilsētas iedzīvotāju acu priekšā, un, liekas, tas būs bijis pirmais autodafē cilvēces vēsturē.

No šā stāstījuma nav redzams, kādi īsti teksti krituši liesmām par upuri. «Apustuļu darbu» autors gan liek noprast, ka runa ir par mānītīgiem sacerējiem. Bet, ja tos par tādiem arī uzskatījuši jaunatgrieztie kristieši, tas tomēr nenozīmē, ka vairums Efesas iedzīvotāju bijuši tādās pašās domās. Viņiem droši vien šie tīstokļi bija kas tuvs, ar viņu tradīcijām un ticību saaudzis. Degošo sārta viņiem vajadzēja uztvert kā nekaunīgu izaicinājumu. Tāpēc ielās sadrūzmējās saniknotas manifestācijas, pieprasīdamas bargi sodīt svētumu nopulgotājus. Un jāpabrīnās tikai par saprātu un mērenību, kādu demonstranti šādos apstākļos bija izrādījuši, jo vainīgie gala rezultātā nekāda soda nesaņēma, bet ļaužu bari, kas bija sapulcējušies pilsētas amfiteātrī, pēc pilsētas pārvaldes pārstāvju uzaicinājuma mierīgi izklīda pa mājām.

Lūk, kas pēc mūsu kritiskās analīzes palicis no skaistā vēstījuma par Pāvila sekmēm un par jukām, kas esot izcēlušās slavenajā metropolē un tās majestātiskajā templī.

⁷⁰ V.E.: Grāmatas tolaik, protams, bija – un ir savādi, ka Kosidovskis pie savas (patiešām milzīgās!) erudīcijas to nezina. Nebija, dabīgi, iespiestu grāmatu, bet bija ar roku rakstītas grāmatas, kuras pēc tam tika iesietas tāpat kā mūsējās. Lasīja tās – pāršķirot lapas, un nevis tinot tīstokli.

«Es esmu jūds, dzimis Tarsā»

Pēc trešā misijas brauciena Pāvils nolēma pārcelties uz Itāliju, iepriekš uz neilgu laiku iegriežoties Jeruzalemē. Kad viņš izkāpa krastā Cezarejā, draugi un viņam labvēlīgais ebreju praviētis Agabs brīdināja Pāvilu, ka Jeruzalemē viņam draud nāves briesmas, taču Pāvils tiem nepaklausīja un turpināja savu ceļu.

Pāvila lēmums, kuru viņš pieņēma, neievērojot brīdinājumu, bija riskantāks, nekā varētu likties no «Apustuļu darbos» rakstītā. To, ko šeit autors noklusē, savos darbos mums pastāsta Jozefs Flāvijs. No viņa mēs uzzinām, cik draudīgs stāvoklis tolaik bija izveidojies Jeruzalemē un visā Jūdējā. Apspiestā, līdz izmisumam novestā ebreju tauta ik pēc kāda laika sacēlās pret romiešu okupantiem. Visas šāda veida izmisuma izpausmes parasti beidzās ar vainīgo un nevainīgo, vīriešu, sieviešu un bērnu apkaušanu. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka šī nelaimīgā zeme, kur neskaitāmi cilvēki tika sisti krustā vai citādā veidā krita par upuri saniknotajiem leģionāriem, bija misticisma psihozes pārņemta, un ļaudis meklēja garīgu mierinājumu nacionālistiskās un mesianiskās ilūzijās.

Saspringtais stāvoklis veicināja visvisāda veida pusneprātīgu fanātiku un pat vienkāršu šarlatānu parādīšanos, kuri iestāstīja sev un arī citiem, ka viņi ir pravieši, kuriem lemts ebreju tautu izvadīt no verdzības. Apmāti ļaužu pūļi viņu vadībā devās tuksnesī vai uz Jordānas krastiem, kur tos it kā gaidot jauna, no romiešu jūga brīva dzīve.

Romas prokurators vērtīgi sekoja līdzīga veida migrācijām un aizejošiem sūtīja pakal karaspēka daļas, kuras nežēlīgi izrēķinājās ar nelaimīgajiem bēgļiem.

Šo praviešu vidū sevišķi izdaudzīnāts bija kāds vārdā nezināms ebrejs no Ēģiptes. Pasludinājis sevi par pravieša Jesajas pēcteci, viņš trīsdesmit tūkstošus ebreju aizvilināja tuksnesī, bet pēc tam atveda tos uz Eļļas kalnu, lai viņi būtu liecinieki tam, ka pravieša pēctecis ar vienu savu pavēli pilsētas aizsargmūrus pārvērtīs drupu kaudzē un pieveiks romiešu garnizonu. Šis gājiens, protams, beidzās ar pilnīgu katastrofu. Leģionāri sīvā niknumā uzbruka sapulcējušamies ebrejiem. Kad izmisīgā nekārtībā bēgošie ļaužu bari izklīda uz visām pusēm, izrādījās, ka nelaimes vaininieks, šis viltus praviētis, paguvīs aizbēgt un pēc tam par sevi vairs nav devis nekādu ziņu. Viņu piemin arī «Apustuļu darbu» autors. Un proti, kad Jeruzalemē apcietināja Pāvilu, romiešu tribūns, domādams, ka Pāvils varētu būt aizbēgušais musinātājs, viņam jautāja: *«Vai tikai tu neesi tas ēģiptietis, kas priekš dažām dienām sacēlies un aizvedis tuksnesī četrus tūkstošus sikariešu?»* («Apustuļu darbi», [21:38](#)). Kas attiecas uz nemiernieku skaitu, tad «Apustuļu darbu» autors savā vērtējumā ir pieticīgāks un droši vien tuvāks patiesībai nekā Jozefs Flāvijs.

Tajā laikā, kad Jeruzalemē ieradās Pāvils, romiešu prokuratora amatu ieņēma brīvlaistais vergs Felikss. Viņa sieva bija ķēniņa Agripas I māsa, ebreju princese Druzilla. Tas tomēr ne mazākā mērā neietekmēja prokuratora attieksmi pret viņa varai pakļauto ebreju tautu. No romiešu avotiem mums zināms, ka Felikss bijis nelietīgs, nežēlīgs un pērkams cilvēks. Pāvilu viņš noturēja divus gadus apcietinājumā, cerēdams par viņu iegūt izpirkuma maksu. Feliksa nežēlība un varas ļaunprātīgā izmantošana noveda pie tā, ka ebreju sabiedrība nosūtīja uz Romu sūdzību par viņu. Taču tā palika bez jebkādas atbildes, jo Feliksu atbalstīja viņa brālis Pallass – visuvarenais brīvlaistais un divu ķeizaru, Klaudija un Nerona, mīlulis.

Briesmīgo pārestību sarūgtinātie ebreju patrioti savā izmisumā uzsāka teroristisku partizānu karu. Par drausmīgu biedēkli kļuva t.s. sikarieši jeb dunčinieki. Izmantodami drūzmēšanos ielās, sikarieši ar dunča dūrieniem nogalināja romiešus un savus tautiešus, kurus turēja aizdomās par sadarbību ar okupantiem. Sikarieši nebaidījās pat apgānīt dievnamu. Vīrspriesteri Jonatānu, kuru ebreji uzskatīja par Romas ielikteni, nodūra ticīgo vidū, kad viņš izpildīja rituālās ceremonijas.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka vismazākā novirze no jūdaisma tika uzskatīta par tautas nodevību. Mēs jau zinām, cik vētrainu pretestību ebreju emigrantu vidū izraisīja Pāvila misionāra darbība. No brīdinājumiem, kādus Pāvilam Cezarejā sniedza draugi, nepārprotami secināms, ka sinedrijs bijis lieliski informēts par katru Pāvila soli. Šādu informāciju tam sniedza gan sinedrija pastāvīgie nodokļu piedzinēji, gan varbūt arī speciāli izsūtīti aģenti. Pāvils taču bija izdaudzīnāts par ķeceri, dieva zaimotāju un renegātu. Ko nozīmēja šāds pulgojošs raksturojums, Pāvils dabūja sajust pats uz savas ādas, līdzko viņš parādījās Jeruzalemē.

Izrādījās, ka pat Pāvilam tuvu stāvošie nacarieši, pie kuriem viņš tūlīt devās kā uz savām mājām, ir neapmierināti ar viņa rīcību. «Tā kunga brālis» Jēkabs, ortodoksāls jūdaisma piekritējs, kā mēs jau rakstījām, Pāvilu sagaidīja ar smagiem pārmetumiem, ka viņš sludinot ebrejiem atkāpšanos no tēvu tēvu ticības, pierunājot viņus atteikties no apgraizīšanas un citām bauslībā noteiktām paražām. Un pieprasīja, lai Pāvils septiņas dienas šķīstītos dievnamā, nožēlojot grēkus.

Viegli iedomāties, cik pazemotam vajadzēja justies Pāvilam, kurš taču visur un visiem vēstīja, ka pats Jēzus ceļā uz Damasku bija viņu aicinājis par savu apustuli. Atzīšanās grēkos runāja pretim tam, uz ko viņš pretendēja, jo bija grūti pieļaut, ka paša skolotāja svaidītais un personīgi pilnvarotais apustulis varēja savā rīcībā izdarīt tādas kļūdas, kuras prasītu speciālu nožēlu un šķīstīšanos.⁷¹

Un tomēr Pāvils pakļāvās šai prasībai, tādējādi pārvilkdams svītru savai apustuliskai pagātnei. Šķīstīšanās akts, kuru pēc Jēkaba norādījuma viņam vajadzēja izciest, bija tikpat kā pazudušā dēla atgriešanās ortodoksālā jūdaisma klēpī, tikpat kā izlīgšanas mēģinājums ar ebreju tautu un Jeruzalemes teokrātiju, tā bija atgriešanās nacaraiešu pārstāvētajā kristietības paveidā.

Kas pamudināja Pāvilu pieņemt šādu dramatisku lēmumu? Meklējot atbildi uz šo psiholoģiski sarežģīto jautājumu, mums jāņem vērā zināmi fakti un apstākļi, kuri loģiskā sasaistījumā dod pamatu minējumiem par Pāvila rīcības motīviem.

Izsekojot viņa nemitīgās cīņas ar diasporas ebrejiem triju misijas ceļojumu laikā, rodas iespaids, ka šai cīņai bijis tikai reliģisks raksturs un par strīdus iemeslu uzskatāms jūdaisma integritātes apdraudējums, par kādu kļuva Pāvila mācība.

Turpretī Jeruzalemē situācija bija pavisam citāda. Tur koncentrējās tautas cīņa par savu pastāvēšanu, cīņa, kura tajā laikā, kad ieradās Pāvils, pieņēma sevišķi asu formu. Kā tas parasti mēdz būt apspiesto tautu vēsturē, reliģija tur pirmām kārtām bija kļuvusi par vairogu politiskajā cīņā par tautas saglabāšanu, tā saliedēja ebrejus kopīgā frontē. Tāpēc arī visniecīgākā novirze no jūdaisma tika uzskatīta par noziegumu, kas grauj tautas vienotību, un ikviens vainīgais šādā pārkāpumā – vienkārši par nodevēju.

No Pāvila vēstulēm zināms, ka viņš nekad nebija pārstājis atzīt sevi par ebreju, ka, gluži otrādi, viņš ar lepnumu allaž pasvītvoja savu ebrejisko cilmi. Šajā ziņā – kā to rāda Stefana mocekļa nāve – Pāvils reizēm varēja kļūt pat par šovīnistu. Kādam gan vajadzēja būt triecienam, kad viņš pēkšņi atradās pie kauna staba kā savas tautas nodevējs un ar šo apsūdzību solidarizējās pat viņam tuvie nacaraieši, pie kuriem viņš neatrada vis brālīgu uzņemšanu, kā tas bija noticis pirms divdesmit gadiem, bet gan piedzīvoja sava mūža visrūgtāko pazemojumu.

Kad Pāvilu no satracinātā pūļa rokām izrāva un savā aizsardzībā ņēma romiešu leģionāri, viņam atļāva teikt aizstāvēšanās runu. Pāvils zvērēja pie visa, kas viņam svēts, ka ir ticīgs ebrejs, kas runā ebreju (pareizāk sakot, gan aramiešu) valodā. Izmisīgi pūlēdamies iegūt pūļa labvēlību, viņš pazemojās tiktāl, ka savu teroristisko darbību pret «helēnistiem», ar kuru nu gan Pāvilam nebija ko lepoties, viņš bez jebkādiem morāles apsvērumiem piedēvēja sev par nopelni un lojalitātes apliecinājumu attieksmē pret jūdaismu. Stāstīdams, kā viņš ticis atgriezts, Pāvils, starp citu, sacīja:

«Es esmu jūds, dzimis Tarsā, Kilikijā, bet uzaudzīnāts šinī pilsētā, izglītojies pie Gamaliēla kājām, pilnīgā saskaņā ar tēvu bauslību, dedzīgs dieva bauslības cīnītājs, kādi jūs vēl šodien visi esat; šo ticību [domāta «helēnistu» kristietība] esmu vajājis līdz nāvei, saistīdams un nododams cietumā vīriešus un sievietes, kā to man var apliecināt augstie priesteri un visa vecājo padome; no tiem arī dabūjis vēstules brāļiem Damaskā, devos ceļā, lai apcietinātu tos, kas tur atradās, un vestu uz Jeruzalemi sodīt» («Apustuļu darbi», [22:3–5](#)).⁷²

Šajā konfliktā, kā tas mums jau zināms, runa patiesībā nebija par to vai citu kristietības paveidu. Tas bija politisks konflikts, kurš skāra ebreju nacionālo pastāvēšanu, lai gan šķietami cīņa risinājās tikai par jūdaisma integritāti. Jēkaba vadītajai Jēzus piekritēju Jeruzalemes sektai, kas visā savā divdesmit gadu ilgajā vēsturē bija pakļāvusies templim un priesteru teokrātijai, vajadzēja, protams, solidarizēties ar ebreju sabiedrības pārējās daļas domām, un tas arī izraisīja to bardzību, ar kādu izturējās pret Pāvilu, līdzko viņš parādījās Jeruzalemē.

Pāvils savu aizstāvēšanās runu sacīja no Antonija forta kāpnēm, kas veda tieši uz tempļa pagalmu. Jozefs Flāvijs ir aprakstījis šo celtni, un arheoloģiskie izrakumi apstiprināja viņa informācijas pareizību. Šo cietoksni reizē ar ķēniņa pili uzcēla Hērods Lielais un par godu savam protektoram Antonijam nosauca to Antonija vārdā. Jēzus un Pāvila dzīves laikā tur mitinājās romiešu karaspēka garnizons, un tā uzdevums bija uzturēt kārtību tempļa pagalmā, kur nemitīgi drūzmējās svētceļotāju pūļi. No augstajiem

⁷¹ V.E.: Toties tāda šķīstīšanās kļūst pilnīgi saprotama un pat nepieciešama, ja mēs pieņemam, ka Pāvils sirdī vienmēr palika īsts ortodoksāls jūds, bet kristietību sludināja tikai izlikdamies. Pie tādas izlikšanās viņam, protams, nācās šo to darīt (it kā) pretī jūdaismam (lai gan sirdī šī jūdaisma labā). Tādā gadījumā viņš pats juta nepieciešamību attīrīties no tādiem formāliem pārkāpumiem.

⁷² V.E.: Nav tikai skaidrs, no kurienes Lūka, rakstīdams 40 gadus pēc šiem notikumiem, dabūja Pāvila runas stenogrammu.

cietokšņa mūriem sardzes posteņi kā uz delnas redzēja visu pagalmā notiekošo un tāpēc varēja ātri iejaukties, kad vajadzēja paglābt Pāvilu no saniknotā ebreju pūļa rokām.

Romieši paņēma Pāvilu sev līdzi, iekala važās un katram gadījumam gribēja viņu nopērt ar pātagām. Tomēr, uzzinājuši, ka viņiem darīšana ar Romas pilsoni, tie no sava nodoma atteicās. Taču nākamās dienas rītā viņi Pāvilu atveda uz sinedrija tiesu, lai viņš attaisnotos pats savu tautiešu priekšā. Pāvila pašpārliecinātība un drosme, ar kādu viņš atbildēja uz apsūdzībām, augsto priesteri tā nokaitināja, ka tas pavēlēja sist Pāvilam pa muti. Un tad Pāvils sacīja slavenos, nicinājuma pilnos vārdus, kurus viņš meta sejā augstajam priesterim: *«Dievs tevi sitīs, tu nobalsinātā siena; tu šē sēdi mani tiesāt pēc likuma un pavēli mani sist pret likumu»* («Apustuļu darbi», [23:3](#)).

Pretēji tam, ko varēja sagaidīt, Pāvils no šīs konfrontācijas iznāca neskarts, jo viņš pārspēja tiesnešus prātā un atjautībā. Pāvils ātri atskārta, ka sinedrijā nav iekšējas vienotības un tas sastāv no divām savstarpēji naidīgām grupām – farizejiem un saducejiem. Pirmie, kā mēs jau zinām, ticēja, ka mirušie celsies augšām, bet otrie šādu uzskatu atzina par ķecerību. Un tad Pāvils pēkšņi vērsās pret saducejiem ar apsūdzību, ka tie viņu vajādot un pret viņu kūdot tikai tāpēc, ka viņš esot farizejs un ticot, ka mirušie celsies augšām. Ar šo izmanīgo gājienu Pāvils uzkurināja starp abiem novirzieniem pastāvošās pretešķības un panāca, ka sinedrijs nespēja rast vienprātību viņa prāvā. Sākās sīva polemika jautājumā par Pāvila vainu vai bezvainību, un Romas tribūns, bīdamies, ka abas strīdīgās puses varētu saplosīt Pāvilu gabalos, izrāva viņu no ļaužu bara un atveda atpakaļ cietoksnī.

Tomēr atradās fanātiķi, kuri nedomāja rimties. Tie gribēja panākt, lai Pāvilu vēlreiz vestu uz noklaušināšanu, un tad ceļā uz sinedriju viņu nogalināt. Par šo sazvērestību uzzināja Pāvila māsasdēls un nekavējoties visu paziņoja romiešu iestādēm. Tad tribūns nosprieda, ka visdrošākais būtu apcietināto tūlīt nogādāt paša vietvalža rīcībā, kura rezidence bija Cezarejā.

Pāvila pavadīšanai norīkotais eskorts sastāvēja no četriem simtiem kājnieku un septiņdesmit jātniekiem. Šis neparasti spēcīgais eskorts ir ļoti zīmīgs, jo liecina, cik nesamierināmi naidīga bija jeruzalemiešu nostāja pret Pāvilu un cik lielas briesmas viņam draudēja. Romiešu tribūns, nozīmēdams Pāvila pavadībai tik prāvu karavīru vienību, droši vien zināja, ko dara, jo bija pamats būties, ka fanātisko jeruzalemiešu pūļi ceļā varētu uzbrukt un sagrābt apcietināto savā varā. Pat tad, kad Pāvils jau sēdēja Cezarejas cietumā, augstais priesteris un citi Jeruzalemes teokrātijas pārstāvji ieradās pie vietvalža un, atsaukdamies uz likuma pantiem, kurus citēja speciāli šim nolūkam nolīgts grieķu jurists Tertullus, centās panākt, lai ienīstais gūsteknis tiktu notiesāts uz nāvi.

Pēc diviem gadiem amatā stājās jauns vietvaldis Fēsts. Viņš nekavējoties ķērās pie tagad jau izdaudzinātās Pāvila lietas izskatīšanas, noklaušināja apcietināto un lūdza pat ķēniņu Agripu nopratināt Pāvilu un izteikt par to savas domas. Dramatiskā saruna notika, klātesot ķēniņienei Berenīkei, kura pazīstama ar to, ka vēlāk kļuva par cēzara Tita mīļāko. Pāvils izskaidroja savu mācību ar tādu degsmi un pārliecības spēku, ka Agripa, visumā būdams skeptiski noskaņots cilvēks, ironiski izsauca: *«Tu gandrīz pārliecināsi mani kļūt par kristieti»* («Apustuļu darbi», [26:28](#)).

Neraugoties uz jeruzalemiešu neatlaidīgajiem pūliņiem, vietvaldi Fēstu neizdevās īsti pārliecināt par Pāvila vainu, un tāpēc, lai izklātu no šī neveiklā stāvokļa, tas ļāva Pāvilam izvēlēties: vai nu piekrist, ka viņa apsūdzības lietu no jauna izskata sinedrijs, vai arī izmantot savas Romas pilsoņa tiesības un griezties pie ķeizara.

Pāvils zināja, kas viņu sagaida Jeruzalemē, un tāpēc nevilcinoties izvēlējās otro iespēju. Tad viņu kopā ar citiem ieslodzītajiem iesēdināja kuģī romiešu virsnieka Jūlija apsardzībā. Likijas novadā Listras ostā viņi pārsēdās uz cita kuģa, kuram vajadzēja doties uz Itāliju, tomēr ceļā Krētas tuvumā kuģis nokļuva vētrā un dreifēdams cieta avāriju pie Maltas krastiem. Pateicoties Pāvila atjautībai, kuģa apkalpe un apcietinātie paspēja izglābties. Kuģa bojā ejā cietušie viesmīlīgajā salā nodzīvoja trīs mēnešus. Šajā laikā Pāvils iemantoja slavu kā brīnumdarītājs dziednieks (starp citu, viņš izārstēja salas valdnieka tēvu), un reiz vietējie iedzīvotāji pasludināja viņu pat par dievu. Pēc tam ieslodzītos ar citu kuģi nogādāja Romā.

Puteolas ostā un Romas priekšpilsētā Pāvilu apsveica tur dzīvojošo tautiešu delegācija. Romas varas iestādes pret apcietināto izturējās laipni. Divus gadus, gaidot ķeizara spriedumu, viņam bija atļauts dzīvot privātā namā tikai viena kareivja uzraudzībā. Šajā laikā Pāvils izrādīja lielu rosmi: uzņēma viesus, izklāstīja tiem savu mācību un diktēja vēstules brāļiem kristiešiem.

Nav noskaidrots, kā Pāvilam veicies šajā rosmīgajā misijas darbā. Zināms tikai tas, ka mēģinājumi iemantot turienes ebreju kolonijas vadītāju labvēlību beigušies ar pilnīgu neveiksmi. Tāpēc Pāvilam neatlika nekas cits, kā šķirties no tiem uz visiem laikiem. To darīdams, viņš sīvi noteica: *«Tad zinait, ka dievs pestīšanu sūtījis pagāniem, un tie to dzirdēs»* («Apustuļu darbi», [28:28](#)). Ar šiem

raksturīgajiem vārdiem stāstījums par Pāvila dzīvi pēkšņi pārtrūkst. Nezināmu iemeslu pēc «Apustuļu darbu» autors apklust un beidz savu vēstījumu.⁷³

Dzīve izrādījās spēcīgāka

Romas ebreju draudzei veltītie vārdi, kurus mēs nupat nocītējām, nenozīmē, ka tikai šajā brīdī būtu sākusies norobežošanās no ortodoksālā jūdaisma un līdz ar to no Jēkaba jūdekristiešu sekas, kura ar jūdaisu bija integrāli saaugusi. Šī nošķiršanās sākās daudz agrāk, patiesībā jau tajā brīdī, kad Pāvils izvērtā savu misijas darbību helēniskajās pilsētās un citās apdzīvotās vietās. Protams, viņa darbība tur risinājās pavisam citādos sabiedriskos un kultūras apstākļos nekā Palestīnā. Noteiktas doktrīnas un aizliegumi, kas tradicionāli bija iesakņojušies mazajā, no pārējās pasaules nošķirtajā zemē, izrādījās nereāli, kad tos mēģināja ieviest grieķu un romiešu kultūras un civilizācijas apvidos.

Kā ilustrācija šeit var noderēt aizliegums lietot pārtikā to dzīvnieku gaļu, kas bija upurēti pagānu dievkiem. Pāvils, kā mēs zinām no viņa vēstulēm un «Apustuļu darbiem», diez cik stingri neievēroja šo aizliegumu, un to viņam bargi pārmeta ne tikai ortodoksālie ebreji, bet arī Jeruzalemes kristieši. Tā kā Pāvils pats jo bieži pasvītvoja savu uzticību jūdaismam un tā rituālajiem priekšrakstiem, tad šī iecietīgā nostāja var likties dīvainā un nekonsekventa. Taču viss kļūst skaidrs, ja ņemam vērā, ka Pāvils rīkojās apstākļu spiests un vienkārši nebija spējīgs stingri ievērot minēto aizliegumu. Dzīve izrādījās spēcīgāka nekā visādi samāksloti ierobežojumi, kuri bija radušies pilnīgi citos apstākļos. Par Pāvila nopelnu uzskatāms tas, ka viņš to saprata un šajā jautājumā izrādīja elastību un praktisku saprātu.

Jāņem taču vērā, ka pagānu svētnīcās t.s. dedzināmie upuri bija retums. Parasti ugunī sadedzināja tikai mazu daļu no upurējamā dzīvnieka, bet pārējo gaļu priesteri pēc savu vajadzību apmierināšanas pārdeva vietējiem iedzīvotājiem. Tirdzniecībā ar gaļu viņiem piederēja monopols, un, protams, viņi tad arī diktēja cenas. Privāti kaut lopus bija stingri aizliegti,⁷⁴ un tikai izņēmuma kārtā ebrejiem aiz reliģiskiem apsvērumiem palaikam bija atļauts izdarīt rituālam atbilstošu lopu kaušanu.

Pamēģināsim tagad iztēloties, kādā stāvoklī bija kristiešu namamāte, ja viņa piederēja pie trūcīgākām aprindām. Nedrīkstēdama iegādāties gaļu, kas nāca no pagānu upuriem un tika pārdota tirgū par samērā pieejamām cenām, viņai gaļu vajadzēja meklēt pie ebrejiem vai melnajā tirgū. Taču ar abām šīm iespējām praktiski nevarēja rēķināties. Pirmajā gadījumā šķēršļus radīja aizvien pieaugošais antagonisms un savstarpējie aizspriedumi starp ebrejiem un Jēzus piekritējiem, bet otrajā gadījumā atbiedēja augstās spekulatīvās cenas. Dzīve tomēr prasīja savu tiesu, un praktiskā namamāte, gribēdama paēdināt ģimeni, pirkta to, kas bija pieejams, neievērodama nekādus aizliegumus.

Jeruzalemē stāvoklis bija pavisam citāds. Tur drīzāk bija grūti pārkāpt aizliegumu par pagānu upurdzīvnieku gaļas lietošanu, jo tādas gaļas tirdzniecībā vienkārši nebija. Gaļas tirdzniecības monopols piederēja templim, kur tāpat kā pagānu svētnīcās uz altāra tika sadedzināta tikai niecīga daļa no upurējamā dzīvnieka, bet pārpalikumu izlietoja pilsētas ikdienas vajadzību apmierināšanai. Tātad ortodoksālais jūdaisma piekritējs Jeruzalemē nemaz netika pakļauts kārdinājumam pārkāpt pastāvošo aizliegumu.

Jautājumu sarežģīja vēl tas, ka reizēm svarīga bija arī biedriska attieksme. Pēterim, piemēram, vienkārši nebija iespējams atteikties, kad romiešu virsnieks Kornēlijs, kurš tikko bija pieņēmis kristīgo ticību, viņu ielūdza kopīgā azaidā ar savu ģimeni un saimes ļaudīm. Jēzus piekritēji Jeruzalemē, izsacīdami apustulim par to bargus pārmetumus, tikai parādīja savu provinciālo aprobežotību. Arī viņu vadītājs, «tā kunga brālis» Jēkabs, kurš jūdaisma rituāla jautājumos bija stingri ortodoksāls, nedomāja piekāpties ne soli un nesaprata, ka Pēteris un Barnaba, viesodamies Antiohijā helēnistu mājās, nevarēja atsāties sēsties pie galda kopā ar tikko kristietībai pievērstajiem ļaudīm, kuri neredzēja nekā ļauna no pagānu svētnīcām nākušas gaļas lietošanā un katru atteikumu uzskatītu par apvairojumu.

Un tomēr, Jēkaba emisāru piespiesti, Pēteris un Barnaba atteicās no šāda veida kontaktiem, par ko savukārt viņus asi kritizēja Pāvils. Vēstulē galatiešiem Pāvils viņiem pārmet nekonsekvenci un liekulību. Nepatīkamo starpgadījumu viņš apraksta šādi: *«Bet, kad es redzēju, ka tie nedara pareizi pēc evaņģēlija patiesības, es sacīju Pēterim visu priekšā: Ja tu, jūds būdams, dzīvo pēc pagānu un ne pēc jūdu*

⁷³ V.E.: Un tā – praktiski visu, ko mēs uzzinām par Pāvila dzīvi, ir uzrakstījis grieķis Lūka (kurš principiāli nevarēja būt informēts, ja Pāvila misija būtu bijusi viltīga sazvērestība). Nekādos citos dokumentos no kanoniskās Jaunās Derības nekā vērā ņemama par Pāvilu nav (nav evaņģēlijos, nav autentiskajās Pāvila vēstulēs).

⁷⁴ V.E.: Kaut kā grūti noticēt šim apgalvojumam (kādu es pirms Kosidovska nekad agrāk nebiju dzirdējis). Tad taču iznāk, ka VISI dzīvnieki bija jāupurē (un nevis tikai daži); vienkārša gaļas ražošana, parasta lopkopība vispār nepastāvēja? (Šķiet, te būs kaut kāds pārpratums; varbūt bija aizliegts, teiksim, privāti upurēt – ārpus templiem, vai tamlīdzīgi?).

paražām, kā tu gribi piespiest nejūdus dzīvot pēc jūdu dzīves veida»⁷⁵ (Apustuļa Pāvila vēstule galatiešiem, 2:14). Diemžēl Pāvils mums nesaka, ko atbildējis Pēteris. Mēs zinām tikai to, ka pēc šīs ķildas viņu ceļi šķīrušies uz visiem laikiem. Nekad viņi vairs nav sastapušies, ne Antiohijā, kur Pāvils acīm redzami izvairījās iegriezties, un pat ne Romā, ja tikai vispār varam runāt par Pētera uzturēšanos šeit, jo avoti, kuri to it kā apliecinātu, ir pārāk apšaubāmi. Šī epizode, šķiet, ir viens no svarīgākajiem lūzuma momentiem attiecībās starp Jēzus piekritējiem no ebreju un pagānu vides.

Pāvila attieksme pret šo jautājumu, ir visai interesanta. Pirmajā vēstulē korintiešiem (10:27–29) viņš saviem ebreju piekritējiem ieteic, lai tie ēd visu, ko pārdod skārpos, un piebilst: *«Ja kāds no neticīgajiem jūs aicina viesos un jūs gribat iet, tad ēdiet visu, ko jums ceļ priekšā, nekā nepētīdami sirdsapziņas dēļ»*. Vienīgi, ja kāds cits no ebreju brāļiem aizrāda, ka tā ir pagānu upuru gaļa, tad Pāvils iesaka no tās atturēties «sirdsapziņas dēļ», bet tūlīt paskaidro: *«Es nedomāju tavu, bet viņa sirdsapziņu. Jo kāpēc sveša sirdsapziņa lai tiesātu manu brīvību?»*

Ja kādam liktos, ka Pāvils šajā gadījumā ieteic divkosīgu rīcību, tad apustulim par attaisnojumu var minēt kādu citu vietu no šīs pašas vēstules korintiešiem: *«Attiecībā uz elku upuru gaļas ēšanu mēs zinām, ka nav neviena elka pasaulē un ka nav cita dieva kā viens vienīgs»* (8:4). Tātad Pāvils visu šo strīdu uzskata par tukšu, jo kaut kā tāda kā pagāniskas cilmes dēļ nešķīstas gaļas vispār nemaz nav. Viņš tikai ieteic, saglabājot šajā jautājumā sirdsapziņas brīvību, neizraisīt sašutumu to Mozus ticības brāļu vidū, kuri vēl nav spējuši visu to apjēgt.

Šis dzīves prasību diktētais saprātīgais pragmatisms, kuram pakļaujoties Pāvils savas misijas labā pagānu vidē atmeta dažus Mozus ticības rituālos priekšrakstus, noteica arī viņa nostāju pret dažiem sākotnējās kristietības aspektiem, kurus pārstāvēja Jēkaba vadītā Jeruzalemes draudze. Viņa nostāja bija tāda, ka mēs to šodien vārda pilnā nozīmē nosauktu par revizionistisku.

Tas vispirms attiecināms uz šās draudzes iekārtu, kura balstījās uz pilnīgu kopīpašumu. No «Apustuļu darbiem» mēs zinām, ka Jeruzalemes draudzes vadītāji šo iekārtu uzskatīja par sakrālu un par jaunās ticības integrālu daļu. Pat visniecīgākais pārkāpums šai ziņā līdzinājās smagam noziegumam pret svēto garu, un tāpēc Pēteris ar pēkšņu nāvi sodīja nelaimīgo jaunatgrieztu pāri Ananiju un Sapfīru.

Mums jau no iepriekš sacītā ir zināms, ka sakarā ar stingru šās iekārtas neaizskaramību Jēzus piekritēju vidū Jeruzalemē atgadījās nopietni konflikti. Nav grūti saprast, kāpēc tā noticis. Līdzīga veida komūna varēja pastāvēt tikai pilnīgā izolācijā no tekošās dzīves kārdinājumiem, tātad klostera apstākļos. Kopīpašuma iekārta ilgāk saglabājās pie ebreju vientuļnieku sektas esēniem, kuri Nāves jūras vientuļā klinšainā krastā uzcēla klosteri netālu no vietas, kur šodien atrodas Kumrana.

Pirmie Jēzus piekritēji Jeruzalemē bija neliela saujiņa pavisam nabadzīgu cilvēku, kuriem ziedojumus pārtikai atsūtīja citi, turīgāki, helēniskajās pilsētās dzīvojoši ticības brāļi. Tādus ziedojumus vāca un uz Jeruzalemi atveda arī Pāvils. Līdzīgos apstākļos mantas kopība bija ne tikai vēlama, bet viņu eksistencei nepieciešama. Runa bija par šo dāvinājumu izlietošanu tādā veidā, lai nevienam netiktu nodarīta pārestība.

Draudzes trūcīgākie locekļi, kuru dzīve bija atkarīga no savāktajiem ziedojumiem, ar tādu mantas kopību, protams, bija apmierināti. Bet, kad kopienas locekļu skaits no simts divdesmit cilvēkiem pieauga – kā raksta «Apustuļu darbu» autors – līdz pieciem tūkstošiem, iekārtas ietvari vairs neizturēja šo spiedienu. Tos sagrāva turīgāku, Ananijam un Sapfīrai līdzīgu cilvēku infiltrācija, kas nāca galvenokārt no «helēnistu» aprindām. Tie bija diasporas ebreji, kuri draudzē ienesa plašās pasaules dvesmas un pret sastingušo iekārtu vērsta dumpja ieraugu.

Pāvils bija ne tikai reliģiskais ideologs, bet arī ar skaidru saprātu apveltīts praktiķis, kurš izveidoja daudzus kristietības centrus. Kā Tarsā dzimis «helēnists» viņš lieliski pazina grieķu kultūras apvidu pilsētās un apdzīvotās vietās valdošās attiecības. Viņš droši vien atskārta, ka mantas kopības iekārta, kura pat provinciālajā Jeruzalemē tikai ar pūlēm spēja atvairīt apkārtējās dzīves vilņu spiedienu, šajos apvidos kļūtu par utopiju un pat nopietnu traucēkli jaunās ticības izplatīšanai. Tā atbaidītu tieši no amatnieku, tirgoņu un ierēdņu aprindām nākošos jaunos piekritējus, kuru iemantošana Pāvilam šķita jo svarīga. Būtu aplam gaidīt no šiem pārtikušajiem vidējo slāņu pārstāvjiem, ka viņi atsāciesies no mūža darbā iegūtā, pie kā viņi bija pieraduši jau kopš daudzām paaudzēm.

Taču Pāvila rīcību noteica ne tikai praktiski apsvērumi. Viņa sociālā cilme bija par cēloni tam, ka Pāvilam šajā jautājumā bija principiāli citādāka nostāja, ko mēs šodien nosauktu par šķirisku nostāju. Pāvils bija uzaudzis turīgā ģimenē. Viņa tēvs Kilikijā tirgojās ar kazu vilnas audumiem, bet pats Pāvils bija apguvis telšu izgatavotāja amatu. Pateicoties tēva rocībai, jauneklis varēja doties uz Jeruzalemi, lai

⁷⁵ V.E.: Pēteris acīmredzot nav informēts par Pāvila misijas patiesajiem mērķiem. Viņš mēģina izplatīt ebionītu sektas uzskatus, bet Pāvils cenšas kristietību atšķēlt un norobežot no jūdaisma (lai jūdaismu neapgānītu).

tur, pie slavenā svēto rakstu zinātāja Gamaliēla kājām sēdēdams, izglītotos. Tolaik tāds brauciens izmaksāja dārgi, un kurš katrs to nevarēja atļauties.

Tomēr liekas, ka pēc pievēršanās kristietībai Pāvilam vairs tik labi neklājās. Tā kā viņš pats noklusē jautājumu par savu ģimeni, tad jādomā, ka Pāvils bija sarāvis attiecības ar tēvu, par kuru mums zināms, ka tas bijis farizejs un līdz ar to laikam arī ortodoksālā jūdaisma piekritējs. Dēla izrīcību tādā gadījumā viņš droši vien uzskatīja par nepiedodamu novēršanos no tēvu tēvu ticības. Tie, protams, ir tikai minējumi, taču savādi ir tas, ka agrāk turīgais jauneklis tagad pārtiek vienīgi no savu mācekļu atbalsta un to savāktajiem ziedojumiem kristiešu draudzēs.

Vēstulē filipiešiem⁷⁶ (4:12) Pāvils raksta, ka viņš iemācījies gan ciest trūkumu, gan arī dzīvot pārticībā. No šīs atzišanās secināms, ka atbalstu, kā jau tas parasti ar brīvprātīgiem ziedojumiem mēdz būt, viņš nav saņēmis diezcik regulāri. Taču viņa materiālais stāvoklis pārāk ļauns gan nevarēja būt, ja jau tajā pašā vēstulē Pāvils, pateikdamies par palīdzību, saka, ka viņam visa esot «papilnam» un ka pēc sūtījuma saņemšanas viņš esot «pilnībā» (4:18).

Pāvila attieksme pret bagātniekiem krasi atšķiras no Jēzus nostājas evaņģēlijos. Evaņģēlists Matejs, likdams Jēzum mutē slaveno prātulu, ka «*viēglāki kamielim iziet caur adatas aci, nekā bagātam ieiet dieva valstībā*» (Mateja ev., 19:24), jau pašu mantīguma faktu uzskata par amorālu. Turpretim Pāvils nepārprotami samierinās ar bagātnieku pastāvēšanu, nenosoda viņus totāli, bet vienīgi prasa, lai tie materiāli palīdzētu nabagākiem brāļiem. Otrajā vēstulē korintiešiem viņš raksta: «*Jūsu pārpalikums tagad lai nāk par labu viņu trūkumam, un arī viņu pārpalikums lai nāktu jums par labu, lai tā notiktu izlīdzināšana, kā ir rakstīts: «Kam bija daudz, netapa bagāts; kam bija maz, netapa nabags»» (8:14–15). Bet pirmajā vēstulē Timotejam⁷⁷ lasām: «*Tiem, kas ir bagāti tagadējā pasaules laikmetā, piekodini, lai viņi nebūtu augstprātīgi un neliktu cerību uz nedrošo bagātību, bet uz dievu, kas mums dod visu bagātību baudīt; lai viņi darītu labu, būtu bagāti labos darbos, devīgi, nesavtīgi*» (6:17–18). Kā redzam, nabadzības un mantas kopības ideja Pāvilam bija pilnīgi sveša. Mantiskas atšķirības starp cilvēkiem viņš uzskatīja par dabīgu un neizbēgamu parādību un tikai ieteica tās mīkstināt ar labdarību un pazemību dieva priekšā.*

Tāda pati konformistiska tendence iezīmējās arī Pāvila attieksmē pret varu un valsti. Mēs jau zinām, ar kādu lepnumu viņš pasvītvoja, ka no dzimšanas ir Romas pilsonis, un labprāt izmantoja priekšrocības, ko šis apstāklis viņam sniedza. Taču Pāvila lojalitāte reizēm nogāja tik tālu, ka tā jau sāka atgādināt verdzisku padevību. Tas izrietēja droši vien no mums jau zināmā Pāvila pragmatisma.⁷⁸ Bez tam jāatceras, ka viņš savu nostāju pret valsti un varu formulējis vēstulē, kas rakstīta Romā dzīvojošiem ticības brāļiem. Tāpēc šeit būtu izvirzāma tēze, ka, paskubinādam savus piekritējus uz tik galēji padevīgu legālismu, Pāvils par savu mērķi būs spraudis arī pretdarbību nomelnojošajai propagandai, it kā kristieši esot Romas impērijas ienaidnieki, un tādā kārtā centies tos pasargāt no vajāšanām.

Pāvila vēstulē romiešiem lasāms: «*Ikviens lai ir paklausīgs augstākām varām, kas valda. Jo nav valsts varas, kā vien no dieva, un tās, kas ir, ir dieva ieceltas. Tātad tas, kas stāv pretī valsts varai, nostājas pret dieva iestādījumu. Bet tie, kas nostājas pret to, paši sev sagādā sodu*» (13:1–2).

Pēc Pāvila domām, ne tikai jebkura vara, vienalga, kāda tā būtu, ir no dieva, bet par dieva kalpiem uzskatāmi arī visi tās pārstāvji, pat nodokļu piedzinēji. «*Tāpēc maksājiet arī savas nodevas; viņi, kas uz to raugās, ir dieva kalpi*», Pāvils raksta vēstulē romiešiem. «*Dodiet katram, kas viņam pienākas: nodevas, kam nākas nodevas, muitu, kam nākas muita, bijību, kam nākas bijība, cieņu, kam nākas cieņa*» (13:7–8).

Tāda pati nostāja Pāvilam ir attiecībā uz verdzību. Tāpat kā vara un valsts, no dieva ir arī valstī pastāvošā iekārta. Bet verdzība bija viens no šīs iekārtas balstiem. Pirmajā vēstulē korintiešiem Pāvils šādiem vārdiem pamāca savus mācekļus: «*Ikviens lai paliek tai stāvoklī, kurā tas aicināts. Ja esi aicināts, vergs būdams, neskumsti par to! Bet, ja arī vari tapt svabads, tad to pieņem*» (7:21–22). Bet vēstulē efesiešiem viņš⁷⁹ kristītajiem vergiem tieši piekodina: «*Kalpi, paklausait saviem laicīgajiem kungiem kā Kristum bijībā un bailēs ar neviltotu sirdi*» (6:5).

Kā no dzīves ņemts piemērs šeit var noderēt notikums ar vergu Onēzimu. Tas bija aizbēdzis no sava kunga Filemona, pieņēmis kristīgo ticību un pievienojies Pāvilam. Apustulis Onēzimu iemīlēja no

⁷⁶ V.E.: Bet tā taču pseidopāvila vēstule!

⁷⁷ V.E.: Arī pseidopāvils.

⁷⁸ V.E.: Pāvila nolūks (ja pieņemam šeit izvirzīto hipotēzi) bija nevis organizēt (kristiešu) varmācīgu sacelšanos pret romiešiem, bet gan vājināt Romu, iepotējot romiešiem lēnprātību, padevību un orientāciju uz aizkapa dzīvi kā īsto dzīvošanu, novēršoties no reālās dzīves un piedevām vēl godinot kādu ebreju kā Dieva dēlu un godinot ebreju Svētos Rakstus (Veco Derību). Pie tāda mērķa viņa «lojalitāte» pret valsts varu ir dabīga.

⁷⁹ V.E.: Pseidopāvils!

visas sirds, taču negribēja izšķirt tā likteni, jo uzskatīja, ka jāciena cita cilvēka īpašuma tiesības. Tāpēc viņš Onēzimu nosūta tā īpašniekam, lai verga saimnieks pats izlemtu, ko ar viņu darīt. Tomēr Pāvils pūlas Filemonu un viņa sievu ietekmēt, lai tie savam vergam ne tikai piedotu aizbēgšanu, bet arī nosūtītu viņu atpakaļ jau kā brīvlaistu. No satraukuma, kas jauzams vēstulē, var manīt, ka Pāvils pats atskārtis, cik bīstama ir viņa rīcība. Verga aizbēgšana tolaik tika uzskatīta par vienu no smagākajiem noziegumiem, ko sodīja pat ar nāvi. Tomēr Pāvilam bija pamats cerēt, ka viņa lūgumu ievēros, jo Filemons bija dedzīgs un pašlūgīgs jaunatgriezts kristietis.⁸⁰

Tātad Pāvils gan aicina, lai pret vergiem izturētos labi, jo dieva priekšā tiem ir tādas pašas tiesības kā brīvajiem ļaudīm, taču pašu vergturības iekārtu viņš nepārprotami atbalsta. Protams, ir grūti noskaidrot, kas nosacīja šādu un ne citādu Pāvila nostāju. Pirmām kārtām Pāvils, ņemot vērā viņa piederību pie noteikta sabiedriskā slāņa, jau no bērnības bija pieradis redzēt sev apkārt vergus un uzskatīja tos par normālu dzīves atribūtu, kas nekādus pārspriedumus nevarēja izraisīt. Atziņa, ka verdzība būtu likvidējama, viņam droši vien liktos dīvaina, pat aplama. Un, pat ja kādreiz šāda dumpīga doma viņam būtu ienākusi prātā, tad Pāvils kā reālistiski domājošs cilvēks droši vien tūlīt atskārstu, kas viņu šādā gadījumā sagaidītu. Notiktu tas, no kā Pāvils par katru cenu centās izvairīties: viņš nonāktu konfliktā ar Romas varas iestādēm, kas, daudzo vergu dumpju satrauktas, šajā jautājumā bija sevišķi jutīgas.

Pāvils dzīvoja tādā vēsturiskās attīstības posmā, kad pasaules ekonomiskās struktūras galvenā bāze bija vergu darbs, un tāpēc grūti iedomāties, ka viņa nostāja būtu varējusi būt citāda. Viņš centās tikai pēc tā, lai nelaimīgo vergu liktenis tiktu kaut kādā mērā atvieglots, un uzskatīja, ka cilvēku mīlestības vārdā tas vispirms būtu viņa ticības brāļu pienākums.

Tik demonstratīvi solidarizēdamies ar Romas valsts varu un tās iekārtu, kas balstījās uz verdzību, Pāvils gan atvieglināja kristietībai tās vēsturisko ceļu uz galīgo triumfu, kad tā kļuva par valsts reliģiju, taču reizē ar to attālinājās no Jēzus un viņa sekotāju mācības, no visa tā, kas uzskatāms par šīs mācības imanentu protestu pret dzīves netaisnību. Viņš visnotaļ pieskaņojās pastāvošai tiesiskai iekārtai un līdz ar to notrulināja kristietības sociālo smaili.

Nekādu pārsteigumu neizraisa dažu Bībeles pētnieku uzskats, ka salīdzinājumā ar Jēzu Pāvils bijis jauns fenomens un ar viņa parādīšanos kristietībā sācies pilnīgi jauns attīstības posms. Vācu protestantu teologs un pazīstamais Bībeles pētnieks Heincs Cārnts savā lieliskajā grāmatā «Vēsturiskais Jēzus» saka, ka «vēsturisko Jēzu no baznīcas pestītāja atdala tāds bezdibenis, ka abos šajos tēlos grūti atrast kādu kopīgu iezīmi».

Kā papildinājumu šai ainavai der vēl pieminēt, ko minētajā jautājumā raksta katoļu Bībeles pētnieks Ž. Šteinmans savā monogrāfijā «Pāvils no Tarsas». «*Cik atšķirīgs ir Pāvils no sava skolotāja! Jēzus runāja aramiešu valodā, Pāvils – grieķu valodā. Jēzus bija dabas un lauku cilvēks, Pāvils – pilsētas iedzīvotājs. Jēzus ar visu sirdi bija pieķēries Galilejai, Pāvils bija kosmopolīts. Jēzus neuzticējās intelektuālistiem un rabīniem, Pāvils bija rabīns*».

Pāvils trešajās debesīs

Nav mūsu nolūks šeit izklāstīt Pāvila biogrāfiju, taču jāpiegriež vērība dažiem apustuļa dzīves sīkumiem, lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par viņa personības psiholoģiskajām aprisēm. Pāvila dzīves gaitās ir nenoskaidrotas mīklas un strīdīgi jautājumi, un pie šiem pretrunīgajiem momentiem pieder arī jautājums par viņa divu vārdu ģenēzi.

Kā ebrejs viņš bija nosaukts Saula vārdā. Tā viņš neapšaubāmi saucās tajā laikā, kad vēl uzturējās ebreju centros un tātad arī Jeruzalemē – sākumā kā jauns Gamaliēla māceklis, bet vēlāk kā sīvs «helēnistu» vajātājs.

Ja runa ir par Pāvila otro vārdu (latīniski *Paulus*), tad Bībeles pētnieku domas dalās. Daži, dibinādamies uz to, ka «*paulus*» latīņu valodā nozīmē «mazais», domā, ka tā bijusi zobgalīga iesauka, ko draugi Saulam devuši sīkā auguma pēc. Turpretī vācu Bībeles zinātnieks Dibeliuss,⁸¹ ņemdams vērā apustuļa praktisko atjautu, nonācis pie secinājuma, ka viņš pieņēmis šo vārdu tikai pēc pāriešanas kristietībā, pamatoti uzskatīdams, ka Romas pilsonim Paulum būs lielāka autoritāte nekā ebrejam Saulam.

Tomēr pēc visvecākās tradīcijas Sauls pieņēmis vārdu Paulus par godu Kipras prokonsulam Sergijam Paulam, kuru viņš bija pievērsis kristietībai. Šo versiju mums sniedz Origēns, Hieronims un Augustīns, lai gan «Apustuļu darbu» autors, kurš vienīgais apraksta prokonsula pievēršanu kristīgajai

⁸⁰ V.E.: Skat. {[Filemonam.8](#)}.

⁸¹ V.E.: Martin Dibeliuss (1883.09.14 – 1947.11.11).

ticībai, par šo vārda maiņu neko nesaka. Tāpēc droši vien tā ir tikai kāda no vēlāka laikposma teiksmām, kurām vajadzēja atgādināt Pāvila nopelnus.

Pavisam citādi uz šo strīdīgo jautājumu lūkojas pazīstamais poļu Bībeles pētnieks katoļu priesteris E. Dombrovskis. Viņš pievērta uzmanību tam, ko bija piemirsuši daudzi diskusijas dalībnieki, proti, ka diasporas ebreju vidū pēc Romas pilsoņu tiesību iegūšanas bija izplatījusies snobistiska paraža pieņemt pašiem un dot saviem dēliem grieķu un romiešu pavārdus. Tādēļ gandrīz droši var apgalvot, ka Pāvils, būdams turīga ebreja dēls, līdzās savam ebreju vārdam lietoja arī romisku pavārdu.

Liekas, ka jucekli šajā jautājumā ienesis pats Pāvils, manevrēdams ar saviem diviem vārdiem atkarībā gan no konjunktūras, gan no citiem dzīves apstākļiem. Jeruzalemē un ebreju diasporas kopienās viņš uzstājās kā Sauls, turpretī grieķu un romiešu aprindās – kā Pāvils.

Vēsturnieki tāpat laužījuši galvas par Pāvila ārējo izskatu. «Apustuļu darbu» autors arī šajā jautājumā ar ziņām skopojies, un mums jāapmierinās tikai ar vēlākās cilmes avotiem. Patiesībā vienīgais līdz mums nonākušais Pāvila ārienes apraksts ir 2. gadsimta pazīstamais apokrifis «Pāvila dzīves gaitas». Šā stāstījuma nezināmais autors raksta, ka Pāvils bijis maza auguma, gandrīz pilnīgi bez matiem, ar likām kājām, biežām uzacīm un lielu kumpu degunu.

Lai gan apokrifus, ņemot vērā to fiktīvo raksturu, grūti uzskatīt par nopietniem vēstures avotiem, tomēr šoreiz ir mazliet citādi. «Pāvila dzīves gaitas» uzrakstītas Kilikijā, tātad Pāvila dzimtajā apvidū, kur ļaužu atmiņā viņš vēl ilgi saglabājās tāds, kāds bija patiesībā. Vēsturē parasti mēdz notikt, ka laika tecējumā varoņa ārējais izskats pakāpeniski tiek idealizēts. Bet, ja pretēji šai tendencei Kilikijā radies dokuments mums sniedz tik necilu Pāvila portretu, tad mierīgi varam pieņemt, ka tas ir ticams. Patiesība šeit uz kādu laiku ņēmusi pārsvaru pār teiksmas izskaistinošo iedarbi.

Mēs apzināti teicām «uz kādu laiku», jo ikonogrāfija, it kā nezinādama šo reālistisko aprakstu, tūlīt palāvās iztēles radītiem izskaistinājumiem. Tie bija vairs tikai stereotipi, kuri apustuļi rādīja kā cienīgu vīru ar bārdas ieskaitu domās iegrimuša filozofa seju. Visvecākais portrets šajā konvencionālajā stilā redzams uz kāda medaljona, kas uziets Domitillas katakombās no 2. gadsimta. Citi, vēlākas cilmes attēli atrasti diezgan lielā skaitā uz sarkofāgiem un freskām Romas katakombās, visvairāk tomēr senajās mozaīkās.

Ar Pāvila fizisko izskatu ir saistīta kāda mīklaina slimība, kura viņu mocījusi visu mūžu. No vēstules galatiešiem izriet, ka ar savām negantajām izpausmēm tā viņa mācekļiem un biedriem bijusi grūts pārbaudījums. Pāvils to lieliski apzinājās un izteica viņiem pateicību, ka tie nav nobijušies un nav viņu pametuši (4:13).

Savu slimību Pāvils apraksta tik aizplīvurotā veidā, ka grūti pasacīt, par ko īsti ir runa. Zinātnieki, pūlēdamies uzstādīt kādu noteiktu diagnozi, griezušies minējumu burvju lokā un nav nonākuši pie vienota slēdziena. Polemikas ugunīs tika izteiktas aizdomas, ka tā bijusi kāda acu slimība, malārija vai epilepsija. Līdz šim tomēr pārsvaru guvušas domas, ka tā būs bijusi epilepsija.

Pazīstamais Bībeles pētnieks Šteinmans, kuru mēs jau esam citējuši, savā monogrāfijā nonāk pie interesanta secinājuma, ka Pāvils pats apjautis savas slimības cēlonisko saikni ar ekstatiskām parādībām, kuras laiku pa laikam savā mūžā redzējis (Pāvila otrā vēstule korintiešiem, 12:7–9).

Par saviem ekstatiskiem pārdzīvojumiem Pāvils stāsta tā, it kā runa būtu par kādu citu,⁸² bet no konteksta skaidri redzams, ka tas ir viņš pats. Pāvils raksta saviem ticības brāļiem Korintā, ka viņš kādreiz «aizrauts trešās debesīs», lai gan pats nezina, vai tas noticis miesīgi vai arī garīgi. Līdz ar to viņš patiesībā atzīstas, ka nezina, vai patiesi ticis «aizrauts» fiziski, vai arī tie bijuši tikai slimīgi murgi.

Pāvils, kā zināms, visumā bija praktisks un skaidra saprāta cilvēks, tāpēc mistiskās vīzijas, kādas viņam vairākkārt rādījušās, mūs zināmā mērā pārsteidz. Ar izbrīnu jautājam, no kurienes Pāvilam atgadījušās šādas, viņa noskaņojumam tik neatbilstošas parādības.⁸³ Un mūsos rodas pārlicība, ka šeit atdzīvojušies viņa apziņā snaudošie Vecās derības motīvi, jo pravieši Jonass, Elija, Ezra un Jeremija savas dzīves laikā tāpat esot tikuši uzrauti debesīs. Bet kas attiecas uz dīvaini skanošo apzīmējumu «trešās debesīs», kas kristietībai ir pilnīgi svešs un tāpēc liekas tik neparasts atklāsmēs, ko izteic viens no tās galvenajiem izplatītājiem, tad varam pasacīt, no kurienes tas nācis. Izskaidrojums atrodams divos ebreju apokrifos – «Divpadsmit patriarhu testamentā» un «Jonas grāmatā». Šo rakstu autori mūs

⁸² V.E. Skat. {[Kor2,12:2](#)}.

⁸³ V.E.: Pāvila sprediķi viņa autentiskajās vēstulēs vispār ir ļoti miglaini, izplūduši un divdomīgi. Skaidri dominē tikai viena doma: par Jēzu kā Dieva dēlu un pestīšanu caur viņu. Viss pārējais tiek notušs un pārvērsts vienā vienīgā suģestējošas runas plūsmā., līdzīgā hipnozei Man, piemēram, ir tāds iespaids, ka šeit pieminētās runas par «trešajām debesīm», kurās pabijis kāds, ko Pāvils «esot pazinis», ir tikai iedvešanas paņēmieni, bet nevis reālu notikumu atspoguļojums.

pamāca, ka debesis sastāvot no septiņām pakāpēm un ka trešajās debesīs, kurās aizrauts Pāvils, atrodoties paradīze.

Pretrunu un paradoksālu noskaņojumu pilnais cilvēks

Mēs jau esam pievērsuši uzmanību tam, cik avantūristiska un spriegu konfliktu pilna bijusi Pāvila dzīve. Kur vien viņš parādījās, tur parasti sākās viņam pašam bīstamas jukas un sadursmes.

Varētu likties, ka šās parādības cēloņi ir pilnīgi skaidri: ebreji tik naidīgi reaģēja tāpēc, ka uzskatīja Pāvilu par bīstamu ķeceri un atkritēju, kas nodevis jūdaismu. Tomēr ir Bībeles zinātnieki (piemēram, Pouels Deiviss), kurus šāds vienkāršs izskaidrojums nepārliecina. Pēc viņu domām, tas neņem vērā iecietības gaisotni, kāda tolaik valdījusi ebreju emigrācijas centros. Tie sastāvēja lielākoties no «helēnistiem», kuri bija pazīstami ar savu liberālismu reliģijas jautājumos. Viņu sinagogās priesteru nebija un katrs tur varēja uzstāties, vēršoties pie klātesošajiem. Tas bija laikmets, kad jūdaisma domā bija iestājusies dziļa rūgšana un ebreju vidū risinājās nepārtrauktas diskusijas. Turklāt emigrācijā lielā pārsvarā bija farizeji, kas ticības jautājumos zināmā mērā bija tuvi kristiešiem. Tādos apstākļos Pāvilam, tāpat kā daudziem citiem apkārtceļojošiem «rakstu zinātniekiem», vajadzētu būt pasargātam no sevišķām nepatīkšanām.

Ja Pāvilu tomēr vairākkārt ieslodzīja cietumā, šautīja, apmētāja ar akmeņiem un apdraudēja viņa dzīvību tā, ka viņam nācās glābties bēgot, tad šīs asās reakcijas cēlonis nevarēja būt vienīgi tas fakts, ka viņš sludināja jaunu mācību par pestītāju un debess valstību zemes virsū. Šo konfliktu cēlonis bija meklējams viņā pašā, viņa raksturā. Tajā neapšaubāmi bija kaut kas izaicinošs un apodiktisks, un tas tad arī kļuva par iemeslu, kāpēc ap viņu allaž valdīja kaut kāda nemiera un satraukuma gaisotne.⁸⁴ «Apustuļu darbos» ir sastopami daži norādījumi, ka tā patiesi bijis.

Tā, piemēram, pārsteidzošs ir fakts, ka Listrā uzkūdītais ebreju pūlis ar savu niknumu vērsās vienīgi pret Pāvilu un tikai viņu dzīrās nomētāt ar akmeņiem, bet Barnabu, kurš bija nešķirams Pāvila ceļa biedrs un tikpat dedzīgs Jēzus Kristus piekritējs, atstāja mierā. Korintā izveidojās līdzīga situācija: turienes ebreji pie prokonsula Galliona tiesas aizvilka vienīgi Pāvilu, neievērodami pārējos Jēzus piekritējus. Tomēr visskaidrāk šis sevišķais naidīgums pret Pāvilu izpaudās Berejā. Šeit ebreji uzsāka pret viņu vērsta jukas. Pāvila ceļa biedri Sīls un Timotejs, pūlēdamies viņu paglābt no pūļa dūsmām, arī izveda apustuļi ārpus pilsētas un lika viņam iet uz jūras krastu. Bet paši viņi pilsētu nepameta, no kā secināms, ka nejutās apdraudēti, lai gan arī tāpat kā Pāvils bija kristieši.

Tācu par to nav ko brīnīties, jo mēs jau zinām dažas Pāvila dzīves epizodes, no kurām redzams, uz ko viņš bija spējīgs un ar kādu nepielūdzamu niknumu un fanātismu pats vajāja kristiešus. Tāpat mēs zinām, ka galvenokārt uz viņa sirdsapziņas gulstas Stefana mocekļa nāve. Pēc pāriešanas kristiešu pusē viņš šajā ziņā droši vien nebija neko daudz izmainījis. Par viņa skarbo raksturu liecina tādi nepatīkami incidenti kā sakaru pārtraukšana ar Jāni Marku, ar miermīlīgo Barnabu un godprātīgo Pēteri, kā arī savu ticības brāļu uzkūdīšana Efesā uz pagānu grāmatu dedzināšanu sārtā.

Šo psiholoģisko portretu, kurš veidots uz «Apustuļu darbu» sniegtā materiāla pamata, vēl papildina Pāvila vēstules, kurās viņš ieskicē savu garīgo gēmetni. Tā ir impulsīva, vaļsirdīga atziņšanās, ko sniedz savas sūtības degsmes pārņemts cilvēks. Lasīdami šīs vēstules, mēs gara acīm it kā skatām to autoru – maza auguma, rosīgu, neglītu ebreju ar satrauktu inteliģenci,⁸⁵ nemitīgi mētajamies starp izjūtu galējām pretīšķībām. Poļu Bībeles pētnieks E. Dombrovskis savā grāmatā «Tarsas Pāvila vēsture» viņu raksturo šādi: «Tā bija pretmetu un paradoksālu noskaņu pilna personība. Psihiska depresija tajā apvienojas ar neparastu drosmi, pazemību ar lepnumu, pret pretinieku vēsta augstprātība un kodīgs izsmiekls ar gandrīz vai mātišķu sirsnīgumu attieksmē pret uzticīgajiem ticības brāļiem».

Tomēr katoliskā pētnieka vērtējums liekas pārmērīgi maigs, jo Pāvils pret pretiniekiem vērsās ne tikai ar «augstprātību un kodīgu izsmieklu». Reizēm strīdā ar tiem viņš eksplodēja neapvaldītā niknumā un, uztiepdams savas domas, nogāja līdz atbaidošam fanātismam. Otrajā vēstulē korintiešiem Pāvils tos pasludina par viltus apustuļiem un pielīdzina sātānam, kas «izliekas par gaismas eņģeli» (11:13–15). Šīs pašas vēstules citā pantā Pāvils viņiem piedraud ar šādiem vārdiem: «To jau es esmu teicis un saku arī tagad, kā otrreiz pie jums būdams, tā tagad no tālienes, visiem, kas jau grēkojuši, un visiem pārējiem, ka es nesaudzēju nevienu, ja atkal nākšu pie jums» (13:2). Tācu kulmināciju Pāvila ekstrēmisms sasniedz vēstulē galatiešiem, vēršoties pret tiem saviem ticības brāļiem, kuru uzskati nebija viņam pa prātam: «Bet ja arī mēs vai kāds eņģelis no debesīm jums sludinātu citu evaņģēliju nekā to, ko esam jums

⁸⁴ V.E.: Nu skaidrs, ka Pāvils bija holēriķis-epileptoīds.

⁸⁵ V.E.: neizdevies tulkojums – labāk: ar satrauktu prātu.

pasludinājuši, lāsts pār to! Kā jums jau agrāk esam sacījuši, tā arī tagad vēlreiz saku: ja kāds jums sludina citu evaņģēliju nekā to, ko jūs esat saņēmuši, lāsts pār to!» (Pāvila vēstule galatiešiem, [1:8–9](#)).

Toties mēs varam piekrist E. Dombrovskim, kad viņš raksta, ka attiecībā pret uzticīgajiem ticības brāļiem, kuri viņam bija paklausīgi, Pāvils varējis izturēties ar mātes sirsnīgumu. «Apustuļu darbos» mēs patiesi atrodam pāris aizkustinošu atvadišanās ainu, kuras liecina, cik iemīļots Pāvils bijis savu vistuvāko mācekļu un biedru pulciņā.

Vispirms šeit atcerēsimies atvadišanās ainu Milētā, kur bija ieradusies ticīgie no Efesas, lai izvadītu Pāvilu uz kuģi, ar kuru viņš uzsāka braucienu uz Jeruzalemi. «*Bet visi gauži raudāja, metās Pāvilam ap kaklu un to skūpstīja, visvairāk noskumuši par vārdiem, ko viņš bija sacījis, ka tie vairs neredzēsot viņa vaigu*» («Apustuļu darbi», [20:37–38](#)). Vēlāk tas pats atkārtojās Tīrā un Cezarejā, kur ticīgie kopā ar sievietēm un bērniem atvadījās no apustuļa, it kā nojauzdami, kas viņu sagaida Jeruzalemē.

Pirmajā vēstulē korintiešiem Pāvils pierāda, ka viņš šādu mīlestību bija pelnījis, jo pats bijis šķīstas mīlas pārpilns. Tikai cilvēks, kurš zināja, kas īsti ir mīla, varēja radīt tik spārnotu mīlas cildinājuma himnu, kura pieder pie visskaistākajiem paraugiem, ko sniegusi pasaules literatūra. Šīs rindas ir vispārpažīstamas, taču pieminēsim tās, lai šie degsmes pilnie, sajūsmīgie, muzikālie vārdi vēlreiz ieskanētos mūsu ausīs:

«Ja es runātu ar cilvēku un eņģeļu mēlēm un man nebūtu mīlestības, tad es būtu skanošs varš vai šķindošs zvārgulis.

Un ja man būtu pravieša dāvanas, un ja es zinātu visus noslēpumus un atziņas dziļumus, un ja man būtu pilnīga ticība, ka varētu kalnus pārcelt, bet nebūtu mīlestības, tad es neesmu nekas.

Un ja es visu savu mantu izdalītu nabagiem un nodotu savu miesu, lai mani sadedzina, bet man nebūtu mīlestības, tad tas man nelīdz nenieka.

Mīlestība ir lēnprātīga, mīlestība ir laipna, tā neskauž, mīlestība nelielās, tā nav uzpūtīga.

Tā neizturas netikli, tā nemeklē savu labumu, tā neapskauž, tā nepiemin ļaunu.

Tā nepriecājas par netaisnību, bet priecājas par patiesību.

Tā apklāj visu, tā tic visu, tā cer visu, tā panes visu.

Mīlestība nekad nebeidzas, kaut arī pravieša dāvanas beigsies, valodas apklusīs, atziņa mitēsies.

Tas ir mazums, ko zinām, un tas ir mazums, ko mācām.

Bet, kad pilnība nāks, tad tas, kas ir mazums, zudīs.

Kad biju bērns, es runāju kā bērns, man bija bērna prāts un bērna domas; bet kad kļuva vīrs, tad atmetu bērna dabu.

Mēs tagad visu redzam mīklaini, kā spogulī, bet tad vaigu vaigā; tagad es atzīstu tik pa daļai, bet tad atzīšu pilnīgi, kā es pats esmu atzīts.

Tā nu paliek ticība, cerība, mīlestība, šīs trīs, bet lielākā no tām ir mīlestība» (Pāvila pirmā vēstule korintiešiem, [13:1–13](#)).⁸⁶

Dzejojums un patiesība

Iztirzādami «Apustuļu darbus», mēs vairākus fragmentus pakļāvam kritiskai analīzei un nonācām pie pārliecības, ka tajos stāstītais nav atzīstams par vēsturisku patiesību. Tagad rodas jautājums, kā novērtēt «Apustuļu darbus» kopumā, vai tos var nopietni uzskatīt par avotu, kas satur autentiskas ziņas par agrīno kristietību. Bībeles zinātnieku domas šajā jautājumā ir diametrāli pretējas: daži bez jebkādiem iebildumiem atzīst, ka tie ir pilnīgi ticams ziņu avots, turpretim citi to apšaubā un pat nonāk tik tālu, kā, piemēram, pazīstamais protestantu Bībeles pētnieks Mārtiņš Dibeliuss, kurš tos uzskata par īsu noveļu krājumu.

Nedrīkst aizmirst, ka «Apustuļu darbi» radušies pārdesmit gadu pēc Pāvila nāves, tātad laikā, kad aculiecinieku paaudze jau bija apmirusi. «Apustuļu darbu» autoram acīmredzot nav bijuši pieejami informācijas avoti, un viņš nav zinājis pat Pāvila vēstules. Tāpēc viņš bijis spiests izmantot nostāstus, kas tautā izplatījās no mutes mutē. Tomēr šie nostāsti, lai gan tos stipri iekrāsojusi folklorā, teiksmas un lokāli ticējumi, izauguši no konkrēta vēsturiska pamata. Efesā, piemēram, droši vien kaut kādi nemieri bija izcēlušies, taču tautas iztēle pārveidoja to raksturu un apmērus, lai parādītu, cik stipra un visaptveroša jau tolaik bijusi kristietība, un tādā veidā uz glaimojoša pjedestāla paceltu Pāvilu.

⁸⁶ V.E.: Holēriķi, būdami parasti asi un agresīvi, var izjust tieksmi mierīgos brīžos kompensēt savu agresivitāti ar pretēja virziena nosliecēm, un šajā ziņā Pāvils varētu būt patiess savos vārdos. Tomēr jāatceras, ka pazemības, padevības, lēnprātības iepotēšana gojiem bija viņa misijas galvenais mērķis, un šis sprediķis kā augstākās klases suģestija ļoti labi strādā tādā virzienā.

«Apustuļu darbu» autors ar apbrīnojamu lētticību uzskatījis par patiesiem visus dzirdētos nostāstus un bezkritiski tos iekļāvis savā vēstījumā. Tādā veidā tekstā nokļuvis morāli apšaubāmais incidents ar Ananijas un Sappīras nāvi, kā arī nemītīgā eņģeļu un ļauno garu iejaukšanās cilvēku dzīvē.

Brīnumaino izdarību skaits šeit ir visai prāvs, no brīnišķīgas sirdzēju izdziedināšanas līdz mirušo pamodināšanai. Ir pat viens tāds atgadījums, kad gars pārnēsī apustuli Filipu no vienas pilsētas uz otru. Tāda veida pārdabiskus notikumus «Apustuļu darbos» esam saskaitījuši ne mazāk kā divdesmit divus.

Rodas jautājums, vai «Apustuļu darbu» autors patiešām bijis tik lētticīgs. Varbūt viņa nodoms nemaz nebija rakstīt vēsturisku darbu, bet gan vienkārši reģistrēt to visu, kas viņa laikā ticis stāstīts par Pēteri un Pāvilu? Citiem vārdiem izsakoties, apzināti kompilēt hagiogrāfisku un didaktisku darbu, lai stiprinātu ticīgos, kuru vidū vairums bija vienkārši, fantastisku nostāstu valdzinājumam viegli pakļaujami ļaudis.

Jāatzīstas, ka šī pēdējā tēze ir vienīgi pieņēmums un nav nopietni izvirzāma. Toties nerada šaubas «Apustuļu darbu» autora pārliecība, ka viņš pārstāsta patiesus notikumus. Taču šādā gadījumā kaut kā ir jāizskaidro, kāpēc viņš aprakstījis visas šīs neticamās lietas, kuras grauž mūsdienu lasītāju ticību viņa stāstījumam. «Apustuļu darbu» autora aizstāvji aizrāda, ka tajā laikā vēstures rakstīšana drīzāk bijusi māksla, nevis zinātne, un autoram nedrīkstētu pārnest to, ka viņš nav aizsteidzies priekšā savam laikmetam. Ja uz viņu attiecinātu mūsdienu zinātniskās historiogrāfijas prasības, tas, pēc šo pētnieku domām, būtu brēcošs anahronisms.

Ar šāda veida argumentāciju mēs sastopamies jo bieži, bet tajā slēpjas principiāls pārpratums. Runa taču nav par to, ko domājis un kam ticējis subjektīvi pats autors, un kāda bijusi viņa vēstures koncepcija. Lai arī vispār tie ir interesanti jautājumi, tomēr mums, viņa darba lasītājiem, svarīgs ir kas cits. Mūs interesē atbilde tikai uz konkrēto jautājumu: cik lielā mērā uz autoru var paļauties kā uz vēsturnieku un kas viņa stāstījumā atbilst objektīvajai vēstures patiesībai.

Turklāt pieminētā argumentācija šķiet izejam no pagātnes aplamas izpratnes. Tieši grieķi bijuši vēstures racionālas izpratnes atklājēji. Tāds, piemēram, pragmatiskās historiogrāfijas radītājs kā Tukidīds jau kādus pieci simti gadus pirms «Apustuļu darbu» parādīšanās no aprakstīto vēsturisko notikumu norises izslēdza jebkādu pārdabisku faktoru iejaukšanos, uzskatīdams, ka viss reālā pasaulē notiekošais ir tikai cilvēku rīcības rezultāts.

«Apustuļu darbi» uzrakstīti grieķu valodā, tātad tie ietilpst tai pašā lielajā kultūras lokā kā «Peloponēsas kara vēsture». Un tomēr mēs nevaram sacīt, ka «Apustuļu darbi» kā vēsturisks apcerējums pārstāvētu savu laikmetu. Pilnīgi pretēji – ar dažāda veida brīnumiem un neticamiem notikumiem pārbīvētos «Apustuļu darbus» noliekot blakus apbrīnojamiem gaišajiem grieķu vēsturnieku intelektuālajiem sasniegumiem, mēs nevaram atvairīt iespaidu, ka historiogrāfijas attīstībā «Apustuļu darbi» zināmā mērā iezīmē nepārprotamu regresu.

To autors, kā jau mēs esam atzīmējuši, aprakstītos vēstures notikumus bieži vien ir pārspīlējis vai pat sagrozījis, bet citus, tautas iztēlē pārveidotus, tikai pasīvi reģistrējis. Efesā notikušo nemieru apraksts, kuru mēs tikām pārrunājuši, šajā ziņā ir tipisks piemērs.

Tomēr «Apustuļu darbos» ir vēl kāda cita epizode, kura mums dod iespēju līdzīgā kārtā izsekot autora metodei. Šeit mēs domājam slaveno runu, kuru Pāvils noturējis Atēnu areopāgā. Apgalvodams, ka viņš kādā grieķu svētnīcā redzējis altāri ar uzrakstu «Nepazīstamajam dievam», apustulis to izmanto par pierādījumu, ka grieķi un kristieši būtībā godina vienu un to pašu dievu un ka viņus vieno monoteisms. Tādi altāri patiesi bijuši daudzās Grieķijas svētnīcās, starp citu, arī Olimpā un Atēnās. To apstiprina daudzi grieķu rakstnieki, piemēram, Pausanijs, Diogēns Laerts un Filostrats. Taču viņi visi attiecīgo uzrakstu min daudzskaitlī: «Nepazīstamiem dieviem» (*agnostis theois*). Viņu versiju apstiprina arheoloģiskie izrakumi, kas 19. gadsimta beigās izdarīti Atēnās un Pergamonā. Tur tiešām atrastas līdzīgas veltījumu plāksnes, kaut arī sadrupušas, taču vēl tādā stāvoklī, ka tās bija iespējams izlasīt, un tajās runa ir nevis par dievu, bet par dieviem. Šo veltījumu jēga ir skaidra: grieķi šādā veidā gribējuši nodrošināties tam gadījumam, ja izrādītos, ka pastāv vēl citi dievi, kuru vārdi viņiem nav zināmi.

Tātad šiem uzrakstiem nav nekā kopīga ar monoteismu. Kas vainojams pie tā, ka līdzīga aplama versija vispār radusies? E. Dombrovskis norāda uz pašu Pāvilu. «Tā vien liekas», viņš raksta savā monogrāfijā, «ka Pāvilam nemaz nevajadzēja redzēt altāri ar uzrakstu vienskaitlī, bet viņš lietoja tādu izteicienu, kurš sevišķi labi atbilda viņa nolūkiem». Citiem vārdiem sakot, šis pētnieks domā, ka Pāvils apzināti daudzskaitlī uzrakstā aizstājis ar vienskaitli, lai panāktu iecerēto oratorisko un propagandisko efektu.

Vai pazīstamā Bībeles pētnieka spriedums ir pareizs? Liekas, ka aiz dažādiem apsvērumiem uz šo jautājumu jāatbild noliedzoši. Nedrīkstam aizmirst, ka Pāvils runāja Atēnās un ar atēniešiem, tātad apstākļos, kur vispārzināms bija šāda veltījuma uzraksta patiesais skanējums. Vai Pāvils būtu

iedrošinājies mānīties ar savu argumentu tādu cilvēku priekšā, no kuriem katrs tūlīt varēja to atmaskot kā viltojumu? Mums šķiet, ka Pāvils bija pārāk inteligents, pārāk pieredzējis atklātības darbinieks un orators. Pāvila taču sagaidītu izsmiekls, un viņam uz visiem laikiem vajadzētu šķirties no cerībām, ka izdosies pievērst grieķus savai mācībai.

Tātad mēs nonākam pie slēdziena, ka Pāvils savā runā Atēnu areopāgā – ja vien vispār tāda runa sacīta – nevarēja izmantot līdzīgu argumentu. Tāpēc tas drīzāk uzskatāms par «Apustuļu darbu» autora izdomu, kurš šo runu, tāpat droši vien arī visas citas,⁸⁷ pats sacerējis atbilstoši saviem nodomiem. Tātad viņš ir atbildīgs par to, ka šī aplamā versija iekļuvusi Jaunajā derībā. Protams, noteikti gan nav iespējams izdibināt, vai viņš personīgi to izdomājis, vai arī bijis tikai starpnieks, kurš nekritiski pierakstījis ļaužu valodās daudzīnāto.

«Apustuļu darbu» autoram nevarētu pārnest to, ka viņš savā rakstījumā licis cilvēkiem runāt tā, it kā pats būtu sēdējis starp klausītājiem un cītīgi atzīmējis katru vārdu. Viņa izrīcība bija saskaņā ar tā laika konvencijām,⁸⁸ ka aprakstāmo autoru⁸⁹ mutē drīkst likt garas un skaisti veidotas runas. Tā rīkojušies gan Aleksandrijas Filons, gan Jozefs Flāvijs, gan Tukidīds un Līvijs, bet Tukidīds pat atklāti atzīstas, ka «Peloponēsas kara vēsturē» ņēmtās runas pats sacerējis pārliecībā, ka viņa varoņi dotajā situācijā tieši tā varējuši runāt.

Tāpat būtu novērtējamas daudzas it kā burtiski pierakstītās runas «Apustuļu darbos». Šodien vairs neviens neiedrošinās apgalvot, ka tās ir autentiskas un tieši tā runājuši Gamaliēls, Stefans, Pēteris vai Pāvils. To vēsturiskā nozīme patiesībā ir niecīga, vislabākā gadījumā tās mūs var interesēt kā paša autora literārās apdāvinātības izpausme vai viņa personīgo uzskatu izklāsts.

Pie vienas no šādām runām ir vērts pakavēties tuvāk, jo tā labi papildina to, ko mums līdz šim izdevies uzzināt par «Apustuļu darbu» autoru kā par vēsturnieku. Tā ir runa, ko Gamaliēls it kā teicis sinedrijā, iestādamies par apustuļiem. Šās runas argumentācijā sastopamies ar rupjām vēsturiskām kļūdām. Runātājs min divas ebreju sacelšanās: Teodasa un Jūdas Galilieša vadītos nemierus. Par pirmo no tiem viņš tomēr nevarēja runāt tāpēc, ka šī sacelšanās sākās tikai desmit gadu vēlāk. Otro sacelšanos viņš hronoloģiski izkārtu pēc pirmās, lai gan tad jau bija pagājuši četrdesmit gadi kopš šā notikuma.

Vainu par šīm aplamībām grūti uzvelt Gamaliēlam, labam rakstu zinātnīkam un Jeruzalemes augstākās tiesas loceklim. Tāpēc secinājums var būt tikai viens: šai runai nav pamatojuma nekādos vēsturiskos avotos, tā ir «Apustuļu darbu» autora izdoma. Bet reizē ar to arī liecība, cik vāji šis autors orientējies vēsturiskajā tematikā, pie kuras bija ķēries.

Cenzdamies sakomponēt aizraujošu un dramatisku darbu, viņš novārtā pametis hronoloģiju. Tālab mēs nevaram gūt skaidrību, kad noticis viens vai otrs atgadījums. Par vienīgo hronoloģiski noteikto ziņu, kāda šodien ir mūsu rīcībā, jāpateicas nevis viņam, bet arheoloģijai. No Delfos atrasta uzraksta izriet, ka prokonsuls Gallions, kura tiesas priekšā Pāvils stājas, Korintā uzturējies m.ē. 51. gadā. Šis apstāklis precizēja laiku, kad apustulis darbojies šajā pilsētā, un tādā kārtā kļuva par atskaites punktu citu viņa biogrāfijas datu aplēsei.

«Apustuļu darbos» mēs lasījām par trim, vēstulēs neapstiprinātiem, Pāvila misijas ceļojumiem, kuru laikā viņš pieredzējis gan veiksmes, gan visādas likstas, kas atgadījušās pirms viņa pēdējās uzturēšanās Jeruzalemē un Romā. Starp citu, mēs uzzinām, ka viņš vienu reizi, ticis šaustīts un apmētāts ar akmeņiem, kā arī laimīgi pārcietis katastrofu jūrā. Bet izrādījās, ka arī šajā ziņā «Apustuļu darbu» autora informācija bijusi visai nepilnīga. Otrajā vēstulē korintiešiem (11:24–25) Pāvils pats raksta:

«No jūdiem es esmu dabūjis piecas reizes četrdesmit sitienu bez viena. Trīs reizes dabūju rīkstes, vienreiz mani mētāja ar akmeņiem, trīs reizes biju ūdens briesmās, visu dienu un nakti biju jūras viļņu varā. Bieži biju ceļojumos, ūdens briesmās, laupītāju briesmās, briesmās savu ļaužu vidū, briesmās pagānu vidū, briesmās uz jūras, briesmās viltus brāļu starpā».

Nav uzminams, kur, kad un kādos apstākļos Pāvils to visu pieredzējis. Katrā ziņā jau tas fakts vien, ka Pāvils trīs reizes piedzīvojis katastrofu jūrā, ir pietiekams pierādījums tam, ka pa jūru viņš

⁸⁷ V.E.: Bet pats Kosidovskis tikai nedaudz augstāk «ņēma par pilnu» to Pāvila runu, kuru Lūka «citē» «Apustuļu darbos», 22:3–5 un par kuru es (zobgalīgi) pajautāju, kur Lūka ņēma tās stenogrammu.

⁸⁸ V.E.: Bet tāda «konvencija» taču pastāvēja līdz pat XX gadsimta otrajai pusei! Desmitiem manis lasītu biogrāfisku darbu autoru ir likuši pašu sadomātas runas mutē Šekspīram, Servantesam utt., utt. – un vēl «teorētiski» aizstāvējuši autora tiesības tā rīkoties. Pat Volkogonovs savā pirmajā (Staļina) biogrāfijā, rakstītā 1970.–1980. gados, liek Staļinam izteikt tādus monologus. Tikai pēc tam, kad kritika par to izsmēja viņa pirmo grāmatu, viņš nākošajās biogrāfijās (Ļeņina u.c.) vairs tā nedarīja.

⁸⁹ V.E.: personu.

ceļojis biežāk, nekā tas apgalvots «Apustuļu darbos». Šo aprakstu autora rīcībā droši vien bijis gadījuma rakstura nesakārtots biogrāfisks materiāls, kuru viņš pēc sava ieskata tad izkārtojis trijos ceļojumos pēc tajā laikā iecienītā simetriskās kompozīcijas principa. No trūcīga biogrāfiskā materiāla šādā veidā tad nu arī radies savdabīgs triptihs, tātad mākslīgs, uz papīra izdarīts, bet vēstures patiesībai neatbilstošs darbs.

Vispārliciecināmo pamatojumu šādam raksturojumam sniedz fakts, ka autors sava vēstījuma ietvaros bijis tik nekonsekvents, ka pats runā sev pretim, aizmirsdam, ko viņš rakstījis agrāk. Turklāt tas notiek tik svarīgā jautājumā kā Pāvila brīnumainās atgriešanās norise – tātad runa ir par notikumu, kurš baznīcai ir ārkārtīgi svarīgs un kurā, liekas, visam vajadzētu būt pilnīgi skaidram, lai nevarētu apšaubīt ne mazāko sīkumu.

«Apustuļu darbos» atrodam veselus trīs šā svarīgā notikuma variantus: vienreiz – paša autora sniegtā, bet divas reizes – Pāvila pārstāstījumā viņa runās Jeruzalemes tautai un ķēniņam Agripam. Šīm versijām kopīgs ir tas, ka Jēzus Pāvilam nav parādījies personīgi, bet no debesīm piepeši atspīdējusi zilbinoša gaismā un bijusi dzirdama viņa balss. Taču pārējās šā notikuma detaļas nesaskan. Pirmajā versijā (9:7) Pāvila ceļa biedri stāvējuši kā mēmi, «*balsi gan dzirdēdami, bet nevienu neredzēdami*». Otrajā versijā (22:9) notiek pretēji, jo tie paši Pāvilā pavadonī «*gan redzēja gaismu, bet balsi... neredzēja*». Trešajā versijā (26:14) Pāvils kopā ar saviem pavadoniem nokrīt zemē, tātad visi gan redzējuši gaismu, gan arī dzirdējuši balsi.

Divās pirmajās versijās Jēzus saka aptuveni vienu un to pašu: «*Saul, Saul, ko tu mani vajā? Tev grūti nāksies pret dzenuli spārdīt*», bet trešajā versijā viņš runā jau pavisam ko citu: «*Bet celies kājās! Jo tāpēc es tev esmu parādījies, lai tu man kalpotu un apliecinātu, kā tu mani esi redzējis un kā es tev parādīšos, lai tevi izglābtu no šīs tautas un pagāniem, pie kuriem es tevi sūtu atvērt viņu acis, lai tie atgriežas no tumsas gaismā, no sātana varas pie dieva un dara darbus, kas grēku nožēlas cienīgi*» (26:16–18).

Pilnīgi skaidrs, ka «Apustuļu darbu» autors Jēzum liek mutē pats savu doktrīnu par Pāvila lomu un nozīmi baznīcas vēsturē.⁹⁰ Šajā piemērā redzam, cik bezrūpīgi viņš pārveido pat jau tradicionāli atzītus Jēzus izteikumus, ja tas bija nepieciešams viņa paša propagandas mērķiem. To darot, viņu ne mazākā mērā nemulsina tekstuālās atšķirības, kuras rodas stāstījumā un met ēnu uz tā ticamību.

Bet tagad ielūkosimies Pāvila vēstulēs, lai redzētu, kā viņš pats attēlo tikšanos ar Jēzu. Vēstulē galatiešiem ir vieta, kas izraisa dziļas pārdomas: «*Bet kad tam, kas mani no mātes miesām izredzējis un savā žēlastībā aicinājis, labpatika savu dēlu manī atklāt, lai es prieka vēsti par viņu nestu pagānu tautām, tad es tūdaļ negriezos pēc padoma pie miesas un asinīm, nedz nogāju uz Jeruzalemi pie tiem, kas priekš manis bija apustuļi, bet aizgāju uz Arābiju un atkal atgriezos atpakaļ Damaskā*» (1:15–17).

Iznāk, ka pats Pāvils šo atgriešanās aktu raksturo kā iekšēju atklāsmi, kā dziļi subjektīva rakstura pieredzi. Tā ir viņa paša personīgā atzišanās vēstulē, kuras autentiskums nav ticis apstrīdēts. Tālab grūti noliegt, ka šie apustuļa Pāvila vārdi ir vienreizēji nozīmīgi.

Turpretī «Apustuļu darbi», kas uzrakstīti dažus desmit gadus vēlāk, šo notikumu sniedz citā variantā, ko laiks un teiksmas stipri pārveidojušas. Tas jau ir rosīgās iztēles auglis, ko radījuši savā ticībā dedzīgi, bet vienkārši cilvēki, kuri šo baznīcai tik vēsturiski nozīmīgo momentu nav varējuši iedomāties citādi, kā vien liela brīnuma dramatiskās dekorācijās, ārēji iemiesotu ar gaismas žilbu debesīs, neredzamā Jēzus balsi un šās aizsaules parādības satriektiem aculieciniekiem.

Mūsu kritisko pārspriedumu gaismā «Apustuļu darbi» nav atzīstami par historiogrāfisku sacerējumu. Tiem piemīt tipiskas hagiogrāfijas iezīmes, jo pārāk daudz tajos visvisādu brīnumu un neticamu notikumu.

Taču ar to mēs negribam sacīt, ka tajos nebūtu itin nekā ticama. Tie ir patiesības un izdomu konglomerāts, kuram labi pieder Gētes pazīstamā darba nosaukums – «Dzejojums un patiesība». Par vēsturiskiem faktiem mēs droši varam uzskatīt to, ko autors pastāsta par Pāvila misijas darbību helēniskajās pilsētās, par konfliktiem, kādos viņš nokļūst šajās gaitās, un vispār par viņa nopelniem baznīcas labā. Tāpat vairāki viņa pārstāstīti notikumi un ziņas par atsevišķiem cilvēkiem, tās salīdzinot ar citiem vēstures avotiem, to skaitā ar Jozefa Flāvija darbiem, izrādījušies patiesi. Bez tam rodas iespaids, ka viņš labi pārzinājis visu, kas attiecas uz jūras ceļiem un kuģošanu Adrijas jūrā un Vidusjūrā, turklāt viņam labi pazīstamas bijušas paražas un sabiedriskās attiecības aprakstītajās zemēs.

Šajā nodaļā aplūkoto neskaidrību vidū varbūt visintriģējošākais ir tas fakts, ka «Apustuļu darbi» palikuši bez nobeiguma un stāstījums tajos apraujas pēkšņi un negaidīti. Pēc vētrainās sastapšanās ar Romas ebreju kolonijas pārstāvjiem Pāvils vēl divus gadus netraucēti sludinājis savu mācību. Bet kas

⁹⁰ V.E.: Šoreiz tas tomēr saskan ar paša Pāvila sacīto {Gal.1:15}.

noticis pēc tam? Kāpēc autors pēkšņi apklust tieši tajā brīdī, kad sākas visdramatiskākais Pāvila mūža posms un viņam jāstājas Romas tiesas priekšā, kur viņš, kā vēsta tradīcija, ticis notiesāts uz nāvi?

Vai «Apustuļu darbu» autoram būtu bijis kāds sevišķs iemesls izvairīties no šā notikuma aprakstīšanas? Nekādā ziņā! Pat ja Pāvils tiesā tiktu attaisnots, autors būtu varējis rādīt viņu kā uzvarētāju, turpretī notiesāšana un mocekļa nāve savukārt būtu vainagojums viņa pašai aizliedzīgajai un nopelniem bagātajai darbībai. Tieši šādā mocekļa oreolā Pāvilu mums rāda mutvārdu tradīcija.

Kāds īsti noslēpums meklējams tajā faktā, ka autors pēkšņi apklust? Bībeles komentatori to izskaidro ar dažādiem iemesliem. Vieni apgalvo, ka bijusi vēl «Apustuļu darbu» trešā daļa, kurā aprakstīts Pāvila tālākais liktenis līdz viņa mūža noslēgumam, bet šī daļa gājusi bojā lielajā Romas ugunsgrēkā 64. gadā. Liesmām plosoties, tām par upuri krituši veseli pilsētas kvartāli ar tūkstošiem namu un tajos dzīvojošiem cilvēkiem, bibliotēkām, arhīviem un pilīm. Vai gan šādos apstākļos kādā namā bojā iet nevarēja arī nelielais manuskripta tīstoklis, kas saturējis šo trešo daļu? Taču ne jau visi atzīst šo izskaidrojumu par pārliecinošu. Daži liek priekšā mīklas vienkāršāku atrisinājumu, proti, viņi domā, ka «Apustuļu darbu» autors gan gribējis, taču nav paguvjis pabeigt savu sacerējumu, jo pats, tāpat kā Pāvils, nomocīts Nerona uzsāktajās kristiešu vajāšanās.

Šā izskaidrojuma piekritēji uzskata par iespējamu, ka Pāvils apbedīts masu kapā kopā ar citiem nepazīstamiem mocekļiem un nāvē palicis anonīms. Pēc viņu domām, tradīcija, ka Pāvilam nāves sods, nocērtot galvu, izpildīts atsevišķi un viņa cienītāji apustuļi aprakuši savrupā kapā, ir bez jebkāda dokumentāla pamata. Nekāda Pāvila kapa, ko tik neatlaidīgi meklējuši arheologi, vienkārši nekad nav bijis.

Kā gan varēja notikt, ka tik rosīga kristietības izplatītāja varonīgā nāve palikusi neziņas miglā tīta? Bija taču Pāvila biedri, mācekļi un arī pretinieki, kuri kopā ar viņu dzīvoja Romā un tāpēc noteikti būs kaut ko dzirdējuši par viņa nāvi. Kāpēc viņi klusēja un tikai mutvārdu tradīcija, uz kuru grūti paļauties, pievērsās šim jautājumam, turklāt ar lielu nokavēšanos, daudz gadu pēc paša šā notikuma?

Tiek apgalvots, ka nāves brīdī Pāvila tuvumā neesot bijis neviena no viņa biedriem un mācekļiem. Tā secina pazīstamais Bībeles pētnieks Pouels Deiviss. Pēc viņa teorijas, Pāvils sava mūža visgrūtākā pārbaudījuma brīdī bijis pilnīgi viens. Kaut kādu atskārsmi par to varot gūt dažos «Apustuļu darbu» fragmentos. Puteolas ostā un Apija forumā ticības brāļi viņu gan draudzīgi apsveikuši, bet vēlāk Pāvila tuvumā vairs nav manāmi. Ar viņu sarunājušies un polemizējuši tikai vietējās ebreju kolonijas vadītāji, bet arī tas beidzies ar skarbu šķiršanās ainu. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka Pāvils, stādamies tiesas priekšā un moku stundā nolikdams galvu uz bendes bluķa, bijis pavisam vientuļš. Nevienam nav pārtērijušies par viņa likteni, varbūt pat nav zinājis, kas ar viņu noticis. Pāvils atdevis savu dzīvību dziļas vientuļības rūgtajā atskārmē.

Pārsteidzošs ir tas, ka šai šķietami fantastiskajai angļu Bībeles zinātnieka interpretācijai ir zināms dokumentāls pamatojums. Savas teorijas atbalstīšanai Deiviss atsaucas uz diviem fragmentiem Pāvila otrajā vēstulē Timotejam. Vienā no tiem Pāvils šādos vārdos izsaka savu sarūgtinājumu: «*Man pirmo reizi aizstāvoties, neviens nebija klāt, bet visi bija mani atstājuši. To lai viņiem nepielīdzina*» (4:16). Kādā citā vietā viņš par savu stāvokli izsakās plašāk. Tur mēs lasām: «*Tu zini, ka ir novērsušies no manis visi tie, kas dzīvo Āzijā, viņu starpā Figels un Hermogēns. Lai tas kungs parāda žēlastību Onēsifora namam, jo viņš daudzkārt atspirdzināja mani un nekaunējās manu važu, bet, nonācis Romā, meklēja mani un atrada*» (1:15–17).

Šo pantu tekstā ietvertā informācija ir viennozīmīga: brīdī, kad važās iekalto Pāvilu pārveda uz cietumu, vietējie draugi un biedri pēkšņi pazuda. Visi izklīda, jo «kaunējās» draudzēties ar cietumnieku un piesardzības dēļ labāk turējās tālāk no viņa. Gluži tāpat, kā bija izturējies Pēteris pret apcietināto Jēzu. Tāpēc arī saprotams, kāpēc Onēsiforam pēc atbraukšanas uz Romu vajadzēja taujāt pēc Pāvila un meklēt viņu pa visiem Romas cietumiem.

Šeit varētu iebilst, ka citētā vēstule Timotejam nav atzīta par autentisku, un tāpēc šo nostāstu varbūt ir sagudrojis tās nezināms autors. Tomēr grūti ticēt, ka tradīcija, kura necildina Pāvila biedrus, bet nostāda tos nepievilcīgā gaismā, varētu būt izzīsta no pirksta. Kaut kāds patiesības grauds šajā skumajā stāstā droši vien slēpjas. Par komentāru šeit varētu noderēt mums jau zināmais fakts, ka Pāvila vēstules ilgu gadu bija pilnīgi aizmirstas un viņa popularitāte strauji samazinājās jau pat viņa mūža pēdējos divos gados, kad viņš dzīvoja Romā pilnīgi izolēts no paša dibinātajām kristiešu draudzēm. Pagāja desmitiem gadu, pirms sākās Pāvila ietekmes un morālās autoritātes renesanse.

Tradīcijas, kas attiecas uz Pāvila mocekļa nāvi, ir ārkārtīgi interesantas. 2. gadsimta baznīcas rakstnieks Tertuliāns stāsta, ka Pāvilam nāves sods izpildīts treju avotu tuvumā, kurus šodien dēvē par «Tre Fontane». Viņa līķi esot pievākusi dievbijīga matrona, vārdā Lucina, un apbedījusi ģimenes kapličā starp vīnogulājiem pie Ostijas ceļa. Kad ķeizara Valeriāna valdīšanas laikā atjaunojušās kristiešu

vajāšanas, ticīgie Pāvila un Pētera mirstīgās atliekas pānesuši uz svētā Sebastjāna katakombām, kur tās atradušās četrdesmit gadu. Konstantīns Lielais šīs relikvijas pēc tam licis ievietot marmora un sudraba sarkofāgā, bet pāri kapličiai uzcēlis svētnīcu, kuru šodien dēvē par «svētā Pāvila baziliku ārpus mūriem».

Arheologi meklēja šo sarkofāgu bazilikas pazemē, taču neko neatrada, izņemot dzelzs režģus, kuri it kā būtu senās kapličas fragments. Cita svētnīca, ko dēvē par «svētā Pāvila baznīcu pie Trejiem avotiem», uzcelta 5. gadsimtā it kā tajā vietā, kur Pāvilam izpildīts nāves sods. 1599. gadā tā tik radikāli pārbūvēta, ka no iepriekšējās celtnes vairs nekas nav atrodams. Šodien tur tikai rāda kolonnu, pie kuras Pāvils esot bijis piesiets nāves soda izpildei.

Pastāv tomēr vēl cita, varbūt pat labāk dokumentēta tradīcija. Vēstulē romiešiem, kuru visi lietpratēji atzīst par autentisku, Pāvils raksta, ka viņš gribot doties uz Spāniju un pa ceļam uz laiku iegriezīšoties pie vēstules adresātiem. Par šo nodomu viņš ieminas divas reizes, tātad viņa apņemšanās ir bijusi stingra (15:24, 28).

Vai apustulis savu nodomu būtu paguvjis izpildīt? Šķiet, ka tas ir visai iespējams. Šeit mēs varam atsaukties uz nopietnu liecinieku, un proti, uz vienu no pirmajiem pāvestiem – Romas Klēmentu (ap 95. g.). Viņš runā par Pētera uzturēšanos Romā, bet par Pāvilu saka, ka tas «sasniedzis Rietumu robežas». Par «Rietumu robežām» tajos laikos dēvēta tieši Spānija. Piezīme par Pāvila izbraukšanu uz Spāniju atrasta arī kādā no 2. gadsimta dokumentiem, kuru 1740. gadā Milānā atklājis izcilais itāļu arheologs Muratori.

Interesanti, ka no Romas Klēmenta piezīmes netieši secināms, ka Pāvils būtu notiesāts uz izraidīšanu trimdā. Varbūt Romā notikušajā tiesas prāvā Pāvilam nepiesprieda nāvi, bet izraidīšanu? Romā šis soda veids ticis bieži pielietots, un viena no trimdas vietām bija tieši Spānija. Bet kāpēc nav uzglabājušās nekādas pēdas no Pāvila uzturēšanās tajā? Tas būtu izskaidrojams ar Ibērijas pussalas vētrains vēsturi: barbaru cilšu iebrukumiem, tur iestājušos haosu pēc Romas impērijas krišanas un ilgo mauru valdīšanas laiku.

Ceturtā nodaļa. Jēzus – noslēpumaina persona

Kāds izskatījās Jēzus?

Ja pārdomu brīdī mēs sev pajautātu, kāds tad Jēzus īsti izskatījies, mēs, sev par izbrīnu, apjēgtu, ka evaņģēlijos par to nemaz nav runa. Bet Galilietis taču tajos ir visur, viņš ir centrālā figūra visos evaņģēliju nostāstos, visās līdzībās. Un, lai gan šajos nostāstos viņš ar savu suverēno, no zemes būtnēm atšķirīgo personu paceļas visiem pāri, Jēzus tomēr vienlaikus ir tāds pats parasts cilvēks kā visi citi, ar saviem trūkumiem un vājībām. Klīzdams pa Galilejas un Jūdejas ceļiem, viņš labprāt ielaižas sarunās ar nejauši sastaptiem cilvēkiem, ciemojas draugu un paziņu mājās un, ja vien mēs ticam Jānim, nemaz nenoniecina aktīvu piedalīšanos liksmās kāzu dzīrēs. Kā visi mirstīgie, arī viņš pazina ciešanas, izmisumu, svārstības un šaubas, līdz savu dramatisko dzīvi beidza drausmīgā mocekļa nāvē pie krusta.

Ja mēs arī pieņemtu, ka evaņģēlistiem nav bijis nodoma rakstīt Jēzus biogrāfiju, tad tomēr liekas savādi, ka viņiem par Jēzus izskatu nav nekā, absolūti nekā ko sacīt. Viņi pat neieminas, vai Jēzus bijis liela vai maza auguma, skaists vai neglīts, kādā krāsā viņam bijuši mati vai acis, kā viņš gērbies. Jēzus viņu stāstījumos ir nemateriāls, apbrīnojami neuzskatāms, it kā būtu valkājis burvju cepuri, kas viņu padarījusi neredzamu.

Vai apustuļi apzināti būtu izvairījušies no Jēzus ārējā izskata aprakstīšanas? Liekas, ka šādu aprakstu trūkums tikai vēlreiz apstiprina teoriju par evaņģēliju avotiem un to tapšanas apstākļiem. Evaņģēlisti, kā to konstatē daudzi biblistikas speciālisti, nebija aprakstāmo notikumu aculiecinieki, un viņiem nav bijis ziņu par to, kāds Jēzus izskatījies. Tie nerakstīja viņa biogrāfiju, bet sakopoja ticējumus, kurus par Jēzu bija dzirdējuši kristiešu vidū plašajā grieķu un romiešu pasaulē, rakstīja atrautībā no Palestīnas īstenības, kur Jēzus pavadīja savu dzīvi un kur kādreiz mita cilvēki, kas viņu bija pazinusi. Jēzus tēls, veicis tālu ceļu laikā un telpā un līdz neskaitāmiem viņa cienītājiem helēniskajā pasaulē nonāca jau sublimēts, zaudējis jebkādas miesiskas pazīmes, dievišķīgas gaismas apmirdzēts, ar vārdu sakot – dehumanizēts.

Par dažām Jēzus ārējā izskata iezīmēm mēs varam spriest netieši, dedukcijas ceļā tās atvedinot no atsevišķiem evaņģēliju pantiem, kuriem ar šo problēmu šķietami nav nekā kopīga. Kāpēc, piemēram, Jūdām Ģetzemanes dārzā vajadzēja Jēzu skūpstīt, lai uzrādītu viņu augstā priesteru bendēm? Te neviļus prātā nāk doma: droši vien tāpēc, ka ārēji viņš ne ar ko īpaši neatšķīrās no citiem Jeruzalemes ebrejiem, bija tāds pats caurmēra semītu tipa cilvēks, kas izskata ziņā saplūda ar apkārtējo pūli.

Kā mēs zinām, Jēzus nav bijis askēts un viņam paticis būt cilvēku sabiedrībā. Droši vien arī apģērbā viņš nebūs bijis nolaidīgs, ja jau romiešu leģionāri, kas stāvēja sardzē pie krusta, uzskatījuši viņa drēbes par pietiekami vērtīgām, lai mestu kauliņus, kurš tās laimēs.

Par trāpīgu novērojumu mums jāpateicas lielajam angļu rakstniekam Herbertam Velsam. Savā monumentālajā «Pasaules vēsturē» viņš pievērs uzmanību tam apstāklim, ka krustā sistais Jēzus izdvesis garu daudz agrāk nekā pārējie tādai pašai nāvei nolemtie. Tas noticis tik ātri, ka Pilāts, kad viņam paziņojuši par Jēzus nāvi, esot šaubījies, vai Jēzus tiešām jau miris. No tā Velss acīmredzot dibināti secina, ka Jēzus droši vien bijis fiziski pavārgs un trauisls.

Tomēr tas, ko par Jēzus ārējo izskatu starp rindām varam izlasīt Jaunās derības kanoniskajās grāmatās, kopumā sniedz tikai ļoti nepilnīgu un miglainu priekšstatu. Kristiešu kolektīvā iztēle tāda tukšuma nevarēja ciest, tāpēc, kārodama uzzināt ko vairāk par Jēzu, drīz šo robu sāka aizpildīt ar aizvien ikdienišķākiem sīkumiem. Šādā veidā par Jēzus izskatu radās nostāsti, kuri droši vien daļēji balstījās uz šādām vai tādām no Jeruzalemes uz helēniskajām pilsētām atklīdušām valodām.

Kā Jēzus izskatu iztēlojās viņa agrīno piekritēju masas? Dīvaini ir tas, ka par tuvākām ziņām šajā jautājumā mums jāpateicas vienam no vissīvākajiem kristietības ienaidniekiem, jau minētajam ķeizara Marka Aurēlija draugam Celsam. Pareizāk sakot, gan ne viņam pašam, jo Celsa pamflets līdz mūsu dienām nav saglabājies, bet gan baznīcas rakstniekam Origēnam, kurš savā polemiskajā traktātā «Pret Celsu» tik plaši citējis savu pretinieku, ka mums gandrīz burtiski zināmi visi galvenie Celsa slēdzieni.

Lūk, ko Origēna izklāstā raksta Celss:

«Ja viņā (Jēzū) patiesi būtu iemājojis dieva gars, tad viņam būtu vajadzējis atšķirties no citiem ar sejas skaistumu un auguma diženumu, tāpat ar daiļrunību. Nav taču domājams, ka tāds, kura miesās ir kas dievišķīgs, ne ar ko neatšķirtos no pārējiem. Tomēr ļaudis runā, ka Jēzus bijis necila auguma cilvēks, bet viņa seja tik neglīta, ka likusies pat pretīga».

Tas bija tipisks antīkās pasaules cilvēka uzskats: grieķu un romiešu mitoloģijas garā audzināts, viņš nespēja iedomāties, ka dievs iemājotu tādā cilvēkā, kurš neizceltos ar pilnīgu miesas daiļumu. Tas, ka Jēzus bijis neglīts, Celsam likās neapgāzams arguments pret viņa dievišķo dabu.

Bet vai tā laika kristieši patiesi Jēzu iztēlojās tādu, kādu viņu mums rāda Celss? Izrādās, ka jā, jo to visā pilnībā apstiprina baznīcas rakstnieks Tertuliāns. Savos polemiskajos dialogos ar Pāvila piekritēju un Vecās derības pretinieku Markionu viņš Jēzu apraksta šādi:

«Viņa izskatam trūka jebkāda skaistuma un pievilcības. Patiesi, vai jel maz atrastos tāds drosminieks, kurš nodarītu kauču vismazāko kaiti ar ārkārtēju skaistumu apveltītam un debess spozmes apmirdzētam augumam? Kurš gan būtu apsplaudījis tādu seju, ja nebijis neglītuma, ko Jēzus Kristus bija pieņēmis un kas viņu padarīja nicināmu ļaužu acīs, tā ka šis vaigs šķita tikai apsplaudīšanu pelnījis?»

Tertuliāns – un tas mums ļoti svarīgi – pie reizes atklāj arī pirmavotu, kurš tajā laikā paskubinājis Jēzus ārējo veidolu iztēloties tik neizskatīgu. Izrādās, ka šeit mēs sastopamies ar vienu no daudziem savā ziņā vienreizīga domāšanas veida piemēriem, par kuru šajā grāmatā jau minēts un kuram mēs vēlāk veltīsim lielāku vērību. Izrādās, ka toreizējie Jēzus piekritēji, dziļi ticēdami, ka Vecajā derībā atrodamiem pravietojumiem par mesiju pilnīgi jāattiecas uz Jēzus dzīvi, šos pareģojumus izmantoja vislabākos nolūkos, lai tēlaini rekonstruētu tos Jēzus dzīves fragmentus, par kuriem viņiem nekas nebija zināms vai kuru vispār nemaz nav bijis.

Tā, piemēram, Tertuliāns, attēlodams Jēzus ārējo izskatu, atklāti atsaucas uz Jesajas pravietojuma slaveno fragmentu, kurā lasāms:

«Viņš, tā kunga kalps, uzauga neticīgā pūlā priekšā kā atvase un kā saknes atzarojums izkaltsuā zemē. Viņam nebija nekāda izskata, nedz arī kāda skaistuma, lai mēs to ar labpatiku uzlūkotu; tur nebija arī nekā ārēji redzama, lai mēs viņā būtu atraduši ko patīkamu. Taisni otrādi, viņš bija nicināts, labākie ļaudis no viņa vairījās, vīrs, kam nebija svešas sāpes un kas bija norūdīts ciešanās, tāds, kura priekšā aizklāja vaigu, tā nicināts, ka mēs viņu ne par ko neturējām. Taču viņš nesa mūsu sērgas un ciešanas, un mūsu sāpes viņš bija uzkrāvis sev, kurpretī mēs viņu uzskatījām par sodītu, dieva satriektu un nomocītu» (Jesajas grāmata, [53:2–4](#)).

Te jāpasvīturo, ka visi autori, kurus mēs nule pieminējām, dzīvojuši 2. gadsimta otrajā pusē, tātad viņi atspoguļoja tās paaudzes uzskatus, ko no Jēzus nāves atdalīja vairāk nekā gadsimts.

Laikmetā, kad cilvēka vidējais mūža ilgums bija visai mazs, gadsimts uzskatāms par milzīgi garu laika posmu. Tātad ne tikai «helēnistu» dumpis, apustuļa Pāvila reformistiskā doktrīna un Jeruzalemes

nopostīšana viņus šķīra no notikumiem Galilejā un Jūdējā, bet arī laika straujais tecējums, kurš bija izskalojis paaudžu vēsturisko atmiņu, atbrīvodams ceļu leģendai. Tieši šāda leģenda ir arī nupat sniegtais, uz Vecās derības pravietojumu plašu un patvaļīgu iztulkojumu dibinātais Jēzus ārējā izskata apraksts.

Origēns, polemizēdams ar Celsu, izvirza tēzi, ka tieši Jēzus neizskatīgumā rodams viņa dievišķīguma pierādījums. Pēc Origēna domām, šādā veida Jēzus tēlā izpaužas gara pārākums pār iznīcīgo miesu. Turklāt Jēzus šādā koncepcijā bija kļuvis tuvs un saprotams nabadzībā un apspiestībā dzīvojošām viņa piekritēju masām. Tas bija pēc viņu līdzības veidots Jēzus, dievinātais un mīļotais, kurš savā necilībā simbolizēja viņu pašu dzīves nožēlojamo likteni.

Taču pienāca laiks, kad kristiešu iztēlē sāka gūt pārsvaru priekšstatī, kuru cilme meklējama grieķu un romiešu mitoloģijā. Jēzus bijis dievs, tādēļ tam vajadzējis būt daiļa un cēla izskata vīram. Kristietībā vienkārši no jauna uzdīga pagānisma ideja par miesas un gara ideālo harmoniju. Šo jauno tendenci aizsāka Jānis Zeltamute, pretmetā tradīcijai apgalvodams, ka Jēzus bijis brīnumskaists.

Visspilgtāko izpausmi šis uzskats guva renesanses mākslā. Dedzīgais platonisma piekritējs Mikelandželo savā freskā «Pastarā tiesa» Siksta kapellā Jēzu attēloja kā skaistu jaunekli bez bārdas, izpelnīdamies pāvesta galma augstmaņu asu kritiku. Vēl pārsteidzošāka šajā ziņā ir Mikelandželo nepabeigtā skulptūra, kas uzstādīta pa kreisi no altāra Romas baznīcā «Santa Marta sopra Minerva». Jēzus tajā rādīts kā kails, labi noaudzis, grieķu dievam līdzīgs jauneklis ar krustu rokā. Svētuļu vidū šis tēls izraisīja veselu sašutuma vētru, tālab to apjoza ar smieklīgu bronzas gurnu apsēju. Plašajās masās šis tēls kļuva par kulta objektu, tā ka vienu tā pēdu arī nācās noklāt ar bronzas kārtu, lai marmoru pasargātu no ticīgo neskaitāmajiem skūpstiem.

Raksturīga liecība šai tendencei ir t.s. Lentula vēstule. To uzdod par atskaiti, ko Romas senātam esot nosūtījis Palestīnas prokonsuls. Tās autors savai priekšniecībai par Jēzu raksta šādi:

«Viņš bija vienkāršs vidēja auguma cilvēks ar valdzinošu un cildenu seju. Noraugoties uz viņu, reizē gribējās viņu mīlēt un būties. Mati viņam bija tumšbrūnā krāsā, gludi līdz ausīm, bet tālāk, kļūdami gaišāki un spožāki, cirtās novijās līdz pleciem, galvvidū pārdalīti ar šķīrtņi, kā tas nacariešiem parasts; pierē viņam bija skaidra un mierīga, seja bez grumbām un lāsumiem un apliecināja mieru un spēku. Nevainojams bija deguna un mutes veidojums, bārda bieza, tādā pašā krāsā kā mati, acis zilganzaļas, spožas un dzīvas. Dūsmās viņš bija bargs, pamācot – draudzīgs un smalkjūtīgs, ar līksmu nopietnību. Reizēm viņš raudāja, taču nekad nesmējās. Stāja cildena un vienkārša, rokas un pleci tīkami, runā nopietns, kautrīgs un mazvārdīgs, tā ka, atbilstoši pravieša izteicienam, viņu var nosaukt par «vistīkamāko skaistumā starp cilvēku dēliem»».

Šo cildinājumu esot rakstījis augsts Romas ierēdnis savai priekšniecībai senātā. Un dīvaini, ka gadsimtiem ilgi tas uzskatīts par autentisku pat dažās izglītotu cilvēku aprindās. «Lentula vēstule» tika bieži iespiesta ar plašiem komentāriem, lai stiprinātu kristiešus viņu ticībā. Taču šodien zināms, ka šis apokrifis jeb, pareizāk sakot, rupjiem pāvedieniem sadiegtais viltojums radies tikai 13. gadsimtā un pirmo reizi publicēts 1474. gadā.

Šajā sakarā ir vērts pieminēt 15. gadsimta humānistu un pāvesta Nikolaja V sekretāru Lorencu Vallu, kurš ir ļoti interesanta personība. Lorencs Valla bija viens no pirmajiem zinātniekiem, kurš Bībeles pētīšanā izmantojis tekstoloģiskās kritikas metodi, atklādamas tajā daudzas pretrunas. Viņa racionālistisko Bībeles tekstu pētniecības metodi vēlāk pārņēma lielais humānists Roterdamas Erazms.

Valla prata novērtēt arī «Lentula vēstuli» un publiski to pasludināja par kāda viltvārža rosīgās iztēles radītu viltojumu. Tomēr šis drosmīgais un gaiši domājošais cilvēks, kas tik tuvu stāvēja pāvestam, netika uzklauts, jo ļaudīm bija daudz patīkamāk un izdevīgāk ticēt, ka Jēzus bijis tāds, kā to savā atskaitē iztēlojusi Romas impērijas amatpersona, tātad šķietami objektīvs liecinieks.

Taču arī vecākais Jēzus portretējuma stils pilnīgi neizzuda. Atkarībā no kristiešu paaudžu garīgajām vajadzībām tas atkal reizēm atdzima, jo sevišķi klaji izpauzdamies gotiskajā mākslā. Šodien tas vēl rod iemiesojumu tautas koka tēlniecībā.

Interesanti, ka jautājums par Jēzus ārējo veidolu jeb, izsakoties precīzāk, par viņa augumu no jauna atkal uzpeldējis pirms samērā neilga laika. Ieganstu šīm mūsdienu pārrunām deva lielu cieņu iemantojušais t.s. «Turīnas līķauts» – palags, kurā Arimatijas Jāzeps esot ievīstījis no krusta noņemto Jēzu. Uz linu auduma palaga redzams neskaidrs cilvēka auguma atveids rūsganā krāsā. Kāds Turīnas fotogrāfs⁹¹ 1898. gadā šo līķautu nofotografēja, un tad atklājās dīvaina parādība. Izrādījās, ka šis atveids ir negatīvs, līdzīgs tādām, kādas rodas uz tumsā ar attīstītāju apstrādātas fotofilmas. Fotoattēlā jau skaidri

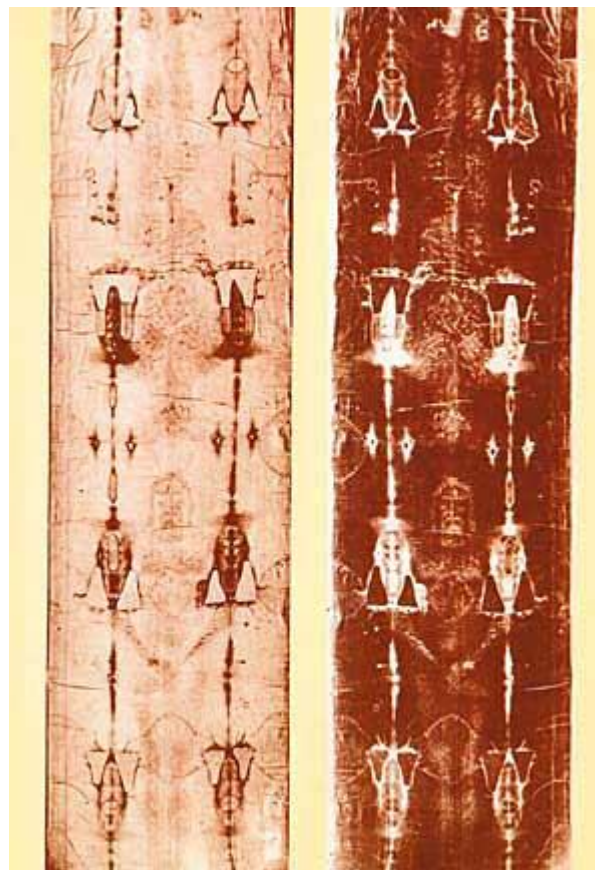
⁹¹ V.E.: Sekondo Pia (Secondo Pia).

iezīmējas kaila, bārdaina, labi noauguša vīrieša apveidi no priekšas un muguras, ar naglu rētām uz rokām un kājām, kā arī ar 125 švīkām uz muguras. Redzama pat šķēpa dūriena brūce krūtīs un daudz sīku rētu galvā, kuras atvedina atmiņā ērkšķu kroni. Paskaidrojams vēl būtu tas, kā radušās divkāršās aprises – no priekšas un muguras. Mirušā augums uzlikts uz izklāta palaga, pēc kam ar vienu tā brīvo pusi liķis apsegts no virsas. Tādā kārtā radies dubultattēls, kurā vīrietis redzams no priekšas un muguras, pie kam abas puses galvas virsū saskaras.

Mediķi un ķīmiķi jau ilgu gadu pūlas noskaidrot, kā šāds attēls varēja rasties. Pārsvaru ņem domas, ka šajā gadījumā sākusies ķīmiska reakcija starp mirušā cilvēka ķermeņa izgarotiem amonjaka savienojumiem, mirrēm un aloji, ar kurām bijis piesātināts augums.⁹² Šeit jāpiemin arī šāds interesants fakts: daži nekritiski noskaņoti autori uzskata par iespējamu, ka, Jēzum augšamceloties, viņa augums izstrāvojis spēcīgu elektrisku lādiņu, izraisot minēto ķīmisko reakciju. Vēl jāpiebilst, ka visi evaņģēlisti patiesi piemin liķautu, kurā Jēzus bijis ievīstīts. Taču tikai Jāņa evaņģēlijā lasām par mirrēm un aloji, no kurām izgatavotās smaržvielas atnesis noslēpumainais Nikodēms.

Sabiedriskās domas spiests, Turīnas arhibīskaps 1969. gadā izveidoja speciālistu komisiju, kurai vajadzēja izlemt jautājumu, vai palags ir autentisks. Taču pirms runājam par tās darbību, aplūkosim vēl vienu, mūs šobrīd interesējošu jautājumu, kas saistīts ar šiem meklējumiem. Pētnieki bija pārliecināti, ka pēc aprisēm, kas saglabājušās uz pārklāja, būs iespējams noteikt Jēzus auguma izmērus. Taču jocīgā kārtā pat tik niecīgā jautājumā nevarēja sasniegt vienprātību. Itāļu profesors Nikolo Miani un prelāts Gilo Riči aplēsa, ka Jēzus bijis 162,56 cm garš, bet pēc tēlnieka un anatomijas speciālista profesora Lorencio Ferri kalkulācijām iznāca, ka viņa augums pārsniedzis 182 cm. Milzīgā starpība izskaidrojama ar to, ka ķermeņa apveidi uz auduma nav iezīmējušies skaidri, bet ir izplūduši.

Tā mēs arī neuzzinājam, vai Jēzus bijis liela vai maza auguma. Un grūti atturēties no iespaida, ka visi šie prātojumi, strīdi un centimetru skaitīšana atgādina nenopietnu, tukšu blēņošanu. Vispirms jau tāpēc, ka liķauta autentiskums, neraugoties uz tā piekritēju izmisīgām pūlēm, pārliecinoši nav ticis pierādīts. To nespēja pat jau minētā ekspertu komisija, kurā taču bija iekļauti galvenokārt katoļi. Kad šīs komisijas loceklis, slavenajam tiesu medicīnas speciālistam profesoram Kordiljam jautāja, vai viņš tic liķauta autentiskumam, profesors ar smaidu atbildēja: «Kā ticīgais es uz šo jautājumu atbildu: jā, bet kā ārsts: pagaidiet, lūdzu, kādu mirkli». Tomēr šis mirklis pārvērties jau par gadiem, bet slavenā komisija vēl līdz šim nav izdarījusi nekādu slēdzienu. Pat pāvests atturas ieņemt noteiktu viedokli, bet Turīnas arhibīskaps kardināls Pelegrino, kurš ir šā liķauta augstākais aizgādājis, izteicies, ka nav izdevies pierādīt, ka palags ir tas pats, kurš līdz 1204. gadam atradies Konstantīnopolē. Tomēr nav dota atļauja izdarīt vienīgo drošo auduma vecuma noteikšanu ar oglekļa izotopa C^{14} palīdzību, aizbildinoties ar to, ka šim nolūkam būtu upurējams pārāk prāvs liķauta gabals.⁹³

Turīnas liķauts: pa kreisi pozitīvs; pa labi negatīvs.

⁹² V.E.: Visas nopietnās ekspertīzes, kuras sākās 1973.gadā, nonāk pie viennozīmīga secinājuma: attēls ir gleznots, pie tam ar minerālām (ne organiskām) krāsām.

⁹³ V.E.: Tādu ekspertīzi katoļu baznīca atļāva veikt 1988.gadā, kad pietika jau ar daudz mazāku materiāla gabalu. Ekspertīze noteica audekla vecumu 691 gads $\pm$ 31 gads; tātad liķauts izgatavots 1260–1390 gados. (Tas iznira no nebūtības 1357.gadā, kad Žofrejs de Šarnī to uzdāvināja Lirejas draudzei dienvidaustumos no Parīzes). Entuziasti, protams, tādu ekspertīzes rezultātu neatzina un izdomāja, ka vecums esot samazinājies pārciestā ugunsgrēka dēļ. Taču precīzi aprēķini parādīja, ka ugunsgrēks varēja ietekmēt konstatējamo vecumu ne vairāk kā par 50 gadiem (ko, dabīgi, entuziasti atkal apstrīd).

Argumenti pret liķauta autentiskumu ir pārāk nopietni un to ir pārāk daudz, lai tos vienkārši neievērotu. Nedrīkstam aizmirst, ka dažādās baznīcās ir veseli četrdesmit šķietami autentiski liķauti. Turīnas liķauts parādījās tikai 1204. gadā, pēc tam kad krustneši ieņēma Bizantiju.⁹⁴ Tas bija laiks, kad jo plaši uzplauka tirdzniecība ar viltotām relikvijām. Vēl līdz mūsu dienām dažādās baznīcās Eiropā glabājās 32 naglas, ar kurām Jēzus bijis piesists krustā, piecpadsmit svēto šķēpu, seši sūkļi, ar kuriem Jēzus dzirdināts, un liels daudzums drānu, par kurām leģionāri metuši kauliņus, u.c.

Konstantinopolē, sadalot laupījumu, minētais liķauts kritis franču bruņiniekam Oto de la Rošam, bet viņš to uzdāvinājis savam tēvam. Tālākais relikvijas liktenis visumā ir zināms.

Bet kas ar to noticis pirms 1204. gada? Gandrīz 1200 gadu pēc Jēzus nāves par to nekas nebija zināms, līdz liķauts pēkšņi parādījās tieši tajā laikā, kad sākās viltus relikviju masveida producēšana. Nekādu, kaut visniecīgāko ziņu par šo liķautu nav arī citādi tik bagātajās un precīzajās Bizantijas hronikās. Te mēs saduramies ar alternatīvu: vai nu viss par liķautu ticis tišām noklusēts, vai arī tā vispār nemaz nav bijis. Kamēr šis milzīgais robs relikvijas vēsturē nebūs aizpildīts, tikmēr neviens loģiski domājošs cilvēks nevar ticēt liķauta autentiskumam.

Turklāt Bībeles pētnieki pret liķauta autentiskumu izvirza vēl vienu iebildumu, kam ir daudz lielāks īpatsvars. Un proti, fakts, ka uz tā atrodams ķermeņa nospiedums, ir pretrunā ar ebreju tā laika apbedīšanas paražām. Stingri ievērotais rituāls prasīja, lai mirušā augums tiktu ieziests un savīstīts apsējos, bet galva aplāta ar lakatu, kā mēs to, piemēram, lasām stāstījumā par Lācara pamodināšanu no miroņiem: «*Un mironis iznāca; kājas un rokas tam bija autiem sasietas, un seja aizsegta ar sviedrautu*» (Jāņa ev., [11:44](#)). Jēzus augums, kā raksta poļu Bībeles pētnieks katoļu priesteris profesors E. Dombrovskis, «*nevarēja nākt saskarē ar liķautu*» un secina: «*Jepriekš aprakstītais apbedīšanas rituāls šķiet izslēdzam iespēju, ka Turīnas liķauts varētu būt autentisks*».⁹⁵

Ar datoru apstrādāts un maksimāli noskaidrots «Jēzus Kristus portrets» no Turīnas liķauta.

Tātad – ko mums īsti izdevies uzzināt par Jēzus fizisko veidolu? Atbilde var būt tikai viena: absolūti neko. Viss, ko mēs par šo jautājumu esam lasījuši, ir vai nu iztēles, vai tukšu prātojumu auglis, vai arī dievticīgas vēlmes. Ar vārdu sakot, mums šeit ir darīšana ar vistīrāko mitoloģiju. Gleznotāji un tēlnieki Jēzus izskatu iedomājās tādu, kādu viņiem to diktēja pašu iztēle un laikmeta gars. Jēzus tātad no pašiem kristietības aizsākumiem ir bijis neziņā tīts, noslēpumains tēls.

Kur un kad dzimis Jēzus?

Daudzi lasītāji laikam būs pārsteigti, uzzinājuši, ka tāpat droši nav nosakāms arī Jēzus vecums. Mēs nezinām, kad viņš ir dzimis un cik viņam bijis gadu, mirstot pie krusta. Dažs labs mums ar izbrīnu atbildēs: kā tad tā? Lūka taču raksta, ka Jēzus savu darbību atklātībā uzsācis, kad viņam bijis trīsdesmit gadu (Lūkas ev., [3:23](#)).

Tā jau nu gan būtu, taču evaņģēlists Jānis, liekas, to noliedz, rakstīdams: «*Tad jūdi viņam sacīja: «Tev vēl nav piecdesmit gadu, un tu būtu Ābrahāmu redzējis?»»* (Jāņa ev., [8:57](#)). Bet Jēzus viņu alošanos neizlabo, tātad klusēdams it kā apstiprina to, ko viņi saka. Lūka un Jānis šeit viens otram nepārprotami runā pretim, un, kā tas šajos gadījumos parasti mēdz būt, Bībeles pētnieki meklē kaut kādu

⁹⁴ V.E.: Faktiski parādījās 1357.gadā, bet ar tādu leģendu, ka (it kā) esot pirms 150 gadiem dabūts Konstantinopolē.

⁹⁵ Pēc «International Herald Tribune» Parīzes izdevuma ziņām, 1978. gadā nodibināta speciāla zinātnieku komisija, lai noskaidrotu, vai Turīnas liķauts ir viltojums vai patiesa relikvija. 1980. gadā šīs komisijas loceklis Čikāgas zinātnieks doktors V. Mekrouns paziņojis, ka, pēc viņa domām, tas esot viltojums. Pakļaujot mikroskopiskai analīzei krāsu, ar ko liķauts noklāts, izrādījies, ka tas izgatavots 14. gadsimtā, tātad vairāk nekā tūkstoš gadu pēc Jēzus nāves Golgātā. (*Tulkotāja piezīme*).

šīs pretrunas atrisinājumu. Piemēram, viņi saka, ka Jēzum gan bijis trīsdesmit gadu, tikai viņš izskatījies vecāks. Šim argumentam nav nekāda pamatojuma, un tas pilnīgi no gaisa grābts. Grūti prasīt, lai kāds šādos minējumus ņemtu nopietni. Viens tomēr ir pilnīgi drošs: evaņģēlists Jānis šos piecdesmit gadus nav izdomājis, bet ebreju izteikumos atbalsojās uzskats, kāds tajā laikā bijis izplatīts noteiktās kristiešu aprindās. Turklāt pārsteidz vēl tas, ka Lūka tāpat Jēzus vecumu nosaka tikai aptuveni, tātad drošu ziņu viņam nav bijis.

Tādēļ rodas dibinātas aizdomas, ka ziņas par Jēzus vecumu nav nākušas no Palestīnas un nebalstās uz reālas informācijas. Tās varēja būt it kā Vecās derības un persiešu reliģijas izraisīto reminiscenču sakausējums vēl kopš tiem laikiem, kad ebreji atradās Bābeles gūstā. Šo avotu ietekmē ļaužu prātos bija izstrādājies stereotips priekšstats, ka tautu vadoņiem, reliģiju reformatoriem un atbrīvotājiem, uzsākot savu vēsturisko misiju, vajadzēja būt gadu trīsdesmit veciem, tātad sasniegušiem vīrišķīgu briedumu.

Tieši šādā vecumā ķēniņa tronī nāca Dāvids (2. Samuēla grām., 5:4), Jāzeps «stājās amatā Ēģiptes ķēniņa faraona priekšā» (1. Mozus grām., 41:46), bet Irānas reliģiskais reformators Zaratustra sāka sludināt savu mācību par Arimanu un Ormuzdu (6. gadsimtā p.m.ē.). Tādēļ nav nekāds brīnums, ka Jēzus piekritēji, kuriem nebija vajadzīgo datu par viņa šīs zemes dzīvi, pielietoja viņu apziņā dziļi iesakņojušos šablonu: Jēzum, tāpat kā Dāvidam un Jāzepam, sākot savu darbību atklātībā, vajadzēja būt gadu trīsdesmit vecam.

Kā jau minējām, par Jēzus piedzimšanu raksta tikai Matejs un Lūka. Tomēr katrs no viņiem savu stāstījumu saista ar atšķirīgiem vēsturiskiem faktiem, kas zināmi no citiem avotiem un ļauj aptuveni nosacīt šī notikuma laiku. Mateja evaņģēlijā mēs lasām, ka ķēniņš Hērods līcis apkaut bērnus, kā arī par Jēzus vecāku bēgšanu uz Ēģipti, bet Lūka izskaidro svētas ģimenes atrašanos Betlēmē ar to, ka Marijai ar Jāzēpu tur vajadzējis būt sakarā ar tautas skaitīšanu, ko Jūdejā pavēlējis izdarīt Romas vietvaldis Kvīrīnijs.

Diemžēl mums jāaizrāda, ka abas šīs versijas nav saskaņojamas un tāpēc nevaram tām ticēt. Pēc Mateja ziņām, Jēzus dzimis Hēroda valdīšanas laikā, taču zināms, ka Hērods miris 4. gadā p.m.ē. Pavēle par vīriešu kārtas bērnu apkaušanu viņam būtu jādod vēl agrāk, un Jēzum tai laikā vajadzētu būt vismaz gadu vecam. Līdz ar to iznāk, ka Jēzus dzimis 5. vai 6. gadā p.m.ē.

Bet Lūkas pieminētā tautas skaitīšana, kas izdarīta pēc Romas vietvalža Kvīrīnija pavēles, kā mums tas zināms no drošiem vēstures avotiem, Jūdejā notikusi tikai m.ē. 6. vai 7. gadā. Citiem vārdiem sakot, ja mēs ticam Matejam, tad Jēzum tajā laikā vajadzēja būt jau paprāvam, ap divpadsmit gadu vecam zēnam. Tātad viņš toreiz nevarēja gulēt Betlēmē silītē, kā to pasakainā kārtā apraksta evaņģēlists Lūka.

Kristiešu Bībeles pētnieki, protams, pūlējās šās nesaskaņas abu evaņģēlistu stāstījumos nolīdzināt, taču diemžēl, izmantojot ne ar ko nemotivētus izdomājumus. Tā, viņi uzskata par iespējamu, ka tautas skaitīšana būtu varējusi notikt arī Hēroda valdīšanas laikā un tās izkārtošanai no Romas kā pilnvarotais tad būtu atsūtīts Kvīrīnijs. Tādā gadījumā tautas skaitīšana un bērnu apkaušana būtu notikusi vienlaikus – aptuveni 7.–6. gadā p.m.ē.

Šai argumentācijai tomēr trūkst jebkāda pamata, un vēstures avotos neatrodam nekādu pēdu, ka šāda tautas skaitīšana tiešām notikusi. Turklāt, kā mēs tūlīt pārliecināsimies, visi šie spekulatīvie pūliņi ir gluži bezsaturīgi, jo kā viens, tā otrs vēstījums jau pēc sava satura rada nopietnas šaubas.

Tāpat ļoti apšaubāms ir tas, ka Hērods būtu pavēlējis apkaut visus vīriešu kārtas bērnus. Hērods patiesi bija līcis nogalināt savu sievu, sievas māti, trijus dēlus un daudz citu radnieku. Viņa valdīšanas pēdējie gadi bija drausmīgu vardarbību, galma intrigu un asiņainu norēķinu periods. Bez tam ebreju patrioti un ortodoksālie priesteri Hērodu uzskatīja par nodevēju, jo viņš bija Romai iztapīgs un paklausīgs sabiedrotais. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka visi Hērodu ienīda un par viņa pārmērībām klīda visbaismīgākās valodas. Tādā šausmu gaisotnē, protams, varēja rasties arī baumas par bērnu apkaušanu. Bet pārsteigumu rada tas, ka Jozefs Flāvijs, kas bija vērīgs vēsturnieks, sīvi ienīda Hērodu un neatstāja neievērotu nevienu tā izdarītu noziegumu, par bērnu apkaušanu pat neieminas. Vai patiešām nīknaiss ebreju ķēniņa ienaidnieks būtu palaidis garām tādu viņam visai izdevīgu faktu? Drīzāk gan liekas, ka nekādas bērnu apkaušanas vispār nekad nav bijis un tā ir tikai viena no daudzajām teiksmām, ar kurām saduramies, uzmanīgi lasot evaņģēlijus.

Mums iespējams pat norādīt uz šās teiksmas avotu. Šajā ziņā palīgā nāk pats Matejs, kurš aizvien rūpējas, lai viss viņa stāstītais būtu saskaņots ar Vecās derības pravietojumiem. Hēroda noslepkavoto bērnu vecāku sāpes Matejs apraksta, izmantodams fragmentu no Jeremijas grāmatas (31:15), kurā ebreju mātes vaimanā par savu bērnu likteni, kad Nabuhodonosors pēc Palestīnas ieņemšanas 586. gadā p.m.ē. liek tos aizvest uz Babilonu. Mateja evaņģēlija otrajā nodaļā (17–18) lasām: «*Tad piepildījās pravieša*

Jeremijas runātie vārdi: «Brēkšana bija dzirdama Romā, raudu un vaimanu daudz; Rāhele apraud savus bērnus un nav iepriecināma, jo viņu vairs nav»».

Bez tam šeit manāma skaidra analogija ar Mozus dzimšanu. Teiksmā stāsta, ka faraons sakarā ar to redzējis sapni, kuru gudrie iztulkojuši kā brīdinājumu, ka Ēģiptei draud iznīcība no nule dzimuša izraēliešu bērna. Tālab faraons licis apkaut visus vīriešu kārtas ebreju bērnus, bet Mozus, kā zināms, paglābās.

Ir skaidrs, ka šeit atkal sastopamies ar mums jau pazīstamo parādību, ka nezināmo Jēzus laicīgās dzīves gaitu rekonstruēšanai tiek meklēti norādījumi Vecajā derībā.

Tāpat kritiku neiztur Lūkas evaņģēlijā sniegtais stāstījums par tautas skaitīšanu, jo tas ir pretrunā ar to, kas šajā jautājumā zināms no vēstures. Vispirms, Hēroda valdīšanas laikā tādu skaitīšanu nevarēja izdarīt romieši. Hērods formāli bija suverēns valdnieks un Romas draugs, bet gudrie romieši neiejaucās savu klientu un sabiedroto šāda veida iekšējās lietās. Stāvoklis mainījās pēc Hēroda nāves. Viņa dēls Arhelājs zaudēja troni, un m.ē. 6. vai 7. gadā Jūdeja jau bija Romas province, ko pārvaldīja prokurators. Ir pilnīgi saprotams, ka, iekļaujot savas impērijas sastāvā tikko ieņemtu teritoriju, okupanti tur sarīkojuši tautas skaitīšanu, lai uzzinātu, par cik palielinājies viņu pavalstnieku skaits.

Tāču šī skaitīšana nevarēja notikt tādā veidā, kā mums stāsta Lūka. Nav iedomājams, ka romieši prasītu, lai ļaudis dotos katrs uz savu dzimšanas vietu un tikai tur reģistrētos. Tā rīkojās vienīgi ebreji, kuriem divpadsmit cilšu tradīcija vēl aizvien bija dzīva. Viņiem bija svarīgi uzzināt ne tikai iedzīvotāju kopskaitu, bet arī to sadali pa cilīm. Romiešiem šis jautājums bija absolūti vienaldzīgs, un kā praktiski administratori viņi šādu «tautu staigāšanas» sarīkošanu būtu uzskatījuši par absurdu. Tāpat kā tas tiek darīts mūsu dienās, viņi ļaudis saskaitītu tur, kur tie pašreiz dzīvo, kur tiem pieder īpašums un kur tie maksā nodokļus.

Skaidri jāapzinās, ka Mateja un Lūkas stāstījumos par Jēzus dzimšanu ir visai maz sakritības punktu, tā ka tie uzskatāmi par divām dažādām, grūti saskaņojamām versijām. Marijai eņģelis parādījies tikai Lūkas evaņģēlijā, un tas viņai paziņojis par dieva dēla un Dāvida troņa mantinieka piedzimšanu. Turpretim Matejam par to nekas nav zināms. Viņa evaņģēlijā eņģelis parādās sapņos tikai Jāzepam, lai paziņotu, ka Marija dzemdēs dēlu, kurš atpestīs savu tautu no grēkiem. Tāpat viņam eņģelis pavēl kopā ar māti un bērnu doties uz Ēģipti. Te jāpiezīmē, ka pārsteidzoša ir pasīvā loma, kāda šajā stāstījumā ierādīta Marijai. Viņa pati nemaz nesastopas ar eņģeli, bet tikai izpilda vīra pavēles. Šeit droši vien atspoguļojas sievietes sociālā degradācija ebreju sabiedrībā, kurai evaņģēlijs galvenokārt bija domāts.⁹⁶

Liekas, ka doktrināli tik svarīgā jautājumā, kā nākamā pestītāja dzimšanas apstākļi, nedrīkstētu būt nekā apšaubāma. Tomēr abi evaņģēlisti, kuri – kā jau tika sacīts – vienīgie par to rakstījuši, savos stāstījumos ir pretrunīgi arī tad, kad runā par notikumiem, kuri risinās pēc Betlēmes.

Matejs liek Jēzus ģimenei bēgt uz Ēģipti, no kurienes tā atgriežas Nacaretē tikai tad, kad saņemta ziņa par Hēroda nāvi. Turpretim Lūka stāsta par tās atgriešanos Nacaretē pēc astoņas dienas vecā Jēzus apgraizīšanas un par ierašanos Jeruzalemes templī, kur Jēzu kā pirmdzimto dēlu pēc Mozus likumiem vajadzēja veltīt dievam. Neviena vārda šajā evaņģēlijā nav par bēgšanu uz Ēģipti. Ja ticam abiem evaņģēlistiem, iznāk, ka Jēzus ar saviem vecākiem vienlaicīgi bijis kā Nacaretē, tā 140 km tālajā Ēģiptē.

Bēgšana uz Ēģipti neapšaubāmi ir paša Mateja personīgs sagudrojums, kuram vēsturē nav gluži nekāda attaisnojuma. Ierosmi – kā Matejam tas jo bieži atgadās – viņš guvis no Vecās derības pravietojumiem, un pats to arī nemaz neslēpj, savā stāstījumā (2:15) piebilzdam: «Un palika tur līdz Hēroda nāvei, lai piepildītos tā kunga vārds, runāts ar pravieša muti: «No Ēģiptes es savu dēlu esmu aicinājis»» (Sal. ar pravieša Hozeja vārdiem: «... Es viņu, savu dēlu, atsaucu šurp no Ēģiptes» – 11:1).

Tuvāk ielūkojoties abās šajās versijās, redzams, ka, neraugoties uz lielajām atšķirībām, tās tiecas uz vienu un to pašu mērķi: iestāstīt, ka Jēzus dzimis Jūdejas pilsētiņā Betlēme, lai gan Jēzus ģimenes pastāvīgā dzīves vieta bija Nacarete.

Tā bija tīri apoloģētiska izrīcība, jo Jēzus dzimšana Nacaretē, kas viņu padarītu par galilieti, nebūtu saskaņojama ar Vecās derības pravietojumiem. Dāvida pēctecim, nākamajam Izraēla ķēniņam, vajadzēja būt Jūdas cilts piederīgajam un piedzimt sava priekšteča dzimtajā pilsētā. Tā taču bija pasludinājis pravietis Miha, sacīdams: «Bet tu, Betlēme Efrata, kas tu esi nolikta necilā vietā starp tūkstošām Jūdas pilsētām, no tevis nāks tas, kam jābūt par valdnieku Izraēlā un kā izcelsme meklējama sensenajos laikos, mūžības pirmajos laikos» (Mihas grām., 5:1).

Šeit jāņem vērā, ko Jūdejas ebreju acīs nozīmēja būt galilietim. Vispirms jāatzīmē, ka Galileja, sevišķi tās ziemeļu daļa, nav uzskatāma par tīri ebrejisku zemi, jo tās iedzīvotāji bija stipri sajaukušies ar pagānu tautībām, galvenokārt ar grieķiem. Grieķu valoda tur bija dzirdama tikpat bieži kā aramiešu

⁹⁶ V.E.: Nevis sabiedrībā, kurai evaņģēlijs bija domāts, bet sabiedrībā, no kuras nāca tā autors.

valoda, tāpēc ir iespējams, ka Jēzus tekoši runājis arī grieķu valodā, protams, tautas sarunu izloksnē, t.s. «koinē». Tādēļ arī Galilejas ebreji, pateicoties helēniskām ietekmēm, bija samērā liberāli reliģijas jautājumos. Šajā ziņā viņi stipri atšķīrās no saviem tautas brāļiem Jūdejā, piekopa paši savas reliģiskas ieražas un rituālus, jā, pat runāja savā īpatnējā aramiešu dialektā, kuru Jūdejas ebrejiem bija pagrūti saprast. Ļaudis šeit bija lepni, neatkarīgi, dumpīgi un atradās nemītīgā opozīcijā ne tikai pret romiešu okupantiem, bet arī pret ortodoksāli noskaņotajiem Jeruzalemes priesteriem. Antagonisms, kurš pastāvēja starp šiem diviem ebreju tautas atzarojumiem, bieži vien pārvērtās savstarpējā naidā un nicinājumā.

Kad Filips, sastapis Nātānaēlu, teica: «*Mēs esam to atraduši, par ko Mozus bauslībā un pravieši rakstījuši, Jēzu no Nacaretas, Jāzepa dēlu*», Nātānaēls atcērt: «*Vai no Nacaretas var nākt kas labs?*» (Jāņa ev., [1:45–46](#)). Bet dramatiskajā ainā, kurā Pēteris noliedz Jēzu, pie Pētera pienākusī kalpone viņam saka: «*Tu arīdzan biji kopā ar Jēzu Galilietī*», bet, kad Pēteris izbīlī to noliedz, arī citi apgalvo: «*Patiesi, arī tu esi viens no tiem, jo tava izruna jau tevi nodod*» (Mateja ev., [26:69,73](#)).

Teologiem, kuri pūlējās Jēzu pasludināt par ebreju mesiju, aizvien lielas grūtības sagādāja tas, ka viņu uzskatīja par galilietī un nacarietī. Ar šiem Jēzus pievārdiem mēs visnotaļ sastopamies evaņģēlijos un «Apustuļu darbos». Pat Jēzus piekritējus jau pēc viņa nāves sauca par nacariešiem, bet ne par betlēmiešiem. Kad Nikodēms mēģina Jēzu aizstāvēt, tad Jāņa evaņģēlijā ebreji viņam atbild: «*Vai arī tu esi galilietis? Izdibini un raugi, ka no Galilejas neceļas neviens pravietis*» ([7:52](#)). Kādā citā šā paša evaņģēlija vietā lasām: «*Daudzi no tautas, kas šos vārdus dzirdēja, sacīja: «Šis tiešām ir gaidāmais pravietis». Cits sacīja: «Šis ir Kristus». Bet citi sacīja: «Vai gan no Galilejas jānāk Kristus? Vai nav sacīts rakstos, ka Kristus nāk no Dāvida dzimuma, no Betlēmes pilsētiņas, kur dzīvoja Dāvids?» Tā šķelšanās cēlās tautā viņu dēļ*» ([7:40–43](#)).

Citētie ebreju izteikumi rāda, ka evaņģēlija autors, kā arī kristieši, kuru vidē viņš darbojies, bija dziļi pārliecināti, ka Jēzus ir Nacaretē dzimis galilietis. Nevienam citēto sarunu dalībniekam un tāpat pašam evaņģēlija autoram ne prātā nenāca atspēkot ebreju argumentāciju, it kā nebūtu nekādu šaubu, ka Jēzus pēc izcelsmes ir galilietis. Tāpēc taisnība ir vācu Bībeles pētniekam Dāvidam Štrausam, kurš savā pazīstamajā monogrāfijā par Jēzus dzīvi raksta: «*Ja Matejs un Lūka apgalvo, ka Jēzus tikai uzaudzis Nacaretē, bet dzimis Betlēmē, tad viņi to dara drīzāk aiz dogmatiskiem, bet ne vēsturiskiem apsvērumiem*».

Baznīca doktrināli saistīja sevi ar Mateja un Lūkas pārstāstītajām teiksmām, atzīdama, ka Jēzus dzimis vismaz 5 gadus pirms mūsu ēras sākuma Hēroda valdīšanas laikā, bet Hērods nomira mūsu ēras 4. gadā.⁹⁷ Kā tad varēja notikt, ka Jēzus dzimis 4 gadus pirms savas oficiālās dzimšanas, ar kuru sākas mūsu, kristietības ēra? Par to mums jāpateicas – tik ironiska palaikam mēdz būt vēsture – visvienkāršākajai kļūdai.

525. gadā pāvests Jānis I uzdeva skitu mūkam Dionīsijam Mazajam (*Exiguus*) precīzi noteikt Jēzus dzimšanas gadu, lai, sākot ar to, ieviestu jaunu, kristiešu laika skaitīšanu. Dionīsijš par atskaites punktu, protams, bija ņēmis romiešu kalendāru, kurš sākas ar Romas dibināšanu («*ab urbe condita*»), t.i. 753. gada p.m.ē. 1. decembri. Savās aplēsēs Dionīsijš nonāca pie slēdziena, ka Jēzus dzimis 754. gadā pēc romiešu kalendāra jeb mūsu ēras pirmajā gadā. Taču no Jozefa Flāvija materiāliem ir zināms, ka Hērods miris tā paša kalendāra 750. gadā. Un tā nu iznāca, ka Jēzus dzimis 4 gadus pēc Hēroda nāves, bet nevis viņa valdīšanas laikā, kā to apgalvo Matejs un Lūka. Kad šo kļūdu pamanīja, nekāda korektūra vairs nebija iespējama, jo kalendāru vajadzētu pavisam izveidot atpakaļ, bet tas tā laika pasaulē būtu izraisījis lielu jucekli.

25. decembris un citas teiksmas par Jēzus dzimšanas dienu

Ņemot vērā šo kļūdu un pretrunu mudžekli, rodas izbrīnas pilns jautājums, kāpēc tad kristiešu pasaulē svinīgi atzīmē Jēzus dzimšanu 25. decembrī? Uz ko īsti dibinās Jēzus dzimšanas dienas noteikšana tieši šajā datumā? Un šeit, izsekodami jautājuma vēsturisko pirmavotu izcelsmi, mēs sadursimies ar agrīnai baznīcai ļoti raksturīgu parādību.

Visdīvainākais ir tas, ka līdz 3. gadsimta vidum kristieši vispār neinteresējās par Jēzus dzimšanas dienu. Tāpēc pirmajos trīs gadsimtos uzrakstos un freskās nav atrastas nekādas ar Jēzus dzimšanas dienu saistītas pēdas. Tikai 4. gadsimtā svētā Sebastjana katakombās Jēzus pirmo reizi attēlots kā autiņos pēc

⁹⁷ V.E.: Laikam tulkotāja kļūda. Tikko kā augstāk bija teikts: *zināms, ka Hērods miris 4. gadā p.m.ē.* Krievu izdevumā (tas tulkots no agrākas Kosidovska teksta versijas) šīs vietas vispār nav. Saskaņā ar visām enciklopēdijām, Hērods mira 4. g. p.m.ē.

ēģiptiešu paražas savīstīts mazulis ar oreolu ap galvu, bet viņam līdzās stāv Jāzeps ar Mariju, vērsis un ēzelis. Šo kompozīciju acīmredzot inspirējuši gan Isīdas kults, gan Jaunās derības apokrifi.

Romas bīskaps Hipolīts par Jēzus dzimšanas dienu noteica 2. janvārī. Vēlāk tika proponēti citi datumi, piemēram, 25. vai 28. marts, 18. vai 19. aprīlis un 20. maijs. Tuvajos Austrumos un Ēģiptē Jēzus dzimšanu ilgi atzīmēja 6. janvārī. Jeruzalemē šo pēdējo datumu atzīmēja līdz 549. gadam, bet armēņu kristieši pie tās pieturas vēl tagad.

No vēstures dokumentiem redzams, ka tikai 4. gadsimta pirmajā pusē latīņu baznīca Jēzus dzimšanas dienu sāka oficiāli svinēt 25. decembrī. Aiz kādiem apsvērumiem baznīca izvēlējusies tieši šo un nevis kādu citu datumu? Tas ir ziemas saulgriežu moments, kad dienas vērsas garākas un spožāk sāk spīdēt saule. Romieši šajā laikā svinēja «neuzvarētās saules dzimšanas» svētkus (*dies natalis Solis Invicti*). Tos atzīmēja ar trakulīgām saturnālijām, rīkoja līksmes un dzīres, cits citam pasniedza dāvanas, jo sevišķi bērniem – lelles. Normālā dzīve šajā laikā it kā apstājās, iestādes nestrādāja, skolas tika slēgtas, atlika tiesas piespriesto sodu izpildi un pat vergiem atļāva brīvi līksmoties.

3. gadsimtā saules kultu, kuru Romā ieviesa ķeizars Hēliogabals, būdams vienlaikus arī sīriešu saules priesteris, sāka identificēt ar mitraismu, kas tolaik bija viena no visizplatītākajām reliģijām. Ar saules dieva Mitras dzimšanas dienu saistītās krāšņās svinības 25. decembrī, teoloģisko koncepciju līdzīgums, kā arī senās tradicionālās paražas bija par iemeslu tam, ka mitraisms kļuva par kristietības visbīstamāko sāncensi. 220. gadā mirušais baznīcas rakstnieks Tertuliāns ar rūgtumu izsaucās: «*Pats sātans uzkūda ķecerus atdarināt mūsu svētās ceremonijas, godinot savus elku dievus. Viņš paskubina tos ar krustu apzīmēt Mitras karotāju pieres*».

Viens no anonīmajiem Sīrijas reliģiskajiem rakstniekiem sniedz skaidru un vaļsirdīgu atbildi, kāpēc latīņu baznīca beidzot galīgi izvēlējās 25. decembri. Viņš raksta: «*Pagāniem bija paradums 25. decembrī svinēt saules dzimšanas dienu. Šo svētku laikā tika iedegtas ugunis. Šajās svinībās un svētkos piedalījās arī kristieši. Kolīdz baznīcas doktori pamanīja, ka kristiešiem ir labvēlīga attieksme pret šiem svētkiem, viņi nosprieda, ka šajā dienā jāatzīmē Kristus dzimšana*».

Šādu kristīgās baznīcas pielāgošanos pagānu svētkiem ne visi gribēja tik drīz atzīt. Sīrieši un armēņi apsūdzēja latīņus, ka tie piekopjot pagānu kultu, lai gan viņiem varēja pārvest to pašu, jo arī viņi Jēzus dzimšanu atzīmēja 6. janvārī, tāpat ziemas saulgriežos pēc Jūlija kalendāra⁹⁸, kad Aleksandrijā svinēja ar sauli identificēta Osīrija dzimšanas dienu. Svētais Augustīns (4. un 5. gadsimtu mijā) aicināja savus kristiešu brāļus svinēt 25. decembri nevis par godu saulei, bet gan cildinot to, kurš sauli radījis.

Vēl 5. gadsimtā pāvests Leons Lielais (440.–461.) izsūtīja apkārtrakstu, kurā, starp citu, bija sacīts: «*Ir mūsu vidū tādi, kas domā, ka jāsvin ne tik daudz Kristus dzimšana, cik jaunas saules parādīšanās*». Citā vietā vēstulē izsacīts šāds pārmetums: «*Pirms ieiešanas svētā apustuļa Pētera bazilikā viņi apstājas uz kāpnēm, pavēršas uz saules diska pusi un pazemīgi paklanās*».

Šeit vēlreiz jāatzīmē, ka Baznīca necīnījās par pagānu svētku atcelšanu, bet gan centās piešķirt tiem jaunu, kristīgai ticībai atbilstošu saturu. 25. decembri kā Jēzus dzimšanas dienu ticīgie tai it kā uzspieda, jo šī diena izauga no sensenām tautas paražām, no tautas attieksmes pret gadalaiku mijām, no tautas tieksmes izprast dabas pārmaiņu noslēpumus. Tās bija izsenas, tautas paaudžu tradīcijās dziļi sakņotas paražas. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka vienkāršie ļaudis negribēja un nespēja no tām šķirties, jo, neraugoties uz jaunās reliģijas pieņemšanu, viņi bija un palika dabas bērni. Turpretim baznīca, būdama pret šīm tieksmēm bezspēcīga, bija pietiekami gudra, lai tās adaptētu, piešķirot tām jaunu jēgu.

Senās pagānu paražas un atmiņas kristiešu vidū bija tik sīkostas, ka atsevišķi bīskapi meklēja kaut kādu kompromisu, lai rastu izeju no grūtās situācijas. Turīnas bīskaps, piemēram, savu sprediķi ziemsvētku vakarā sāka ar šādiem vārdiem:

«Tas ir labi, ka tauta nosauc mūsu kunga dzimšanas dienu par «Jaunās saules» svētkiem (*Sol novus*). Nepūlēsimies kaut ko šajā ziņā grozīt, jo reizē ar pestītāja dzimšanu pienāk jauna atdzimšanas diena visai

⁹⁸ V.E.: Frāze «...tāpat ziemas saulgriežos pēc Jūlija kalendāra...» ir vienreizējas aplamības. Nav skaidrs, no kurienes viņa radusies. Kosidovska krievu tekstā šīs frāzes nav, pēc «6. janvāra» uzreiz ir runa par Aleksandriju. Grūti noticēt, ka tādu kļūdu būtu varējis izdarīt pats Kosidovskis. Vai latviešu tulkotājs pacentās un «paskaidroja» situāciju pats no savas galvas? Vai kāds mūsu redaktors? 6. janvāris pēc Gregora kalendāra ir 24. decembris pēc Jūlija kalendāra – un tad arī tikai XX un XXI gadsimtos. Svētā Augustīna un pāvesta Leona Lielā laikos (V gadsimtā), Gregora kalendāra, pirmkārt, vispār nebija, pastāvēja tikai Jūlija kalendārs, un 24. (vai 25.) decembris un 6.janvāris bija vienkārši divi dažādi datumi: pirmais tuvāk saulgriežiem (bet arī vairs ne precīzi tajos), otrs tālāk no saulgriežiem. Otrkārt, ja arī Gregora kalendārs tajā laikā būtu pastāvējis (ja mēs to ekstrapolējam atpakaļ uz V gadsimtu), tad 6.janvāris pēc Gregora kalendāra būtu 5.janvāris pēc Jūlija kalendāra (jo V gadsimtā kalendāru starpība bija vēl tikai viena diena).

cilvēcei un līdz ar to jauns saules spožums. Ja Kristus ciešanu dienās saule satumsa, tad tagad, viņa dzimšanas dienā, tai jāatmirdz ar jaunu spēku».

Ziemsvētki mūsu atcerē neatraujami saauguši ar idilliskajām ainām alā, kur galvenie personāži ir vērsis, ēzēlis un trīs ķēniņi. Ļaudis parasti ir pārliecināti, ka šī aina dibinās uz evaņģēlijos sniegtajiem aprakstiem. Bet patiesībā tā nemaz nav. Marka un Jāņa evaņģēlijos neatrodam neviena vārda par Jēzus dzimšanu, bet Mateja un Lūkas evaņģēlijos, kas ir vienīgie kanoniskie avoti par Jēzus dzimšanu, nav minēts ne vērsis, ne ala. Lūkas evaņģēlijā Jēzus piedzimst kūtiņā, bet, kas attiecas uz trim ķēniņiem, tad Mateja evaņģēlijā, kurā kā vienīgajā ir runa par ciemiņiem no tālajām zemēm, tie nav ķēniņi, bet gan trīs «gudri vīri», zintnieki, kuri, «jaunpiedzimušo jūdu ķēniņu» meklēdami, ierodas no Austrumiem.

Ja pieturamies pie Mateja evaņģēlija kā pie vienīgā kanoniskā avota, tad jāatzīmē, ka svētbildēs un folkloristiskajos ziemsvētku inscenējumos tik bieži redzami trīs «gudrie no austrumu zemes» valkā ķēniņu kroņus bez jebkāda likumīga pamata. Un tāpat apšaubāmas ir viņu tiesības saukties Kaspara, Melhiora un Baltasāra cienījamus vārdos. Šādu vārdu evaņģēlijā nemaz nav, un tur «trīs gudrie vīri no austrumu zemes» figurē anonīmi.

Kur radušās visas šās nostāstos daudzinātās svarīgās detaļas, bez kurām baznīcas tēlotāja māksla un folklorā nemaz nav iedomājama un kuras gadu simteņiem ilgi ticīgajos ļaudīs viesušas svētku noskaņojumu? Lai atbildētu uz šo jautājumu, mums jāiesniedzas tālu pagātnē, kristietības pastāvēšanas pirmajos gadsimtos.

Pētnieki noskaidrojuši, ka nostāsti par Jēzus bērnību cēlušies no apokrifiska teiksmu kopojuma, kurš radies pirms 5. gadsimta un, starp citu, ietver arī budistu un persiešu leģendas.

Izmantojot šo teiksmu kopojumu, radušies divi apokrifi: «Bērnības armēņu grāmata» un «Bērnības arābu grāmata». Tieši armēņu versija ļauj mums uzzināt, ka «gudrie vīri no austrumu zemes» bijuši persiešu ķēniņi, un sniedz arī viņu vārdus. *«Un tad tā kunga eņģelis traucās uz persiešu zemi, lai ķēniņiem – zintniekiem liktu doties ceļā un godināt jaunpiedzimušo bērnu. Un deviņus mēnešus ilgi viņi sekoja zvaigznei, līdz ieradās tajā brīdī, kad jaunava bija kļuvusi par māti. Tajos laikos Persijas ķēniņvalsts ar savu varenību un uzvarām pacēlās pāri visām austrumu zemēm. Bet šie trīs zintnieki bija trīs brāļi: pirmais, vārdā Melkons, valdīja pār persiešiem, otrs, vārdā Baltasārs, valdīja pār indiešiem, bet trešais, vārdā Kaspars, valdīja pār arābiem».* Piebildīsim šeit, ka Melkonu eiropiešu tradīcija pārvērtē par Melhioru.

Armēņu apokrifa autors, paaugstinādams zintniekus par ķēniņiem, neapšaubāmi darījis to Vecās derības rakstu, jo sevišķi 72. psalma, ietekmē. Šī skaistā reliģiskā himna, kuru esot sacerējis pats ķēniņš Dāvids, runā par visu to labo, ko tautai nesīs viņa nākamības dēls, kāds pēc kristiešu pārliecības bija Jēzus Kristus.

«Dievs, nodod savu tiesu ķēniņam un savu tiesas spriešanu ķēniņa dēlam,
Lai viņš tiesā tavu tautu taisnībā un tavus mazos ļaudis pēc tiesas,
Lai kalni nes tautai mieru un pakalni taisnību!
Lai viņš nes tiesu tautas bēdīgiem, gādā taisnību nabadzīgiem, lai viņš samaļ apspiedējus!
Lai viņš dzīvo tik ilgi, kamēr saule spīd un mēness pastāv, no paaudzes uz paaudzi!
Lai viņš nolaižas lejup kā lietus uz zāli, kā lietis gāze, kas zemi slacina!
Lai viņa laikā zied taisnība un pastāv liels miers, kamēr mēness vairs nebūs!
Lai viņš valda no jūras līdz jūrai un no upes līdz pat zemes galiem!
Viņa priekšā lai liecas tuksneša tautas, un viņa ienaidnieki lai laiza pīšļus.
Tarzīsas ķēniņi un salu ķēniņi lai nes dāvanas; Sabas un Šebas ķēniņi lai dod nodevas.
Viņa priekšā lai zemojas visi ķēniņi, visas tautas lai viņam kalpo.
Jo viņš glābj nabagu, kas kliež, un bēdīgo, kam nav palīga.
Viņš apžēlojas par trūcīgo un nabagu un palīdz bēdīgo dvēselēm.
No spaidiem un varmācības viņš atpestī viņu dvēseles, un viņu asinis ir dārgas viņa acīs.
Viņš dzīvos, un viņam dos Sabas zeltu, un lai tas aizlūdz par viņu vienmēr, arvienu lai viņu svētī.
Zeme būs labības pilna līdz kalnu galiem, viņas augļi viņos it kā Libanonas meži, un tie, kas pilsētā ir, zaļos kā zāle virs zemes!
Viņa vārds lai ir slavēts mūžīgi! Kamēr saule spīd, lai zeļ viņa vārds. Viņā lai svētību rod visas tautas, lai viņu sveic visas zemes ciltis!»

Bet pravieša Jesajas grāmatā lasām:

«Tik tiešām, tumsība aplāj zemi un dziļa krēsla tautas, bet pār tevi uzlec kā saule tas kungs, un viņa godība parādās pār tevi. Tautas staigā tavā gaismā un ķēniņš tai spožumā, kas uzlēcis pār tevi. Pacel savas

acis un skaties visapkārt! Tie visi ir sapulcējušies un nāk pie tevis, tavi dēli nāk no tālienes, un tavas meitas uz rokām atnestas.

Kad tu to redzēsi, tad tu starosi priekā, un tava sirds iedrebēsies un atvērsies, jo jūras bagātības virzīsies šurp pie tevis un tautu mantas ieplūdīs tevī.

Kamieļu jūklis aplās tevi, jaunie kamieļi no Midianas un Efas, visi tie nāks no Sabas, tie atnesīs zeltu un vīraku un teiks tā kunga vārdu» (60:2–6).

Liekas, ka to nostāstu cilme, kuros ir runa par Jēzus bērnam nestajām ķēniņu dāvanām, nav apšaubāma.

Par austrumu ķēniņiem, kas devušies svētceļojumā, varētu uzrakstīt atsevišķu traktātu ar virsrakstu «Trīs ķēniņu brīnišķīgie likteņi». Tautas iztēle par tiem saaudusi brīnišķīgas fantastikas pilnus nostāstus. Šajā ziņā ievēribu pelna arābu apokrifiska evaņģēlija sīriešu versija. Tajā stāstīts, ka reiz Persijas debesīs parādījies eņģelis zvaigznes veidā, kuras spozme mirdzējusi pār visu zemi. Ļaudis sastājušies uz savu māju sliekšņiem, lai apbrīnotu spožo debess parādību. Uguns un zvaigžņu pielūdzēji, ķēniņi, karavadoņi un priesteri, tērpušies savās viskrāšņākajās drānās, sapulcējušies, lai noturētu apspriedi. Priesteri, kad tos lūdza izskaidrot šo parādību, atbildējuši: «Piedzimis ķēniņu ķēniņš, dievu dievs, gaismības gaismība». Un tad ceļā sūtīti trīs ķēniņdēli, lai aizvestu dāvanas dievišķīgajam bērnam.

Tālākajā stāstījumā šis sacerējums atkārti kanoniskos evaņģēlijus, tos papildinādamas tikai ar vienu detaļu. Marija ciemiņiem uzdāvina jaundzimušā bērna autiņus. Mājās atgriezušies, ķēniņdēli iemet autiņus degošā ugunskurā, lai pierādītu, ka tā ir svēta relikvija. Un patiesi, liesmās tie nesadeg, un visai tautai par lielu prieku autiņus pēc sāta izdzišanas izņem no spriestīm pilnīgi neskartus.

Jāatgādina ne visiem zināmais fakts, ka zintnieku vai ķēniņu skaits šajās leģendās laiku gaitā svārstījies. Romas katakombu freskās mēs redzam grupas, kas sastāv no diviem, četriem un sešiem zintniekiem, bet sīriešiem un armēņiem to ir pat divpadsmit. Tikai ar laiku viņu skaits nostabilizējās uz trim, droši vien saskaņojoties ar trim Noas dēliem – semītu ciltstēvu Šemu, krāsaino tautu priekšteci Hamu (tāpēc viens no trim zintniekiem ir nēģeris) un eiropiešu senci Jafetu. Aptuveni 8. gadsimtā zintnieki tiek paaugstināti par ķēniņiem un tiem piešķirti Kaspara, Melhiora un Baltasāra vārdi. Piebūdim vēl, ka šo ķēniņu šķietamās mirstīgās atliekas uzglabājas Ķelnes katedrālē. 4. gadsimtā tās it kā esot atvestas no Persijas uz Konstantinopoli, pēc tam uz Milānu, bet beidzot 1161. gadā ar ķeizara Frīdriha Barbarosas gādību novietotas Ķelnes katedrālē.

Vēl nepieciešams atbildēt uz jautājumu, kā šī aizkustinošā, Vecās derības tekstos sakņotā leģenda sižetiski tikusi sasaistīta ar Persiju. Šī problēma ir pārāk sarežģīta, lai šeit kaut vai īsumā to apgaismotu. Tāpēc aprobežosimies tikai ar norādi uz dažiem šīs mīklas aspektiem.

Vispirms jāatceras, ka persiešu valdnieks Kīrs atbrīvoja ebrejus no Bābeles gūsta un pat palīdzēja tiem atjaunot Jeruzalemes templi. Šā iemesla dēļ daži ebreji uzskatīja, ka Kīrs ir svēto rakstu apsolītais mesija. Lielāka nozīme tomēr ir tam, ka persiešu reliģija dziļi ietekmēja jūdaismu. Atgādināsim no persiešu reliģijas izrietošo duālisma koncepciju un ar to saistīto ticību, ka pasaule sastāv no eņģeļiem un velniem, no debesīm un elles, no labā un ļaunā elementiem, kas cīnās savā starpā un ko persieši personificējuši Arimana un Ormuzda tēlos.

Irānas reliģijas reformators Zaratustra pasludināja, ka pēc diviem mazākas nozīmes pestītājiem (tāpat kā Jēzus parādījās pēc Jāņa Kristītāja) nāks lielais cilvēces pestītājs Suasinats, kurš atbrīvos cilvēci no ļaunuma varas. Šis izsenās ebreju simpātijas pret persiešiem pārmantoja jūdeokristieši, tās pauda arī Matejs, iedomādamies, ka dievišķīgā bērna godinātāju vidū nedrīkstēja trūkt draudzīgās Persijas pārstāvis.

Jāatceras arī kāds cits, vēl svarīgāks pamatojums leģendai par trim ķēniņiem. 1. un 2. gadsimtā, baznīcas literatūras ziedu laikos, Romas impērijā stipri pieauga Austrumu un Ēģiptes reliģiju ietekme, jo sevišķi persiešu saules dieva Mitrās kults, kurš masveidā guva piekritējus karaspēkā un aristokrātu vidē un kuru atbalstīja pat daži ķeizari. Jau Pompeja laikā, 67. gadā p.m.ē., Romā pastāvējušas Mitrās cienītāju draudzes, bet jo sevišķi plašu izplatību šis kults guva Antonīnu un Severu valdīšanas gados, līdz 4. gadsimta beigās tas kļuva par svarīgāko reliģiju nekristiešu pasaulē. Diokleciāns oficiāli pasludināja Mītru par atjaunotās Romas impērijas aizbildni.

Mitra, kā jau teicām, bija persiešu reliģijas reformatora Zaratustras dievs, bet zintnieki – šā kulta priesteri. Mateja versijā skaidri iezīmējas apoloģētiska tendence, kuru izraisīja nepieciešamība aizstāvēt kristietību pret ienaidniekiem un nopulgotājiem, kā arī tieksme parādīt, ka Jēzu par pestītāju atzinuši tik visvarena kulta pārstāvji, kāds tajos laikos bija mitraisms.

Daži pētnieki vērš uzmanību uz noteiktu politisku notikumu, kurš savā laikā plaši atbalsojās Romas impērijā un tāpēc varēja kļūt par tiešu papildu dzenuli Matejam viņa treju ķēniņu idejas izstrādē. Šo notikumu apraksta romiešu vēsturnieki Plīnijs Vecākais, Tacits, Svetonijs un Dions Kasiji. 66. gadā

Romā ieradās Armēnijas ķēniņš Tiridats, lai godinātu Neronu. Ķēniņa svītas zeltā mirdzošie tērpi, kā arī pasakainās dāvanas, kādas eksotiskais valdnieks pasniedza Neronam, neizdzēšami iespaidās tautas atmiņā. Katoļu Bībeles zinātnieki gan noliedz, ka šis notikums būtu ietekmējis Mateju, jo, pēc viņu domām, evaņģēlijs uzrakstīts pāris gadu pirms Tiridata vizītes, t.i., laikā no 51. līdz 60. gadam. Taču vēlākie zinātniskie pētījumi noskaidrojuši, ka Mateja evaņģēlijs radies tikai ap 80. gadu, tātad vairāk nekā desmit gadu pēc Tiridata vizītes.

Tomēr atgriezīsimies vēl pie mīļajiem lopiņiem – vērša un ēzeļa. Apokrifiskajā evaņģēlijā, kas nosaukts par «Pseidomateju», lasām, ka arī šie dzīvnieki godinājuši Jēzus bērnu, lai piepildītos Jesajas pravietojums: «*Vērsis pazīst savu saimnieku, un ēzelis sava kunga silī...*» (Jesajas grām., 1:3).

Tā kā mēs esam nokļuvuši pasaku un iztēles valstībā, vērts izmantot gadījumu, lai iegrieztos kādā no vecākajām Romas bazilikām – «*Santa Maria Maggiore*», kura kopš neatminamiem laikiem ir visas kristiešu pasaules svēceļotāju mērķis. Tur galvenajā altārī tiek uzglabāta Betlēmes silīte, kurā esot atdusējies Jēzus bērns. Katra mēneša 25. dienā relikviju izliek publiskai apskatei, bet ziemsvētku vakarā to svinīgā procesijā nes visapkārt dievnamam.

Noskaidrots, ka relikvija sastāv no pieciem olīvkoka fragmentiem, ko satur kopā metāla sloksnes, pie kam uz vienas no tām atklāts nobružāts uzraksts grieķu valodā, kura cilmi attiecina uz laiku no 7. līdz 9. gadsimtam. Pilnīgi droši noskaidrot relikvijas vecumu nav izdevies, jo koka daļas ar oglekļa C¹⁴ metodi netika pārbaudītas. Zināms tikai tas, ka pirmo reizi inventāra sarakstos silīte parādās 11. gadsimtā, tātad laikmetā, kad notika relikviju masveida ražošana. Šajā pašā sarakstā figurē vēl kāda cita relikvija, un proti, «derības šķirsts», kas mūs paskubina uz dziļām pārdomām arī par Jēzus silītes autentiskumu.

Tā kā runa ir par ziemsvētkiem, neklātos, ja mēs noklusētu svēto Nikolaju, šo svētku populāro figūru ar Niklāva, Klāva, Santa Klausa vārdu, kam zināms sakars ar mūsu Sala tēti. Pēc nāves viņš pieredzējis visai mainīgu un vētrainu likteni, līdz beidzot piedzīvoja galīgu neveiksmi. Pie tā vainīgs pāvesta Pāvila VI dekrēts, kurš no svēto nomenklatūras izsvītvoja gandrīz 200 vārdus, jo izrādījās, ka tie vai nu eksistējuši tikai ļaužu iztēlē, vai arī šādu vai citādu apsvērumu pēc nav pelnījuši svētā goda.

Ar svēto Nikolaju tik ļauni gan nav bijis, jo viņš patiešām bija dzīvojis. Tikai laikam viņš nebūs pelnījis svētā godu, ja jau pāvests viņam šo titulu atņēmis. Nikolajs patiesībā bijis vienkāršs bīskaps Likijas ostas pilsētā Mirrā (jeb Listrā), no kurienes, kā jau mēs zinām, Pāvils devies braucienā uz Romu kā gūsteknis («Apustuļu darbi», 27:5). Nikolajs miris 4. gadsimtā, lai pēc nāves uzsāktu pilnīgi jaunu dzīvi. Sākumā viņš kļuva par Likijas zvejnieku un jūras braucēju aizgādni, bet vēlāk tika paaugstināts par Grieķijas un cariskās Krievijas aizbildni.

Kad izplatījās vēsts, ka viņa pīšļiem piemītot brīnumdziedinātāja spēks, Nikolajs kļuva slavens arī Itālijā. Tā kā Apenīnu pussalas iedzīvotāji ir kāri uz visāda veida relikvijām, viņi nolēma par katru cenu iegūt svētā pīšļus. 1087. gadā Bari pilsētas bīskaps ar četrdesmit savas draudzes locekļu palīdzību tos izzaga no Listras un novietoja kādā no Bari baznīcām, kur tie atrodas vēl šobrīd. Tā uzņēmīgajam bīskapam bija varena laime, jo venēcieši bija nosprieduši izdarīt to pašu, taču nokavējās, un tiem, vilšanās asaras slaukot, vajadzēja apmierināties ar Nikolaja tēvoča pīšļiem.

Tomēr tas vēl nav viss, jo mūsu svēto Eiropā gaidīja patiesi spoža karjera. Viņš iemantoja tādas funkcijas, par kādām pats nebija ne sapņojis, un visiem Eiropas un vēlāk arī Amerikas bērniem par lielu prieku kļuva par ziemsvētku dāvanu iznēsātāju. Šķita, ka viņa vētrainajā dzīvē beidzot iestājusies aprimtība, bet tad pēkšņi nāca nepatīkama kļūme – izsvītrojums no baznīcas svēto nomenklatūras saraksta.

Jēzus un viņa ģimene

Trīsdesmit Jēzus mūža gadi, kuri pagājuši, iekāms viņš sāka publiski uzstāties ar savu mācību, ir posms, kas droši vien uz visiem laikiem paliks neziņā tīts. Nevar taču nopietni izturēties pret Mateja un Lūkas stāstījumiem par Jēzus dzimšanu un viņa uzstāšanos Jeruzalemē divpadsmit gadu vecumā, ja vairums Bībeles skaidrotāju gan atzīst tos par pievilcīgām, bet sagudrotām leģendām bez jebkāda vēsturiska pamatojuma.

Par šo būtisko robu mūsu zināšanās evaņģēlisti tomēr nav vainojami. Viņi bija tikai sava laikmeta uzskatu paudēji un hronisti, kuri fiksējuši to, kas helēniskās kristietības pasaulē bija zināms par Jēzu. Diemžēl šīs ziņas bija pavisam niecīgas. Palestīna viņiem bija gluži svešs, tāls un eksotisks pasaules nostūris, bet saiknes ar Jeruzalemes jūdeokristiešu sektantiem kopš Stefana dumpja, Pāvila reformatoriskās darbības un Jeruzalemes nopostīšanas laikiem bija pakāpeniski sairusas. Kas gan kopīgs varēja būt Efesas vai Korintas kristiešiem ar jūdaismam un Jeruzalemes templim uzticīgajiem nacariešiem? Bet tieši pie nacariešiem vajadzēja saglabāties autentiskai tradīcijai par Jēzu, jo viņu

draudzi taču veselus astoņpadsmit gadus vadīja «tā kunga brālis» Jēkabs, kuram par Jēzu vajadzēja zināt vairāk nekā pašiem apustuļiem, jo viņš kopā ar to bija uzaudzis vienā mājā un ģimenē. Informāciju par to, kāds Jēzus bijis ikdienas dzīvē, darbā un saskarsmē ar līdzcilvēkiem, viņa tiešie mācekļi, piekritēji un varbūt pat radnieki paņēmuši sev līdzī kapā. Viņiem nebija nekādu iespēju šādas ziņas nodot saviem helēnistu ticības brāļiem, jo Pella, kurā viņi patvērās pēc aizbēgšanas no Jeruzalemes, bija grūti aizsniedzama tā laika pasaules nomale. Jāšaubās arī, vai viņi maz to centās darīt, jo bija pārāk norobežojušies savā jūdaisma nošķirtībā un izolācijā no visa, kas notika plašajā pasaulē, kur Pāvils sludināja jauna paveida kristietību.

Tomēr par spīti šiem sarežģījumiem, kaut kādas zināšanu drumslas par Jēzus dzīvi mainīgajā notikumu plūsmā bija saglabājušās un rada atspoguļojumu evaņģēlijos. Konkrētu un ārkārtīgi svarīgu informāciju mums sniedz Marka (6:3) un Mateja (13:54–57) evaņģēliji. Tās ir ļoti lakoniskas ziņas, taču no tām redzams, ka Jēzus, tāpat kā viņa tēvs, nodarbojies ar namdara amatu, ka viņam bijuši četri jaunāki brāļi – Jēkabs, Jāzeps, Sīmanis un Jūda, kā arī māsa. Tā kā šis pēdējais vārds lietots daudzskaitlī, tad to bijis vismaz divas. Ņemot vērā ebreju attieksmi pret sievietēm, Jēzus māsa nav pat vārdā nosauktas, tā ka par viņām mēs nezinām neko vairāk kā vien to, ka viņas dzīvojušas Nacaretē.

Ziņas, ka Jēzum bijuši jaunāki brāļi un māsa, ir augstākā mērā nepatīkamas tiem kristiešiem, kuri pieturas pie uzskata par Marijas permanento nevainību. Tāpēc jau kopš vissenākiem laikiem, sākot ar Marijas kulta rašanās un nostiprināšanās brīdi, no šās dilemmas aizvien meklēta kaut kāda izeja.

Visvecāko teoriju, kurai vajadzēja paglābt šo dogmu, ir izstrādājis apokrifiskā «Jēkaba pirmevaņģēlija» anonīmais autors, kurš dzīvojis 2. gadsimtā. Viņš apgalvo, ka Jēkabs, Jāzeps, Sīmanis un Jūda nav bijuši Jēzus miesīgi brāļi, bet pusbrāļi no Jāzepa iepriekšējās laulības.

Šī tēze viegli atspēkojama, jo tai trūkst jebkādu pierādījumu. Kanoniskajos evaņģēlijos nekur nav minēts, ka Jāzeps būtu bijis atraitnis, bet vislaunākais ir tas, ka «Jēkaba pirmevaņģēlijs», no kurienes nāk šī versija, ir pazīstams ar savu bezatbildīgo fantastiku. Vislabākajā gadījumā varētu sacīt, ka tas ir kāda vientiesīga hagiogrāfa novelistisks safantazējums. Katrā ziņā tam nav nekā kopīga ar vēsturi.

No šā stāstījuma pirmoreiz uzzinām, ka Marijas vecāki bijuši Joahims un Anna, ka viņa piedzimusī pēc tam, kad mātei ilgu laiku nav bijis bērnu, bet tad parādījies eņģelis, kurš pasludinājis Marijas drīzu piedzimšanu. No trešā līdz divpadsmitajam mūža gadam Marija – nav zināms, aiz kāda iemesla – uzturējusies Jeruzalemes templī, kur viņu kā dūju ēdinājis eņģelis. Kad pienācis laiks Mariju izdot pie vīra, priesteri sākuši meklēt viņai par aizbildni kādu vecāku atraitni no izraēliešu vidus, «*lai netiktu apgānīts dieva mājoklis*». Izvēle kritusi uz Jāzepu, kurš bijis jau krietni gados. Drusku vēlāk notikusi «pasludināšana». Kad atklājies, ka Marija ir mātes cerībās, viņa kopā ar Jāzepu nodota augstā priesterā tiesai un attaisnota tikai pēc kaut kādas tuvāk nepaskaidrotas «pārbaudes ar ūdeni». Stāstījuma turpinājums mūs noved jau līdz notikumiem, kas saistīti ar Jēzus piedzimšanu Betlēmē.

Svarīgāka tomēr ir kāda cita tēze, pie kuras vēl līdz mūsu dienām pieturas oficiālais katoļu Bībeles skaidrojums. Pēc šīs versijas, «Jēzus brāļi» patiesībā bijuši viņa brālēni no mātes puses. Šo tēzi vispirms izvirzīja baznīcas rakstnieks Hieronims. Savā polemiskajā sacerējumā «Pret Helvidiju» (387.) apoloģētiskā kaismē viņš apgalvo, ka «Jēzus brāļi» nav bijuši ne Marijas, ne Jāzepa bērni no iepriekšējās laulības. To māte bijusi cita Marija, Jēzus mātes radniece, Kleopas jeb Alfeja sieva, kura pieminēta Jāņa evaņģēlijā: «*Bet pie Jēzus krusta stāvēja viņa māte, viņa mātes māsa, Marija, Kleopas sieva, un Marija Magdalēna*» (19:25).

Jaunajā derībā trim cilvēkiem ir Jēkaba vārds, un to vidū ir arī viens no divpadsmit apustuļiem – «Jēkabs Alfeja dēls» (viņa tēvs dēvēts arī grieķiskajā Kleofasa jeb Klopas vārdā). Un tieši šo Jēkabu katoļu baznīca identificē ar «tā kunga brāli» Jēkabu.

Šeit tūlīt jāpiebilst, ka Jaunā derība nedod nekāda pamata šādai identifikācijai. «Apustuļu darbos» ir pants, kurš kā uz delnas parāda, ka tolaik pavisam skaidri viens Jēkabs atšķirts no otra. Tajā lasām:

«Un tur nonākuši, viņi uzkāpa augšistabā, kur mēdza uzturēties Pēteris un Jānis, Jēkabs un Andrejs, Filips un Toms, Bartolomejs un Matejs, Jēkabs Alfeja dēls un zelots Sīmanis, un Jūda, Jēkaba dēls. Tie visi vienprātīgi palika kopā lūgšanās līdz ar sievietēm un Mariju, Jēzus māti, un ar viņa brāļiem» (1:13–14).

Arī citi evaņģēlisti dēvē Jēkabu, Jāzepu, Sīmani un Jūdu par Jēzus «brāļiem» un uzskata tos noteikti par viņa miesīgiem brāļiem, nevis par pusbrāļiem vai brālēniem, pieminēdami viņus kopā ar Jēzus māti Mariju un Jāzepu, bet nekad ar Mariju Kleofasa sievu. Šeit daži piemēri:

«Un nonācis savā dzimtenes pilsētā viņš tos mācīja viņu sinagogā, tā ka tie brīnījās un sacīja: «No kurienes šim tāda gudrība un tāds spēks? Vai tad viņš nav namdara dēls? Vai viņa māte nav Marija un viņa

brāļi Jēkabs un Jāzeps, un Sīmanis, un Jūda? Un vai nav visas viņa māsas pie mums? No kurienes tad šim viss tas?» (Mateja ev., 13:54–56).

«Vai viņš nav namdāris, Marijas dēls, un Jēkaba un Jāzēpa, un Jūdas, un Sīmana brālis, un visas viņa māsas nav šeit pie mums?» (Marka ev., 6:3).

«Bet viņa māte un brāļi atnāca pie viņa un nevarēja viņam klāt tikt ļaužu dēļ. Un viņam deva ziņu un sacīja: «Tava māte un tavi brāļi stāv ārā un grib tevi redzēt»» (Lūkas ev., 8:19–20).

Jau vienā no kristietības visvecākajiem avotiem, Pāvila vēstulē galatiešiem, sastopamies ar līdzīgu apzīmējumu. Lūk, ko mēs tajā lasām: «*Tad, trīs gadus vēlāk, es nogāju uz Jeruzalemi iepazīties ar Kēfu (Pēteri) un paliku pie viņa piecpadsmiņas dienas. Kādu citu apustuļi es netiku redzējis, bet tikai Jēkabu, tā kunga brāli*» (1:18–19).

Nosaukdams Jeruzalemes draudzes galvu Jēkabu par «tā kunga brāli», Pāvils nevarēja domāt, ka tas ir Jēzus pusbrālis vai pat brālēns. Viņš savu vēstuli taču bija sūtījis uz Galatiju, turienes ticības brāļiem, kuri dzīvoja tālu no Jeruzalemes un neorientējās turienes kristiešu radnieciskajās attiecībās. Vai viņš šādā gadījuma galatietiešus būtu ar tām iepazīstinājis tik miglainā un divdomīgā veidā, it kā tišuprāt pūlēdamies – tā izteicies viens no Bībeles zinātniekiem – padarīt tās neskaidrākas?

Ja Pāvils savā vēstulē uzrakstīja «tā kunga brālis» un neko vairāk nepiebilda, tad loģika liek domāt, ka viņš par Jēkabu patiesi runājis kā par Jēzus miesīgo brāli. Pretējā gadījumā viņš taču savu informāciju par Jēzus un Jēkaba radniecību būtu precizējis, pieminēdams, sacīsim, Mariju Kleofasa sievu kā Jēkaba māti, vai arī piebilzdams, ka Jēkabs bijis Jāzēpa dēls no iepriekšējās laulības.

Turklāt Mateja evaņģēlijā ir pants, kurš patiesībā visu šo argumentāciju padara lieku, jo tajā jautājums par Marijas permanento nevainību izšķirts par labu tās pretiniekiem. Tur lasām, ka tā kunga eņģelis Jāzepam parādījies sapnī un teicis: «*Jāzēp, tu Dāvida dēls, nebīsties Mariju, savu sievu, ņemt pie sevis, jo, kas viņā iedzimis, ir no svētā gara*». Tad paskaidrots, ka «*viss tas ir noticis, lai piepildītos, ko tas kungs ir runājis caur pravieša muti*», bet tālāk sacīts, ka «*Jāzēps, uzmodies no miega, darīja tā, kā tā kunga eņģelis tam bija pavēlējis, viņš ņēma savu sievu pie sevis. Un viņš to neatzina, līdz kamēr viņa bija dzemdējusi dēlu, un deva tam vārdu Jēzus*» (1:20–25). No šā teksta nepārprotami izriet, ka evaņģēlisti nevainīgo ieņemšanu atzinuši par vienreizēju notikumu, kurš attiecināms tikai uz Jēzu, bet pēc tam Jāzeps un Marija dzīvojuši normālu laulības dzīvi, tā ka Jēzus bija viņiem tikai pirmdzimtais, bet nekādā ziņā vienīgais dēls.

Bībeles pētnieku autoritatīvās aprindās tagad valda diezgan vienprātīgs uzskats, ka nostāsti par Marijas pasludināšanu un ieņemšanu no svētā gara ir tipiska teiksma bez jebkāda vēsturiska pamatojuma. Vislabākais pierādījums šāda uzskata patiesīgumam ir tas apstāklis, ka šo brīnīšķīgo notikumu, kuram baznīcas doktrīnā ir tik milzīga nozīme, ne ar pušplēstu vārdu nepiemin ne Marks, ne Jānis, ne Pāvils. Kas attiecas uz Mateju un Lūku, tad viņi nevainības un šķīstās ieņemšanas ideju acīmredzot aizguvuši no Vecās derības. Matejs mums pat norāda uz inspirācijas īsto avotu, un proti, uz Jesajas pravietojumu: «*Tādēļ tas visuvarētais kungs pats jums dos zīmi: redzi, jaunava kļūs grūta un dzemdēs dēlu, un viņa tam dos vārdu Emanuēls*» (7:14). Pēc Mateja vārdiem, Jēzus brīnumainajai piedzimšanai vajadzējis notikt, «*lai piepildītos tas, ko tas kungs ir runājis caur pravieša muti*».

Tomēr izrādās, ka Matejs ir kļuvis par upuri Jesajas teksta aplamam tulkojumam. Grieķu vārds «*parthenos*» gan nozīmē «jaunava», taču tas nesniedz visas ebreju vārda «*almah*» nokrāsas, jo šis vārds sevī ietilpina ne tikai «jaunavas», bet arī «jaunas sievietes» jēdzienu. Bībeles skaidrotāji jūdaisti noteikti pastāv uz to, ka Jesaja runājis par «jaunu sievieti», jo pats šķīstās ieņemšanas jēdziens ebreju tautai ir pilnīgi svešs. Savukārt kristiešu teologi, aizstāvēdami savu doktrīnu, pārmet ebrejiem, ka viņi falsificē pravieša izteicienu.

Jaunās derības tekstu pielāgošanu apriori pasludinātai doktrīnai par Marijas permanento nevainību katoļiem atvieglāja vēl tas fakts, ka grieķu un aramiešu valodas vārdi, kas apzīmē jēdzienu «brālis» («*adelphoi*» un «*ach*»⁹⁹) ir sinonīmi ar daudzām nozīmēm. Ar tiem apzīmē ne tikai miesīgu brāli, bet arī pusbrāli, brālēnu, tālāku vīriešu kārtas radnieku un pat arī kādas kopienas līdzbiedru. Visi līdzīgi papildinājumi un skaidrojumi, kā, piemēram, versija par Mariju Kleofasa sievu un Jāzēpa iepriekšējo laulību, nav nekas cits kā teologu spekulatīva izdoma.

Pārsteidzošs fakts ir tas, ka Marija ļoti reti parādās Jaunās derības tekstos, patiesībā palikdama kaut kur marginālējās. Marka evaņģēlijā, kas ir pats vecākais, viņa pieminēta tikai vienu reizi, turklāt mēs nemaz neuzzinām, kāds bijis viņas vārds; Mateja un Lūkas evaņģēlijos Jēzus māte pieminēta četras reizes; Jāņa evaņģēlijā – trīs reizes, atkal nenosaucot vārdā; «Apustuļu darbos» arī pa trim lāgiem. Pāvils savās vēstulēs Jēzus māti vispār nepiemin, it kā par viņu nebūtu neko dzirdējis. Vai patiesi Pāvils būtu tā

⁹⁹ V.E.: Krievu tekstā: «ax».

rīkojies, ja zinātu un ticētu, ka Marija bijusi svētā gara izredzētā jaunava un viņas dēla piedzimšanu pavadījušas tādas pārdabiskas parādības, par kādām dažus gadu desmitus vēlāk pastāstīja Matejs un Lūka?

Tiesa, «Apustuļu darbos» lasāms, ka Marija lūgusi kopā ar apustuļiem, bet Jānis – gan kā vienīgais no evaņģēlistiem – pastāsta mums, ka viņa stāvējusi zem Jēzus krusta, bet citādi liekas pavisam dīvaini, ka Marija nekad nav klāt sava dēla dzīves visdramatiskākajos un svarīgākajos brīžos: ciešanu ainās, krusta sišanas laikā, bet, pēc citu evaņģēlistu versijas, arī tad, kad Jēzu gulda kapā, un vēlāk, viņam pieceļoties, no miroņiem.

Marija Jēzu netika redzējusi arī pēc augšāmcelšanās, kad viņš parādījās citiem cilvēkiem, un tāpat nepiedalījās viņa pēdējā triumfālajā debesbraukšanas ainā, lai gan šeit tā beidzamo reizi būtu varējusi atvadīties no sava dēla. Tāpēc vietā liekas jautājums: kur īsti atradusies Marija visu šo notikumu laikā?

Neviļus rodas iespaids, ka Marija tolaik tikusi uzskatīta par vienkāršu semītu sievieti, kas atrodas pilnīgā vīra pakļautībā un aizņemta tikai ar bērniem un mājas soli. Viss, kas notika ar Jēzu, sniedzās pāri viņas intelektuālajām spējām un, kā mēs to drīzumā redzēsim, iekšēji viņu satrieca. Te jāatceras, kāds bijis toreizējo sieviešu sabiedriskais stāvoklis. Savu semītisko priekšteču tradīcijām uzticīgais Pāvils, piemēram, mācīja, ka sievietei, apliecinot savu padevību, lūgšanu namā jāienāk ar lakatiņu galvā, bet vēstulē Timotejam lasām, ka sievietes pienākums ir klusēt, nevis pamācīt. Tiesa, šodien mums gan zināms, ka šo vēstuli nav rakstījis Pāvils, taču tajā izpaužas tam laikam raksturīgā attieksme pret sievieti.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka evaņģēlisti, pakļaudamies tādiem pašiem atavistiskiem aizspriedumiem, nemaz nespēja iedomāties, ka Marija, būdama sieviete, Jēzus dramatiskajā dzīvē būtu varējusi spēlēt kādu nozīmīgāku lomu. Evaņģēlisti viņu redzēja reālistiski, tādu pašu, kādas ikdienas dzīvē Galilejā bija visas citas sievietes. Matejam un Lūkam nepastāvēja nekādas teoloģiskas problēmas par Marijas permanento nevainību, un viņi pat nevarēja iedomāties, ka apzīmējums «tā kunga brālis», kādu viņi lietoja, kādreiz var tikt iztulkots ačgārni un tāpēc to būtu vajadzējis precizēt.

Šādos apstākļos kļūst saprotams, kāpēc kristietības pastāvēšanas pirmajos gadsimtos nebija ne runas par kaut kādu Marijas kultu. Vācu Bībeles zinātnieks Mārtiņš Dibeliuss savā slavenajā darbā «Jaunavas dēls un kūtiņā dzimušais bērns» (1932), kā arī baznīcas vēsturnieks Hanss fon Kampenhauzens pētījumā «Šķīstā ieņemšana senās baznīcas teoloģijā» (1961) neapšaubāmi pierādījuši, ka «šķīstās ieņemšanas» jēdziens ir tikai pēc Jēzus nāves radusies leģenda. To pašu ilggadīgu pētījumu rezultātā apstiprināja izcilais speciālists šajā jautājumā Valters Deliuss savā pazīstamajā grāmatā «Marijas gloriifikācijas vēsture».

Kad Austrumos pastāvošā senā dievišķīgās mātes kulta ietekmē arī kristietībā uzradās tendence dievināt Mariju, vairāki baznīcas rakstnieki tam sīvi pretojās. Tertuliāns pauda uzskatu, ka pēc Jēzus dzemdēšanas Marija ar Jāzepu dzīvojuši normālu laulības dzīvi. Origēns atzinis, ka Jēzum ir bijuši miesīgi brāļi. Pat Jānis Zeltamute un Augustīns nebija pārliecināti par Marijas «neapgrēcību», t.i., nepiekrita doktrīnai par Marijas permanento jaunavību.

Efesā, sensenajā dievišķīgās mātes Artemīdas kulta centrā, 431. un 449. gadā notika divi vispārēji baznīcas koncili. Pakļaujoties Artemīdas pielūdzēju pēcnācēju spiedienam, tajos nosodīja patriarha Nestora mācību, kura atzina, ka, ņemot vērā Jēzus divējādu – cilvēcīgu un dievišķīgu – iedabu, Mariju nevar dēvēt par dieva māti, jo viņa dzemdējusi tikai cilvēcīgo Jēzu. Tika nolemts, ka Marija uzskatāma par «dieva dzemdētāju» (*theotokos*). Taču apstākļi, kādos izdevās uzspiest Marijas apoteozi, bija ne tikai vētraini, bet reizēm pat groteski. Mēs jau agrāk pieminējām asiņainās ielu cīņas, kas izcēlās Efesā starp Marijas kulta piekritējiem un pretiniekiem. Par šīm sadursmēm nav ko brīnīties, jo Marijas dievinātāji bija nodrošinājuši sev uzvaru diezgan primitīvā veidā – noliekot pie ieejas koncila telpās sardzi, kura pretējā uzskata pārstāvjus nelaida iekšā.

Bīskapi, kuri nebija pakļauti šāдай atlasei, diskusijā iekaisa tiktāl, ka pat ieklupa cits citam bārdā. Līdz mūsu dienām saglabājušās liecības par šiem notikumiem. Koncila laikā bijušas tādas dienas, kad sēdes beigušās ar vispārēju izkaušanos starp mūkiem, garīdzniekiem un tautu, bet bīskapi pa to laiku patvērušies zem soliem.

Pēc uzvaras Efesā Marijas kulta strauji izplatījās arī Itālijā. Pāvests Siksts III (432.–440.) Romā lika uzcelt baziliku «*Santa Maria Maggiore*» tieši tajā vietā, kur atradās dievišķīgajai mātei Jūnonai – Lucinai velītā svētnīca, ko vēl apmeklēja daudzas Romas sievietes. Tādā veidā pāvests gribēja atraut romiešus no pagānu kulta un panākt, lai tās sāktu pielūgt svēto jaunavu Mariju.

Tomēr strīdi par šķīstās ieņemšanas doktrīnu vēl ilgi nemitējās. Kad 12. gadsimta sākumā Normandijas un Bretaņas klosteros ieviesa svētās jaunavas Marijas šķīstās ieņemšanas svētkus, tam pretojās viens no visietekmīgākajiem baznīcas darbiniekiem un daudzu cisterciešu klosteru dibinātājs

Francijā Bernārs de Klervo, savu nostāju pamatojams ar to, ka šie svētki esot pretrunā ar svētā Augustīna doktrīnu par sākotnējo grēku.

Doktrināli strīdi par šo teoloģisko problēmu risinājās arī starp dominikāņu un franciskāņu ordeniem. Šā jautājuma izlemšanai sasauktais koncils Bāzelē turpinājās divus gadus saspringtā asu strīdu un domstarpību gaisotnē. Kad beidzot 1439. gadā uzvaru guva uzskats, ka šķīstā ieņemšana atbilstot katoļu ticībai un kristiešu reliģiskajām jūtām, oficiāli protestēja Parīzes universitāte, kuru tajā laikā uzskatīja par visnopietnāko autoritāti katoļu teoloģijas jautājumos. 1854. gadā pāvests Pij IX ar speciālu bullu («*Ineffabilis Deus*») šķīsto ieņemšanu proklamēja par obligātu kristietības dogmu.

Taču patiesībā nevar uzskatīt, ka tas būtu baznīcas birokrātijas un teoloģijas teorētiku triumfs. Viņi bija tikai ticīgo masu noskaņojuma rezonatori un pauda to, ko vienkārši ļaudis jau kopš laika gala bija izjutuši savā sirdī. Izzūdot dievišķīgās mātes pagānu kultam, pastiprinājās prasība pēc kādas citas mātišķas vidutājas starp viņiem un dievu, pēc cilvēkiem tuvāk stāvošas gādīgas un iecietīgas vidutājas, pie kuras varētu meklēt patvērumu un mierinājumu grūtos brīžos.

Svētās jaunavas Marijas pielūgsmē izpaudās ne tikai cildenos mākslas sasniegumos – glezniecībā, tēlniecībā, mūzikā un dzejā, bet arī tādās formās, kas šodienas gaumei jau liekas visai apšaubāmas.

Šā cildinājuma dziļi cilvēciskas, patiesi aizkustinošas pēdas atrastas Remsijas abatijā Hentas grāfistē Anglijā. Remontējot klostera baznīcu, aiz freskām virs ieejas jaunavas Marijas kapellā atklāja nišu, kurā atrada ap 850 gadu vecu rozi, kas simbolizēja Mariju. Tā bija jau pavisam satrunējusi un pelēkā pelnu krāsā, taču saglabājusi savus apveidus un bija atšķiramas pat atsevišķas smalkās ziedlapas. Arheologi domā, ka, klostera baznīcu ceļot, kāds no mūrniekiem alcis šādi apliecināt savu kluso cildinājumu dievinātajai Marijai. Šis sūtījums, kas nāk no tālas pagātnes – no 12. gadsimta sākumiem, pierāda mums, cik dzīvs vienkāršo ļaužu masās bijis Marijas kulta.

Lai šī aina būtu pilnīgāka, der vēl pieminēt, ka Marijas kulta Eiropas centrā, Loreto pilsētiņā Vidusītalijā, ticīgie dziļi godina mazu, primitīvu celtu namiņu, kurā pēc nostāstiem kādreiz esot mitinājusies Jēzus māte. Eņģeļi šo mītni 1295. gadā brīnumainā kārtā no Nacaretas pārnēsuši uz Itāliju.

Esam pārliecinājušies, ka par Marijas reālo dzīvi mēs zinām gaužām maz. Evaņģēlisti viņu piemin tikai starp citu, īsās epizodēs, pavisam miglainā skatījumā. Izņemot leģendārās Jēzus dzimšanas ainas, kā arī kāzu dzīres Kanā, kur Marija saka pāris sievišķīgas padevības pilnas frāzes, visur citur evaņģēlijos viņa nebiblēt ne vārda, it kā būtu mēma.

Tāpat mums nav noteikti zināms, kad un kur Marija šķīrusies no šīs pasaules. Pastāv divas tradīcijas, kuras viena otru izslēdz, tāpēc tām ir niecīga vēsturiska vērtība. Pirmā apgalvo, ka Marija mirusi 52. gadā Jeruzalemē un apglabāta netālu no Ģetzemanes dārza. Otrā ir fantastiskāka. Tā vēstī, ka apustulis Jānis, kura aprūpē Jēzus mirstot nodevis savu māti, paņēmis to līdzī uz Efesu, kur viņa dzīvojusi vēl ļoti ilgi, jo mirusi tikai astoņdesmitajā mūža gadā. Dīvaini tomēr šķiet tas, ka Pāvils, kurš trīs gadus uzturējās Efesā, un tātad viņam tur būtu vajadzējis Jēzus māti sastapt, savās vēstulēs par to neieminas ne ar pušplēstu vārdu. Vai patiesi būtu iespējams, ka viņš tik demonstratīvi nevērīgi izturētos pret pestītāja māti?

Savā laikā slavenā mūķene, pareģotāja un stigmatīke Katrīna Emeriha (1774.–1824.) savos redzējumos rekonstruējusi visu Marijas dzīvi un uzrādījusi Efesā vietu, kur Marija it kā esot pavadījusi sava mūža pēdējos gadus. Tad katoļu garīdznieku grupa devās uz Efesu, lai, sekojot mūķenes norādījumiem, atrastu šo namiņu. Pēc ilgiem arheoloģiskiem meklējumiem tie atklāja kādas nelielas celtnes atliekas, kas, pēc viņu pārliecības, atbilda gaišreģes aprakstiem. Mājiņu atjaunoja, līdzās uzcēla nelielu viesnīcu un paziņoja pasaulei par izdarīto atradumu. Drīz vien izplatījās ziņas par šeit notikušām brīnišķīgām izdziedināšanām, un turp bariem sāka plūst svētceļotāji. Svētās jaunavas Marijas debesbraukšanas dienā 15. augustā tur tiek rīkoti speciāli svinīgi dievkalpojumi ar procesijām.

Tomēr teologi nespēja samierināties ar faktu, ka Marija būtu mirusi dabiskā nāvē tāpat kā jebkurš parasts cilvēks. Viņa taču bija dieva māte un nevarēja būt padota dabas likumiem, viņas ķermenis nevarēja satrūdēt. Tāpēc, balstīdamies uz apokrifisku, tātad baznīcas noraidītu sacerējumu ciklu «*Transitus Mariae*», viņi izvirzīja aizkustinošu versiju, ka Marija, lūk, esot gan mirusi dabiskā nāvē un paglabāta Ģetzemanes dārzā, taču acīmredzot tās miesa uzņemta debesīs, jo, atrokot viņas kapu, tur nav atrastas nekādas mirstīgas paliekas, bet tikai svaigu, itin kā pirms neilga brīža noliktu rožu pušķis.

Marijas debesbraukšanas diena vispirms ieviesta tikai austrumu baznīcā un arī ne agrāk kā 4. gadsimtā. Un vajadzēja paiet vēl diviem gadsimtiem, iekāms Romas katoļu baznīca uzņēma šos svētkus savā liturģiskajā kalendārā.

1950. gadā pāvests Pij XII pasludināja Marijas debesbraukšanu par baznīcas dogmu. Taču jaunā dogma, neskaitot mutvārdu tradīciju, nevarēja balstīties ne uz vienu rakstu avotu, izņemot apokrifiskus. Tādēļ par katru cenu vajadzēja sameklēt kādu pieturas punktu kanoniskajos evaņģēlijos. Pēc pienācīgi

brīvas interpretācijas tam noderīga izrādījās viena vienīga vieta, un proti, Jāņa atklāsmes grāmatas 12. nodaļas sākums, kas skan šādi: «*Pie debesīm parādījās liela zīme: sieva saules tērpā, mēness apakš viņas kājām un viņai galvā divpadsmit zvaigžņu vainags. Viņa bija grūta un brēca dzemdēšanas sāpēs un mokās*».

*

Viens no vismīklainākajiem tēliem Jaunajā derībā ir Jāzeps, Jēzus tēvs. Matejs un Lūka viņu piemin savos ģenealoģiskajos sarakstos un nostāstos par Jēzus dzimšanu, bet tālāk par viņu vairs nebilst ne vārda. Vēl dīvaināk ir tas, ka Marka un Jāņa evaņģēlijos, tāpat «Apustuļu darbos» un Pāvila vēstulēs Jāzeps vispār nav minēts, it kā autori neko nezinātu par viņu.

Jo savādāk tas ir tāpēc, ka Jāzepa loma Jēzus dzīvē nav bijusi nekādaniecīgā. Ja mēs ticam Matejam, tad tā kunga eņģelis Jēzus piedzimšanu pasludināja tieši viņam, bet nevis Marijai. Turklāt, lai nu būtu kā būdams, Jāzeps taču bija Jēzus audzinātājs bērnības gados, vienalga, vai uzskatām viņu par īsto, vai arī tikai par audžu tēvu. Tomēr vissvarīgākais ir tas apstāklis, ka viņu dēvē par Dāvida pēcteci tiešā līnijā, un tātad no viņa ir atkarīga teorija par Jēzus izcelšanos no ķēniņa dzimtas. Matejs un Lūka taču tieši šajā nolūkā sastādīja savus ģenealoģiskos sarakstus, lai to pierādītu skeptiķiem un mazticīgajiem.

Diemžēl viņi to darīja katrs uz savu roku, neatkarīgi viens no otra. Un rezultāts bija tāds, ka Jaunajā derībā ir divas atšķirīgas ģenealoģijas, kuras vairāku paaudžu posmos viena otru izslēdz un līdz ar to zem jautātāja zīmes nostāda visu ciltsrakstu vēsturisko vērtību. Šo atšķirību pasvītrotāšanai pietiek, ja mēs aizrādām, ka Matejam Jāzeps ir Jēkaba dēls, bet Lūkam – Ēļa dēls.¹⁰⁰ Turklāt jau pats par sevi fakts, ka Jēzus ciltsrakstus Lūka aizsāk ar pašu Ādamu, precīzi no paaudzes paaudzē nosaukdams vārdā visus viņa priekštečus, liecina par šīs ģenealoģijas fantastisko raksturu. Te prātā nāk vārdi no pirmās vēstules Timotejam, kuros pseido-Pāvils saviem ticības brāļiem Efesā aizrāda, ka nav ieteicams «*nedz nodoties bezgalīgām pasakām un cilts rakstiem, kas vairāk ierosina prātošanu, nekā kopj dieva draudzi ticībā*» (1:4). Acīmredzot cilts sarakstu sastādīšana tajā laikā bijusi modes lieta, un arī abi evaņģēlisti nav spējuši tai pretoties.

Par līdzīgām pretrunām nebūtu ko brīnīties. Ar tādām mēs jau vairākkārt esam sastapušies un sastapsimies arī turpmāk, tā ka zināmā mērā varam sacīt, ka tās ir Jaunās derības neatņemama sastāvdaļa.

Jau sliktāk ir tas, ka Matejs un Pāvils izrāda apbrīnojamu iztēles un loģiska ieskata trūkumu vienā no vissvarīgākajiem kristietības jautājumiem. Kā mēs redzējām, Jēzus ķēnišķīgo cilmi viņi atvasina no tēva Jāzepa, aizmirdami, ka pēc viņu pašu pasludinātās «šķīstās ieņemšanas» Jēzus nevarēja būt Jāzepa dēls ar miesu un asinīm un līdz ar to nenāca no Dāvida cilts. Šis pārsteidzošais konsekvences trūkums tik svarīgā jautājumā izskaidrojams laikam ar to, ka evaņģēlisti, pūlēdamies par katru cenu pierādīt, ka Jēzus personā piepildījušies Vecās derības pravietojumi, tai skaitā arī par viņa piederību pie Dāvida cilts, galu galā paši nomaldījušies savos nostāstos.

Jau kopš kristietības ēras pirmajiem gadsimtiem dažiem teologiem šī aplamība loģiskajos secinājumos nebija pa prātam, un viņi lika lietā visu savu ekseģētisko kazuistiku, lai šo kļūdošo pretrunu izskaidrotu. Starp citu, tika izvirzīts pavisam negaidīts arguments, ka Marija esot bijusi tuva radniece Jāzepam un līdz ar to arī viņas dzīslās tecējušas ķēniņa dzimtas asinis.

Sniegt dokumentālu pamatojumu šai tēzei tomēr bija daudz grūtāk. Visā Jaunajā derībā nav neviena panta, kas kaut vai netieši šo tēzi atbalstītu. Tāpēc vajadzēja iesniegties vēl tālākā pagātnē, līdz pat senebreju levirāta tiesībām. Tās nosacīja, ka bezbērnu atraitnei jāiziet par sievu pie mirušā vīra brāļa vai kāda cita viņa radnieka. Marija gan nebija atraitne, bet arī šajā ziņā tika izdomāts sevišķs piegājiens. Viņa, lūk, esot bijusi «meita mantniece» un kā tāda pakļauta šim pašam likumam. Ja nu Marija izdota par sievu Jāzepam, tad viņai vajadzējis būt tā tuvai radniecei.

Visai šai argumentācijai ir skaidrs sofisma zīmogs, jo tā balstās uz tīru izdomu. Nekur rakstītos avotos nav ne mazākā norādījuma, kas ļautu mums noticēt, ka ebreju tiesībās pastāvētu speciālam likumam pakļauta «meitu mantniece» kategorija un ka Marija pie tādas piederētu.

Toties pavisam noteikti zinām, ka nevienam tā laika ebrejam pat prātā nebūtu nācis savu cilmi atvedināt no sieviešu dzimuma priekštečiem. Semītu sabiedrībās, kas dibinājās uz tēva tiesībām, cilmi nosacīja vienīgi pēc vīriešu kārtas priekštečiem. Sievietēm šajos ciltsrakstos nebija tikpat kā nekādas nozīmes.

¹⁰⁰ V.E.: Skat. Matejs 1:16, Lūka 3:23.

Mēs jau ierunājāties par to, cik ārkārtīgi reti Jāzebs ir pieminēts Jaunās derības tekstos. Pat tādos gadījumos, kad evaņģēlisti savā stāstījumā nonāk līdz Jēzus ģimenei, viņi neko nesaka par ģimenes galvu. Pirmajā vietā allaž ir Marija un viņas dēli, atsevišķos gadījumos arī meitas.

Bībeles pētnieki izvērējuši visdažādākos minējumus par to, kas noticis ar Jāzepu, ja viņš tik vienprātīgi tiek noklusēts. Piemēram, Dāvids Štrauss runā par trim iespējām, un proti, ka Jāzebs «*vai nu agri miris, vai nav piekritis dēla vēlākai darbībai, vai arī tradīcijā noklusēts aiz dogmatiskiem apsvērumiem, jo saskaņā ar kristoloģijas vēlāko doktrīnu viņš nevarēja būt īstais Jēzus tēvs*». Visu to apsverot, tomēr liekas, ka pirmais pieņēmums būs visticamākais. Jāzebs taču varēja vienkārši nomirt, un Marija palikt atraitnēs.

Kad īsti tas būtu noticis? Kā mums stāsta Lūka, Jēzus divpadsmit gadu vecumā slepsus bija aizlavījis no saviem tuviniekiem un atgriezies Jeruzalemē, kur templī spīdējis ar savu gudrību. Vecākiem, kas bija ceļā uz Nacareti, vajadzējis griezties atpakaļ, lai sameklētu dēlu. To atradusi, Marija teica: «*Mans dēls, kāpēc tu mums to esi darījis? Redzi, tavs tēvs un es, mēs tevi ar sāpēm esam meklējuši*» (2:48).

Tātad, ja ticam Lūkam, tajā laikā Jāzebs vēl bijis starp dzīvajiem. Viņš laikam būs nomiris īsi pirms evaņģēlijos aprakstītajiem notikumiem. Jēzus tad jau bija pieaudzis vīrietis un izmācījies namdara amatu, tātad jau pāris gadu droši vien bija nostrādājis tēva darbnīcā. Dibinoties uz šādiem apsvērumiem, varam apgalvot, ka atmiņas par tēva nāvi ģimenē vēl bijušas dzīvas.

Visjaunākos Jēzus brāļus Jāzepu, Sīmani un Jūdu mēs pazīstam tikai pēc vārda. Acīmredzot tie bijuši parasti caurmēra cilvēki un stāvējuši tālu no visa, kas risinājās ap vecāko brāli.

Toties par Jēkabu mēs zinām diezgan daudz. Astonpadsmit gadu viņš atradās kristiešu Jeruzalemes draudzes priekšgalā un kā ortodoksālā jūdaisma piekritējs stingri sekoja, lai viņa vadītā sekta iekļautos vispārējos jūdaisma ietvaros. Tāpat zinām, ka viņam bija liela autoritāte visā Jeruzalemes sabiedrībā. Kad Jēkabu nomētāja ar akmeņiem, ebreju vidū izcēlās tāds sašutums, ka Romas prokurators šās eksekūcijas vaininieku Ananiju II atcēla no augstā priesteramata. Pat ebreju vēsturnieks Jozefs Flāvijs, kurš pats bija Mozus reliģijās piekritējs, aizstāvēja Jēkabu un nosodīja Ananijas vardarbību.

Pateicoties baznīcas vēsturniekam Eisebijam, kurš mums saglabājis plašus fragmentus no bojā gājušās «Hēgesipa dienas grāmatas» (180.), mēs uzzinām vēl citas, ārkārtīgi interesantas detaļas. Pēc šīm ziņām, Jēkabs jau mātes klēpī bijis svētais, vēlāk devis nazāriešu zvērestu un tāpēc neesot dzēris ne vīnu, ne citus reibinošus dzērienus un tāpat galu neesot ne mutē ņēmis. Nekad viņš neesot apcīpījis matus, citiem redzot neesot ne mazgājies, ne ieziedies ar olīvu eļļu. Jēkaba celgali esot bijuši tik aprepējuši kā kamieļiem, jo caurām dienām viņš templī stāvējis, ceļos nometies, lai no dieva izlūgtos padošanu par savu tuvāko grēkiem.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka ilgi saglabājusies atmiņa par šo vienreizēji spilgto personību kristiešu vidū. Jau pieminētais Hēgesips apgalvo, ka vēl viņa laikā, t.i., ap 180 gadu un apmēram simt gadu pēc notikušās eksekūcijas (62.), ļaudis devušies svētceļojumā pie Jēkaba kapa, kas atradies turpat viņa mocekļa nāves vietā, netālu no templja. Eisebijs pat stāsta, ka Jeruzalemē rādīts bīskapa krēsls, uz kura savā laikā sēdējis Jēkabs.

Nazāriešu zvērests bijis stingrs. No kvēlajiem ticīgajiem, kuri šo zvērestu devuši, prasīts nesaudzīgs askētisms un liela pašaieliedzība. Šajā ziņā Jēkabs vairāk līdzinājies Jānim Kristītājam nekā Jēzum un nepavisam jau Pāvilam, kurš neatzina askētismu un dzīvoja tādu pašu normālu dzīvi kā jebkurš cits Romas impērijas pilsonis.

Daži Bībeles pētnieki izvērējuši hipotēzi, ka nosaukums «nacarieši» cēlies no senebreju nazāriešiem, bet ne no Nacaretas pilsētiņas. Saskaņā ar šo koncepciju Jēkabs vadījis organizētu nazāriešu grupu, kas sastāvējusi no 120 cilvēkiem. Jēzus dzīves laikā viņš neesot ticējis brāļa misijai, bet pēc Jēzus nāves kļuvis par kristietības piekritēju, pārnācis tās pusē ar visu savu nazāriešu grupu un, pateicoties savai autoritātei, automātiski kļuvis par Jeruzalemes kristiešu draudzes galvu. Tiesa, citi Bībeles pētnieki gan domā, ka tā drīzāk bijusi esēnu grupa, taču, ņemot vērā izplūdušās robežas starp tā laika ebreju sektām un mesiānisko ideoloģiju, jāatzīst, ka savs pamatojums ir abiem viedokļiem.

Šobrīd mūs tomēr visvairāk interesē tas visādā ziņā neparastais fakts, ka mazpilsētas amatnieku ģimene devusi divus tik plaša vērēna reliģiskus reformatorus. Šis apstāklis taču liecina visai daudz par pašu šo ģimeni. Mēs nule pieminējām, ka, pēc Hēgesipa vārdiem, Jēkabs jau mātes klēpī bijis svētais. Šie vārdi iztulkojami tādējādi, ka māte jau pirms bērna piedzimšanas to veltījusi dievam, apsolot, ka viņš vēlāk nodos nazāriešu zvērestu. Šeit jāpiebilst, ka šāds paradums, spriežot pēc Vecās derības, ebrejiem patiešām bijis jau kopš seniem laikiem. Tādā pašā veidā arī Simsons, vēl būdams mātes klēpī, ticis veltīts dievam un vēlāk devis nazāriešu zvērestu.

Šīs ziņas ļauj domāt, ka Jēzus ģimenei bijis kas kopīgs ar nazīriešiem un tajā valdījusi stingrības gaisotne, ko noteikušas ortodoksālas reliģiskas normas un dedzīga pieķeršanās senču tradīcijām. Jēkabs bija īsts šās dzimtas dēls. Visu, kas viņam bija raksturīgs, – stingru dzīves veidu, noslieci uz askētismu un aklu padevību Mozus reliģijas dogmām – viņš bija mantojis no vecākiem. Pat mesiānismu jeb ticību mesijas atnākšanai viņš bija uzsūcis tēva mājās, un vēlākā pārmaiņa viņa uzskatos bija pavisamniecīga: Jēkabs tagad vienkārši sāka ticēt, ka pie krusta mirušais vecākais brālis patiesi bijis kvēli gaidītais mesija.

Nemot vērā šādu audzināšanu, nav nekāds brīnums, ka arī pats Jēzus, kā to pasvītrojis slavenais vācu Bībeles pētnieks Jūlijs Velhauzens, bija īsts ebreju skolotājs. Viņš taču pasludināja, ka nav nācis atmest bauslību un praviešus, bet gan tos piepildīt. Saviem mācekļiem viņš pavisam nepārprotami paziņoja: «*Es esmu sūtīts vienīgi pie Izraēla cilts pazudušajām avīm*» (Mateja ev., 15:24).

Vēl vairāk, viņam bija raksturīgi tādi paši aizspriedumi pret svešu tautu piederīgajiem kā visiem citiem ebrejiem. Piemēram, pagānus viņš nicīgi nosaucis par «suņiem» un tikai pēc iekšējas pretestības pārvarēšanas palāvās izmisušās kānaāniešu mātes lūgumam un izdziedēja viņas meitiņu (Mateja ev., 15:26). Saviem mācekļiem viņš aizliedza kontaktēties ar pagāniem un ķecerīgajiem samariešiem. Izsūtīdams pasaulē divpadsmit apustuļus, viņš tiem piekodināja: «*Nenoeita uz pagānu ceļu un neeita samariešu pilsētā. Bet eita labāk pie Izraēla cilts pazudušām avīm*» (Mateja ev., 10:5–6).

Šeit varētu iebilst, ka Jēzus vēlāk savu nostāju grozījis, pasludinājis universālismu un sūtījis savus mācekļus pie visām pasaules tautām. Uz to ir tikai viena atbilde: kamēr Jēzus bija dzīvs, viņš savu nostāju šajā jautājumā netika grozījis. Ir taisnība, ka evaņģēlijos viņš trīskārt dod līdzīgus universālistiskus norādījumus. Taču mums jāpatur prātā, ka viņš to dara tikai pēc savas nāves, jau kā no miroņiem augšāmcēlies Kristus, turklāt jāatzīmē, ka Marka evaņģēlijā, kurš hronoloģiski stāv vistuvāk Jēzus dzīves laikam, šis norādījums atrodams tikai evaņģēlija beidzamā nodaļā, kuru, kā to atzīst bez izņēmuma visi Bībeles pētnieki, vēlāk piekabinājis kāds no pārrakstītājiem. Tātad tas ir tendenciozi, aiz teoloģiskiem apsvērumiem darināts teksts (Mateja ev., 28:19; Marka ev., 16:15).

Šeit mums rodas dilemma: kuru no šiem diametrāli pretējiem Jēzus norādījumiem atzīt par autentisku? Racionāli noskaņoto Bībeles pētnieku vidū nostiprinājies uzskats, ka par vēsturiski patiesiem vai vismaz patiesības kodolu saturošiem evaņģēlijos uzskatāmi tie nostāsti un izteikumi, kuri ir pretrunā ar šo pašu evaņģēliju vadošo transcendentu ideju. Tie ir kādas agrākas patiesības relikti, kuri tekstos saglabājušies tādēļ, ka autori nav bijuši pietiekami uzmanīgi vai pietiekami konsekventi, lai sākotnējo tekstu pietuētu vai saskaņotu ar sava darba pamatdoktrīnu.

Visas tās ziņas, uz kuru pamata mēs nonākam pie pārlicības, ka Jēzus savas dzīves laikā bija tikai ebreju tautas pravietis, neapšaubāmi pieder pie sākotnējo atziņu slāņa un uzskatāmas par autentiskām. Tā Jēzus mācību uztvēruši arī Jēkabs un viņa domu biedri Jeruzalemē, kuriem pat prātā nenāca izlauzties no jūdaisma ietvariem.

Taču drīz sākās kristietības nākamais, helēniskais attīstības posms, kad kristiešu draudzēs ieplūda aizvien vairāk citu tautību piederīgo. Tāpēc arvien aktuālāka kļuva svešo elementu pieplūdes idejiskā sankcionēšana. Un tad atradās skolotāji un teologi, kuri sludināja, ka tas esot saskaņā ar Jēzus gribu, jo viņš pēc savas nāves esot parādījis apustuļiem un uzdevis tiem pievērst patiesajai ticībai ne vien Izraēla bērnus, bet arī pagānus.

Nav nekādu šaubu, ka pagānu problēma radusies vēlāk, pāris gadu pēc Jēzus nāves. To neapgāzami pierāda fakts, ka strīds par attieksmi pret pagāniem sākās tikai viņa mācekļu vidū, tajā piedaloties Jēkabam, Pēterim, Pāvilam un Barnabam. Kvēle, ar kādu strīds norisinājās, pierāda, ka tolaik tā bijusi gluži jauna un negaidīta, atšķirīgo dzīves apstākļu izraisīta problēma.

Bet, ja tomēr tāds strīds izcēlās – un par to nevar būt ne mazāko šaubu, – tad rodas jautājums: kāpēc minētie apustuļi to vispār uzsāka, ja jau šajā jautājumā pastāvējuši noteikti norādījumi, kurus devis pats Jēzus pēc savas augšāmcelšanās? Secinājums šeit var būt tikai viens: laikā, kad Jēkabs, Pāvils, Pēteris un Barnaba strīdējušies par attieksmi pret pagāniem, versija par Jēzus pēcnāves nostādnēm vēl neeksistēja. Tā ir krietni vēlāk kristiešu vidū radusies legenda, kas tomēr izveidojusies pietiekami agri, lai Matejs un Marks to varētu uzņemt savos evaņģēlijos.

Jēzus bija reliģijas reformators, taču – atkārtojam to vēlreiz – tikai jūdaisma ietvaros. Viņš gan vērās pret farizeju sastingušo neapgaroto formālismu, kurš bauslības aizstāvēšanai bija izstrādājis daudz absurdu aizliegumu un ierobežojumu. Tā, piemēram, sabata laikā neviens nedrīkstēja atrasties ceļā, pacelt zemē nokritušu dvieļi, noplūkt kviešu vārpu, lai remdinātu izsalkumu, pat izvilkst no bedres tajā iekritušu nastu nesēju ēzeli. Jēzus protestēja pret šiem nejēdzīgajiem priekšrakstiem, pūlēdamies sabbatam piešķirt tā sākotnējo jēgu. Kādā disputā viņš, piemēram, aizrādīja, ka sabats pastāv cilvēku dēļ,

nevis cilvēki sabata dēļ. Farizejiem un arī Jēzus paša ģimenei šādi izteicieni šķita šokējoši, ķecerīgi, pat dumpīgi.

Jēzus nesaskaņām ar jūdaisma legālistiem bija vēl kāda cita, dziļāk ieslēpta jēga. Kā norāda vācu Bībeles pētnieks Kārlis Barts, tā dibinājās uz Jēzus dziļajām simpātijām pret trūcīgiem, cietējiem un citādi nelaimīgiem mazajiem ļaudīm, uz pretīgumu, kādu Jēzus izjuta pret farizeju liekulīgo apgalvojumu, ka nav ko žēlot nabagos un cietējus, jo tie saņemot vienīgi sodu par saviem grēkiem.

Tie ir tikai divi Jēzus lielās, vēsturiskās darbības aspekti, taču ar tiem pietiek, lai saprastu, uz ko dibināta viņa misijas patiesā būtība. Jēzus centās sentēvu reliģijai atkal piešķirt tās ētisko un patiesi cilvēcisko jēgu, pieslieties praviešu cildenajai un diženajai tradīcijai. Lai gan viņš šīs idejas attiecināja tikai uz ebrejiem, tās savā humānajā satvarā bija tik plašas un nozīmīgas, ka izlauzās no jūdaisma šaurajiem ietvariem un ieguva universālu vērtību.

Kā mēs zinām, Jēzus sēdās pie azaida galda kopā ar muitniekiem un grēciniekiem. Taču jāatceras, ka tie vienmēr bija ebreji. Nekur evaņģēlijos nav atrodams ne visniecīgākais mājiens, ka viņš būtu kādreiz sēdies pie galda kopā ar pagāniem, kā to vēlāk Antiohijā darīja Pēteris, Pāvils un Barnaba.

Nekad ne ar vienu vārdu Jēzus nav iestājies arī par grūti apspiesto ebreju sievieti, kura tradicionāli tika pakļauta sabiedriskai diskriminācijai, nebaudīja nekādas cilvēka tiesības un tika uzskatīta par vīrieša īpašumu. Šajā ziņā Jēzus mācībā nav jauzamas nekādas reformistiskas tendences. Taču personiski, ikdienas dzīvē viņš rīkojās pretēji šai sensenajai tradīcijai, izturējās pret sievietēm cilvēcīgi un ar savu uzvedību it kā pasvītvoja, ka viņš prot tās cienīt.

Tā, piemēram, Jēzus palika draudzīgās attiecībās ar Lācara māsām Mariju un Martu, labprāt viņas apciemoja un ilgi ar abām sarunājās. Tāpēc Jānis pareizi raksta, ka «*Jēzus mīlēja Martu, viņas māsu un Lācaru*» (11:15). Tāpat viņš nevilcinādamies ņēma savā aizsardzībā laulības pārkāpēju sievieti un pat – ja mēs ticam tipiski alegoriskajam nostāstam Jāņa evaņģēlijā – pagodināja ar sarunu pie Jēkaba akas sastapto samarieti. Jēzus rīcība bija tiem laikiem tik ļoti neparasta, ka tā izraisīja izbrīnu pat viņa tuvāko mācekļu vidū, kuriem taču Jēzu vajadzēja pazīt labāk nekā visiem citiem (Jāņa ev., 4:27).

Muitnieki, grēcinieki, laulības pārkāpēja, ebreju nicinātās cilmes sieviete – tāda bija ne visai izmeklēta Jēzus sabiedrība. Naidīgie tautieši Jēzum pārmeta, ka viņš esot «*negausis un viņa dzērājs, muitnieku un grēcinieku draugs*» (Lūkas ev., 7:34). Bet citi Nacaretas iedzīvotāji, kuri Jēzu pazina no bērnības, taču nesaprata, kādas dziļas pārvērtības bija notikušas ar šo pēc izskata tik parasto namdara ģimenes dēlu, ar sašutumu apjautājās, kādas viņam tiesības izskaidrot svētos rakstus, ja tiem labi zināms, ka viņš nav guvis itin nekādu izglītību. To Matejs apraksta šādiem vārdiem:

«Un nonācis savā dzimtenes pilsētā, viņš tos mācīja viņu sinagogā, tā ka tie brīnījās un sacīja: «No kurienes šim tāda gudrība un tāds spēks? Vai viņš nav namdara dēls? Vai viņa māte nav Marija un viņa brāļi Jēkabs un Jāzeps, un Sīmanis, un Jūda? Un vai nav visas viņa māsas pie mums? No kurienes tad šim tas viss?» Un tie ņēma apgrēcību pie viņa. Bet Jēzus uz tiem sacīja: «Pravietis nekur nav mazāk cienīts kā savā tēvu zemē un savās mājās»» (13:54–57).

Lūka šo starpgadījumu noslēdz ar vēl dramatiskāku akcentējumu, apgalvodams, ka Nacaretas iedzīvotāji bijuši tādā sašutumā, ka izdzinuši Jēzu no savas pilsētas un grasījušies pat viņu nogalināt (4:29–30).

Valodas par šiem konfliktiem neapšaubāmi nonāca līdz Jēzus tēva mājai un izraisīja tur visai nepatīkamas atbalsis. Pēc tēva nāves par ģimenes galvu vajadzēja kļūt vecākajam dēlam Jēzum, kurš tagad tuviniekus bija pametis. Marijai nekāda prieka nevarēja sagādāt tas, ka pirmdzimtais dēls klaiņo apkārt, visur sēdams nemieru. Arī viss, ko mātei varēja pastāstīt pārējie dēli, jo sevišķi Jēkabs, kurš no visiem bija pats dedzīgākais stingra jūdaisma aizstāvis, Marijas sirdī viesā tikai raizes. Jēzus taču pauda tādus uzskatus, kas daudzējādā ziņā bija pretrunā ar stingrajiem reliģiskajiem likumiem, kurus māte viņam bija mācījusi jau no bērna kājas.

Šeit jāpiezīmē, ka nule uzvestā aina nemaz nav izdomas auglis, jo Jaunajā derībā skaidri izlasāms, ka Jēzus ģimene nav ticējusi viņa dievišķīgajam aicinājumam, tāpat nav sapratusi ne viņu personīgi, ne viņa mācību un pat uzstājusies pret viņu.

Kā gan lai citādi saprot Jāni, kurš raksta: «*Jo pat viņa brāļi neticēja viņam*» (7:5), bet mums jau pazīstamais 2. gadsimta baznīcas hronists Hēgesips apgalvo, ka rakstu mācītāji centušies pierunāt Jēkabu, lai tas atklāti uzstātos pret Jēzu. Acīmredzot tolaik vēl dzīva bijusi tradīcija, ka Jēkabs nav ticējis Jēzum un pat nostājies pret viņu. Kā izriet no Pāvila pirmās vēstules korintiešiem (15:7), Jēkabs Jēzus mācībai pievērsies tikai tad, kad pēc augšāmcelšanās no miroņiem tas viņam parādījies.

Kaut gan Jēzus jau bija kļuvis slavens ar daudziem brīnumdarbiem slimnieku dziedināšanā un iemantojis ne tikai lielu pulku piekritēju, bet pat divpadsmit vīrus kā savus pastāvīgos un uzticīgos

mācekļus, māte un brāļi, it kā neredzēdami šos pārsteidzošos panākumus, savā izmisumā sāka ticēt, ka Jēzus zaudējis prātu un tāpēc viņš pēc iespējas drīzāk jāņem aizbildniecībā. Marks, tāpat visvecākās un patiesībai vistuvāk stāvošās tradīcijas paudējs, raksta: «Un, kad tie, kas pie viņa (t.i., Jēzus) bija, to dzirdēja, tad tie izgāja viņu savaldīt. Jo tie sacīja: «Viņš ir bez prāta»» (3:21).

Tāpat, spriežot pēc dažiem izteicieniem Mateja, Marka un Lūkas evaņģēlijos, varam secināt, ka attiecības starp Jēzu un viņa tuviniekiem nav bijušas nekādas sirsnīgās (Mateja ev., 12:46; Marka ev., 3:31; Lūkas ev., 8:19), Hronoloģiski visvecākajā evaņģēlijā rakstīts:

«Tad viņa māte un viņa brāļi nāca un, ārā stāvēdami, pie viņa sūtīja un viņu sauca. Un ļaudis sēdēja ap viņu un viņam sacīja: «Redzi, tava māte un tavi brāļi, un tavas māšas ārā tevi meklē». Un viņš tiem atbildēja: «Kas ir mana māte un mani brāļi?» Un viņš visapkārt uzlūkoja tos, kas ap viņu sēdēja, un saka: «Redzi – mana māte un mani brāļi. Jo, ja kas dieva prātu dara, tas ir mans brālis un māsa, un māte»» (3:31–35).

Cik daudz pasacīts šajā īsajā ainā! Vispirms zīmīgi jau tas, ka Jēzus pats neizgāja ārā pie mātes un brāļiem, bet atbildēja tiem ar cita cilvēka starpniecību, itin kā būtu zinājis viņu nodomu un baidījies, ka tie viņu var aizvest ar varu uz mājām. Un kā skan šī atbilde! Tā drīzāk ir skarbs noraidījums, bez jebkāda jūtu siltuma, kas jo vairāk pārsteidz tāpēc, ka Jēzus taču runā par savu māti.

Lai nonāktu tik tālu un ieņemtu šādu nostāju, Jēzum droši vien iepriekš vajadzēja daudz pārciest un pārdzīvot. Vajadzēja cīnīties, lai saglabātu uzticību savam aicinājumam un atvairītu no ārpuses nākošo, arvien pieaugošo morālo spiedienu. Jēzus kārdināšanas aina, kas pilna drūmām, apokaliptiskām noskaņām, it kā simboliski attēlo pārdzīvojumus, kurus izbauda cilvēks, kas moks pilnā iekšējā cīņā izšķir sava lielā aicinājuma problēmu. Savā ortodoksālajā aprobežotībā apmātie brāļi bija uzskatījuši arī mīļoto māmuļu un visvisādi kavējuši Jēzu savas sūtības izpildē, līdz beidzot pasludināja viņu par cilvēku, kurš zaudējis prātu.

Šajā cīņā ar viduvējību, vienā no visgrūtākajām cīņām, kādu Jēzum savā mūžā vajadzēja izturēt, viņš gan uzvarēja, taču Jēzus sirdī tā atstāja dziļas rētas un sarūgtinājumu pret tuviniekiem. Jēzus vārdos, kurus uzrakstījis Lūka, slēpjas bezgala liels rūgtums: «Ja kāds nāk pie manis un neienīst savu māti, sievu un bērnus, brāļus un māšas un pat savu paša dzīvību, tas nevar būt mans mācekļis» (14:26). Bībeles tekstu skaidrotāji šeit droši vien iebilstu, ka šo vārdu jēga ir alegoriska, bet, ja arī tā būtu, tad tomēr pats fakts, ka Jēzus izvēlēties tieši šādu un ne citādu alegoriju, atspoguļo viņa subjektīvo pieredzi.

Jēzus ģimenes drāma atradusi atbalsi viņa mūža pēdējās dienās. Matejs, Marks un Lūka vienbalsīgi atzīmē, ka neviens no Jēzus mācekļiem un ģimenes locekļiem nav stāvējis zem krusta viņa nāves brīdī, tāpat neviens no tiem nav rūpējies par Jēzus apbedīšanu, tā ka viņu savā kapličā apglabājis svešs cilvēks, Jāzeps no Arimatijas. Bet bīties viņiem nebija nekāda iemesla, jo romiešu likums atļāva tuviniekiem pēc sprieduma izpildes pievērst uz nāvi notiesāto līķus.

Tiesa, Jānis gan apgalvo, ka Marija kopā ar citām sievietēm stāvējusi zem krusta, taču ir labi zināms, cik brīvi šis evaņģēlists teoloģiskos nolūkos komponējis notikumus, nerēķinādamies ar vēsturisko patiesību. Sinoptiķi šajā ziņā pelna lielāku uzticību, it sevišķi pārrunājamā gadījumā, jo viņi taču tiši nebūtu izdomājuši kaut ko tādu, kas negatīvi raksturo Jēzus piederīgos. Tā bija pavisam vienkārša un visiem zināma patiesība, kuru noklusēt nemaz nebija iespējams.

Arī šajā gadījumā attaisnojas jau pieminētais Bībeles skaidrotāju princips, ka visi evaņģēlijos ietvertie stāstījumi, kuri ir pretrunā ar kristoloģijas pamatideju, uzskatāmi par vēsturiski patiesiem vai vismaz tādiem, kuros sameklējama kāda kriptaiņa patiesības. Pie šīs kategorijas jāpieskaita arī informācija par konfliktiem Jēzus ģimenē, jo tā diskreditē vienu no cildenākajām un kristietībai vissvarīgākajām legendām. Ja Marija zināja, ka Jēzus ir piedzimis kā mesija un ar viņa dzimšanu saistās tādas pārdabiskas parādības kā šķīstā ieņemšana ar svētā gara palīdzību, erceņģeļa Gabriēla parādīšanās, Betlēmes zvaigzne, gani, eņģeļu kori un triju gudro ierašanās no tālām zemēm, tad kā gan viņa būtu varējusi nesaprast Jēzus rīcību un uzskatīt par iespējamu, ka viņš nav pie pilna prāta? Šīs groteskā pretrunas bija pamanījis jau Celss savā polemiskajā traktātā «Patiesības vārds», kur rakstīts:

«Ja runa ir par Jēzus māti Mariju, tad jāsaka, ka viņa nekad nav apjēgusi, ka dzemdējusi pārdabisku būtni, dieva dēlu. Pavisam otrādi, kristieši ir aizmirsuši no evaņģēlija izsvītrot teikumus, kuros apgalvots, ka Marija uzskatījusi Jēzu par prātu zaudējušu cilvēku un kopā ar citiem tuviniekiem gribējusi to ieslodzīt un izolēt».

Jēzus un Jānis Kristītājs

Caurmēra evaņģēliju lasītājs, kuru savaldzina tiem piemītošā cildenā, skarbā un kvēlā gaisotne, aizraudamies ar evaņģēlijiem raksturīgo tikumiskās un poētiskās izteiksmes skanējumu, parasti nepamana stāstījumā ieslēptos robus, kas izpaužas gan aprakstu nekonsekvencē, gan pretrunās, gan savstarpēji nesamierināmos apgalvojumos. To skaitā pagadās samērā nenozīmīgi misēkļi, bet ir arī tādi, kuri attiecas uz ļoti svarīgiem doktrināliem un vēsturiskiem jautājumiem.

Mēs jau vairākkārt esam pievērsuši lasītāja uzmanību šāda veida pretrunām evaņģēliju tekstos. Šis saraksts tomēr ne tuvu nav pilnīgs, tāpēc mums turpmākā iztirzājumā nāksies to papildināt. Tā, savdabīgas autora izklaidības un nekonsekvences spilgtu piemēru mums sniedz evaņģēlists Jānis. Vienā vietā Jānis apgalvo, ka Jēzus pats esot kristījis savus piekritējus (3:22), bet pēc brīža, mums par lielu izbrīnu, stāsta, ka Jēzus pats neesot kristījis, bet to darījuši tikai viņa mācekļi (4:1–2). Galu galā tā varētu liktiesniecīga paviršība, ja runa nebūtu par tik svarīgu doktrinālu problēmu, kāda baznīcai ir kristīšanas ceremonija.

Tas pats attiecināms uz vēl svarīgāku stāstījumu. Matejs (3:13–16), Marks (1:9) un Jānis (1:31–32) stāsta, ka Jānis Kristītājs Jordānā kristījis Jēzu. Ceturtajā evaņģēlijā pat lasām, ka Jānis ne tikai izdarījis kristīšanas ceremoniju, bet arī kā vienīgais klātesošo vidū redzējis svēto garu dūjas izskatā nolaižamies pār Jēzu. Bet no Lūkas evaņģēlija mēs uzzinām, ka Jānis Kristītājs nav varējis ne Jēzu kristīt, ne redzēt svēto garu nolaižamies pār viņu, jo tajā laikā, kad Jēzus it kā būtu pakļāvis šim rituālam, Jānis Kristītājs pēc Hēroda Antipa pavēles jau bijis apcietināts. Kas īsti izdarījis kristīšanas ceremoniju, mēs no evaņģēlija teksta tā arī neuzzinām. *«Kad nu visi ļaudis likās kristīties un arī Jēzus bija kristīts, tad viņam, dievu lūdzot, debesis atvērās, un svētais gars redzamā veidā uz viņu kā balodis nolaidās, un balss atskanēja no debesīm: «Tu esi mans mīlais dēls, pie tevis man labs prāts»»* (3:21–22). Kā no šā citāta izriet, šoreiz svēto garu jau bija redzējuši visi klātesošie.

Pretrunās, kas sastopamas atsevišķās versijās par Jāni Kristītāju, slēpjas kāda mīkla, kaut kas līdz galam neizsacīts. Tāpēc kaut uz mirkli ielūkosimies vēsturiskajos apstākļos, kas bija šo notikumu pamatā.

Jānis, kuru Jaunās derības autori un tāpat arī Jozefs Flāvijs dēvē par «Kristītāju», lielāko daļu no saviem vīra gadiem bija pavadījis vientulībā tuksnesī, kur pārticis no siseņiem un savvaļas bišu medus. Tibērija valdīšanas 15. gadā jeb m.ē. 28. gadā viņš iznācis no tuksneša un sācis uzstāties atklātībā kā pravietis. Ģērbies rupjā kamieļa vilnas audumā un apjozies ar ādas siksnu, viņš pārkonīgā, aizrautības pilnā balsī sludinājis drīzu debess valstības atnākšanu un aicinājis tautu nožēlot grēkus. Tiem, kuri paklausies kristīšanas rituālam Jordānas ūdeņos, viņš apsolījis grēku piedošanu un iekļūšanu dieva valstībā zemes virsū.

Nav vērts šeit sīki atkārtot savā baismīgumā un neparastībā eksotiski skaisto nostāstu par Jāņa Kristītāja tālāko likteni, ko mums snieguši Matejs un Marks. Tetrarhs Hērods Antips ieslodzījis pravieti pierobežas cietoksnī Maherontā, jo Jānis valdniekam pārmetis, ka pavezdams un apprecēdams sava brāļa sievu Hērodeju, tas izdarījis asinsgrēku. Un tad sāk risināties drūmā, bet dīvaini valdzinošā drāma, kas daudzkārt izmantota mūzikā, glezniecībā un literatūrā. Tajā runa ir par Hēroda dzirēm, Salomes deju, Hērodejas atribes kāri un Jāņa nocirsto galvu, kura bļodā ienesta dziru telpās.

Patiesības dēļ jāatzīmē, ka Hērodejas meita, kura ar savu deju tā bija savaldzinājusi Hērodu, evaņģēlijos vārdā nav nosaukta. Tikai no daudziem citiem avotiem zināms, ka viņas vārds bijis Salome. Mēs nezinātu arī vietu, kur Jānim Kristītājam nocirsta galva, ja Jozefs Flāvijs mums nepastāstītu, ka tas noticis pierobežas cietoksnī Maherontā.

Šis ebreju vēsturnieks, kura patiesīgums daudzos gadījumos apstiprinājies, traģēdijas iemeslus izskaidro citādi. Pēc viņa vārdiem, Hērods Antips vienkārši baidījies no pravieša pieaugošās popularitātes, jo tas ar savu kvēlo daiļrunību iemantojis aizvien vairāk piekritēju, un ļaudis jau sākuši runāt, ka viņš patiesi ir pravietis, ja ne pats mesija. To mēs uzzinām arī no Lūkas, kurš raksta, ka *«ļaudis savās gaidās par Jāni savās sirdīs domāja, vai tas varbūt neesot Kristus»* (3:15).

Neskaitāmie eksaltētie ļaužu bari, kas drūzmējās ap Jāni, viesā viņā nemieru un nesolīja nekā laba. Jebkuru brīdi varēja sākties kāds no tiem daudzajiem dumpjiem, kas parasti beidzās ar Romas karaspēka iejaukšanos un briesmīgu asins izliešanu. Jāņa mesiānisms pastāvošai iekārtai bija tikpat bīstams kā daudzu agrāko praviešu un tautas vadoņu mesiānisms. Nomāktās, savā pastāvēšanā apdraudētās un pestītāju gaidošās ebreju tautas noskaņojums bija tāds, ka Hērodam Antipam netrūka iemeslu bīties no pravieša runām, un tāpēc viņš būs nospriedis Jāni novākt. Tas, protams, nemaz neizslēdz to, ka Hērods, kuru Jānis – pēc valdnieka domām, no tuksneša uzklīdis blandoņa – tik bargi bija noplūgojis, vadījies arī no personiskas atreibības jūtām.

Šeit tomēr jāpasvītro, ka Jozefs Flāvijs acīmredzot neko nav zinājis par romantiski baigo situāciju, uz kuras fona evaņģēlijā notiek šī izrēķināšanās, jo viņš ne ar vārdu nepiemin Antipa morālo nosodījumu, Hērodejas naidu un Salomi, kas ar savu dejošanu izpelnījusies Jāņa Kristītāja galvu. Vēsturnieka klusuciešana šajā jautājumā noskaņo mūs skeptiski un liek šo romantisko stāstījumu ieskaitīt literāro izdomu kategorijā, taču tas ne mazākā mērā nekavē apbrīnot šīs leģendas nezināmā radītāja iztēles lidojumu.

Nav grūti ievērot, ka evaņģēlisti sevišķi pasvītro, ka Jānis Kristītājs sevi uzskatījis par zemāk stāvošu nekā Jēzus un redzējis tajā svētajos rakstos pareģoto, par Jāni daudz varenāko mesiju, kurš kristīšot ar svēto garu, nevis tikai ar ūdeni, kā to darījis Jānis. Jāņa evaņģēlijā Jēzus priekštecis pazemojies pat tik lielā mērā, ka atzinis sevi par necienīgu atraisīt Jēzus apavu saites.

Tomēr nav grūti pārliecināties, ka evaņģēlistu apgalvojumi neatbilst īstenībai un uzskatāmi tikai par propagandu nolūkā pārliecināt lasītāju, ka Jēzus stāvējis augstāk par savu priekštecī un ka to atklāti atzinis arī pats Jānis Kristītājs. Evaņģēlisti centās notuēt faktu, ka starp Jāni un Jēzu, bet vēlāk arī starp viņu sekotājiem pastāvēja antagonisms, kurš izrietēja no savstarpējas sacensības jaunu piekritēju iemantošanā.

Aiz savas mums jau pazīstamās nekonsekvences evaņģēlisti nav parūpējušies izsvītrot no Jaunās derības tekstiem šī antagonisma pēdas. Tā, piemēram, Jāņa evaņģēlijā (3:22–27) lasām, ka, Jānim kristot Aionā, pie viņa ieradušies mācekļi ar brīdinājumu: «*Rabi, kas bija pie tevis viņpus Jordānas, par ko tu esi nodevis liecību, tas, lūk, kristī, un visi iet pie viņa*». Tiesa, kā apgalvo evaņģēlists, Jānis, atbildot uz šo brīdinājumu, no jauna atzinis Jēzus pārākumu, taču tas neko negroza faktā, ka abi neatkarīgi viens no otra centušies gūt sev piekritējus un tādējādi savstarpēji sacentušies.

Kāda cita vieta Jāņa evaņģēlijā – lai gan tā formulēta diezgan miglaini – ļauj noģist, ka Jēzum šī savstarpējā sacensība sagādājusi nopietnas raizes. No šeit neskaidri izsacītiem vārdiem izlobāms, ka Jēzus atstājis Jūdeju un devies uz Galileju, tāpēc ka farizeji pārmetuši, «*ka Jēzus savācot un kristījot vairāk mācekļu nekā Jānis*» (4:1).

Palaikam pat rodas šaubas, vai Jānis Kristītājs un Jēzus vispār maz sastapušies. Mēs jau pieminējām pārsteidzošo pretrunu evaņģēlijos, kur Jānis it kā kristī Jēzu, bet vēlākā stāstījumā Jēzus saņem kristību no nezināmām rokām tad, kad Jānis jau atrodas cietumā.

Bet Mateja un Lūkas evaņģēlijos ir arī citas pretrunas, kuras mūsu šaubas vēl pastiprina. Piemēram, abi evaņģēlisti savstarpējā saskaņā apraksta cildeno ainu, kad Jānis atzīst Jēzus pārākumu. «*Tanī laikā Jēzus atnāca no Galilejas pie Jāņa Jordānas krastā, lai liktos no viņa kristīts. Bet Jānis tam pretojās un sacīja: «Man vajadzētu tikt tevis kristītam, un tu nāci pie manis»»* (Mateja ev., 3:13–14). Arī Lūkas evaņģēlijā – pretēji tam, ko evaņģēlists apgalvo vēlāk, – Jānis Kristītājs tāpat atzīst Jēzus pārākumu, atklāti paziņojot, ka nav cienīgs atraisīt viņa apavu siksnas.

No abām šīm versijām izriet šāds secinājums: Matejs un Lūka mums apgalvo, ka Jānis Kristītājs atzinis Jēzus misijas pārākumu, tātad zinājis, ar ko viņš tiekas. Tāpēc vērīgāks lasītājs būs augstākā mērā pārsteigts, vēlāk abos evaņģēlijos izlasot, ka Jānis, jau cietumā sēdēdams, nosūtījis pie Jēzus divus no saviem mācekļiem ar jautājumu, kas abās versijās skan identiski: «*Vai tu esi tas, kam bija nākt, jeb vai mums būs citu gaidīt?*» (Mateja ev., 11:3); «*Vai tu esi tas, kam būs nākt, jeb vai mums būs citu gaidīt?*» (Lūkas ev., 7:20). Citiem vārdiem sakot, pēkšņi ne no šā, ne no tā mēs uzzinām, ka Jānis nav zinājis, kas ir Jēzus.

Šā sajukuma cēlonis ir tas, ka evaņģēlijos cauri propagandas noslāņojumam vietumis izspraucas vēsturiskās patiesības fragmenti, ar kuriem evaņģēlisti nav pratuši tikt galā. Bet patiesība ir tāda, ka izsenis bija pastāvējusi sekta, kura godināja tikai Jāni Kristītāju, bet neatzina Jēzu. Un šai sektai vajadzēja būt diezgan spēcīgai un darbīgai, jo tā ātri izplatījās ebreju diasporā un iemantoja ne mazumu piekritēju arī to ļaužu vidū, kuri jau bija atzinuši sevi par kristiešiem. Sinoptiskie evaņģēliji nepārprotami rāda, ka šīs sekas locekļi izveidojuši noslēgtu organizāciju un tai bijušas pašai savas gavēņu dienas (Mateja ev., 9:14; Marka ev., 2:18; Lūkas ev., 5:33), kā arī īpašas lūgšanas (Lūkas ev., 11:1).

Pēc Jāņa Kristītāja nāves viens no kārtējiem sekas vadītājiem bijis kāds Apolls, kurš no Aleksandrijas ar saviem divpadsmit mācekļiem pārcēlies uz Efesu. «Apustuļu darbos» mēs lasām:

«Bet Efesā nonāca kāds jūds, vārdā Apolls, dzimis aleksandrietis, izglītots vīrs, labs rakstu pazinējs. Tas bija mācīts tā kunga ceļā un, degdams garā, runāja un rūpīgi mācīja par Jēzu, kaut gan pazina tikai Jāņa kristību. Viņš sāka sludināt sinagogā. Viņu dzirdējuši, Priskilla un Akvila viņu aicināja pie sevis un viņam vēl skaidrāk izstāstīja dieva ceļu» («Apustuļu darbi», 18:24–26).

Kā tas viegli saskatāms, stāstījumā trūkst konsekvences. Apolls it kā sludinājis Jēzus mācību, bet pats pazinis «tikai Jāņa kristību». Kāpēc šādā gadījumā viņu vēl vajadzēja pievērst Jēzus mācībai, grūti izprast. Taču kristiešu laulātais pāris Priskilla un Akvils nez kāpēc uzņēmies šo uzdevumu.

No evaņģēlija teksta liekas, ka viņi to sekmīgi veikuši, taču pirmā vēstule korintiešiem rāda, ka tā nemaz nav bijis. Lūk, ko raksta Pāvils: «*Jo man par jums, mani brāļi, ir pienākušas ziņas no Hloes nama ļaudīm, ka jūsu starpā ir ķildas. Es gribu teikt to, ko pie jums visur dzird runājam, viens saka: «Es tuos pie Pāvila», otrs: «Es pie Apolla», trešais: «Es pie Kēfa», bet ceturtais: «Es pie Kristus»»* (1:11–12).

Kā redzams, helēniskajās pilsētās savstarpēji sacentušies dažādi reliģiski grupējumi un to vidū bijuši arī Jāņa piekritēji. «Apustuļu darbu» autora dzīves laikā šī cīņa vēl nebija rimusies, un par tās atbalsi uzskatāms polemiski propagandiskais gājiens, kādu sinoptiķi pielietoja, skaidrojot Jāņa Kristītāja un Jēzus savstarpējās attiecības. Viņiem bija svarīgi pierādīt, ka slavenais, izglītais Apolls kopā ar visu Jāņa Kristītāja piekritēju sektu pieslēkušies Pāvila mācībai.

Šīs domas izplatīšana viņiem jo svarīgāka bija tāpēc, ka laika tecējumā Jāņa Kristītāja kulta nemaz neizdzisa, bet, taisni otrādi, arvien vairāk pieauga. Jo sevišķi tas izplatījās ebreju vidū, kuri Jāni allaž bija uzskatījuši par tīri ebrejisku pravieti. Kā raksta Jozefs Flāvijs, visa Jūdeja bijusi pārliecināta, ka sakāve, kādu Hērods Antips bija cietis no Nabatejas Areta rokas, esot sods par Jāņa nogalināšanu. Tuksneša vientuļnieks tik dziļi bija iespiesies ebreju tautas atmiņā, ka ap viņu savijās vesels leģendu klāsts. Viena no tām stāsta, ka lielais rabīns Gamaliēls redzējis Jāņa galvu peldam Jordānas straumē un tad sacījis: «Kamēr tu kristīji, tu tiki noslīcināts, tāpēc tavu noslīcinātāju liktenis būs tāds, ka viņi paši noslīks».

Šis kulta atrada pateicīgu augsni arī kristietībā un pat islamā. Izlaupot Konstantinopoli, krustneši pievākuši daudz relikviju, to skaitā arī divas Jāņa Kristītāja galvas. Tagad tās atrodas divās baznīcās – Suasonā un Amjēnā. Kad vēlāk Konstantinopoli ieņēma turki, sultāns savās dārgumu krātuvēs ievietoja un ar bijību uzglabājis vēl citas Jāņa relikvijas – viņa delnu un gabaliņu galvaskausa.

Vēl jāatzīmē, ka kristīšanas rituāls, kas saistīts galvenokārt ar Jāņa Kristītāja misijas darbību, Palestīnā nebija nekāds jaunums. Tas nebija ievadījums jaunajā reliģijā, taču vēl mazākā mērā uzskatāms tikai par kristiešiem raksturīgu rituālu. To piekopusas vairākas jūdaisma sekas, jo sevišķi Kumranas esēnu sekta, ar kuru Jānim, šķiet, bijuši kaut kādi sakari. Tomēr pati rituāla cilme ir daudz vecāka un iesniedzas trešajā gadu tūkstoši p.m.ē., kad Eifratas krastos radās ūdens kulta. Kā liecina arheologu atklātā mozaika, kurā attēlots Eifratas upes dievs, tas ildzis līdz m.ē. 3. gadsimtam. Amerikāņu orientālists V. Olbraits, dibinādamies uz seno laiku ikonogrāfiju, noskaidrojis, ka kristīšanas koncepcija, t.i., dvēselīga šķīstīšanās, iegremdējoties ūdenī, radusies Mezopotāmijā. Kristīšanas rituāls piekopts arī senajā Ēģiptē, un tāpat tas piekopts kā maģisks paņēmieni, meklējot vienotību ar dievu, dažādās helēņu reliģiskās mistērijās, piemēram, Eleisīnas un Orfeja kultos, kā arī mitraismā. Tāpat patiesībā tas uzskatāms drīzāk par pagānisku paražu, kura bija nesaraujami saistīta ar Tuvo Austrumu pasaules reliģiskajiem jēdzieniem.

Kristietība, pakļaujoties savu jauno helēnisko piekritēju atavistisko ieražu spiedienam, jau diezgan agri uzskatījusi par nepieciešamu kristīšanu uzņemt savos rituālos, protams, piešķirot tai jaunu teoloģisku jēgu. Tomēr mēs noteikti nevaram pasacīt, kad īsti šī sinkretizācija notikusi, jo Jaunajā derībā atrodamās ziņas šajā jautājumā ir visai nenoteiktas.

Tā, piemēram, Mateja un Marka evaņģēlijos Jēzus gan uzdod saviem mācekļiem kristīt, taču dara to tikai pēc savas augšāmcelšanās, t.i., pēc nāves. Turklāt vēl jāpiebilst, ka Marka evaņģēlijā šī informācija atrodama tajā teksta daļā, kura atzīta par vēlāku iespraudumu, tāpat nav visvecākā evaņģēlista paša rokas uzrakstīta (Mateja ev., 28:19; Marka ev., 16:16).

Turpretim Jāņa evaņģēlija autors dod divas, savstarpēji pretrunīgas, versijas: vienu reizi viņš apgalvo, ka Jēzus Jūdejā kristījis, bet otru – ka viņš to vispār nav darījis. Taču tajā pašā teikumā sacīts, ka kristījuši ir viņa mācekļi, no kā varētu secināt, ka jau otrajā kristiešu paaudzē šis rituāls bijis izplatīts.

Vispārsteidzošākais tomēr ir tas, ko Pāvils raksta savā pirmajā vēstulē korintiešiem. Lūk, kas tur lasāms: «*Paldies dievam, ka es pie jums cita neviena neesmu kristījis kā vien Krispu un Gaju; tā neviens nevar sacīt, ka jūs kristīti uz manu vārdu. Es gan kristīju arī Stefanu namu, bet neatceros, vai vēl kādu citu būtu kristījis. Jo Kristus mani nav sūtījis kristīt, bet evaņģēliju sludināt...*» (1:14–17). Kā no šiem vārdiem secināms, Pāvils kristīšanas rituālam nav piešķīris sevišķu nozīmi, pats to darījis nelabprāt un tikai atsevišķos gadījumos. Viņam ir arī zināma taisnība, atsaucoties uz Jēzu, jo bija taču zināms, cik kritiski Jēzus izturējies pret visāda veida formalitātēm un ārējām reliģiskām izdarībām.

Kristietības piekritējiem un arī pašiem evaņģēlistiem bija svarīgi noklusēt kristīšanas rituāla pagānisko cilmi, pasvītrotot tā saiknes ar jūdaismu, kur tam, pateicoties esēniem, bija bagātīgas

tradīcijas. Tādā kārtā radusies versija par Jāni Kristītāju kā Jēzus priekšteci. Viss šis nostāsts par Jāņa pakļaušanos jaunajam mesijam acīmredzot ir tipisks etioloģisks mīts, kurš sankcionē un izskaidro kristietības pieņemto kristīšanas rituālu.

Dāvids Štrauss savā slavenajā monogrāfijā par Jēzu raksta, ka Jānis Kristītājs bijis askēts un drūms vientuļnieks, turpretim dzīvespriecīgajam Jēzum patikusi citu cilvēku sabiedrība, tāpat viņš neesot gavējis un pat dzēris vīnu. Grūti iedomāties, Štrauss tālāk aizrāda, ka šis askēts un drūmais pravietis Jānis būtu atzinis par augstāk stāvošu būtni Jēzu, kurš taču bijis pilnīgs Jāņa Kristītāja pretmets.

Tas mums ļauj saprast, kāpēc jau kopš paša sākuma bija radusies Jāņa Kristītāja piekritēju, t.s. joanītu, sekta. Tā pastāvēja ļoti ilgi neatkarīgi no kristiešu draudzēm un vēl 2. gadsimta hronikās tiek pieminēta kā viena no atzītām sektām jūdaisma ietvaros. Izcilais Bībeles pētnieks R. Bultmanis to identificē ar mandeisma sektu, kuru literatūrā pazīst ar baptistu jeb hemerobaptistu nosaukumu. Mandeisti, kuru skaits gan nepārsniedz divus tūkstošus, sastopami vēl tagad Eifratas lejtecē pie Persijas līča. Viņiem ir pašiem savi svētie raksti, kuros Jānis Kristītājs tiek dēvēts par īsto, bet Jēzus – par viltus pravieti.

Eļļas kalnā

Ja kāds gribētu uz kartes atzīmēt ceļus, kurus Jēzus izstaigājis, sludinādams savu mācību un dziedinādams sirdzējus, tad izrādītos, ka tas nemaz nav izdarāms. Lai gan runa šeit ir par ļoti svarīgu Jēzus dzīves posmu, Jaunās derības autori tā pārstāstījumā nav spējuši izvairīties no neatšķetināma jucekļa. No vienas puses, sinoptiķi, bet, no otras, evaņģēlists Jānis sniedz divas pilnīgi atšķirīgas versijas, tā ka lasītājs paliek neziņā, nesaprazdams, kuram ticēt.

Ja arī evaņģēlisti kādā jautājumā ir vienisprātis, tad tikai tajā, ka Jēzus darbība atklātībā sākusies Nacaretē un beigusies Jeruzalemē. Turpretim visi stāstījumi par laika posmu starp šiem antipodiem nepavisam nesakrīt.

Sinoptiķi apgalvo, ka vienīgā Jēzus darbības teritorija bijusi Galileja. Ja arī Jēzus izgājis ārpus tās robežām, tad tikai sporādiski un galvenokārt apstākļu spiests, izvairīdamies no pārliekas pūļa vai farizeju uzmācības. Tā, piemēram, trīs reizes viņš pārcēlies uz Ģenecaretē ezera austrumu krastu, vienreiz nogājis līdz novada ziemeļu robežām un uzturējies Cezarejā, kā arī pabijis fenīkiešu pilsētās Tīrā un Sidonā.

Tomēr jāpasvīturo, ka, pēc sinoptiķu nostāstiem, pirms savas triumfālās ierašanās Jeruzalemē Jēzus ne šajā pilsētā, ne arī vispār Jūdējā nekad nav bijis. Tāpēc, kad viņu apcietināja, nodeva sinedrija tiesai un Pilātam, šaustīja un sita krustā, jeruzalemieši droši vien būs viņu uzskatījuši par svešnieku, kurš turklāt ieradies no nicinātās un dumpīgās Galilejas.

Turpretim Jāņa evaņģēlijs mums rāda pavisam ko citu, pilnīgi pretēju sinoptiķu stāstījumam. Pēc Jāņa iznāk, ka Jēzus gan sludinājis arī Galilejā, taču galvenais darbības lauks viņam bijusi Jūdeja. Tur viņš paudis savu mācību, tur dziedinājis slimniekus un uzmodinājis no miroņiem Lācaru, tur viņam bijuši draugi, tur viņš cīnījies ar pretiniekiem. Un vēl jāpievērš uzmanība tam dīvainajam faktam, ka tieši pie galiliešiem, kuri, kā to apgalvo sinoptiķi, esot tīkojuši pēc Jēzus dzīvības, viņš patvēries, glābdamies no Jūdejas ebrejiem.

Kad Jēzus svinīgi iejāja Jeruzalemē, viņš, kā stāsta evaņģēlists Jānis, nebija ieradies tur pirmo reizi. Sakarā ar dažādiem ebreju svētkiem viņš Jeruzalemi bija apmeklējis jau četras reizes. Turklāt Jēzus bija uzturējies Betānijā un ilgāku laiku slēpies no priesteriem Efremā – nelielā pilsētiņā Jūdejas tuksneša malā. Atrazdamies Jeruzalemē, viņš nekad nebija vairījies no cilvēkiem un stundām ilgi atklāti sludinājis savu mācību tempļa pagalmā. Bet no tā izriet, ka Jēzus jeruzalemiešiem nevarēja būt nepazīstams.

Tāpat evaņģēlisti atšķiras klusās nedēļas aprakstos, un Bībeles zinātnieki līdz šai dienai veltīgi pūlas kaut vai aptuveni nosacīt kā notikumu secību, tā arī kalendāra datumus. Vēl aizvien pastāv domstarpības, kurā gadā un dienā Jēzus ticis sists krustā. Tāpat nav pilnīgi noskaidrots, vai pēdējais vakarēdiens bija senebreju nīzāna mēneša 14. dienā (sinoptiķu tradīcija) pashas svētkos ieturēts sakrāls aizsāks vai arī kāds cits mielasts, kurš – pēc Jāņa evaņģēlija – iekristu tā paša mēneša 13. dienā.

Mēs šeit tuvāk neiztīrīsim šīs visai sarežģītās un grūti atrisināmās pretrunas, taču piemēra dēļ pakavēsimies pie Jēzus uzturēšanās Betānijā. Šajā gadījumā sakrīt tikai Mateja un Marka versijas. Pēc viņu stāstījuma, Jēzus ciemojies pie «spītālīgā» Sīmaņa. Kāda vārdā nenosaukta sieviete Jēzum uz galvas izlējusi dārgu svaigāmo eļļu. Klātesošie viesi vai arī Jēzus mācekļi nav slēpuši savu sašutumu, uzskatīdami šādu rīcību par izšķērdību, jo eļļu taču varētu pārdot un par to saņemto naudu izdalīt

trūkcūcietējiem. Marks vēl piebilst, ka par to būtu iegūta milzīga summa trīs simti denāru apmērā. Turklāt bez jebkāda sakara ar šo incidentu, abi evaņģēlisti mums pavēsta par Jūdas Iskariota nodevību.

Kad izlasām attiecīgos pantus Lūkas evaņģēlijā, tūlīt redzam, ka tas ir pavisam cits nostāsts. Pēc Lūkas iznāk, ka azaidis ieturēts daudz agrāk nekā divi iepriekš aprakstītie, turklāt tam nav nekāda sakara ar klusās nedēļas notikumiem. Tiesa, namatēvs arī šoreiz ir Sīmanis, taču evaņģēlists viņu nosauc par farizeju, bet nevis par «spītālīgo». Epizode ar svaiddāmo eļļu acīmredzot uzrakstīta ar lielām beletristikām novirzēm, jo Mateja un Marka lakoniskais un lietišķais stāstījums šeit pārveidots emocionāli izvērsta pamācošā tēlojumā un piesātināts ar dramatisku, patiesi cilvēcīgu saturu. Šeit neizrīkojas kaut kāda nezināma sieviete, bet netikle, kura grēku nožēlas uzplūdos ar asarām slaka Jēzus kājas, nosusina tās ar saviem matiem, bet pēc tam svaida ar eļļu. Šajā dziļi aizkustinošajā ainā nav ne vārda par to, ka izšķērdības pēc kāds būtu sācis kurnēt. Toties mūs pārsteidz tas, ka azaidā piedalās arī farizeji, kuri izmanto gadījumu, lai saļodzītu klātesošo ticību Jēzum. Ja Jēzus patiesi būtu bijis pravietis, viņi saka, tad viņš gan nepieļautu, ka viņam pieskaras grēciniece, jo zinātu, «kas šī sieviete tāda ir».

Atverot Jāņa evaņģēliju, pārliecināmies, ka mūs gaida vēl lielāki pārsteigumi, jo šeit būtībā ir maz kopēja ar iepriekšējām trijām versijām. Azaidis Betānijā notiek nevis divas dienas pirms pashas svētkiem, kā tas rakstīts Mateja un Marka evaņģēlijos, bet gan veselās četras pirms tiem. Taču visdīvainākais, ka mājas saimnieku lomā tajā uzstājas pavisam citi cilvēki, un proti, Lācars ar savām māsām Martu un Mariju.

No evaņģēlista Jāņa mēs arī uzzinām, kā sauc sievieti, kura Jēzus kājas svaidījusi ar eļļu un nosusinājusi ar saviem matiem. Tā ir Marija. Bet neapmierinātību par dārgās svaiddāmās eļļas izšķiešanu neizsaka vis kaut kādi vārdā nenosaukti cilvēki, bet tieši Jūda Iskariots. Turklāt Jānis mums pavēstī, ka no Jūdas puses tā bijusi nekrietna liekulība, jo viņš pats tīkojis pievākt tos trīs simtus denāru, ko iegūtu, pārdodot eļļu. «*Bet to viņš sacīja*», evaņģēlists piebilst, «*nevis tāpēc, ka viņam rūpētu nabagi, bet tāpēc, ka viņš bija zaglis un, maku turēdams, piesavinājās iemaksas*» (12:6). Pēc Jāņa iznāk, ka Jūda pildījis kasiera pienākumus un šo apstākli izmantojis, lai apzagtu kopējo, viņam uzticēto kasi.

Bet tagad ielūkosimies notikumos Eļļas kalnā, kur Jēzu sastopam kalna nogāzē ierīkotajā Ģetzemanes dārzā, izciešam baiļu un šaubu mokas, un kur viņu beigās apcietina. Evaņģēlistu stāstījumi šeit ir diezgan saskanīgi un tajos sastopamām atšķirībām ir galvenokārt papildinājumu raksturs.

Tā, piemēram, sinoptiķu versijās vārdā nenosauktais Jēzus mācekļis nocērt ausi tāpat vārdā nenosauktajam augstā priesteram kalpam, un tikai no Jāņa mēs uzzinām, ka runa ir par Pēteri un augstā priesteram kalpu Malhu. Trijos evaņģēlijos starpgadījums beidzas ar to, ka Jēzus pavēl savam pārlieku centīgajam aizstāvim likt zobenu atpakaļ makstī. Un nav minēts ne vārda par sakropļoto kalpu. Bet Lūka, kurš jau agrāk citos līdzīgos gadījumos aizvien parādījis lielāku iztēles un iejūtas spēku nekā citi evaņģēlisti, saprot, ka Jēzus, ņemot vērā viņa sludināto cilvēku mīlestības un žēlsirdības mācību, ar to vien nevarēja apmierināties. Tāpēc viņš vienīgais nobeidz šo epizodi ar piebildi, ka Jēzus pieskāries ievainotā ausij un to izdziedinājis.

Lūka paļāvis vaļu iztēlei, arī aprakstot dvēseles mokas, kādas Jēzus izcietis Ģetzemanes dārzā. Citi evaņģēlisti mums stāsta, kā Jēzus cietis un lūdzis dievu, lai tas liktu iet secen moku biķerim. Turpretim Lūka arī šo ainu rāda tēlainākā un emocionāli spēcīgākā, lai nesacītu – teatrālākā sniegunā. Viņa stāstījumā Jēzus ciešanas tik lielas, ka tas svīdis asinssviedrus. Turklāt parādījies eņģelis, kurš Jēzu stiprināja nespēka un šaubu brīdī.

Katrā no šīm versijām skaidri izpaužas noteiktas tendences. To autori, laikam ar nolūku spēcīgāk iedarboties uz lasītāja iztēli, cenšas stāstījumu papildināt ar reālistiskām detaļām un padarīt tēlaināku.

Bet visās versijās vērojama vēl viena tendence, kuru gribētos nosaukt par teoloģisku. Jo spilgti tā izpaužas Jāņa evaņģēlijā, kurā Jēzus, kā jau mēs to zinām, manāmi atšķiras no Jēzus sinoptiķu skatījumā. Šeit Jēzu jau viņa dzīves laikā apmirdz tāda dievišķības spožme, ka to nevar nepamanīt pat sveši ļaudis. Saskaņā ar to Jānim licies, ka tā būtu dieva zaimošana, ja Jūda ar savām nodevēja lūpām pieskartos Jēzus dievišķīgajam vaigam. Tāpēc Jānis ir vienīgais evaņģēlists, kurš ne ar vārdu nepiemin nodevēja skūpstu.

Jāņa izklāstam piemīt vēl citas īpatnības. Piemēram, pēc viņa stāstījuma, Jēzus apcietināšanā Ģetzemanes dārzā kopā ar augstā priesteram ļaudīm piedalās arī romiešu kohortas kareivji. Bet kas visdīvainākais – viņi visi, kā ebreji, tā romieši, Jēzu ieraudzījuši, pēkšņi nobīstas, un nokrīt uz vaiga zemē. Ar šo vēsturiski neticamo ainu Jānis laikam gribējis parādīt, ka pat ienaidnieki Jēzū pazinuši dieva dēlu. Atbilstoši savai koncepcijai viņš tāpat noklusē satricinošo Jēzus ciešanu ainu dārzā, droši vien tāpēc, lai pārāk neizceltos Jēzus miesīgā, cilvēciskā būtība.

Ņemot vērā faktu, ka šajā īsajā, bet doktrināli ļoti svarīgajā nostāstā sastopamies ar tik daudzām atšķirībām, nevar nebrīnīties par patvaļu, ko atļaujas evaņģēlisti, runājot par notikumu, kuram, pēc viņu

pārliecības, vajadzēja būt vēsturiski patiesam, tātad negrozāmam. Bet īstenībā katrs no šiem autoriem ar to izrīkojas, kā vien ienāk prātā, atkarībā no tā, ko viņam diktējusi iztēle vai propagandējamā ideja. Vienkārši izsakoties, katrs tur pēc savas patikas kaut ko pielicis klāt vai arī atņēmis nost.

Tālab arī vairāki Bībeles pētnieki izsacījuši šaubas, vai šāds notikums Ģetzemanes dārzā maz bijis, vismaz evaņģēlistu izklāstītajā versijā. Viņi uzskata par iespējamu, ka uz tautas iztēli šeit atkal radoši iedarbojušies Vecās derības teksti un visu šo epizodi Jēzus biogrāfijā ietekmējusi pazīstamā aina ar Mozu Sinaja kalnā. Ikviens, kas būs papūlējies salīdzināt abus tekstus, atzīs, ka šeit patiesi saskatāmas zināmas sakritības. Un arī paši evaņģēlisti uzvada uz šām Vecās derības tekstu pēdām, apgalvodami, ka Eļļas kalnā viss noticis tā, kā to paredzējuši pravieši (Mateja ev., [26:31](#); Marka ev., [14: 27](#); Jāņa ev., [15:25](#)).

Var jau būt, ka Jēzus Ģetzemanes dārzā olīvkoku biežnā bija meklējis patvērumu un tur ticis apcietināts. Bet visas pārējās detaļas, kuras evaņģēlistu stāstījumā savītas ap šo notikumu, droši vien ir kristiešu kolektīvās iztēles auglis un līdz ar to tipisks folkloras sacerējums. Bet ar folkloru jau palaikam mēdz būt tā, ka tās veidojumi laika un paaudžu nomainas gaitā viegli pārgrozās un papildinās.

Vai tomēr vienkāršā tauta būtu spējusi izveidot dzejiski tik izcilu darbu, tik satriecoši patiesīgi attēlot Jēzus ciešanu ainu, tik dziļi izprast tāda cilvēka psiholoģiju, kuram jāizšķiras par sava mūža svarīgāko pavērsienu? Tiem, kuriem būtu iebildumi šai ziņā, jāatgādina, ka tieši tautas daiļradē aizvien atrodama vistīrākā dzeja un visdziļākā patiesība par cilvēku. To zinājuši visu laikmetu rakstnieki, tēlotājas mākslas pārstāvji un komponisti, kuri labprāt smēlušies no šā avota. Runājot par laikmetu, kādā radusies leģenda par Jēzus ciešanām, jāatceras, ka tas vienkāršajiem un apspiestajiem mazajiem ļaudīm bija traģisks un vētrains vēstures posms. Varētu sacīt, ka ikviens trūcīgais, ikviens vergs tajā laikā pārdzīvoja pats savu Ģetzemanes dārza drāmu. Stāstījums par Jēzus dvēseles mokām Eļļas kalnā, pirms to pierakstīja evaņģēlisti, droši vien mutvārdos ilgi jau bija cirkulējis Jēzus piekritēju vidū, un tajā metaforiski projicējās viss, ko viņi bija pieredzējuši paši savā dzīvē.

Sakarā ar šīm atšķirībām gribētos pakavēties pie Marka evaņģēlija, jo tajā sastopamies ar kādu noslēpumainu atgadījumu, kurš vēl līdz šai dienai piesaista Bībeles pētnieku vērību. Fragments, kurā par to pastāstīts, skan šādi: «*Un visi viņu (t.i., Jēzu) atstāja un bēga. Un kāds jauneklis viņam sekoja; tas bija apsēdies ar audeklu uz kailām miesām, un tie pēc tā tvarstīja. Bet, audeklu pamezdams, tas no tiem izbēga kails*» ([14:50–52](#)).

Kas varēja būt šis noslēpumainais jauneklis? Ticīgajiem, kuri katru evaņģēlija vārdu uzskata par vēsturisku patiesību, atbilde ir vienkārša. Šis jauneklis, viņi saka, ir pats Marks, nākamais evaņģēlija autors. Viņuprāt, vislabākais pierādījums šā apgalvojuma patiesībai ir fakts, ka vienīgi Marka evaņģēlijs piemin šo epizodi, tiesa, gan ļoti lakoniski, taču pārsteidzoši reālistiski. Turpretim Matejs, Lūka un Jānis par šo incidentu neko nav zinājuši vai arī uzskatījuši to par nenozīmīgu notikumu, kuru nav vērts pieminēt.

Daži Bībeles skaidrotāji un katoļu rakstnieki, piemēram, Ričoti, kā citos līdzīgos gadījumos, tā arī šeit atsaucas uz tradīciju, kas šo jaunekli identificē ar Marku. Bet kas gan patiesībā ir Bībeles nostāstu tradīcija? Tā taču nav nekas cits kā leģenda, ko saglabājuši pirmie kristieši, kuri savā vairākumā bija vienkārši, neizglītoti ļaudis. Kvēlodami mīlā pret savu pestītāju, tie alkatīgi uztvēra katru nostāstu par viņa dzīvi šajā saulē. Viņus interesēja, kāds Jēzus bijis bērnībā, kas bijuši viņa vecāki, draugi un biedri sludinātāja gaitās, kā viņš izturējies ikdienas dzīvē, kāpēc viņam nācies ciest un nomirt pie krusta. Taču šādu sīkaku ziņu trūka. Tāpēc ļaužu apziņā izraisījās process, ar kuru mēs jau vairāk lāgus esam tikušies. Būdami pārliecināti, ka Jēzus ir praviešu pasludinātais mesija, viņi ticēja, ka visiem pareģojumiem ir jāpiepildās Jēzus dzīvē. Tāpēc viņi Vecajā derībā sameklēja attiecīgās vietas un, atbilstoši laika prasībām tās iztulkojot, aizpildīja tukšos posmus Jēzus biogrāfijā.

Bībeles pētnieki, meklēdami, kāda cilme ir nostāstam par noslēpumaino, audekla gabalā savīstījušos jaunekli, izteica pieņēmumu, ka tas varētu būt radies tieši šādu prātojumu rezultātā. Savas tēzes atbalstam viņi norādīja, ka nostāsts varēja rasties Amosa pravietojuma ietekmē, kurā, starp citu, lasām: «*Un pat tas, kas ir visdrošsirdīgākais starp drosmīgajiem, bēga kails tanī dienā no cīņas lauka*» (Āmosa grām., [2:16](#)).

Ielūkojoties tuvāk nostāstā, kurā iesprausti trīs teikumi par šo nezināmo jaunekli, ar izbrīnu redzam, ka, tos izņemot no konteksta, stāstījuma plūdumā nekas nemainās, ka teikumi pirms un pēc tiem sasaistās sakarīgi loģiskā secībā. Tādēļ rodas aizdomas, ka nostāsts par kailo jaunekli Marka evaņģēlijā ir vēlāks iespraudums sākotnējā tekstā un to izdarījis kāds kompilators vai pārrakstītājs. Kāpēc viņš tā rīkojies, mēs šodien nevaram pasacīt. Tas varētu būt kaut kādā sakarā ar Jēzus tiešo mācekļu un Pāvila piekritēju savstarpējām ķildām, kuru atbalsis samanāmas kā Jaunās derības apustuļu vēstulēs, tā arī

pirmajos trīs evaņģēlijos, kur apustuļu loma Jēzus apcietināšanas brīdī parādīta ne visai pievilcīgā gaismā.

Vēl mīklaināks un interesantāks ir Jūdas tēls. Mums zināms, cik liktenīga ir viņa loma klusās nedēļas dramatiskajos notikumos, un tomēr patiesībā mēs par viņu nezinām tikpat kā neko. Evaņģēlisti mums par viņu neko tuvāk nevar pastāstīt, vienīgi Matejs un «Apustuļu darbu» autors informē, ka Jūda nožēlojis savu rīcību un izdarījis pašnāvību. Kas attiecas uz Jūdas nozieguma motīviem, tad par tiem ieminas tikai evaņģēlists Jānis. Taču viņa sacītais neskan diez cik pārliecinoši, jo manāms, ka evaņģēlists cenšas par katru cenu lasītājā izraisīt nicinājumu. Viņa versijā Jūda kā mācekļu pulciņa kasieris ļaunprātīgi izmantojis Jēzus uzticību un apzadzis kopējo kasi. Tātad viņš nebūtu bijis nekas vairāk kā sīks garnadzis, un tieši dzīšanas pēc grašiem tad nu arī novedusi pie tā, ka priesteri Jūdu uzpirkusi un viņš nodevis Jēzu.

Tā ir pārāk primitīva un grūti pieņemama versija, jo nez vai Jūda būs bijis tik nožēlojams cilvēciņš. Viņa raksturā vajadzēja būt arī kādām augstākām vērtībām, ja jau viņš sekoja Jēzum tā bīstamajā ceļā, turklāt Jēzus viņu ne tikai ieskaitīja savu divpadsmit mācekļu pulciņā, bet arī uzticēja kopējo naudas līdzekļu pārzināšanu.

Kāpēc gan Jūda nodeva savu skolotāju, kurš viņam bija izrādījis tādu uzticību? Mums nav nekādu pieturas punktu, lai uz šo jautājumu sniegtu kaut cik konkrētu atbildi. Tādējādi šeit paveras ideāls lauks Bībeles zinātnieku atjautībai un mākslinieku radošajai iztēlei, jo Jūda tos interesēja ne tikai kā individuāla psiholoģiska problēma, bet arī kā metaforiska, visaptveroša cilvēka iedabas mūžseno tumšo dziņu izpaušme.

Vispirms vērība tika piegriezta neskaidrībām Jūdas etniskajā cilmē. Viņa pievārds «Iskariots» (aramiešu, valodā «*iš Kariot*») burtiski nozīmē «cilvēks no Kariotas». Jautājumu sarežģī tas, ka pastāvējušas divas Kariotas pilsētiņas un nav zināms, no kuras nācis Jūda.

Viena no šīm apdzīvotajām vietām atradies Jūdejā. Tas varētu mest zināmu gaismu uz Jūdas rīcības motīviem. Jēzus un viņa mācekļi, kā zināms, bija galilieši. Šādā gadījumā Jūda būtu bijis vienīgais Jūdejas ebrejs. Mēs jau zinām, kādi aizspriedumi vienam pret otru bija šiem abiem ebreju tautas nozarojumiem. Iespējams, ka Jūda, manīdams pārējo Jēzus mācekļu atturību un neuzticību, viņu vidū juties kā svešinieks, varbūt pat kā vajātais. Aiz šā iemesla viņa pakāpeniski varēja uzkrāties rūgtums, un zemapziņā viņš pat zaudējis ticību Jēzum. Iespējams, ka lūzums Jūdas nostājā radās t.s. Galilejas krīzes laikā, kad Jēzus mācība par «īsto debess maizi» izraisīja sašutumu pat viņam vistuvāk stāvošo mācekļu vidū. Jāņa evaņģēlijā mēs par to lasām: «*Es esmu dzīvā maize, kas nākusi no debesīm. Kas ēdīs no šīs maizes, tas dzīvos mūžīgi. Un maize, ko es došu, ir mana miesa, kas dota par pasaules dzīvību*». Tad jūdi savā starpā saka strīdēties, sacīdami: «*Kā viņš mums var dot ēst savu miesu?*» Bet Jēzus tiem sacīja: «*Patiesi, patiesi, es jums saku: Ja jūs neēdat cilvēka dēla miesu un nedzerat viņa asinis, jums dzīvības nav sevī. Kas bauda manu miesu un dzer manas asinis, tam ir mūžīga dzīvība, un es to uzcelšu pastarā dienā. Jo mana miesa ir patiesi ēdiens un manas asinis ir patiesi dzēriens*» (6:51–55). Bet tālāk 66. pantā evaņģēlists jau raksta: «*No šī brīža daudzi viņa mācekļi atkāpās un vairs nestāgāja viņam līdz*».

Zaudējis ticību Jēzum, Jūda sācis skatīties uz viņu ar citām acīm. Kad Jēzus iejāja Jeruzalemē un ļaužu bari viņu apsveica kā Izraēla ķēniņu, Jūdas sirdī pamodušās Jūdejas patriota jūtas. Jēzū viņš pēkšņi ieraudzījis vienu no tiem galiliešu neprāšiem, kuri sadumpo tautu un līdz ar to sagādā tai daudz ciešanu un posta. Šādā brīdī viņam galvā varēja pavīdēt tāda pati doma, kādu pēc Jāņa evaņģēlija nedaudz vēlāk izsaka augstais priesteris Kajafā. Pūlēdamies novērst romiešu asiņaino intervenci, augstais priesteris saka: «*Jūs neko nesaprotat un neapsverat, ka mums ir izdevīgāk, lai viens cilvēks mirst, ja to prasa tautas labums, nekā kad visa tauta iet bojā*» (11:49–50).

Otra apdzīvota vieta, kura tāpat saukusies par Kariotu, atradies Moābā, Nāves jūras austrumu krastā. Ja Jūda būtu nācis no turienes, tad iespējams, pēc izcelšanās viņš bijis vai nu pagāns, vai arī ebrejs, kurš audzis turienes pagāniskajā vidē. Un tas bez šaubām nopietni ietekmētu viņa attieksmi pret Jēzu. Varbūt Jūda domāja par personisko karjeru mesiāniskajā dieva valstībā, kuru viņš, tāpat kā daudzi citi ebreji, bija iztēlojis kā laicīgo Izraēla ķēniņvalsti. Pat daži apustuļi tā bija sapratuši savu skolotāju, tāpēc iespējams, ka līdzīgi uzskati bijuši arī Jūdam. Bet, redzēdams, ka Jēzus domā pavisam ko citu un pasīvi iet nāvē, viņš pēkšņi ar šausmām atskārta, ka visas viņa personiskās cerības sabrukušas, un jutās piekrāpts. Un tad pirmajā izmisuma un dusmu lēkmē Jūda arī izdevis Jēzu priesteriem.

Pastāv vēl daudz citu teoriju par Jūdas nodevības iemesliem, tās visas šeit izklāstīt nav iespējams. Piemēra dēļ pavisam īsi pieminēsim dažas interesantākās: Jūda nodevis Jēzu, lai paātrinātu dieva valstības iestāšanos zemes virsū; Jūda gribējis pārliecināties, vai Jēzus spēs glābties un tādā kārtā pierādīt, ka viņš patiesi ir tas, par ko dēvējas – praviešu pasludinātais mesija un Izraēla ķēniņš; Jūda

gribējis pasargāt Jēzu no saniknotā ļaužu pūļa un šajā nolūkā veicinājis viņa apcietināšanu. Jūda domājis, ka tas ir tikai preventīvs arests, tāpēc, kad Jēzus tika notiesāts, izdarījis pašnāvību.

Pastāv vēl viena teorija, kas Jūdu padara par cerībās vīlušos ideālistu. Saskaņā ar šo teoriju Jūda ticējis, ka drīz zemes virsū iestāšoties Jēzus sludinātā dieva valstība, kurā valdīs vienlīdzība un sociālā taisnība. Taču izrādījies, ka Jēzus nav revolucionārs un nepiepildīs viņa cerības, bet gan pats sapinies kaut kādās nesaprotamās mistiskās mācībās, kas pauž paklausību Romas varai.

Kā redzam, Bībeles tekstu iztulkotajiem šai gadījumā iztēles nav trūcis. Neapvaldīta fantāzija bezmaz novedusi uz inkvizīcijas sārta Aviņonas pāvesta Benedikta XIII draugu un biktstēvu Vikentiju Fereriju (1394.–1423). Vatikānā saglabāti dokumenti liecina, ka Fererijs noturējis svētrunu par Jūdas nodevības tēmu, kurā apgalvojis, ka Jūda gribējis lūgt Jēzum piedošanu par izdarīto noziegumu, taču ceļā uz Golgātu nav varējis Jēzum piekļūt, jo to ielenkuši ļaužu bari. Tāpēc Jūda pakāries, cerēdams, ka viņa dvēsele nokļūs līdz Jēzum. Un tā patiesi arī noticis. Kad Jēzus nonācis debesīs, viņam pie labās rokas starp citiem svētlaimīgajiem bijusi arī Jūdas dvēsele.

Jūda svētlaimīgo vidū! Tā bija nedzirdēta ķecerība! Nelaimīgajam daiļrunātājam draudējusi barga inkvizīcijas izmeklēšana, kas varēja beigties ar nāvi sārta liesmās. Fereriju paglābis tikai viņa draugs pāvests Benedikts XIII, kurš līcis sadedzināt izmeklēšanas protokolus un ievadīto lietu izbeigt.

Beidzot šeit jāpasaka kaut kas tāds, kas daudziem lasītājiem būs pārsteigums, taču visdrīzāk atbilst vēstures patiesībai: visi nostāsti par Jūdu ir visīrākā izdoma. Nekad tāda Jūdas nav bijis, un kā liecinieku šim apgalvojumam mēs varam piesaukt vislabāk informēto cilvēku – pašu apustuļi Pāvilu. Savā pirmajā vēstulē korintiešiem viņš, starp citu, raksta par pēdējo vakarēdienu, bet vēlāk arī par to, ka Jēzus tūlīt pēc augšāmcelšanās parādījies divpadsmit apustuļiem. Pēdējā vakarēdiena aprakstā Pāvils nemaz nepiemin Jūdu un viņa nodevību, un jo pārsteidzošāk tas ir tāpēc, ka evaņģēlisti tieši šim incidentam veltījuši samērā daudz vietas.

Otrs visai interesants fakts ir tas, ka Pāvils raksta par Jēzus parādīšanos divpadsmit apustuļiem, nemaz neminēdams to, ka Jūda būtu atkritis. Tātad Pāvils rīkojas tā, it kā viņš neko nebūtu dzirdējis ne par Jūdas nodevību, ne par viņa pašnāvību. Pastāv gan vēl iespēja, ka šāda vai tāda iemesla pēc viņš par to nebūtu gribējis runāt, taču to grūti iedomāties, jo šiem faktiem kristiešu draudzēs vajadzētu būt vispār zināmiem.

Ja ņemam vērā, ka Pāvila vēstules ir agrāki avoti nekā evaņģēliji un «Apustuļu darbi», tad nenovēršami jāsecina, ka Pāvila laikā nostāsts par Jūdu vēl nemaz nav bijis zināms un ka tā ir leģenda, kura radusies dažus gadu desmitus vēlāk. Un nav grūti uzminēt, kāpēc tā radusies. Pēc Jeruzalemes nopostīšanas helēniskajās pilsētās ieplūda daudz ebreju bēgļu. Uz šā pamata radās konflikti starp šiem atnācējiem un Jēzus piekritējiem. Kā mēs to uzzinām no Jaunās derības, šie konflikti pieņēma asu formu, un tieši šādā saspringtā gaisotnē, uzskatot ebrejus par vainīgiem pestītāja nāvē, radās Jūdas tēls kā ebreju tautas un tās atbildības simbols.

Vispārzināms, ka tauta kopumā savas cerības, jūtas un noskaņas bieži pauž leģendārās līdzībās. Šajā gadījumā tas bija jo vieglāk tāpēc, ka šāda nostāsta iecere un materiāls jau gatavā veidā bija atrodamī Vecajā derībā. Vajadzēja tikai sameklēt attiecīgos tekstus, lai uz to pamata sakomponētu dramatisku stāstījumu par nodevību, kurai par upuri kritis Jēzus. Varbūt tas sākās ar to, ka no apkārtceļojošiem sludinātājiem kāds citēja šādas atlasītas vietas, lai izceltu ebreju tautas nodevību, ko simbolizētu Jūdas tēls. Bet tas, kas sākumā bija tikai oratorisks paņēmieni zināmu morālu pamācību uzskatāmai propagandai, tautas ticējumos ar laiku pārvērtās reālā notikumā.

Ka Jūdas leģendas cilme meklējama Vecās derības tekstos, skaidri rāda daudzas vietas Jaunajā derībā. Piemēram, «Apustuļu darbos» Pēteris saka šādus vārdus: «*Brāļi, bija jāpiepildās rakstiem, ko svētais gars runājis ar Dāvida muti par Jūdu, kurš bija vedis Jēzus gūstītājus*» (1:16). Tāpat Jāņa evaņģēlijā (13:18) Jēzus liecina, ka vajadzējis piepildīties rakstiem, par pierādījumu minēdams šādu vietu četrdesmit pirmajā psalmā: «*Pat mans labākais draugs, kam es cieši uzticējos, kas manu maizi ēda, paceļ pret mani kāju spērienam*», bet pēc tam, norādīdams uz Jūdu kā uz nodevēju, dod viņam vīnā iemērcētu maizes kumosu.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka arī vairāki citi šās leģendas elementi tieši iegūti no Vecās derības rakstiem. Mateja evaņģēlijā stāstīts, ka Jūda, nožēlodams savu rīcību, nometis trīsdesmit sudraba grašus templī, bet priesteri par šo naudu nopirkuši podnieka zemes gabalu kapsētas ierīkošanai. Bet pravieša Zaharjas grāmatā lasāms:

«Un kad es viņiem teicu: «Ja jums labpatīk, tad dodiet man atlīdzību, ja nē, tad lai paliek!» Tad viņi izmaksāja man, cik es biju pelnījis, nosvērdami man trīsdesmit sudraba gabalus. Un tad tas kungs man sacīja: «Iemet šo slaveno algu, par kuru cienīgu viņi tevi atzinuši, dievnama mantnīcā!» Es paņēmu trīsdesmit sudraba gabalus un iemetu tos dievnamā, lai tos ieliek mantnīcā» (11:12–13).

Tiesa

Jēzus iejāšanai Jeruzalemē patiesi vajadzēja notikt, jo tas taču bija paredzēts Vecajā derībā. Tā paskaidro evaņģēlisti. Viņu stāstījumā Jeruzalemes iedzīvotāji to sagaidīja atbilstoši tekstiem, kas bija sameklēti vienā no psalmiem, kurā ir runa par Izraēla ķēniņu; pat tāds sīkums, kā Jēzus ierašanās, sēdot ēzeļa mugurā, jau bija paredzēts pravieša Zaharjas grāmatā, un proti, šādā teikumā: «*Priecāties no sirds, Cionas meita! Gavilē, Jeruzalemes meita! Redzi, tavs ķēniņš nāk pie tevis; taisnīgs un tavs palīgs, viņš ir mīermīlīgs, viņš jāļ uz ēzeļa, mātes kumeļa*» (9:9).

Šeit atkal ir skaidri izteikta Vecās derības inspirācija. Mums gan nav zināms, kas šajā nostāstā ir izdoma un kas patiesība, taču par vēsturisku var uzskatīt to, ka viņa iejāšana šādā vai citādā veidā patiesi notikusi, ja jau Jeruzalemē izšķīries Jēzus galīgais liktenis.

Evaņģēlisti mums diezgan tēlaini rāda to ļaužu sajūsmu, kuri ticēja, ka Jēzus patiesi ir apsolītais mesija, jaunais Izraēla ķēniņš, kas ebreju tautu atbrīvos no iebrucējiem. Šī gleznieciski skaistā, aizraujošā un dramatiskā aina ar savu emocionālo spriegumu dziļi iespaidusies paaudžu atmiņā un atstājusi radošu ietekmi uz gleznotājiem, dzejniekiem un mūziķiem. Jēzus svinīgā izskatā, noslēpumainības apdvests, ēzeļa mugurā sēdēdams, spraucas cauri mutuļojošai ļaužu drūzmai. Trokšņainajā burzmā cilvēki, kas ar skaļiem saucieniem godina viņu kā Izraēla ķēniņu, izklāj Jēzum ceļā savus apmetņus un zaļojošus palmu zarus vai arī, kā teikts Jāņa evaņģēlijā, māj ar tiem, viņu apsveikdami. Evaņģēlists Lūka vēl piebilst, ka pūlī bijuši arī farizeji, kuri ar sašutumu vērojuši šo ainu. No tā secināms, ka tur sapulcējies ne mazums svešu ļaužu, kuri uz šo galilieša dīvaino procesiju noskatījušies kā uz sensāciju.

Bet palūkosimies uz visu šo notikumu no citas puses, ar tā laika Palestīnas caurmēra iedzīvotāja acīm, kā viņš to redzējis caur paša ikdienas notikumu pieredzes prizmu. Tas nepieciešams tāpēc, ka evaņģēlistu stāstījums paliek it kā karājamies gaisā atrautībā no dzīves sabiedriskajām, reliģiskajām un politiskajām realitātēm. Vērtējot šo stāstījumu tā laika attieksmju saaudumā, mēs pārliecināties, ka Jēzus iejāšanai Jeruzalemē un ar to saistītajiem apstākļiem ir daudz svarīgāka nozīme viņa dzīves drāmā, nekā tas aprādīts evaņģēlijos.

Vispirms jāņem vērā, ka Jēzus laikā Palestīnā nepavisam nevaldīja idilliskas attieksmes. Pietiek atcerēties, ka īsi pirms Jeruzalemes nopostīšanas Palestīnā bija parādījušies kādi trīsdesmit pravieši, kuri sludināja ebreju tautas atbrīvošanos mesijas vadībā, kurš nāksot no Dāvida nama. Mesiānistisku cerību ietekmē ebreji labprāt atsaucās šo praviešu eksaltētiem aicinājumiem, bet tas parasti beidzās ar jukām un to asiņainu apspiešanu. Šādos izmisuma pilnos apstākļos izcēlās zelotu (dedzīgo) kustība, kas romiešiem pieteica cīņu uz dzīvību un nāvi. Par sikarijiem (dunčiniekiem) nosauktie teroristi ielu drūzmā nogalināja okupantus un viņu rokaspuišus, sēdami izbailes Galilejas un Jūdejas pilsētās.

Kā par nelaimi, Jūdejas prokurators tajā laikā bija Poncijs Pilāts, rupjš, iedomīgs un mazizglītots cilvēks, kurš nerēķinājās ar viņam padoto ebreju psiholoģiju, ar vārdu sakot, truls Romas impērijas ierēdnis. Vispār gan noturēt Jūdejas iedzīvotājus grožos nebija nekāds vieglais uzdevums. Viņi lepojās ar savām paražām un tradīcijām un izcēlās ar reliģisku fanātismu, šovinismu un dumpīgumu. Pret okupantiem viņi izvērta sabotāžu, kļuva pretestību un nemitīgas prāvošanās taktiku, lai iegūtu speciālas privilēģijas.

Jūdejas prokuratora amatā, kurš nebija nekāds augstais un atradās Sīrijas vietvalža pakļautībā, Poncijs Pilāts stājās 26. gadā un drīz vien ar savu rīcību izraisīja lielu satraukumu pavalstnieku vidū. Savām karaspēka daļām viņš lika iesolīt Jeruzalemē ar imperatora standartiem, uz kuriem līdās ērglim bija arī ķeizara attēls. Ebreju reliģija aizliedza atveidot cilvēkus tēlos vai gleznās, tāpēc prokuratora rīcība tika iztulkota kā apzināta tempļa apgānīšana. Visu zemi pāršalca protesta vilnis. Jeruzalemieši noorganizēja milzīgu masu gājieni uz 120 kilometru attālo Cezareju, kur atradās prokuratora pastāvīgā rezidence. Ap viņa pils mūriem sadrūzmējās nepārskatāmas aizkaitinātas, uz visu gatavas fanātiķu masas. Atskanēja aurošana un draudīgi izsaukieni, pieprasot ķeizara attēlu tūlītēju aizvākšanu no svētās pilsētas.

Pilāts piecas dienas demonstrantiem nerādījās, cerēdams, ka agrāk vai vēlāk pūlis izklīdīs. Beidzot sestajā dienā viņš lika ebrejiem sapulcēties vietējā hipodromā, kur varēja sanākt divdesmit tūkstoši cilvēku. (Mūsu gadsimta sešdesmitajos gados arheologi atraka hipodroma drupas un pārliecinājās, ka tur patiesi varēja ietilpt tik daudz cilvēku.) Pilāts ieradās spēcīgas karaspēka nodaļas pavadībā un paziņoja, ka nedomājot aizvākt ķeizara standartus no Jeruzalemes. Dumpīgajiem demonstrantiem viņš pavēlēja nekavējoties atgriezties mājās, piedraudēdams pretējā gadījumā lietot varu. Lai pierādītu, ka tie nav nekādi joki, Pilāts pavēlēja saviem leģionāriem izvilkt zobenus un nostāties uzbrukuma ierindā. Taču notika neparedzētais, jo ebreji neļāvās sevi iebiedēt. Nokrituši zemē, viņi atsedza kaklus, apliecinādami, ka labāk ies bojā no zobena, nekā piekāpsies.

Pilātu šī aina nobiedēja. Viņš nezināja, ko iesākt. Nevarēja taču tik nesvarīga iemesla pēc likt apkaut tūkstošiem paša pavalstnieku. Roma to viņam nepiedotu, un prokurators droši vien tiktu atsaukts, lai attaisnotos ķeizara ierēdņu priekšā. Tāpēc Pilāts lika leģionāriem aiziet, bet ebrejiem apsoltāja, ka ķeizara attēli tūlīt tiks novākti.

Tomēr Pilāts bija savas varas apskurbināts cilvēks un pārāk neapvaldīts, lai no šīs nepatīkamās pieredzes izdarītu secinājumus nākotnei. Tāpēc viņa valdīšanas laikā atkal un atkal no jauna uzliesmoja nemieri. Tā, piemēram, Hēroda pilī viņš lika uzkārt vairokus ar ķeizara attēlu. Un atkal neievēroja ebreju protestus, līdz pavēli novākt attēlus saņēma no pašas Romas, kur ietekmīgi ebreji bija sūdzējušies par viņa rīcību.

Pat tajos gadījumos, kad taisnība bija viņa pusē un viņa rīcība nāca par labu vispārībai, Pilāts neprata izvairīties no konfliktiem ar sev padotajiem. Piemēram, viņš nolēma iekārtot ūdensvadu, lai no 37 kilometru attālās Elarubas pievadītu Jeruzalemei ūdeni dzeršanai. Un viņam bija pamats cerēt, ka ūdensvada ierīkošanai vajadzīgos izdevumus segs tā galvenie lietotāji, t.i., Jeruzalemes ebreji. Taču viņš neprata tos pārliecināt par sava rīkojuma pareizību un atkal lietoja varu, likdams apkārt templī uzkrātos līdzekļus. Lai gan ebreju tiesību kodekss, t.s. mišna, atļāva izmantot tempļa līdzekļus šāda veida sabiedriskai celtniecībai, priesteri sacēla briesmīgu brēku, un pilsētā atkal sākās nemieri. Pilāts, kā vienmēr, uz to reaģēja ar varu un viltu: civildrēbēs pārgērbtiem leģionāriem viņš lika pūli brutāli izkliegt. Jozefs Flāvijs apgalvo, ka šajos nemieros daudzi ebreji tikuši nogalināti vai sakropļoti.

Nav grūti iedomāties, ar kādu naidu pret Pilātu izturējās ebreji. Situāciju vēl pasliktināja tas, ka arī ebreju dižvīri nebija populāri tautā. Hērods Antips, Galilejas tetrarhs, kurš, bīdamies, ka viņa pārvaldītajā provincē varētu izcelties nemieri, bija licis nogalināt Jāni Kristītāju, tika uzskatīts par paklausīgu ieroci Romas rokās. Bet priesteri piederēja pie varenas un bagātas, aristokrātiskas kastas, kas bija atsvešinājusies no pārējās sabiedrības.

Ilgus gadus Jūdejā ārkārtīgi populārs bija kādreizējais augstais priesteris Anna – izcils, varaskārs vīrs. Augstā priesteram amatu viņš savā laikā nopirka par zeltu, ko bija sarašis, pārdodams templī upurētos putnus un tā pagalmā mainīdams valūtu. Mūsu ēras 16. gadā pēc deviņus gadus ilgas valdīšanas romiešu okupanti viņu atcēla no amata. Taču Ananijas ietekme no tā necik nebija cietusi. Vēl aizvien visās lietās viņam piederēja pēdējais vārds, un neviens neiedrošinājās ko iebilst. Ar to arī izskaidrojams, kāpēc apcietināto Jēzu vispirms aizveda pie viņa un tikai pēc tam nodeva oficiālajam augstajam priesterim Kajafam un sinedrijam.

Kajafa attieksmē pret Pilātu ārēji saglabāja lojalitāti un varbūt tāpēc astoņpadsmit gadu noturējās augstā priesteram amatā. Taču slepenībā viņš Pilātu neieredzēja to pazemojumu pēc, ko pats no prokuratora bija izcietis. Ar sava sievas tēva palīdzību, kurš viņu visnotaļ atbalstīja, Kaifa lika lietā visu savu intriganta prasmi, lai pie Tibērija panāktu prokuratora atsaukšanu. Šai nolūkā par katru cenu vajadzēja izsargāties no sabiedriskiem nemieriem, kurus Pilāts varētu izmantot kā attaisnojumu savai nežēlīgajai izrīcībai pret ebrejiem.

Tuvojās pashas svētki. Jeruzaleme un apkārtējās apdzīvotās vietas, kā jau parasti šajā laikā, bija pārpildītas ar svētceļotājiem. Šādā juceklīgā drūzmā viegli varēja izcelties jauni nemieri. Kā romieši, tā arī priesteri, apzinādamies iespējamās briesmas, bija sevišķi modri un pievērsa saasinātu uzmanību visam, kas vien kaut cik līdzinājās politiskai demonstrācijai. Pilāts visa sava karaspēka priekšgalā pārcēlās no Cezarejas uz Jeruzalemi, lai no Hēroda pils personiski uzraudzītu kārtību pilsētā.

Šajā aizdomu un nedrošības piesātinātajā gaisotnē, kad varas vīru nervi jau tā bija saspringti, pēkšņi parādījās dīvains galiliešu bariņš, pulcēdamies ap ēzeli, kuram mugurā sēdēja kāds jauns pravietis. No sajūsmas pilnajiem saucieniem bija noģiedams, ka viņi cildina to kā Dāvida pēcteci un jaunu Izraēla ķēniņu. Izdzirdot šo sensacionālo vēsti, ielās sāka mudžēt ļaužu bari, kas saplūda no visām pilsētas malām, bet tuvējo namu logi un jumti bija cilvēku pilni. Mesiāniskās sajūsmas apgarotie galilieši Jēzus priekšā izklāja apmetņus un palmu zarus vai arī vicināja tos gaisā.

Kopš šī laika viss, ko Jēzus darīja un runāja, tā laika politiskajos apstākļos bija atklāts izaicinājums. Tik demonstratīvai iejāšanai Jeruzalemē jau pašai par sevi vajadzēja modināt varas iestāžu aizdomas, ka atkal ieradies kāds no galiliešu karstgalvjiem, kurš uzstājas pravieša lomā un kūda tautu uz dumpi. Jēzus taču atļāva paša mācekļiem saukt viņu par ķēniņu. Kad sašutušie farizeji pieprasīja, lai viņš mācekļiem liktu klusēt, Jēzus attrauca: *«Es jums saku, ja šie klusēs, tad akmeņi brēks»* (Lūkas ev., [19:40](#)).

Tā bija deklarācija ar nepārredzamām politiskām sekām. Brīvību zaudējuši ebreju sabiedrība meklēja patvērumu un atbalstu mesiāniskās gaidās. Bet tagad Jēzus Jeruzalemē atklāti apliecināja savu mesijas sūtību. Jēzus pasludināšana par ķēniņu vispirms bija dumpis pret ķeizaru, bet reizē arī kara pieteikums Jeruzalemē valdošajai priesteru kliķei.

Kādi bija Jēzus nodomi, tas mums nav zināms, jo vēlākie kristieši, kā to aizrāda Dāvids Štrauss, viņa traģisko neveiksmi Jeruzalemē (pat mācekļi viņu atstāja) pārvērtā par kaut ko neizbēgamu un jau iepriekš nolemtu. Mums zināms vienīgi tas, ka Jēzus kopš šā brīža rīkojās bez jebkādiem kompromisiem, nerēķinādamies ar viņam draudošajām briesmām. Viņš pasludināja, ka nākamajā debess valstībā tiks ielaisti vienīgi nabagie, pazemotie un apspiestie, bet iedomīgie, lepnie, varmācīgie un bagātie sātana mīluļi tur neiekļūs. Viņš kritizēja bauslību, nosodīja priesteru, farizeju un rakstu mācītāju reliģisko liekulību, neievēroja rituālos priekšrakstus par sabatu un uzturlīdzekļu lietošanu un, pats galvenais, pārņēma Jeruzalemes nopostīšanu, izraisīdams pilsētā paniku un sašutumu.

Visrevolucionārākais Jēzus solis tomēr bija tirgoņu izdzīšana no tempļa pagalma. Tam vajadzēja radīt trauksmi ne tikai tempļa varas vīru vidū, bet arī romiešu garnizonā, kas bija izvietots Antonija fortā, no kurienes veda kāpnes tieši tempļa pagalmā.

Tālāko notikumu izklāstā evaņģēlisti kļūst juceklīgi un pretrunīgi. Lai nu kā, taču tieši romiešiem kā pirmajiem vajadzēja ievērot Jēzus dumpīgos pasākumus, reiz viņi bija savilkuši visus savus spēkus ļaužu pārpilnajā pilsētā, lai tur uzturētu kārtību. Tāpat viņiem, loģiski spriežot, būtu vajadzējis tālāko nekārtību novēršanai nekavējoties novākt un padarīt nekaitīgu jauno ķēniņa troņa pretendentu, kurš bija jo bīstamāks tādēļ, ka nāca no daudzu tamlīdzīgu praviešu mitekļa – Galilejas.

Tāču pēc evaņģelistu stāstījuma nekas tamlīdzīgs nenotiek: Pilāts, šis brutālais un despotiskais Romas ierēdnis, kuram nevarētu pārnest vilcināšanos vai neizdarību līdzīgos gadījumos un kurš tik daudz citu praviešu bija notiesājis uz nāvi, tagad it kā kļūst akls un kurls un nemana, kas notiek pilsētā. Un kad beidzot ebreji atved Jēzu pie Pilāta tiesāšanai, apsūdzot, ka galilietis kūdot tautu uz dumpi un dēvējoties par Izraēla ķēniņu, Pilāts visvisādi nopūlas viņu glābt.

Ir pilnīgi skaidrs, ka šiem evaņģēlistu nostāstiem nevar būt nekā kopīga ar vēstures patiesību. Viņu versija ir pilnīgā pretrunā ar Pilāta raksturu un visu to, kas par viņu zināms no citiem avotiem, jo sevišķi no Aleksandrijas Filona un Jozefa Flāvija. Dīvaini ir arī tas, ka evaņģēlists Lūka izklāsta mums šo pilnīgi neticamo versiju, labi zinādams, kāds patiesībā bijis Pilāts. Viņš taču pats raksta par galiliešiem, «*kuru asinis Pilāts bija sajaucis ar viņu upuriem*» (13:1), no kā secināms, ka Pilāts nogalinājis dievlūdžējus brīdī, kad tie nesuši upurus. Līdz ar to Pilāts netieši tiek apsūdzēts par svētnīcas apgānīšanu. Šeit mēs atkal sastopamies ar vienu no tām dīvainajām nekonsekvencēm evaņģēliju tekstos, kuras nezinām, kā izskaidrot – vai nu ar evaņģēlistu vientiesību, vai arī ar to, ka evaņģēļi radušies kā daždažādu tautas ticējumu nesaskanota kompilācija.

Pēc evaņģēlistu nostāstiem, tikai ebreji reaģējuši uz Jēzus uzstāšanos un sava tempļa sardzei uzdevuši viņu notvert. Tomēr Jānim romiešu nepiedalīšanās šajā akcijā acīmredzot likusies pārāk neticama, tāpēc viņš Jēzus aizturētāju vidū min arī romiešu regulārā karaspēka kohortu. Taču tādā kārtā Jānis apgāz pārējo evaņģēlistu un reizē arī pats savus vārdus, ka romiešiem gar to visu neesot bijis nekādas dalas.

Tas, kas evaņģēlistu stāstījumā tālāk notiek ar Jēzu, mums ir viens vienīgs pārsteigums. Sinedrija priekšā Jēzu neapsūdz par to, ka viņš uzdevies par Izraēla ķēniņu, bet par to, ka tas atklāti nosaucis sevi par cilvēka dēlu, kurš debess valstībā sēdēšot dievam pie labās rokas. Augstais priesteris šos vārdus uzskatījis par tik briesmīgiem zaimiem, ka saplēsis savas drānas, bet sinedrija locekļi Jēzu apspļaudījuši, situācijai un notiesājuši uz nāvi. Tātad tas bijis reliģiska, nevis politiska rakstura tiesas process.

Ebrejiem bija gan tiesības spriest tiesu reliģiskos jautājumos, tomēr nāves spriedumus vajadzēja apstiprināt Romas prokuratoram. Taču šajā gadījumā atkal notiek kaut kas pilnīgi absurds. Ebreji izvēlas nevis mazākās pretestības ceļu un nelūdz apstiprināt Jēzum jau piespriesto sodu, bet gan ne no šā, ne no tā sarežģīt jautājumu, apsūdzot viņu politiskos noziegumos. Šādā veidā viņi it kā uzsāk pilnīgi jaunu tiesas procesu un pieprasa no Pilāta, lai viņš pasludina atsevišķu lēmumu, kuram ar sinedrija spriedumu reliģiskajā apsūdzībā vairs nebūtu nekā kopīga.

Bet arī šajā jaunajā, jau politiskajā prāvā iztiesāšana likās pavisam vienkārša. Pilsētā visi taču zināja, ko Jēzus bija sludinājis un ko darījis, un šajā ziņā nekādu īpašu liecinieku nevajadzēja. Turklāt, kā mums jau zināms, Pilāts piederēja pie tādiem cilvēkiem, kuriem līdzīgos jautājumos jebkura svārstīšanās bija sveša. Taču, mums par lielu pārsteigumu, evaņģēlisti Pilātu pēkšņi rāda kā iejūtīgu, apdomīgu un gandrīz vai humānu soģi, kurš labvēlīgi uzklausa Jēzus paskaidrojumus, atzīst viņu par nevainīgu un dara visu, lai Jēzu paglābtu no saniknotajiem ebrejiem.

Lūk, kā par to rakstīts Lūkas evaņģēlijā:

«Un viss viņu pulks cēlās un noveda Jēzu pie Pilāta. Un iesāka viņu apsūdzēt, sacīdami: «Mēs atrodam, ka šis mūsu tautu mulšina un aizliedz dot ķeizaram nodokļus sacīdams: viņš esot Kristus, ķēniņš». Un Pilāts viņam jautāja sacīdams: «Vai tu esi jūdu ķēniņš?» Un viņš, atbildēdams tam, sacīja: «Tu to saki». Bet Pilāts sacīja augstajiem priesteriem un laudīm: «Es nekādas vainas pie šī cilvēka neatrodu» (23:1–4).

Šā stāstījuma aplamība ir acīm redzama. Jēzus tiek apsūdzēts tādā rīcībā, kura pēc Romas tiesību normām pieder pie vismagākajiem, majestātes cieņu aizskarošiem noziegumiem – «*crimen laesae maiestatis*», bet Romas prokurators bez jebkādas izmeklēšanas uz ātru roku viņu attaisno. To nebūtu darījis – un arī nespētu izdarīt – neviens, apsūdzētajam pat visdraudzīgāk noskaņots Romas varas pārstāvis, nemaz nerunājot par Pilātu.

Ja arī Pilāts atzītu, ka Jēzus nav pārkāpis Romas likumus, tad saskaņā ar pastāvošo procedūru viņš Jēzu būtu nodevis ebrejiem, kuri tam izpildītu savām paražām atbilstošu nāves sodu, nomētajot ar akmeņiem, sadedzinot uz sārta vai ar zobenu nocērtot galvu.

Bet Pilāts, pakļaudamies pūļa spiedienam un draudiem, piespriež Jēzum tipisko romiešu nāves soda veidu – sišanu krustā, kas bija pārmantots no kartāgiešiem un tika piemērots vergiem un politiskiem noziedzniekiem. Šī procedūra bija tik specifiski romiska, ka pat Jēzus līķis vēlāk bija jāizlūdzas no Pilāta. Tātad mēs šeit saduramies ar jaunu pretrunu, kura liek mums jautāt: kurš galu galā ir atbildīgs par Jēzus nāvi: romieši vai arī – kā tas apgalvots evaņģēlijos – ebreji?

Par šajā jautājumā evaņģēlijos valdošo jucekli liecina arī tas fakts, ka, pēc izcilu vēsturnieku domām, Palestīnas tautai nekad nav bijušas tiesības pieprasīt, lai kāds noziedznieks tiktu apmainīts pret citu, kā tas šajā konkrētajā gadījumā ir ar Jēzu un Barabu. Tāpat Matejam misējies ar nostāstu par simbolisko roku mazgāšanas žestu pēc nāves sprieduma pasludināšanas. Tāda paraža bija ebrejiem, bet ne romiešiem. Jāšaubās, vai Pilāts būtu to adaptējis savā tiesas procedūrā, jo sevišķi tāpēc, ka viņš necieta neko ebrejisku. Turklāt tik pazemojoši oportunistiska izvairīšanās no atbildības par Jēzus nāvi nekādā ziņā neatbilda viņa augstprātīgajam, valdonīgajam raksturam. To visu izdomājuši autori, kuriem trūka vēstures zināšanu un iztēles.

Vēsturniekiem jau sen radušās nopietnas šaubas par sinedrija tiesas norisi Jēzus apsūdzības lietā. Vispirms viņi jautāja, no kurienes evaņģēlistiem par to varēja būt tik sīkas ziņas, ja pat Jēzus vistuvākie mācekļi tur nebija klāt. Pēc visvecākās evaņģēlija versijas, visi mācekļi viņu taču bija pametuši un aizbēguši. Kad Matejs, Marks, Lūka un Jānis rakstīja savus evaņģēlijus, no sinedrija tiesas bija pagājuši vairāki gadu desmiti, turklāt jau pats fakts, ka viņu versijās ir tik daudz atšķirību, liecina, ka šie stāstījumi balstās uz nedrošām un maldīgām ziņām, kas gūtas no otrām un pat trešām personām.

Matejs un Marks raksta par diviem sinedrija tiesas procesiem. Pirmais noticis vakarā, bet otrais – agri no rīta. Turpretim Lūka un Jānis runā tikai par vienu, agrā rītā notikušu sēdi. Izraēlas augstākās tiesas loceklis un ebreju tautas tiesību vēstures profesors Haims Kons apgalvo, ka sinedrija sēde pēc saules rieta, jo sevišķi pashas priekšvakarā, kad priesteri bija aizņemti ar lielo svētku rituāla un kopējā svinīgā azaida sagatavošanas darbiem, nekādā ziņā nevarēja notikt. Bet izcilais protestantu Bībeles pētnieks Getingenes universitātes pasniedzējs E. Loze evaņģēlistu nostāstos saskaitījis 27 sinedrija tiesas procedūras pārkāpumus.

Nemot to visu vērā, daži Bībeles zinātnieki secina, ka nekādas sinedrija tiesas šajā gadījumā nemaz neesot bijis. Un patiesi – ja mēs no evaņģēlistu stāstījuma konteksta izmetam visu, kas saistīts ar šo procesu, tad izrādās, ka pāri palikušī stāstījuma daļa uzreiz kļūst pārliecinošāka.

Uz patieso notikumu pēdām mūs uzved evaņģēlista Jāņa versija. Vispirms viņš, kā jau mēs to zinām, apgalvo, ka Jēzus apcietināšanā aktīvi piedalījušies ne tikai ebreji, bet arī romiešu garnizona karavīri. Bet vēl agrāk notikusi priesteru apspriede, par kuru Jāņa evaņģēlijā rakstīts:

«Tad augstie priesteri un farizeji sasauca augstās tiesas sēdi un sacīja: «Ko mēs darīsim? Jo šis cilvēks dara daudz zīmju. Ja mēs viņu tā palaidīsim, visi sāks ticēt viņam, un romieši nāks un atņems mums zemi un tautu». Un viens starp viņiem, Kajafa, būdams tā gada augstais priesteris, sacīja viņiem: «Jūs neko nesaprotat un neaptverat, ka mums ir izdevīgāk, lai viens cilvēks mirst, ja to prasa tautas labums, nekā kad visa tauta iet bojā». Bet to viņš nesacīja pats no sevis, bet pravietoja, būdams tā gada augstais priesteris. Jo Jēzum bija mirt tautas labā» ([12:47–51](#)).

No tā neapgāzami izriet, ka Jānis neviļus izstāstījis to, ko citi evaņģēlisti noklusējuši, un proti, ka Jēzus apcietināts aiz politiskiem, bet ne reliģiskiem apsvērumiem. Valdošā priesteru kasta, kuras rokās bija vara un manta, kā uguni bijās visas sabiedriskās nekārtības, kas Pilātam varētu noderēt par iegānu varas pielietošanai un priesteru kastas mantas stāvokļa apdraudēšanai. Bet Jēzus pārkāpja atgādināja tos mesijas un praviešus, kuri laiku pa laikam parādījās Palestīnā, izraisīdami nemierus un asins izliešanu. Priesteri, jo sevišķi Anna, kuriem pat rabīnu tradīcija pārmet politiskas denunciācijas, papūlējās, lai Jēzus tiktu nodots romiešu iestādēm un notiesāts uz krusta nāvi kā jebkurš politisks noziedznieks.

Aptuveni tāda varēja izskatīties notikumu patiesā norise. Sinedrija tiesa, kas ieausta vēstījumā, nerūpējoties par tās loģisku iesaistīšanu kontekstā, ar savām pretrunām izjauc pamatdarbības dramatisko

risinājumu un ienes neskaidrības, tā ka gala rezultātā lasītājs vairs nespēj orientēties, par ko tad Jēzus īsti notiesāts – par to, ka dēvējis sevi par dieva dēlu, vai arī tāpēc, ka pasludinājis sevi par Dāvida pēcteci un Izraēla ķēniņu.

Kas aizsācis versiju par sinedrija tiesu un kādi apstākļi noteica to, ka šāda iecere vispār bija radusies? Varētu domāt, ka aizsācējs bijis Marks un ka Matejs un Lūka tikai atkārtējuši Marka evaņģēlijā lasīto. Bet par sinedrija tiesu raksta arī Jānis, par kuru zināms, ka viņš nav izmantojis šo trīs sinoptiķu evaņģēlijus. Tāpēc šīs versijas ģenēze meklējama kur citur. Jau Pāvils apvainojis ebrejus, ka viņi ir dieva slepkavas. Un pats sinedrija process, kādu mēs to pazīstam no evaņģēliju nostāstiem, visdrīzāk dramatizēti iemieso to ebrejiem naidīgo noskaņojumu, kāds valdīja kristiešu vidū pirmajos gados pēc Jeruzalemes nopostīšanas, kad helēniskajās pilsētās lielā skaitā ieplūda ebreju bēgļi un sākās asas sadursmes un sacensība starp abu radniecīgo reliģiju draudzēm.

Šajos savstarpēju apvainojumu pilnajos ķīviņos kristiešu vidū iesakņojās pārliecība, ka par Jēzus nāvi ir atbildīgi nevis romieši, bet gan ebreji, kuri viņu notiesājuši tāpēc, ka Jēzus pasludinājis sevi par dieva dēlu, līdz ar to kļūdami par dieva slepkavām. Šis smagais pārmetums, kurš sākumā nebija nekas cits kā polemisks ierocis sīvajā, rūgtuma pilnajā cīņā, Jēzus piekritēju apziņā drīz pārvērtās par nenoliedzamu vēsturisku faktu. Tādēļ arī evaņģēlisti, nākamajām paaudzēm saglabādami tajā laikā izplatītās ziņas par Jēzus tiesas procesu, darīja to dziļā pārliecībā, ka viņi raksta patiesību.

Evaņģēlijos ir iespējams pat izsekot šai pretebrejisko noskaņojumu evolūcijai. Divu visvecāko evaņģēliju autori Marks un Matejs par Jēzus izdošanu romiešiem un viņu paskubināšanu piespriest Jēzum nāves sodu dara atbildīgas tikai ebreju valdošās amatpersonas (Mateja ev., 27:1; Marka ev., 15:1). Tā kā šī versija hronoloģiski ir visvecākā, tad droši vien arī patiesībai vistuvāk stāvošā. Turpretim divos pārējos evaņģēlijos šis apvainojums jau vērsts ne tikai pret vadītājiem, bet pret visu ebreju tautu kopumā. Tā, piemēram, Lūkas evaņģēlijā Jēzus nāvi pieprasa pie Pilāta pils sapulcējušās ļaužu masas, bet Jāņa evaņģēlijā šis apvainojums ietverts apgalvojumā, ka Pilāts jūdiem sacījis; «*Nemiet jūs viņu un sitiet krustā! Jo es pie viņa vainas neatrodu!*» (19:6).¹⁰¹

Tiešā sakarā ar ebrejiem naidīgo noskaņojumu ir evaņģēlijos viegli pamanāmā tendence reabilitēt Pilātu. Šīs parādības pamatā ir pārmaiņas, kādas pakāpeniski notika kristiešu draudžu šķiriskajā struktūrā. Virsroku pār nabadzīgajiem ļaudīm, kas sākumā bija pārsvarā kristiešu vidū, pakāpeniski ņēma turīgāko, vidējo slāņu pārstāvji, kuriem pašiem piederēja amatnieku darbnīcas vai citi privāti uzņēmumi.

Cenzdamies saglabāt nostabilizējušos dzīves veidu, viņi kristietībā pūlējās izdzēst visas sākotnējā sociālā radikālisma pēdas un līdz ar to pārliecināt Romas iestādes, ka Jēzus piekritēji aizvien bijuši lojāli impērijas pavalstnieki. Tajā laikā, kad dzīvas vēl bija atmiņas par asiņaino sacelšanos Palestīnā, pirmais nosacījums varas iestāžu uzticības iemantošanai bija apgalvojums, ka kristiešiem nav nekā kopīga ar ebrejiem, kuri, tieši pretēji, ir kristiešu visniknākie ienaidnieki, jo mocījuši un nogalinājuši viņu reliģijas dibinātāju.

Nav grūti uzminēt, ka Pilāta rakstura un nostājas attēlojumu noteica aktuālās apoloģētiskās vajadzības. Ir gluži pārsteidzoši, ar kādu atbildības trūkumu evaņģēlisti, apzināti vai arī aiz lētticības, ignorēja acīm redzamus vēsturiskus faktus un pat pieskaņoja Jēzus biogrāfiju toreizējam politiskajam momentam. Mazliet maskētā veidā to atzinusi pat baznīca. «Dieva atklāsmes dogmatiskajā konstitūcijā», ko pieņēmis otrais Vatikāna koncils, starp citu, lasāms: «*Svētie autori uzrakstījuši četrus evaņģēlijus, no*

¹⁰¹ V.E.: Ja bija tā, kā Kosidovskis uzskata – ka galvenā vaina par Jēzus sodīšanu ar nāvi gulstas uz Pilātu, nevis uz ebrejiem, – tad tomēr ir grūti izskaidrot, kādēļ ebreju autori Marks, Matejs un Jānis (un vēl tik agrīnos sacerējumos kā evaņģēliji, nevis rakstītos, kad kristietība jau bija Romas valdošā reliģija) sagroza patiesību, pārveldami vainu no romiešiem uz ebrejiem. (Ar Lūku tas vēl būtu saprotams: viņš bija grieķis, un ar ebrejiem viņu kopības saites nesaistīja). Ja pieņemam hipotēzi, ka Marks, Matejs un Jānis bija patiesi (universālās) kristietības piekritēji (valdošā hipotēze, pie kuras turas arī Kosidovskis), tad situācija varētu būt tāda, ka šie evaņģēlisti jūta kādu aizvainojumu pret ortodoksālajiem jūdiem, kas viņus nicināja un vajāja. Tomēr vai šis aizvainojums varēja būt tik stiprs, lai pārvarētu ebreju kopības izjūtu un lai (godprātīgs, patiesi kristīgi ticīgs cilvēks!) attēlotu notikumus pilnīgi pretēji īstenībai un par sliktu savai tautai? Ja pieņemam hipotēzi, ka Marks, Matejs un Jānis bija viltīgi ebreji, kuri sludināja kristietību gojiem, paši tai neticēdami, tad patiesības sagrozīšana vismaz nav pretrunā ar viņu vispārējo (krāpšanas) auru. Tad ir tikai jāatrod iemesls, kādēļ tas tika darīts. Daži iemesli varētu būt tādi: atraut (gojiem domāto) kristietību no jūdaisma (šo evaņģēlistu patiesās ticības), mazināt kristietības apdraudējumu romiešu vidē, sekmēt tās izplatīšanos. Bet Jāņa evaņģēlijā skaidri redzams vēl viens moments: tur jūdu augstie priesteri sauc: «*Mums nav neviena ķēniņa kā vien ķeizars!*» {19:15}. Tādējādi objektīvi iznāk, ka tieši ortodoksālie jūdi ir tie visuzticamākie Romas ķeizara pavalstnieki. (Īsti ebrejiska viltība!).

daudzām mutvārdos vai rakstos saglabātajām vēstīm izvēlēdamies dažas ziņas, sintētiski tās apkopodami vai izskaidrodami, ņemot vērā baznīcas stāvokli».

Katrs no evaņģēlistiem tiesas norisi romiešu tribunālā attēlo sev īpatnējā variantā, taču tos visus apvieno kopīga tendence. Visos tajos skaidri jauzama pakāpeniski pieaugošā norobežošanās no ebrejiem un centieni Pilātu parādīt kā noteiktu Jēzus aizstāvi, pie kam par Romas prokuratora izskaistināšanu visvairāk parūpējies evaņģēlists Jānis.

Vecākajā, Markam piedēvētajā evaņģēlijā procesa apraksts vēl ir samērā lietišķs un īss. Pilāts gan arī šeit ir pārliecināts par Jēzus nevainīgumu un nopūlas viņu glābt, Jēzus vietā piedāvādams Barabu, taču ātri vien pakļaujas ebreju spiedienam, liek Jēzu šaustīt un vest uz Golgātu. Spriedumu viņš pasludina lielā steigā, daudz neraizēdamies par šaubām, kuras sākotnēji viņam bija radušās.

Matejam, kurš Marka evaņģēliju labi zinājis, šāda Pilāta izturēšanās šķiet pārāk vāji apliecinām interesi par Jēzus likteni, lai to varētu izmantot kā iedarbīgu argumentu apoloģētiskajā kampaņā. Tāpēc viņš sākotnējo stāstījumu par Jēzus tiesāšanu papildinājis ar divām epizodēm, kurām vajadzēja pārliecināt parādīt, ka Pilāts vilcinājies ar sprieduma pasludināšanu un darījis visu, kas viņa spēkos, lai Jēzu glābtu.

Vispirms viņš šajās ainās iesaista jaunu personāžu, kura pārējiem evaņģēlistiem nav, un proti, prokuratora laulāto draudzeni. Tā atsūta pie vīra vēstnesi ar šādu lūgumu: *«Liec mierā šo taisno, jo es šonakt sapnī daudz cietu viņa dēļ»* (Mateja ev., [27:19](#)).

Pilāts patiesi pūlas Jēzu glābt, bet, sastapies ar priesteru un ebreju pūla vētrainu pretestību, piekāpjas. Un šajā brīdī Matejs ievieš vēl vienu epizodi, kas arī nav zināma pārējiem evaņģēlistiem, proti, liek Pilātam mazgāt rokas nevainībā. Izpildīdams šo simbolisko darbību, Pilāts ebrejiem paziņo: *«Es esmu nevainīgs pie šā taisnā asinīm. Raugait jūs pašī!»* ([27:24](#)).

Savā stāstījumā ienesdams šo visai teatrālo ainu, Matejs gribējis pasvītrot, ka, neraugoties uz nāves soda pasludināšanu, Pilāts līdz galam tic Jēzus nevainīgumam un atklāti to pasaka ebrejiem, kuri izdarījuši uz viņu spiedienu, lai panāktu Jēzum nāves sodu.

Bet tieši šajā momentā pēkšņi uznirst negaidīta nesaskaņa. Pirms Jēzus sišanas krustā Pilāts viņu nodod šaustīšanai saviem kareivjiem, lai gan neviens viņu nespiež to darīt, tātad viņš rīkojas pats aiz savas brīvas gribas. Kā redzam, mēs šeit sastopamies ar neticamu, pilnīgi neizprotamu loģikas trūkumu Pilāta personības raksturošanā, vienu brīdi rādot to kā taisnīgu cilvēku, bet pēc tam tūlīt kā parastu briesmoni, kāds patiesībā Pilāts arī bija. Mateja misēklī neviļus atklājas, ka aiz viņa paša sagudrotās teiksmas slēpjas vēsturiski patiesā šīs tiesas norise un Romas augstmaņa īstā seja.

Lūka, kurš, kā mums zināms, bija apveltīts ar bagātīgāku iztēli, no šāda misēkļa izvairās. Viņa versijā nav neviena vārda, ka pretorija priekšnamā kareivji būtu Jēzu šaustījuši. Lūka novērsa pēdējo šķērslī, kas kompromitēja leģendu par Pilāta nevainīgumu, tajā pašā laikā sasniegdams to, ka ebreji, kuri sita un plaukāja Jēzu sindrija priekšā, palika vieni pienagloti pie vēstures kauna staba.

Atbilstoši tendencei par katru cenu attaisnot Pilātu Lūka stāsta, ka Romas prokurators trīs reizes atzinis Jēzu par nevainīgu un trīs reizes pūlējies viņu paglābt no saniknotajiem ebrejiem. Visādi mēģinādams lietas izskatīšanu novilcināt, viņš Jēzu nosūta pie Hēroda Agripas, lai tas noskaidrotu, kas ir Jēzus mācības pamatā. Hērods un viņa galminieki gan apsmej Jēzu, bet aizsūta viņu atpakaļ romiešiem ietērptu baltās drānas par zīmi, ka nav pie viņa atraduši nekādas vainas. Tad Pilāts vēršas pie ebrejiem ar šādu uzrunu: *«Jūs šo cilvēku pie manis esat atveduši, ka viņš ļaudis musinot, un redziet, es viņu esmu jūsu priekšā nopratinājis un pie tā cilvēka neesmu atradis nekādas vainas, kādēļ jūs viņu apsūdzat; un Hērods arī ne; jo tas viņu pie mums atpakaļ sūtījis, un redzi, viņš nekā nav darījis, ar ko nāvi būtu pelnījis, tāpēc es viņu gribu pārmācīt un atlaist»* ([23:14–16](#)).

Jānis šaustīšanas problēmu traktē citādi nekā Lūka. Viņš šo tiesas procesa momentu neatmet, acīmredzot domādams, ka nedrīkst to darīt, jo šaustīšana bija cieši saaugusi ar klusās nedēļas tradīciju. Viņš to interpretē tik izmanīgā veidā, ka uz Pilātu netiek mesta nekāda ēna, bet gan otrādi – Romas prokurators parādīts izdevīgā gaismā.

Arī Jāņa evaņģēlijā, tāpat kā citos evaņģēlijos, Pilāts grib Jēzu atbrīvot, bet saduras ar ebreju pretestību. Pilāts pat liek Jēzu šaustīt, tomēr šā lēmuma iemesls nav bezjēdzīga cietsirdība, bet vēlēšanās glābt Jēzus dzīvību. Pilāts acīmredzot cerēja, ka, ieraugot šaustīto un nonievāto Jēzu, ebreji apžēlosies par viņu un dāvās tam dzīvību. Šajā nolūkā viņš purpura mētelī ietērpto Jēzu ar ērkšķu kroni galvā izved laukā un ebreju pūlim saka: *«Redziet, kāds cilvēks!»* ([19:5](#)).

Taču visas viņa pūles izrādījās veltīgas. Vienā no visdramatiskākajām, satriecošākajām Jaunās derības ainām Romas prokurators divi reizes uzsāk cīņu par Jēzus dzīvības glābšanu, bet savā asinskārē nelokāmie ebreji auro: *«Sīt viņu krustā, sīt viņu krustā!»* ([19:6](#)). Par Pilāta vilcināšanos sašutušie ebreji piedraud, ka viņi sūdzēsies pašam ķeizaram, sacīdami: *«Ja tu viņu atlaid, tu neesi ķeizara draugs! Katrs,*

kas pats sevi ceļ par ķēniņu, sacelšas pret ķeizaru!» (19:12). Tad iebiedētais Pilāts apsēžas soģa krēslā, lai pasludinātu spriedumu. Aizvien vēl nespēdams pieveikt sirdsapziņas pārmetumus, Pilāts pēdējā brīdī ar rūgtumu jautā: «*Vai lai es jūsu ķēniņu situ krustā?»* Bet augstie priesteri atbild: «*Mums nav neviena ķēniņa kā vien ķeizars!» (19:15).*

Par to, kādu popularitāti Poncijs Pilāts kā romiešu ierēdnis bija iemantojis kristiešu vidē ar savu augstsirdīgo un cildeno izturēšanos pret Jēzu, liecina bagātīgā viņa rehabilitācijai veltītā literatūra, kas šodien ieskaitīta apokrifos. Tajā atrodams vesels no septiņām, it kā vēsturiskām, atskaitēm sastāvošs cikls, kurā ietilpst arī četras vēstules, ko viņš it kā esot rakstījis ķeizariem Klaudijam un Tibērijam. Šo darbu autori nav zināmi, taču tie bijuši bezgala vientiesīgi un ar neapvaldītu iztēli apveltīti cilvēki, jo nopūlas mums iestāstīt pilnīgi neticamas lietas. Taču jāatceras, ka tolaik kvēlo, pēc tuvākām ziņām par Jēzus dzīvi izslāpušo kristiešu lētticībai nebija nekādu robežu. Viņi šos nostāstus lasīja ar tādu pašu pašāvēību un dievbijīgu nopietnību kā kanoniskos evaņģēlijus.

Paraugam pieminēsim dažus no šiem literārajiem darbiem. Viens no anonīmajiem autoriem stāsta, ka Pilāts ieinteresējies par Jēzu, ieklausījies viņa mācībā un atzinis Jēzu par diženu gudro. Kad Pilātam, ebreju spiestam, vajadzējis Jēzu noklausināt, viņš pie tā aizsūtījis vēstnesi, kas, Jēzum dziļi paklanījies, izklājis tā priekšā savu apmetni un laipniem vārdiem ielūdzis pie prokuratora. Jēzum ienākot pretorijā, noticis brīnums. Ķeizara standarti, ko Pilāta apsardzes kareivji turējuši rokās, paši no sevis noliekušies Jēzus priekšā. Pilāts nav ticējis savām acīm un līcis šo scēnu vairāk reižu atkārtot, taču aizvien noticis tāpat: standarti, pārvarot kareivju roku pretestību, klanījušies augstajam atnācējam. Prokurators pietrūcies no sava sēdekļa un Jēzu pieņēmis, kājās stāvēt.

Prāvas laikā ebreji apvainojuši Jēzu, ka tas esot netiklībā dzimis bērns (šeit autoram neapšaubāmi bijušas prātā par Mariju izplatītās tenkas), viņa dēļ Betlēmē apkauti pirmsdzimušie bērni, bet pats galvenais – viņš sabatā dziedinājis slimniekus. Divpadsmit apustuļi uzstājušies kā aizstāvības liecinieki un Pilāts kādā brīdī izsaucies: lai saule ir mans liecinieks, bet es pie šā cilvēka neatrodu nekādas vainas!

Kādā citā šā paša cikla sacerējumā apgalvots, ka ne tikai Pilāts un viņa sieva, bet arī pats Tibērijs bijis Jēzum labvēlīgi noskaņots. Kad ķeizars uzzinājis, ka Jēzus sist krustā, viņš pārskaities, līcis atvest Pilātu uz Romu un tur sodījis ar nāvi. Ja kāds vēl šaubītos, ka šis drūmais un cietsirdīgais valdnieks, kurš vairījies no cilvēkiem, bijis spējīgs tādā mērā emocionāli iesaistīties nepazīstama Palestīnas pravieša liktenī, tad visas bažas šinī ziņā izkļiedēs cits apokrifis. No tā uzzinām, ka Tibērija rīcībai bijuši vēl personiski motīvi. Un proti – kad viņš reiz bijis uz nāvi slims, pie viņa gultas parādījušies svētā Veronika (pazīstama mums no tā, ka viņa ar lakatiņu noslaucījusi nomocītā Jēzus seju) un, pieskaroties valdniekam ar roku, viņu izdziedinājusi. Šā brīnuma ietekmētais Tibērijs kļuvis par Jēzus piekritēju un līcis kristīties.

Par Pilāta tālāko likteni cikla autori sniedz atšķirīgas ziņas. Izņemot vienu, kurš apgalvo, ka ķeizars (turklāt šis ķeizars bijis Nerons, nevis Tibērijs) Pilātam piespriedis nāvi, pārējie stāsta, ka Pilāts izdarījis pašnāvību. Šo versiju atbalsta arī tāda autoritāte kā baznīcas vēsturnieks Eisebijs, kurš mūs informē, ka tas noticis Kaligulas valdīšanas laikā.

Pārsteigumu izraisa tas, ka cilvēkam, kuru visādi centās attaisnot, galu galā bija lemta tik necila nāve, kas patiesībā uzskatāma par sodu. Droši vien no kristiešu apziņas tomēr nebija izdzēšams tas acīmredzamais fakts, ka galu galā Pilāts, kura spēkos bija novērst Jēzus sišanu krustā, aiz glēvulības vai arī aiz oportunistiskiem apsvērumiem to nedarīja. No šīs vainas Pilāts nebija atbrīvojams, un to viņam vajadzēja izpirkt.

Atradās gan rakstnieki, kuri pūlējās šo dilemmu pārvarēt. To rāda viena no t.s. Pilāta vēstulēm, kuras viņš it kā esot sūtījis Tibērijam un kura nesen atrasta Liverpūlē starp dažādiem veciem papīriem. Vēstuli nosūtīja uz Vatikāna arhīvu ekspertīzei, lai noskaidrotu, vai tā ir īsta. Ekspertīze atzina, ka vēstule ir 4. vai 5. gadsimtā radies apokrifis, taču neizslēdza iespēju, ka daži vēstulē minētie fakti varētu atbilst vēsturiskai patiesībai.

Mums šis dokuments ir vērtīgs ar to, ka tajā atspoguļota kristiešu centros tolaik pastāvošā tendence no Pilāta nomazgāt arī šo pēdējo traipu, ko mēs nule pieminējām. Pēc vēstulē sniegtās versijas iznāk, ka Pilāts izmisīgi pūlējies glābt Jēzu, taču juties bezspēcīgs dumpīgā ebreju pūļa priekšā, kas pieprasījis, lai Jēzus tiktu sist krustā. Pilāta rīcībā bijusi tikai saujīga jau vecu veterānu, kas nebūtu spējuši pretoties uzkūdītajam fanātiķu pūlim.

Pilāts pa divi lāgiem lūdzis Romu un Sīrijas vietvaldi sūtīt viņam pastiprinājumus, bet neesot saņēmis nekādu atbildi. Tikai nākamajā rītā pēc Jēzus sišanas krustā, kad Pilāts pēc bezmiega nakts rītausmā pavēries pilsētā, viņš pēkšņi izdzirdējis tauru skaņas un ienākošā karaspēka soļu dimdoņu. Bija ieradušies divi tūkstoši kājnieku un jātnieku, taču pārāk vēlu, un notikusī nelaime vairs nebija vēršama par labu.

Lasot šo vienreizēji veiklo un sugestīvo stāstījumu, rodas iespaids, ka tā uzdevums vispirms bija panākt ne tikai Pilāta, bet arī viņa sievas pasludināšanu svēto kārtā, par ko runas ilga jau daudzus gadus. Tiesa, latīņu baznīcā viņus svēto saimei gan nepiepulcināja, bet koptu un etiopiešu kalendārā 25. jūnijs figurē kā svētā Poncija Pilāta un svētās Prokulas diena.

Kā mēs jau teicām, Pilāta sievu piemin vienīgi Matejs, turklāt nenosaucot viņu vārdā. Pārējie evaņģēlisti viņu neatzīmē ne ar vienu vārdu, no kā visdrīzāk secināms, ka šis tēls ir fiktīvs un radies vai nu paša Mateja iztēlē, vai arī tajā lokālajā vidē, kur viņš smēlies materiālu savam evaņģēlijam.

Teiksmainības migla klājas arī pār papildu avotiem, kuru mērķis ir piešķirt šai sievietei reālākus apveidus. Tā, piemēram, apokrifis «*Acta Pilata*», kurš dibinās uz nezināmiem avotiem, apgalvo, ka viņas vārds bijis Klaudija Prokula. Baznīca viņu atzīst par slepenu Jēzus piekritēju, lai gan Origēns ir citādos uzskatos. Pēc Origēna domām, viņa bija pievērsusies jūdaismam, bet, iepazīsies ar Vecās derības pravietojumiem par mesijas atnākšanu, sapratusi, kas ir Jēzus. Cits variants atrodams Jozefa Flāvija «Jūdu kara» senkrievu tulkojumā. Šā darba nezināmais tulkotājs Pilāta sievas rīcību izskaidro citādi: Jēzus viņu savā laikā esot izdziedinājis, kad tā bijusi uz nāvi slima.

Bet tagad, nostājušies uz stingrāka vēsturiska pamata, pajautāsim, kas notika ar Pilātu pēc viņa atsaukšanas no Jūdejas. Vēsturē mēs neatrodam pat visniecīgākā norādījuma, kas liecinātu par viņa nedabisko galu. Pilāts droši vien turpināja darboties kā priekšzīmīgs romiešu ierēdnis. Ir zināmi norādījumi, it kā viņš būtu bijis kādas romiešu provinces pārvaldnieks Gallijas dienvidos. Šeit vēl varētu pieminēt, ka Cezarejas teātra drupu izrakumos atrasta akmens plāksne ar iegrebtu Poncija Pilāta vārdu. Tas ir neatspēkojams pierādījums, ka viņš tur tiešām bijis Romas prokuratora amatā.

Nav nekāds brīnums, ka Poncijs Pilāts joprojām nodarbina un satrauc kā lajus, tā vēstures pētniekus. Jo viņš patiesi pieder pie vēsturē visai reti sastopamiem vienreizējiem tēliem. Pilātu mēs redzam tikai īsu brīdi vienā no Jēzus ciešanu drāmas epizodēm, taču jau gandrīz divi tūkstoši gadu ikreiz, pienākot klusajai nedēļai, viņa vārdu daudzina miljoniem cilvēku simtiem tūkstošiem baznīcās.

Pašam Poncijam Pilātam droši vien pat prātā nenāca, ka, pateicoties kādam nepazīstamam ebreju reliģijas reformatoram, viņa vārds tiks iemūžināts. Poncijs Pilāts pieskaitāms pie tiem vēsturiskiem personāžiem, kuri bijuši nevis vēstures subjekts, bet objekts, kuri vēsturi neveidoja, bet paši kļuva par tās veidojumu, un vēstures panteonā viņš iegājis pavisam nejauši.

Uzskats, ka Jēzus patiesi bijis dumpinieks, kurš centies sacelt ebreju tautu cīņai pret okupantiem un kolaboracionistiem no priesteru aristokrātijas vidus un par to ticis, sodīts ar nāvi, nav nekāds jauns. Jau kopš 18. gadsimta otrās puses šo uzskatu aizstāvēja vesela plejāde pazīstamu Bībeles pētnieku un vēsturnieku, to skaitā jau pieminētais Hamburgas orientālists H.S. Reimaruss, Bībeles pētnieks E. Eislers, sociāldemokrātijas teorētiķis K. Kautskis, slavenais ārsts un filozofs Alberts Šveicers, pazīstamās grāmatas «Kristietības cilme» autors A. Robertsons, bet mūsu gadsimta sešdesmitajos gados angļu reliģijas vēsturnieks F. Brendons, kura divas plašās, zinātniski dokumentētās monogrāfijas «Jēzus un zeloti» un «Jēzus no Nacaretas tiesas priekšā» savā laikā izraisīja veselu polemikas lavīnu.

Mēs šeit sīki neiztirzāsim katra pieminētā autora uzskatus atsevišķi, īsumā uzrādīsim tikai to, kas viņiem visiem kopējs un veido viņu argumentācijas pamatbalstus, aizstāvojot savu tēzi.

Pēc viņu domām, jau pati Jēzus demonstratīvā iejāšana Jeruzalemē un apgalvojums, ka viņš ir Izraēla ķēniņš, bijis revolucionārs akts un kā romiešiem, tā tempļa priesteriem mests izaicinājums. Ar šo soli Jēzus it kā centies piespiest ebrejus ķerties pie ieročiem. Šo pieņēmumu apstiprina fakts, ka viņa uzrunu tonis ar katru dienu kļuva bargāks un apokaliptiskāks. Citādi Jēzus rīcība, kas viņam draudēja ar nāves briesmām, nav izskaidrojama. Nevar taču pieņemt angļu Bībeles pētnieka Kārmaikla fantastisko tēzi, kuru viņš izvirza grāmatā «Nacarieša Jēzus nāve un darbība», apgalvodams, ka Jēzus brīvprātīgi gājis nāvē, lai piepildītos Vecās derības pravietojumi.

Iepriekš minēto Bībeles pētnieku galvenais arguments tomēr ir tirgoņu izdzīšana no tempļa. Evaņģēlijos sniegto versiju viņi atmet kā pilnīgi neticamu. Nav iedomājams, ka Jēzus varētu izdzīt no tempļa pagalma tur sadrūzmējušos ļaužu barus, turklāt tikai ar virves pletni. Kārtību tempļa pagalmā taču uzmanīja ap tūkstoš vīru liels romiešu karaspēka garnizons, kā arī ar runām un bozēm bruņojusies tempļa sardze. Nejēdzīgs būtu apgalvojums, ka Jēzus uz labu laimi ar kailām rokām viens meties virsū šai varzai, turklāt tādā neprātīgā rīcībā vēl uzvarējis.

Ja vien šis notikums nav tīra izdoma, tad patiesībā tam vajadzēja norisināties pavisam citādi. Mēs varam pieņemt, ka Jēzus ar saviem piekritējiem mēģinājis templi sagrābt ar bruņotu varu, lai paralizētu priesterus un iegūtu izdevīgu bāzi atbrīvošanās cīņai pret romiešu iebrucējiem. Tad visai šai izrīcībai būtu noteikta jēga un loģika. Tempļa pagalmam taču bija liela stratēģiska nozīme, jo tas atradās pašā Jeruzalemes centrā, kur sapulcējās ļaudis un dzima politiskas idejas.

Tomēr pirmām kārtām tas bija priesteru kastas ienākumu un ietekmes galvenais avots. Ar savu kņadu un ļaunu drūzmu tas atgādināja tipisku austrumu bazāru. Uz daudzām letēm tur tika pārdoti upurēšanai paredzētie jēri un baloži; no visām pasaules malām saplūdušajiem svētcēlniekiem tur izmainīja grieķu un romiešu monētas ar Jeruzalemē aizliegtiem cilvēku attēliem pret ebreju siklosiem un drahmām, ar kuriem vajadzēja nomaksāt templim gadskārtējo nodevu. Milzīgo peļņu, kas tika gūta no šiem apgrozījumiem, tirgoņi un naudas mijēji dalīja ar augsto priesteri. Iznīcinot šos ienākumu avotus, tiktu iedragāti viņa varas pamati. Un tieši to centās panākt Jēzus. Nodoms izraisīt tautas sacelšanos neizdevās. Taču Jēzus nemira pie krusta apkaunojošā verga nāvē, bet kā patriots un moceklis par ebreju tautas atbrīvošanu.

Šā uzskata aizstāvji norāda uz daudzām vietām evaņģēlijos, no kurām netieši izriet, ka Jēzus darbībai bijis bruņotas cīņas raksturs. Tā, piemēram, mēs uzzinām, ka viņa piekritēji Eļļas kalnā bijuši bruņoti ar zobeniem. Redzot, ka Jēzum draud briesmas, viņi jautā: «Kungs, vai mums būs cirst ar zobenu?» (Lūkas ev., [22:49](#)). Izrādās, ka pat Jēzum vistuvāk stāvošais māceklis Pēteris zem apmetņa nēsājis zobenu, ar kuru tas nocirtis ausi augstā priesteru kalpam. Vai tad Jēzus varēja to visu nezināt? Viņš pats taču vairākkārt izteicis domas, kuras nepavisam nevar uzskatīt par miermīlīgām. Lūk, šie izteikumi:

«Nedomājiet, ka es esmu nācis mieru nest virs zemes; es neesmu nācis nest mieru, bet zobenu» (Mateja ev., [10:34](#)).

«Uguni es esmu nācis mest uz zemi, un kā es vēlētos, kaut tā jau degtu!» (Lūkas ev., [12:49](#)).

«Vai jums šķiet, ka es esmu nācis mieru nest virs zemes? Nebūt ne! es jums saku, bet šķelšanos!» (Lūkas ev., [12:51](#)).

«Bet tagad, kam ir maks, tas lai to ņem, tāpat arī somu. Un, kam nav, tas lai pārdod savas drēbes un pērk zobenu» (Lūkas ev., [22:36](#)).

«Bet tie sacīja: «Kungs, redzi, šie ir divi zobeni». Un viņš tiem sacīja: «Diezgan»» (Lūkas ev., [22:38](#)).

Apokrifiskais «Pētera evaņģēlijs», kura fragmentu 1887. gadā atrada Ēģiptē Akmimas ciematā, liecina, ka atmiņas par nacariešu kustības nodomiem izraisīt sacelšanos vēl labu laiku saglabājušās kristiešu draudzēs. No kanoniskajiem evaņģēlijiem zinām, ka mācekļi Jēzu viņa dzīves pēdējās dienās bija pametuši, bet Jānis liecina, ka viņi slēpušies aiz aizslēgtām durvīm, jo baidījušies, ka viņus var apcietināt. «Pētera evaņģēlijs» paskaidro, kāpēc tādas bailes radušās, – izrādās, ka viņi tikuši meklēti sakarā ar apsūdzību, ka esot gribējuši aizdedzināt templi. Acīmredzot Jēzus izteicieni par svētnīcas nopostīšanu tika uztverti nevis kā pravieša apokaliptisks pareģojums, bet gan kā reāli draudi.

Kā apgalvo pētnieki, kuri aizstāv tēzi par Jēzus dumpīgajiem nodomiem, viņam bijuši sakari ar zelotiem – radikālā ebreju grupējuma pārstāvjiem, kuri par savu mērķi sprauda bruņotu cīņu pret okupantiem un kuru fanātisms vēlāk noveda pie kara pret romiešiem un Jeruzalemes nopostīšanas.

Zeloti nāca galvenokārt no Galilejas. Tāpēc nav izslēgts, ka Jēzum viņu vidū bija pazīstami novadnieki, varbūt pat radnieki, un tas šos kontaktus padara par iespējamiem. Tas zināmā mērā izskaidro arī pārsteidzošo faktu, ka Jēzus asi uzstājas pret farizejiem, bet nekad nerunā par zelotiem, lai gan tas bija viens no tā laika Palestīnas sabiedrības aktuālākajiem jautājumiem. Dibinādamies uz šā fakta, Brendons apgalvo, ka Jēzus, ja arī pats nav bijis zelots, tad vismaz tomēr slepus simpatizējis šai kustībai.

Lai nu kā tas būtu, nav nekādu šaubu, ka savu tuvāko mācekļu pulciņā viņš uzņēmis vismaz vienu īstu zelotu. Kā raksta Lūka savā evaņģēlijā, tāds bijis apustulis Sīmanis ([6:15](#)). Tāpat ir daži norādījumi, kas ļauj secināt, ka pie zelotiem piederējis arī Pēteris (viņš Eļļas kalnā bija bruņojies ar zobenu), Pētera brālis Andrejs, kā arī Jūda Iskariots, kura vārdu daži atvedina nevis no Kariotas pilsētiņas, bet tulko kā «Jūda Kareivīgais». Hipotēzi par šiem trim pēdējiem izvīrējies Bībeles zinātnieks Kulmans savā grāmatā «Jēzus un Cēzars».

Pārdomas rada vēl arī tas, ka 42. gadā, tātad aptuveni astoņus gadus pēc Jēzus nāves, apustuli Jēkabu Cebedeja dēlu un Jāņa brāli (nejaukt viņu ar «tā kunga brāli» Jēkabu Taisnīgo, ko Jēzus saucis par «pērkona dēlu») ķēniņš Agripa I notiesājis uz nāvi, nocērtot galvu. Šādu nāves soda veidu ebreju tiesību kodekss paredzēja tikai tiem, kuri bija atzīti par vainīgiem slepkavībā. Tā kā grūti iedomāties, ka apustulis Jēkabs varētu būt izdarījis parastu slepkavību, tad jādomā, ka viņš bija iekļauts kādā politiska rakstura sadursmē, kur nogalināti ebreju valdnieka pakalpiņi. Tātad iespējams, ka arī Jēkabs piederējis pie nacionālās atbrīvošanas cīnītājiem – zelotiem.

Ir acīmredzams fakts, ka nule minētie citāti ar savu kareivīgo toni krasi atšķiras no evaņģēliju pamattendences, kas sludina tuvāku mīlestību, mieru un paklausību laicīgajai varai. Pietiek salīdzināt

divus, no viena un tā paša Mateja evaņģēlija ņemtus pantus, lai par to pārliecinātos. Sava evaņģēlija 10. nodaļas 34. pantā Matejs min Jēzus vārdus: «*Nedomājiet, ka es esmu nācis mieru nest virs zemes; es neesmu nācis nest mieru, bet zobenu*». Bet 5. nodaļas 9. pantā Jēzum mutē likti šādi vārdi: «*Svētīgi miera nesēji, jo tie tiks saukti par dieva bērniem*».¹⁰²

Otra, ne mazāk dīvaina pretruna attiecināma uz ebreju praviešu apsolīto dieva valstību. Ebreji to iztulkoja kā solījumu atjaunot Izraēla ķēniņvalsts kādreizējo neatkarību un slavas spožumu. To vajadzēja nodrošināt Dāvida pēctecim, kurš sēdīsies tronī pēc tam, kad būs izdarījis sociālu apvērsumu, kura rezultātā nabagie gūs virsroku pār bagātniekiem. «*Bet daudzi, kas bija pirmie, būs pēdējie, un kas bija pēdējie, būs pirmie*», saka Matejs sava evaņģēlija 19. nodaļas 30. pantā.¹⁰³

Tātad dieva valstība sākotnēji tikusi iztulkota politiskā, laicīgā nozīmē. Tā to izpratuši ne tikai Jeruzalemes iedzīvotāji, apsveikdami pilsētā iejājušo Jēzu, bet arī paši apustuļi. Viņi taču ķildojās par vietām nākamās ķēniņvalsts hierarhijā (Mateja ev., [20:20–28](#); Marka ev., [10:35–45](#)), bet divi mācekļi pēc Jēzus krusta nāves ceļā uz Emmausu vīlušies izsaucās: «*Bet mēs cerējām, ka viņš ir tas, kas Izraēlu atpestīs*» (Lūkas ev., [24:21](#)).

Tāpēc arī saprotams, ka sinoptiķu evaņģēlijos Jēzus visiem, kuri viņam sekos, apsola ne tikai mūžīgu dzīvošanu, bet arī materiālus labumus. Lūkas evaņģēlijā lasāms: «*Tiešām es jums saku, nav neviena, kas dieva valstības dēļ būtu atstājis māju, sievu, brāļus, vecākus vai bērnus, kas to daudzkārtīgi neatdabūs jau šinī laikā, bet nākamā laikā mūžīgo dzīvi*» ([18:29–30](#)). Marka evaņģēlijā Jēzus tāpat apsola, ka viņa piekritēji saņems šīs zemes labumus, tai skaitā aramzemi, simts reižu lielākā daudzumā nekā tiem bijis ([10:29–30](#)).

Jāņa evaņģēlijā dieva valstībai ir pavisam cita nozīme. Kad Pilāts apsūdz Jēzu, ka tas sevi dēvē par ebreju ķēniņu, Jēzus viņam atbild: «*Mana valstība nav no šīs pasaules*» ([18:36](#)). Šeit dieva valstībai, kas tiek apsolīta tikai pēc nāves, ir jau garīgs, eshatoloģisks raksturs. Atbrīvojusies no politiska saasinājuma un ebreju nacionālisma, tā kļūst par universālistisku, teoloģiski un morāli dziļāku ideju, reizē nolīdzinādama ceļu Jēzus kompromisam ar Romas varu.

Rodas jautājums, kā evaņģēlijos varēja rasties tik klajas pretrunas. Tālab Robertsons un vairāki citi Bībeles pētnieki nonāca pie pārliecības, ka to tekstos atrodami divi atšķirīgi, viens uz otra nogulsnēti noslāņojumi. Senākais no tiem, kas ir īstais stāstījuma pamats, aplūko tikai vienu no dramatiskajām epizodēm ebreju nemiernieku cīņā pret Romu, Hērodu dinastiju un priesteriem. Pie šiem nemierniekiem piederēja arī galilietis Jēzus, kurš pārņēma ar nāvi sodītā revolūcijas paudēja Jāņa Kristītāja mantojumu. No šā senākā noslāņojuma evaņģēlijos saglabājušies tikai saraustīti fragmenti; pārējo vēlākie redaktori pārstrādājuši un papildinājuši, cenzdami pierādīt, ka kristietība ir miermīlīga kustība, kurai ar jūdaismu nav nekā kopēja.

Šos grozījumus sācis ieviest jau Marks, rakstīdams savu evaņģēliju. Bija pagājis tikai neliels laika posms pēc asiņainā, četrus gadus ilgā jūdu kara un Jeruzalemes nopostīšanas. Tita triumfa gājiens Romā ar ebreju gūstekņiem un templī gūtajām trofejām pilsētas iedzīvotāju vidū bija izraisījis nicinājumu un naidu pret ebrejiem, bet tas ļoti nelabvēlīgi atsaucās arī uz kristiešiem, kurus vispār neatšķīra no jūdiem. Šāda terora gaisotnē Marks pūlējās attīrīt Jēzu no visām aizdomām par līdzdalību nemieros, noklusēdams pat to faktu, ka apustulis Sīmanis piederējis pie zelotiem. Viens no argumentiem, kā mēs jau zinām, bija Pilāta šķietami pozitīvā attieksme pret Jēzu un ebreju aklais naidis pret apsūdzēto pravieti.

Ir iespējams, ka Marks šīs izmaiņas izdarīja godīgā pārliecībā, ka tās atbilst vēstures patiesībai. Viņš taču jau tolaik atradās Pāvila teoloģisko uzskatu ietekmē, kuri vēsturisko Jēzu pārvērtā par cilvēku cilts dievišķīgu glābēju un paša dieva dēlu. Marka ierosmi uztvēra un turpināja pārējie evaņģēlisti, aizvien noteiktāk pasvītrojot Jēzus valstības mierīgo un transcendentālo raksturu. Šo izdarību rezultātā tad nu droši vien arī radās četri stāstījumi, kurus mēs pazīstam kā Mateja, Marka, Lūkas un Jāņa evaņģēlijus.

Krusta nāve

Šis visdrausmīgākais soda veids, kādu cilvēks spējis izdomāt, ir ļoti vecs. Ar krusta nāvi sodīja noziedzniekus jau babilonieši, persieši, fenīkieši un kartagieši.

Par godu grieķiem un ēģiptiešiem jāatzīst, ka viņi šo paražu nepārņēma, ko tomēr nevaram sacīt par romiešiem. Romieši ar krusta nāvi sodīja vergus, pie sabiedrības viszemākajiem slāņiem piederošus cilvēkus, kā arī par valsts nodevību un dumpi apsūdzētus politiskus noziedzniekus. Tikai izņēmuma gadījumos krusta nāvi piesprieda Romas pilsoņiem.

¹⁰² V.E.: Skat Matejs {[10:34](#)}, {[5:9](#)}.

¹⁰³ V.E.: Skat Matejs {[19:30](#)}.

Notiesāto pienagloja vai ar virvēm piesēja pie stateniska balķa. Romieši šim nolūkam izmantoja trija veida krustus. «*Crux comissa*», ko dēvēja arī par svētā Antonija krustu, bija T burta veidā, «*crux immissa*» jeb latīņu krusts atgādināja matemātisko plus zīmi, līmeniskajam šķērskokam taisnā leņķī krustojot līdzīga garuma statenisko balķi, bet «*crux decussata*» jeb svētā Andreja krusts bija X burta veidā.

Mums nav noteikti zināms, pie kāda no šiem krustiem mira Jēzus. Šajā ziņā pastāv divas pretējas tradīcijas. Viena no tām apgalvo, ka Jēzus krusts bijis T burta veidā, otra – ka tas bijis četrzaru krusts. Ir vēsturisks fakts, ka uz krusta nāvi notiesātie bieži vien pirms tam tika šaustīti. Šis soda veids bija jo sevišķi drausmīgs. Bendes lietojuši pletnes ar tajās iestiprinātām svīna lodītēm, kas lēveros saplosīja notiesātā miesas, atsedzot kaulus. Lai sodītajam neļautu pirms laika nobeigties, pletnes sitienu skaits bija aprobežots līdz četrdesmit.

Vēca paraža prasīja, lai noziedznieks pats aiznestu savu krustu līdz soda vietai. Taču bieži bija gadījumi, kad spīdzināšanā nomocītais cilvēks nespēja to izdarīt. Tad no sapulcējušos skatītāju skaita kādam lika nākt palīgā notiesātajam. Pēc vēsturnieku vērtējuma, no rupjiem kokiem sanaglots krusts svēris kilogramu septiņdesmit. Jēzum vajadzējis to nest 600–700 metru pa t.s. krusta ceļu, kas sastāvējis no vairākām nelīdzenām, ar laukakmeņiem bruģētām ieliņām. Tāpēc viņš vairākas reizes saļimis un pakritis, līdz beidzot galīgā pagurumā vairs nav spējis iet tālāk. Tad tika aizturēts kāds Kirēnas zemnieks, vārdā Sīmanis, kurš pašlaik atgriezies no tīruma, un viņam pavēlēts ņemt krustu uz saviem spēcīgajiem pleciem un to uznest Golgātā.

Tā šo nāves sodu izpildes vietu sauc Matejs un Marks, turpretī Lūka dēvē to par Kalvāriju, bet Jānis lieto abus apzīmējumus, paskaidrodams, ka to sauca par Kalvāriju, bet ebrejiski – par Golgātā. Pēdējais nosaukums patiesībā ir aramiešu vārds «*gūlgūltha*» (galvaskauss), kam atbilst latīņu «*calvaria*». Jādomā, ka šī nāves soda izpildes vieta ir bijis paugurs galvaskausa veidā.

Mēs nezinām ne tikai to, pie kāda veida krusta Jēzus sists, bet tāpat arī, kā tas noticis. Pastāvējuši divi paņēmieni. Reizēm notiesātais piestiprināts pie zemē guloša krusta un tikai pēc tam pacelts augšup, bet citkārt vispirms krusts nostiprināts vertikāli, tad pie tā piesietas kāpnēs un upuris piesiets vai pienaglots pie krusta. Baznīcas tradīcija, kā to rāda senā ikonogrāfija, visumā pieņēmusi pirmo versiju, taču dažās miniatūrās un viduslaiku gleznojumos Jēzus redzams uz kāpnēm, kur viņš pakāpies, lai tiktu pienaglots pie krusta.

Krusta nāves galvenais mērķis bija notiesāta spīdzināšana, viņa drausmīgās mokas paildzinot līdz daudzām stundām, reizēm pat dienām. Ārsti jau sen ir centušies noskaidrot, kā no medicīnas viedokļa risinājušies uz šādu nāvi notiesāto agonija un kas bijis tiešais nāves cēlonis.

Satriecoša šajā ziņā ir čehu ārsta, slavenās grāmatas «Turīnas svētais liķauts» autora R.V. Hineka ekspertīze. Dosim viņam vārdu un citēsim dažus šīs ekspertīzes fragmentus.

«Ārsti pūlējušies noskaidrot, kā uz nāvi notiesātais ticis piesists krustā. Nagla iedzīta starp delnas pamatnes kaulu pirmo un otro rindu, kur spēcīgi saistaudi kaulus sastiprina monolītā veidojumā. Augstāk atrodas ļoti stipra cīpsla, kas viena pati spēj noturēt ķermeņa svaru. Turklāt šādā veidā iedzīta nagla nebijā nevienam kaulam.

Pēc Parīzes ārsta Pjēra Barbē pētījumiem, notiesāto šādi pienaglojot, tiek skarts ārkārtīgi jutīgs un vārgs nervs, kas izraisa drausmīgas sāpes, pieraujot īkšķi pie delnas. Muskuļu konvulsijās neizturamās sāpes pieaug līdz neprātam.

Rokas pienaglotas pie krusta 90 grādu leņķī attiecībā pret ķermeņa asi. Līdz ar to krūšu kurvis ievērojami paplašinās, bet tā muskuļi, kā arī roku muskuļi tiek maksimāli sasprindzināti. Notiesātais karājas krustā, balstoties tikai uz muskuļiem, jo locītavu kauli un cīpslas nevar piedalīties ķermeņa noturēšanā, kā tas būtu, ja rokas pienaglotu stateniski».

«Ilgstošā roku izvērsumā neparastā mērā tiek nospriegota diafragma, bet tas ierobežo elpošanas spējas. Līdz ar to parādās nosmakšanas simptomi un sākas cianoze. Cilvēka ķermeņa ārkārtīgs sasprindzinājums, muskuļu pārslogotība un krampji, asinsrites traucējumi. Iestājas asas sāpes, t.s. tetanizācija, kāda rodas pēc inficēšanās ar stinguma krampju baktērijām. Nemitīgas tetāniskas, ārkārtīgi sāpīgas konvulsijas, notiesātajam saglabājot pilnu samaņu. Beigās augums izliecas lokā. Rokas savelk sāpīgi krampji un tās sastingst, tāpat krūšu kurvis, krusti, gurni un apakšējās ekstremitātes. Konvulsīva sastinguma rezultātā pavājinās asinsrite, elpošana stipri apgrūtināta, muskuļos sākas skābekļa bads, kāpj temperatūra, plūst sviedri, iestājas pēcnāves stingums».

Par šīm problēmām pēdējā laikā diskutējuši arī citi mediķi. 1947. gadā šajā jautājumā izteicās pazīstamais kanādiešu ķirurgs Džeimss Lails Keimerons. Balstīdamies uz savu profesionālo pieredzi, viņš izsaka domu, ka Jēzus miris piedzīvotā šoka rezultātā. Visskaļākās atbalsis tomēr radījusi franču ārsta Žaka Breāna atziņa, ko viņš 1966. gadā publicēja divos franču žurnālos – «*La Presse Médicale*» un

«Le Monde». Savu diagnozi Breāns pamato ne tikai uz veiktajiem eksperimentiem, bet arī uz atziņām, kas gūtas, rūpīgi izstudējot visus romiešu materiālus par šāda soda izpildi un hitleriešu koncentrācijas nometnēs ieslodzīto cilvēku liecības, kuriem gadījies redzēt šāda slepkavības veida upurus.

Franču ārsts konstatējis, ka pie krusta pienaglotais cilvēks izmisīgā cīņā pēc elpas nemitīgi maina savu stāvokli, pārvietodams ķermeņa svaru no rokām uz kājām un atkal atpakaļ, līdz beidzot, galīgi nogurdināts, paliek nevarīgi karājamies krustā. Kad cilvēka augums iekarināts tikai rokās, diafragma vairs nespēj izspiest no plaušām ogļskābo gāzi, un sākas organisma nāvīga saindēšanās. Lai gan Breāns ir katolis, viņš apgalvo, ka Jēzus nav varējis nodzīvot pat trīs stundas, kā tas izriet no evaņģēlista Jāņa stāstījuma, nemaz nerunājot par Marku, pēc kura vārdiem jāsecina, ka agonija ilgusi veselas sešas stundas.

Mocekļa nāve pie krusta tā laika cilvēkos, protams, izraisījusi šausmas un riebumu. Pat romieši, kuriem šādu apkaunojošu sodu nepiesprieda, nespēja atvairīt līdzīgas izjūtas. Vēl vairāk – gadījās pat, ka nāves soda izpildi, piesitot krustā, viņi atklāti nosodīja. Piemēram, Cicerons piesišanu krustā nosauca par visbriesmīgāko nāves soda veidu, kādu vien cilvēks izdomājis, bet Seneka ar riebumu pasvītīro, ka no šādā kārtā sodītiem dzīvība lēni izpilot lāsi pa lāsei.

Pirmajos kristietības pastāvēšanas gados Jēzus piekritēji izjuta dziļu, nepārvaramu riebumu pret krusta zīmi. Kaut gan jau Pāvils savā kristoloģijā krustu padarīja par cilvēces atpestīšanas simbolu, pateicoties Kristus mocekļa nāvei, un līdz ar to par kristietības galīgās uzvaras zīmi, kristiešu apziņā tas vēl ilgi palika kā baismīgā pazemojuma un nāves zīme. Viņiem bija grūti pierast pie tā, ka krusts uzskatāms par atpestīšanas un jaunas dzīves simbolu, ja ikdienas dzīvē tas pastāvēja kā baismīgs moku rīks. To apliecina arī Romas katakombās atrodamie sienu gleznojumi. Tajos kā Kristus simbolu sastopam gan labā gana, gan arī upurjēra tēlu, kas sasauca ar attiecīgiem tekstiem praviešu Jesajas (53:6–7) un Jeremijas (11:19) grāmatās, visbiežāk tomēr noslēpumaino zivs attēlu, bet nekad – krusta zīmi.

Zivs jau kopš seniem laikiem simbolizējusi daudzas pagānu dievietes, piemēram, sīriešu Atargati, aramiešu Atari, kanaāniešu Aštarti. Kristieši mums jau pazīstamās reliģiskās sinkretizācijas ceļā pārņēma šo tēlu, bet krusts kā Kristus simbols nostiprinājās tikai 5. vai 6. gadsimtā. Tas notika vairāk nekā simts gadus pēc tam, kad Konstantīns Lielais bija atcēlis nāves sodu, piesitot krustā. Krusts kā bendes rīks ļaužu atmiņā jau bija manāmi izbalējis un pārstāja izraisīt bailes.

Krucifiksa kults radās Tuvo Austrumu zemēs. Turienes mākslinieki krustā sisto Jēzu attēloja kailu ar gurnu apsēju. Rietumos krusta kults ieviesās, pateicoties Itālijā nokļuvušajiem sīriešu tirgoņiem un vergiem. Vienīgā atšķirība bija tā, ka Jēzu, kaut arī krustā sistu, rādīja apģērbtu un dievišķīgā mirdzumā, cilvēcisku ciešanu neskartu. Tikai 10. gadsimta vidū, kad mistiski noskaņoto ķeizaru Otona I un viņa dēla Otona II laikā nostiprinājās kultūras sakari starp Rietumiem un Bizantiju, izplatījās krucifikss ar Jēzu, kam noplēstas drēbes un kas mokpilnā nāvē mirst par cilvēces atpestīšanu. Šis ortodoksālais reālisms atrada visdziļāko un izteiksmīgāko izpausmi gotikas laikmeta tēlniecībā un glezniecībā.

1939. gadā kāds arheoloģisks atradums Herkulānā šķīta sašķobām vēsturnieku apgalvojumu, ka krusta zīme tik vēlu kļuvusi par kristietības simbolu. Kāds šīs pilsētas iedzīvotājs savas savrupmājas sienā diezgan neprasmiņi bija iegrebis krustu. Kā zināms, Herkulānu kopā ar Pompeju m.ē. 79. gadā apraka Vezuva izvirdums, tāpēc vairāki vēsturnieki, to skaitā arī slavenais franču orientālists Paro, uzskatīja par iespējamu, ka krusts bijis kristietības simbols jau 1. gadsimta otrajā pusē. Taču vairums pētnieku tam nepiekrīt. Viņi dibināti aizrāda, ka savrupmājas iemītniekam, kurš šo zīmi bija iegrebis, nemaz nevajadzēja būt kristietim. Ir taču zināms, ka krusts kā reliģisks simbols parādījies jau cilvēces kultūras rītausmā. Priekšmeti ar ornamentālu krusta zīmi dažādos veidos atrasti Mezopotāmijas šumeru un babiloniešu pilsētu drupās, Indijā, Sīrijā un Persijā, tāpat arī Eiropā akmens laikmeta izrakumos. Ļoti bieži krusts sastopams pat to izcilņu ornamentu vidū, kuri rotā seno indiāņu kultūras laiku celtnes abās Amerikās. Ēģiptē krusts ar aplīti virs tā bijis hieroglifs, kas apzīmēja dievišķības jēdzienu. Aizalpu Gallijā, t.i., tagadējās Francijas teritorijā, apgrozībā bijušas monētas ar aplī iezīmētu krustu.

Krusta zīme bija cieši saistīta ar dabas kultu. Tāpēc nav izslēgts, ka šai paaudžu zemapziņā dziļi ieslēptajai tradīcijai bijusi zināma loma psiholoģiskajā procesā, kura rezultātā krusts kļuva par kristietības emblēmu.

Jau pieminētais franču ārsts Žaks Breāns izteicies, ka pēc tam, kad ticis atcelts nāves sods, piesitot krustā, cilvēki ātri vien aizmirsuši, kā izpildīja šo nāves soda veidu. Pēc viņa domām, tieši tāpēc Rietumu tēlotājas mākslās grūti atrast krustā sistā Jēzus tēlu, kurš no medicīnas un zinātnes viedokļa būtu uzskatāms par patiesīgu. Darinot šādus darbus, māksliniekiem vajadzēja dibināties tikai uz savu iztēli, jo viņu rīcībā nebija ne aculiecinieku, ne autentisku aprakstu no tiem laikiem, kad krusts vēl bijis nāves soda izpildes rīks.

Patiesībā gan to nevar uzskatīt par vissvarīgāko iemeslu. Evaņģēlistiem un viņu tekstus ilustrējošiem, māksliniekiem vajadzēja krustā sišanu rādīt tādā veidā, lai tā no drausmīgām ciešanām kļūtu par apsolījumu un triumfu, lai tā simbolizētu lūzuma brīdi cilvēces likteņos. Pie krusta karājās ne jau vairs ciešanu izmocītais Jēzus, bet gan dieva dēls, cilvēces atpestītājs.

Saskaņā ar to tēlnieki un gleznotāji attēloja Jēzu pie krusta, kurš pacēlās krietni augstāk nekā abu viņa ciešanu biedru krusti, tāpat tālu pāri to cilvēku galvām, kuri bija sapulcējušies pie viņa kājām. Tāpēc arī Jēzus nāve evaņģēlistu stāstījumos parādīta kā kosmiska mēroga notikums, kurš izraisījis virkni pārdabisku parādību.

Laika plūsmā mēs varam novērot interesantu faktu, ka šīs brīnumainās parādības aizvien pieaug spēkā un skaitā. Markam pasaule satumst un priekšskars Jeruzalemes templī pārplīst divos gabalos. Matejam jau nāk klāt vēl citi brīnumi: trīs zeme un klintis sašķeļas, bet, kas vispārsteidzošākais – «*kapi atdarījās, un daudzu svēto miesas, kas dusēja, cēlās augšām*» (27:52–53). Iznākuši no kapiem, tie gājuši uz svēto pilsētu un daudziem parādījušies. Mēs tikai neuzzinām, kas noticis vēlāk, kad un kādā veidā tie atgriezušies savos kapos.

Ļaužu iztēlei šajā ziņā patiesi nav robežu. Kā piemēru mēs varam minēt apokrifisko, bet kādreiz daudz lasīto «Pētera evaņģēliju». Pēc tā, uzņakusī tumsa bijusi tik liela, ka cilvēki pilsētā staigājuši, ar lukšiem sev ceļu gaismodami. Tas atstājis milzīgu iespaidu pat uz Jēzus ienaidniekiem. Apokrifiskā evaņģēlija autors raksta: «*Tad ebreji, vecaji un priesteri sāka ar dūrēm dauzīt sev krūtis, sacīdami: posts un nelaime mums mūsu grēku pēc! Tik tiešām nāk tiesas diena un Jeruzalemes gals*».

Tāpēc arī nav nekāds brīnums, ka, runājot par kristoloģijai tik ārkārtīgi svarīgajiem notikumiem Golgātā, katrs evaņģēlists stāsta ko citu. Acīmredzot, nebūdami notikumu aculiecinieki, viņi savas ziņas smēlušies no mutvārdu baumām un nostāstiem. Dažbrīd pat rodas iespaids, ka viens vai otrs autors, lai palielinātu stāstījuma dramatismu vai arī spilgtāk izceltu kādu, viņaprāt, svarīgu tēzi, paļauj vaļu pats savai iztēlei.

Kā piemērs šajā ziņā var noderēt aina ar abiem ļaundariem, kuri sisti krustā katrā pusē Jēzum. Marks un Matejs, tāpat hronoloģiski visvecāko un droši vien arī patiesībai vistuvāk stāvošo evaņģēliju autori, abus šos ļaundarus rāda visai nepievilcīgā gaismā, apgalvodami, ka tie kopā ar priesteriem, rakstu mācītājiem un vecajiem zaimojuši Jēzu. Toties Jānis – un tas ir visai intriģējoši – piemin tikai to, ka viņi sisti krustā abās pusēs Jēzum, plašāk par šo jautājumu neizsakās un liek abiem klusēt.

Pavisam citādi rīkojas Lūka, kurš atstāsta Jēzus dramatisko sarunu ar ļaundariem. Kad viens no tiem izrādās par iesīkstējušu grēcinieku, bet otrā pamodušās cildenākas jūtas, Jēzus tam saka: «*Patiesi, es tev saku: «Šodien tu būsi ar mani paradīzē»*» (23:43).

Grūti atvairīt iespaidu, ka te mums darīšana atkal ar vienu no Lūkas beletristiskajām izdomām, kuras viņš ar apbrīnojamu mērķtiecību tik prasmīgi pielieto. Jo kā gan citādi lai izskaidro faktu, ka pārējie trīs evaņģēlisti šādu sarunu nemaz nepiemin, lai gan ar savu dramatisko norisi un morālo jēgu tā patiesi ir ļoti svarīga. Vienīgais izskaidrojums šeit varētu būt tāds, ka viņiem tā nemaz nebija zināma un to izdomājis vai nu pats Lūka, vai arī kāds no tiem, kas viņam sniedzis ziņas par notikumiem Golgātā.

Bet attiecībā uz Jēzus dzīves pēdējiem brīžiem ir kāds cits, varbūt pat vēl mīklaināks jautājums. Kā mēs jau zinām, Jēzus mācekļi pameta viņu Ģetzemanes dārzā un, kā no evaņģēliju tekstiem secināms, nebija kopā ar savu skolotāju viņa ciešanu stundās. Toties sievietes, kuras Jēzum nāca līdzī jau no Galilejas, izrādījās uzticīgākas un drosmīgākas. Viņas sekoja Jēzum arī ceļā uz Golgātu un, līdz dvēseles dzīlēm satriektas, noskatījās, kā Jēzus mirst pie krusta.

To mēs uzzinām no Mateja, Marka un Jāņa evaņģēlijiem, bet Lūka atkal pārsteidzošā kārtā par šo jautājumu ij neieminas. Trīs pirmie evaņģēlisti raksta, ka sieviešu vidū bijusi Marija Magdalēna, kā arī Marija, Jēkaba Jaunākā un Jāzepa māte. Šajā ziņā viņu stāstījumi pilnīgi sakrīt. Jānis no viņiem atšķiras vienā ļoti svarīgā jautājumā, un proti, viņš apgalvo, ka pie krusta stāvējusi arī Jēzus māte, tāpat Jēzus mīļotais, bet vārdā nenosauktais māceklis.

Rodas jautājums: kurš runā patiesību un kā izskaidrojams tas, ka divi vecākie evaņģēlisti nepiemin tik svarīgu faktu kā pestītāja mātes klātbūtni? Šeit iespējamās trīs atbildes: tas darīts vai nu apzināti, vai aiz aizmāršības, vai arī tāpēc, ka Jēzus māte patiesi tur nav bijusi.

Mums ir pamats pieņemt pēdējo iespēju. Ir zināms, ka Jānis par visiem evaņģēlistiem mazāk rūpējies par vēsturisko patiesīgumu un patvaļīgi stilizējis Jēzus biogrāfiju, lai pierādītu savas teoloģiskās tēzes. Drīzāk būtu jātic Markam un Matejam, ka Jēzus māte krusta pakājē nav bijusi.

Bet šādā gadījumā jāsecina, ka visa šī aizkustinošā epizode, kad pie krusta mirstošais Jēzus novēl savu māti mīlotā mācekļa aizgādībai, ir literāra fikcija. Ir gan vēl arī kāds cits arguments, kurš liek apšaubīt epizodes vēsturisko patiesību. Grūti iedomāties, ka romiešu kareivji, kuri apsargāja krustā sistos, atļautu kādam pienākt tik tuvu, lai varētu norisināties šāda intīma saruna. Šajā ziņā Matejs un

Marks izrāda lielāku realitātes izjūtu, rakstīdami, ka «*tur bija arī sievas, kas no tālienes skatījās*» (Marka ev., [15:40](#)).

Nemot vērā šos faktus, mūs vairs nepārsteidz tas, ka nav vienprātības arī jautājumā par pēdējiem vārdiem, ko Jēzus teicis mirstot. Šeit atkal saskan Mateja un Marka evaņģēlijos rakstītais. Pēc viņu versijas, Jēzus izkļiedz izmisuma brēcienam līdzīgos vārdus, kas nedziestošā atbalsī skan cauri gadu simtiem: «*Mans dievs, mans dievs, kāpēc tu mani esi atstājis?*» («*Ēli, Ēli, lama zabachtani!*») (Mateja ev., [27:46](#)). Lūkas evaņģēlijā Jēzus nāves brīdī saglabā lielāku savaldību un iekšēju cieņu, uzticībā un padevībā izsaukdami: «*Tēvs, es nododu savu garu tavās rokās*» ([23:46](#)). Bet Jānis atkal stāsta ko citu. Uzticējies savu māti mācekļa gādībai un padzēries etiķi no pasniegtā sūkļa, Jēzus mirdams čukst: «*Viss piepildīts!*» ([19:30](#)).

Tagad atgriezīsimies pie jautājuma par krustu, taču šoreiz ne pie kristietības emblēmas, bet pie reālā koka krusta, pie kura mira Jēzus. Šķiet, nav neviena ticīgā kristieša, kurš nebūtu dzirdējis, ka šo krustu savā laikā atradusi svētā Helēna, ķeizara Konstantīna Lielā māte.

Baznīcas tradīcija vēstī, ka dievbijīgā valdniece, kura dzīvojusi, cik zināms, laikā starp 247. un 327. gadu, sava mūža novakarē devusies svētceļojumā uz Jeruzalemi. Tur kāds vecs ebrejs viņu aizvedis uz pauguru, kur Jēzus esot sists krustā, apgalvodams, ka ziņas par Nacarieša nāves vietu viņa ģimenē saglabājušās no paaudzes paaudzē. Tur tad uzsākti izrakumu darbi un tādā ātrumā, par kādu mūsdienu arheologi neiedrošinās pat sapņot, no gruvešiem aizbīrušas tvertnes kādā alā izvilkti trīs krusti, sauja naglu, plāksnīte ar uzrakstu «Jēzus no Nacaretas, jūdu ķēniņš», ērkšķu vainags, šķēps, ar kuru Jēzum pārdurti sāni, kā arī sūklis, no kura viņam pasniegts dzeršanai etiķis.

Problēmu, kurā no trim krustiņiem bijis piesists Jēzus, atrisināja pavisam vienkārši – pēc kārtas uz visiem trim noguldīta slima sieviete, un uz Jēzus krusta viņa mirklī atguvusi veselību. Drošības dēļ šis eksperiments atkārtots ar mirušu vīrieti, un uz Jēzus krusta tas tūlīt pamodies no miroņiem. Konstantīns vēlāk šajā vietā uzcēla dievnamu, uz kuru vairākus gadsimtus plūda svētceļnieki. Par to nav ko brīnīties, jo dievnamā, pirms to 614. gadā nopostīja persieši, publiskai apskatei bez jau minētajām relikvijām bijuši izlikti vēl tādi dārgumi kā Salamana gredzens, Dāvida kauss, bļoda, kurā Salomei tikusi atnesta Jāņa Kristītāja galva, pēdējā vakarēdiena laikā lietotais oniksa biķeris un pat niedre, kurā ticis uzsprausts ar etiķi piemērcētais sūklis, ko kareivis pasniedzis mirstošajam Jēzum.

Šodien jau grūti noliegt, ka viss šis nostāsts par krusta un citu relikviju atrašanu ir tipiska leģenda. Tajā pašā laikā, kad svētā Helēna esot izdarījusi savu atklājumu, jūdu Cezarejas bīskaps bija mums jau pazīstamais baznīcas vēsturnieks Eisebijs (263.–340.), bet Jeruzalemē kā bīskaps darbojās izcilais teologs Kirills (315.–386.). Eisebijs amatā atradās veselus divdesmit piecus gadus, un viņa ietekme bijusi tik liela, ka viņš ticis dēvēts par «Jūdejas ķēniņu». Nekādi nav iedomājams, ka abi šie bīskapi nebūtu personiski pieņēmuši ķeizara māti un neko nezinātu par atraktajām relikvijām – ja ne no personiskās pieredzes, tad vismaz no dzirdēšanas. Taču neviens no viņiem to nepiemin, lai gan abi savos darbos sīki aprakstījuši kristietības vēsturi.

Mums viņu klusēšana saprotama. Pētījumi neapstrīdami pierādījuši, ka leģenda par svēto Helēnu un viņas atklājumu radusies veselu gadsimtu vēlāk, aptuveni tajā pašā laikā, kad nostiprinājās un izplatījās krusta kulta un tas kļuva par kristietības simbolisko zīmi.

Domājams, ka ap šo laiku kā īsta sērga sāka izplatīties arī relikviju masveida fabricēšana un to gandrīz vai fetišistiska godināšana. Kā piemērs tam var noderēt svētā krusta naglas. Patiesībā naglu nevarēja būt vairāk kā četras, un leģenda mums arī stāsta, kas ar tām noticis. Viena no naglām iestrādāta slavenajā dzelzs kronī, kas glabājās Lombardijas karaļu senās galvaspilsētas Moncas katedrālē; no otrās izkalts pakavs ķeizara Konstantīna zirgam; trešā rotājusi tā paša valdnieka bruņucepuri, bet ceturto Helēna, atgriezdamas mājup ar kuģi, iemetusi jūrā, lai apvaldītu vētras saceltos viļņus. Un tomēr svētā krusta naglas šodien atrodas tik daudzās baznīcās, ka to skaits sniedzas pie trīsdesmit. Skaidrs, ka labākajā gadījumā vismaz 26 naglas ir viltojums.

Tāda pati blēdīšanās notikusi ar pašu Jēzus krustu, par kuru jau svētais Kirills izteicies, ka visa pasaule esot pilna ar tā fragmentiem, bet izcilais amerikāņu vēsturnieks un slavenās grāmatas «Kristietības rītausmā» autors H.Dž. Millers novērtējis, ka, vienuviet savācot šos fragmentus, to svars sasniegtu pāris tonnas.

Viens no visinteresantākajiem leģendu rašanās piemēriem ir ar Jēzus dzīves pēdējiem brīžiem saistītais nostāsts par «mūžīgo žīdu». Pirmo reizi šī teiksma parādījās kādā brošūrā, kas esot iespiesta Leidenē 1602. gadā un apbrīnojami ātri iemantoja milzīgu popularitāti. Šī nostāsta nezināmais autors apgalvo, ka Šlēzvigas bīskaps Pāvils no Eizenas 1542. gadā sastapis kādu ebreju vārdā Ahasvērs. Pārsteigtajam baznīcas augstmanim Ahasvērs paskaidrojis, ka esot viens no tiem, kas zaimojis pie krusta

piesisto Jēzu un tāpēc esot sodīts uz mūžu mūžiem klīst apkārt pa pasauli. Tikai pēc Jēzus otrreizējās atnākšanas zemes virsū apgrēcība viņam tikšot piedota un viņu atbrīvošot no kļaiņošanas lāsta.

Par šīs leģendas ietekmi liecina fakts, ka brošūra vienā pašā 1602. gadā iznāca astoņos, bet līdz 1700. gadam – jau četrdesmit izdevumos. Turklāt tā pārtulkota gandrīz vai visās kristiešu pasaules valodās.

Brošūra izraisīja Eiropā īstu psihozi. Cilvēki dzīvoja zem «mūžīgā žīda» zīmes, kurš parādījās un pēkšņi atkal pazuda visdažādākajās zemēs. 17. gadsimta sākumā viņš esot redzēts Prāgā, Lībekā, Minhenē, Briselē un Parīzē, bet vēlāk parādījies pat Amerikas Savienotajās Valstīs mormoņu galvaspilsētā Soltleiksitijā.

«Mūžīgā žīda» noslēpumainais tēls iedvesmojis daudzus rakstniekus un māksliniekus. Par šo tēmu, jo sevišķi romantisma laikmetā, parādījušies daudzi dzejojumi, lugas un prozas darbi, no kuriem vislielāko popularitāti guvis 1844. gadā izdots franču rakstnieka Eižēna Sī romāns «Mūžīgais žīds». Šai tēmai dziļi aizkustinošu zīmējumu ciklu veltījis arī slavenais franču ilustrators Gustavs Dorē.

Augšāmcelšanās

Liekas, ka vēstījumos par kristietībai tik ārkārtīgi svarīgo, centrālo faktu kā Jēzus augšāmcelšanos vajadzētu valdīt ideālai saskaņai. Bet patiesībā ir citādi. Jau Lesings šajos nostāstos atklāja desmit nesamierināmas pretrunas. Ja tos uzskatītu par liecinieku izteikumiem, tad neviens tiesnesis pasaulē uz to pamata neņemtos pasludināt kaut kādu galīgu spriedumu.

Kā rāda pētījumi, evaņģēlistu nostāsti par Jēzus tukšo kapu un viņa augšāmcelšanos radušies krietni vēlāk par citiem evaņģēlijos aprakstītajiem notikumiem un izauguši no pārliecības par Jēzus dievišķīgo būtību. Pirmajā vēstulē korintiešiem Pāvils skaidri raksta: «Un ja Kristus nav augšāmcēlies, tad veltīga ir mūsu sludināšana, un arī veltīga jūsu ticība» (15:14).

Lai izprastu, kā radusies ticība tam, ka Jēzus cēlies augšā no miroņiem, vispirms jāņem vērā antīkās pasaules cilvēku priekšstati. Pārliecība, ka miris cilvēks var atkal piecelties no kapa, viņiem nebija nekas jauns un satraucošs. Tā ir viena no vissenākajām cilvēces eshatoloģiskajām koncepcijām. Kā liecina seno apbedījumu vietās atrodamie barbarīki, māsaimniecības piederumi un pārtikas paliekas, pirmatnējās tautas jau paleolīta laikmetā ticējušas cilvēka miesīgai nemirstībai.

Taču vistiešāko, aktuālāko ietekmi uz pirmo kristiešu mentalitāti atstājuši Ēģiptes un Persijas tautu ticējumi, kā arī ar tiem saistītie daži jūdaisma atzarojumi. Ēģiptieši domāja, ka mirušie pēc tam, kad viņus būs tiesājis Osīrijs, izsverot viņu labos un ļaunos darbus zemes virsū, atkarībā no dieva sprieduma atgriezīsies savos miesīgajos apvalkos, kuri šā iemesla pēc tika iebalzamēti un uzglabāti piramīdās un klinšu kapenēs. Miesīgo nemirstību sludināja arī Zaratustras reliģija un jo sevišķi persiešu dieva Mitras kulta. Mitraisms, kas mūsu ēras pirmajos gadsimtos bija visbīstamākais kristietības konkurents, savos reliģiskajos postulātos jo sevišķi uzsvēra mirušo augšāmcelšanās solījumu.

Kas attiecas uz jūdaismu, tad miesīgās nemirstības ideja, kuras pirmsākumi droši vien meklējami persiešu avotos, nepārprotami saskatāma Vecās derības apokaliptiskajās grāmatās. Tajās lasāms, ka reiz pienāks «Jahves diena» – pastarā tiesa un jauns, laimīgs laikmets cilvēces vēsturē. Šajā dienā no kapiem augšāmcelsies mirušie, lai stātos dieva tiesas priekšā un saņemtu attaisnojošu vai nosodošu spriedumu. Dažās niansēs šie ticējumi tomēr ir atšķirīgi: ir apokalipses, kas sludina, ka visi cilvēki celšoties augšā no kapiem, lai tiktu tiesāti; citas atkal apgalvo, ka tas notikšot tikai ar Izraēla bērniem; ir vēl arī tādas, kas pauž, ka Augšāmcelšanās būs lemta vienīgi taisnīgajiem, bet visiem pārējiem, ar smagu grēku nastu noslogotiem, būs lemts uz mūžu mūžiem palikt «šeolā», pazemes ēnu valstībā.

Pravietis Jesaja priecājas: «Vai tavi mirušie dzīvos, arī manējo mirušās miesas? Jā, tie celsies augšā! Mostieties un gaviļējiet jūs, kas dusat pīšļos! Jo tava rasa ir kā zaļojoša lauka rasa; zeme mirušos atkal atdos dienas gaismai...» (26:19). Tāpat Daniēla grāmatā burtiski sacīts: «Un daudzi no tiem, kas dus zemes pīšļos, uzmodīsies: citi mūžīgai dzīvībai, citi mūžīgam negodam un kaunam» (12:2).

Līdzīgus citātus varētu minēt vēl vairāk, un to skaits liecina, cik spēcīgi ebreju tautas prātu nodarbināja domas par nāvi un miesīgo augšāmcelšanos. Kā no Jaunās derības redzams, ebreju vidū izplatījušās valodas, ka Jēzus esot no kapa piecēlies Elija vai Jānis Kristītājs. Marka evaņģēlijā lasām: «Bet Hērods, to dzirdējis, sacīja: «Jānis, kam es galvu nocirtu, uzcēlies no miroņiem»» (6:16).

Šādos apstākļos viegli saprotams, kāpēc Jēzus mācekļi tik spontāni noticeja, ka viņš piecēlies no kapa. Tas izskaidrojams ne tikai ar to faktu, ka viņi, būdami sava laikmeta dēli, pieturējās pie tajā laikā izplatītiem uzskatiem un priekšstatiem, bet visvairāk gan ar to dvēseles stāvokli, kādā viņi atradās pēc mīļotā skolotāja varmācīgās nāves. Žēlabu un izmisuma nomākti, ciezdami sirdsapziņas pārmetumus, ka viņi apkaunojošā kārtā Jēzu pievīluši un pametuši dzīves visgrūtākajā brīdī, turklāt juzdami sašķobāties

savu ticību Jēzus sūtībai un nespēdami izprast viņa apkaunojošās krusta nāves jēgu, tie pēkšņi atguva cerību un izbaudīja līksmu pārsteigumu: Jēzus ir no mironiem augšāmcelies!

Kā pirmā, liekas, viņu bija ieraudzījusi Marija Magdalēna, kurai piemitusi sevišķa nosliece uz šāda veida redzējumiem. Savā laikā Jēzus no viņas taču bija izdzinis septiņus nešķīstos garus, no kā secināms, ka Marijai Magdalēnai reizēm radušies kaut kādi psihiski traucējumi. Psihologijā labi zināms, cik lipīgas ir šādas halucinācijas. Kēdes reakcijas ceļā savu skolotāju drīz ieraudzīja arī citi viņa biedri. Vēsts par sastapšanos ar meistarū izplatījās no mutes mutē. Jēzus piekritēju dvēselēs atplauka jauna cerība.

Tāda veida situācijās, lielā nervu sasprindzinājumā pat visai līdzsvaroti cilvēki kļūst par pašapmāna upuriem un zaudē atskārsmi par to, kur ir subjektīvie un kur objektīvie momenti, kas ir halucinācija un kas īstenība.

Droši vien šajā brīdī arī sāka Jēzu uzskatīt par Vecajā derībā pasludināto mesiju. Praviešu, jo sevišķi Jesajas, grāmatās tika atrasts viss, kas pieredzēts Jēzus dzīvē: ka Jahves kalps tiks aizrauts no dzīvo ļaužu pasaules, tiks spīdzināts un nogalināts kopā ar ļaundariem, bet tad, šādā veidā izpircis cilvēces grēkus, trešajā dienā augšāmcelties un dzīvos starp varenajiem. Neapšaubāmu iedvesmu viņiem varēja sniegt Otrajā ķēniņu grāmatā rakstītie vārdi: *«Tā saka tas kungs, tava ciltstēva Dāvida dievs: «Es esmu tavu lūgšanu uzklauzījis, un es esmu redzējis tavas asaras; redzi, es tevi izdziedināšu, un jau trešajā dienā tu dosies augšā uz tā kunga namu»»* (20:5). Tas pats sakāms par Hozeja grāmatā sastopamo pravietojumu: *«Nāciet, atgriezīsimies atkal pie tā kunga! Viņš mūs gan ir saplosījis, viņš mūs arī dziedinās; viņš mūs ir sasitis, un viņš pārsies arī mūsu brūces. Pēc divām dienām viņš mūs darīs jauna dzīvības spēka pilnus; trešajā dienā viņš tiks mums piecelties, lai mēs dzīvotu viņa vaiga priekšā»* (6:1–2).

Tagad Jēzus krusta nāve jau izrādījās par Jēzus uzvaru, nevis sakāvi, par upuri, ko jau iepriekš bija paredzējis dievs. Jēzus drīzumā atkal atnāks, lai zemes virsū nodibinātu jaunu, taisnīgu iekārtu. Tā bija pirmo kristiešu kvēli sludinātā prieka vēsts, kurai daudzi cilvēki gan Jeruzalemē, gan Antiohijā, gan Damaskā, gan Efesā labprāt noticēja. Tādā veidā radās nākamās baznīcas aizsākumi – pirmās kristiešu draudzes.

Lai patiesīgi novērtētu Jaunajā derībā ietvertos nostāstus par Jēzus augšāmcelšanos, jāņem vērā to hronoloģija. Tie nav radušies vienā laikā, bet secīgi, gandrīz simts gadu ilgā posmā. Visvecākais no mums zināmiem ietverts Pāvila pirmajā vēstulē korintiešiem, kas rakstīta 57. vai 58. gadā, tātad apmēram gadsimta ceturksni pēc Jēzus nāves. Visvēlākais, kas atrodams Jāņa evaņģēlijā, radies starp 90. un 100. gadu. Te jāpiebilst, ka šiem datumiem ir tikai hipotētiska vērtība. Ikviens secīgs nostāsts ir it kā kārtējā fāze ar Jēzus kapu saistīto teiksmu skaita pieaugšanas procesā.

Izdarot šo novērtējumu, vēl jāatceras fakts, ka evaņģēliju autori, kā to zinātne noskaidrojusi, nav bijuši apustuļi, un tāpēc tie nav uzskatāmi par aprakstīto notikumu aculieciniekiem. Ziņas par Jēzus augšāmcelšanos viņi smēlušies no citiem, tātad attēlojuši šo notikumu saskaņā ar priekšstatiem, kuri valdījuši kādu pusgadsimtu vēlāk. Turklāt gūto informāciju viņi patvaļīgi pārstrādājuši atbilstoši savām aktuālajām vajadzībām.

Ja arī viņu rakstījumos ir kāds patiesības grauds, tad tas parasti pazūd lielajā legendāro un beletristisko sīkumu kaudzē. Diezgan lapidāri par to izsakās vācu jezuīts Ginters Šīve savā rakstā, kas publicēts žurnālā *«Die Stimmen der Zeit»* (1966. gada aprīlī):

«Evaņģēlisti savus stāstus par Jēzus augšāmcelšanos aizguvuši cits no cita un dažas miglainas ziņas izvērsuši noteiktā scēniskā kārtībā, turklāt bez mazākiem sirdsapziņas pārmetumiem viņi šos jau tā mazticamos nostāstus pārveidojuši un brīvi pārstrādājuši atbilstoši saviem teoloģiskajiem, pedagoģiskajiem un apoloģētiskajiem nolūkiem».

Šajos apstākļos vienīgais avots, uz kuru vēsturnieks kaut kādā mērā var paļauties, ir Pāvila apraksts jau minētajā pirmajā vēstulē korintiešiem. Ne tikai tāpēc, ka šis avots ir hronoloģiski visvecākais, bet arī tālab, ka Pāvils ir vienīgais Jaunās derības autors, kuram Jēzus parādījies un kurš pats, bez starpniekiem, sniedzis mums šā notikuma izklāstu.

Attiecīgā vieta Pāvila vēstulē skan šādi:

«... Jo es jums vispirms esmu mācījis, ko es pats jau saņēmu, ka Kristus ir miris par mūsu grēkiem pēc rakstiem un ka viņš aprakts, un trešajā dienā augšāmcelies pēc rakstiem, un ka viņš ir parādījies Kēfam, pēc tam tiem divpadsmitiem. Pēc tam viņš ir parādījies vairāk kā pieci simti brāļiem vienā reizē, no kuriem daudzi ir vēl dzīvi, bet citi jau miruši. Pēc tam viņš ir parādījies Jēkabam, tad visiem apustuļiem. Un kā pašam beidzamajam viņš ir parādījies arī man kā kādam nelaikā dzimušam» (15:3–8).

Kā redzam, Pāvila tonis ar savu uzskaitījumu ir lietišķi sauss un lakonisks. Taču viņa vārdos ietverts diezgan daudz pamācošas informācijas. Vispirms pārsteidz neparasti lielais cilvēku skaits, kuriem Jēzus esot parādījies. Šajā ziņā Pāvila vēstule ir pretrunā ar evaņģēlistu versiju.

No kurienes Pāvils ņēmis šīs ziņas? Viņš pats nesniedz mums atbildi uz šo jautājumu, tikai neskaidrā veidā aizrāda, ka pats tās «saņēmis», neprecizēdams, no kā īsti. Pāvils nepiemin tādas autoritatīvus lieciniekus kā Pēteri vai Jēkabu, ar kuriem, uzturoties Jeruzalemē, viņam droši vien par šo svarīgo jautājumu reizēm bija nācies runāt. Korintas kristiešu draudzē uzradās skeptiķi, kuri šaubījās par augšāmcelšanos, un Pāvils nopūlas viņus atgriezt uz ticības ceļa. Bet kas gan varētu būt iedarbīgāks mazticīgo pārliecināšanā par labi informēto un ticamo apustuļu liecībām? Ja Pāvils šīs liecības nav izmantojis, tad mums ir pamats domāt, ka viņš šo uzskaitījumu nav aizguvis no viņiem, bet vienkārši atkārtojis anonīmas baumas, kas izplatījušās tā laika kristiešu vidū.

Raksturīgi ir arī tas, ka šajā sarakstā nav nevienas sievietes. Tur nefigurē ne Jēzus māte, ne Marija Magdalēna, ne arī kāda cita no tām sievietēm, kas darbojas evaņģēlijos sniegtajā ciešanu ainā. Pāvils par tām klusē, it kā par viņām nebūtu neko dzirdējis. Apustuļa stāstījumā pārsteidz arī tas, ka tur nemaz nav atainoti konkrēti apstākļi, kuri evaņģēlijos aprakstīti tik dramatiskā veidā, korintieši tātad neko neuzziņāja par tukšo Jēzus kapu, par brīnumiem, kas tur bija notikuši, par Arimatijas Jāzepa cildeno rīcību, par diviem mācekļiem ceļā uz Emmausu, par neticīgo Tomu, kurš ielicis pirkstus Jēzus rētās, par to, ka Jēzus pēc augšāmcelšanās kopā ar mācekļiem ēdis ceptas zivis un pavadījis zemes virsū vēl četrdesmit dienas, līdz beidzot savu biedru acu priekšā pacēlies debesīs.

Vai Pāvils šos pārsteidzošos brīnumus būtu noklusējis apzināti? Nav neviena kaut cik pārliecinoša argumenta, kas runātu par labu šādai tēzei. Tālab alternatīvi jāpieņem cits variants: Pāvils par visiem šiem notikumiem neko nav zinājis, jo šie nostāsti ir vēlāka laika leģendāri sacerējumi, ko izplatījuši tikai evaņģēlisti.

Ar to varbūt arī izskaidrojams tas, ka Pāvils par satriecošo augšāmcelšanās brīnumu runā tik strupī, vienkārši aizrādot, ka Jēzus «parādījies» un «ticis redzēts», nekomentēdams, kad un kādos konkrētos apstākļos viss noticis. Jo nesaprotamāks tas ir tāpēc, ka vēstule sūtīta korintiešiem, tātad tālumā dzīvojošiem ticības brāļiem, kuri ar sevišķu kāri uztvertu līdzīgas vēstis.

Tomēr Pāvils tuvāk viņiem nevarēja uzrakstīt par augšāmcelšanās brīnumu vienkārši tāpēc, ka pats neko nezināja. Tas, par ko viņš savā stāstījumā runā pāris lakoniskos apzīmējumos, patiesībā bija noticis viņā pašā, bija iekšējs pārdzīvojums,¹⁰⁴ pilnīgi atrauts no jebkādam dzīves reālajām. Tikai vēlākie baznīcas rakstnieki, kā mēs jau par to runājam «Apustuļu darbu» kritiskajā analīzē, šo tīri psiholoģisko atgadījumu pārvērtā dramatiskā, ar ārkārtīgiem notikumiem bagātā ainā.

Izteikumus «parādījies» un «ticis redzēts» Pāvils attiecina ne tikai uz sevi, bet arī uz pārējiem cilvēkiem, kuri nosaukti viņa uzskaitījumā. Tātad Pāvils netieši ļauj nojaust, ka Jēzus «parādīšanās» apustuļiem, Pēterim, Jēkabam un pieci simtiem ticības brāļu uzskatāma par tāda paša veida parādību, kādu viņš pats bija pieredzējis. Ne par sevi, ne arī par citiem viņš neko vairāk nevar pasacīt kā tikai to, ka viņi redzējuši Jēzu. Liekas, šeit atkal apstiprinās jau agrāk pieminētā tēze, ka viņi visi, būdami ekstātiskā stāvoklī, kļuvuši par pašapmāna upuriem un likuši vienlīdzības zīmi starp savām vīzijām un Jēzus reālo augšāmcelšanos.

Laika tecējumā, kā jau teikts, šos subjektīvos pārdzīvojumus kristieši sāka konkretizēt, papildinot ar reālistiskām detaļām. Šā procesa pirmā fāze izpaužas jau visagrākajā, Marka evaņģēlijā sastopamajā versijā. Evaņģēlists stāsta, ka Marija Magdalēna, Jēkaba māte Marija un Salome aizgājušas, lai Jēzu ieziestu ar dārgu svaidāmo eļļu, un atradušas kapu stāvam vaļā un tukšu. Tajā sēdējis kāds jauneklis baltās drānās un viņām paziņojis: «*Nebīstieties! Jūs meklējat Jēzu no Nacaretas, kas bija krustā sists; viņš ir augšāmcelies, viņš nav šeit: redziet šo vietu, kur viņu nolika*» (16:6). Tāpat viņš sievietēm uzdevis pasacīt mācekļiem, ka Jēzus ar viņiem sastapsies Galilejā. Taču sievietes tā pārbijušās, ka aizbēgušas un «*mesacīja nevienam ne nieka*» (16:8).

Ar to būtībā arī beidzas Marka stāstījums, jo viss tālākais, ko mēs lasām pēdējos divpadsmit (9.–20.) pantos, saucot lietas īstajā vārdā, jāatzīst par viltojumu. Šo pantu, kurus zinātniskā valodā apzīmē par «klausulām», nav, piemēram, Vatikāna un Sinaja kodeksā. Turklāt tie atšķiras no pārējā teksta ar citādu leksiku, stilu un izteiksmes veidu. Tāpēc tagad tiek uzskatīts par neapšaubāmu, ka šie panti ir vēlāks piekabinājums.

Nezināmais evaņģēlija papildinātājs droši vien aiz cildeniem ticības nostiprināšanas apsvērumiem nekautrēdamies piedēvē Markam epizodes, kuras tam ne prātā nebija nākušas. Saskaņā ar šo piegudroto

¹⁰⁴ V.E.: Vai izdomājums.

versiju Jēzus vispirms parādījās Marijai Magdalēnai, pēc tam diviem vārdā nenosauktiem mācekļiem, kuri gājuši uz savām mājām, un beidzot vienpadsmit apustuļiem. Uzdevis tiem doties pasaulē un sludināt evaņģēliju, Jēzus uzkāpis debesīs, kur sēž pie dieva labās rokas. Redzam, ka šeit jau pārlietu daudz mitoloģizācijas un teoloģijas, kas citādi Marka evaņģēlijam svešas.

Ko patiesībā raksta visvecākais un vislietiskākais no četriem evaņģēlistiem? Vispirms jāatceras, ka viņa stāstījumā, kur nav krasi izteiktu pārdabisku elementu, pirmo reizi parādās «tukšais kaps», taču tam vēl nav noteiktas pierādījuma funkcijas, ka Jēzus būtu augšāmcēlies no miroņiem. Šo motīvu, kā mēs vēlāk redzēsim, visā pilnībā izmanto tikai nākamie evaņģēlisti. Tātad Marka evaņģēlijā mēs it kā «*in statu nascendi*» (tapšanas stadijā) sastopamies ar teiksmu ciklu, kur turpmākās attīstības fāzēs arvien spēcīgāk tiek uzsvērts «tukšā kapa» motīvs, to pārvēršot par reālu augšāmcelšanos.

Taču tukšais kaps kā šādas augšāmcelšanās pierādījums izrādījās par abpusēji griezīgu zobenu. Tiklīdz par to kļuvis zināms, ebreji tūlīt apgrozībā laida baumas, ka Jēzus mācekļi izzagusi sava skolotāja mirstīgās paliekas un tās noslēpuši citur, tātad pārmeta tiem vienkāršu blēdīšanos.

Šo baumu atbalss ir Jāņa stāstījums, pēc kura Marija Magdalēna, ieraudzījusi, ka no ieejas kapā aizvelts sānis to nosedzošais akmens, aizskrējusi pie Pētera un «*otra mācekļa, ko Jēzus mīlēja*», saukdama: «*Viņi to kungu no kapa paņēmuši, un mēs nezinām kur viņi to nolikuši*» (Jāņa ev., 20:2). Kad Jēzus vēlāk viņai parādās, Marija Magdalēna to nepazīst, notur par dārznieku un griežas pie viņa ar šādiem vārdiem: «*Kungs, ja tu to esi aiznesis, tad pasaki man, kur tu viņu esi licis, lai es viņu dabūtu!*» (Jāņa ev., 20:15).

Šā dīvainā pārpratuma izskaidrojums, liekas, meklējams kādā citā Jāņa evaņģēlija pantā, kur par Jēzus apbedīšanu rakstīts: «*Bet tanī vietā, kur viņus bija krustā situši, bija dārzs un šinī dārzā jauna kapa vieta, kurā vēl neviens nebija glabāts. Tur tie ielika Jēzu jūdu sataisāmās dienas dēļ, jo kapa vieta bija tuvu*» (19:41–42).

Šā fragmenta ietekmē droši vien radusies 2. gadsimta beigās baznīcas rakstnieka Tertuliāna fiksētā leģenda par dārza īpašnieku, kurš noslēpis Jēzus liķi, jo baidījies, ka ļaudis, kuri bariem varētu nākt pie Jēzus kapa, nobradās viņa dobes. Tā paša nostāsta padziļināts variants atrasts Ēģiptē kādā koptu tekstā, kas saucas «Grāmata par augšāmcelšanos». Tur mēs par šo dārznieku uzzinām, ka viņa vārds bijis Filogēns un viņš kļuvis par Jēzus piekritēju, jo tas savā laikā bija izdziedinājis viņa dēlu. Pie kapa saticis krustā sistā Jēzus māti, Filogēns tai teicis:

«Pēc Jēzus krustā sišanas ebrejiem svarīgi noslēpt viņu nevienam nezināmā vietā, jo tad Jēzus mācekļiem nebūtu iespējams viņa miesas pārvākt. Es mācekļiem tad teicu: manā dārzā ir tukšs kaps. Novietojiet Jēzus miesas tur, un es pielūkošu, lai neviens tās nepievāc. Bet pats sirdī nodomāju: kolīdz ebreji būs aizgājuši uz mājām, es Jēzus miesas paņemšu, iesvaidīšu tās ar smaržīgām zālēm un apbedīšu kur citur».

Matejs raksta, ka valodas par Jēzus mirstīgo palieku izzagšanu jau viņa laikos bijušas izplatītas starp ebrejiem (28:13–15). Kā noprotams no Marijas Magdalēnas vārdiem un apokrifiskā nostāsta par Jēzus mirstīgo atlieku atdošanu dārzniekam, šīs baumas uzklautas arī kristiešu vidū. Līdz ar to jaunajai reliģijai radās lielas briesmas, jo tās pamatā taču bija ticība uz Jēzus augšāmcelšanos. Tāpēc cīņā pret šīm baumām labi bija visi līdzekļi. Kā tas tika darīts, viegli saskatāms Mateja, Lūkas un Jāņa evaņģēlijos.

Jāsaka tieši un bez aplinkiem, ka apoloģētiskajā degsmē, cenšoties izskaust jebkādas šaubas kā savu ticības brāļu, tā arī pretinieku vidē, minētie evaņģēlisti, jo sevišķi Matejs, plaši izmantojuši savas beletristu iztēles spējas. Taču tā vairs nebija folklorai tik raksturīgā brīvas fantāzijas rotaļa, no kuras parasti izaug fabulas, leģendas, mīti un dažādi brīnumaini nostāsti, bet gan mērķtiecīga polemiska akcija nolūkā neapgāzami pierādīt, ka Jēzus miesas izzagt nebija iespējams un tukšais kaps tāpēc nevarēja nozīmēt neko citu kā tikai augšāmcelšanos no miroņiem.

Bet evaņģēlisti uz šo kopīgo apoloģētisko mērķi, kā tas tūlīt pamanāms, dodas pa dažādiem ceļiem. Ikvienam no viņiem iztēle sniedz atšķirīgus līdzekļus kopējās problēmas risināšanā. Gala iznākumā mums Jaunajā derībā ir trīs dažādas stāstījumu versijas, kas daudzējādā ziņā ir savstarpēji pretrunīgas un kam maz kopīga ar notikumu patieso norisi.

Pēc Mateja apgalvojumiem, par Jēzus mirstīgo palieku izzagšanu nevarēja būt ne runas, jo viņa kapu ebreji bija aizzīmogojuši un visapkārt tam nostādīta sardze. Ja, par spīti visam, tas tomēr izrādījās tukšs, tad izskaidrojums ir tikai viens. Turklāt Marija Magdalēna un «otra Marija» pašas savām acīm redzējušas, ka, sākoties lielai zemestrīcei, no debesīm nonācis tā kunga eņģelis, novēlis no kapa akmeni un paziņojis, ka Jēzus miesu kapā vairs nav, jo viņš augšāmcēlies no miroņiem. Pretēji Marka apgalvojumam sievietes nemaz nenobīstas un neaņem šo notikumu noklusēt, bet skriešus steidzas pie

Jēzus mācekļiem, lai tiem paziņotu no eņģeļa dzirdēto prieka vēsti. Turklāt notiek vēl tā, ka ceļā viņām nostājas pats Jēzus un uzdod paziņot viņa mācekļiem, lai tie noejot uz Galileju, kur viņš ar tiem satikšoties.

Matejs vēl stāsta, ka notikušo brīnumu varētu apliecināt arī kapa sargi, ja vien tie nebūtu tik kāri uz naudu. Viņi taču tāpat redzējuši «tā kunga eņģeli», drebēdami un aiz bailēm vai pamirdami. Taču vēlāk priesteri viņus uzpērk, un sargi sāk mēlot, ka, viņiem guļot, Jēzus miesas izzaguši tā mācekļi. Tādā kārtā sākušās aplamas baumas, kuras izplatījušās jo daudzās ebreju paaudzēs.

Lūka savā apoloģētiskajā piepūlē iet vēl tālāk. Viņa versijā jau ne tikai viens, bet veseli divi eņģeļi pasludina Jēzus augšāmcelšanos. Un šajā brīdī pie Jēzus kapa bijušas ne tikai divas vai trīs sievietes, bet, neskaitot Mariju Magdalēnu, Joannu un Jēkaba māti Mariju, vēl arī citas, kuru vārdus minēt evaņģēlists tomēr neuzskata par vajadzīgu. Tāpat liecinieku skaits vēl vairāk pieaug.

Šoreiz gan Jēzus pēc augšāmcelšanās neparādās abām Marijām, toties ar viņu sarunājas un kopīgi azaidu iebauda divi uz Emmausu ejošie mācekļi, bet vēlāk arī apustuļi. Gribēdams viņus pārliecināt, ka patiesi ir augšāmcelies, Jēzus, viņiem redzot, apēd gabaliņu zivs un «tīru medu», ļaudams pat sevi aptaustīt. Kurš gan no kristiešiem pēc šādiem pierādījumiem varētu vēl šaubīties, ka Jēzus patiesi ir no mironiem augšāmcelies?!

Tālāk jucekli tomēr rada evaņģēlists Jānis, sniedzams pats savu un jau pavisam atšķirīgu versiju par tukšā kapa tēmu. Tajā vairs nav runa par diviem vai vienu eņģeli, jo kapa akmeni Marija Magdalēna, kura arī šoreiz tikai viena pati pieminēta, atrod jau noveltu. Uztraukušies par Marijas Magdalēnas stāstu, ka «*viņi kungu no kapa paņēmuši*», Pēteris un «*otrs māceklis, ko Jēzus mīlēja*», aizskrien uz kapa vietu un «*redz autus noliktus un sviedrautu, ar ko viņa galva bija apsegta, nevis pie pārējiem autiem noliktu, bet atsevišķi satītu*» (Jāņa ev., 20:6–7). Tad arī vārdā nenosauktais māceklis notic, ka Jēzus patiesi ir augšāmcelies, droši vien iedomādamies, ka varbūtējie Jēzus mirstīgo palieku slepenie aizvedēji taču nebūtu zaudējuši laiku, viņu izģērbdami un nolikdami atsevišķi katru autu. Kā redzam, Jānis šeit min pilnīgi jaunu pierādījumu Jēzus augšāmcelšanās apstiprināšanai.

Viņš gan min arī citus, vēl iespaidīgākus pierādījumus. Kad noraudājusies un noskumusi Marija Magdalēna ielūkojas kapā, viņa caur asarām «*redz tur sēžam divus eņģeļus baltās drēbēs, vienu galvgalī un otru kājgalī, tai vietā, kur bija gulējušas Jēzus miesas*» (Jāņa ev., 20:12). Atpakaļ paskatījusies, viņa ierauga līdzās stāvam pašu Jēzu, kuru gan notur par dārznieku. Kad pārpratus noskaidrojis, Jēzus viņai saka šādus vārdus: «*Neaizskar mani, jo es vēl neesmu aizgājis pie tēva; bet ej pie maniem brāļiem, un saki tiem: Es aizeimu pie sava tēva un jūsu tēva, pie sava dieva un jūsu dieva*» (Jāņa ev., 20:17). Tajā pašā dienā Jēzus parādās arī saviem mācekļiem, pēc astoņām dienām atkal atgriežas pie tiem un atļauj Tomam aptaustīt savas rētas.

Mēs redzējam, kā leģenda par Jēzus pēcnāves likteni no vienkārša stāstījuma par «tukšo kapu» izaug izvērstā leģendā par augšāmcelšanos, ko redzējuši pat viņa ienaidnieki. Šīs izaugsmes secīgās fāzes dibinās uz to, ka vecie apgalvojumi tikuši papildināti aizvien ar jauniem, lai par katru cenu augšāmcelšanos padarītu ticamāku un drošāk pasargātu pret jebkuru kritiku kā no mazticīgo puses pašu vidū, tā arī no pagānu pamfletistiem.

Šīs doktrīnas aizstāvēšanas kampaņa turpinājās vēl ļoti ilgi. 11. vai 12. gadsimtā Jozefa Flāvija «Jūdu kara» nezināmais tulkotājs senkrievu valodā oriģināltekstā iespraudis stāstījumu, no kura uzzinām, ka Jēzus kapu apsargājuši ne tikai trīsdesmit romiešu kareivji, bet arī vesels tūkstotis priesteru karakalpu. Ņemot vērā šādu milzīgu apsardzi, neviens taču vairs neiedrīkstēsies izsacīt pārmētumu, ka Jēzus miesas ir vienkārši izzagtas.

Otra tendence, kas nepārprotami iezīmējas Jaunajā derībā, ir cīņa par ticējumu, ka Jēzus augšāmcelšanās notikusi miesīgi. Šī doktrīna jau kristietības pirmsākumos sadūrās ar ticīgo pretestību un šaubām, tāpēc pret to nācās cīnīties pat Pāvilam savā pirmajā vēstulē korintiešiem. Korintas iedzīvotājiem, kuri no bērņības bija audzināti Platona filozofijas garā, miesīgās augšāmcelšanās doktrīna šķita vienkārši smieklīga. Viņu izpratnē nemirstīga varēja būt tikai dvēsele, kura ieslodzīta miesas čaulā. Tāpēc nāve viņiem nozīmēja dvēseles atbrīvošanos no miesas smagmes, patiesi cilvēcīgās būtības atraisīšanos no visa zemiskā un ļaunā.

Kā redzams no viņa vēstules, Pāvils apzinājās, cik grūti šajā jautājumā būs pārliecināt Korintas «helēnistus», un tālab cenšas izklūt no šīs dilemmas, samudzinātā izklāstā skaidrodams, ka augšāmcelšanās cilvēka ķermenis nav atkal dzīvei atdotās laicīgās miesas, bet garīgs, no debess matērijas saausts ķermenis, jo – kā apustulis savā vēstulē uzsver – «*miesa un asinis nevar iemantot dieva valstību, nedz arī iznīcība var iemantot neiznīcību*» (15:50).

Taču kristiešu šaubas šajā jautājumā neizgaista. Tā, piemēram, Jāņa otrajā vēstulē (ap 67. gadu) mēs lasām: «*Jo daudzi maldinātāji ir izgājuši pasaulē; kas neapliecina miesās nākušo Jēzu Kristu, tas ir*

maldinātājs un antikrists... Ja kāds nāk pie jums un nesludina šo mācību, tad neuzņemiet viņu savās mājās un nesveiciniet viņu» (7. un 10.). Līdzīgi mazticības motīvi ar apbrīnojamu regularitāti parādās arī visos četros evaņģēlijos. Jēzus mācekļi – kā tas viegli izlasāms – ne jau tūlīt noticeja, ka viņu skolotājs ir miesīgi augšāmcēlies, un viņus vajadzēja pārliecināt pavisam taustāmā kārtā. Lūka iet vēl tālāk un nešaubīdamies raksta, ka vēstis par tukšo kapu viņiem likušās «kā pasaka» (24:11).

Vēl 5. gadsimtā šo skeptiķu ietekmei vajadzēja būt satraucoši lielai, kā to rāda visu tā laika baznīcas visizcilāko pārstāvju sarūgtinājuma pilnie izteicieni. Svētais Hieronims par to sūdzas šādiem vārdiem: «*Pat tad, kad Jūdejā vēl nebija izžuvušas Kristus asinis, atradās ļaudis, kuri neatzina, ka Jēzus Kristus atgriezies miesīgi*». Bet svētais Augustīns ar nožēlu konstatē, ka doktrīna par augšāmcēlšanos vēl aizvien pieder pie visniknāk noraidītajām kristietības mācībām.

Tāpēc kristietības sludinātāji nežēloja pūli, lai apkarotu šīs šaubas un par katru cenu pārliecinātu skeptiķus, ka Jēzus miesīgā augšāmcēlšanās nav apstrīdama. Šajos pūliņos mēs redzam to pašu sagudroto pierādījumu sablīvējumu, ar kādu sastapāties sakarā ar strīdu par «tukšo kapu». Laikam aiztekt, šo centienu rezultātā Jēzus augšāmcēlšanās iegūst aizvien izteiktākas fiziskas pazīmes. Galu galā rodas apgalvojumi, ka Jēzus, kas parādījies pēc nāves, bijis apveltīts ar miesu un asinīm, divas reizes ēdis ceptas zivis, viņa rētās bijis iespējams ielikt pirkstus un viņu redzējuši vairāk nekā pieci simti cilvēku.

Visu smago nastu polemikā ar mazticīgajiem uzņēmās Lūka un Jānis, lai gan uz pēdējo tas attiecināms tikai daļēji, jo, pēc Bībeles skaidrotāju domām, viņa evaņģēlija noslēguma aina, kur stāstīts par zveju Ģenecaretas ezerā un mielošanos ar ceptām zivīm, ir vēlāka interpolācija, ko sacerējis kāds no teologiem, pūlēdamies pierādīt, ka Jēzus par savu vietnieku zemes virsū nozīmējis Pēteri.

Šodien, protams, vairs nav iespējams noskaidrot Lūkas un Pāvila rīcības motīvus. Nekad mēs neuzzināsim, vai savus fantastiskos apgalvojumus Jēzus augšāmcēlšanās pierādīšanai viņi izvirzījuši aiz polemiska aprēķina, vai arī sirdsskaidrā lētticībā atzīmējoši tikai to, kas līdz viņiem nonācis kā kristiešu vidū izplatītas baumas.

Lai nu būtu kā būdams, viņu sniegtā versija spēcīgi ietekmējusi kristietības doktrīnas. 1215. gadā Laterānas koncils pasludināja obligātu ticības postulātu, pēc kura visi ļaudis, kā atpestītie, tā neatpestītie, piecelsies no saviem kapiem tajā pašā miesas ietērpā, kāds tiem bijis pirms nāves.

Kā jau minējām, evaņģēlisti rakstīja savas augšāmcēlšanās versijas neatkarīgi cits no cita. Tāpēc viņu stāstījumiem neizbēgami jābūt savstarpēji pretrunīgiem un nekonsekventiem. Mēs jau redzējām, cik atšķirīgs Pāvilam un evaņģēlistiem ir to cilvēku skaits, kuriem Jēzus parādījies pēc augšāmcēlšanās. Kas attiecas uz Pāvilu, tad jāsaka, ka – neskaitot to faktu, ka viņš savā stāstījumā nemaz nemin sievietes, kuras būtu redzējušas augšāmcēlušos Jēzu, – visvairāk pārsteidz lielais aculiecinieku skaits (vairāk nekā pieci simti), kuriem, pēc vārdā nenosauktu ticības brāļu liecībām, parādījies Jēzus.

«Apustuļu darbos» lasām pilnīgi pretējo, un proti, ka priekšrocība redzēt no miroņiem augšāmcēlušos Jēzu bijusi lemta tikai izredzētajiem. Pēteris, kurš šādos jautājumos ir vislielākā autoritāte, Kornēlijam taču saka: «*Dievs viņu uzmodinājis trešajā dienā un viņam licis parādīties ne visiem ļaudīm, bet dieva iepriekšizredzētajiem lieciniekiem, mums, kas ar viņu esam ēduši un dzēruši pēc viņa augšāmcēlšanās no mirušiem*» (10:40,41).

Ir vēl kāda cita līdzīga pretruna. Evaņģēlists Jānis mums pastāsta, ka tūlīt pēc Jēzus nāves Jāzepe no Arimatijas un Nikodēms svaidījuši viņa miesas ar zālēm. Pavisam ko citu atrodam Lūkas evaņģēlijā. Tur rakstīts, ka Jēzu gribējušas iesvaidīt sievietes, turklāt tikai pēc tam, kad viņš jau divas dienas bija atradies kapā. Evaņģēlistam šī aina bija vajadzīga augšāmcēlšanās argumentācijai, tikai viņš savā aizrautībā aizmirsis, ka runā aplamības. Tādā zemē kā Palestīna cilvēka līķis parasti jau otrā dienā pēc nāves sāk trūdēt. Turklāt ieeja kapā bija nosepta ar smagu akmeni, kuru sievietes nekādā ziņā nebūtu spējušas novelt sāņus. Kā tad viņas domāja piekļūt Jēzus miesām, lai izdarītu šo baismīgo ekshumāciju? Jāņem taču vērā fakts, ka viņas iepriekš nevarēja paredzēt ne Jēzus augšāmcēlšanos, ne to, ka kaps jau būs atvērts un tukšs.

Līdzīgi urdīgi jautājumi rodas, kad mēģinām noskaidrot, kur Jēzus tūlīt pēc nāves ticis ar apustuļiem. Matejs apgalvo, ka tas noticis Galilejā, bet Lūka un Jānis saka pavisam ko citu: pēc viņu versijas, Jēzus ar saviem mācekļiem trīs reizes tiekas un pat iebauda azaidu Jeruzalemē un tās tuvākajā apkaimē, bet tikai pēc tam Jūdejā. (Jāņa evaņģēlija noslēguma aina Galilejā, kā zināms, pierakstīta vēlāk).

Galu galā varētu jau arī pieņemt, ka pēc uzcelšanās no miroņiem Jēzus spēj vienlaicīgi parādīties divās dažādās un tālās vietās, taču par apustuļiem tas nu gan nebūtu sakāms. Viņiem, tāpat kā visiem mirstīgajiem, bija tikai viena alternatīva – vai nu Galilejā, vai Jūdejā, «*tertium non datur*». Šīs pretrunas

mums visai pamācošā kārtā pierāda, cik maz varam ticēt evaņģēlistiem kā vēstures lieciniekiem pat tik ārkārtīgi svarīgā jautājumā, kāds kristietībai ir Jēzus augšāmcelšanās.

Tāpat nav iespējams uzzināt, kur īsti Jēzus pēc augšāmcelšanās uz visiem laikiem atvadījies no saviem mācekļiem. Pēc Marka, tas noticis kādā tuvāk neapzīmētā vietā, pēc Mateja – kaut kādā kalnā Galilejā, pēc Lūkas – kādā Betānijas ciematā netālu no Jeruzalemes, pēc Jāņa – vai nu Jeruzalemē, vai arī – ja ņemam vērā noslēguma interpolāciju – Galilejas ezera krastā. Tikai «Apustuļu darbos» lasām, ka Jēzus pie saviem mācekļiem uzkavējies veselas četrdesmit dienas, ko evaņģēlisti vai nu nav zinājuši, vai arī kaut kādu iemeslu dēļ par to nav gribējuši rakstīt.

Baznīca mums māca, ka Jēzus uzkāpis debesīs. Par šo notikumu īsos vārdos ieminas interpolācijas autors Marka evaņģēlijā, bet Lūka jau to apraksta sīkāk: *«Un viņš tos izveda līdz Betānijai un, savas rokas pacēlis, tos svētīja. Un notikās, kad viņš tos svētīja, viņš no tiem šķīrās un tapa uzcelts debesīs. Bet tie viņu pielūdza un atgriezās Jeruzalemē ar lielu prieku, un bija allaž dievnamā, teica un slavēja dievu»* (24:50–53).

Izbrīnu rada tas, ka par tik svarīgu notikumu ne vārda nebilst ne Matejs, ne Jānis. Sevišķi zīmīgi, ka to nedara pat Jānis, jo tieši viņš viskvēlāk pasvītīto Jēzus dievišķīgo iedabu, rādīdams viņu eshatoloģiskā perspektīvā. Šeit jāatzīmē, ka dažos Bībeles kodeksos Lūkas evaņģēlijs ietverts bez debesbraukšanas ainas apraksta. Arī pirmie baznīcas rakstnieki, kā Romas Klēments, Antiohijas Ignācijs, Polikarps un Hermass, par to klusē, no kā varētu secināt, ka viņiem šis notikums vēl nebija zināms. Par Jēzus debesbraukšanu pirmās ziņas baznīcas tēvu rakstos sastopamas tikai 4. gadsimtā. Tāpēc arī izcilākie Bībeles pētnieki domā, ka debesbraukšanas aina Lūkas evaņģēlijā ir tikai interpolācija, kas parādījusies vēlāk to leģendu ietekmē, kuras par šo notikumu sākušas cirkulēt kristiešu vidū.

Piektā nodaļa. Pie kristietības avotiem

Vēsturiskā Jēzus meklējumos

Evaņģēliji, kā mēs redzējām, nav biogrāfijas šā vārda mūsdienu nozīmē. Tie rakstīti apoloģētiskos un didaktiskos nolūkos, lai pierādītu, ka Jēzus ir praviešu pasludinātais pestītājs. Tie uzrakstīti vairākus gadu desmitus pēc Jēzus sišanas krustā un atspoguļo anonīmu mutvārdu tradīciju, kura bija izveidojusies daudzās Āfrikas, Āzijas un Eiropas kristiešu draudzēs. Tāpēc tie pauž ticējumus Jēzus dievišķīgumam, bet nav uzskatāmi par viņa laicīgās dzīves biogrāfiju. Evaņģēlijus uzrakstījuši dažādi cilvēki, dažādos laikos un dažādos nolūkos, tāpēc nav nekāds brīnums, ka tie veido apbrīnojamu pretrunu, noklusējumu un nekonsekvenču konglomerātu. Šis fakts satraucis pat dažus kristietības pārstāvjus. Svētais Augustīns, piemēram, teicis: *«Ja baznīcas autoritāte man to nepavēlētu, es arī neticētu evaņģēlijiem»*. Bet Mārtiņš Luters attieksmē pret šīm pretrunām ieņēma vēl lielākā mērā kapitulantisks pozīciju, saviem piekritējiem dodams šādu norādījumu: *«...ja, lasot svētos rakstus, rodas kādas grūtības un mēs tās nevaram atrisināt, tad šis jautājums mums jāatstāj neskarts»*.

Ar Jēzu saistītās tradīcijas veidošanas, kā zināms, ietekmējusi ticība viņa augšāmcelšanās lielajam brīnumam. Tāpēc, ja gribam izprast evaņģēlijus, mums tajos aprakstītie notikumi nav jāaplūko tādā secībā, kādā tos izklāsta autori, bet gan retrospektīvi, no stāstījuma beigām, caur šā brīnuma prizmu. Visi Jēzus dzīves notikumi, kuri noved līdz viņa krustā sišanai, pakļauti galvenai pamatdomai, ka Jēzus bijis dievs, kurš augšāmcelies. Tātad tā nav vēsture, bet gan tipiska hagiogrāfija. Šo tendenci Pāvils viennozīmīgi formulējis savā pirmajā vēstulē korintiešiem: *«Bet mēs sludinām Kristu, krustā sisto, kas jūdiem ir apgrēcība un pagāniem ģeķība, bet tiem, kas aicināti, tiklab jūdiem, kā grieķiem, dieva spēks un dieva gudrība»* (1:23).

Tā kā mums ir tikai ticības veidotais Kristus tēls, bet nevis vēsturisks Jēzus, pajautāsim sev, ko tad mēs īsti zinām par viņu. Šī tēla apveidi, kā izteicies jau agrāk minētais vācu Bībeles zinātnieks H. Cārnts, pagaist augšāmcelšanās brīnuma gaismā, tāpat kā cilvēku apveidi kļūst miglaini un pazūd saules žilbinošajā spožumā. D.F. Štrauss nonāca līdz pārliecībai, ka evaņģēliji ir pirmo Jēzus piekritēju radītu mītu kopojums. Ņemot vērā, cik eksaltētā stāvoklī viņi tolaik atradušies, kā arī viņu noslieci uz pagātnes mitoloģizēšanu, šis mītu veidošanās process, protams, ir bijis neapzināts un spontāns.

Balstoties uz faktu, ka jau vissenākajos nostāstos cilvēks Jēzus pārveidojies par dievu Kristu un ka evaņģēlijus sedz teoloģisku doktrīnu uzslāņojumi, tika radīta hipotēze, ka tāda Jēzus nemaz nav bijis un visi nostāsti par viņu ir tikai ļaužu prātos izstrādājušies mīti, līdzīgi citām Austrumu kultu leģendām.

Šo mitoloģisko koncepciju pirmais izvirzījis franču pētnieks S. Dīpijs savā grāmatā «Kultu rašanās» (1794.). Šīs koncepcijas dedzīgs aizstāvis bija pazīstamais vācu zinātnieks Bruno Bauers (1809.–1882.). Dibinādamies uz to, ka ebreju un pagānu autori par Jēzu klusē, kā arī uz evaņģēlijos

sastopamajām pretrunām, viņš nonāca pie pārliecības, ka Jēzus nekad nav dzīvojis un uzskatāms tikai par cilvēku iztēles augli. Pēc viņa domām, kristietība atspoguļo nabadzīgo sabiedrisko slāņu ideoloģiju, kurā krustojas diasporas jūdaisms, stoicisms un neoplatonisms.

No jaunāko laiku mitokoncepcijas piekritējiem vispirms jāmin Robertsons, Smits, Kalthofs, Drjuss, Kušū un Dižardēns. Mēs šeit sīkāk neiztirzāsim viņu secinājumus, bet minēsim tikai dažas raksturīgākās viņu uzskatu īpatnības.

Tā, piemēram, Dižardēns domā, ka Jēzus Kristus ciešanu nostāstos spilgti atspoguļojas dramatiskie rituāli, kas pieņemti Tuvo Austrumu reliģiskajās mistērijās. Vācu teologs un sociālists Kalthofs Jēzus tēlā redz to atbrīvošanās kustību personifikāciju, kuras m.ē. 1. gadsimtā saviļņoja Romas impērijas vergus un «proletariātu». Turpretim Drjuss Jēzus kultu uzskata par gala produktu sinkrētiskajā procesā, kurā galvenais elements bija mirušo un augšāmcēlušos helēnisko dievu kults.

Teoriju, ka Jēzus bijis mitoloģisks tēls, ko baznīca pārvērtusi par vēsturisku personu, – savā laikā tai pieslēgās arī daži marksisma pārstāvji – zinātnieku lielākā daļa šodien jau atmetusi. Nevarēdami šeit visā pilnībā izklāstīt pret šo uzskatu vērsto sarežģīto argumentāciju, atzīmēsim tikai to, ka, loģiski spriežot, nav pamata neticēt Jēzus vēsturiskumam, ja jau tā laika Palestīnā daždažādu ceļojošu sludinātāju, praviešu un mesiju parādīšanās nebija nekas neparasts. Tāds pravietis bija taču arī Jānis Kristītājs. Hērods Antips lika viņu nonāvēt tālab, ka uzskatījis Jāni Kristītāju par savai valdīšanai bīstamu āģitatoru.

Vēlāk uz skatuves parādījās kāds cits pravietis, vārdā Teodass. Ap viņu pulcējās simtiem eksaltētu ebreju, kuriem pravietis apsoliya, ka līdzīgi Jozuam viņš apturēsot Jordānas straumi un pārvedīsot tos upes viņa krastā, kur tie varēs dzīvot brīvi no romiešu okupācijas spaidiem. Teodasa apmāto piekritēju vidū Romas leģionāri sarīkoja asiņainu slaktiņu. Pašu Teodasu romieši sagūstīja un nocirta viņam galvu, ko pēc tam triumfa gājienā ienesa Jeruzalemē. Tikai nedaudzi no šiem praviešiem un mesijām paglābās no varmācīgas nāves. Romieši parasti viņus notiesāja uz krusta nāvi, uzskatīdami šos sludinātājus par potenciāliem ebreju nemieru vadītājiem.

Izciliem vīriem un monarhiem antīkajā pasaulē jo bieži tika piedēvēta dievišķīga cilme. Šādos apstākļos viegli saprotams, kāpēc tik ātri iestājās Jēzus deifikācijas process, jo sevišķi ņemot vērā to, ka vairums viņa piekritēju bija uzauguši helēniskās kultūras atmosfērā, kur līdzīgi ticējumi pastāvēja jau kopš seniem laikiem. Apjūsmotais meistars un skolotājs viņu iztēlē drīz pārvērtās par dievišķīgu būtni, kas, laikam aiztekot, atmirdzēja aizvien žilbākā spozmē. Viņa baismā nāve pie krusta ieguva dziļu eshatoloģisku jēgu un pārvērtās par satricinošu kosmisku drāmu.

Franču Bībeles pētnieks Giņbērs rakstīja, ka evaņģēliji gan ir masveida eksaltācijas radīta konstrukcija, taču tajos ietvertais Jēzus vēsturiskais tēls veidoja kodolu, ap kuru tālāk risinājusies mītu kristalizācija. Tāpēc pieņemams, ka šajās leģendās saglabājušies Jēzus dzīves autentiski fakti. Taču, neraugoties uz vairāku zinātnieku paaudžu milzīgajām intelektuālajām pūlēm, nav izdevies izveidot loģiski viengabalainu sludinātāja Jēzus laicīgo tēlu, kurš būtu brīvs no vēlākajiem teoloģisko un pārdabisko elementu uzslāņojumiem. Rūdolis Bultmanis, ar kuru mēs tūlīt iepazīsimies tuvāk, šo pūļu rezultātus formulēja sekojošos vārdos: «*Šobrīd es ar vislielāko noteiktību uzskatu, ka pagaidām par Jēzus dzīvi mums gandrīz nekas nav zināms*».

Kas hagiogrāfiskajos nostāstos atbilst vēsturiskai patiesībai? Kārmaikls savā grāmatā «Jēzus Nacarieša dzīve un nāve» ir pārliecināts, ka vēsturiskai patiesībai vispirms atbilst Jēzus krusta nāve. Nav taču iedomājams, ka Jēzus piekritēji būtu viņam izdomājuši tik apkaunojošu galu. Tā bija nežēlīga patiesība, kuru centās notusēt, interpretējot to teoloģiski un eshatoloģiski.

Taču pirms Jēzus sišanas krustā vajadzēja risināties veselai faktu cēloniskai ķēdei, kura noveda līdz šim traģiskajam finālam. Tāpēc par neapšaubāmu patiesību var uzskatīt to, ka Jēzus bija namdara dēls un dzīvoja Galilejas pilsētā Nacaretē līdz tam brīdim, kad droši vien Jāņa Kristītāja ietekmē pieredzēja ko līdzīgu reliģiskai atklāsmē, ka, sludinādams savu mācību Galilejā un Jeruzalemē, viņš sapulcināja ap sevi prāvu piekritēju skaitu, bet reizē ieguva arī ienaidniekus, ka laicīgās un garīgās varas pārstāvji viņu sāka uzskatīt par bīstamu musinātāju pret pastāvošo iekārtu, ka viņš tika sist krustā un ka pēc viņa nāves atgadījies kaut kas tāds, kas viņam vistuvāk stāvošos cilvēkus pārliecinājis, ka, viņš ir augšāmcēlies. Tas tad arī ir viss. Pārējais vairs nav vēsture, bet kristoloģija, teoloģija un mīti.

Kā tad radušies šie nostāstu sakopojumi, kurus dēvē par evaņģēlijiem? Meklēdami atbildi uz šo jautājumu, mēs sastopamies ar t.s. «sinoptisko problēmu», kuru pieminējam jau vienā no iepriekšējām nodaļām. Senie Bībeles skaidrotāji, to skaitā arī svētais Augustīns, Mateja evaņģēliju uzskatīja hronoloģiski par visvecāko, bet Marka evaņģēliju – par tā saīsinājumu. Tikai 19. gadsimtā, pateicoties Gīzela, Lesinga, Velhauzena u.c. Bībeles pētnieku darbiem, šāds uzskats tika atzīts par aplamu. Tagad

jau pārsvaru guvusi pārliecība, ka hronoloģiski visvecākais ir Marka evaņģēlijs, no kura Matejs un Lūka jo bagātīgi smēlušies savas ziņas.

Matejs un Lūka ne tikai kā nezināja viens otra nostāstus par Jēzu, bet pat, liekas, neko nezināja viens par otra eksistenci. Taču viņi abi pazina Marka evaņģēliju un izmantoja to savējos. Turklāt abi vēl smēlušies no kāda nezināma informācijas avota, kas bijis svešs Markam. Šo nezināmo avotu Bībeles zinātnē pieņemts apzīmēt ar burtu Q (vācu *Quelle* – avots). Tādā kārtā radās t.s. «divu avotu» hipotēze.

Sākumā tika izvirzīta pievilcīgā tēze, ka šāds «Q avots» bijis kāds vēlāk zudumā gājis pirmevaņģēlijs, taču no šā pieņēmuma drīz vien vajadzēja atsacīties. Tagad uzskata par diezgan drošu, ka šāds avots patiesībā bijušas dažādas Jēzum piedēvētas atziņas par morāles un reliģijas jautājumiem. Līdzīga veida sentences kristiešu vidū izplatījās mutvārdos, un, pēc šodienas zinātnieku domām, vairums no tām nav uzskatāmas par autentiskām. Daždažādi ticības jautājumu skaidrotāji, apkārt ceļojoši sludinātāji un sprediķotāji, vislabākajā nolūkā vairot sava skolotāja slavu, nekautrēdamies Jēzum mutē likuši dažādas īsas prātulas, kas visdrīzāk pauda tikai viņu pašu morāles un teoloģijas uzskatus. Nereti tie tika pasniegti līdzību veidā, tās iztēlojot kā patiesus Jēzus laicīgās dzīves faktus. Ar līdzīgiem izteikumiem mēs jau sastapāmies kādā no iepriekšējām nodaļām, runādami par t.s. «logijām» jeb «agrafiem».

Kā zināms, pirmās divpadsmit «logijas» Ēģiptē Oksirinhosas ciemata tuvumā atklāja jaunie angļu zinātnieki Grenfells un Hants (1897. un 1903. g.). Tolaik Bībeles pētnieku aprindās tā bija milzīga sensācija. 1946. gadā tika izdarīts vēl nozīmīgāks atradums – Augšēģiptē Nag-Hamadi apkaimē no smiltīm izraka vairākus papirusa manuskriptus, kuru skaitā bija arī šodien jau slavenais Toma evaņģēlijs, ko koptu valodā sarakstījis kāds kristiešu gnosticisma piekritējs. Tajā nav nekādu ziņu par Jēzus dzīvi, bet tikai brīvi apkopotas 114 prātulas, ko Jēzus esot izsacījis savas dzīves laikā.

Lielais šādu prātulu daudzums liecina, cik populāras tās bijušas evaņģēliju tapšanas laikā. Tā bija viena no svarīgākajām mutvārdu tradīcijas sastāvdaļām, un būtu vairāk nekā dīvaini, ja Matejs un Lūka, rakstot savus vēstījumus par Jēzu, tās nebūtu izmantojuši. Cītīgs šādu «logiju» kolekcionārs esot bijis apustuliskais tēvs un Hieropoles bīskaps Papijs (aptuveni 2. gadsimta vidū). Viņa teoloģiskie apcerējumi līdz mūsu laikiem nav saglabājušies, taču atsevišķus Papija rakstu citātos Eisebijs ietvēris savā «Baznīcas vēsturē». Viens no tiem skan šādi: «*Matejs savācis Jēzus praviotojumus ebreju valodā, un katrs tos interpretējis pēc sava prāta*». Liekot vienlīdzības zīmi starp šiem «praviotojumiem» un mums jau pazīstamajām «logijām», daži Bībeles pētnieki to uzskata par pierādījumu, ka meklējamais «Q avots» ir bijušas tieši šīs «logijas».

Taču drīz tika konstatēts, ka Matejs un Lūka ne tikai izmantojuši Marka evaņģēliju un «Q avotu», bet katram no viņiem bijis arī savs īpašs informācijas avots. Bībeles zinātnē tos apzīmē ar burtiem «M» (Matejs) un «L» (Lūka). Tā radusies «četru avotu hipotēze». Piemēram, ja runa ir par Mateju, tad jāsaka, ka no «M avota» atvedināmi trīs simti evaņģēlija pantu. Pēdējiem ir sakars galvenokārt ar jūdaismu un tā tiesībām, tāpēc tie nav domāti helēniskajām kristiešu aprindām.

Tomēr tālākas padziļinātas tekstoloģiskas analīzes rezultātā nostiprinājās t.s. «daudzavotu hipotēzes», ko dēvē arī par «fragmentu teoriju». Tās izejas punkts bija F.A. Volfa un citu klasiskās filoloģijas speciālistu pretrunīgās teorijas pielietošana Jaunās derības tekstu pētīšanā. Saskaņā ar šo teoriju Homēra episkās poēmas radušās, diviem nezināmiem dzejniekiem kompilējot atsevišķus varoņu rapsodus, ko izsenis forminga vai kitāras pavadījumā skandējuši apkārtceļojoši grieķu dziesminieki – aoidi.

«Fragmentu teorijas» piekritēji uzskata, ka līdzīgā kārtā radušies arī evaņģēliji. To autori pilnām riekšām esot smēlušies no bagātīgās mutvārdu tradīcijas avotiem, izmantodami nostāstus par Jēzus dzīvi, kā arī sentences, līdzības un pamācības, kuras tika piedēvētas Jēzum. Šis mantojums bija mainīgs un nenoteikts, jo ikviens, kā to aizrādījis Papijs mūsu citētajā fragmentā, uzskatījis par iespējamu interpretēt tos pēc sava prāta.

Biblistikas Koperniks

«Fragmentu teorija» kļuva par protestantisko Bībeles pētnieku un tās radītāja slavenā teologa un Marburgas universitātes profesora Rūdolfa Bultmaņa pētījumu galveno objektu. Tāpat kā viņa priekšgājējs Mārtiņš Dibeliuss savā pazīstamajā darbā «Die Formgeschichte des Evangeliums» (1919.), arī Rūdolfs Bultmanis savos pētījumos pielieto jauno «Formgeschichte» metodi, ko varētu tulkot kā «formas vēsturi vai kritiku».

Bultmanis ar savām publikācijām, jo sevišķi ar fundamentālo darbu «Die Geschichte der synoptischen Tradition» (1921.), ievadīja Bībeles skaidrojumus jaunās sliedēs, un viņa studijās un

meklējumos gūtie rezultāti bija tik vienreizēji un pārliecinoši, ka spieda piekāpties pat konservatīvās biblistikas pārstāvjus.

Mums šeit nav iespējams sīki iztirzāt Bultmana metodi un viņa pētījumu izcilos sasniegumus. Tāpēc papulēsīsimies tikai izcelt šajā metodē to, kas, mūsdiā, veido tās būtību.

Pēc Bultmana un viņa tiešo piekritēju domām, evaņģēliji ir uzskatāmi par noslēguma fāzi tajā mutvārdu tradīcijā, kas anonīmi veidojusies kristiešu draudzēs. Tātad tiem ir kompilatīvs raksturs. Nezināmie redaktori apvienojuši vienkop visdažādākos izteikumus, pravietojumus un līdžības, tos piedēvēdami Jēzum, kā arī nostāstus par viņa dzīvi un paveiktajiem brīnumdarbiem. «Formas kritika» centās izdalīt atsevišķas mākslīgi sasaistītas literārās vienības, klasificēt tās un izdibināt apstākļus, kādos tās radušās.

Tā, piemēram, pētnieki ar «formas kritikas» palīdzību nonāca pie secinājuma, ka evaņģēliju līdžībām lielākoties ir visai apšaubāma cilme. Savu skeptisko attieksmi viņi motivē ar pārsteidzošo faktu, ka Marka evaņģēlijā atrodamas tikai astoņas līdžības, Matejam to ir jau krietni vairāk – divdesmit trīs, bet Lūkas evaņģēlijā – pat veselas trīsdesmit. Tas skaidri rāda, ka, laikam aizritot, līdžību skaits audzis. Bet, ja šo visu līdžību autors patiesi būtu bijis Jēzus, tad taču tās būtu atzīmējis jau visvecākais evaņģēlists – Marks.

Tālab diezgan droši var apgalvot, ka vismaz daļu no šīm līdžībām Marks nemaz nav zinājis, jo tās radušās vēlāk, citās kristiešu aprindās un, protams, daudzus gadus pēc Jēzus nāves. To autori droši vien bija kaut kādi sprediķotāji, kuri labi zināja, kā iedarboties uz savu parasto klausītāju – vienkāršo ļaužu prātu un iztēli. Lai atvieglotu tiem pausto pamācību saprašanu, viņi izmantoja piemērus un līdžības, kas bija aizgūtas tieši no šo ļaužu ikdienas dzīves. Šīs līdžības, kuras mēs pazīstam no evaņģēlijiem, ir tipiski tautas nostāsti, krāsaini un sulīgi, pilni ar savdabīgu tautas gudrību, patiesīgumu un skaistumu. Tāpēc tās arī tik viegli izplatījās un kļuva par vispārības īpašumu. Skaidrojot reliģijas jautājumus, sākumā šīs līdžības tika tāpat pārstāstītas, lai ar to palīdzību uzskatāmāku padarītu kādu morāles principu, bet drīz vien tās piedēvēja jau pašam Jēzum. Tādā kārtā, izplatīdamies no mutes mutē, no paaudzes paaudzē, šie sludinātāju daiļrunas palīglīdzekļi paaudžu apziņā pārvērtās it kā tiešos vēstures notikumos.

Bultmanis no evaņģēliju tekstiem izdalīja vēl virkni citu literāru veidojumu, to skaitā arī t.s. «paradigmas» jeb pamācošus nostāstus, kuru pamatā likts kāds Jēzus izteikums, tāpat par «novelēm» dēvētus Jēzus brīnumdarbu izklāstus, kā arī mums jau pazīstamās «logijas».

Tomēr atsevišķu komponentu izšķiršanu atkarībā no literārā žanra un stila Bultmanis neuzskatīja tikai par filoloģisku analīzi. Pēc viņa domām, tā bija līdzeklis daudz būtiskāka mērķa sasniegšanai. Sagrupējot tekstu vienības pēc to iekšējiem kritērijiem, vajadzēja rekonstruēt evaņģēliju tapšanas vēsturi, pirms tie tika fiksēti rakstveidā. Citiem vārdiem runājot, tas bija mēģinājums rakstu dokumentu analīzes ceļā nokļūt līdz pašam mutvārdu tradīcijas sākotnējam avotam, kurā, pēc Bultmaņa domām, bija meklējama autentiskās «kerigmas» serde, t.i., agrīno kristiešu draudžu sludinātās ticības pirmbūtība.

Bultmanis uzskatīja, ka patiesīgu priekšstatu par mutvārdu tradīciju mēs nespēsim izstrādāt, ja aplūkosim to, abstrahējoties no vēsturiskā fona, no socioloģiskās vides un apstākļiem, kuros tā veidojusies. Šī prasība, kas pazīstama ar nosaukumu «*Sitz in Leben*» (iedibinājums dzīvē), Jaunās derības pētījumiem pavēra jaunas iespējas.

Taču jautājums ir ļoti sarežģīts. Evaņģēlijus, kā to pasvītro vācu Bībeles pētnieks, nevar pieskaitīt pie literatūras šā vārda tiešajā nozīmē («*Hochliteratur*»). Tie nav tādi darbi, kuriem individuāli autori apzināti būtu piešķirušī negrozāmus kompozīcijas ietvarus. Patiesībā tie pieder pie tautas gara mantu plašās plūsmas, kurā valda savi īpatnēji iekšējās attīstības likumi. Tā aizvien ir literatūra, kas organiski saaugusi ar savas vides dzīvi un tāpat kā šī dzīve pakļauta pārmaiņām.

Mutvārdu tradīcija, kas veido evaņģēliju pamatu, bija seno kristiešu kopienas eksistences apstākļu atspoguļojums. Tās attīstība bija atkarīga no pašu draudžu visdažādākajām ikdienas vajadzībām, to reliģiskajiem uzskatiem, propagandas, kā arī sadzīves apstākļiem. Tā, piemēram, lai doktrināli pamatotu zināmas paražas, reliģiskus rituālus vai ceremonijas, kas sinkrētisku procesu rezultātā bija pārņemti no svešiem, helēniskiem kultiem, aizvien mēdza atsaukties uz autentiskiem vai speciāli šim gadījumam radītiem Jēzus izteikumiem vai notikumiem viņa dzīvē.

Pie šiem mītiem, starp citu, pieskaitāma Mateja un Lūkas evaņģēlijos ietvertā brīnišķīgā leģenda par Kristus dzimšanu. Helēniskajās pilsētās pieaugot Jēzus glorifikācijas un deifikācijas procesam, arvien jūtāmāka kļuva vajadzība attaisnot šo parādību, balstīt to ar tādiem Jēzus dzīves faktiem, kuri apliecinātu viņa dievišķīgo iedabu. Tādā kārtā tautas iztēlē radās nostāsti par pārdabiskiem notikumiem, kuri pavadījuši Jēzus piedzimšanu. Taču burvīga valdzinājuma pilnā leģenda nav uzskatāma par oriģinālu atradumu. Tautas iztēle tās veidošanā izmantojusi daudzus pagātnes nostāstus par izcilu vīru

piedzimšanu, taču par tiešo paraugu šajā gadījumā uzskatāma leģenda par Mozus bērnību. Abās versijās dramatiskās fabulas serdi veido identiski elementi: valdnieka bažas, viedu vīru apspriede, bērnu apkaušana, brīnumaina izglābšanās.

Gala rezultātā Bultmanis nonāca pie atziņas, ka evaņģēliji ir mītizēts stāstījums par Jēzus dzīvi un mācību, bet «formas kritikas» uzdevums ir eliminēt šos mītiskos uzslāņojumus, lai izdalītu ārpus laika stāvošo, no kontaminācijas atbrīvoto kristietības pirmatnējo «labo vēsti». Šo operāciju viņš nosauca par «evaņģēliju demītizāciju», tādā kārtā biblistikas terminoloģijā ieviesdams vienu no saviem vispopulārākajiem apzīmējumiem.

Kā pierādījumu tam, cik nepieciešami atdalīt evaņģēliju fabulu no to morālā satura, lai paglābtu kristietisko kerigmu no mītiem, Bultmanis piemin evaņģēlistu sludināto kosmoloģiju. Visums, pēc viņu priekšstatiem, sastāv no trim stāviem: debesīm, zemes un elles. Debesīs mīt dievs ar saviem eņģeļiem, ellē apakš zemes valda sātans ar savu velnu un dēmonu varzu, bet zeme, kur uzturas mirstīgie, ir nemitīgs cīņas lauks starp abiem pārdabiskajiem spēkiem. No mūsdienu saprātīgā cilvēka nevaram gaidīt, lai viņš šo mītisko pasaules ainu uztvertu nopietni, lai ticētu tam, kam ticēt liek Bībeles burtiskās izpratnes piekritēji.

Tas pats attiecināms arī uz evaņģēlijos pasludināto eshatoloģiju, starp citu, uz Jēzus solījumu, ka viņš atgriezīsies un zemes virsū nodibinās debess valstību, turklāt tik drīz, ka to sagaidīšot pat viņa mācekļi. Šis solījums, kurš Jēzus mutē, liekas, ielikts pēc viņa nāves un glorifikācijas, nav piepildījies vēl līdz šai dienai, un interpretācijas, kas šim apokaliptiskajam pravietojumam piešķir alegorisku jēgu, pašā faktā neko negroza.

Visus evaņģēliju nostāstus par pārdabiskām parādībām, piemēram, mirušo uzmodināšanu, Marijas pasludināšanu, šķīsto ieņemšanu, augšāmcelšanos un debesbraukšanu, Bultmanis nosauc par «mitoloģisko valodu», ar kuras palīdzību kristieši centušies izsacīt dziļu pārliecību par Jēzus vienreizējo, neatkārtājamo pestītāja lomu cilvēces vēsturē.

Tā kā evaņģēliji veidojušies tikai no tradīcijām, līdz ar to no mītiem, un mums nav iespējams uzzināt, kāda īstenība aiz šiem mītiem slēpjas, tad, protams, mēs arī nezinām, kāds bijis vēsturiskais Jēzus. Saskaņā ar teoriju par evaņģēliju mītisko raksturu Bultmanis nonāca pie secinājuma, ka reliģijas Kristus ir ekstremāli atšķirīgs no tā Jēzus, kurš kā apkārtstaigājošs pravietis klīdis pa Palestīnas ceļiem un takām.

Jēzus un viņa laikmets

Daudzi Bībeles pētnieki savos darbos pierādījuši, ka Jēzus laicīgā dzīve biogrāfiskās kategorijās nav rekonstruējama. Tomēr ir izveidojusies pētnieku grupa, kas pūlas Jēzus dzīves un mācības noslēpumus izdibināt netieši, pakļaujot sīkai analīzei vēsturiskās reālijas, kuras pastāvēja ap viņu un veidoja viņa darbības fonu. Runa šeit ir par sabiedriskiem un politiskiem apstākļiem, par ģeogrāfiju, paražām, ekonomiku un reliģiskiem ticējumiem, ar vārdu sakot, par visu, kas neapšaubāmi ietekmējis kā paša Jēzus, tā arī viņa vēlāko sekotāju personību. Šo novatorisko meklējumu kalvē jau gūti ievēribas cienīgi rezultāti, kuri ļauj mums vieglāk izprast jaunās reliģiskās kustības rašanās un attīstības vēsturiskos un psiholoģiskos procesus m.ē. 1. un 2. gadsimtā.

Lasot Jauno derību, gūstam iespaidu, ka Jēzus darbojies vēsturiskā vakuumā, ka, atskaitot evaņģēlijos aprakstītos notikumus, nekā cita pasaulē nav bijis. Tas ir par iemeslu šai it kā dekonkretizētu faktu specifiskajai atmosfērai, ar kuru sastopamies evaņģēlijos. Pateicoties šādai vēstījuma manierei, rodas tas neizprotamais, mīklainais Jēzus tēls, kurš mūs satrauc ar savām līdz galam neizrunātajām patiesībām, bet kurš reizē ar to ir arī evaņģēliska miera un apmītības, gandrīz vai idillisku noskaņu pārpilns. Dziļi traģiskus akcentus tas gūst tikai klusās nedēļas ciešanu atainojumā.

Taču patiesībā laikmets, kurā darbojās vēsturiskais Jēzus un viņa mācekļi, nepavisam nelīdzinājās idillei. Palestīnas ebreju uztverē tie bija bezgala traģiski gadi, gadi ar tūkstošiem krustā sistu nevainīgu upuru, gadi, kuros valdīja romiešu okupantu baismīgā varmācība, ebreju monarhu un prokuratoru patvaļa, pērkamo priesteru augstprātība, slepkavīgs terors, vispārēja anarhija un jo bieži notiekošie apspiesto tautas masu slaktiņi.

Jaunās derības lasītāji parasti nezina apstākļus, kādos dzīvojis un savu mācību sludinājis Jēzus. Pirmām kārtām mēs nedrīkstam aizmirst, ka Palestīna nebija vienveidīga un vienota zeme. Gluži pretēji – to sašķēla daudzas ģeogrāfiskas, politiskas, etniskas, reliģiskas un sociālas atšķirības. Pēc Hēroda Lielā nāves romieši panāca, ka viņa ķēniņvalsts tika sadalīta četros novados jeb t.s. tetrahijās, kurās par vietvalžiem iecēla mirušā ķēniņa tiešos mantiniekus. Kopš m.ē. 6. gada Jūdeja un Samarija tika pakļautas Romas ķeizara ieceltam prokuratoram. Galilejā šajā laikā valdīja mums no Jaunās derības pazīstamais Hērods Antips, kurš nepareizi tiek dēvēts par ķēniņu.

Gar lielajiem tirdzniecības ceļiem šajā laikā izvietojās helēniskās pilsētas ar nelieliem ebreju geto rajoniem iekšpus to mūriem. Apvienotas visai vaļīgām saitēm saistītā federācijā, ko sauca par Dekapoli (Desmitpile), tās bija pilnīgi neatkarīgas no tetrarhiem, kaut arī pakļāvās ķeizara varai. Kā ar savu demokrātisko pašpārvaldes struktūru, tā arī ar aktīvo un rosīgo tirdzniecisko darbību tās atgādināja viduslaiku Eiropas Hanzas pilsētas. Visnotaļ Palestīnā skanēja grieķu valoda, un iespējams, ka šo valodu zināja arī Jēzus. Pat Jūdeja, kas veidoja jūdaisma enklavu, kurā diendienā runāja aramiešu valodā, nespēja atvairīt šo helēnisma infiltrāciju.

Visa Palestīna bija maniākāla naida un fanātisma sērgas pārņemta. Cita citu ienīda atsevišķas etniskas grupas, kurām bija lemts dzīvot vienkop, naids valdīja arī starp ebrejiem, kas bija dzimuši un dzīvoja dažādos zemes novados. Mums jau zināms, ar kādu nicinājumu Jūdejas iedzīvotāji izturējās ne tikai pret ķecerisko Samariju, bet arī pret ortodoksālo Galileju, kur prāva pagānu iedzīvotāju daļa runāja grieķiski, bet ebreji lietoja kādu nonievātu, dialektiski atšķirīgu aramiešu valodas izloksni (atcerēsimies ainu ar Pēteri virspriestera pagalmā!).

Situācija Palestīnā bija ļoti saspringta. Helēniskajās pilsētās jebkuraniecīgākā iemesla pēc sākās ebreju grautiņi, bet Jūdejas iedzīvotāji, kad vien tas bija iespējams, asiņaini atmaksāja par šiem ekscesiem. Samariešu rīcība nebija labāka: no Galilejas uz Jeruzalemi ejošos svētceļniekus, kas bija spiesti šķērsot viņu zemi, tie jo bieži aplaupīja un palaikam pat nogalināja.

Mēs jau agrāk ieminējāmies par ebreju sabiedrības sašķelšanos antagonistiskās sektās un politiskos grupējumos. Tie atspoguļoja ne tikai atšķirības reliģiskos ticējumos, bet arī bezdibeni, kāds pastāvēja starp bagātajiem un nabagiem. Garīdznieki ar augsto priesteri priekšgalā, kā arī pārticībā dzīvojošie ebreju vecājie bija galvenokārt saduceji. Bīdamies par saviem amatiem, varu un mantību, šie aristokrātijas pārstāvji piekopa sadarbības politiku ar Romu. Par šī sabiedriskā slāņa varenību liecina fakts, ka Jeruzalemē bija divdesmit tūkstoši priesteru, neskaitot levītus, kuri templī izpildīja visdažādākos palīgdarbus. Divdesmit tūkstoši priesteru pilsētā, kurā, pēc vēsturnieku aplēsēm, bija augstākais, 120 līdz 150 tūkstoši iedzīvotāju! Jēzum – atnācējam no tālās un dumpīgās Galilejas, kurš iedrošinājās izvērst aģitāciju tempļa pagalmā, šādos apstākļos nebija itin nekādu izredžu palikt dzīvam.

Farizeji – otra lielākā ebreju sekta izauga tieši no tautas masu kustības. Fanātiski pieķērušies sentēvu reliģijai, tie nesatricināmi ticēja drīzai mesijas atnākšanai, kurai vajadzēja viņus paglābt no romiešu verdzības. Mesiāniskā deģsmē viņi noveda sevi reliģiskas ekstāzes stāvoklī, sapulcējušies vienuviet, gavēja un skaitīja lūgšanas, sludināja dieva dusmas un pastaro tiesu. Visdažādāko viltvāržu mesiju, praviešu un šarlatānu vadībā viņi kā siseņi bariem devās tuksnēsī vai uz tradīcijās izdaudzinātiem apvidiem, izraisīdami visā zemē jukas, bailes un nemieru.

Romieši, protams, reaģēja ātri un ļoti nežēlīgi. Impērijas kareivji slepkavoja, spīdzināja, laupīja un dedzināja, savā nicinājumā vairs neatšķirdami vainīgos no nevainīgiem, apbruņotos no neapbruņotiem. Jozefs Flāvijs apgalvo, ka pēc kāda dumpja apspiešanas Jeruzalemē vien sisti krustā divi tūkstoši ebreju. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka par atbildi visam tam radās zelotu un sikariju (dunčinieku) grupas, kuras romiešiem un viņu pakalpiņiem pieteica karu uz dzīvību un nāvi.

Talmudā lasāma doma, ka «Izraēls kritis verdzībā tāpēc, ka zemē uzradušās divdesmit četras atšķirīgas sekta». Patiesi, dažādie nogrupējumi apkaroja cits citu ar neredzētu niknumu, un neviens nevarēja būt drošs par rītdienu. Tā, piemēram, dunčinieki nodūra pat virspriesteri Jonatānu. Ebreju valdnieki un augstie priesteri lietoja despotiskus līdzekļus, visnotaļ ieviesa piespiedu darbus, masu turēšanai paklausībā izveidoja plašu spiegu un ziņotāju tīklu. Jozefs Flāvijs raksta, ka visur Palestīnā, pilsētās un ciemos, spiegi aizvien rostījušies ļaužu vidū un viņu nelietīgās darbības rezultātā cilvēki bieži tika izsūtīti, ieslodzīti cietumos un pat nogalināti. Izspiegošana un nodevība pieņēma epidēmijas apmērus, un šāda stāvokļa tāla atbalss ir laikam nostāsts par Jūdu. Mēs jau rakstījām, ka grūti pateikt, vai Jūda bija reāls tēls, vai arī tikai personifikācija, tā laika drūmo notikumu teiksmaina projekcija.

Brāļu naids visaugstāko pakāpi sasniedza, kad Jeruzalemei tuvojās Vespasiāna leģioni. Jozefs Flāvijs tā laika Jeruzalemi pielīdzināja satracinātam nezvēram, kurš plosa pats savu miesu. Un patiesi, to, kas tur notika, nevar nosaukt citādi kā par tautas pašnīcināšanos. Jeruzalemes iedzīvotāji maz domāja par sagatavošanos aizsardzībai pret tuvojošos ienaidnieku, bet atsevišķi grupējumi uzsāka sīvu cīņu par tempļa un tā dārgumu sagrābšanu, metās izlaupīt pārtikas noliktavas un ieroču arsenālus. Vēsturnieks Pouels Deiviss uzskata par iespējamu, kā vairāk ebreju šajā laikā gājuši bojā savstarpējās cīņās nekā karā pret romiešiem.

Uz Jūdeju atsūtītie Romas prokuratoru savu amatu vispirms uzskatīja par ātras iedzīvošanās līdzekli. Lielākoties tie bija cilvēki bez jebkādas sirdsapziņas un pakļautajās zemēs pievāca visu, kam vien tur varēja būt kāda vērtība. Nereti viņi sadarbojās ar laupītājiem un dumpiniekiem, iekasēdami no tiem maksu par savu pasivitāti. Tika pieņemta pat sistemātiska šantāža, ieslogot cilvēkus cietumā, lai no

tiem izspiestu izpirkšanas naudu. Sevišķs cinisms un alkātība bija raksturīgi pēdējiem diviem Romas prokuratoriem pirms jūdu kara – Albīnam un Floram. Pirmais pieņēma naudu no visiem ebreju grupējumiem, sākot ar zelotiem un beidzot ar viņu pretiniekiem, bet otrs, pat nerūpēdamies par iegastu, izlaupīja pilsētas un ciemus. Kad Tibērijam jautāja, kāpēc viņš saviem vietvalžiem atļauj tik ilgi rīkoties, ķeizars viņus pielīdzinājis maitu mušām, kuras savācas ap vaļēju brūci, lai izsūktu no tās asinis. Ja mušas atstāj mierā, tās apmierina savu alkātību un vairs tik ļoti nemoka upuri. Bet, ja tās atbaida, salido citi, vēl badīgāki mušu bari, un mokas sākas no jauna.

Jūdejas provinci smagi nospieda valsts nodokļu un nodevu nasta un templim maksājamā «galvas nauda». To ievākšana tika iznomāta privātiem piedzinējiem, kuri piekopa visdažādākās blēdības, šantāžu un vardarbību, lai gūtu iespējami lielāku personisko labumu. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka Talmudā nodokļu piedzinējus nosauc par laupītājiem, bet Jaunajā derībā noliek blakus grēciniekiem. Angļu orientālists F. Grents, kurš sarakstījis grāmatu «Evaņģēliju ekonomiskais fons», aplēsis, ka Jēzus laikā Jūdejas iedzīvotāji nodokļos un nodevās maksājuši 30 līdz 40 % no saviem ienākumiem, neskaitot summas, kuras nodokļu piedzinēji izspieda nelikumīgi.

Līdzās šiem spaidiem ebreju tautai vairākkārt nācās pieredzēt dažādas kataklizmas – zemestrīces, bada laikus, sērgas. Palaikam ekonomisku krīžu rezultātā sākās vispārēja bezdarba un posta gadi. Piemēram, pēc tempļa būves pabeigšanas tika atlaisti tur ilgus gadus nodarbinātie strādnieki un amatnieki, kopskaitā ap desmit tūkstošiem cilvēku.

Tāpat šīs milzu celtnes izdevumi gūlās uz tautas masu pleciem. Tempļa būvdarbus uzsāka Hēroda Lielā laikā 20. gadā p.m.ē. Reizē ar iekšējiem apdares darbiem, kuriem vajadzēja piešķirt templim lielu greznību, tā būve ilga līdz m.ē. 64. gadam, tātad kopumā turpinājās gandrīz 84 gadus. Bet jau 70. gadā visa lielā piepūle izrādījās veltīga, jo romiešu iebrukuma laikā templis pārvērtās kūpošu drupu kaudzē un nekad vairs nepieredzēja atjaunošanu. Tātad pabeigtā stāvoklī tas bija pastāvējis tikai sešus gadus. Jūdaisma vēsturē tas bija jau trešais templis, un tā nopostīšana, tāpat kā divu iepriekšējo tempļu sagraušana, ir spilgts apliecinājums ebreju tautas traģiskajam liktenim.

Līdz Bābeles gūstam Jūdejas ķēniņi nāca no Dāvida nama. Šī līnija beidzās ar ķēniņu Cedekiju, kuru Nabuhadonosors važās iekaltu un ar izdurtām acīm aizveda uz Bābeli. Pēc tam Dāvida pēcteči nekad vairs nesēdās Jeruzalemes tronī. Pēc atgriešanās no Bābeles gūsta ebreji vairāk nekā četrus simt gadus apmierinājās ar teokrātisku iekārtu, kur absolūtā vara atradās virspriestera rokās. Hasmoneju valdīšanas laiks patiesībā bija vienīgi epizode, jo tas turpinājās tikai piecdesmit gadus un beidzās ar Aristobula II izvešanu uz Romu. Hērods Lielais un viņa pēcnācēji vairs nebija Jūdejas ķēniņi, bet gan Romas iecelti ebreju provinču vietvalži.

Jēzus laikā ebreju sabiedrības hierarhiā augstākie vadītāji bija virspriesteri. Taču tautiešu vidū viņi neiemantoja morālu autoritāti un politisku atbalstu. Tā kā augstos priesterus iecēla un par katru nieku arī atcēla impērijas vietvalži, tad viņus uzskatīja par padevīgiem ieročiem romiešu okupantu rokās. Šo atkarību palaikam centās nomaskēt, viņu nozīmēšanu amatā nododot ebreju valdniekiem. Tā, piemēram, mums no «Apustuļu darbiem» pazīstamo Ananiju bija iecēlis Hērods Lielais. Hēroda pēcteči šīs tiesības izmantoja ļaunprātīgi gluži groteskā kārtā. Hēroda Lielā mazdēls Agripa no 41. līdz 43. gadam pēc kārtas iecēla un atcēla veselus trīs augstos priesterus, bet viņa dēls Agripa II no 52. līdz 67. gadam – pat sešus. Reizēm šis jūdaisma augstākais amats bija vienkārši nopērkams, ja vien pretendents bija pietiekami daudz zelta. Starp citu, mums zināms, ka Anna (viņa tiesas priekšā bija jāstājas Jēzum) pat pēc atcelšanas no amata, pateicoties savai bagātībai, ne tikai joprojām saglabāja savu personisko ietekmi, bet arī ilgu laiku prata nodrošināt šo amatu paša ģimenes locekļiem. Šādas kārtības pazemojošs simbols bija tas fakts, ka augstā priesteru rituālo tērpu romieši gandrīz vienmēr uzglabāja Antonija fortā un izsniedza to tikai noteiktās ebreju svētku reizēs.

Šī stipri saīsinātā tā laika ainava prasa vēl autora paskaidrojumu, jo tajā esošie anahronismi var izraisīt lasītāja iebildumus. Šajā raksturojumā mēs iekļāvam notikumus arī pirms Jēzus dzimšanas un tāpat pēc viņa nāves. Jēzus parādīšanos mēs esam pieraduši uzskatīt par tādu notikumu, kurš iezīmē it kā demarkācijas līniju, kas Jūdejas vēsturi pārdala divos atsevišķos posmos. Taču tā laika ebreju un romiešu izpratnē tā nemaz nebija, jo viņi, kā mēs jau mēģinājām parādīt, par Jēzus eksistenci vispār neko nezināja. Tāpēc tā laika Palestīnas vēsture traktējama vienlaidu plūdumā, kā ķēde ar savstarpēji saistītiem, vienlīdz svarīgiem posmiem aprakstāmā laikmeta ritējumā. Visam, kas notika pirms un pēc Jēzus dzimšanas, sakņojums meklējams tajos pašos Jūdejas nemainīgajos sociālos, politiskos, ekonomiskos un reliģiskos apstākļos tās vēstures pēdējos gadu desmitos. Tāpēc arī brāļu karš tempļa teritorijā Jeruzalemes aplenkšanas laikā, lai gan tas plosījās vairāk neka trīsdesmit gadus pēc Jēzus nāves, met pamācošu retrospektīvu gaismu uz tā laika notikumiem, jo tas bija loģisks fināls šai pašai drāmai, kulminācijas punkts slimības norisē, no kuras jau sen cieta ebreju tauta.

Labklājība neuzplauka arī Romas impērijas pārējos apvidos. Kā liecina arheoloģiskie izrakumi, Tuvo Austrumu pilsētās gan valdīja grezna un rosmīga dzīve, taču aiz šīs imponējošās labklājības un ārēji spožās dzīves fasādes slēpās gluži citāda patiesība. Greznās metropoles savām ērtībām un godkāres apmierināšanai cēla vietējie varasvīri un bagātnieki uz strādājošo tautas masu rēķina. Tāpēc angļu vēsturnieks Č. Dousons savā grāmatā «Apcerējumi, par viduslaiku kultūru» pareizi raksta: «*Romas impērija un ar to saistītais urbanizācijas process patiesībā nebija nekas cits kā milzīga ekspluatācijas sistēma, kura organizēja provinču bagātības un tās sakopoja privileģēto šķiru rokās*».

Tas pats autors plaši apraksta romiešu kapitālistus, augļotājus, vergu tirgoņus un nodokļu piedzinējus, kuri kā siseņu mākonis plūda uz Austrumiem, lai izsūktu visas dzīvības sulas no pakļautajām tautām. Šajās iedzīvošanās orgijās piedalījās ne tikai finansu sabiedrību aģenti, bet arī cilvēki ar vēsturē pazīstamiem vārdiem, piemēram, Lukulls un Brūts. Par republikānisku tikumu paraugu izdaudzinātais Brūts patiesībā bija visparastākais augļotājs. Tā, viņš ierosināja tiesas prāvu pret Ciceronu, kad pēdējais, tiekdams atvieglot parādos iegrimušo Kilikijas pilsētu stāvokli, samazināja tām augļu likmi no 48 līdz 12 procentiem.

Tuvo Austrumu pakļautās tautas šķēla dziļas iekšējas pretešības, aizvien pieauga bezdibenis, kas atdalīja nelielo privileģēto slāni no apspiestajām masām, uz kurām gulās visa valsts izdevumu smagā nasta, – no zemniekiem, amatniekiem un nesaskaitāmo vergu armijas. Bagātie kļuva aizvien bagātāki, nabagie – nabagāki. Turklāt tas bija arī nemitīgu karu, ekonomisko krīžu, naudas vērtības pazemināšanās un bada posta laikmets. Piemēram, no 44. līdz 48. gadam bads plosījās gandrīz visā Romas impērijas teritorijā.

Tautas masu stāvoklis tādos apstākļos kļuva jau pavisam neciešams. Tāpēc ebreju un kristiešu mesianiskās cerības deklasētajās sabiedrības padibenēs atrada ārkārtīgi auglīgu augsni. Apspiestajiem, trūcīgajiem helēnisko pilsētu iedzīvotāju slāņiem piemita sevišķa nosliece uztvert mācību par pestītāju un «debess valstību zemes virsū», jo viņu grūto likteni varēja atvieglot tikai pārdabisku spēku iejaukšanās.

Līdz ar to strauji vairojās Jēzus piekritēju draudzes, jo vairāk vēl tāpēc, ka to veicināja arī citi apstākļi. Vispirms ļoti nozīmīga šajā procesā bija jau pati šo zemju pakļaušana Romas varai. Tā iznīcināja agrāk pastāvējušās pilsētvalstis, un rezultātā ar iepriekšējo iekārtu saistītie vietējie kultūras zaudēja savu pamatu. Uzvarēts un pazemots dievs vairs nepelnīja uzticību, jo kā vietējo iedzīvotāju aizstāvis viņš tos bija nekrietni pievīlis. Par sava veida kompensāciju šādos apstākļos kļuva tieši kristietība.

Vēl viens kristietībai labvēlīgs faktors bija daudzo privāto apvienību rašanās. Tā bija sava veida alternatīva iepretim agrākajām pilsētvalstīm, jo ļāva cilvēkiem atgūt zaudēto kopības apziņu. Visbiežāk tās bija kulta apvienības, kas tomēr reizē atgādināja savstarpējās palīdzības biedrības, kuras slimības, sakropļošanas vai kādas citas likstas brīdī izsniedza pabalstus un sedza savu biedru apbedīšanas izdevumus. Kristiešu draudzes bija tieši šādas brālīgas apvienības un īsts patvērumis visiem, kas Romas impērijas bargajā un svešajā pasaulē jutās kā morāli un sabiedriski bezpajumtnieki.

No Pāvila vēstulēm zināms, ka šajās draudžu kopienās palaikam ielavījās arī cilvēki, kuri nepelnīja uzticību un nemaz nebija patiesi ticīgi. Citi atkal cerēja gūt tur galvenokārt materiālos labumus. Pāvilam, piemēram, nācās norāt jaunatgrieztu grupu tāpēc, ka tie, aizbildinādamies ar drīzo pasaules galu, negribēja strādāt un centās panākt, lai viņus uzturētu draudze.

Uz ticīgo lielumu lielu vairumu šis pārmetums, protams, nav attiecināms. Tos vispirms pievilka mācība par tuvāko mīlestību, solījums atbrīvot no laicīgām ciešanām, taču visvairāk, šķiet, gan tas, ka jaunā reliģija, padarīdama viņus par brāļiem citu vidū, atdeva tiem cilvēcīgas cieņas apziņu.

Šo faktu gaismā kā vēsturiskais Jēzus, tā arī jaunās ticības Kristus kļūst par simbolu tiem bargajiem laikiem, kuros kristietība radās. Jēzus Kristus īsajā un dramatiskajā dzīvē lielā kāpinājumā izpaudās kā cilvēku cilts mūžsenais ciešanu stāsts, tā arī cilvēka nedziestošā ticība, ka galu galā zemes virsū uzvarēs taisnība.

Pravieši paredzēja visu

Lai saprastu, kā radusies ar Jēzus biogrāfiju saistītā mitoloģija, mums jāatgriežas pie dažiem lūzuma momentiem Jeruzalemes draudzes dzīvē, par kuriem jau ieminējāmies kādā no iepriekšējām nodaļām. Runa šeit ir par «helēnistu dumpi» un pret Veco derību vērsto deklarāciju, kas izsacīta Stefana runā, kā arī par šīs drāmas noslēgumu – runātāja nomētāšanu ar akmeņiem un viņa piekritēju vajāšanām. Pēc vēsturnieku aplēsēm tas noticis m.ē. 36. gadā, tāpat gadus sešus pēc Jēzus nāves. Gadu vēlāk kristietībai pievērsās Sauls, pieņemot Pāvila vārdu.

Kopš šiem notikumiem diezgan ātri sāka veidoties situācija, ko jau varētu saukt par šķelšanos. Jaunajā reliģiskajā kustībā notika nodalīšanās, kurai bija milzīgas sekas cilvēces vēsturē. Nacarieši Jēkaba vadībā ieslēdzās sava ortodoksālisma čaulā un arī turpmāk saglabājās kā viena no daudzajām sektām jūdaisma ietvaros, bet «helēnisti», kuri, no vajāšanām bēgdami, apmetās tādās pilsētās kā Antiohija, Tarsa vai Efesa, arvien vairāk nokļuva helēniskās kultūras ietekmes lokā. Jeruzalemes jūdeokristiešiem Jēzus bija ebreju pravietis un mesija, taču bez dievišķīgas iedabas, turpretim grieķu valodā runājošiem ebrejiem viņš ātri vien kļuva par dievu pēc Tuvo Austrumu reliģisko mistēriju parauga.

Amerikāņu Bībeles pētnieks Pouels Deiviss šo procesu raksturojis šādos īsos un trāpīgos vārdos:

«Kristietība radās, vienam no jūdaisma atzarojumiem attīstoties par atsevišķu reliģiju, kura, sajaucoties ar dažādām pagānu reliģijām, dabiskās attīstības ceļā izveidojās par mūsdienu kristietību».

«Helēnisti», izklīduši pa Tuvo Austrumu plašo piekrasti, arvien vairāk atrāvās no savas jūdais-tiskās sākotnes un arvien mazāk zināja par Jēzu un viņa līdzgaitniekiem. Sevišķi strauji šis process risinājās pēc 70. gada, kad Jeruzalemes nopostīšanas rezultātā vairs nepienāca nekādas vēstis par turienes jūdeokristiešiem. Taču drīz vien iestājās tāds laikposms, kad skaitā aizvien pieaugošās kristiešu masas, kvēli cildinot savu no Nacaretas nākušo skolotāju, vairs nespēja samierināties ar šādu neziņu. Un tieši viņu dedzīgās alkas uzzināt pēc iespējas vairāk par Jēzus laicīgo dzīvi izraisīja psiholoģiski sarežģīto procesu, kurš ievadīja zudumā gājušās Jēzus biogrāfijas aizvien pilnīgāku un dramatiskāku rekonstrukciju.

Dažas no autentiskiem Palestīnas avotiem nākušas pamatziņas par Jēzus dzīvi bija saglabājušās, neraugoties uz sakaru pārtrūkumu starp abiem kristietības nozarojumiem, un noderēja par serdeni, ap kuru tautas fantāzija līdzīgi statuju veidojošam tēlniekam izstrādāja savu jauno Jēzus veidolu, kas nebija vairs ebreju pravietis, bet gan universālistisks mesija, visu pasaules tautu glābējs un pestītājs. Tieši ar tādu Jēzu Kristu mēs sastopamies evaņģēlijos, kuri radās daudz gadu pēc Jeruzalemes nopostīšanas un jūdeokristiešu bēgšanas uz tālo Peltu, tātad jau tādā laikposmā, kad starp abiem kristietības nogrupē-jumiem vairs nebija nekādu kontaktu. Helēniskajās pilsētās un ciemos bija uzaugusi jau pavisam jauna kristiešu paaudze, kura bija audzināta helēniskās kultūras gaisotnē un kurai bija svešs viss, kam bija kāds sakars ar Jūdeju un tās ortodoksiju.

Jaunais Jēzus Kristus veidols neradās tautas iztēles patvaļīgas rotaļas rezultātā. Konkrēto materi-ālu tam sniedza tā laika divi galvenie domas strāvojumi – jūdaisms un helēnisms. Vispirms pakavē-simies pie pirmā no šiem strāvojumiem. Šeit jāņem vērā, ka ceļu jaunajai reliģijai plašā pasaulē pavēra ebreji, un tāpēc arī kristieši Veco derību uzskatīja par svētiem rakstiem. Tā kā viņi bija dziļi pārliecināti, ka Jēzus ir praviešu pasludinātais mesija, vajadzēja tikai svētajos rakstos sameklēt atbilstošus tekstus, lai pareizi rekonstruētu viņa piedzimšanas laiku, vietu un apstākļus, pastrādātos brīnumdarbus, viņa nāves veidu un tās eshatoloģisko nozīmi, augšāmcelšanos un apsolīto atgriešanos, gūstot garīgu triumfu pār ļaunuma varu. Precīzi tā, kā to bija paredzējuši pravieši. Franču reliģijas zinātnieks Enšlēns apgalvoja, ka visa evaņģēlijos aprakstītā Jēzus dzīve ir uz prasmīgi atlasītiem Vecās derības tekstiem balstīta rekonstrukcija.

Tiem cilvēkiem, kuri pielietojuši šo savdabīgo metodi, nevar pārnest, ka viņi izdarījuši apzinātu viltojumu. Viņi vadījās paši no savas, īpatnējas loģikas: ja pravieši kaut ko tādu ir pareģojuši, tad Jēzus dzīvē tam arī vajadzēja piepildīties. Tāpēc viņi nemaz neslēpj, no kādiem avotiem aizguvuši savu informāciju, un evaņģēlijos mēs ik uz soļa sastopamies ar norādēm, ka tas un tas tā noticis, lai piepil-dītos praviešu paredzējums. 2. gadsimta polemists Irenejs savā darbā «Adversus haereses» («Pret ķecerību») raksta: «*Es ticu svētajam garam, kurš ar praviešu muti pasludinājis atpestīšanu, Jēzus Kristus, mūsu kunga atnākšanu un piedzimšanu caur svēto jaunavu, viņa moka un augšāmcelšanos, un uzkāpšanu debesīs sava tēva slāvā*». Vēl precīzāk šajā jautājumā izteicies 2. gadsimta apoloģēts svētais Justīns. Savā «Apoloģijā» viņš saka: «*Ar praviešu muti svētais gars iepriekš visu pateicis par Jēzus dzīvi*».

Vecā derība, kā zināms, ir dažādu grāmatu sakopojums, kuras sarakstījuši dažādi autori dažādos laikos. Tāpēc tajā daudz gan vēsturisku, gan idejiski morālu pretrunu. Taču šis apstāklis svēto rakstu kristiešu skaidrotājiem nebija nekāds šķērslis. Viņi vienkārši izvēlējās tādus tekstus, kuri viņu mērķiem bija noderīgi un kuros varēja sameklēt kaut kādus uz Jēzus Kristus dzīvi attiecinātus mājienu.

Ja atbilstoša teksta vietā šie mājiene nebija pietiekami skaidri un droši, tad alegoriskas interpre-tācijas ceļā tajā tika sameklēti apslēpti, aizmaskoti pravietojumi. Šāda izrīcība viņos nemodināja ne mazākās šaubas, jo alegorisko skaidrojumu metodei tajos laikos bija bagātīgas tradīcijas un nevienam ne

prātā nenāca šaubīties par tās pareizību. Šo metodi pielietoja jau svēto rakstu ortodoksālie skaidrotāji, taču sevišķi plaši to izvērsa tie ebreji, kuri runāja grieķiski un pazina tikai Septuagintu. Uzauguši helēniskās kultūras centros, viņi sadūrās ar problēmu, kā saskaņot apgūto grieķu kultūru ar reliģiju, ko tie bija mantojuši no tēviem. Viņu visizcilākais pārstāvis bija mums jau pazīstamais Aleksandrijas Filons. Viņa metodi meklēt svētajos rakstos dziļāku, alegorisku domu vēlāk pārņēma Justīns, Klēments un Origēns ar nolūku Vecās derības tekstos atrast pamatojumu attīstības procesā esošajai kristietības teoloģijai, kura pakāpeniski uzsūca helēnisma reliģiskās un filozofiskās koncepcijas.

Aplūkojot dažus brīnumdarbus, ko esot paveicis Jēzus, mēs varam zināmā mērā vērot evaņģēliju nostāstu tapšanas mehānismu un to ierosmi Vecās derības tekstos. Taču vispirms šeit jāpasvīturo, ka visvecākajos, līdz ar to visticamākajos kristietības avotos, un proti, apustuļu vēstulēs, nav ne mazāko norādījumu, ka Jēzus būtu bijis brīnumdaris, kurš dziedinājis slimos un pamodinājis mirušos. Vispārsteidzošākais tomēr ir tas fakts, ka pat Pāvils, kurš taču bija uzturējies Jeruzalemē un tur stājies kontaktos ar Jēzus mācekļiem, par šiem brīnumdarbiem itin neko neraksta un arī pats nekad nevienu nav mēģinājis izdziedināt. Vēl vairāk – kā tas redzams no viņa pirmās vēstules korintiešiem ([12:28](#)), Pāvils pret brīnumdarbiem un slimnieku dziedināšanu izturas ar tikko slēptu nevērību, reliģiskā ziņā uzskatīdams to par otrās šķiras jautājumu.

Tāpēc nav nekādu šaubu, ka nostāsti par brīnišķīgiem izdziedināšanas un mirušo pamodināšanas gadījumiem, kuri evaņģēlijos aizņem tik daudz vietas, radušies krietni vēlāk un nav nekas cits kā folkloras pateicīgajā augsnē lekni sazēlušas leģendas, īpaši tāpēc, ka tolaik pastāvēja sevišķi labvēlīgi apstākļi līdzīga veida nostāstu izaugsmei. Tajā laikā gan Tuvo Austrumu tautas, gan Palestīnas ebreji ticēja, ka izcili valstsvīri, monarhi, domātāji un pravieši ir apveltīti ar brīnumdarītāju spējām un var, pieskaroties slimniekam vai apmērcējot neredzīgam plakstus ar savām siekalām, tos izdziedināt. Tāpēc kļūst saprotams, ka kristieši nemaz nespēja iedomāties, ka Jēzus, būdams dieva dēls, savas dzīves laikā nedziedinātu slimos un neuzmodinātu mirušos. Tā kā no tālās, nomaļās Palestīnas viņiem nekādu ziņu par to nepienāca, tad šo robu vajadzēja aizpildīt, meklējoties Vecās derības pravietojumos. Nepieciešamos paskaidrojumus viņi droši vien atrada, sacīsim, kaut vai pravieša Jesajas grāmatas šādos pantos:

«Sakait izmisušām sirdīm: «Esiēt stipras, nebīstieties! Redzi, te ir jūsu dievs! Atriebība nāk un dieva atmaksa! Viņš pats nāks un jūs izglābs!» Tad aklo acis atvērsies, un kurlo ausis atdarīsies. Tad klibais lēkās kā briedis, un mēmo mēle gavilēs, jo ūdens izverds tukšnesī un strauti izkalušā klajumā» ([34:4-6](#)).

Jau Dāvids F. Štrauss aizrādīja, ka par paraugu Jaira meitiņas uzmodināšanai no miroņiem, kuru aprakstījis Marks, noderējusi sulamietes mirušā dēla atmodināšana, ko Vecajā derībā paveicis pravietis Elīss («Otrā ķēniņu grāmata», [4:32-35](#)).

Aizguvumi no Vecās derības saskatāmi arī citu kategoriju brīnumdarbos. Nemsim kaut vai nostāstu par liela ļaužu pūļa paēdināšanu ar dažām zivīm un maizēm. Pravietis Elīss jau ilgi pirms Jēzus simt savus biedrus paēdināja ar divdesmit miežu maizes klaipiņiem un saspīestu graudu plāceni. Tiesa, Jēzus paēdināja ap pieci tūkstoši cilvēku tikai ar piecām maizēm un divām zivīm. Šīs skaitliskās atšķirības tomēr liekamas uz tautas iztēles rēķina, kurai allaž piemīt nosliece savās teiksmās pakāpeniski palielināt un pārspīlēt notikušos brīnumus.

Kā no Vecās derības skopajiem pantiem uzzied evaņģēliju krāšņie simboliskie nostāsti, varam redzēt no kādas Marka evaņģēlijā pieminētas, bet Mateja evaņģēlijā jau plašāk izvērstas epizodes. Runa ir par atgadījumu, kad Jēzus staigājis pa ūdens virsu, bet Pēteris, mēģinot darīt to pašu, pēkšņi zaudējis ticību, sāka grimt un droši vien būtu noslīcis, ja Jēzus viņu neizglābtu.

Lūk, attiecīgas vietas Vecajā derībā, no kurām izaudzis šis dramatisks nostāsts. Ījaba grāmatā lasāms: «*Viņš viens pats izplēš pāri zemei debesīs un soļo pāri jūras viļņiem*» ([9:8](#)), bet 69. psalmā atrodam šā notikuma otro, jau uz Pētera grimšanu attiecināmo pusi: «*Palīdzi man, dievs, jo ūdeņi apdraud manu dzīvību! Es grimstu dziļās dūņās, kur nav pamata; es esmu iekļuvis ūdens dziļumos, un ūdens straume draud aizskalot mani projām*» ([69:2-3](#)).

No lieliskās angļu Bībeles enciklopēdijas «The Oxford Cyclopic Concordance» uzzinām, ka Vecā derība Jaunajā derībā minēta 321 reizi. Šajā skaitā ietilpst 103 burtiski citāti, 100 brīvāki pārstāstījumi un 118 atsauces uz dažādām Vecās derības epizodēm. Ja ņemam vērā Jaunās derības samērā nelielo apjomu, tad šī atkarība ir pārsteidzoša un līdzinās gandrīz vai apmātībai.

Vecajā derībā atlasītie panti, protams, noderējuši tikai kā izejas punkts fabulāro nostāstu veidošanai par Jēzu, un daži Bībeles pētnieki domā, ka ar to nodarbojušies galvenokārt svēto rakstu zinātāji, kuri ceļojuši apkārt kā sludinātāji un centušies apmierināt savu klausītāju kvēlo vēlēšanos kaut ko tuvāk uzzināt par dievinātā skolotāja dzīvi. Šos nostāstus, kas nezina kā un kur radušies, apkārtceļojošie sludinātāji iznēsājuši no draudzes uz draudzi, izraisīdami dievbijīgajos kristiešos apbrīnas pilnu sajūsmu.

Daniels Ropss, kurš uzrakstījis plaši pazīstamu monogrāfiju par Jēzus dzīvi, šo parādību raksturo šādiem vārdiem:

«Šķietamās lokālās atmiņas tūkstošiem jūdžu tālumā jau tika uzņemtas kā pārbaudīta patiesība. Vai tad kaut kur Mazāzijas centrā esoša draudze varēja neticēt, ja no Nīlas krastiem atbraucis tirgonis visos sīkumos pastāstīja, ka viņa zemē vēl šobaltdien redzama māja, kurā Jāzeps ar Mariju un Jēzus bērnu patvērušies savas bēgšanas laikā, un tāpat arī dievekļu tēli, kuri sagruvuši tajā brīdī, kad viņi tiem tuvojušies, vai arī tuksneša koks, no kura augļiem bēgļi brīnumainā kārtā pārtikuši?»

Laikam apritot, šīs teiksmas, kas bija uzkrājušās bagātajā, sīkumos pretrunīgajā reliģiskajā folklorā, pierakstīja anonīmi autori, kuri, lai saviem darbiem piešķirtu lielāku ticamību, slēpās aiz apustuļu un baznīcas tēvu vārdiem. Tādā kārtā izveidojās jo kupla fantastikas, brīnumdarbu un dīvainību pārpilna literatūra. Tur bija vēstules, atklāsmes, apokaliptiskas vīzijas un pareģojumi, lūgšanas, svētrunas, teoloģiski traktāti, bet vispirms jau Jēzus dzīvei un darbiem veltīti evaņģēliji. 2. un 3. gadsimtā šī literatūra sazarojās jo bagātīgi, bez jebkādas kārtības un sistēmas. Tā, vēl 5. gadsimtā bez mums pazīstamajiem četriem evaņģēlijiem apgrozībā bija vairāki desmiti citu.

Tikai pamazītēm sāka šos palus apvaldīt un baznīcas literatūru attīrīt no nezālēm. Šī selekcija beidzās 382. gadā, kad ar Romas koncila lēmumu līdzīgus darbus sadalīja kanoniskajos un baznīcas neatzītajos rakstos, ko Bībeles zinātnieki sauc par apokrifiem. Ja atceramies, ka tikai 494. gadā ar pāvesta Gelazija dekrētu apokrifos ieskaitīja visādām ērmībām pārpilno «Pētera evaņģēliju», tad dibināti varam sacīt, ka apokrifi gandrīz četrus simtus gadu veidojuši kristiešu mentalitāti un ticējumus tādā pašā mērā kā Jaunās derības kanoniskie raksti. Tie taču piederēja pie tā paša kristietības literatūras strāvājuma, un cilvēki to saturu uztvēra ar tādu pašu palāvēību kā rakstus, kas bija ieskaitīti baznīcas kanonā.

Tāpēc arī iekšējie likumi, kuriem pakļāvās kā vienas, tā otras kategorijas darbi, bija identiski. Viens no šiem likumiem ir tautas bērnišķīgā nosliece pakāpeniski pārspīlēt aprakstāmo pārdabisko notikumu apmērus, piešķirt tiem lielāku krāsainību. Tāpēc apokrifos, kuri ir šās eskalācijas augstākā fāze, kā caur palielināmo stiklu varam novērot, kā tautas iztēle no skopajiem Vecās derības pantiem prata atvedināt veselus fantastiskus nostāstus.

Lasot šos reizēm visādu aplamību pilnos, vientiesīgos un neizmeklētos stāstījumus, nav grūti saprast, kādus kritērijus lietojusi baznīca, ieskaitot attiecīgu darbu apokrifos. Noteicošā loma šeit bijusi vienkārši veselajam saprātam un centieniem norobežoties no šiem visai neērtajiem nostāstiem. Tātad atšķirībām starp apokrifiem un kanonisko literatūru drīzāk ir kvantitatīvs nekā kvalitatīvs raksturs. Pārdabiskie notikumi, kas Jaunās derības sniegunā ar nedaudz izņēmumiem visumā ieturas vēl kaut kādās saprāta robežās, apokrifos jo bieži izspīlēti gluži absurdā kārtā. Šīs literatūras raksturīga iezīme ir neapvaldīta tautas iztēle, kas reizēm nerēķinās ne tikai ar veselo saprātu, bet pat ar elementāru estētikas un ētikas izjūtu. Tā, piemēram, daži apokrifiskie nostāsti, kuriem it kā vajadzētu būt neapgāžamiem Marijas jaunavības pierādījumiem, ir tik vulgāri, ka par tiem nemaz nav iespējams runāt, lai gan Daniēlu Ropsu, kā to liecina viņa apstrādē izdotie Jaunās derības apokrifi, tas nav spējis atbaidīt.

Taču, par laimi, ne jau visi apokrifu nostāsti ir tik drūmi mānītīgi, savā primitīvismā atbaidoši un tik brēcoši pretrunā ar Jēzus sludinātajiem principiem. To vidū ir arī tādi, kuri atgādina ziemsvētku leģendu un dziesmu humoru un pasakaino pievilcību. Ceļojumā uz Ēģipti pūķi, lauvas, leopardi un vilki visjaukākā satiecībā ar avīm, vēršiem, ēzeļiem un nastu nesējiem dzīvniekiem cildina Jēzuliņu, klanās viņam un pavada svēto ģimeni cauri tuksnesim, lai tā neapmaldītos. Kad Marijai iegribas ēst, Jēzuliņš parūpējas, lai palma noliektos un tās augļi būtu viegli aizsniedzami. Ēģiptiešu pilsētā Sotinenā, kad bēgļi iegriežas turienes svētnīcā, notiek brīnums – trīsdesmit statujas, kas attēlo dažādus ēģiptiešu dievekļus, nokrīt no postamentiem un sašķīst sīkās lauskās. Uzzinājis par šo notikumu, pats pilsētas priekšnieks Afrodīsijs aizsteidzas uz svētnīcu un krīt uz vaiga Jēzus bērna priekšā, par lielu izbrīnu vietējiem iedzīvotājiem, kuri bija gaidījuši, ka viņš atriebsies atnācējiem no Palestīnas. Šis pats Afrodīsijs, kā apgalvo tradīcija, vēlāk devies uz Galliju un kļuvis par Bezjē pilsētas pirmo bīskapu. Jēzus jau zēna gados runājis kā pieaudzis cilvēks un veidojis no māliem zvīrbuļus, kuriem iedvesis dzīvību un palaidis tos brīvē. Skolā viņš tūlīt nolasījis visus alfabēta burtus un visu zinājis labāk par skolotājiem. Namdara darbos Jēzum nav spējis līdzināties pat viņa paša tēvs Jāzeps.

Kanonisko rakstu izdalīšana vēl neizlēma apokrifu likteni. Tos lasīja tāpat kā iepriekš, un būtībā tie ir dzīvi vēl šodien. Apokrifi jau gadsimtiem ilgi ietekmē kristietības kultūru – glezniecību, tēlniecību, mūziku un dzeju, kā arī ticīgo ļaužu iztēli un paražas. Baznīcas arhitektūras ikonogrāfija un ornamentika smēlušies savas ieceres no apokrifiem. Bez tiem nav iedomājama Ticiāna vai Rafaela glezniecība. Ja

runājam par literatūru, tad pietiek minēt Danti. Ierosmi ceļojumam pa pekles lokiem, kurš ir «Dievišķās komēdijas» pamatā, dzejnieks aizguvis no apokrifiskā «Nikodēma evaņģēlija».

Vai Jānis Kristītājs un Jēzus bija esēni?

Pastāv vēl viens jūdaistisks avots, no kura kristietība smēlusies savus strukturālos un doktrinālos jēdzienus, avots ar fundamentālu nozīmi, taču atklāts tikai 1947. gadā, kad beduīnu tamīru cilts apmetās Nāves jūras ziemeļaustrumu krastā, lai pie Ain-Fešas avota piepildītu ādas maisus ar svaigu ūdeni un dotu atpūtu nogurušajiem kamieļiem. Atpūtas laikā viens no beduīnu zeņķiem, meklējams klintainē noklīdušu kazlēnu, pēkšņi pamanīja šauru un dziļu klinšu spraugu. Pieliecies viņš ielūkojās tajā, bet tumsā neko nespēdams saskatīt, sāka mest spraugā akmeņus. Pēc kāda laika zēns izdzirdēja it kā plīstoša māla trauka blarkšķus, tādēļ tūlīt atveda šurp savu rotaļu biedru, un abi zēni, izspraukušies pa šauro ieeju, nokļuva iegarenā alā. Klinšu pamatne tur bija noklāta ar māla trauku suķēm, bet starp tām vietumis stāvēja aizzīmogoti cilindrveida māla trauki. Ar nepacietībā drebošām rokām zēni citu pēc cita atvēra traukus, cerēdami tajos atrast dārgumus. Taču abi jutās vīlušies, jo tur bija tikai kaut kādi saķepuši tīstokļi, no kuriem uzdvesa nepatīkams puvuma smārds. Kā vēlāk izrādījās, tīstokļi bija garas, no aitādu gabaliem sašūtas un ar senlaicīgām ebreju rakstu zīmēm aprakstītas sloksnes.

Beduīni tīstokļus izlika pārdošanai, taču tik drīz neviens neatskārta to īsto vērtību. Bet vēlāk, kad apjēdza, ka uz ādām uzrakstītajos tekstos ieslēpts vesels boja gājis vēstures posms, par tiem maksāja jau tūkstošiem dolāru. Daļa tīstokļu nokļuva Amerikas orientālistikas institūtā, un pie to pārlūkošanas ķērās viens no mūsdienu izcilākajiem orientālistiem Viljams F. Olbraits. Ieskatījies tajos ar lupu, amerikāņu zinātnieks jutās kā zibens ķerts. Viņš tīstokļus nosauca par «absolūti neticamu atradumu» un «mūsu gadsimta vislielāko atklājumu rakstu pirmavotu jomā».

Par ko īsti bija runa? Par spīti daudzgadīgiem neatlaidīgiem meklējumiem Palestīnā, visnenākais Vecās derības ebreju teksts, kādu izdevās atrast, bija diezgan vēla m.ē. 9. gadsimtā izdarīta kopija. Bet tagad Olbraits izteica domas – un tās apstiprināja ar oglekļa izotopa C¹⁴ metodi izdarītā analīze –, ka tīstokļi satur Bībeles tekstus, kas uzrakstīti 1. gadsimta p.m.ē. sākumā, tātad tie ir veselus tūkstoš gadus vecāki. Tālab tīstokļiem bija neaptverama vērtība vēlāk izdarīto Vecās derības norakstu kontrolēšanai, kā arī to salīdzinošai lingvistiskai izpētei. Zinātnieku un teologu pasaule, sev par neizsakāmu izbrīnu, uzzināja, ka, pateicoties mazā beduīna draiskajām aušībām, iegūti ļoti seni Vecās derības teksti, par kuriem pēc ilgajiem un veltīgajiem meklējumiem neviens neiedrošinājās pat sapņot.

Zinātnieki sāka laužīt galvas, kā teksti varēja nokļūt Nāves jūras piekrastes klinšu alās. Un tad pievērsās netālu esošajām drupām, kuras līdz šim uzskatīja par romiešu cietokšņa atliekām. Arābi tās sauca par Hirbet-Kumranu. 1951. gadā speciāla zinātniska ekspedīcija tur uzsāka sistemātiskus arheoloģiskus darbus. Rezultāti izrādījās pārsteidzoši.

Noskaidrojās, ka tās ir no tēstiem akmeņiem celtas ēkas drupas, ko kādreiz sedzis jumts no palmu stumbriem, niedrēm un māliem. Telpu kompleksā izdevās noteikt ēdamzāli, virtuvi, amatnieku darbnīcas, atejas, divus peldbaseinus ar rituālu nozīmi un, kas visinteresantākais, t.s. «skriptoriju» jeb plašu istabu, kur strādājuši pārrakstītāji. Tur bija saglabājušās no ķieģeļiem mūrētas pultis un pat bronzas un māla tintnīcas, kurās atrada izžuvušas tintes paliekas. Podnieku darbnīcā starp daudzām suķēm stāvēja cilindriski māla trauki, kas līdzinājās tiem, kurus beduīni bija atraduši alās. Nevarēja būt nekādu šaubu, ka tīstokļi piederējuši šo plašo telpu apdzīvotājiem.

Arheologi no drupām izraka lielu depoziātu – 553 sudraba monētas, kas neapšaubāmi bija paslēptas no laupītājiem. Šī monētu kolekcija atļāva numismātiem precīzi nosacīt, ka dzīve šeit plaukusi no 2. gadsimta p.m.ē. vidus un ka viss pēkšņi aprāvis m.ē. 70. gadā, t.i., pēc tam, kad romieši bija nopostījuši Jeruzalemi. Pārgājumi drupās liecināja, ka katastrofas cēlonis bijis briesmīgs ugunsgrēks.

Ebreju vēstures speciālistiem nebija grūti drupas identificēt. Tas bija ebreju esēnu sektas klosteris, bet šīs sektas draudzes bijušas gandrīz vai katrā Palestīnas pilsētā un ciemā un vēlāk pat diasporas ebreju vidū. Kumranas klosteris bijis šīs sektas galvenais centrs. Tā, piemēram, romietis Plīnijs Vecākais stāsta, ka savā laikā, uzturēdamies Palestīnā, viņš apmeklējis kādu esēnu klosteri pie Nāves jūras. Nav gandrīz nekādu šaubu, ka Plīnijs ciemojies šajā klosterī, kura drupas Kumranā saglabājušās līdz mūsu dienām. Par esēniem rakstījuši arī ebreju vēsturnieki Jozefs Flāvijis un Aleksandrijas Filons.

Nav grūti iztēloties, kāds bijis Kumranas klostera traģiskais gals. Pēc ebreju sacelšanās asiņainās apspiešanas un Jeruzalemes nopostīšanas romiešu desmitā leģiona kareivji, laupīdami un postīdami, tuvojās kopienas mītnei. Tā iemītnieki, skaidri apzinādamies, kas viņus sagaida, vispirms rūpējušies par literārā mantojuma saglabāšanu. Vērtīgos tīstokļus viņi salikuši cilindrveida māla traukos un slepus tos aizgādājuši uz tuvējām alām Nāves jūras klinšainajā piekrastē, cerot, ka atkal pienāks laiks, kad klosteris varēs atsākt savu vientuļnieku dzīvi. Leģionāri klosteri nodedzinājuši un tā iemītniekus droši vien

nogalinājuši. Tikai ar šādu vispārēju iznīcināšanu izskaidrojams, ka noslēptie tīstokļi tika pilnīgi aizmirsti un tādēļ varēja saglabāties līdz mūsu dienām tādā pašā veidā, kādā tie bija noslēpti alās pirms 1900 gadiem.

Tīstokļu atrašana izsauca pasaulē tādu nedzirdētu atbalsi, ka tā nonāca pat līdz tuksnesī mītošajām beduīnu ciltīm. Klinšainajā tuksnesī sāka mudžēt meklētāju bari, un drīz vien izrādījās, ka viņu guvums pārspēj visdrosmīgākās cerības. Divdesmit piecās alās beduīni atrada un pēc tam izlika pārdošanai desmitiem tīstokļu un simtiem rakstu fragmentu ebreju, aramiešu un grieķu valodā. Tikai vienā vienīgā alā atrada deviņdesmit visdažādākos aitādas tīstokļu fragmentus un to vidū vienu garu vara sloksni. Pēdējā bija norādīta vieta, kurā noslēpti pasakaini dārgumi. Šis arheoloģiskais pārpilnības rags beidzot tika pakļauts kontrolei, kad 1952. gadā dažādas iestādes izsūtīja uz turieni savas zinātniskās ekspedīcijas meklējumiem un atrasto dokumentu iepirkšanai no iezemiešiem. Tiek uzskatīts, ka būs vajadzīgi vairāki desmiti gadu, līdz visi rokraksti būs izlasīti un kritiski apstrādāti, ievērojot, ka saķepušo tīstokļu atrošanās palaikam ir visai sarežģīta tehniska problēma. Pagaidām noskaidrots, ka tīstokļos, starp citu, atrodami šādi raksti: gandrīz visas Vecās derības grāmatas ar komentāriem, aizrautīga misticisma pilni psalmi un pateicības dziesmas, «kopienas noteikumi», «kārtības noteikumi», «noteikumi gaismas dēliem cīņā pret tumsības dēliem», kā arī vēl kāda cita, par «Damaskas dokumentu» nosaukta, esēnu sacerējuma fragmenti.

Vislielākos atklājumus sniedza tīstoklis, kurš saturēja esēnu rituālos priekšrakstus, ticējumus, organizatoriskos principus un morālo doktrīnu. Ap šiem jautājumiem vēl šobaltdien risinās sīva polemika, kas pazīstama ar nosaukumu «cīņa ap tīstokļiem». Par šo esēnu kopienas «ceļvedi» publicēti simtiem rakstu un grāmatu, kas izraisa plašu interesi gan zinātnieku aprindās, gan arī laju masās.

Tajā izpaužas ne tikai pēkšņi pamodināta zinātkāre par kādu ebreju sektu. Galvenais ir tas, ka šī polemika skar aktuālus, vēl šodien dzīvus reliģijas jautājumus, kas svarīgi kā ticīgajiem, tā neticīgajiem. Jau pieminētais orientālists Viljams F. Olbraits vienā no saviem apcerējumiem par atrastajiem tīstokļiem raksta, ka *«jaunās ziņas par ebreju sektu ticējumiem un rituāliem pēdējos divos gadsimtos pirms mūsu ēras var revolucionizēt uzskatus par kristietības aizsākumiem»*. Līdzīgā veidā izteicies franču zinātnieks Andrē Dipon-Sommers, kā arī virkne citu pētnieku, kuri nodarbojas ar Nāves jūras klinšu alās atrastajiem tīstokļiem.

Analizējami to tekstus, viņi ar izbrīnu konstatēja, ka esēnu organizatoriskā struktūra, reliģiskie ticējumi, morāles principi un rituāli daudzējādā ziņā ir pārsteidzoši līdzīgi tiem, kuri pastāvēja Jēkaba vadītajā Jeruzalemes nacariešu draudzē. Esēni dzīvojuši mantas kopības iekārtā un nabadzībā, sludinājuši tuvāko mīlestību, pabalstījuši trūkcietējus, dziedinājuši sirdzējus, piekopusi kristīšanas rituālu un izvēlējuši no divpadsmit locekļiem sastāvošu padomi, kas tūlīt sauc atmiņā Jēzus divpadsmit mācekļus. Dažās esēnu kopienās, piemēram, Kumranā, pastāvējis celibāts, un klostera locekļu skaits papildināts, pieņemot audzināšanā zēnus. Taču bijuši arī tādi esēnu centri, kur kopienas locekļi nav dzīvojuši klostera noslēgtībā un pat drīkstējuši dibināt savas ģimenes.

Interesanti ir arī tas, ka esēni ieturējuši kopējus azaidus, kuriem ir visas tās pašas rituālās iezīmes kā Jēzus noturētajam pēdējam vakarēdienam. «Kopienas noteikumos» lasāms: *«Kad sagatavots galds azaidam un vīna iebaudīšanai, priesterim jāpastiepj rokas, svētot maizi. Ja tiek iebaudīts vīns, priesterim vispirms jāpastiepj roka, lai svētītu pirmo maizes kumosu un vīna malku»*. «Kārtības noteikumos» papildām ir vēl šāds teikums: *«Pēc tam Izraēla mesija uzliks savas delnas maizei»*. Tātad šādam azaidam bijis sakrāls, eshatoloģisks raksturs.

Taču vispārsteidzošākā analogija vērojama abu sektu sludinātajā mesiānisma mācībā. Esēni «Damaskas dokumentā» un komentāros Habakuka grāmatai piemin «taisnības skolotāju», kurš miris mocekļa nāvē no «nelietības priesterā» rokas. Šis «nelietības priesteris» dēvēts arī par «melu vīru». Tīstokli, kurš satur komentārus Nahuma grāmatai, atrodams miglains norādījums, no kura var secināt, ka «taisnības skolotājs» sists krustā, kaut gan pēc «Damaskas grāmatas» iznāk, ka viņš miris dabiskā nāvē. Daži pētnieki, kuri aizstāv pirmo versiju, atsaucas uz iespēju, ka zem nosaukuma «nelietības priesteris» slēpjas ar savu cietsirdību pazīstamais augstais priesteris Aleksandrs Janejs, kurš 88. gadā p.m.ē. līcis sist krustā vairākus simtus ebreju, un, tā kā tas kvēlojis naidā arī pret esēniem, kuri viņu atklāti nosodījuši, tad ir iespējams, ka viņu upuru vidū bijis arī esēnu sekta dibinātājs «taisnības skolotājs».

Esēni ticēja, ka viņu nobendētais vadītājs bijis mesija, ka viņš celsies augšām un atgriezīsies zemes virsū, lai glābtu Izraēlu. Saskaņā ar esēnu doktrīnu pirms viņa jāparādās pravietim, varbūt pašam Elijam, lai dieva svaidītajam «taisnības skolotājam» sagatavotu ceļu. Vispār esēni ticēja, ka atnāks divi mesijas: «Ārona mesija» un par viņu augstāk stāvošais «priesterā mesija».

Varētu likties, ka ar šo divu mesiju koncepciju esēni būtiski atšķīrušies no kristiešiem. Taču nav grūti redzēt, ka arī šajā ziņā pastāv analogijas, ja atcerēsimies, ka Jaunajā derībā pravieša Jāņa Kristītāja

uzdevums bija sagatavot ceļu mesijam Jēzum. Pēc Mateja evaņģēlija, Jānis pirms Jēzus kristīšanas iesaucies: «*Es jūs gan kristu ar ūdeni uz atgriešanos no grēkiem, bet tas, kas nāk pēc manis, ir spēcīgāks par mani: tam es neesmu cienīgs kurpes nest, viņš jūs kristīs ar svēto garu un ar uguni*» (3:11).

Minētās sakritības neatvairāmi liek domāt, ka «taisnības skolotājs» bija evaņģēlijos aprakstītā Jēzus Kristus prototips. Abi savā mācībā sludina grēku nožēlu, nabadzību, tuvāku mīlestību un morālu skaidrību. Abi bija mesijas un pestītāji. Abi kļuva par nelietīgu priesteru upuriem un mira krusta nāvē. Abiem vajadzēja celties augšām no miroņiem un pastarās tiesas dienā atgriezties zemes virsū, lai tur ieviestu jaunu kārtību. Viņu dzīves norise un tās eshatoloģiskā jēga, kā redzams, ir pārsteidzoši līdzīga.

Sevišķi uzskatāmi šīs sakritības izpaužas esēnu literatūras ietekmē uz Jaunās derības rakstiem. Piemēram, teoloģiskā doktrīna, kuru Pāvils formulē savās vēstulēs, ir tik līdzīga esēnu doktrīnai, ka izcilais Bībeles pētnieks kardināls Žans Danielū, uz kuru mēs tagad jo bieži atsauksimies, nevarēja neatzīt: «Pāvils savu mācību būs smēlies no kumraniešu doktrīnas».

Viņš pievērsa uzmanību arī tam, ka gan apustuļu vēstulēs un «Apustuļu darbos», gan Kumranas tīstokļos jo bieži sastopami tie paši izteiksmes līdzekļi, nereti pat gluži vienādi teikumi. Analogijas, kā viņš atzīmē, ir patiesi pārsteidzošas. Starp citu, jo spilgti tas izpaužas runā, ko Pāvils teica Cezarejā ķēniņa Agripas klātbūtnē un kas, pēc franču pētnieka sprieduma, ir caurcaurēm esēniska.

Vēl pārsteidzošākas sakritības atrodam Jāņa evaņģēlijā un atklāsmes grāmatā. Tāpēc ir pamats domāt, ka to autoram bijušas kaut kādas ciešākas saiknes ar esēnu kopienu, kas pēc Jeruzalemes nopostīšanas droši vien sāka darboties Efesā, kur tajā laikā uzturējies arī evaņģēlija autors.

Jaunajā derībā ir tik daudz esēnu ietekmes pēdu, ka šeit nav iespējams tās tuvāk aplūkot. Vajadzētu tikai vēl atzīmēt, ka pat «kalna sprediķī» ietvertais kristietības morāles kodekss ir apbrīnojami līdzīgs Kumranas tīstokļos atrodamām maksimām. Tāpēc arī Danielū, pārsteigts par šo līdzību, nesvārstīdamies atzīmē, ka patiesībā būtu jārunā par «kristiešu esēnismu». Pat Renāns, jau gandrīz simt gadu pirms Kumranas tīstokļu atrašanas it kā atskārdams šo atkarību, lapidāri izteicies, ka «kristietība ir esēnisms, kuram paveicies».

Ļoti interesantas ir arī līdzības starp esēnisma un kristietības galvenajiem personāžiem. Tās sākas ar Jāni Kristītāju. Lūka savā evaņģēlijā par Jāņa bērnības un jaunības gadiem raksta: «*Un bērniņš augs un garā stiprinājās, un bija tuksnesī līdz tai dienai, kad tam bija parādīties Izraēla ļaužu priekšā*» (1:80). Kardināls Danielū, kurš turpmāk šajā jautājumā būs mūsu ceļvedis, norāda, ka šos vārdus nedrīkst izprast burtiski, jo grūti iedomāties, ka bērns varētu uzaugt tuksnesī šā vārda tiešā nozīmē. Pēc viņa domām, par «tuksnesi» sauca vienkārši Kumranas klosteri. Zināms arī tas, ka šeit dzīvojušie esēni, ievērodami celibātu, klostera personālo sastāvu papildinājuši, adoptējot zēnus no dievbijīgām ebreju ģimenēm. Tāpēc ir iespējams, ka Jāņa tēvs priesteris Caharija atvedis dēlu audzināšanā klosterim, tas tur pavadījis pusaudža gadus un beidzot kļuvis par īstu esēnu. Ka šāda adoptācija notikusi, zināmā mērā var apliecināt fakts, ka himnā «Slavēts lai ir tas kungs, Izraēla dievs», ko Caharija dzied pēc dēla piedzimšanas, ir pārsteidzoši daudz sakritības momentu ar Kumranā atrastajām esēnu himnām. Kardināla Danielū tēzei par labu runā arī fakts, ka Jānis ar savu bargo askētismu, apokaliptiskajām pastarās dienas vīzijām, aicinājumiem uz grēku nožēlu, celibātu un pārtikšanu tuksnesī no grauzdētiem siseņiem ir tipisks esēnu eremīts.

Evaņģēlists Lūka ieminas, ka Jēzus ar Jāni bijuši tuvi radinieki. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka Jēzus, juzdams savu aicinājumu, vispirms devies pie radnieka, kurš jau bija iemantojis bezkompromisu patiesības sludinātāja slavu. Ko Jēzus meklēja pie viņa? No evaņģēlija zinām, ka Jēzus gribējis, lai Jānis viņu kristī. Taču ortodoksālie jūdaisma piekritēji nekad nav piekropuši kristīšanas rituālu. Tas bija ievadījuma rituāls, ko praktizēja tikai esēni. Pēc tam Jēzus četrdesmit dienas esot pavadījis tuksnesī. Un šeit atkal rodas doma, ka ar vārdu «tuksnesis» saīsināti apzīmēts Kumranas klosteris, kur Jēzus droši vien sagatavojies savam mesijas darbam. Noteikta nozīme ir arī faktam, ka Jēzus pirmie mācekļi nāca no Jānim tuvas vides, bet tas varētu liecināt par abu praviešu ciešajām idejiskajām saiknēm. Ja mēs vēl atceramies tādus sīkumus kā divpadsmit mācekļu atlasī un pēdējo vakarēdienu ar maizes un vīna svētīšanu, tad viss šķiet saslēdzamies tīri loģiskā sakarībā.

Taču zinātnieki nav vienis prātis, līdzko no šā fakta būtu izdarāms galīgais secinājums. Daži Bībeles pētnieki, piemēram, anglis E. Vilsons vai francūzis Dipon-Sommers, pūlas pierādīt, ka Jēzus un divpadsmit apustuļi nav sludinājuši jaunu reliģiju, bet patiesībā bijuši tikai viena no daudzajām esēnu sektas draudzēm, ar to vienīgo atšķirību, ka viņi esēnu mācību pacēluši augstākā ētiskā līmenī un šās draudzes locekļi pretēji esēniem uzskatījuši, ka Jēzus ir svētajos rakstos pareģotais «taisnības skolotājs».

Citi Bībeles zinātnieki, par spīti šīm pārsteidzošajām sakritībām, noteikti pretojas uzskatam, ka Jēzus piederējis pie esēnu sektas. Šai grupai piesienas arī Danielū, kurš argumentē šādi: esēni stingri pieturējušies pie bauslības, jo sevišķi, ja runa bijusi par sabata ievērošanu, turpretim Jēzus augstāk par

sabatu vērtējis humānisma pienākumus, tāpēc šajā dienā dziedinājis slimniekus, gājis pāri druvām un atļāvis mācekļiem plūkt vārpas (Mateja ev., [12:1–7](#)). Tāpat, neievērodams noteikumus par rituāli šķīstu pārtiku, Jēzus sēstas pie viena azaida galda ar grēciniekiem un muitniekiem, kas no farizeju un esēnu viedokļa bija ļoti liela apgrēcība.

Ar šādiem argumentiem grūti polemizēt, ievērojot, ka mēs šeit nokļūstam abstraktās spekulācijās. Tomēr liekas, ka Danielū minētās atšķirības nemaz neizslēdz iespēju, ka Jēzus varētu būt bijis esēns, ja pieņemam, ka sākotnēji viņš gan sastāvējis sektā, bet pēc tam no tās aizgājis. Aizgājis, atteikdamies no esēnisma legālistiskajiem priekšrakstiem, lai pavērtu ceļu to universālistiski un humanitāri padziļinātai versijai. Jēzus bija sadumpojies esēns, esēns reformators, kura nostāja iezīmēja soli uz priekšu reliģisko doktrīnu attīstībā. Reliģisko ticējumu vēsturē pazīstami šādi reformatori, turklāt atšķirības starp Jēzu un esēniem ir krietni vien mazākas nekā, piemēram, starp katolicismu un luterānismu vai kalvinismu. Un tad jau ir pilnīgi vienalga, vai Jēzus formāli piederējis pie esēnu sektas. Pietiek ar to, ka viņš – kā to norāda pats Danielū – izaudzis esēnu ideoloģijas gaisotnē, ka Jēzus ģimene – pēc Danielū domām – bijusi viena no tām esēnu ģimenēm, kuras dzīvojušas izkliedētas pilsētās un ciemos, nepakļaudamās tādām stingrām normām kā mantas kopība un celibāts. To vērā ņemot, nemaz nepārsteidz angļu Bībeles pētnieka E. Vilsona īsie un kodolīgie vārdi, ka «*Kumranas klosteris uzskatāms par kristietības šūpuli*».

No evaņģēlijiem redzams, ka Jēzus gan cildinājis pieticību un nosodījis bagātņiekus, taču mantas kopību nekad nav uzskatījis par atpestīšanas priekšnosacījumu. Un tomēr tieši šāda iekārta pastāvējusi pirmajā kristiešu draudzē – Jeruzalemes nacariešu kopienā. Tāpēc daži Bībeles pētnieki dibināti interesējušies, no kurienes šī iekārta tik pēkšņi radusies kristietībā. Viņi pievērsa uzmanību trim pārsteidzošiem faktiem: tam, ka šāds noteikums likts esēnu kopdzīves pamatos, jo sevišķi Kumranas klosterī; tam, ka «Apustuļu darbos» neizskaidrojamā kārtā pēkšņi nez no kurienes parādās simt divdesmit jaunatgrieztu kristiešu grupa, kura agrāk nekur nav bijusi minēta, bet vispirmām kārtām tam, ka par kopienas vadītāju kļuva Jēkabs un nevis Jēzus izredzētais Pēteris.

Savos pārspriedumos balstīdamies uz šiem faktiem, Bībeles pētnieki ir izvirzījuši tēzi, ka Jēkabs sākotnēji bijis esēns. Būdams tuvs Jēzus radnieks, varbūt pat viņa miesīgs brālis, Jēkabs pret Jēzu vienmēr bija izturējies ļoti rezervēti, ja pat ne naidīgi. Šāds skepticisms saprotams tāda cilvēka nostājā, kurš Jēzu pazinis no bērnu dienām dzīves pelēkāajā ikdienībā. Tikai pēc Jēzus krusta nāves, kad no visām pusēm sāka pienākt aizvien jaunas ziņas par viņa tukšo kapu un augšāmcelšanos no mironiem, Jēkabs pamazītēm ļāva sevi pārliecināt, ka Jēzus bijis mesija, kura atnākšanai ticēja arī esēni. Pāriedams jaunajā ticībā, Jēkabs būs aizvilcis sev līdzī arī tos simt divdesmit brāļus, kuri pirms tam viņa vadībā bija veidojuši vienu no esēnu draudzēm. Tā būtu izskaidrojama viņu pēkšņā parādīšanās «Apustuļu darbu» stāstījumā.

Lai atbalstītu šo saistošo tēzi, varētu minēt vēl vairākus citus argumentus. Piemēram, esēnu draudzēs vadošā instance bija no divpadsmit vecajiem sastāvoša padome, kura darbojās trīs priesteru garīgā uzraudzībā. Katram no divpadsmit padomes locekļiem bija pakļauti desmit mazākie brāļi. Līdzīgus struktūras elementus nav grūti saskatīt arī pirmajā Jeruzalemes nacariešu kopienā. Tur tāpat sastopamies ar divpadsmit vīru padomi, tikai šeit viņus dēvē par apustuļiem. Droši vien pastāvējušas arī apustuļu aizgādībā nodotās desmit vīru vienības, ja jau sekta sastāvēja tieši no simt divdesmit cilvēkiem. Bet trīs vadošo priesteru kopā tad būtu ietilpināmi apustuļi Jānis, Pēteris un Jēkabs, par kuriem Pāvils vēstulē galatiešiem raksta, ka tie uzskatīti par baznīcas «balstiem».

Bībeles pētnieki izvirzījuši jautājumu, kādā veidā varēja notikt, ka divpadsmit Jeruzalemes apustuļu vidū pēkšņi atradušies Barnaba, Jēkabs un citi, kurus Jēzus par tādiem nebija nozīmējis. Atbilde var būt tikai viena: par apustuļiem viņi kļuva kompromisa rezultātā, kad, abām sektām saplūstot, no divām padomēm nācās izveidot vienu. Jaunajā situācijā Jēkabs tūlīt gūst lielu autoritāti un pakāpeniski atvirza ēnā vientiesīgo un svārstīgo Pēteri, līdz pretēji Jēzus nodomam atņem viņam kopienas vadību. Jēkabu taču atbalstīja tie simt divdesmit vīri, kas nacariešu kopienā ienāca kā saliedēta organizatoriska vienība, nemaz nerunājot par to, ka arī viņš pats bija izcils cilvēks ar nešaubīgu pārliecību, turklāt viņu apmirdzēja radniecības nimbs ar pašu mesiju. Un tā, tieši viņš, saglabādams uzticību esēnu principiem, ne tikai izvadīja Jeruzalemes kopienu uz stingri ortodoksāla jūdaisma ceļa, bet arī ieviesa draudzē mantas kopības principu, ko Jēzus nekad nebija ieteicis.

Tālab mēs nebūsim pārsteigti, uzzinot, ka Jeruzalemē teiktā Stefana runa ir pārsteidzoši līdzīga esēnu «Damaskas dokumentam». Vienā vietā viņš ieminas par vajāšanām, kurām bijuši pakļauti «taisnīgā» atnākšanas sludinātāji («Apustuļu darbi», [7:52](#)). «Taisnīgais» šeit varētu būt tas pats esēnu «taisnības skolotājs», ko identificēja ar Jēzu Kristu. Par Pāvilu un esēnu ietekmēm, kurām viņš neapšaubāmi bija pakļauts, mēs jau runājam iepriekš. Tomēr šeit varētu vēl piebilst, ka viņš tika atgriezts kristiešu ticībā Damaskas tuvumā, un daudzi Bībeles zinātnieki domā, ka Pāvila atgriešana

notikusi turienes kristiešu draudzes iedarbē, bet šīs draudzes locekļi, spriežot pēc tur atrastā «Damaskas dokumenta», sākotnēji bijuši esēni.

Ir tādi teologi, biblistikas speciālisti u.c., kuri nevar samierināties ar domām, ka kristietības doktrīna pakāpeniski attīstījusies no jūdaisma disidentu sektas – esēniem. Taču iepriekš minētās analogijas ir pārāk lielas un to ir pārāk daudz, lai pieņemtu, ka tās ir nejaušas. Tāpēc šodien vairums Bībeles pētnieku, to skaitā daudzi protestantu mācītāji un katoļu priesteri, vairs nemēģina noliegt acīm redzamus faktus. Tā arī kardināls Danielū raksta, ka esēnu lielākā daļa pārnākusi kristietībā, pārnesot tajā esēnu lietoto kalendāru, organizatorisko struktūru, jaunus rituālus un lielu skaitu dogmu, kas pamazām kļuva par kristiešu dogmām. Tāpat esēnisms kaut kādā mērā neapšaubāmi bijis vidutājs starp jūdaisu un kristietību, taču nedrīkstam aizmirst, ka arī pati kristietība izaugusi no jūdaisma. Slavenais Bībeles pētnieks un amerikāņu protestantu mācītājs Pouels Deiviss šajā jautājumā izsaka tādas domas:

«Esēnu raksti un Jaunā derība pieder pie tā paša mesiāniskās literatūras paveida, pie tās pašas reliģiskās kustības, pie tā paša jūdaisma reliģisko uzskatu attīstības posma. No jūdaistiskās esēnu un kristiešu kustības galā attīstījās ārpus jūdaisma stāvošā Pāvila un helēnisko tautu kristietība».

Helēnisma orbītā

Būtu aplam, ja mēs iedomātos, ka Tuvie Austrumi tāpēc vien, ka tos bija iekarojuši romiešu leģioni, intelektuālā, morālā un kulturālā ziņā atradušies uz zemāka attīstības līmeņa nekā Itālija. Gluži pretēji! Tūlīt pēc šo zemju pakļaušanas sākās nemitīga helēnisma infiltrēšanās latīņu kultūrā. Roma ieguva gan militāru pārākumu pār Helādu, Mazāziju, Sīriju un Ēģipti, bet savukārt šīs zemes, kas jau kopš Aleksandra Lielā laikiem tika pilnīgi iesaistītas grieķu kultūras orbītā, pakļāva to savai ietekmei mierīgas iekarošanas ceļā. Grieķu valoda skanēja ne tikai tādās metropolēs kā Aleksandrija, Antiohija, Tarsa vai Efesa, bet pat tā laika Romas ielās. Vēl vairāk – tā kļuva par Romas sabiedrības augstāko aprindu valodu, līdzīgi tam, kā tas bija ar franču valodu 18. gadsimta Eiropā.

Itālijā patriciešu pilīs un plašajos bez ļaudīm palikušajos zemes īpašumos to ieviesa ievestie vergi, kā arī brīvprātīgi šurp sabraukušie amatnieki, mākslinieki, oratori, filozofi, rakstnieki un pedagogi, kuri meklēja darbu pasaules galvaspilsētā. Reizē ar tirdzniecības pieaugumu aizvien vairāk austrumu tirgoņu apmetās Itālijā, Gallijā un Spānijā. Tie bija izglītoti, atjautīgi, ņipri cilvēki, kuri ārkārtīgi ātri pielāgojās jaunajiem apstākļiem, un viņu kolonijas kļuva par helēniskās kultūras un helēnisko reliģijas ticējumu propagandas centriem.

To, ka helēnisma iedarbe iesniedzās tik plaši un dziļi itāļu sabiedrībā, ka latīņu ģēniju sev pakļāva grieķu ģēnijs, daži vēsturnieki uzskatīja par slimības simptomu, par vienu no galvenajiem antīko Rietumu pakāpeniska sabrukuma cēloņiem. Nekas nevar būt maldīgāks par šādu uzskatu! Tieši helenizētie Tuvie Austrumi bija galvenā cilvēces domas kalve. Tieši tur risinājās visintensīvākie intelektuālās dzīves procesi, tur uzplauka zinātne, māksla un literatūra, tur radās lielās filozofiskās un reliģiskās sintēzes, kas centās atšifrēt esamības noslēpumu. Piemēram, senatnes visdziļākais matemātiķis un astronoms, ģeocentriskās sistēmas izstrādātājs Ptolemajs, kā arī jaunplatonisma izveidotājs Plotins bija ēģiptieši. Šīs vitalitātes vislabākais liecinieks ir kaut vai fakts, ka Bizantijas pasaule, helēnisma tiešā mantiniece, noturējās veselu gadu tūkstoti ilgāk par Romu.

Patriciešu un bagāto brīvlaisto ģimenēs nostiprinājās paraža sūtīt savus dēlus izglītoties helēniskajās skolās Aleksandrijā, Antiohijā, Efesā, Tarsā un Atēnās. Un te nav nekā savāda, jo vispārējās izglītības skolas Romā vadīja grieķu skolotāji helēniskā garā. Zemākajās klasēs bērniem līdzās latīņu valodai mācīja arī grieķu valodu, bet augstākajās klasēs, kur galvenais mācību priekšmets bija retorika, grieķu valoda valdīja nedalīti. Skolu sistēma Itālijā tik sīkstī turējās pie vecajam paražam, ka zemākajās klasēs līdz pat Romas krišanai valdīja divvalodība.

Lai saprastu, kāpēc Romā tā notika, jāņem vērā helenizācijas pakāpe, kādai bija pakļauta tā laika pasaule ārpus Itālijas robežām. Pēc Aleksandra Lielā iekarojumiem visās Vidusjūras baseina zemēs sāka skanēt grieķu valoda. Tā bija universāla kā tautas masu, tā arī izglītoto cilvēku valoda. Visās šajās milzīgajās teritorijās grieķu filozofija, grieķu māksla, grieķu ētika un grieķu reliģija suverēni valdīja pār etniski visdažādāko tautu paražām un gara dzīvi un, pateicoties savai pievilcībai, savām intelektuālajām bagātībām un savam dziļi cilvēciskajam saturam, apvienoja tās universālā sabiedrībā, ko caurstrāvoja monolītā helēnisma kultūra. Nav iespējams izstrādāt pareizu priekšstatu par šo laikmetu, neņemot vērā, ka helēnisms turpinājās vairākus gadsimtus, un, pateicoties tam, cilvēce pieredzēja vienu no vislieliskākajiem, visradošākajiem savas vēstures posmiem, kurš daudzējādā ziņā atgādināja renesansi.

Tāpat mēs nedrīkstam ignorēt šo kardinālo faktu, ja gribam izprast, kāpēc Palestīna bija kļuvusi divvalodu zeme, kāpēc tur bija spējusi izveidoties grieķu brīvo pilsētu spēcīga federācija, kāpēc Galilejā ebreji bija minoritāte un pat pašā Jeruzalemē grieķu valoda bija dzirdama ne tikai ielās, bet tur pastāvēja arī sinagogas, kurās Toru lasīja grieķu tulkojumā. Kā jau minējām, daži Bībeles pētnieki izteikuši domas, ka arī Jēzus, būdams galilietis, pratis grieķu valodu. Kādā gan valodā viņš būtu varējis sarunāties ar Ponciju Pilātu? Ja helenizācija bija kļuvusi par notikušu faktu Sīrijā un Ēģiptē, tad aiz ģeopolitiskiem iemesliem tā nebija novēršama arī Palestīnā, kas veidoja it kā tiltu starp abām šīm zemēm.

Šis process sasniedza augstāko virsotni 2. gadsimtā p.m.ē., jo sevišķi pie Seleikidu dinastijas piederošā ķēniņa Antioha IV Epifāna valdīšanas laikā, kad Jeruzaleme pārvērtās gandrīz vai par pilnīgi grieķisku pilsētu. Pilsētā tika uzbūvēta arēna, kur kaili ebreju jaunieši nodarbojās ar sportu, bet publikas solos sēdēja garīdznieki ar augsto priesteri priekšgalā. Glābdamies no izsmiekla, ebreju jaunekļi pielāgoja sev mākslīgu priekšādiņu, lai skatītāji neredzētu, ka viņi ir apgraizīti. Bet virspriesteri Jazons un Menelājs, gribēdami izdabāt sīriešu Seleikidiem, piedāvājās jūdaismu pārveidot helēniski sīriskā reliģijā.

Ortodoksālie jahvisma piekritēji tolaik neapšaubāmi bija mazākumā. Grūti pasakāms, kā tālāk veidotos Palestīnas vēsture, ja Antiohs Epifāns nebūtu izdarījis liktenīgu kļūdu. Viņš bija grieķu mākslā, literatūrā un filozofijā iemīļējies valdnieks, bet vienlaikus arī ietiepīgs fantasts, kurš bija ieņēmis galvā, ka viņa ķēniņvalstij jāklūst par monolītas helēniskās kultūras zemi. Kad izcēlās karš ar Ēģipti un Jeruzalemē izveidojās ienaidniekam labvēlīgs ebreju iedzīvotāju nogrupējums, valdnieks nosprieda pie reizes sodīt nodevību un sasniegt ilgi loloto politisko mērķi. Ieņēmis Jeruzalemi, viņš vispirms sarīkoja asiņainu izrēķināšanos ar vietējiem iedzīvotājiem, bet pēc tam izdeva dekrētu, ar kuru aizliedza piekopt jūdaismu. Piedraudot ar nāves sodu, tika aizliegts ievērot sabatu, turēt mājās Bībeli un apgraizīt jaundzimušos zēnus. Jeruzalemes templī tika uzstādīts Zevam veltīts altāris, upurēti vepri un sarīkoti Dionīsam veltīti svētki. Pēc dažu austrumzemju kultu parauga templī ieviesa pat rituālo prostitūciju.

Kā tas parasti mēdz būt, varmācīga un nelikumīga izrīkošanās arī šoreiz izraisīja varonīgu pretestību un līdz ar to vajāšanas. Oportunisti un vienaldzīgi noskaņoti cilvēki pēkšņi kļuva par kvēliem patriotiem un jahvisma cīnītājiem. No Makabeju grāmatām mēs uzzinām par iedzīvotāju masveida bēgšanu uz Jūdejas klinšu apvidiem, par septiņu brāļu mocekļu gaitām, par to, ka tūkstoš cilvēku liela hasīdu grupa, kuru pārsteidza, sabatu svinot, nepretojās ķēniņa bendes kalpiem un ļāva sevi apkaut, jo gribēja palikt uzticīga bauslībai, kas aizliedza sabatā nesāt ieročus un veikt jebkuru roku darbu. Aicinājumu uz bruņotu cīņu deva priesteris Matatija (apt. 167.–166. g. p.m.ē.) ar saviem pieciem dēliem. Sacelšanās ar mainīgām sekmēm ilga vairāk nekā trīsdesmit gadu, līdz tajā uzvarēja Jūdeja. Pēc uzvaras izveidojās jauna Jūdejas ķēniņu dinastija, ko sauca par Hamoneju¹⁰⁵ jeb Makabeju dinastiju. Tā valdīja līdz m.ē. 37. gadam.

Piespiedu helenizācijas mēģinājumus Jūdejā noslīcināja asinīs, taču miers pastāvēja tikai ļoti īsu laiku. Vēstures paradokss bija tāds, ka jahvisma aizstāvja Matatijas mantinieki nebija spējīgi pretoties no visām pusēm uzplūstošās helenizācijas burvībai. Viņu galmi drīz vien kļuva par grieķu kultūras centriem. No Idumejas nākušā Hēroda Lielā laikā šī parādība sasniedza visaugstāko kāpinājumu. Šo valdnieku parasti attēlo kā drūmu despotu un savu tuvinieku slepkavu, aizmirstot citus viņa pretrunīgās un interesantās personības aspektus. Viņš bija viens no dedzīgākajiem helēnisma entuziastiem, pats nevainojami runāja grieķiski un atklāti lepojās ar to, ka vairāk esot grieķis nekā ebrejs. Viņa galmā pastāvīgi uzturējās grieķu filozofi, rakstnieki un mākslinieki, kurus valdnieks visādi atbalstīja. Par naudu, kas bija izspiesta no Palestīnas tautas masām, Herods Lielais uzcēla Antiohijā savu slaveno kolonnu ceļu un finansēja olimpiskās spēles. Gandrīz vai katrā lielākā savas valsts pilsētā viņš uzcēla ķeizara Augusta kultam veltītas svētnīcas, hipodromus, sporta zāles, amfiteātrus un publiskas pirtis. Cezarejā viņš organizēja, gladiatoru cīņas, bet Jeruzalemē – kara ratu sacīkstes un plēsīgu zvēru cīņas.

Par viņa visizcilāko sasniegumu tomēr uzskatāma Jeruzalemes tempļa atjaunošana. Taču arī šajā ebrejiem vissvētākajā vietā ielauzās grieķu māksla, jo šī brīnišķīgā celtne ar saviem portikiem un korintiešu kolonnām bija grieķu arhitektūras triumfs. Turklāt Hērods templī bija licis izkārt Zevas emblēmu – zelta ērgli. Jāpiebilst, ka arī Hēroda Lielā pēcnācēji bija sparīgi helēnisma piekritēji.

Pakāpeniski helenizācijai pakļāvās pat aramiešu valoda, kas Palestīnā tolaik bija ikdienas sarunu valoda. Aplēsts, ka ik piektais tajā lietotais vārds bija grieķu cilmes. Tāda etimoloģija ir, piemēram, vārdam «sinagoga», ar kuru apzīmē ebreju lūgšanu namu.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka vislielākais ebreju domātājs Aleksandrijas Filons (apt. no 20. g. p.m.ē. līdz m.ē. 50. g.), kurš vienotā sistēmā centās sakausēt jūdaismu ar platonismu, pitagorismu,

¹⁰⁵ V.E.: Jābūt – Hasmoneju.

stoicismu un grieķu misteriozofiju, rakstīja grieķiski un tādus ebrejus, kuri šo valodu neprata, dēvēja par barbariem. Agrīnās kristietības izpratnei tomēr svarīgs ir tas, ka Pāvila skolotājs bija izcilais rakstu mācītājs Gamaliēls, cilvēks, kurš tekoši runāja grieķu valodā un bija helēnismam labvēlīgi noskaņots. Grieķu valodā runāja ebreju sabiedrības augstākie, izglītotākie slāņi, bet aramiešu valodā – vienkāršā tauta, kā arī iesīkstējuši ortodoksālā jūdaisma piekritēji.

Mēs jau zinām, ka pirmās kristiešu draudzes, kas lielā skaitā nodibinājās ārpus nomaļās Jeruzalemes, sākotnēji veidojās no t.s. «helēnistiem», t.i., grieķiski runājošiem un helēniskās kultūras gaisotnē augušiem ebrejiem. Šīm grupām drīz vien pievienojās jaunajā ticībā atgriezti patiesi grieķi, sīrieši un citu Vidusjūras baseinā dzīvojošu tautu pārstāvji, kurus tolaik vienoja helēniskā kultūra. Pāris gadu pēc Jeruzalemes nopostīšanas kristietībai vairs nebija gandrīz nekā kopēja ar oficiālo jūdaismu.

Tagad mēs sapratīsim, kāpēc evaņģēliji un Jaunās derības vēstules sarakstītas grieķu valodā. Citādi nemaz nevarēja būt. Pirmkārt, to autori, jādomā, citu valodu nemaz neprata, otrkārt, aramiešu vai latīņu valodā rakstītās svētās grāmatas plašajām kristiešu masām nebūtu saprotamas.

Grieķu valoda valdīja pat Romas baznīcā, turklāt vairākus gadsimtus ilgi. Grieķu valodā bija sarakstītas trešā Romas bīskapa Klēmenta (92.–101.) slavenās vēstules, grieķu valodā ir gandrīz visi katakombās atrastie uzraksti, grieķu valodā baznīcās dziedāja psalmus, skaitīja lūgšanas un lasīja svētos rakstus vēl līdz pat 8. gadsimtam.

Mūsu ēras 1. gadsimtā, kā zināms, visās Tuvo Austrumu zemēs, ko bija iekarojuši romiešu leģioni, risinājās dziļas sabiedriskas, politiskas un ekonomiskas pārvērtības. No vienas puses, tur uzplauka manufaktūras un bagātībā iedzīvojās cilvēki, kuri triumfējošai Romai piegādāja svešzemju preces, bet, no otras puses, strauji pieauga apspiesto tautas masu – vergu, zemnieku un pilsētu mazo ļaužu – skaitliskais sastāvs. Reizē ar neatkarīgo pilsētvalstu sabrukumu izzuda arī dažādie vietējie dievi. Antīkā pasaule sliecās uz savu norietu, modās jauns laikmets cilvēces vēsturē.

Vēsturisko laikmetu mijā cilvēkiem radās nojauta, ka viss plūst, viss iet pretim iznīcībai, ka dzīvei trūkst jēgas un stingra pamata. Apkārtējā pasaule savā krīzes stāvoklī šķita tik bezspēcīga, ka vienīgo glābiņu gaidīja no kaut kādu transcendentu, pārdabisko spēku puses. Šā dvēseles nemiera un atjaunotnes ilgu rezultātā helēnisko pasauli pāršalca reliģiskā misticisma vilnis, vairojās un pārsvaru guva daždažādi slepeni kultī, kuru dzimtene, atskaitot no Traķijas nākošās grieķu Dionīsa un Orfeja mistērijas, bija Austrumu zemes. Ēģipte deva pasaulei Isīdu, Osīriju un Serapīdu; Sīrija – Adonīdu-Tammisu, Atargati un dažādus Baālus; Frīģija – Kibeli un Atiju; Persija – Mitru un Ištaru. Visas mistērijas plašā strauvē ielūda kopējā helēnisma tīgelī, izraisīdamas rūgšanas procesus visā Romas impērijā.

Starp tām pastāvēja ārējas atšķirības, kas izpaudās gan mitoloģijā, gan vēsturē, gan teoloģijā, gan kultu rituālajās izrīcībās, gan arī sludināto mācību ētiskajā vērtībā. Toties visām kopīgs bija mirstošā un augšāmcelušās dieva kulta. To piekritēji ticēja, ka cilvēks sastāv no nemirstīgas dvēseles un materiālas čaulas, ka uzturēšanās zemes virsū ir sūru pūļu un ciešanu laiks, bet patiesā dzīve sākas pēc tam mūžīgas laimes valstībā. Pie zemes piesaistītais cilvēks pats nespēj sasniegt atpestīšanu, to viņš var iemantot tikai caur dieva žēlastību. Reliģiskās mistērijas viņam piedāvāja palīdzību šā mērķa sasniegšanā un līdz ar to nemirstību nākamajā dzīvē. Līdzīgi tam, kā viņu dievs bija miris un augšāmcelies, tā piekritēji ticēja, ka arī viņi pēc nāves celsies augšā. Viena no himnām mierināja ticīgos šādiem vārdiem: «Neraizējieties, ticīgie! Mūsu dievs ir dzīvs! Un tāpat mēs pēc visām ciešanām gūsim atpestīšanu». Dažas mistērijas, piemēram, ēģiptiešu reliģijā, solīja ne tikai dvēseles, bet arī miesas nemirstību, apgalvodamas, ka miesa celšoties augšām reizē ar dvēseli.

Lai gūtu «atpestīšanu», jaunatgrieztajam vajadzēja izturēt visai sarežģītus rituāla pārbaudījumus, kuri dibinājās uz noteiktām sakramentus atgādinošām maģiskām izdarībām. Tā, piemēram, pienācēju jaunajā ticībā kristīja ar ūdeni vai, kā mitraismā, ar upurēta vērša asinīm. Tajā pašā kultā jaunuzņemtajam vajadzēja ēst sakrālu maizi un dzert ar ūdeni atšķaidītu vīnu. Šādā veidā no viņa dvēseles tikusi noskalota visa nešķīstība un tā pamodināta jaunai dzīvei, lai iemantotu garīgu, ekstātisku vienotību ar dievišķīgo pestītāju.

Reliģiskās mistērijas laika tecējumā pārņēma gandrīz vai visu Romas impēriju. Savu popularitāti tās iemantoja ne tikai ar noslēpumainību un burvestīgu valdzinājumu, bet arī tāpēc, ka tās ideāli atbilda to vētrains laiku prasībām, paceļot cilvēku pāri ikdienas raizēm un pat šķietami bezizejas stāvoklī iededzot viņa sirdī cerību dzirksti. Franču rakstnieks S. Enšlēns savā grāmatā «Reliģiju izcelsme» šajā sakarā raksta:

«Pagānu mistērijas aizkustināja ticīgo sirdis: dievi cieta, mira, pēc tam cēlās augšā (šis uzskaitījums atgādina Nīcejas koncilā pieņemto kristiešu ticības apliecinājumu). Cietēji ļaudis – vergi, nabagie un beztiesīgās sievietes – šādā maģiskā rituālā atrada veldzi, mieru un stiprinājumu».

Šie dievi, ar kuriem mistēriju dalībnieki jutās mistiski vienoti, bija cilvēkiem tuvāki nekā mūžam jaunie, dzīves priekā starojošie Olimpa dievi. Mistēriju dievi cieta un mira tāpat kā viņu piekritēji, bet to uzvara pār nāvi reizē bija arī nemirstības solījums visiem. Sāpes un izmisums, gaidas un līksma pacilātība – šīs jūtas vienoja dievus un cilvēkus tuvā, sakrālā savstarpējā sapratnē.

Fenomenālajai, valdzošajai Austrumu mistēriju pievilcībai pretoties nespēja pat Itālija – tāpat kā agrāk tā nebija spējusi atvairīt helēnisma penetrāciju. Jau 3. gadsimta p.m.ē. beigās romieši sāka godāt Frīģijas dievieti Kibeli ar «*Magna mater*» («Dižā māte») nosaukumu, kā arī tās vīru Atiju. 205. gadā p.m.ē., laudīm gaviļējot, dziedot un kvēpinot smaržas, Romā svinīgi atveda «melno akmeni», kurš, pēc ticējumiem, bija dievietes mājoklis. Viņai un «svētajam akmenim» par godu Palatīna pakalnā tika uzcelta speciāla svētnīca.

Keizars Klaudijs (41.–54.) gribēja pacelt Kibeles un Atija kultu valsts reliģijas rangā. To gan neizdevās panākt, taču pats šis mēģinājums liecināja, cik spēcīga ietekme Itālijā bija Austrumu reliģiskajām idejām.

Lielākus panākumus Itālijas sabiedrībā guva Isīda. Jau 2. gadsimtā p.m.ē. šīs ēģiptiešu dievietes un viņas vīra, mirstošā un atkal augšāmcelušās dieva Osīrija kulta parādījās Sicīlijā, Kampānijā un beidzot arī pašā Romā. Šā triumfa gājiena arheoloģiska liecība ir slavenie sienu gleznojumi, kas atrasti kādā no atraktajām Pompejas vasarnīcām.

Romas senāts pret Isīdas piekritējiem uzsāka nesaudzīgu cīņu, dodams rīkojumu nopostīt tās svētnīcu un uzstādītās statujas. Mūsu ēras 19. gadā Tibērijs sāka pat nikni vajāt tos, kuri negribēja atteikties no jaunās ticības. Taču viss bija veltīgi. Tibērija pēcnācēji Kaligula, Klaudijs un Nerons, kā arī ķeizari no Flāviju, Antonīnu un Severu dinastijām, pakļaudamies sabiedrības plašo masu noskaņojumam, pašā Romas centrā uzcēla Isīdai svētnīcu un uzstādīja dievietes statujas.

Mūsu ēras sākumā, tātad kristietības rītausmā, ēģiptiešu dieviete garīgi valdīja plašā impērijas teritorijā no Sahāras līdz Britānijai un no Ibērijas kalniem līdz Donavas grīvai. Tās kulta ilgā vairāk nekā piecus gadsimtus. No kāda hronista ieraksta zinām, ka procesija par godu Isīdai notikusi Romā vēl 391. gadā. Vēl vairāk – pat 5. gadsimta beigās Aleksandrijas akadēmijas profesori un studenti publiski demonstrējuši savu uzticību un pieķeršanos pagānu dievītei, lai gan pilsētā tajā laikā jau valdīja kristietība un bīskapi, kuru rokās bija visa vara.

Uz ko dibinājās pievilcības spēks, kas Isīdai ļāva piesaistīt nepārskatāmas, etniski svešas tautas masas un, par spīti vajāšanām un citiem šķēršļiem, tik ilgi noturēt tās savā varā? Grieķu rakstnieks Efesas Ksenofons (dzīvoja 1. gadsimta p.m.ē. beigās un m.ē. 1. gadsimta sākumā) kādā no saviem stāstiem attēlo Isīdu kā visas pasaules tikumisko sieviešu aizbildni. Ksenofons šeit tuvu piekļuvis jautājuma būtībai, jo patiesi sievietes Isīdu uzskatīja par savu aizgādni, savu dievieti, ar kuru varēja dalīties visslēptākajās bēdās un priekos. Neviena no Olimpa dievietēm neiedvesa tādu personisku uzticēšanos. Vienīgi Isīda pievērsa savu žēlsirdīgo vaigu pazemotajām sievietēm, bet sievietes sabiedriskās domas veidošanā allaž bijušas vislielākais spēks. Tas tomēr nenozīmē, ka Isīdu nebūtu godinājuši arī vīrieši. Viņu acīs tā bija uzticīgas laulātas draudzenes, paš aizlīdzīgas mātes, tiklas, labsirdīgas, visas pārestības piedodošas sievietes iemiesojums.

Isīdu dēvēja arī par dieva māti un jūras valdnieci. Attēlos tā aizvien bija redzama ar dēlenu Horu klēpī, ar laipnu, domīgu un mātes milas apgarotu seju, ģērbusies greznās, krāšņās, ar zeltu, sudrabu un dārgakmeņiem rotātās drēbēs. Patiesībā tā nekad nav izzudusi no mūsu pasaules. Dabiskas pēctecības un vienkāršas vārda apmaiņas ceļā Isīdas attēli kļuva par melnajām madonnām ar Jēzus bērnu klēpī, jo tas, kas viņā bija reizē pārlaicīgs un dziļi cilvēcisks, nevarēja izaist.

Visvēlāk Itālijā nostiprinājās persiešu mitraisms. Helēniskajā pasaulē tas nekad nebija varējis īsti iesakņoties, bet no Austrumiem tiešā ceļā pārcēlās uz Romu, tomēr mēs nevaram klusēdami paiet šim kultam garām, jo tas piederēja pie plašās atpestīšanas mistēriju saimes, kas uzskatāmas par kristietības savdabīgu šūpoli. Mitraisma misionāri bija romiešu leģionāri, Austrumos sagūstīti vergi, no Āzijas ieradušies tirgotāji, kā arī tirdzniecības kuģu matroži. Īsā laikā mitraisms guva daudz piekritēju patriciešu un impērijas augstu ierēdņu vidū, līdz beidzot tam pievērsās arī paši valdnieki. 2. gadsimta beigās par mitraisma piekritēju kļuva Domiciāns, bet 4. gadsimta sākumā tas jau pārvērtās par valsts reliģiju. Pat kristietības aizbildnis Konstantīns Lielais bija uzaudzis mitraisma reliģijas garā un kaut arī vēlāk atsacījās no šī kulta, tomēr nekļuva par kristietu šā vārdā ciešā nozīmē, jo kristīšanas sakramentu viņš pieņēma tikai uz nāves gultas.

Neskaitāmas svētnīcu drupas un Mitras tēlu lauskas, kas arheoloģiskajos izrakumos atrastas Romā, it īpaši tajā vietā, kur tagad stāv svētā Pētera bazilika, Londonā, Donavas un Reinas krastos, Sahāras tuksneša ziemeļu nomalē un Ibērijas kalnu ielejās, sniedz mums ieskatu, cik plaši bija izplatīties Mitras kulta. Kādu brīdi likās, ka tas ņems virsroku pār saviem sāncenšiem un kļūs par impērijas

galveno reliģiju. Renāns pareizi aizrāda: «Ja kristietība kaut kādas nāvīgas kaites dēļ būtu aizkavējusies savā attīstībā, tad pasaule būtu kļuvusi par Mitras pasauli».

Īsā definīcijā grūti pasacīt, kas bija mitraisma spēks un vājums. Par mitraisma fenomenālo panākumu galveno avotu varētu uzskatīt to, ka šī reliģija kaut kādā mērā apmierināja cilvēku ilgas pēc taisnības un iekšējas skaidrības. Augstākā dieva sūtņi Mitra bija tipisks dievišķīgs pestītājs, kurš nācis pasaulē, lai norādītu cilvēkiem ceļu cīņā ar ļaunuma un tumsas spēkiem. Izpildījis savu misiju, Mitra ar saviem piekritējiem apsēdās, lai iebaudītu pēdējo vakarēdienu, bet pēc tam paceltos debesīs.

Mitraisms cēlies no persiešu duālisma, pēc kura pasaule ir nemitīgu cīņu arēna starp Arimanu un Ormuzdu, kas iemieso ļauno un labo, turklāt šī cīņa risinās arī pašu cilvēku sirdīs un prātos. Sakarā ar mitraisma eshatoloģiju vajadzēja pienākt pasaules galam, kad labie cilvēki iemantos ne tikai dvēseles, bet arī miesas nemirstību, turpretim grēciniekus sagaidīs mūžīgas mokas Arimana pekles ugunīs.

Mitraisma liturģija bija sarežģīta, nogurdinoša un zināmā mērā pat atbaidoša. Ticībā jaunuzņemamos ievietoja kambarī zem altāra grīdas, lai uz viņiem notecētu kaujamā vērša asinis. Tāpat viņiem vajadzēja iziet septiņas iesvētīšanas pakāpes, kuras simbolizēja dvēseles izešanu cauri septiņām debesīm līdz visaugstākajam svētlaimīgo mājoklim. Šā kulta īpatnēja pazīme bija tā, ka tajā varēja uzņemt tikai vīriešus. Un tieši šis sieviešu atstumšanas fakts, kā arī rituālo ceremoniju formālistika ar saviem daļēji barbariskajiem atavismiem, starp citu, bija viens no mitraisma sakāves un kristietības uzvaras cēloņiem.

Bet tā kā mitraisms pieci simti gadu ilgajā pastāvēšanas laikā tik viegli izplatījās, tad arī tam vajadzēja būt noteiktiem cēloņiem. Likdams saviem piekritējiem cīnīties pret ļaunumu ne tikai ārējā pasaulē, bet arī pašiem sevī, savā iedabā, mitraisms cilvēkiem piešķīra grēka atskārsmes apziņu un reizē deva cerību uz grēku izpirkšanu, kā atbrīvojot savu sirdsapziņu, tā arī nemitīgi pūloties pilnveidot apkārtējo pasauli. Tāpat mitraisms nenoliedzami bija reliģija ar augstām ētiskām vērtībām, lai gan tas nespēja līdzināties stoicisma vai kristietības padziļinātajiem ētiskajiem principiem. Mitraisms, piemēram, sludināja brālību starp ticības biedriem, dibinoties uz to, ka tie visi ir viena dievišķīga tēva bērni, tomēr šī atziņa vēl neizauga līdz universālistiski izprastai tuvāko mīlestības cēlajai idejai.

Vairākos aspektos mitraisms bija apbrīnojami līdzīgs kristietībai. Atcerēdamies Mitras pēdējo vakarēdienu pirms viņa pacelšanās debesīs, ticīgie sēdās pie kopīga sakrāla azaida, kura laikā priesteris, skaitīdams atbilstošu rituālu formulu, svētīja maizi un ar ūdeni atšķaidītu vīnu. Viens no galvenajiem juunuzņemšanas rituāla elementiem bija tāpat kristīšana ar ūdeni, kā arī simboliski nospēlēta drāma par nāvi un augšāmcelšanos jaunai dzīvei. Pat priesteru amata tērps atgādināja mūsdienu Romas katoļu baznīcas garīdznieku tērpu.

Šo līdzīgumu, juzdamies diezgan neērti, bija saskatījuši jau Justīns Mocekļis un Tertuliāns, kuri to izskaidroja ar sātana viltīgo izrīcību. Tertuliāns, piemēram, rakstīja, ka «arī sātans reizēm kristī sev uzticīgās personas, uz savu cīnītāju pierēm liek krusta zīmi, upurē maizi un rāda augšāmcelšanos no mironiem».

Mēs šeit tikai īsumā pakavējamies pie dažām no daudzajām reliģiskajām mistērijām, pasvītrodami tām visām kopīgo un mūs speciāli interesējošo. Bet laikmeta apgaismojums būtu nepilnīgs, ja tiktu noklusēta tā loma, kāda bija helēnismam tik raksturīgajām grieķu filozofiskajām skolām. Tomēr šeit mēs atkal aprobežosimies tikai ar vienu no šīm skolām, un proti, stoicismu. To mēs esam izvēlējušies aiz šādiem apsvērumiem: pirmkārt, stoicismam tolaik bija visvairāk piekritēju; otrkārt, patiesībā tā bija tikpat lielā mērā reliģija, kā filozofija; treškārt, tā ētikas ietekmi uz kristietību nenoliedz pat visdogmatiskākie baznīcas rakstnieki.

Stoīķu skolas pamatlicējs bija feniķietis Zenons no Kitijas pilsētas Kipras salā (apt. 336.–264. g. p.m.ē.). Tas bija askētisks, pieticīgs, bikls cilvēks, visiem pazīstams ar savu labsirdīgo un cēlo raksturu. Tomēr laika biedru vidū Zenons reizēm modināja arī sašutumu, jo viņš biedrojās ar nabagiem un vergiem. Tāpat šajā ziņā viņš mazliet atgādināja Jēzus tēlu.

Lielais radošais domātājs Zenons patiesībā bija arī izcils utopists. Viņa sapnis bija, lai visa cilvēce atmestu jebkādu cilšu un valsts partikulārismu un apvienotos vienotā pasaules valstī, kurā valdītu brīvība, brālība un vispārēja mīlestība. Pēc viņa domām, vieds un tikumīgs cilvēks pakļaujas dieva gribai un, dzīvodams saskaņā ar dabu, iemanto garīgās laimes visaugstāko pakāpi. Viņa filozofijas stūrakmens bija mācība par cilvēka atbildību citu cilvēku priekšā, saskaņa ar pasauli, bet galvenokārt pirmo reizi tik kristalizētā veidā paustā universālistiskā tuvāko mīlestība.

Šo pašu domu vēl izkoptākā veidā pauda stoīķi, kuri darbojās Romā, bet rakstīja grieķu valodā. Minēsim šeit vispirms Epiktētu (apt. 50.–130.). Šis vārgais, nievātais vergs, kurš vēlāk kļuva par brīvvalisto un Nerona favorītu, līdz Domiciāns viņu kopā ar citiem filozofiem padzina no Itālijas, mācīja, ka dievs ir visas cilvēces tēvs, tālab visi cilvēki ir brāļi un tiem jāmīl citam cits, ieskaitot arī

ienaidniekus. Tāpat Epiktēts prasīja, lai arī vergiem būtu vienlīdzīgas tiesības, jo tie tāpat kā visi citi cilvēki ir dieva bērni un mūsu brāļi. Ar to viņš tik cieši pietuvojās kristiešiem, ka svētais Nils, kurš dzīvoja 5. gadsimtā, uzskatīja par iespējamu pārstrādāt viņa tekstus par klosteru kopdzīves rokasgrāmatu. Cits stoīķis, ķeizars Marks Aurēlijs (m.ē. 121.–180. g.) grieķu valodā uzrakstītajās «Pārdomās» pauda līdzīgu morāles normu, to ietverdams šādā teikumā: «*Cilvēkam jāmīl pat tie, kuri viņam sagādā pārestības, jo tie paši nezina, ko dara*».

Stoicisms tomēr nevarēja pretendēt uz pirmatklājēja godu šajā jomā, jo šī ideja nodarbinājusi paaudžu prātus kopš senseniem laikiem. Jau 7. gadsimtā p.m.ē. kāds domātājs vai pārrakstītājs Babilonā uz ķīlrakstu māla plāksnītes iegrebis šādu sentenci: «*Tam, kurš tev darījis ļaunu, atmaksā ar labu*». Ebreji, kuru sakari ar Mezopotāmiju bija bagātīgi un vēsturisko seku ziņā visai auglīgi, pārmantoja šo morāles ideju un vairāk vai mazāk universālistiskā izpratnē pauda to ar savu praviešu un rakstu mācītāju muti. Tā, piemēram, pravieša Jesajas grāmatā šī atziņa parādās šādā veidā: «*Mācieties labu darīt, meklējiet taisnību, palīdziet apspiestajiem, stāieties pretī varmācībai, piešķiriet pienācīgo tiesu bāriņiem, aizstāviet atraitni*» (1:17). Kad Hillelam, vienam no lielākajiem jūdaisma domātājiem (75. g. p.m.ē.– m.ē. 5. g.), jautājuši, kas ir Toras būtība, viņš atbildējis: «*Nedari citam to, kas tev pašam nebūtu tīkams. Lūk, visa bauslība*». Vēlāk cits, tikpat slavens rakstu mācītājs Akiba (apt. 50.–135.) šo domu atkārtojis šādiem vārdiem: «*Mīli savu kaimiņu kā sevi pašu*». Kā redzam, tuvāko mīlestības mācība nav uzskatāma par vienīgi kristietībai raksturīgu principu. Kad Jēzus šo mācību izsacīja evaņģēlijā, tā jau bija humanitāri nobriedis ilgas evolūcijas gala produkts, kura pirmsākumi iesniedzas sirmā senatnē.

Stoīķi ticēja, ka Visumu pēc zināma, neaptverami ilga laika aprīs dievišķīga uguns, no kuras tas kādreiz radies, lai pēc tam sekojošā fāzē atdzimtu jaunai, labākai eksistencei. Šajā kosmiskajā teorijā ietverts apokaliptiskais pasaules gals un ticība jaunas kārtības nodibināšanai zemes virsū.

Tāpat stoicismam ir liela loma mesianisko noskaņu izveidē, kuras izpaudās pestītāja gaidās. Vecās un jaunās ēras mijā tas bija jauzams jau arī pašā Romā. Varšavas universitātes profesors Kazimežs Kumaņeckis savā «Senās Grieķijas un Romas kultūras vēsturē» apgalvo, ka antīkā pasaule bija gatava pieņemt tādu ticību kā kristietību. Lielu pārmaiņu nojausma pasaulē saskatāma, piemēram, Vergilija slavenajā ceturtajā eklogā, bet «Eneīdā» ir tik pārsteidzošas mesianisma tendences, ka kristiešu rakstnieks Laktantijs dēvē Vergīliju par «pirmo no mūsējiem», t.i., par pirmo kristieti.

Taču šajā ziņā visapbrīnojamākā ir viena no romiešu stoīķa Senekas pazīstamajām traģēdijām «Herkuls Etas kalnā», par kuru Enšlēns izteicies, ka daudzi tās fragmenti atgādinot evaņģēliju. Tās varonis ir dieva dēls Herkless, kurš vienkārša cilvēka izskatā parādās zemes virsū, lai cilvēkiem nestu mieru. Pēc tam viņš nomirst tāpat kā parasts mirstīgais, bet viņa nāves diena reizē ir prieka diena, jo, izpildījis savu misiju, viņš ar slavu uzkāpj debesīs, atgriezdamies pie sava tēva. Senekas rakstos mēs turklāt sastopamies ar apgalvojumu, ka dievs ir mūsu tēvs («*deus est parens noster*»), tāpat ar pasaules bojā ejas un augšāmcelšanās ideju. Tāpēc arī dažs labs savā laikā bija sācis ticēt, ka Seneka bijis kristietis. Viņa šķietamā sarakste ar apustuļi Pāvilu, ko visumā diezgan neveikli viltojis kāds mistifikators, tika lasīta ar bijību, un par tās autentiskumu nešaubījās pat Tertuliāns un svētais Augustīns.

Mūsu ļoti konspektīvi ieskicētā helēnisko reliģijas strāvojumu panorāma nebūtu pilnīga, ja mēs neņemtu vērā to faktu, ka laikmets, kad spārnus izpleta un nostiprinājās kristietība, bija raksturīgs ar neparasti tolerantu sinkrētismu, ko var uzskatīt par ārkārtīgi interesantu un savā ziņā unikālu parādību visā cilvēces vēsturē.

Neraugoties uz savu noslēgtību, atsevišķie reliģiskie kultī cits no cita neizolējās. Gluži otrādi! Tie nemitīgi cits uz citu iedarbojās, savstarpēji papildinoties ar teoloģiskām un rituālām koncepcijām. Šī dzīvā apmaiņa izpaudās tajā īpatnējā parādībā, ka dažādus dievus viegli identificēja, uzskatot, ka zem atšķirīgiem vārdiem slēpjas viens un tas pats, visiem cilvēkiem kopīgais dievs. Dionīsu identificēja ar Osīriju, Isīdu ar Dēmetru, jā dažās helenizēto Mazāzijas ebreju aprindās pat Jahve tika iedēvēts grieķu vārdā – *Theos Hypsistos*, kas bija viens no daudzajiem Zevas vārdiem.

Tolaik atradās cilvēki, kuri pieslējās vairākiem reliģiskiem kultiem, nerēdzēdami tādā rīcībā nekā nosodāma. Ķeizars Adrians rakstīja no Aleksandrijas konsulam Servijam: «*Šeit Serapīda pielūdzēji ir kristieši, bet tie, kas sevi dēvē par Kristus bīskapiem, pielūdz Serapisu*». Romiešu vēsturnieks, viens no slavenā ķeizaru biogrāfiju krājuma līdzautoriem Elijs Lamprids par ķeizaru Aleksandru Severu raksta, ka tam mājās kapelā līdzās stāvējuši Kristus, Ābrahāma un Orfeja tēli.

Šādu noskaņu dokumentāli liecinieki ir līdz mūsu dienām saglabājušies tā laika kapu uzraksti. No tiem bieži vien nav iespējams nosacīt, pie kāda kulta piederējis nelaikis. Šo uzskatu frazeoloģija ir tāda, ka mirušais būtu varējis piederēt tiklab pie kāda pagānu kulta kā pie kristiešu ticības vai arī pie abām reliģijām reizē.

Šī nemierīgi pulsējošā pasaule, kurā krustojās reliģiskie un filozofiskie strāvājumi, bija arī Jēzus Kristus piekritēju pirmo paaudžu pasaule. Nav iedomājams, ka viņi šādos apstākļos būtu spējuši nepakļauties tās ietekmei, tās visaptverošajai, saspriegtajai garīgajai atmosfērai, jo sevišķi tāpēc, ka viņi daudzās helēniskajās pilsētās un ciematos vēl joprojām bija mazākumā. Amerikāņu vēsturnieks, pazīstamās grāmatas «Vēstures rītausmā» autors H.Dž. Millers raksta, ka pēc zinātnieku aplēses Konstantīna Lielā laikos pie kristīgas ticības piederējuši tikai ap 10 % valsts iedzīvotāju. Bet kāds Efesas bīskaps, kuru Justiniāns bija izsūtījis uz Mazāzijas piekrastes apvidiem, paguvījis nokristīt veselus septiņdesmit tūkstošus vietējo iedzīvotāju. Tas skaidri liecina, ka pārsvars tur vēl bija elkdievības pusē.

Atpestīšanas kultiem ar saviem drūmajiem, noslēpumainajiem rituāliem, ar savu «sāpju māti» (*mater dolorosa*), ar raibajām eksaltētajām procesijām, ar ciešanu izrādēm, kur satricinoši dramatiskā formā tika rādītas dieva miršanas un augšāmcelšanās ainas, – tam visam vajadzēja dziļi ietekmēt to cilvēku prātus, kuri vēlāk pārgāja kristietībā. Ar šo psiholoģisko mantojumu viņi ienāca jaunajā ticībā, jo šo mistisko kultu mīti viņu dzīvē no pašas bērnības bija kaut kas gluži parasts un dabisks. Nemanot tie bija iesūkušies, tā sakot, viņu asinīs un prātā.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka «helēnisti», neko nezinādami par to, kas patiesībā bija noticis Palestīnā, sāka izstrādāt paši savu pestītāja vīziju, izmantojot kā materiālu divas tradīcijas – jūdaistisko un helēnisko –, kuras nogulsņējās viena uz otras. Slavenais vācu filologs jezuīts profesors Hugo Rāners savā grāmatā «Grieķu mīti un kristiešu mistērijas» raksta, ka tādos apstākļos Palestīnā radusies mācība par ebreju mesiju nevarēja nepārveidoties savā būtībā un raksturā. Kādā citā sava darba vietā Rāners burtiski raksta: «...no otrā līdz piektajam gadsimtam grieķu reliģiskie priekšstati plašā plūsmā ietek kristīgajā baznīcā, pārvērdami tās sākotnējo bībelisko vienkāršību mistiskās sakramentālās formās...».

Tā tad kristietību, kā jau mēs teicām, kopīgu pūļu rezultātā izveidoja tie anonīmie jaunatgrieztie, kuri dzīvoja tālu no Jeruzalemes, helēnisma ietekmei pakļautās milzīgās teritorijas pilsētās un ciemos. Tā veidojusies neatkarīgi no Pāvila kā pirms viņa pievēršanās kristietībai, tā arī pēc apustuļa nāves, kad viņš līdz ar savām vēstulēm uz ilgāku laiku tika piemirsts.

Tāpēc, stingri ņemot, viņš nav uzskatāms par kristietības radītāju. Pāvils tikai noteiktā brīdī iekļāvās tās tapšanas procesā, ideoloģiski to padziļinādams un precizēdams, ar savu novatoriskumu piešķirdams tai tādu pārliecības spēku, ka tas piesaistīja daudz ebreju un pagānu. Viņš tā tad bija vienlaikus jaunās reliģiskās kustības sludinātājs un tās attīstības veicinātājs. Tāpēc ir lietderīgi kaut vai īsumā pakavēties pie jautājuma, kādā mērā tēzes par kristietības helenizēšanos gūst apstiprinājumu Pāvila personībā, viņa dzīvē un darbībā.

Atcerēsimies dažas Pāvila biogrāfijas detaļas. Viņš dzimis m.ē. 8. vai 9. gadā, bet miris 67. gadā, tā tad nodzīvojis gandrīz 60 gadu. Cik ilgi viņš mācījās Jeruzalemē pie Gamaliēla, nav zināms. Ir tomēr skaidrs, ka šis laikposms viņa dzīvē nebija sevišķi nozīmīgs. Sava mūža lielumlielo daļu, vismaz gadu piecdesmit, viņš nodzīvoja ārpus Palestīnas, helēniskajās pilsētās. Zīmīgi ir tas, ka pēc pievēršanās kristīgajai ticībai Pāvils nemaz nesteidzās stāties sakaros ar Jēzus tiešajiem mācekļiem Jeruzalemē, bet veselus vienpadsmit gadus turējās tālumā no tiem. Savā divdesmit gadu ilgajā misijas darbā viņš Jeruzalemē uz īsu brīdi iegriezies pavisam trīs vai četras reizes. Rodas iespaids, ka šīs tikšanās Pāvilam nebija ne vajadzīgas, ne izdevīgas, un tas arī saprotams, jo ikreiz viņš tur sastapās ar bargu nosodījumu, doktrīnāliem strīdiem un dažbrīd tur draudēja briesmas pat viņa dzīvībai.

Bērnību un jaunību, tāpat vēl astoņus gadus pēc pievēršanās kristietībai Pāvils pavadīja savā dzimtajā pilsētā Tarsā. Tā bija plaša metropole ar pusmiljonu iedzīvotāju, skaisti iekārtoties uz Taura kalnu grēdas majestātiskā fona, bagāta ar svētnīcām, sabiedriskām celtnēm, teātriem, stadioniem un pirtīm, pazīstama ar to, ka šeit sporta sacīkstēs piedalījās arī meitenes.

Tarsa bija slavena tāpat ar savu akadēmiju un tās pasniedzējiem, kuru vidū izcilu vērību izpelnījās tādi stoīki kā Tarsas Zēmons, Antipaters un Arhemeds, bet jo sevišķi ķeizara Augusta audzinātājs un uzticības vīrs Atenodors. Viņa stoicisma filozofija atstāja dziļu ietekmi kā uz laika biedriem, tā pēctečiem. Tās pēdas jūtas arī kristietības ētikā. Tarsas ielās drūzmējās akadēmijas klausītāji, kuri šeit bija ieradušies no Atēnām, no Romas, no Aleksandrijas un citām impērijas pilsētām.

Tarsa uzturēja rosīgus tirdznieciskus sakarus ar Frīģijas, Sicīlijas, Ēģiptes un Fenīcijas pilsētām, kuras bija slavenas ar savām mistērijām. Protams, arī pati Tarsa šajā ziņā neatpalika. Tās iedzīvotāji dedzīgi piekopa Adonīda, Atija un Kibeles, Mitras, kā arī Osīrijam stipri līdzīgā vietējā dieva Sandana kultu. Kad, rudenim pienākot, šie dievi nomira, pa pilsētu nēsāja to attēlus, sievietēm žēli dziedot un vīriešiem vaimanājot. Taču visieciēnītākās bija Dionīsa mistērijas ar bakhantu dejām tuvējos pakalnos, kur ļaužu bari dziedāja un klaigāja.

Šādā intelektuālā un reliģiskā gaisotnē apritēja Pāvila bērnības un jaunības gadi, kad galīgi izveidojas cilvēka prāts un raksturs. Ir pamats domāt, ka viņš mācījies vietējā rabīnu skolā, taču gandrīz

tikpat drošs ir arī tas, ka pēc zināšanām alkstošais, apdāvinātais Pāvils, būdams pārtikušu vecāku dēls un Romas pilsonis, nav vairījies arī no tāda gudrības avota, kāds bija slavenā Tarsas akadēmija. «Ebrejs varēja būt ortodoksāls», raksta V. Tarns savā grāmatā «Helēniskā civilizācija», «bet Tarsā viņš nevarēja dzīvot tā, it kā atrastos Jeruzalemē. Būdams nemitīgā kontaktā ar helēnismu, ar slepeno reliģisko kultu idejām, arī Pāvils, kurš runāja grieķiski un lasīja Septuagintu, nevarēja nepakļauties to ietekmei». Šeit der pieminēt, ka Pāvils ne tikai rakstīja grieķiski, bet vispār pārvaldīja šo valodu daudz labāk nekā ebreju vēsturnieks Jozefs Flāvijs.

Ir pat daži norādījumi, ka Pāvils rosīgi piedalījies pilsētas dzīvē ar tās daudzajām tipiski grieķiskajām izpriecām. Mums jau pazīstamais amerikāņu vēsturnieks Millers pievērsis uzmanību tam, ka Pāvila vēstulēs pārnēstā nozīmē lietoti no grieķu sporta spēļu frazeoloģijas aizgūti izteicieni, un nonācis pie secinājuma, ka Pāvils būs jo bieži apmeklējis pilsētas stadionu, kur ebrejiem bijuši rezervēti atsevišķi soli.

Šis pats vēsturnieks tāpat pasvītro viegli pārbaudāmo faktu, ka Pāvils labi pazinis grieķu filozofiskās skolas, lai gan vairākkārt izteicies par tām ar nicinājumu. Tas jo skaidri redzams, kad Pāvils skaidro, ka mirušie celšoties augšām nevis savā miesīgajā, bet «dvēseliskajā ķermenī». Šis apzīmējums pilnīgi sasaucas ar stoīķu koncepciju par dvēseli kā matērijas cildenāko formu. Bet, kad Pāvils pasvītro atšķirību starp redzamajām laicīgajām lietām un neredzamajām mūžīgajām, viņa vārdos atbalsojas platonisms. «Tāpēc nav nekāds brīnums», raksta Millers, «ka Pāvilam piedēvē ebrejiem rakstīto vēstuli, jo tajā autors izklāsta savu vēstures filozofiju, ka laicīgie notikumi ir tikai mūžīgo patiesību ēna».

Ja Pāvils kā jūdaisma piekritējs šajā ziņā nav jutis nekādu iekšēju pretestību, tad tas izskaidrojams ne tikai ar viņa laikā valdošajām sinkrētiskajām tendencēm, kas notušēja robežas starp atsevišķām reliģijām, bet laikam arī ar pašā jūdaismā sakņotiem precedentiem. Kā redzams no Vecās derības, ebreju zemkopji Palestīnā jau kopš sendienām piekopusi Baāla un Aštartes kultu. Soģu grāmatā lasām: «Bet Izraēla bērni joprojām darīja to, kas bija ļauns tā kunga acīs, un kalpoja baāliein un aštartēm, un Arama dieviem un filistiešu dieviem; tā tie atstāja to kungu un viņam vairs nekalpoja» (10:6). Mispā atraktas divas Baāla un Jahves svētnīcu drupas, turpat viena otrai līdzās, no 9. gadsimta p.m.ē., pie kam pēdējā atrada daudz Aštartes statuešu, kas arheologos radīja aizdomas, ka pilsētas iedzīvotāji Aštarti būs uzskatījuši par Jahves sievu. Ka tāda veida sinkrētisms pie ebrejiem bija pilnīgi iespējams, rāda vēlāka laikmeta atklājumi. Pēc Jeruzalemes krišanas 586. gadā p.m.ē. kāda ebreju bēgļu grupa bija apmetusies Ēģiptei piederošajā Elefantīnas salā pie Nīlas pirmajām krācēm Asuānas tuvumā. Tur viņi bija uzcēluši svētnīcu Jahvem un viņa sievai Aštartei, kurai šeit bija dots kānaāniešu vārds Anat-Jahu.

Pravietis Jeremija, kas apmeklēja Jeruzalemi pēc tam, kad to bija nopostījuši ēģiptieši un babilonieši, sev par bezgalīgu pārsteigumu konstatēja, ka bērni savāc iekurus ugunskuram, kuru viņu tēvi vīkšījās iedegt par godu «debess dievītei», bet sievietes pa to laiku cep svētplācenīšus ar tajos iespiestu Aštartes attēlu. Daži pētnieki izteikuši aizdomas, ka pat «Augstā dziesma» patiesībā ir liturģisku dziesmu kopojums par godu Tammusam. Šeit der vēl atcerēties, ka Salamana valdīšanas laikā Jeruzalemes templī līdzās Jahves altārim kādu laiku bijuši altāri arī Baālam un Aštartei. Ar līdzīgām sinkrētiskām paražām ebreju vidū sastopamies vēl Pāvila laikā. Piemēram, dažos diasporas centros ebreju sievietes cepušas speciālus plācenīšus Isīdas svētku dienā. No tā varam secināt, ka pat ortodoksālais jūdaisms nav pasargājis ebrejus no svešu reliģisku kultu ietekmes.

Nemot vērā šo apstākļu savijumu, varam diezgan droši apgalvot, ka Pāvils ticējis Kristum jau tad, kad vēl neatzina Jēzu. Katrā ziņā, ja viņš arī nebūtu ticējis tam apzināti, tad tomēr jau sen viņā snauda pestītāja tēls, ko zemapziņā bija iedzīvinājuši dzimtās pilsētas reliģiskie kultu. Šo kultu iedvesmotās idejas uzurdīja jautājumus un pārdomas par ebreju tradicionālā mesijas lomu cilvēces atpestīšanas shēmā. Un tad pēkšņi notika tas, kas radīja pavērsienu visā viņa dzīvē, – helēniskā pestītāja vīzija viņa prātā identificējās ar Jēzu, par kuru Pāvils jau tik daudz bija dzirdējis.

Šīs saplūsmes rezultātā, ebreju mesijas idejai apvienojoties ar pagānu ticējumos sastopamo pestītāja ideju, mistērijās cikliski atkārtotā dievu nāve un augšāmcelšanās Jēzus personā kļuva par vienreizīgu, vēsturisku notikumu, kas ar savu realitāti daudz spēcīgāk iedarbojās uz vienkāršo cilvēku iztēli un jūtām. Pazīstamais franču Bībeles pētnieks Alfrēds Luasī grāmatā «Pagānu mistērijas un kristiešu mistērijas» raksta: «Kristietības mīts ir Kristus paveiktās pasaules atpestīšanas lielā drāma, kuru Pāvils izlasījis vienkāršajos evaņģēliju nostāstos par Jēzus dzīvi, ietekmēdamies no mītiem par cilvēku un reizē dievu». Līdzīgā kārtā par Pāvilu izsakās katoļu rakstnieks Žans Šteinmans grāmatā «Tarsas Pāvils», rakstīdams, ka Pāvils Galilejas mesijas piedzīvojumu izklāstījis Efesā un Korintā lietojamā valodā.

Pāvila prātā radusies ideja, ka Jēzus bijis pestītājs un dievs, kurš ar savu krusta nāvi izpircis cilvēces grēkus, bija kaut kas pilnīgi jauns. Ebrejiem priekšstats par mesiju bija pavisam citāds. Viņu

izpratnē mesijam nebija dievišķīgas iedabas, tas nebija «dieva dēls» šā jēdziena kristietiskajā nozīmē. Vecās derības mesija bija izcils vīrs un pravietis, kuram Jahve uzticējies speciālu misiju, tomēr tikai cilvēks. Viņa uzdevums nebija izpirkt cilvēces grēkus un pavērt tai ceļu uz debesīm, bet nodibināt jaunu kārtību un jaunu Izraēla ķēniņvalsti zemes virsū. Tā to bija sapratis Stefans, teikdams savu slaveno runu sinedrija priekšā, tā to saprata Jeruzalemes jūdekristieši. Viņu pēcnācēji, kā rāda atrastie dokumenti, apsūdzēja Pāvilu par to, ka viņš, sludinādams Jēzus dievišķīgo būtību, esot atkāpies no svētajiem rakstiem.

Jēzus deifikācijas process helēniskajā nozīmē atrada atspoguļojumu semantiskajās izmaiņās, kādas pieredzēja ebreju termins «dieva dēls». Tajā laikā, kad Jēzus uzturējās Galilejā un Jūdejā, šim vārdam nebija tāda nozīme, kādu mēs tam piešķiram tagad. Jēdziens «dieva dēls» neietvēra sevī dievišķības jēdzienu. Dieva dēli bija visi ebreji, un tieši ar to viņi atšķīrās no citām tautām.

Piektajā Mozus grāmatā Jahve uzrunā savu tautu šādiem vārdiem: «*Jūs esat tā kunga, sava dieva bērni*» (14:1); Jesajas grāmatā lasām: «*Klausaities, debesis, un ņem labi vērā, zeme, jo tas kungs runā: «Es uzaudzināju bērnus un iecēlu viņus dzīvē augstā godā...»*» (1:2). Un arī Jeremijas grāmatā dievs kaunina ebrejus, nosaukdams tos par saviem bērniem (3:22).

Tieši šāda sinkrētiska ceļa turpinājumā beidzot radās cildenā doktrīna, ka Jēzus Kristus ir dieva dēls, kurš sūtīts zemes virsū, lai ar savām ciešanām un krusta nāvi izpirktu cilvēces sākotnējo grēku, tāpat arī ticība viņa otrreizējai atnākšanai un debess valstības nodibināšanai zemes virsū. Tādā veidā radās jauns dramatisks mīts, kurš pārspēja pagānu mistērijas ar to, ka ētiski un teoloģiski bija daudz nobriedušāks, jo ietvēra sevī bez izņēmuma visus cilvēkus, kā bagātos, tā nabagos, kā spēcīgos, tā vājos.

*

Kristietība, kā mēs to centāties šajā grāmatā parādīt, nebija cilvēces vēsturē nekas ārkārtējs un neizskaidrojams, nebija nekāda pārdabiska parādība. Kā visi citi ticējumi, arī kristietība ir tikai viens no etapiem vispārējo reliģisko koncepciju attīstībā un cilvēka pašapzināšanās grūtajā izaugsmē, kas turpinās no sirmās šumeru pagātnes līdz mūsu dienām.

Jau 19. gadsimta vidū teoloģiskās skolas dibinātājs Tībingenē Ferdinands Bauris rakstīja: «*Kristietības būtība nav Jēzus persona, bet gan abstrakta ideja, kura izstrādāta daudzu gadsimtu gaitā jau pirms mūsu ēras*». Bet pazīstamais beļģu reliģijas vēsturnieks Kimons savu pētījumu rezultātus rezumēja šādos vārdos: «*Lepazīstoties ar Romas impērijas reliģijas vēsturi, kļūst arvien redzamāks tas fakts, ka kristietības triumfs ir reliģisko ticējumu ilgas evolūcijas kulminācijas punkts*». Tātad nevar būt ne runas par kaut kādu sevišķu kristietības oriģinalitāti, jo tās izcelsme ir nepārprotami saistīta ar jūdaisma, helēnisma un pat Persijas, Indijas un Mezopotāmijas reliģiskajiem strāvojumiem.

Par vēsturiskā Jēzus dzīvi mūsu zināšanas ir ļoti trūcīgas. Jaunajā derībā atrodamā informācija ir jau pilnīgas mitoloģizācijas rezultāts, kur zudumā gājis gandrīz viss ar Jēzus patieso dzīvi saistītais. Tādā kārtā Jēzus kļuvis par vienu no daudzajiem tipiskajiem tēliem reliģisko kultu vēsturē, bet zaudējis tieši to, ko evaņģēlisti gribējuši pasvītrot: savu vienreizīgumu un neatkārtojamību.

Pēcvārds

Laikam gan vienīgais ar Jēzus personību saistītais būtiskais atklājums, kuram Z. Kosidovskis pagājis garām, ir nesen publicētais Jozefa Flāvija liecības tulkojums arābu valodā (par pašu Jozefu Flāviju un viņa darbiem grāmatas autors runā diezgan plaši). Šis tulkojums atrodams Ēģiptes bīskapa Agapija manuskriptā, kas aptver «vispārējo» vēsturi līdz 10. gadsimtam. Agapija citētajā versijā sacīts:

«Šajā laikā dzīvoja vieds cilvēks, kuram vārdā bija Jēzus. Visa viņa dzīve bija nevainojama, un viņš bija plaši pazīstams ar savu tikumību, un daudz ļaužu no ebrejiem, kā arī no citām tautām kļuva par viņa mācekļiem. Pilāts viņam piesprieda nāvi, sitot krustā. Bet tie, kas bija kļuvuši par mācekļiem, neatteicās no viņa mācības. Tie stāstīja, ka viņš tiem parādījies trīs dienas pēc sišanas krustā un ka viņš tolaik bijis dzīvs; tādā kārtā viņš varbūt patiesi bijis mesija, par kura brīnumainajiem darbiem mums pavēstījuši pravieši».

Agapija teksts atšķiras no Jozefa Flāvija grieķu rokrakstu tekstiem vispirms ar to, ka par Jēzus augšāmcelšanos šeit nav runāts kā par notikušu faktu, bet tikai kā par viņa mācekļu stāstījumu; nav tajā runas arī par jūdu «lielāko vīru» sūdzbām, uz kuru pamata Pilāts it kā būtu Jēzu notiesājis. Iespējams, ka Agapija teksts ir Jozefa Flāvija īsto vārdu tulkojums, jo viņa rīcībā varēja būt teksts, pie kura vēl nebija pieskārusies kristiešu pārrakstītāja roka. Jāšaubās, vai bīskaps būtu šajā tekstā ieviesis kaut ko

tādu, kas pamudinātu apšaubīt Jēzus dievišķības oreolu.¹⁰⁶ Agapija teksts liek pārskatīt vērtējumu, kādu Kosidovskis sniedz Flāvija liecībai, uzskatīdams to par tiešu viltojumu, bet mūsu zināšanām par vēsturisko Jēzu tas dod ļoti maz – vienīgi to, ka Jozefs Flāvijs ir ko dzirdējis par Jēzu un viņa mesianismu. Taču tas bija zināms arī agrāk. Flāvijam Jēzus ir tikai viens no daudzajiem praviešiem, kuri minēti viņa grāmatā.

Īsumā rezumējot Z. Kosidovska koncepciju par kristietības rašanos, tās būtību varētu izklāstīt šādi: mūsu ēras sākumā un tās pirmajos gadsimtos apstākļi Romas impērijā un daļēji Palestīnā bija tādi, ka ebreju un pirmo kristiešu mesianisma idejas iedzīvotāju deklasētajos slāņos atrada labvēlīgu augsnī; tautas masas ticēja, ka tikai pārdabiski spēki var vērst viņu dzīvi labāku. Tajā laikā kļuva populāri visdažādāko reliģisko mācību sludinātāji, ja vien viņi solīja glābiņu. «*Tas bija laikmets*», rakstīja F. Engelss, «...kad pirmrindas lomu spēlēja brīnumi, ekstāzes, redzējumi, garu izdzīšana, nākotnes pareģošana, alķīmija, kabala un pārējās mistiskās burvju blēņas» (К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., Т. 22, с. 475).

Starp apkārtklaiņojošiem sludinātājiem un praviešiem bija arī kāds Jēzus, «viens no miljoniem vergu»; vēlāk daudzu faktoru ietekmē, starp kuriem ne jau pēdējā vieta bija masu vajadzībai pēc jaunas reliģijas un pašu Jēzus mācekļu reliģiskai eksaltācijai, izveidojās no miroņiem augšāmcēlušās pestītāja tēls. Citiem vārdiem sakot, tika mitoloģizēti kāda reāla sludinātāja dzīves notikumi. Jaunās derības teksti, to skaitā arī evaņģēliji, radās tikai krietnu laiku pēc viņa nāves. Kristietības piekritēji aizpildīja robu Jēzus biogrāfijā ar savu iztēli, dibinādamies galvenokārt uz Vecās derības pravietojumiem (lai apstiprinātu Jēzus mesianismu). Viņam piedēvēja izteicienus, kuriem vajadzēja attaisnot šādus vai tādus, dažādās kristiešu draudzēs izveidojušos rituālus. Z. Kosidovskis pārliecinoši parāda, ka Jaunās derības sacerējumi radušies, no vienas puses, dibinoties uz mutvārdu tradīciju, kas attīstījās saskaņā ar folkloras tradīcijām, bet, no otras puses, pateicoties evaņģēliju autoru apzināti tendenciozai jaunradei. Lai gan evaņģēlijus nav uzrakstījuši to nosaukumos uzrādītie cilvēki, tiem tomēr ir savi noteikti autori, un Kosidovskis mums atklāj ikviena šāda autora individuālā stila īpatnības.

Par evaņģēlisko mītu savdabīgu vēsturisko kodolu Z. Kosidovskis, sekodams daudzu pētnieku domām, uzskata faktiskās ziņas, kuras ne tikai kā nebija vajadzīgas kristoloģijai dievišķīgā Jēzus tēla radīšanai, bet zināmā mērā pat to traucēja, prasot speciālus pamatojumus un izskaidrojumus. Pie šādiem faktiem Kosidovskis pieskaita ziņas par Jēzus galilejisko cilmi, viņa sakarus ar Jāni Kristītāju, Galilejā sacīto svētrunu un sišanu krustā, kas Romas impērijā bija visapkaunojošākais nāves soda veids.

Palūkosimies, cik lielā mērā Z. Kosidovska koncepcija atbilst padomju vēstures zinātnes atziņām. Ja mums par Jēzu tik maz kas zināms, tad varbūt viņa vispār nav bijis? Savas grāmatas beigās Z. Kosidovskis piemin mitoloģisko teoriju, pēc kuras nekāda Jēzus no Nacaretas nav bijis, bet kristietības evolūcijas procesā sīkāk šo teoriju neiztirzā, uzskatīdams, ka nav nekādu loģisku iemeslu noliegt Jēzus vēsturiskumu.

Padomju zinātnē šajā jautājumā nav vienota viedokļa. Vesela virkne zinātnieku ilgu laiku izstrādāja mitoloģisko teoriju (R. Vipers, A. Ranovičs, S. Kovaļovs, J. Lencmanis, I. Kriveļovs). Šās teorijas piekritēju pamatargumenti atvedināmi uz divām tēzēm: pirmkārt, par Jēzu neko nestāsta m.ē. 1. gadsimta nekristiešu autori, otrkārt, priekšstats par Kristu, kas sākotnēji ticis attēlots kā dievs, bet laika gaitā papildinājies ar cilvēciskām īpašībām.¹⁰⁷ Pēc mitoloģiskās teorijas piekritēju uzskatiem, kristietība radusies, attīstoties un apvienojoties dažādiem saules kultiem, šo kultu dieviem piešķirot cilvēka veidolu m.ē. 2. gadsimtā.

Tomēr jaunu materiālu uzkrāšanās (daļēji Kumranas rokrakstu un evaņģēliju papirusu fragmentu atrašana, kā arī mītu rašanās vispārējo likumsakarību analīze) pamudināja dažus padomju pētniekus izvirzīt jautājumu par Galilejas pravieša Jēzus vēsturisko eksistenci (I. Amusins, M. Kublanovs, kā arī šo rindu autore). Jauno atklājumu ietekmē nedaudz izmainījās arī dažu mitoloģiskās skolas piekritēju nostāja: piemēram, J. Lencmanis 1958. gadā grāmatā «Kristietības rašanās» rakstīja, ka zinātniskie pierādījumi nekādā ziņā nerunā par labu Jēzus vēsturiskajai eksistencei, turpretī pēc deviņiem gadiem grāmatā «Evaņģēliju salīdzinot» viņš atstāja šo jautājumu neizšķirtu un brīdināja no mitoloģiskās teorijas absolutizācijas:

¹⁰⁶ Tuvāk par šo tekstu skat.: М.М. Кубланов. Возникновение христианства. М., 1974, с. 67–69; И.Д. Амузин. Об одной забытой рукописи тартуского профессора Александра Васильева. – Труды по знаковым системам. VII. Тарту, 1975.

¹⁰⁷ Tuvāk par šo teoriju skat.: И.А. Кривелев. История религии. Т. 1. М., 1975.

«Kā zināms, kopš 20. gadu vidus mūsu zinātnē nedalīti valdīja mitoloģiskā skola, turklāt ar laiku evaņģēliju varoņa atzīšanu par mītu sāka uzskatīt gandrīz vai par līdzvērtīgu marksistiskai nostājai kristietības rašanās jautājumā. Tāda identificēšana bija nepareiza un kaitīga...».

Nedrīkstaam arī aizmirst, ka F. Engelss kritizēja Bruno Bauera, vienu no mitoloģiskās teorijas pamatlicējiem, par to, ka viņš tāpat «*kā visi citi, kuri cīnās ar sīkstiem aizspriedumiem, daudzējādā ziņā aizgājis par tālu*». Sakarā ar to F. Engelss atzīmē, ka Baueram «*izzūd arī jebkurš vēsturisks pamats Jaunās derības nostāstiem par Jēzu un viņa mācekļiem*».¹⁰⁸

Atzīstot, ka Jēzus Kristus tēla prototips ir reāls, mūsu uzskats par Jaunās derības galveno nostāstu mitoloģisko raksturu nemainās. Z. Kosidovskis izseko Jēzus tēla mitoloģizācijas procesam, kurā zudušas patiesās biogrāfijas atsevišķas detaļas un izveidojies no miroņiem augšāmcelušās pasaules pestītāja kulta, lai gan tam maz kopīga ar pazemoto un krustā sisto pravieti no Nacaretas. Šāda parādība mūsu ēras pirmajos gadsimtos nebija nekāds retums.¹⁰⁹ Līdzīgi procesi bija raksturīgi lūzuma laikmetiem vēsturē, kad sabruka tradicionālās vērtību sistēmas un sakari starp cilvēkiem, kad agrākie dievi jau šķita spēku zaudējuši un vietumis parādījās dažādu praviešu un sludinātāju kultu, kuru mācības varēja pretstatīt oficiālajai reliģijai. Tieši tāds stāvoklis bija Romas impērijā kristietības izveidošanās laikā.

Kāpēc tieši Jēzus mācība spēja uzvarēt visas citas līdzīgas mācības? Tas bija atkarīgs no dažādu gan objektīvu, gan arī subjektīvu cēloņu kopuma. Pie pēdējiem jāpieskaita ne tik daudz pašā Jēzus kā viņa mācekļu un sekotāju darbība, kuri kristietībā ieviesa tādus elementus, kas palīdzēja tai galu galā kļūt par Romas impērijas valdošo reliģiju.

Analizējams Jaunās derības sacerējumus, Z. Kosidovskis parāda, kā nostiprinājušās kristietības dogmas, sākot ar galveno – par Jēzus augšāmcelšanos, jo tikai tā padarīja viņu par mesiju, kurš esot spējīgs palīdzēt viņam noticējušiem cilvēkiem. Pretrunas evaņģēlijos un atšķirības to tendencēs dod autoram iespēju izsekot, kā dažādās sociālās un etniskās vidēs izveidojās leģendu varianti, morālās pamācības un reliģiskās dogmas, kuras atspoguļoja katras šādas atsevišķas grupas pasaules uzskatu. Pie tam lasītājam jāpatur prātā, ka līdzās ar Jaunajā derībā iekļautajiem evaņģēlijiem pastāvēja vēl liels skaits tādu, kurus baznīca vēlāk noraidīja (dažus no tiem Z. Kosidovskis piemin), bet kuri savā laikā bijuši tāda pašā cienā kā kanoniskie.¹¹⁰ Daļa no šiem evaņģēlijiem uzrakstīti pirms kanoniskajiem, daļa – reizē ar kanoniskajiem vai pēc tiem. Pretrunas starp šiem visiem evaņģēlijiem ir vēl lielākas nekā starp Jaunās derības evaņģēlijiem.

Z. Kosidovska secinājums, ka evaņģēliji ir kompilatīvi darbi, atbilst mūsdienu zinātnē valdošajiem uzskatiem. Svarīgi, ka viņš, izskaidrojot, kāpēc Jēzus mācekļi tiek uzdoti par evaņģēliju autoriem, iedziļinās to patieso sacerētāju psiholoģijā. Psiholoģiskā un vēsturiskā ticamība, kas ir Kosidovska grāmatas vērtīga pazīme, izpaužas arī viņa stāstījumā par evaņģēliju autoriem. Tie nav vienkārši «viltotāji», kuri apzināti rakstījuši nepatiesību, bet gan cilvēki, kas bija dziļi pārliecināti, ka viņi, propagandējot paustās idejas un patiesības, atsakās no personiskās slavas un nesavtīgi veic cēlu varoņdarbu. Turklāt viņi nešaubījās, ka precīzi izklāsta to cilvēku domas, kurus viņi cienījuši un kuru vārdā rakstījuši.

Pie vispārējā evaņģēliju un to avotu novērtējuma, kādu sniedzis Z. Kosidovskis, būtu piebilstams, ka ne visi pētnieki uzskata Jāņa evaņģēliju par visvēlāko no Jaunās derības evaņģēlijiem. Izsācītas domas, ka šajā evaņģēlijā saskatāma līdzība ar Kumranā atrastajiem rokrakstiem (starp citu, Jānis kristiešus dēvē par «gaismas dēliem» – tāpat kā sevi bija nosaukuši kumranieši). Tomēr tas negroza evaņģēliju kopvērtējumu un tikai vēl skaidrāk parāda, cik atšķirīgi bijuši kristietības sacerējumi jau visagrākajā jaunās reliģijas attīstības pakāpē. Jēzus izteikumi – «logijas», kuru fragmenti atklāti papirusos, varbūt nemaz nav pamācību sakopojums, kas vēlāk likts evaņģēliju pamatā, bet gan nekanoniskā Toma evaņģēlija fragmenti, kura tulkojums koptu valodā atrasts Ēģiptē.¹¹¹ Tāpat daudzi

¹⁰⁸ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 22, с. 474.

¹⁰⁹ Mūsu ēras 2. gadsimta sākumā Lūkiāns, piemēram, stāsta par kādu apkārtceļojošu filozofu Peregrīnu, kura mācībai viņa dzīves laikā neesot bijis sevišķu panākumu, un galu galā viņš izdarījis pašnāvību, iemezdamies degošā ugunskurā. Pirms tam Peregrīns paziņojis, ka viņš gribot cilvēkus iemācīt vīrišķīgi paciest nāvi. Peregrīna gals atstājis lielāku iespaidu nekā viņa darbība. Atradušies cilvēki, kuri apgalvoja, ka viņi redzējuši Peregrīnu pēc nāves ar kroni galvā (arī augšāmcelšanās variants!). «Bet es jau zinu,» piebilst Lūkiāns, «ka drīz tiks uzstādīts daudz Peregrīna tēlu.» (О кончине Перегринна. – В книге: *Лукиан*. Соч. т. II, М.; Л., 1935, с. 483).

¹¹⁰ Atsevišķi evaņģēliji bija jūdeokristiešiem un kristiešu gnostikiem. No pēdējiem līdz mūsu dienām pilnībā saglabājušies trīs: Toma evaņģēlijs, Vīlpa evaņģēlijs un Patiesības evaņģēlijs. Tie atrasti Ēģiptē Nag-Hamadi rajonā mūsu gadsimta 40. gados.

¹¹¹ Šā evaņģēlija tulkojumu skat.: М.К. Трофимова. Рукописи из Наг-Хамати. – Античность и современность. М., 1972.

zinātnieki uzskata par iespējamu, ka pirmevaņģēļi varētu būt tulkoti no aramiešu valodas grieķu valodā; katrā ziņā vismaz kādu no tradīcijām jūdeokristieši varēja uzrakstīt aramiešu valodā un šos pierakstus vēlāk izmantojuši kanonisko sacerējumu autori.¹¹² Taču, lai kādi arī būtu šo sacerējumu rakstu avoti, nav apstrīdams, ka visu evaņģēliju nostāstu pamatā ir senā mutvārdu tradīcija.

Z. Kosidovska grāmatā būtisku vietu ieņem stāstījums par Tarsas Pāvila darbību, kuram jaunās ticības izveidošanā bijusi izšķirēja loma. Sīki iztīrījis Pāvila vēstules un «Apustuļu darbus», Z. Kosidovskis secina, ka tieši Pāvils sācis kristietības pirmo piekritēju mācību pielāgot romiešu sabiedrības apstākļiem un pavēris jaunajai ticībai iespēju izplatīties neaprobežotā vidē. Pāvils uzskatījis Jēzu par dievu, kurš augšāmcelies un atgriezies zemes virsū, lai tur nodibinātu dieva valstību. Šāda koncenpcija izskaidro, kāpēc Pāvila vēstulēs Jēzus kā konkrēta vēsturiska personība aizvērta pēcplānā: Pāvils neinteresēja Jēzus laicīgā dzīve. Z. Kosidovska tēlojumā Pāvils ir dzīvs cilvēks un dedzīgs sludinātājs, kurā apvienojas reliģisks fanātisms ar sava laikmeta cilvēku praktisko vajadzību izjūtu. Šāds tēls atbilst Pāvila vēstulēm un «Apustuļu darbiem», kā arī Romas impērijas austrumu novadu sabiedrības sociālai psiholoģijai. Varbūt vienīgi Pāvila attieksme pret verdzību grāmatā sniegta mazliet primitīvi: tas, ka apustulis neaicināja atbrīvot vergus, nezvai būs izskaidrojams tikai ar viņa bailēm no Romas varas iestādēm. «Vergu jautājums» tā laika literatūrā bija jau izvērtēts: m.ē. 1. gadsimta filozofs Seneka rakstīja, ka pati daba viņu paskubinot darboties cilvēku labā, vienalga, vai tie būtu vergi vai brīvi ļaudis, dižciltīgie vai brīvlaistie. Romas sabiedrībā bija jau radusies atziņa, ka vergi tāpat ir cilvēki. Taču visa šīs sabiedrības dzīve bija verdzības caurausta. Vergiem un brīvlaistajiem bija milzīga loma ne tikai ražošanā, bet arī pārvaldes aparātā. Vergu saiknes ar viņu kungiem un brīvlaisto – ar to patroniem (bijušajiem īpašniekiem) bija svarīgs posms visā sabiedrisko attiecību sistēmā. Verdzības atcelšana bija iedomājama tikai utopiskā «dieva valstībā». Un Pāvils šo jautājumu izlēma atbilstoši sava laikmeta garam: «*Ja esi aicināts, vergs būdams, neskumsti par to! Bet, ja vari tapt svabads, tad to pieņem*» (Pāvila pirmā vēstule korintiešiem, [7:21](#)). Kristietība reālās brīvības vietā piedāvāja vergiem citu mierinājumu: iespēju just sevi stāvam augstāk par saviem kungiem – nekristiešiem, nožēlot un nicināt viņus.

Interesanti Z. Kosidovskis parāda Pāvila dzīves notikumu mitoloģizācijas procesu, kā piemēru izmantodams Efesā notikušos konfliktus. Poļu rakstnieks atsedz «Apustuļu darbu» autora iekšējo loģiku: vēsture viņam bija vispirms līdzeklis noteiktu domu un uzskatu paušanai. Un tieši šāda pieeja, kas ir raksturīga reliģiskajai literatūrai, spiež zinātniekus rūpīgi pārbaudīt ne tikai nostāstus par brīnumdarbiem, bet arī visu šāda veida sacerējumus ietverto faktisko materiālu.

Tāpēc Z. Kosidovskis gan evaņģēliju, gan «Apustuļu darbu» analīzē nevis vienkārši demonstrē teoloģiskās doktrīnas aplamību, bet, dibinādamies uz zinātnē noskaidroto datu kopumu, cenšas atsegt patiesos notikumus, kuri atspoguļojušies leģendās, un atmet visu to, kas viņam liekas tikai izdoma. Tas Z. Kosidovska grāmatu dara sevišķi pievilcīgu: viņš ne tikai kritizē tekstus, bet arī atveido dzīvo vēstures īstenību. Notikumus un attiecības starp Jaunās derības personāžiem Z. Kosidovskis rekonstruē, izmantojot zinātnisko analīzi. Palaikam viņš izklāsta vienu un tā paša notikuma atšķirīgas versijas. Vispārliciecināšām liekas tās viņa sniegtās rekonstrukcijas, kas attiecas uz Jēzus ģimeni, viņa apcietināšanu un krusta nāvi, Jēzus mācekļu izturēšanos visu šo notikumu laikā, kā arī uz pretrunām starp Pāvilu un Jeruzalemes jūdeokristiešu kopienu.

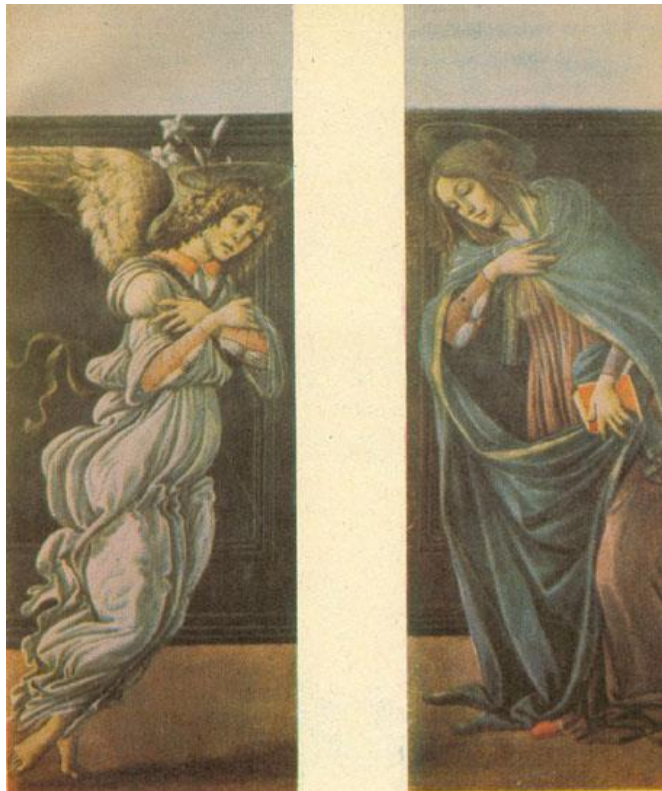
Pēc mūsu domām, kritiskāk būtu vajadzējis izvērtēt dažu zinātnieku izsacītās domas par Jēzus dumpīgumu. Pastāvošajai varai Jēzus mācība bija bīstama ne tāpēc, ka viņš būtu aicinājis uz sociālu apvērsumu, bet gan tāpēc, ka tā izjauca visu tā laika garīgo vērtību mērauklu. Jēzus (evaņģēlistu izklāstā) griezās pie dzīves pabērniem, vispār pie cilvēkiem neatkarīgi no to izcelsmes, oficiālā stāvokļa, bagātības, izglītības. Šo īpatnību savas grāmatas noslēgumā atzīmē arī pats Z. Kosidovskis, rakstīdams, ka kristietībā meklējuši patvērumu tie, kuri jutušies kā morāli un sociāli bezpajumtnieki cietsirdīgajā un svešajā Romas impērijas pasaulē. Tālākajā vēstures gaitā kristiešu baznīca saplūda ar šo cietsirdīgo un svešo pasauli, bet šī procesa iztīrījums vairs neietilpst to uzdevumu ietvaros, kādus sev spraudis poļu rakstnieks.

Jaunās derības literatūras kritiskai analīzei ir liela loma zinātniskā uzskata nostiprināšanā jautājumā par kristietības izcelsmi un tās daudzus gadsimtus ilgo vēsturi, kā arī šīs reliģijas patiesās izcelsmes noskaidrošanā. Pats par sevi saprotams, ka mēģinājumiem apkopot Jaunās derības zinātniskās pētniecības atziņas un to popularizācijai tāpat ir ļoti aktuāla nozīme zinātniskā ateisma propagandā. Un tas vispirām kārtām arī nosaka interesi par Zenona Kosidovska jauno grāmatu.

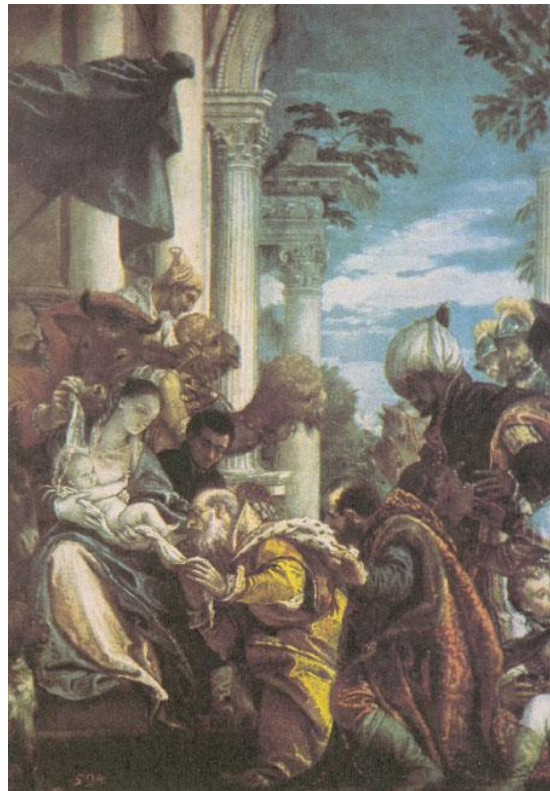
¹¹² Evaņģēliju tapšana iztīrīta grāmatās: Я.А. Ленцман. Сравнивая евангелия. М., 1967; М.М. Кубланов. Новый завет: поиски и находки. М., 1968.

Vēstures zinātņu doktore
I. Svencicka

Ilustrācijas

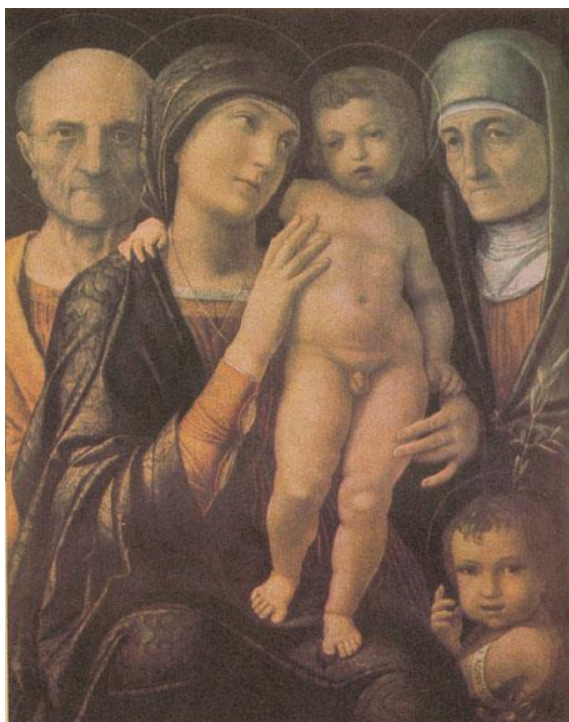
Sandro Botičelli. Marijas pasludināšana

Paolo Veroneze. Trīs gudrie no austrumu zemes
sveic Jēzus bērnu

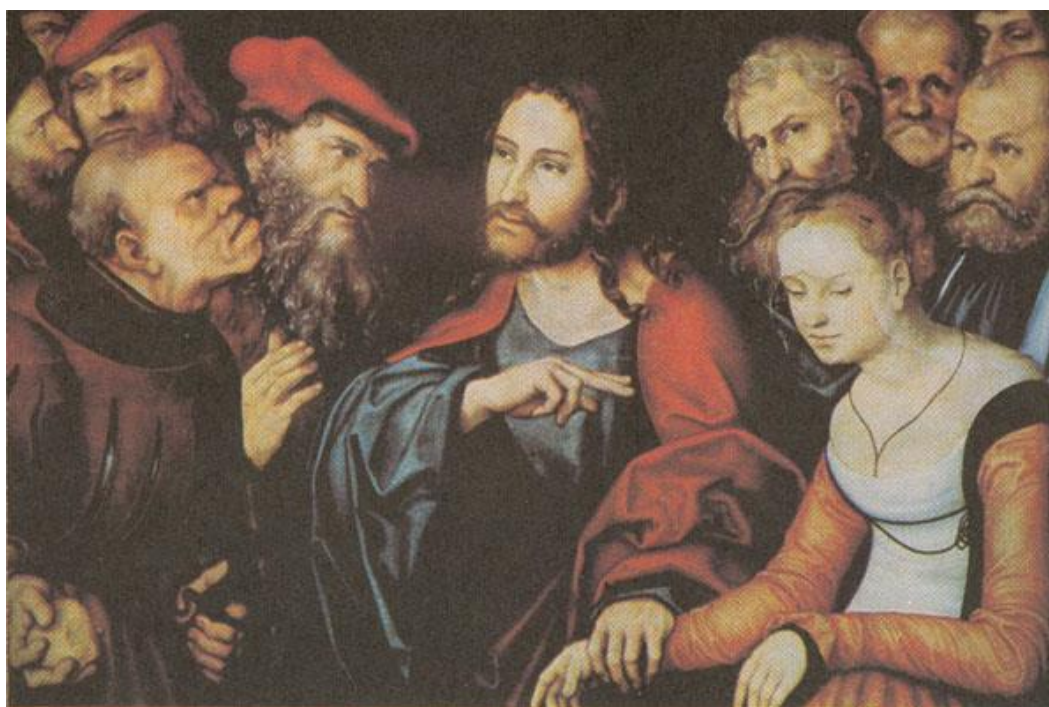
Matias Stomers. Gani sveic Jēzus bērnu

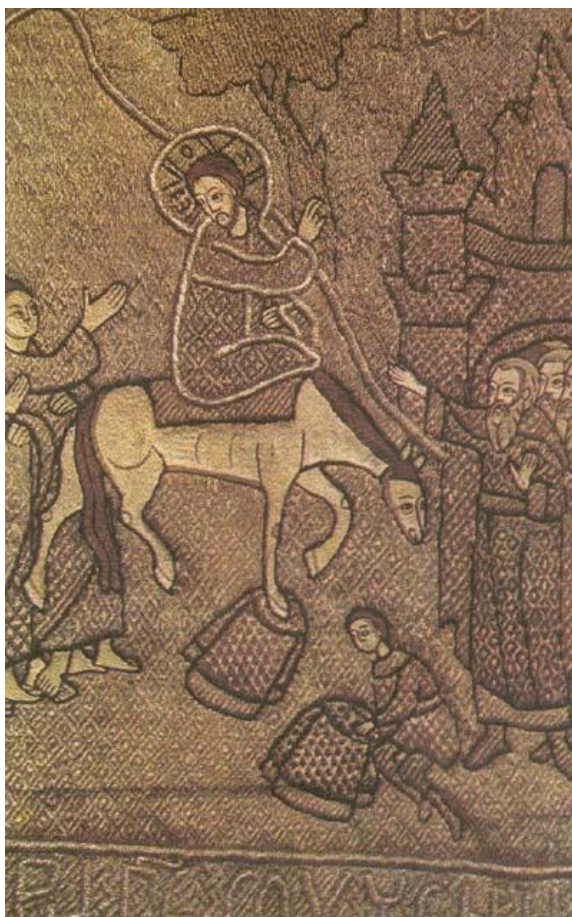
Manteņa. Svētā ģimene

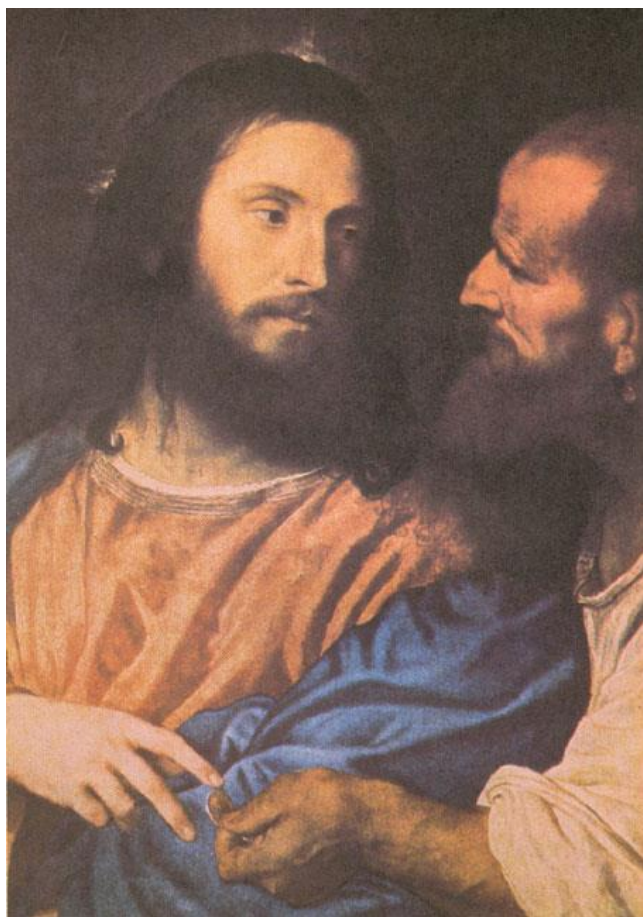
Tintoreto. Jāņa Kristītāja dzimšana

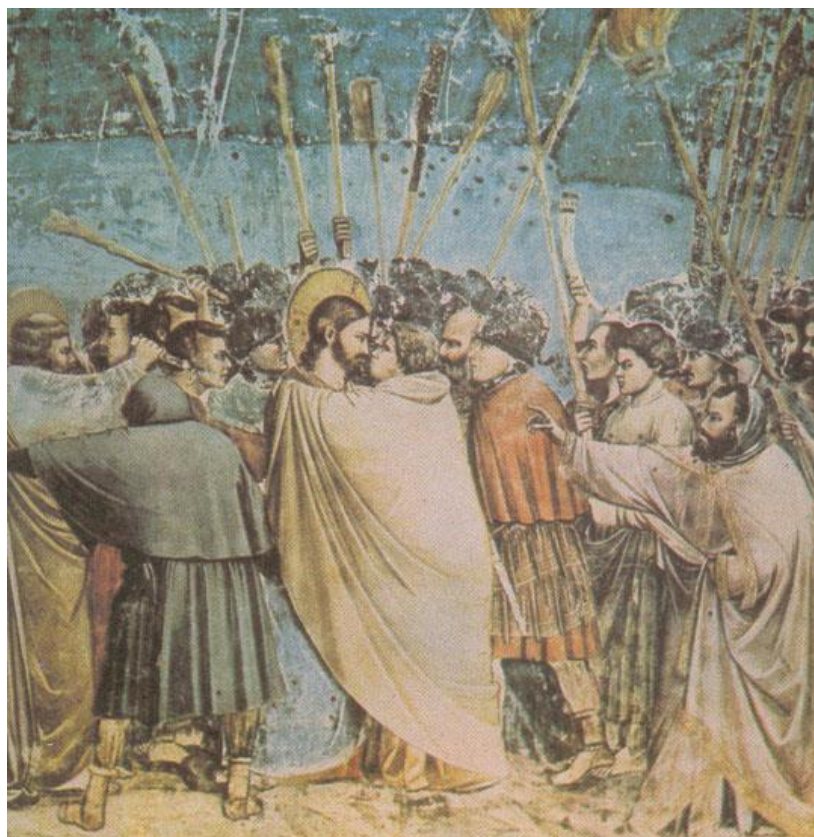
Lūkass Kranahs. Kristus un netikle

Iejāšana Jeruzalemē (1662. g.)

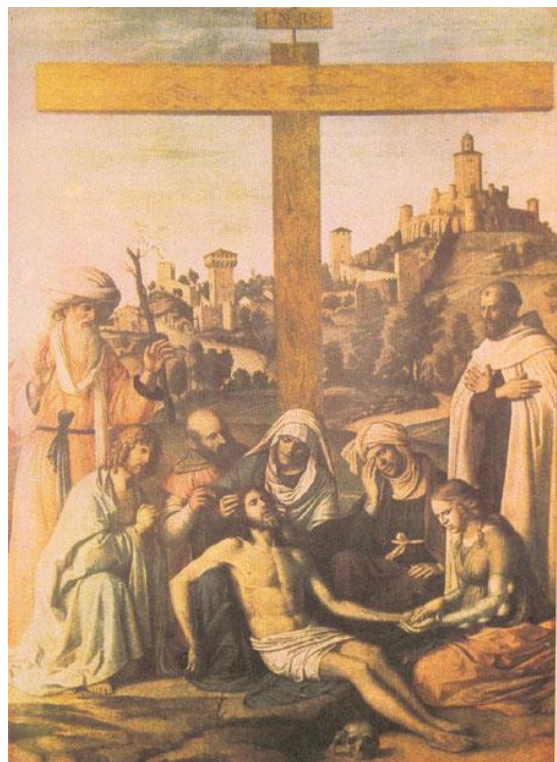
Ticiāns. Keizara denārs

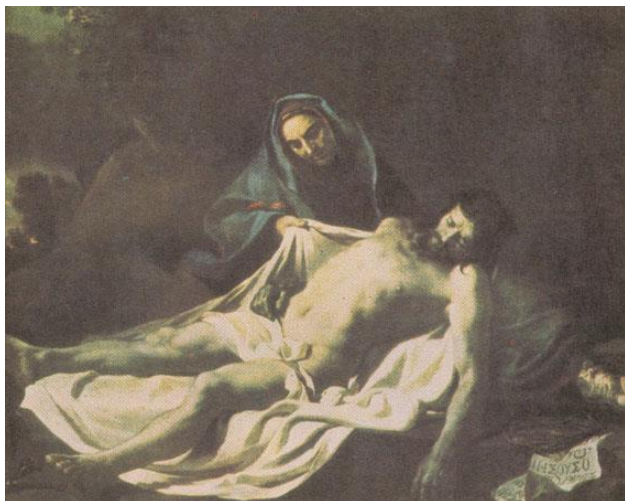
Džoto. Jūdas skūpsts

Antons Voenzams. Krustā sišana

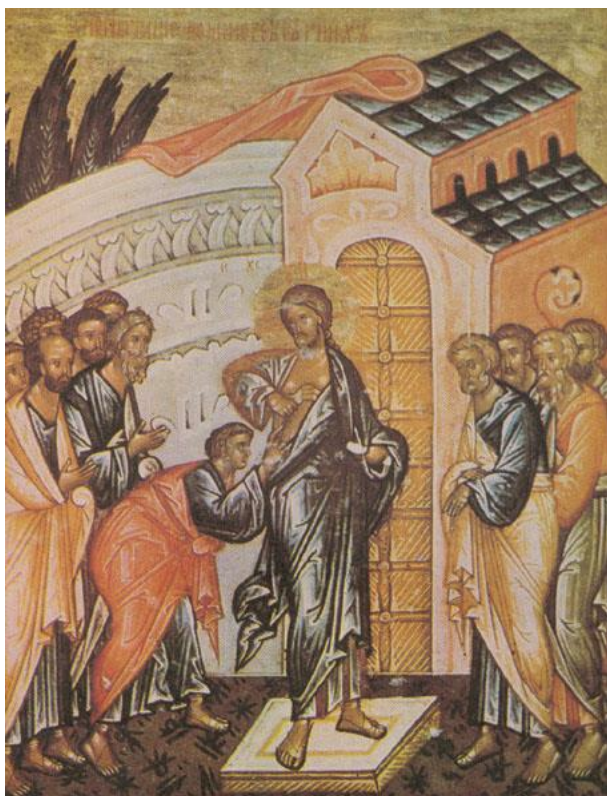
Dž. Batista Čima da Koneļano. Noņemšana no krusta

Šarls Lebrēns. Apraudāšana (ap 1644. – 1645. g.)

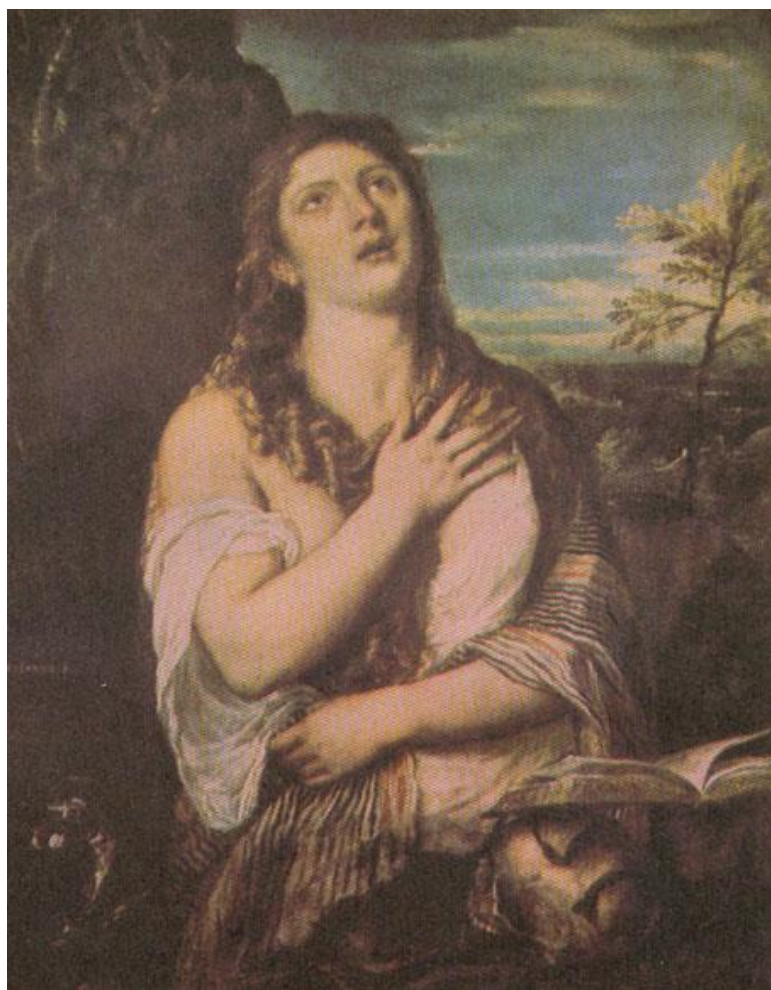
Annibale Karači. Sievietes pie Kristus kapa (ap 1606. g.)

Neticīgais Toms (15. gs. beigas)

Debessbraukšana. Rabulas evaņģēlija miniatūra (568. g.). Florence

Ticiāns. Marija Magdalēna (ap 1566. – 1570. g.)

Marijas pasludināšana

Krakovas skolas mākslinieks. Trīs gudrie no austrumu zemes sveic Jēzus bērnu

Jans Liels, Staņislavs Vecais. Bērnu apkaušana (fragments)

Kristus un samariete

Kristus ar apustuļiem

Nikolajs Haberšraks. Lūgšana Ģetzemanes dārzā (fragments)

Marcins Melnais. Marijas nāve (fragments)

Kšištofs Boguševskis. Svētais Pāvils no Tarsas

Z. Kosidovskis

EVANĢĒLISTU STĀSTI

Redaktors *C. Sklenniks*. Mākslinieks *G. Krutojs*. Mākslinieciskā redaktore *E. Burova*. Tehniskā redaktore *A. Pelikša*. Korektore *M. Šfaukstiņa*.

ИБ № 854

Nodota salikšanai 14.09.81. Parakstīta iespiešanai 26.01.82. Formāts 84×108/32. Avīžu papīrs. Baltikas garnitūra. Augstspiedes tehnika. 11,75 fiz. iespiedl.; 19,74 uzsk. iespiedl.; 20,88 izdevn. l. Metiens 65 000 eks. Pasūt. Nr. 1754-D. Maksā. l. r. 10 k. Izdevniecība «Zinātne», 226018 Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

VEcordia ir Valda Egles elektroniska literāra dienasgrāmata, kurā viņš ir citējis arī daudzus citu autoru tekstus. Vekordija dibināta 2006.gada 30.jūlijā un sākotnēji sastāvēja no lineāri numurētiem sējumiem, katrs apmēram 250 lappušu apjomā A4 formātā, taču vēlāk par galveno izdevuma eksistences formu kļuva «izvilkumi». Vekordijas izvilkums ir fails, kurā atkārtots viena vai vairāku Vekordijas iecirkņu teksts bez lineāras numerācijas un bez iepriekš uzdota apjoma. Izvilkums parasti reproducē kādu Valda Egles vai cita autora grāmatu vai brošūru. Izvilkuma faila nosaukumā pirmais burts «L» nozīmē, ka grāmatas pamatteksts ir dots latviski, burts «E», ka angļiski, burts «R», ka krieviski, un burts «M», ka jaukts. Burts «S» nozīmē, ka fails ir sagatave, kura vēl tiks stipri modificēta, bet burts «X» apzīmē faksimilus. Dienasgrāmatas VEcordia oriģinālos un izvilkumu failus Jums **ir tiesības** kopēt, pārsūtīt pa e-pastu, ievietot WWW serveros, izdrukāt un nodot citām personām bez maksas informatīvos, estētiskos vai diskusiju nolūkos. Bet, pamatojoties uz LR un starptautiskajām autortiesībām, **ir aizliegta** šī faila jebkura veida komerciāla izmantošana bez Dienasgrāmatas autora rakstiskas atļaujas, un **ir aizliegts** šos failus jebkurā veidā modificēt. Ja attiecībā uz šeit doto tekstu bez Dienasgrāmatas autora tiesībām darbojas vēl citas autortiesības, Jums jārespektē arī tās.

Šī sējuma izdošanas brīdī (kurš titullapā apzīmēts ar vārdu «Versija:») Vekordijas galvenās pārstāvēniecības Internetā bija vietnes: <http://vekordija.blogspot.com/> – latviešu grāmatām; <http://vecordija.blogspot.com/> – krievu grāmatām.

Satura rādītājs

VEcordia	1
Izvilkums L-KOSIDE	1
Zenons Kosidovskis	1
EVAŅĢELISTU STĀSTI	1
Zenons Kosidovskis. Evaņģelistu stāsti	2
No autora	2
Pirmā nodaļa. Viens no miljoniem vergu	3
Ko zināja romieši par Jēzu no Nacaretēs?	3
Ko par Jēzu Kristu zināja ebreji?	6
Otrā nodaļa. Par Jauno Derību un tās šķietamajiem autoriem	12
Evaņģelisti rakstīja grieķu valodā	12
Ar papirusiem pilnie grozi, un ko tie devuši	13
Gadi pirms evaņģēliju uzrakstīšanas	15
Kāpēc muitnieks Levījs neuzrakstīja atmiņas?	18
Kas bija evaņģēlists Marks?	22
Pāvila uzticamais biedrs Lūka	25
Jāņa evaņģēlija Jēzus	30
Trešā nodaļa. Apustuļu darbi un viņu vēstules	37
Apustuļu vēstuļu autori	37
Trīsdesmit ārkārtīgi svarīgi gadi	39
Ugunīgās mēles	41
Ananijas un Sapfīras drāma	43
Stefana mocekļa nāve	45
Cīņa par kristietības koncepciju	47
«Helēnistu» un citi	48
Kā Pāvils kļuva par apustuļi?	51
Kristietības otrā galvaspilsēta Antiohija	53
Jeruzalemes koncila mīkla	54
Pāvila neparastie piedzīvojumi	56
Iztēle un vēsturē pirmais liesmojošais sārts	59
«Es esmu jūds, dzimis Tarsā»	61
Dzīve izrādījās spēcīgāka	64
Pāvils trešajās debesīs	67
Pretrunu un paradoksālu noskaņojumu pilnais cilvēks	69
Dzejojums un patiesība	70

Ceturtā nodaļa. Jēzus – noslēpumaina persona	75
Kāds izskatījās Jēzus?	75
Kur un kad dzimis Jēzus?.....	79
25. decembris un citas teiksmas par Jēzus dzimšanas dienu.....	82
Jēzus un viņa ģimene	86
Jēzus un Jānis Kristītājs	96
Eļļas kalnā.....	99
Tiesa.....	104
Krusta nāve	113
Augšāmcelšanās	118
Piektā nodaļa. Pie kristietības avotiem	124
Vēsturiskā Jēzus meklējumos	124
Biblistikas Koperniks.....	126
Jēzus un viņa laikmets.....	128
Pravieši paredzēja visu.....	131
Vai Jānis Kristītājs un Jēzus bija esēni?.....	135
Helēnisma orbītā	139
Pēcvārds	147
Ilustrācijas	151
Satura rādītājs.....	159